

Микола ТРОФИМЕНКО

Публічна дипломатія

в умовах глобалізації

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Микола Трофименко

ПУБЛІЧНА ДИПЛОМАТІЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Монографія

Рецензенти:

ДОРОШКО Микола Савович, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного регіоназнавства Навчально-наукового інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

ХОМА Наталія Михайлівна, доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології та міжнародних відносин Національного університету «Львівська політехніка»;

ЦЕПЕНДА Ігор Євгенович, доктор політичних наук, професор, ректор Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Маріупольського державного університету
(протокол № 7 від 23.12.2024 р.)*

Трофименко М. В.

T76 Публічна дипломатія в умовах глобалізації : монографія / М. В. Трофименко ; Маріупольський державний університет. – Університетська книга, 2025. – 510 с.

ISBN 978-617-521-101-4

У монографії розширено теоретичні засади категоріального апарату поняття публічної дипломатії у контексті сучасних політологічних концепцій. Здійснено розмежування між публічною дипломатією та суміжними поняттями, такими як культурна, громадська, народна, цифрова дипломатія та «парадипломатія». Проаналізовано структурні, системні та функціональні ознаки публічної дипломатії, а також її реакцію на сучасні міжнародні виклики. Досліджено механізми функціонування публічної дипломатії, зокрема діяльність міжнародних організацій, національних діаспор, академічних спільнот та міст як дипломатичних акторів. Проведено компаративний аналіз моделей публічної дипломатії, визначено їхні ключові характеристики та особливості трансформації у глобалізованому середовищі. Особливу увагу приділено ролі цифрових технологій та соціальних медіа в інтенсифікації дипломатичних комунікацій. Розкрито специфіку функціонування української системи публічної дипломатії, визначено її сильні та слабкі сторони, а також окреслено перспективи її вдосконалення. Обґрунтовано перспективи розвитку публічної дипломатії в Україні, зокрема через розширення мережі її акторів, удосконалення міжвідомчої координації та підвищення ефективності комунікаційних стратегій. Запропоновано концептуальну модель оптимізації публічної дипломатії в умовах глобальних викликів, включаючи військові загрози та трансформації міжнародного порядку. Розглянуто потенціал локальних громад, академічних спільнот та інших суб'єктів у забезпеченні ефективної публічної дипломатії та просуванні національних інтересів України на міжнародній арені.

УДК 327.82+341.7

*Колегам, студентам Маріупольського державного університету,
десяткам тисяч жорстоко вбитих мирних маріупольців
і дорогому Маріуполю, знищеному російською армією присвячується.*

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ ТА СКОРОЧЕНЬ	6	
ПЕРЕДМОВА.....	8	
РОЗДІЛ 1		
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ		
ПУБЛІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ.....	11	
1.1. Історичний дискурс формування поняття публічної дипломатії: сутнісний та змістовний аспекти.....	11	
1.2. Методологічні принципи, теоретичні підходи та концепти дослідження публічної дипломатії.....	35	
1.3. Концептуальні засади дослідження публічної дипломатії в межах новітніх викликів геополітичного розвитку	52	
Висновки до розділу 1	69	
РОЗДІЛ 2		
ТРАНСФОРМАЦІЯ ПУБЛІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ В УМОВАХ		
ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....	73	
2.1. Особливості інституційного забезпечення публічної дипломатії в системі зовнішньополітичних інтересів країни.....	73	
2.2. Зміст та напрями трансформації дипломатичної служби в умовах глобалізації.....	89	
2.3 Публічна та цифрова дипломатія як відповідь на глобальну інформатизацію суспільства.....	111	
Висновки до розділу 2	125	
РОЗДІЛ 3		
СУЧАСНІ МОДЕЛІ ПУБЛІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ.....		128
3.1. Формування моделей публічної дипломатії за ознакою територіальної приналежності та національними масштабами	128	
3.2. Функціональна роль моделей публічної дипломатії в системі міжнародних відносин	180	
3.3. Компаративний аналіз дієвості моделей публічної дипломатії та визначення ключових інструментів впливу.....	208	
Висновки до розділу 3	224	
РОЗДІЛ 4		
МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ		
В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....	227	
4.1. Міжнародні інститути публічної дипломатії як особливий механізм її реалізації	227	

4.2. Діяльність діаспор як рушійна сила публічної дипломатії.....	271
4.3. Програми академічних обмінів у контексті реалізації публічної дипломатії.....	288
Висновки до розділу 4.....	299

РОЗДІЛ 5

СТАНОВЛЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ В УКРАЇНІ302

5.1. Формування та сучасні особливості розвитку публічної дипломатії в Україні.....	302
5.2. Роль публічної дипломатії у забезпеченні національної безпеки держави в умовах війни	338
5.3. Сутність та ключові суб'єкти публічної дипломатії міст і територіальних громад	367
5.4. Академічна спільнота як рушійна сила публічної дипломатії України	388
5.5. Напрями стратегічної оптимізації процесу та змістовного наповнення публічної дипломатії України	423
Висновки до розділу 5.....	448

ВИСНОВКИ.....452

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....462

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ ТА СКОРОЧЕНЬ

- АСЕАН – Асоціація держав Південно-Східної Азії
АТО – Антитерористична операція
БР – Британська Рада (Сполучене Королівство)
ВВП – валовий внутрішній продукт
ВПН – валовий національний продукт
ВНЗ – вищий навчальний заклад
ВТО – Всесвітня торгівельна організація
ГДРС – Генеральний Директорат з питань розвитку і співробітництва ЄС
ЄС – Європейський Союз
ЄСЗС – Європейська служба зовнішніх справ ЄС
ЗМІ – засоби масової інформації
ІК – Інститут Конфуція (КНР)
ІПСО – Інформаційно-психологічна спецоперація
ІСП – Інститут світової політики
ККІЗ – Комітет з інформації та культурних зв'язків НАТО
КППД – Комітет з питань публічної дипломатії НАТО
УПД – Управління інформації та друку НАТО
НДР – Німецька демократична республіка
МЗС – Міністерство закордонних справ
МДУ – Маріупольській державний університет
МЕР – Міністерство економічного розвитку Італії
МКСД – Міністерство культурної спадщини та культурної діяльності Італії
МОУД – Міністерство освіти, університетів та досліджень Італії
НАТО – Організація Північноатлантичного договору
НУО – неурядові організації
ОБСЕ – Організація з безпеки і співробітництва в Європі
ООН – Організація Об'єднаних Націй
ПД – публічна дипломатія
ПКУ – Почесне консульство України
СРСР – Союз радянських соціалістичних республік
ТНК – транснаціональна компанія
ФРН – Федеративна республіка Німеччина

ЦЗП – Центр зовнішньої політики Норвегії

ЦСЕ – країни Центральної та Східної Європи

CASE – Центр соціальних та економічних досліджень Польщі

IEA – Італійська асоціація видавців

NAMP – Норвезьке агентство міжнародного розвитку

PR – public relations

TEPSA – Транс'європейська асоціація політичних досліджень

USIA – Інформаційне агентство Державного департаменту США

ПЕРЕДМОВА

Високий рівень турбулентності на світовій політичній арені, численні конфлікти та суперечливі за змістом процеси демонструють, що важливе для кожної країни завдання захисту та просування національних інтересів сьогодні вирішується недостатньо ефективно. Спроможність держав як ексклюзивних політичних акторів стає обмеженою в умовах швидких темпів глобалізації та діджиталізації, розвитку громадянської активності, що обумовлює потребу пошуку нових методів та шляхів підвищення ефективності зовнішньої політики, зокрема шляхом розробки та запровадження дієвих систем міжнародних комунікацій, спрямованих на забезпечення цілеспрямованого сприйняття країни як носія унікального бренду й національної ідентичності. Це пов'язано, в першу чергу, із тим, що проблеми забезпечення миру та безпеки, налагодження стратегічного партнерства, пошуку спільних відповідей на глобальні виклики вимагають консолідації зусиль замість конфронтації, масового охоплення різних верств населення замість елітарного фокусування, об'єднання навколо простих зрозумілих цінностей замість абстрактних неперсоналізованих пафосних ідей. Таким чином, процеси національного позиціонування на політичній арені світу більше не є однозначною прерогативою офіційної діяльності та прямого втручання дипломатичних інституцій; вони все більше є результатом непрямой взаємодії між представниками міждержавних установ, організацій, громадських об'єднань, агенцій, соціальних спільнот, культурних, освітніх та наукових центрів, окремих лідерів думок та представників інших сфер. Визнаний науковою спільнотою факт розмивання суверенітету національних держав [25; 56; 67; 77; 98; 116; 223; 245; 302; 321; 363; 407; 424], а також ключових трансляторів й інструментів донесення державних меседжів у глобалізованому середовищі [20; 29; 43; 55; 59; 63; 73; 100; 111; 233; 244; 264; 278; 354], призводить до потреби переглянути не лише інституційне (суб'єктно-політичне) регулювання цих процесів, але й усвідомити, конкретизувати та визначити дієвість й межі можливого використання інструментів сучасної дипломатії.

Окрім того, слід відзначити, що традиційні, класичні методи комунікації через офіційні дипломатичні канали переважно мають

закритий характер, що в умовах діджиталізації та формування відкритих глобалізованих суспільств, виявляється менш ефективним ніж реалізація механізмів м'якої дії, які є основою публічної дипломатії. Концепт публічної дипломатії охоплює широкий спектр процесів та явищ, які в сукупності виступають інструментом вирішення стратегічного завдання щодо сприяння реалізації зовнішньополітичних інтересів держави (покращення сприйняття держави в міжнародному середовищі, поширення цінностей, донесення певних меседжів). Публічна дипломатія доповнює традиційні методи міжнародних комунікацій новими механізмами створення позитивного іміджу своєї держави в очах світової громадськості та інтенсифікації зовнішніх відносин, оскільки зв'язки державних структур однієї країни з громадськістю інших держав формуються в обхід їх офіційних органів, стають більш гнучкими та результативними.

Теоретичні основи зародження поняття публічної дипломатії розглядаються у працях С. Анхольта, Р. Барстона, Р. Бенкса, О. Висоцького, В. Вукадіновича, Е. Гілбоа, Дж. Гуя, Н. Кула, В. Лакера, У. Рага, Н. Сноу, П. Шарпа та інших науковців. Результати дослідження трансформації публічної дипломатії та її змістових складових, набуття нею ознак окремої категорії представлено у наукових роботах таких вчених, як С. Ангольт, А. Вачовські, Ч. Вольф, І. Гавриленко, Б. Грегори, І. Духачек, М. Кітінг, О. Кучмій, Є. Макаренко, Я. Мелісен, Д. Мор Бен, Дж. Най, В. Олінз, Дж. Паммент, О. Пархомчук, Г. Почепцов, Ч. Рос, В. Руднева, Т. Сивак, Г. Сонді та інші.

Проблематика методологічної наповненості наукової категорії «публічна дипломатія» досліджується у працях вітчизняних та іноземних науковців: Е. Гулліона, Т. Краснопольської, Т. Кумбса, М. Леонарда, Дж. Манхейма, Н. Піпченко, Б. Сігнітцера, Н. Хома, І. Цепенди, Н. Чула, А. Шуляк та ін.

Сьогодні публічна дипломатія є невід'ємним елементом зовнішньополітичної стратегії держав, які розробляють власні моделі її реалізації. Водночас, відсутність цілісного сприйняття та певний понятійний вакуум трактування концепту публічної дипломатії, її новітніх інструментів, суб'єктів та акторів, що формуються в умовах глобалізації та діджиталізації суспільства, призводить

до неефективного й фрагментарного застосування окремих елементів системи, а отже, не дозволяє досягати поставлених стратегічних цілей та виконання основного призначення публічної дипломатії.

Обрана для дослідження проблематика формування концепту публічної дипломатії в умовах глобалізації дозволила проаналізувати формування, розвиток, практичну реалізацію та перспективи впровадження новітньої моделі публічної дипломатії, зокрема крізь призму посилення ризиків невизначеності, розбалансування та неузгодженості системи міжнародних відносин, спричинену подіями останніх років. Отже, актуальним завданням сучасної політичної науки є дослідження еволюції концепту публічної дипломатії в умовах глобалізації та діджиталізації, аналіз особливостей, змісту та напрямів його трансформації, сучасних моделей та механізмів реалізації, а також становлення та розвитку в Україні.

Метою цього дослідження є розробка сучасної концепції публічної дипломатії в глобалізованому світі та науково-практичних засад формування її українського контексту.

Монографія за своєю структурою складається із п'яти розділів, кожен з яких має три-п'ять підрозділів, висновків до розділу, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО–МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ

1.1. Історичний дискурс формування поняття публічної дипломатії: сутнісний та змістовний аспекти

З огляду на явище інтенсифікації глобалізаційних процесів, а також широкомасштабної діджиталізації, що спостерігається в усіх сферах суспільного життя внаслідок бурхливого технологічного піднесення останніх десятиліть, галузь міжнародних відносин так само піддається змінам і трансформаціям, змушуючи сучасні національні держави шукати нові ефективні форми взаємодії на міжнародній арені, просування власних інтересів та забезпечення національної безпеки. При цьому значної уваги потребує така форма взаємодії, як публічна дипломатія, яка розглядається серед інструментів м'якого впливу та дозволяє реалізовувати прагнення уряду, суспільства, громадян впливати на громадську думку інших країн, створювати сприятливий імідж, завоювати прихильність міжнародної аудиторії. Водночас, поняття публічної дипломатії трансформується разом із розвитком системи міжнародних відносин та залишається дискусійним, зокрема через визначення її змісту, інструментів, меж та засобів впливу, цілей, критеріїв результативності й інших концептуальних аспектів. Так, теоретичні основи зародження поняття публічної дипломатії розглядаються у працях О. Висоцького, С. Анхольта, Р. Барстона, Н. Кула, Е. Гілбоа, Дж. Гуя, В. Лакера, Р. Бенкса, У. Рага, П. Шарпа, Н. Сноу, В. Вукадіновича та інших [19–20; 207; 219–220; 262–264; 306; 312; 355; 431; 445; 456; 506 та ін.]. Подальші дослідження трансформації публічної дипломатії, набуття нею ознак окремої категорії та прояснення змістовних складових здійснюють І. Гавриленко, І. Духачек, Є. Макаренко, О. Кучмій, Дж. Най, Г. Почепцов, В. Руднева, Т. Сивак, С. Ангольт, В. Олінз, Б. Грегорі, М. Кітлінг, Я. Мелісен, Д. Мор Бен, Дж. Паммент, Ч. Рос, Г. Сонді, А. Вачовські, Ч. Вольф та інші [24; 27; 57; 63; 83; 97; 99; 205; 233; 348; 377; 382; 403; 427; 465; 516; 520 та ін.].

Публічна дипломатія змістовно характеризується ціннісними, пропагандистськими та маркетинговими властивостями, що значно розширює можливості офіційних дипломатичних каналів для зміни негативного іміджу, спричиненого історичними подіями, внутрішньополітичними та міжнародними конфліктами, внутрішньополітичними процесами з негативним забарвленням тощо. Окрім того, реалізація публічної дипломатії забезпечує не тільки позитивне сприйняття держави світовою спільнотою, а й сприяє підтримці її внутрішнього та зовнішньополітичного курсу з боку інших держав, відіграє важливу роль у забезпеченні національної безпеки, сприяє зміцненню економічних, соціальних, культурних та інших типів зв'язків [125].

Зважаючи на суттєву складність та багатогранність явища публічної дипломатії в сучасному глобалізованому середовищі та підвищення її значущості як дієвої форми міжнародної взаємодії, ключовим завданням дослідження у цьому розділі виступає визначення теоретико-методологічних засад формування концепту публічної дипломатії через узагальнення історичного дискурсу поняття та конкретизацію основних категорій, аналіз методологічних принципів, теоретичних підходів, технологій реалізації, а також поглиблення концептуального змісту публічної дипломатії в умовах глобалізаційних викликів та процесів діджиталізації.

Загальний аналіз теоретичних підходів до вивчення поняття публічної дипломатії дозволяє визначити її як важливий елемент зовнішньополітичної діяльності сучасної держави, зміст якого відрізняється в залежності від політичних систем, культурних особливостей, конкретної дипломатичної практики тощо. Внаслідок цього концептуальне визначення терміну «публічна дипломатія» виявляється дискусійним, а конкретизація змісту ускладнюється наявністю широкого кола суміжних понять та різними підходами до його трактування. Однак, загальновизнаним є факт американського походження категоріального апарату публічної дипломатії та теоретичних основ її застосування [355, с. 20], тоді як змістовне наповнення та практичні аспекти відстоювання національних інтересів держав, побудови і захисту національного бренду закладені в європейському політичному просторі [207, с. 1–2]. Сьогодні окремі держави мають розвинені системи публічної дипломатії,

що спираються на вже напрацьовані практики й власний досвід ведення зовнішньополітичної діяльності та його критичне осмислення. Переважна ж більшість країн йде шляхом побудови цих систем, що обумовлено визнанням зростаючої ролі непрямих дипломатичних інструментів, які при цьому спроможні завоювати симпатію й позитивне сприйняття не лише урядом, але й громадянами інших країн.

Термін *публічна дипломатія* вважається досить молодим й використовується в контексті міжнародних відносин порівняно нещодавно. Актуалізація вжитку поняття «публічна дипломатія» у внутрішній та зовнішній політиці країн світу пов'язана, у першу чергу, зі зростанням чисельності спільних питань національного та міжнародного характеру, що виникають як відповідь на глобалізаційні перетворення; зокрема такі, як зміна клімату, вищі ступені транснаціонального співробітництва, загальна світова безпека тощо. Глобальні за масштабами та ступенем впливу подібні питання більше не вирішуються виключно урядами окремих країн, але залучають широкий спектр різноманітних суб'єктів, від неурядових організацій до компаній або приватних осіб, що здатні доносити важливість окреслених проблем до ширшого кола цільової аудиторії. До того ж сучасні досягнення у сфері інформаційних та комунікаційних технологій дозволяють цим суб'єктам взаємодіяти швидко та прозоро, відстежувати зворотній зв'язок та реагувати на нього більш гнучко та якісно. Таке бачення перетворює публічну дипломатію на більш відповідний і сучасний, порівняно із класичними дипломатичними підходами, формат вирішення новітніх викликів системи міжнародних відносин.

Етимологію терміна *публічна дипломатія* характеризує його походження з англійської мови: у дослівному перекладі – *public diplomacy*. Українською мовою *public* можна перекласти як громадський, суспільний, державний, громадянський, публічний тощо, тоді як *diplomacy* виражає у своєму змісті метод реалізації зовнішньої політики шляхом комунікацій [506], є відповідальною за регулювання взаємовідносин між державами та окремими акторами та спрямованою на просування державних інтересів, переважно шляхом переконання [20; 159; 220; 445; 456]. Однак, не зважаючи на простоту дослівного перекладу, щодо сутнісного змісту цього

поняття точаться наукові дискусії, узагальнено зведені до системи діалогу, взаємодії із зарубіжними суспільствами в політичних цілях.

Беззаперечним є факт першого відомого вжитку терміна *публічна дипломатія* у його теперішньому значенні, здійсненого у 1965 році Е. Гулліоном, деканом Школи права і дипломатії ім. Флетчера Університету Тафта і видатним відставним співробітником дипломатичної служби США [262]. На момент проголошення концепт *public diplomacy* вже був застосовний як інструмент інформаційного впливу з метою встановлення сприятливих для США відносин у світі в американській дипломатії шляхом відкритих, чесних дипломатичних відносин. Е. Гулліон запропонував уряду США позначити всі існуючі міжнародні програми пропаганди, академічних обмінів, навчання політиків, бізнесменів та представників армії, а також програми в галузі культури єдиним загальним терміном.

За іншими джерелами, термін був вперше офіційно використаний у тексті доповіді Комісії Мерфі – комісії палати представників Конгресу США з реорганізації урядового зовнішньополітичного апарату у 1977 році. Однак, незважаючи на це, концепція Е. Гулліона виявляється важливим кроком у визначенні сутнісного наповнення поняття публічної дипломатії, оскільки він розглядає її у площині впливу суспільних відносин на формування та реалізацію зовнішньої політики. Публічна дипломатія за його баченням містить у собі міжнародні відносини за рамками традиційної дипломатії, формування урядами громадської думки в інших країнах; взаємодію приватних груп та інтересів в одній країні з іншою; повідомлення щодо закордонних справ та їх вплив на політику; спілкування та зв'язок між тими, чия робота – комунікації (дипломатів та іноземних кореспондентів); та процес міжкультурного спілкування [312].

Варто відзначити, що застосування Е. Гулліоном поняття *публічна дипломатія* не є його власним надбанням, а скоріше вжитим у новому значенні з метою подолання негативного сприйняття, пов'язаного також із його старшим терміном *пропаганда* [219]. Згодом, а особливо в останні роки, це поняття значно еволюціонувало, далеко відійшовши від негативного пропагандистського сприйняття. Однак, варто розглянути історію його формування

більш детально, що дозволить виокремити суміжні поняття та позначити сучасний концепт публічної дипломатії з авторської точки зору.

У першу чергу, походження словосполучення *публічна дипломатія* насправді не належить американцям, його було вперше використано у британській газеті “Times” у січні 1856 року як синонім цивілізованості в частині критики президента Франкліна Пірса. «Державні діячі Америки повинні згадати – зауважувалось у статті, – що, якщо вони повинні справляти, як вони думають, певне враження на нас, вони також повинні бути прикладом для свого народу, і є лише кілька прикладів, коли вони можуть це зробити, зокрема через впровадження публічної дипломатії» [262, с. 7]. У певному сенсі тут публічна дипломатія постає синонімом ввічливості, що проявляє офіційна особа при здійсненні комунікацій дипломатичного характеру.

Пізніше, у 1871 році цей термін вжито конгресменом С. Коксом у значенні відкритої, чесної дипломатії на противагу прихованій, закритій офіційній її частині [431]. Це поклало початок подальшому застосуванню поняття, зокрема під час Першої світової війни термін *публічна дипломатія* вживався для опису кластера нових дипломатичних методів. Ці методи варіювалися від німецьких заяв щодо політики прихованої війни до поглядів В. Вільсона щодо комплексної міжнародної системи, яка спирається на *відкриті заповіді миру*, виражені у преамбулі його промови «Чотирнадцять пунктів» від 8 січня 1918 року [342]. У першому пункті, зокрема, зазначалося: «Відкриті мирні договори, відкрито обговорювані, не дозволять з'явитися різним трактуванням цих угод, дипломатія завжди буде діяти відкрито на очах громадськості» [342]. Принцип відкритості був вимогою часу – громадська думка, що все більше впливала на політичне життя, негативно сприймала секретність, якою традиційно були оповиті дипломатичні переговори та контакти.

Багато журналістів та письменників у той час надавали перевагу поняттю *відкрита дипломатія*, але у *публічної дипломатії* також були свої прихильники, які ще більше популяризували цей вислів, наводивши у репортажах французький варіант її вжитку *diplomatie publique* [219, с. 64].

Повторне використання терміна виданням “Times” здійснено у травні 1916 року при висвітленні так званого «Сассекського зобов’язання» повністю дотримуватися правил ведення морської війни, виданого Німеччиною після потоплення парома SS Sussex німецьким підводним човном та як наслідок загрози розірвання дипломатичних відносин з США. Кореспонденти видання здійснюють огляд реакції США на ці «зобов’язання» та цитують редакційну статтю щоденної газети “Boston Herald”, у якій, зокрема, зазначалося: «одне із зол публічної дипломатії – це необхідність тривалого листування, у якому відповідальні глави кожної нації мають врятувати своє обличчя перед власним народом, при цьому повідомивши свої цілі іншій стороні» [10, с. 1000]. Окреслена думка знаходить своє продовження й у сьогоденньому розумінні публічної дипломатії, оскільки внутрішні висловлювання лідерів країн можна почути за межами цих країн по всьому світу, зокрема не лише завдяки роботі журналістів, але й через цифрові канали поширення інформації, що значно прискорює ці процеси.

Втретє словосполучення *публічна дипломатія* наведено “Times” та вперше використано у “Washington Post” 28 грудня 1917 року при цитуванні редакційних статей з інших країн, цього разу з “Berliner Tageblatt” щодо російсько-німецьких мирних переговорів у Брест-Литовську. У статті наголошувалося, що «ніщо не може так підірвати значення зброї, як нова публічна дипломатія» [263, с. 17].

11 лютого 1918 року президент Вільсон особисто використав цю фразу у своїй промові до Конгресу «Чотири принципи», у якій він передав відповідь канцлера Німеччини Георга фон Гертлінга на чотирнадцять пунктів, зазначивши: «Він приймає ... принцип публічної дипломатії» [342]. Фразу Вільсона було виокремлено із заяви Гертлінга у Рейхстазі 24 січня 1918 року, у якій він схвалив те, що називав «влаштованою публічністю дипломатичних угод». Репортажі щодо промови Вільсона спричинили перше використання терміна «публічна дипломатія» у “Christian Science Monitor” та єдине використання цієї фрази у “Los Angeles Times” між 1899 та 1965 роками [439, с. 3049].

У липні 1918 року Сенатом США розглядалося питання щодо «публічної дипломатії» у зв’язку зі сміливою пропозицією сенатора

В. Бора (штат Айдахо) щодо запровадження публічного висвітлення питань, які стосуються договорів. Однак, ця пропозиція не пройшла: проти проголосували п'ятдесят сенаторів, за – двадцять три [262].

У 1928 році репортер “Christian Science Monitor” Р. Драммонд проголосує «епоху публічної дипломатії» в есе «Преса та публічна дипломатія», у якому підкреслювався моральний обов'язок засобів масової інформації повідомляти про міжнародні справи точно і неупереджено, так, щоб зменшити рівень загальної напруженості у світі [307, с. 60]. Ідеалізм публічної дипломатії ставав все більш віддаленим від світових реалій із погіршенням ситуації на міжнародній арені. Кореспондент “London Times” описав прибуття британських військ в Саар (територію Німеччини на кордоні із Францією та Люксембургом) у грудні 1934 року у супроводі оркестру та із доброзичливістю до місцевих жителів як «яскравий прояв публічної дипломатії». У 1936 році у повідомленні “Associated Press” з Парижа зазначалося, що ліві аплодували зобов'язанню нового французького прем'єра А. Саро використовувати *публічну дипломатію* при веденні міжнародних справ [259, с. 32].

Однак пізніше, протягом Другої світової війни поняття публічної дипломатії застосовується вкрай нечасто, оскільки концепт не отримує конкретизації, а сам метод не має достатнього рівня ефективності.

У повоєнні роки відбулася переоцінка й відродження терміна *публічна дипломатія Вільсона*. Французький прем'єр А. Спаак з ентузіазмом говорив про «століття публічної дипломатії» під час першої сесії Генеральної Асамблеї ООН у жовтні 1946 року. У Великій Британії “Times” засудила «публічну дипломатію» як одну з «фраз і гасел, замаскованих під виглядом принципів зовнішньої політики», і схвалила заклик дипломата Г. Ніколсона до повернення до *приватної дипломатії* [307, с. 62].

Як наслідок, до 1950 року використання терміну *публічна дипломатія* помітно змістилося в бік сфери міжнародної інформації та пропаганди. Це стосувалося не стільки того, що цей термін використовується по-іншому, а радше, що дипломатія практикувалася і сприймалася по-іншому, і ключові дипломатичні події

в цей час визнаються явно спрямованими на публічне виконання. У 1953 році У. Ліппман зазначив у своїй колонці: «деякі дипломати можуть стверджувати, що практика публічної дипломатії, пропаганди і психологічної війни стали такою чумою», що ключові радянсько-американські переговори повинні проводитися у закритому режимі [510]. Тобто публічна дипломатія, пропаганда, психологічні операції в цей період сприймаються як одне ціле.

У більш позитивному ключі у своїй промові влітку 1958 року Генеральний секретар ООН Д. Хаммаршельд заявив: «значення публічної дипломатії в ООН буде залежати значним чином від того, наскільки відповідальні представники країн вважають можливим піднятися над вузькими тактичними підходами до політики міжнародного життя, і говорити так, як люди із власними прагненнями і сподіваннями, що є універсальними для всього людства» [15, с. 796].

Оглядачі дипломатичних подій, у тому числі А. Галле, британський дипломат-ветеран лорд Стренг або Дж. Рестон з “New York Times”, використовували поняття *публічна дипломатія*, щоб надати елементів видовищності дипломатії Хрущова, Кеннеді й інших політиків того часу [24].

Виходячи з усього вищезазначеного, трактування Е. Гуліона визнається найпершим визначенням публічної дипломатії як окремого, осучасненого поняття на противагу перетину практики публічної дипломатії із пропагандою внаслідок його тривалого використання Інформаційним агентством США як альтернативи терміну «інформація» та «пропаганда». Гуліон наділив термін *публічна дипломатія* повністю новим значенням, встановивши чітку межу між нею та пропагандою, відокремивши від суто інформаційної сфери впливу [263, с. 17]. Негативне сприйняття пропаганди як виключно інформаційної діяльності уряду, викликане її надмірною сконцентрованістю на просуванні інтересів країни, спричиняло хибне міжнародне взаєморозуміння. Саме тому публічна дипломатія, окреслена Гуліоном як цілеспрямована діяльність щодо побудови довгострокових взаємовідносин між країнами та покращення іміджу США, ототожнювалася все більше із культурою і освітою як метод міжкультурної комунікації.

Окрім того, у визначенні Гуліона термін *публічна дипломатія* охоплював усі аспекти діяльності Інформагентства США,

а також низку культурних та обмінних функцій, які контролював Державний департамент США, надавав відповідного рівноправ'я кар'єрним службовцям Інформагентства США, закріпленого поза межами Державного департаменту, органу, що виконує зовнішньополітичні функції держави. Якщо публічна дипломатія існувала як різновид дипломатії, то, звичайно, Сполученим Штатам необхідно було запровадити спеціальне агентство для проведення цієї роботи, і Інформагентство США¹ було найкраще побудоване для того, щоб контролювати всю роботу в цій галузі [9, с. 712].

У 1978 році Інформагентство США було реорганізовано відповідно до логіки нової термінології і, нарешті, отримало владу над усім діапазоном американської активності в інформаційному просторі. Про взаємозв'язок концепції публічної дипломатії та Інформагентства США можна судити з того, що після закриття у 1999 році Інформагентства Центр Марроу Університету Тафта став і залишається донині Центром Марроу з міжнародної інформації та комунікації.

Під час перебування Р. Рейгана на посаді президента США спостерігалося як збільшення витрат на публічну дипломатію, так і більш широке використання цього терміну під час слухань у Конгресі, у стипендіальних програмах, журналістиці і серед практиків. Білий дім за часів Рейгана зробив марний виклик домінуючому визначенню, коли він створив свій власний «Офіс публічної дипломатії» для спостереження за внутрішньою підтримкою бунтівників Контрас в Нікарагуа [23].

Однак, загалом у цей період простежувалося критичне ставлення до терміна *публічна дипломатія*, який у дипломатичній практиці розглядався переважно як елемент зовнішньої культурної політики, а сам термін при цьому асоціювався із недовірою до його пропагандистського минулого. Внаслідок чого наступні 30–40 років поняття *культурної та публічної дипломатії*

¹ Інформаційне агентство США, ЮСІА (англ. USIA, United States Information Agency) – орган зовнішньополітичної пропаганди США. Існувало з серпня 1953 року по 1 жовтня 1999 року. Після розформування всі функції із телерадіомовлення були передані Раді управляючих з питань мовлення (Broadcasting Board of Governors, BBG) – незалежному федеральному агентству, яке визначає політику міжнародного мовлення США, а інформаційні функції – до Держдепартаменту США.

зміщуються, де перша переважає у вжитку, передаючи при цьому змістове наповнення другої.

Протягом 1990-х років термін *публічна дипломатія* набув загального використання зовнішньополітичними колами за кордоном. У Великій Британії, наприклад, уряд Т. Блера створив Раду зі стратегії публічної дипломатії. У перші роки після атак 11 вересня 2001 року термін *публічна дипломатія* нарешті увійшов до американської суспільної свідомості. Коментуючи наслідки цунамі в Азії, навіть президент США Дж. Буш використав цей термін, сказавши кореспонденту телеканалу АВС: «Спроби нашої публічної дипломатії не є ... надто суворими і не є дуже добрими в порівнянні з публічною дипломатією тих, хто хотів би поширювати ненависть і ... ганьбити США», зауважив він, припускаючи, що, можливо, допомога США постраждалим від цунамі зможе змінити цю ситуацію [428, с. 30–31].

Призначення нового заступника держсекретаря з публічної дипломатії та громадських справ К. Г'юз дало фінальний імпульс становленню терміна *публічна дипломатія* у межах Сполучених Штатів, хоча в інших країнах світу термін все ще не мав однозначного визначення, провокуючи дискусії навколо його змісту [38, с. 56].

Наступний поштовх до визначення публічної дипломатії вже у 2000-х роках здійснено відомим вченим Дж. Наєм, що запропонував визначати її крізь призму власного тлумачення поняття *м'яка влада*, джерелом якої виступають цінності внутрішньої політики і соціального порядку, культура країни, зовнішня політика. Хоча на початку 1990-х років ідеї Ная не набули широкої популярності (“Bound to Lead: The Changing Nature of American Power”, “Soft Power” та інші), після подій 2001 року виникла потреба у пошуку більш позитивного сприйняття взаємодії між цивілізаціями, пошуку і налагодження діалогу. Висловлене Дж. Наєм трактування *м'якої влади* як «здатності переконати інших хотіти того ж, чого хочеш ти – кооптувати людей, а не тиснути на них, ... це здатність заманювати і залучати» [63]. На його думку в інформаційну епоху влада визначається наявністю «м'якого» виміру привабливості та «жорсткого» виміру примусу й заохочення. Ефективне поєднання цих вимірів називається «розумною владою» [395, с. 163].

Наприклад, сьогодення боротьба з міжнародним тероризмом – це боротьба за думки та серця, акцент виключно на «жорстку владу» демонструє неефективність. Важливим засобом в арсеналі цієї «розумної влади» є саме публічна дипломатія, однак «розумна» публічна дипломатія передбачає розуміння необхідності довіри, самокритики та діяльності громадянського суспільства для створення «м'якої влади». Вироджуючись у пропаганду, публічна дипломатія не тільки перестає переконувати, а й може знищити «м'яку владу». Натомість вона має залишатися двостороннім процесом, адже «м'яка влада» залежить насамперед від того, наскільки ми розуміємо інших людей [394].

Розвиток цього бачення спричинив активізацію дискусійного обговорення довкола поняття *публічної дипломатії*, трансформацію її сприйняття до дієвого способу поєднання культури, цінностей, дій уряду, суспільства для створення привабливого бачення однієї держави іншими, а також набуття вагомості, що може співвідноситися за рівнем результативності із традиційними способами взаємодії.

Різницю між традиційною та публічною дипломатією в інтерв'ю «Радіо Свобода» радник з питань публічної дипломатії заступника Державного секретаря США у справах Європи і Євразії К. Граффі: «Назва моєї посади дуже довга, але те, що я роблю, набагато простіше. Я знаходжу шляхи для нашого уряду, щоб спілкуватися з людьми в інших країнах. Про дипломатів традиційно думають, як про тих, хто спілкується з іншими дипломатами часто за зачиненими дверима, часто позаочі громадськості. Вони ухвалюють рішення, які торкаються народів, але роблять це на рівні еліт. Публічна дипломатія – це те, як ми, як уряд, намагаємося донести свою думку до людей в інших країнах. Ми називаємо це мистецтвом комунікації цінностей країни, її культури і політики. Це також пояснення, хто ми є і чому ухвалюємо певні рішення» [37].

Аналітики корпорації RAND Ч. Волф та Бр. Розен у своїй доповіді пропонують визначати публічну дипломатію, порівнявши її основні характеристики з характеристиками «офіційної дипломатії» [520]. По-перше, на їх думку, публічна дипломатія є прозорою та широко розповсюдженою, тоді як офіційна дипломатія (за винятком випадкових витоків) непрозора, з вузько обмеженим

поширенням. По-друге, державна дипломатія передається урядами більш широкій, а в деяких випадках обмеженій аудиторії, тоді як офіційна дипломатія передається урядами іншим урядам. По-третє, теми та питання, якими займається офіційна дипломатія, стосуються поведінки та політики урядів, тоді як публічна – стосуються настроїв та поведінки громадськості.

Трансформація інформації у довготривалі культурні відносини залежить від трьох однаково важливих вимірів або етапів публічної дипломатії. Перший і найбільш обов'язковий вимір – це щоденне спілкування, що включає роз'яснення суті рішень у внутрішній і зовнішній політиці, підготовку до боротьби з кризами. У разі наявності вакууму інформації після тієї чи іншої події заповнити його поквпляться інші. Другий вимір – це стратегічне спілкування, що розвиває серію простих тем, багато в чому схоже на політичну або рекламну кампанію. Тоді як перший вимір виражається у годинах і днях, другий займає тижні, місяці та навіть роки. Третій вимір публічної дипломатії є розвитком міцних взаємин із ключовими особами упродовж довгих років і навіть десятиріччя за допомогою стипендій, програм обміну, навчання, семінарів, конференцій і доступу до каналів засобів інформації. Ці програми розвивають те, що американський журналіст Е. Мароу колись назвав вирішальним «останнім кроком», тобто особисте спілкування з підвищеною довірою, яке створюється тісними взаєминами [10; 455].

Британський дослідник Н. Дж. Кулл стверджує, що ефективність публічної дипломатії залежить від наявності діалогу між урядом однієї країни та суспільством інших, який виникає шляхом реалізації культурних проєктів, короткострокових інформаційних кампаній, міжнародного мовлення, формування громадської думки [262]. Він визначає публічну дипломатію через шість її елементів, а саме:

- 1) слухання (listening) як фундамент для публічної інформації – спроба керувати міжнародним середовищем шляхом збору інформації про громадськість та її думку і використання цієї інформації для пере спрямування своєї політики;

- 2) адвокати (advocacy) – спроба керувати міжнародним середовищем шляхом міжнародної комунікації для активного просування певної політики, ідеї або інтересів серед іноземної спільноти;

3) культурна дипломатія (cultural diplomacy) – спроба керувати міжнародним середовищем шляхом популяризації культурних ресурсів та досягнень та/або трансляції власної культури за кордон;

4) обмін (exchange) – спроба керувати міжнародним середовищем, відправляючи своїх громадян за кордон і взаємно приймаючи громадян з-за кордону на період навчання та/або культурного ознайомлення;

5) міжнародне мовлення (international broadcasting) – спроба керувати міжнародним середовищем за допомогою засобів масової комунікації для взаємодії з іноземною громадськістю;

6) психологічні війни (psychological warfare) – паралельна публічній дипломатії діяльність, що полягає у використанні комунікації для досягнення мети у воєнний час, як правило, через спілкування з громадськістю супротивника.

Колишній американський дипломат К. Росс зазначає, що на сучасному етапі дипломатія – це вже не одновимірний процес взаємодії між націями, а багатовимірний, в якому недержавні актори та іноземна громадськість грають усе більш помітну роль [427]. Трансформоване міжнародне середовище під впливом глобалізації та інформатизації спричиняє зростання ролі публічної дипломатії у вирішенні практично кожного зовнішньополітичного питання. Публічна дипломатія, на думку К. Росса, при цьому має засновуватися на семи засадах або «стовпах» (pillars):

1) адвокація (просування інтересів) – забезпечення розуміння іноземною аудиторією політики держави такою, яка вона є, а не такою, як про неї говорять інші;

2) обґрунтування політики – контексту – акцент на спільних цінностях, інтересах, поглядах;

3) послідовність, правдивість та достовірність повідомлень, спрямованих одразу на декілька співтовариств;

4) здатність адаптувати повідомлення для певної аудиторії на основі постійного її дослідження та зворотного зв'язку;

5) повторення ключових повідомлень через національні та транснаціональні ЗМІ та Інтернет;

6) використання сили міжнародних альянсів і партнерів з неурядового сектору, зокрема, глобальних корпорацій, гуманітарних організацій чи діаспор;

7) постійний діалог, найважливіший інструмент якого – освітні та культурні обміни.

Питання публічної дипломатії відносно нещодавно стали предметом наукових досліджень українських науковців, перші дослідження вже відносяться до 2000-х років. При цьому серед науковців не існує однастайності щодо змісту поняття «публічна дипломатія». Наприклад, у «Українській дипломатичній енциклопедії» Є. Макаренко та О. Кучмії запропонували розуміти під публічною дипломатією «міжнародну діяльність, спрямовану на публічне представництво інтересів держав або легітимних інституцій (урядових установ, недержавних громад, організацій та окремих індивідів) у міжнародних відносинах» [57]. У свою чергу дослідниця В. Руднева зазначає, що публічна дипломатія передбачає «інформування громадськості про політику держави і популяризацію національних культурних цінностей, використовуючи як канали традиційної дипломатії, так і PR-технології впливу на громадську думку» [97].

У роботах українських науковців публічна дипломатія досліджується також і як складова стратегічних комунікацій. Зокрема, у роботах Г. Почепцова, вона визначається як компонент стратегічних комунікацій, просування власної «картини світу» іноземним аудиторіям [83, с. 17]. У своїй монографії Т. Сивак, прирівнюючи публічну дипломатію до м'якої сили, визначає її як «інформування міжнародної громадськості з метою створення позитивної думки про країну, а також підтримку контактів із іншими народами у різних сферах життєдіяльності» [99, с. 100].

Разом з різноманітними підходами до концептуального визначення публічної дипломатії, усі дослідники погоджуються із її спрямуванням на формування позитивної репутації держави. Репутація формується не тільки риторикою, але й діями. Якщо робити політичні кроки, які негативно позначаються на іміджі країни у світі, то красива риторика навряд чи допоможе виправити ситуацію. Відповідно, *мета публічної дипломатії* – це не тільки трансляція позитивної інформації про націю, але й участь у виробленні зовнішньополітичних рішень, що враховують спричинений вплив на репутацію країни [132].

Отже, проведений аналіз свідчить, що, починаючи від моменту офіційного застосування і до 2010-х років, у роботах переважної

більшості вчених *сучасний концепт публічної дипломатії* сприймається як сукупність засобів комунікації державних і недержавних суб'єктів країни із зарубіжною громадськістю з метою інформування та впливу на неї [83; 262; 307; 377; 382]. Такий підхід можна позначити як державоцентричний, який передбачає, що інформація передається в односторонньому порядку, канали взаємодії контролюються та обмежуються відносно тих, на кого вони спрямовані. Але у подальшому стає очевидним все більш глибоке усвідомлення трансформації концепту публічної дипломатії в бік розширення меж комунікацій, кількості суб'єктів, задіяних у процесах взаємодії, де обміну, співпраці, спільному діалогу надається перевага так само, як і рівнозначному співробітництву та інклюзивності.

Публічну дипломатію починають визначати як інструмент, що використовується державами, об'єднаннями держав, а також деякими недержавними суб'єктами для розуміння культур, поглядів, поведінкових аспектів, побудови та управління відносинами, здійснення цілеспрямованого впливу на думки та мобілізацію діяльності для просування своїх інтересів та цінностей [19; 20; 24; 233; 371; 403; 516]. Глобалізація та діджиталізація призводять до формування кібер-інтернаціонального простору дипломатичних відносин, кількість залучених до взаємодії суб'єктів, платформ, каналів трансляції додає хаотичності та ненадійності, внаслідок чого урядовий вплив знижується. Однак, водночас це розширює можливості застосування публічної дипломатії, а виключно комунікативний аспект публічної дипломатії перестає бути пріоритетним, інформативна функція (донесення позитивної інформації, роз'яснення) доповнюється стратегічною (набуття традиційності та плановості повідомлень і взаємодії) направленістю на встановлення довготривалих відносин. Узагальнено та систематизовано трансформація наукового бачення змістового наповнення поняття *публічна дипломатія* в ході його історичного розвитку представлено у табл. 1.1).

Загалом поняття публічної дипломатії надалі переважно сприймається в контексті розв'язання конфліктів та різних рівнів напруженості між державами та іншими суб'єктами, а політичне середовище не розглядається як необхідна умова для залучення до публічної дипломатії.

Таблиця 1.1 – Еволюція змістовного наповнення терміну «публічна дипломатія»

Період	Джерело	Цільове наповнення	Структурне наповнення	Функціональне наповнення	Дієльнісне наповнення
1	2	3	4	5	6
1856 рік	Газета “Times”	Синонім цивілізованості, ввічливої дипломатії	Офіційні джерела	Комунікації	Висловлювання посадових осіб
1871 рік	С. Коок	Описова характеристика новітнього кластеру дипломатичних методів – відкрита, чесна дипломатія на протипагу прихованій, закритій офіційній	Офіційні джерела та громадська думка	Комунікації, призначені для більш ефективного управління відносинами між країнами	Висловлювання, заяви, погляди, думки посадових осіб та громадських діячів
1928–1936 роки	Р. Драммонд, видання “London Times”, “Associated Press”	Висвітлення міжнародних справ для зменшення рівня загальної напруженості у світі (ідеалістична парадигма морального обов’язку)	ЗМІ, офіційні джерела	Точна та неупереджена інформація	Публікації, новини, огляди, прями висловлювання посадових осіб
1950 роки	У. Ліпман, Л. Галле	Надання міжнародної інформації та ведення пропаганди, трансляція визначеного і чітко контрольованого урядом переліку національних цінностей	ЗМІ, офіційні джерела, Інформаційне агентство США	Пропаганда, психологічні операції	Висловлювання, статті у ЗМІ та на офіційних джерелах
1965 рік	Е. Гуллон	Побудова довгострокових взаємовідносин між країнами та покращення іміджу, його просування	Інформаційне агентство США, культурні та освітні центри	Міжкультурні та освітні комунікації, інформування	Діяльність Інформатентства США, Державного департаменту США

Продовження таблиці 1.1

1	2	3	4	5	6
2000 роки	Дж. Най, Дж. Кулл, К. Росс	Створення і зміцнення партнерських і союзницьких відносин з іншими країнами та частиною зарубіжної громадськості, посилення існуючих дружніх союзів	Мережеві контакти, форуми та Інтернет-телебачення	М'яка влада, мистецтво комунікації, цінностей країни, її культури і політики	Щоденне та стратегічне спілкування представників зовнішньої та внутрішньої політики
2001–2010 роки	Є. Макаренко, О. Кучмій, В. Руднева, Г. Почепцов, Т. Сивак	Інформування громадськості про політику держави і популяризацію національних культурних цінностей	Державні та недержавні суб'єкти країн, зарубіжна громадськість	Оперативне інформування, стратегічні комунікації	Традиційна дипломатія, PR-технології впливу на громадську думку
2011–2022 роки	Б. Грегорі, Дж. Паммент, А. Вічовські, І. Гавриленко, О. Висоцький	Десятий спосіб послання культури, цінностей, дій уряду, суспільства для створення привабливого бачення однієї держави в очах інших	Державні, недержавні суб'єкти країн, об'єднання держав, міжнародні організації, зарубіжна громадськість, діаспори, академічні спільноти	Розумна влада, трансляція позитивної інформації, стратегічна довістрокова комунікація	Багатосторонній діалог та взаємодія державних і недержавних суб'єктів країн, особисте спілкування з підвищеною довірою

Ажерело: складено автором на основі узагальнення

Тобто, інструменти публічної дипломатії застосовуються радше у випадку виникнення конфліктів, їх перебігу або очікуваного наближення з метою попередження, дозволяючи долати їх негативні наслідки, отримувати міжнародну підтримку, налагоджувати відносини за межами можливостей традиційних засобів.

Отже, важливим етапом при аналізі публічної дипломатії виступає її *відмежування від суміжних понять*. У першу чергу, з наведених вище підходів стає зрозумілим, що на початку свого виникнення публічна дипломатія сприймалася як протилежна *прихованій, закритій дипломатії*. Тобто ототожнювалася із *відкритою, прозорою* формою дипломатії, коли загалом стає доступною інформація щодо прийнятих політичних рішень, а причини та спонуки до їх прийняття пояснюються суспільству у відкритому форматі [383]. Сучасна публічна дипломатія знаходить баланс між дискретністю та публічністю своєї діяльності [169, с. 413].

Ще один аспект помилкового сприйняття публічної дипломатії проявляється у тривалому ототоженні її із концептом *пропаганди та лобіювання* інтересів держав у політичному та суспільному просторі інших країн та суспільства. Основна відмінність, що відрізняє сучасний концепт публічної дипломатії від пропагандистського характеру дипломатичних відносин – це м'який характер її дії, застосування інструментів підштовхування, переконання на протигагу жорсткому тиску. Тобто на відміну від інтенсивного нав'язування, створення позитивного образу за будь-яку ціну, публічна дипломатія проявляє здатність досягати бажаних зовнішньополітичних цілей (зокрема трансформація уподобань інших країн, їхньої підтримки та згоди з бажаною діяльністю) завдяки сприянню привабливості, застосуванню техніки переконання, визначення медійно-громадського порядку денного тощо.

Наступний тотожний за своїм інструментарієм термін – *культурна дипломатія* та культурні відносини – більшість дослідників, зокрема Н. Кулл, Т. Рівера, В. Терещук [262; 422; 467], пропонують відносити до компонентів публічної дипломатії. Культурна дипломатія є одним з ключових елементів публічної дипломатії, яка займається розробкою таких культурних продуктів, як література, кіно, телебачення, радіопрोगрами, мистецтво, наука, музика, а також вивчення іноземних мов. За визначенням професора

Лондонського університету Роял Холоуей Б. О'Лафліна *культурна дипломатія* як поняття, відмінне від культурних відносин є більш конкретним терміном, тому що дипломатія звичайно асоціюється з державами [455]. Публічна дипломатія є зв'язком, який встановлюють держави з громадськістю у інших країнах, таким чином, культурна дипломатія є зв'язком між державами або між державами та громадянами, що здійснюється за допомогою культури. Хоча цільовою аудиторією культурної дипломатії можуть бути окремі громадяни або групи, програми культурної дипломатії інвестуються, розробляються та делегуються урядом. Як і з будь-якою іншою дипломатичною діяльністю на культурну дипломатію впливають політики, задіяні у зовнішній політиці. Вона аналогічним чином є підзвітною відповідним державним установам та може слугувати інструментом для підтримки політичної мети [111, с. 307–308].

Разом із визначеним значенням публічної дипломатії існує також інше її трактування як дипломатії на рівні громадських організацій, але у цьому випадку доречніше використовувати термін «громадська або суспільна дипломатія», який також є одним із варіантів перекладу англомовного терміну “public diplomacy”. *Громадську дипломатію* ми, погоджуючись із баченням І. Сухорольської та І. Климчук [105, с. 324], пропонуємо визначити як вплив інститутів громадянського суспільства однієї країни на громадськість іншої з метою просування й захисту інтересів, формування позитивного іміджу держави походження, та виконання будь-яких інших завдань, не пов'язаних із офіційною публічною дипломатією держави. Тобто за змістовим наповненням громадська дипломатія є вужчою, ніж публічна, оскільки відображає лише один з функціональних аспектів, а саме вплив громадянського суспільства на дипломатичні процеси.

Поряд із публічною можна зустріти і поняття *народна дипломатія*, яку ми тлумачимо як участь представників громади однієї держави (учених, спортсменів, діячів культури, викладачів, студентів тощо) у спілкуванні, налагодженні співробітництва, реалізації спільних проектів із колегами з інших держав, що позитивно впливає на розвиток офіційних міждержавних відносин і сприяє налагодженню комунікації між народами цих країн [65].

Особливістю народної дипломатії є відсутність юридичних та політичних обмежень, застосування неофіційних контактів з метою покращення взаємовідносин, кращого розуміння культури, традицій, звичок різних народів.

Отже, і народна, і громадська дипломатія мають *принципову відмінність від публічної дипломатії*, що полягає у незначній ролі держави, адже міждержавні комунікації відбуваються без її участі, набуваючи форми різноманітних культурних, освітніх, мистецьких, бізнесових проектів та програм, що ініціюються та реалізуються тільки неурядовими суб'єктами. Але, не дивлячись на зменшення ролі держави в таких формах міжнародної комунікації, органи державної влади все ж виконують функцію підтримки цих іміджевих програм та ініціатив громадськості [99, с. 99].

Втрата державою монополії в сфері зовнішньої політики, делегування в умовах процесів децентралізації певних повноважень на нижчий рівень – регіонам та містам – спричинили активний розвиток міжнародного співробітництва на субрегіональному та місцевому рівні, що отримало назву *парадипломатія* (паралельна дипломатія), яка стала ще одним виміром публічної дипломатії. Таке поняття почали використовувати наприкінці ХХ ст. для позначення співпраці між представниками місцевого самоврядування, парламентаріями, науковими та освітніми інститутами різних країн, за якої вони мають певну самостійність, але координаційні функції залишаються за державою. Цей термін запропонував І. Духачек, який говорив, що субнаціональна влада на міжнародній арені також використовує певні механізми («канали участі»), зокрема відкриває свої представництва, її представники здійснюють ділові поїздки, беруть участь у конференціях, проводять виставки тощо [27, с. 123]. Європейський дослідник М. Кітлінг визначає *парадипломатію* як плюралістичну діяльність, у якій поряд із урядами беруть участь також економічні та соціальні суб'єкти, і успіх цієї діяльності часто залежить від здатності залучати останніх [348, с. 5]. Приватні суб'єкти повинні бачити, що в цьому є їх вигода, щоб зберегти свій інтерес та відданість. Цей складний процес, на думку дослідника, діє на кількох рівнях, від медійних подій, політичних візитів до щоденної роботи місцевих посадовців, він допомагає змінити позицію регіональних урядів,

а його найважливіший ефект полягає в розвитку нових мереж акторів, які знають один одного, обмінюються ідеями та навчаються на досвіді.

Акцентуючи увагу на впливі процесів глобальної інформатизації на трансформацію традиційної та публічної дипломатії, у науковому середовищі активно почали використовувати термін *цифрова дипломатія* (англ. digital diplomacy), який ми визначаємо як один із різновидів публічної дипломатії, що передбачає використання інформаційно-комунікаційних технологій для реалізації дипломатичних завдань. Більш ретельно цей феномен досліджено у другому розділі роботи, де простежено особливості формування поняття з позицій впливу діджиталізації суспільства та глобалізаційних перетворень.

Переосмислення сутності та ролі публічної дипломатії в епоху розмивання інформаційних кордонів між державами, зростання значення недержавних суб'єктів у реалізації зовнішньополітичної стратегії держави, призвело до використання терміну *нова публічна дипломатія*. Термін з'явився у 2007 р. в надрах Держдепартаменту, він ґрунтувався на ідеї відкритості та доступності американського уряду і США в цілому для зарубіжної аудиторії [23, с. 61].

Додавання до публічної дипломатії слова «нова» покликано звернути увагу на зміни в практиці публічної дипломатії, а саме на такі тенденції:

- усе частіше міжнародними акторами є нетрадиційні суб'єкти, серед яких найвпливовішими стають неурядові організації;
- механізми, що використовуються цими акторами з метою спілкування з громадами світу, приваблюють нові глобальні технології у режимі реального часу (зокрема, блоги, соціальні мережі *Facebook*, *Twitter*, *YouTube*, розсилка в месенджерах тощо);
- ці нові технології розмивають раніше жорсткі межі між сферами внутрішніх і міжнародних новин;
- замість старої концепції пропаганди публічна дипломатія все частіше використовує концепції, які з одного боку походять зі сфери маркетингу (особливо брендинг територій і націй), а з іншого боку – з теорії мережевої комунікації;
- престиж та міжнародний імідж дозволили говорити про м'яку силу і брендинг;

– спостерігається відхід від комунікації часів «холодної війни» типу «актор – громадськість» і перехід до контакту за моделлю «громадськість – громадськість» із метою взаємного інформування, де міжнародний актор є посередником;

– у цій моделі зникає вертикальний принцип розповсюдження інформації, а первинне завдання нової публічної дипломатії характеризується як «розвиток відносин», що слід будувати не між актором та іноземною аудиторією, а між двома аудиторіями [59, с. 163].

Нова публічна дипломатія ставить за мету оперативне та ефективне розповсюдження позитивної інформації про власну державу, яка сприяє успішній реалізації зовнішньополітичних цілей, при цьому, зміст, форма та структура представлення інформації набуває вирішального значення, що призводить до необхідності пошуку дієвих механізмів забезпечення реалізації національного бренду та іміджевої стратегії держави [10, с. 990].

Нова публічна дипломатія характеризується також тим, що ЗМІ та інші типи медіа активно інтегруються в традиційно ексклюзивну сферу дипломатії: вони не лише реагують на міжнародні політичні події, але й активно включаються в процеси комунікації між урядами та громадськістю у сфері міжнародної політики, перетворюються на засоби зовнішньої політики, виступаючи одночасно як засобами заспокоєння і посередництва, так і загострення відносин і конфліктів. Розширення меж й способів (каналів) та зростання динаміки комунікацій в сучасній дипломатії примушує публічну дипломатію оперувати в умовах, коли цінна інформація, спостереження і рекомендації з дипломатичних джерел неспроможні надходити вчасно з метою впливу на політичні рішення, а при вчасному надходженні такої інформації їй доводиться конкурувати з драматичними телевізійними кадрами, прямими репортажами та іншими медійними інструментами, що висвітлюють кризи й зовнішню політику держави [307, с. 59].

Дійсно сьогодні публічна дипломатія тісно пов'язана з *національним брендингом*, який у сучасній науковій літературі визначається як спеціальна сфера плейс брендингу, як застосування стратегій та інструментів брендингу для просування іміджу держави. Якщо теорія публічної дипломатії вперше була обґрунтована та втілена в життя американськими вченими та дипломатами,

то концепція національного брендингу була запропонована британськими дослідниками С. Ангольтом і В. Олінзом. Термін *національний брендинг* був вперше використаний С. Ангольтом у 1996 році [205]. Кількість досліджень, присвячених виключно національному брендингу, невелика, проте продовжує зростати, в основному завдяки британському журналу “Place Branding and Public Diplomacy”, редактором якого є С. Ангольт. Саме британські компанії першими стали надавати послуги з національного брендингу державам.

Існують різні, а іноді й суперечливі погляди на взаємозв'язок між національним брендингом та публічною дипломатією [205, с. 2]. Британський дослідник Г. Сонді виділив п'ять основних підходів до взаємодії цих концепцій [465].

Згідно першого підходу, ці поняття не пов'язані між собою і не мають спільних засад, оскільки вони мають різні цілі, інструменти стратегії та суб'єкти. Решта підходів визначає їх як взаємопов'язані, але по-різному визначає їх зв'язок. Найбільш популярним є підхід до публічної дипломатії як частини національного брендингу, що є більш широкою концепцією. Менш розповсюдженим є підхід до національного брендингу як частини публічної дипломатії, національний брендинг розглядається як окремий інструмент публічної дипломатії, завдяки якому можна впливати на закордонну аудиторію. Четвертий підхід розглядає ці поняття як окремі, але які перетинаються та мають одну мету – створення позитивного іміджу, проте мають свої специфічні риси і не включають одне одного. Останній підхід полягає в тому, що брендинг нації та публічна дипломатія є однаковими поняттями, адже вони охоплюють однакову діяльність: просування країни з кінцевою метою створення позитивних образів.

Узагальнено взаємозв'язок та принципові відмінності публічної дипломатії та наведених суміжних категорій представлено на рис. 1.1.

Суміжні поняття доповнюють зміст сучасного концепту публічної дипломатії, розкриваючи потенціал її м'якої сили, тобто містять функціональні елементи, через які може бути реалізовано цей потенціал. Отже, у *традиційному розумінні* публічна дипломатія являє собою інструмент взаємодії між державою і зарубіжною

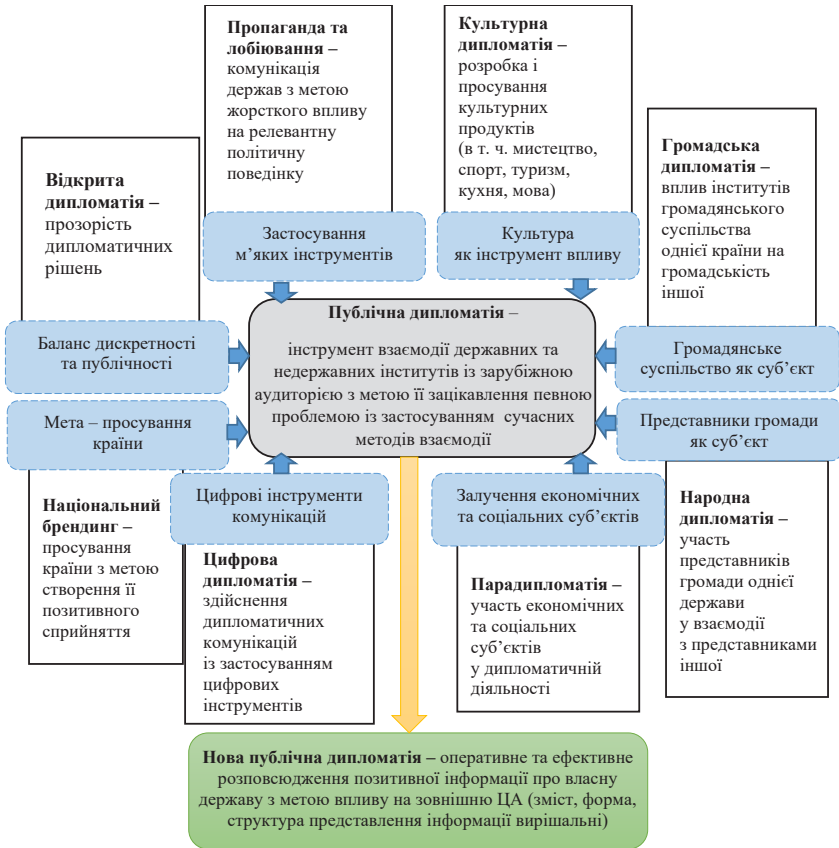

Рисунок 1.1 – Взаємозв'язок та принципи відмінності публічної дипломатії й суміжних із нею категорій

Джерело: складено автором

аудиторією, є складовою дипломатичного й зовнішньополітичного механізму, що використовується урядом. Уряд при цьому виступає основним джерелом або ж координатором комунікацій із зарубіжною аудиторією.

У новому нетрадиційному розумінні публічна дипломатія є інструментом оперативного та ефективного розповсюдження позитивної інформації про національну державу, забезпечення

її включення у міжнародні процеси, а також стимулювання зацікавленості зарубіжної аудиторії певною спільною проблемою за допомогою традиційних й нових каналів комунікацій (мережеві контакти, створення та привернення уваги до спеціальних сайтів, SMS-розсилка, організація інтернет-конференцій та блогів та інші). Подібна публічна дипломатія, хоча і включена в завдання уряду, здійснюється по лінії «неурядові організації – зарубіжна аудиторія» [157, с. 139].

При цьому варто підкреслити, що на сьогодні одним з найважливіших аспектів сприйняття новітнього бачення публічної дипломатії виступає ідея її рівноправної ролі та дієвості в системі дипломатичних відносин держави. Публічна дипломатія виступає рівнозначним елементом державної дипломатичної політики, однак завдяки гнучкості та м'якому характеру впливу її інструментів, отримує здатність не просто підсилювати традиційну дипломатію, а й діяти у синергетичній взаємодії. Можна простежити тенденцію до надання недержавним акторам публічної дипломатії рівнозначних прав у просуванні та захисті національних цінностей, позиціонуванні національного бренду, стратегічному узгодженні цілей, пріоритетів, критеріїв оцінювання та ресурсного забезпечення.

1.2. Методологічні принципи, теоретичні підходи та концепти дослідження публічної дипломатії

Зважаючи на суттєве оновлення змісту та теоретико-методологічного наповнення концепту публічної дипломатії за останні 20 років, формування новітнього теоретичного сприйняття її цілей, суб'єктів, об'єктів, принципів функціонування, засобів та інструментів впливу відбувається у прискореному темпі. За результатами методологічного аналізу наукової категорії *публічна дипломатія*, здійсненого у попередньому підрозділі, доведено значущість впливу на її формування наукового бачення Е. Гулліона, Н. Чула, Б. Сігнітцера, Т. Кумбса, Дж. Манхейма, Дж. Ная, Н. Кулла, М. Леонарда, Ч. Волфа, Є. Макаренко, В. Рудневої, Н. Піпченко, Т. Сивак, Т. Краснопольської [57; 97; 99; 105; 262; 263; 361; 395; 520]

та інших дослідників, що сформувавши підґрунтя для сучасного її розуміння.

Для усвідомлення змісту концепту публічної дипломатії розглянемо більш детально сформовані теоретичні парадигми її дослідження.

З позицій *реалістичної парадигми* публічна дипломатія розглядається виключно як державний інструмент дипломатичної політики, спрямований на вирішення питань національної безпеки через цілеспрямований вплив на поведінку урядів закордонном. Найважливішими компонентами публічної дипломатії у цій парадигмі виступають: сприйняття закордонного уряду в якості єдиного дієвого та принципового актора світової системи міжнародних відносин; зосередження на питаннях забезпечення національної безпеки країни та захисту національних інтересів [331, с. 5].

При цьому основною цільовою аудиторією і центром направлення дипломатичних зусиль є не закордонне суспільство, але представники уряду та політичні сили, що мають достатній рівень впливу на прийняття рішень глобального характеру. Діяльність акторів публічної дипломатії скеровується на зміну поведінки урядових інститутів. Однак, зміна позиції уряду неможлива без зміни думки громадянського суспільства, тому ключові механізми дипломатичного впливу реалізуються через його спроможність змінювати позицію уряду. Прихильники реалістичної парадигми розглядають необхідність застосування публічної дипломатії як пропагандистського інструмента захисту національних інтересів у період військових конфліктів, зокрема допустимі методи психологічної боротьби, а у мирний час – як інструмент просування військово-економічної допомоги.

Публічна дипломатія визначається реалістами як урядовий механізм, основними методами якого є інформаційні проекти пропагандистського типу, що висвітлюють діяльність держави та її потреби у позитивному світі в межах політичного середовища інших країн; освітні та культурні обміни, які через людську взаємодію направлені на поведінкові зміни у покращенні сприйняття країни або її уряду як локальним, так і глобальним суспільством; мережеві проекти, засновані на цілеспрямованому використанні інструментів цифрової дипломатії.

Реалістична парадигма панувала в період становлення і розвитку поняття публічної дипломатії, однак, продовжує зустрічатись у її сучасному трактуванні. Водночас, реальність не дозволяє у повному сенсі охопити методологічний зміст публічної дипломатії як сучасного явища, значним чином обмежуючи можливості та коло залучених акторів. Як зазначає дослідник Х. Салю «... публічна дипломатія не повинна розвиватися незалежно від зовнішньої політики країни та її публічної дипломатії державними суб'єктами; вона має бути налаштована на досягнення довгострокових цілей» [433, с. 358].

На противагу парадигмі реалізму у *неоліберальній теорії* публічна дипломатія розглядається як «м'яка сила». Недарма цей термін було введено в обіг неолібералом Дж. Наєм, який в свою чергу запозичив ідеї П. Бачрача та М. Барац, які розглядали у 1960-х роках поняття «іншого обличчя влади» [17, с. 115].

Трагічні події 11 вересня 2001 року викликали усвідомлення потреби у більш позитивних ідеях формування діалогу та взаємодії між різними цивілізаціями, суспільствами, країнами. Дж. Най розвиває свої ідеї у двох працях “The Paradox of American Power” (2003) та “Soft Power: The Means to Success in World Politics” (2004), де детально роз'яснює зміст м'якої влади та її взаємозв'язку з публічною дипломатією [394]. Основний зміст його бачення полягає у використанні нових способів впливу на інші держави через залучення та взаємодію. У подальших неоліберальних працях аполітичні елементи публічної дипломатії стають частиною механізму «м'якої влади», поєднуючи культуру, цінності, політичні події, прийняті рішення уряду, поведінку суспільства, інформаційне поле однієї країни для створення привабливості в очах іншої.

Однак, у такому підході досить складно розрізнити сформовані поняття та їх взаємний вплив, оскільки методологічно не зрозуміло: чи ці поняття взаємозамінні, синонімічні, або ж виступають інструментом дії у політичному просторі незалежно одне від одного? Дж. Най досить точно розмежував поняття у відповідь на цей запит, позначивши, що «...публічна дипломатія представлена як дія або інструмент, тоді як м'яка сила може бути представлена як цінність...» [63]. Отже, розмежування цих понять базується на сталості та потенційності:

– м'яка влада – це здатність держави сформувати пріоритети інших країн щодо трьох найважливіших компонентів: культура держави, політичні цінності, зовнішня політика (сталість існування);

– публічна дипломатія – це здатність держави та її суспільства транслювати (спрямувати, передати, продати) ці три компоненти іншим країнам (потенційність застосування).

Окрім того, м'яка влада існує за межами публічної дипломатії, а також урядів та їх діяльності, тобто незалежно від прагнення цілеспрямовано застосовувати її інструменти у зовнішньополітичній діяльності.

Подальші дослідження неолібералів розширили перелік інструментів, що відносяться до м'якої влади, додавши до культурних, політичних та суспільних цінностей й певні аспекти внутрішньої політики країн – політичний устрій, соціальну поведінку, ментальність, технологічний, економічний, соціальний розвиток тощо. Ці аспекти здатні спричиняти вплив незалежно від того, чи спрямовуються вони відповідно до планів уряду або стратегічних цілей політичного впливу. Тобто *публічна дипломатія спроможна мобілізувати ці ресурси для залучення уваги суспільства за кордоном, однак вони існують потенційно*. Основними каналами взаємодії для застосування інструментів м'якої влади можуть виступати джерела міжнародного мовлення, засоби експорту культури, програми академічних та навчальних обмінів, цифрові засоби комунікацій.

Таке розмежування між іншим дозволяє позбутися невизначеності та неправильного сприйняття терміну *публічна дипломатія*, яке виникає у наукових колах, оскільки досить часто використовується акторами традиційної дипломатії з метою підкреслити прозорість та відкритість державної політики [312, с. 212].

Важливою тезою представників неоліберального напрямку дослідження публічної дипломатії є усвідомлення того факту, що публічна дипломатія не спроможна створювати «м'яку владу», лише транслювати її. Тобто, якщо культура, цінності, політичний устрій, суспільна поведінка та інші елементи не є привабливими для представників іншої країни, позитивне сприйняття в цілому відсутнє, то напрацювати його у такому суспільстві за допомогою публічної дипломатії неможливо.

Але таке сприйняття взаємозв'язку публічної дипломатії та «м'якої» сили у більш пізніх працях послідовників неолібералізму також виявляється дискусійним [514]. Дж. Най розглядає публічну дипломатію як інструмент, здатний перетворити потенціал «м'якої» сили у дипломатичний ресурс, тобто, обмежує здатність публічної дипломатії створювати нові ресурси «м'якої» сили держав. Однак, на практиці, країни, що здійснюють публічну дипломатію, можуть роз'яснювати власну політичну позицію й рішення через різні інформаційні канали, у тому числі через ЗМІ та цифрові джерела взаємодії, досягаючи вищих рівнів взаєморозуміння. Культурні й освітні обміни, проведення спільних заходів, систематизоване інформування через мережу спеціалізованих каналів тощо надають можливість народам цільових країн швидше й у набагато більших обсягах дізнаватись один про одного.

Зазначені обмеження було усунуто Дж. Наєм та Р. Армітаджем у 2007 році, коли у науковий обіг увійшло поняття *нової публічної дипломатії* та *розумної влади*, а саме збалансованої комбінації традиційних «жорстких» засобів дипломатичного впливу (політична, економічна, військова потужність держави) та «м'яких» (культура, цінності, поведінка, політичний устрій, ставлення до меншин різного типу) [63]. Таким чином, погоджуючись із думкою Дж. Ная та його послідовників, вважаємо, що набуття публічною дипломатією дієвості та здобуття відповідних важелів впливу неможливе без наявності у її структурі традиційних складових дипломатичної системи (інституційного закріплення, елементів закритості, прямого тиску тощо).

Концепт «розумної» влади й активний розвиток цифрових комунікацій розширив межі реалізації публічної дипломатії за рахунок безпосередніх мережевих контактів, представництв у соціальних мережах та форумах, онлайн-конференцій, Інтернет-телебачення, блогів та інших складових, перелік яких постійно зростає. Окрім того, напрямок трансляції національного бренду трансформується у більш глобальний з усіх найважливіших питань розвитку людської цивілізації, а країни змагаються за те, щоб віднайти власне місце у рейтингу державного лідерства. Зрозумілим тут є вплив глобалізаційних процесів, який зачіпає інтереси кожної

країни, та може виступати об'єднуючим (спільним) елементом не лише на рівні урядів, але й окремих особистостей.

До цього бачення додаються переосмислені думки представників *теорії конструктивізму*: після актуалізації поняття *нова публічна дипломатія* наголошують на значущості ролі численних недержавних акторів публічної дипломатії. Масове зростання кількості цих акторів посилюється завдяки активній діджиталізації суспільства та полегшення формату комунікацій, прагнення до відкритості та доступності традиційних дипломатичних каналів. Завдяки цьому публічна дипломатія розглядається конструктивістами як засіб порозуміння між різними цивілізаціями, суспільствами, культурним та традиційним прошарками з метою гуманізації цього типу відносин. На противагу неолібералістам, які на перший план виносять здатність публічної дипломатії задіяти «розумну» владу для гармонізації міжнародних відносин, набуття більш передбачуваного характеру їх розвитку завдяки трансляції соціальної поведінки, правових та ціннісних норм, конструктивісти засвідчують наявність у кожній державі власного сприйняття світу, що створює основу для досягнення стабільних відносин за умови прагнення порозуміння й рівнозначного сприйняття інших [239]. При цьому збереження власної ідентичності досягається інструментами брендингу та пересуває публічну дипломатію у сферу маркетингу.

Особливістю конструктивної теорії є наполегливе відстоювання власної позиції щодо необхідності будувати взаєморозуміння та діалог між іншими культурами, розвивати терпимість, сприйняття та позитивне ставлення. Усвідомлення й сприйняття цієї варіативності буде основою для розвитку стабільних відносин у стратегічній перспективі. Природа публічної дипломатії пояснюється концепцією національного брендингу, побудови іміджу країни, а завдяки цьому налагодженню тривалого спільного діалогу, в якому кожна культура просуває власні національні наративи, і вони сприймаються іншим суспільством без відторгнення.

Основний адепт конструктивізму Б. Грегорі зазначає, що «публічна дипломатія є інструментом, використовуваним державними структурами та неурядовими організаціями для, в першу чергу, розуміння інших культур та їх різноманіття, сприйняття

«іншої» поведінки, по-друге, побудови й управління відносинами, і на останок – здійснення впливу на думки інших країн і суспільств» [233]. Саме у цих трьох вимірах проявляється функціональний зміст публічної дипломатії з позицій конструктивізму.

У своїй більш пізній роботі 2016 року Грегорі зазначає, що публічну дипломатію вже не можна чітко розділити на «зовнішню» та «внутрішню». Однак більш важливим є його висновок, з яким ми погоджуємося, що публічна дипломатія більше не є окремим інструментом дипломатії. Із застосуванням цього терміну відбувається маргіналізація публічного виміру, що вимагає встановлення певних меж сприйняття. За Б. Грегорі це:

(1) межі дипломатії та зовнішньої політики на користь дипломатичним дослідженням і з метою пояснення того чи іншого вибору у практичній діяльності;

(2) межі сприйняття дипломатії та громадянського суспільства з метою розмежування дипломатичних відносин й взаємовідносин іншого типу в середині різних груп;

(3) межі публічного виміру дипломатії, у яких відбувається налагодження взаємозв'язку різноманітних типів дипломатичних акторів зі змінними елементами процесу міжнародних відносин;

(4) межі управлінського виміру дипломатії, які пояснюють її відмінність від інших політичних і соціальних категорій [233].

Узагальнюючи наведені теоретичні підходи, відзначимо найбільш концептуальну сформованість та обґрунтованість конструктивістських концепцій. Однак, цілісного сприйняття теоретико-методологічного підґрунтя публічної дипломатії неможливо досягти без прийняття до уваги реалістичної та неоліберальної парадигм. *Публічна дипломатія у сучасному трактуванні* не є обмежено інформаційною діяльністю, але двостороннім багатofункціональним діалогом, дискурсом, спрямованим на переконання зовнішньої думки й підтримання тривалих комунікацій із застосуванням усіх можливих засобів (політико-культурного, освітнього, соціального, економічного, ціннісного, нормативного та поведінкового обміну).

У наведених парадигмах варіативною є роль держави, оскільки в міжнародних комунікаціях вона може виступати як прямим учасником, так і опосередкованою стороною. Поряд із прямими урядовими каналами, які можна запідозрити у пропаганді, громадяни

є носіями інформації про власну країну, а їх взаємодія з громадянами інших країн здатна суттєво вплинути на формування бажаного образу. На органи державної влади покладається функція підтримки ініціатив громадськості (культурних, освітніх, мистецьких, економічних, соціальних та бізнес проєктів) як на території інших країн, так і всередині країни або на міжнародних спільних майданчиках.

Тому для сучасної публічної дипломатії характерні такі класичні напрями взаємодії: уряд (однієї держави) – суспільство (іншої країни); суспільство (однієї країни) – суспільство (іншої країни); суспільство (однієї країни) – уряд (іншої держави), а також варіації впливу через неурядові організації та об'єднання, і навіть окремих особистостей (лідерів громадської думки).

Т. Сивак, розглядаючи публічну дипломатію у світлі здійснення стратегічних комунікацій, пропонує розрізняти метарівні її реалізації: медіадипломатія, культурна, освітня, ноосферна (віртуальна), неополітична (неурядова) [99, с. 102]. У працях Д. Мостової простежуємо узагальнюючі висновки щодо можливості розширити перелік цих рівнів через розмежування парадипломатичних відносин (суб'єкти однієї сфери), цифрової дипломатії (в мережі Інтернет), твіпломатії (соціальні мережі та політичні лідери), ринкової (економічні відносини), корпоративної дипломатії, превентивної (запобіжні заходи), іміджевої (позитивне сприйняття, брендинг), спортивної, громадської, народної, освітньої [62, с. 19]. На нашу думку, таке розмежування досить повно описує багатаспектність терміну *публічна дипломатія* та дозволяє розглядати його у різних вимірах, що впливають із функціонального призначення і сфери впливу.

У кожному з наведених рівнів простежується формування відповідного переліку акторів публічної дипломатії, здатних просувати цільові наративи стратегічного характеру у своїй сфері. Однак, не кожен з цих рівнів здатен набути інституційного закріплення, й загалом розмежування такої кількості рівнів створює спотворене розуміння їх впливовості, ускладнюючи реалізацію публічної дипломатії на практиці.

Сучасні виміри публічної дипломатії поділяють на три широкі групи: соціологічна концепція (суспільство), комунікативна

концепція (канали комунікацій та інформаційні процеси), маркетингова концепція (іміджеві та брендингові технології). У кожному з них можна виокремити основний зміст, методи, ключові інструменти впливу та очікувані результати. Сучасний зміст кожного концепту простежено більш детально на рис. 1.2.

Представники *соціологічної концепції* наполягають, що ефективність публічної дипломатії проявляється через людську взаємодію, зокрема, в межах програм обміну, здійснення освітніх реформ та безпосереднього спілкування людей. Ініційовані урядами спеціалізовані програми та проекти, які передбачають соціальну

<p>Соціологічний вимір:</p> <p>суспільство та людська взаємодія</p>	<p>Методи та інструменти впливу:</p> <p>програми обміну, здійснення освітніх реформ, безпосереднє спілкування людей, спільне навчання, взаємодія при вирішенні проблемних питань та науково-практичних завдань, занурення в культурне середовище, лідерська поведінка</p> <p>Результат впливу:</p> <p>підтверджена зміна ідей, цінностей, поведінки цільової аудиторії</p>
<p>Інформаційно-комунікаційний вимір:</p> <p>засоби та канали передачі інформації</p>	<p>Методи та інструменти впливу:</p> <p>поширення інформаційних меседжів, утворення соціальних зв'язків, горизонтальна соціальна співпраця, динамічність відносин встановлення довірчих відносин, мережеві коаліції урядових та неурядових організацій, пропагандистський вплив</p> <p>Результат впливу:</p> <p>охоплення, зміна інформаційного поля цільової аудиторії</p>
<p>Брендинговий та іміджевий вимір:</p> <p>національний бренд, репутація, цінності як продукт</p>	<p>Методи та інструменти впливу:</p> <p>втілення позитивного образу (культура, туризм, бізнес, мистецтво, неурядові організації у сфері медіа та PR, окремі громадяни), «продаж» іміджу країни за її межами через залучення ресурсів (інвестиції, гранти, спільне фінансування)</p> <p>Результат впливу:</p> <p>зміна стереотипу сприйняття та поведінки, залучення ресурсів</p>

Рисунок 1.2 – Сучасні теоретико-методологічні виміри публічної дипломатії

Джерело: складено автором на основі узагальнення

взаємодію для вирішення важливих спільних проблемних питань, обміну досвідом, культурними, глобальними цінностями тощо розглядаються тут як ефективний інструмент публічної дипломатії, оскільки дозволяють широко залучати особистісний та груповий вплив для формування цільового результату й зміни поведінки.

Висновки М. Вебера та його послідовників обґрунтовують набуття владою країни легітимності через освітні інститути, адже завдяки системі освіти транслюються ідеологічні, політичні, культурні цінності домінуючих суспільних груп, а владні інститути отримують підтримку громадян [226, с. 17]. Так само цей механізм спрацьовує щодо зовнішнього середовища, коли через спільне навчання, взаємодію, вирішення науково-практичних завдань, занурення в культурне середовище представники однієї країни сприймають та розділяють цінності, бачення, думки представників іншої і тим самим підсилюють легітимність прийнятих урядом цієї країни рішень. Це особливо проявляється сьогодні в межах масштабування та глобалізації міжнародних відносин.

Описуючи зміст соціального виміру публічної дипломатії через її освітній компонент К. Вайт і Д. Редік наголошують, що в ньому проявляються усі її функції: пропаганда цінностей, політики, рішень, дій через їх вивчення; передавання інформації та налагодження комунікацій щодо спільних досліджень; розвиток взаємовідносин через об'єднання представників різних країн, соціальних прошарків, типів мислення; просування позитивного сприйняття іншої культури, національної ідентичності, расових та інших відмінностей; підтримка військово-політичних рішень з метою забезпечення національної безпеки [515, с. 3]. При цьому найкращих результатів можна досягти за умови застосування підходу, використовуваного урядом США, коли для обмінних процесів кандидати обираються за наявності лідерських якостей, соціальних зв'язків, інших характеристик, спроможних швидко віднайти спільну мову та сформувати активно діючу мережу комунікацій. Уряди розвинених країн напрацювали значний обсяг дієвих практик освітньої та наукової взаємодії, зокрема через підписання угод про наукове і технічне співробітництво, створення нових навчальних інститутів, освітні гранти, експертні обговорення, наукові заходи (конференції, події, фестивалі тощо).

Особливістю соціальної взаємодії є безпосередній вплив на особистість, розвиток у неї більш толерантного сприйняття й формування ціннісних основ при обґрунтуванні рішень, на які пізніше ця особа може впливати у власному середовищі. Переважаюча частина наукових досліджень розглядає цю взаємодію крізь призму освітніх та наукових обмінів, що не дивно, зважаючи на походження практики цих обмінів, започаткованої Інформаційним агентством США у період холодної війни, та доведену її ефективність.

Як відзначає Д. Ільницький, чим ширшою буде сформована мережа академічної співпраці та обміну, тим кращих результатів відповідно цілей публічної дипломатії можна досягти, адже свідоме обмеження дипломатичної місії лише одним начальним закладом або групою здобувачів знижує ефективність, враховуючи в тому числі високі репутаційні ризики та дії конкурентів [46]. Однак, у сучасних умовах соціальна взаємодія не обмежується виключно академічної спільнотою, хоча навчальна складова відіграє важливу роль у досягненні ефективності цієї співпраці. Окремі впливові лідери суспільної думки спроможні мати подібний вплив завдяки інформаційним технологіям, через проведення онлайн-навчання, тренінгів, семінарів та інших типів спілкування з аудиторією, яка не обмежується фізичним простором навчальних аудиторій.

Інформаційно-комунікаційний вимір публічної дипломатії або *вимір політичних комунікацій* пройшов тривалий шлях трансформації від пропаганди періоду холодної війни до ефективного засобу передачі інформації для впливу на зарубіжне суспільство. Спільно із розвитком PR-технологій у 1950–1960-х роках минулого сторіччя та після публікації Ю. Габермасом його комунікативної моделі [43] було сформовано теоретичну основу дослідження. Особливістю перших етапів формування виміру політичних комунікацій публічної дипломатії було відкидання дієвості програм культурного та освітнього обміну як засобів передавання політично доцільної інформації. Згодом дослідники змінили свою думку під впливом висновків М. Леонарда та Р. Захарної [525].

Перший розглядає публічну дипломатію як інформаційний інструмент, спосіб реагувати на зовнішню інформацію для створення нового порядку денного у стратегічному значенні,

що посилює його та впливає на сприйняття 361, с. 49]. Друга пропонує виокремлювати два погляди: поширення інформаційних меседжів для досягнення політичних цілей, встановлення довірчих відносин, що можливо реалізувати через культурні, освітні програми, проекти економічного, соціального, інституційного розвитку, співпрацю міст та інших територіальних одиниць, мережеві коаліції урядових та неурядових організацій, та пропагандистський вплив [523, с. 90]. У більш пізній своїй роботі професорка Р. Захарна наголошує на необхідності формування *людиноцентрованого типу публічної дипломатії*, зокрема у постпандемічному світі як відповідь на інформаційні потреби людських спільнот та співпрацю у колективному прийнятті рішень та вирішенні глобальних проблем. У цьому випадку комунікація відбувається завдяки інтерактивності, утворенню соціальних зв'язків, горизонтальній соціальній співпраці, динамічності відносин 525].

Щодо пропагандистського елементу публічної дипломатії його зміст визначений як розуміння (інформаційних потреб і прагнень за результатами аналізу цільової аудиторії), інформування (надання відповідних меседжів та зворотного зв'язку щодо них) та вплив (коригування або зміна думки, поведінки, сприйняття). Цей елемент націлений на короткострокові політичні кампанії задля інформаційного забезпечення та просування зовнішньополітичних завдань, покращення політичного іміджу, міжнародних відносин в цілому.

Але формування широкоформатного діалогу не скасовує традиційний односторонній формат урядових дипломатичних комунікацій. Е. Гілбоа – фахівець у галузі медіа-дипломатії позначає направленість традиційної публічної дипломатії на довгострокові ефекти, медійної сфери – на середньо та короткострокові ефекти інформування інших держав, а окремих журналістів – в якості окремих акторів для налагодження переговорного процесу [306]. І хоча це трактування досить вузьке для усвідомлення змісту публічної дипломатії сьогодні, оскільки чисельність активних її суб'єктів виходить за межі медіа сфери, варто погодитися із цільовим спрямуванням комунікаційної діяльності: побудова тривалих відносин, своєчасне інформування, посередництво у досягненні діалогу та співпраці.

Отже, форма діалогової публічної дипломатії є більш сучасною та ефективною для формування позитивного сприйняття, однак традиційна монологова форма взаємодії також залишається актуальною та знаходить свою цільову аудиторію. Окрім того, з позицій комунікативного виміру публічна дипломатія проявляється у форматі реакції на подію, формування громадської думки як відповідь на цю подію або її передумови, стратегічна співпраця щодо визначених важливих спільних питань.

Близькою до інформаційно-комунікаційного змісту є ідея національного брендингу, яка дозволила науковцям сформулювати *маркетинговий (брендинговий та іміджевий) вимір публічної дипломатії*. Намагання відійти від пропагандистського сприйняття публічної дипломатії, розвиток маркетингової теорії та практики, перенесення іміджевих та брендингових технологій на рівень державного управління, необхідність мобілізації додаткових стратегій та каналів комунікації із зовнішньою аудиторією – все це базові передумови формування ідеї про необхідність забезпечення можливості просування уряду, політики країни, прийнятих рішень у вигляді певного продукту.

Окрім того, на початку 2000-х років дослідники розпочали дискусію щодо втрати державами контролю та політичного впливу внаслідок глобалізаційних процесів [231; 320]. У відповідь на це сформувалося сучасне трактування трансформації дипломатичних відносин, що вже не могли покладатися на традиційні інструменти впливу, а дипломатичне суспільство усвідомило потребу у знаходженні або визначенні нової політичної ніші для країни. Так, П. Хем у своїй статті 2002 року відзначає, що «Держави як бренди все ще «воюють» (і були створені – тобто сформовані та конститутовані – у «війні»), хоча сьогодні здійснюють це через ненасильницьку гонитву за володіння часткою ринку та впізнаваність» [320, с. 253. На думку Хема, країни, що не формують та не просувають власний бренд, втрачають доступ до різного роду економічних інвестицій та політичної підтримки з боку інших країн, сприймаються як аутсайдери глобальних взаємовідносин.

С. Анхольт розглядає національний бренд як контекст, який задає напрямок, загальну тональність дипломатичним повідомленням, що за умов правильного використання дозволяє обмежити

або знизити рівень стереотипного сприйняття іноземного уряду [205–207]. Концепція національного брендингу виступає в якості об'єднуючого механізму, здатного перетворити публічну дипломатію на дієву силу, ефективність якої залежить від імplementованості її суб'єктів у систему управління брендом держави та загальної стратегічної узгодженості. Важливо зазначити, що публічна дипломатія не є просто набором прийомів просування держави (реклама, зв'язки з громадськістю, PR), а фундаментально визначається змістом і якістю формування та реалізації зовнішньої політики, тобто реальні дії є набагато вагомішими за загальні іміджеві меседжі.

Отже, публічна дипломатія, з одного боку, забезпечує змістове наповнення національного брендингу через узгоджену реалізацію стратегічних завдань його формування, а з іншого, виступає транслятором, механізмом передачі укоріненого образу (або поступової його зміни) за кордоном. Водночас, здатність будь-якого політичного механізму змінити укорінений закордонний образ країни залишається дискусійною, хоча прихильники *теорії конкурентоспроможної ідентичності* стверджують, що віднайшли відповідь на це питання, запропонувавши створювати та просувати «нову якісну історію того, якою є національна ідентичність країни, ким є її громадяни, що вони підтримують та чого прагнуть» [205].

Загалом на сьогодні нараховується значна кількість публікацій, що досліджують маркетинговий вимір публічної дипломатії з точки зору її здатності втілювати механізм конкурентоспроможної ідентичності через втілення позитивного образу та залучення відповідних ресурсів на підтримку розвитку країни за її межами (культура, туризм, бізнес, мистецтво, неурядові організації у сфері медіа та PR, окремі громадяни – лідери думок тощо). Але національний бренд не розглядається як маркетинговий продукт, що можливо реалізувати із застосуванням ринкового механізму, однак, скоріше як продукт репутаційний (не можна створити штучно, лише набути).

Глобалізаційні процеси та формування суспільства нового типу також дозволили змістити увагу науковців в бік локальних репутаційних проектів публічної дипломатії, зокрема виникає поняття брендингу територій, міст, регіонів або територіальних об'єднань. Внаслідок чого коло потенційних суб'єктів публічної дипломатії

розширюється до представників місцевого управління, активних громадян, членів громадських об'єднань локального типу, спроможних досягати у деяких випадках набагато більших результатів у сфері позиціонування іміджевого сприйняття країни за її межами.

Важливою складовою теоретико-методологічного аналізу означених вимірів публічної дипломатії, на нашу думку, є оцінювання отриманих результатів. Загалом, як результат впливу цілеспрямованої соціальної взаємодії (навчання, дослідження, спільної проектної роботи) розглядається охоплення певної аудиторії, підтверджений вплив на ідеї, цінності, зміна поведінки цільової групи/впливових індивідів, здатних змінювати думку широкою аудиторії [46; 218; 251], що переводить публічну дипломатію у сферу теорій управління людською поведінкою. Те саме стосується й інформаційно-комунікаційного виміру, коли через своєчасне та точне транслявання меседжів політичного та опосередковано політичного характеру актори публічної дипломатії здатні змінювати хід історичних подій. Маркетинговий та іміджевий вимір залежить від репутаційних характеристик суб'єкта публічної дипломатії, рівня довіри до нього й емоційного сприйняття як прикладу для наслідування.

У деяких найбільш сучасних працях зустрічаємо обґрунтоване бачення науковців щодо необхідності вимірювання рівня сприйняття, вмотивованості, поведінки цільової аудиторії та акторів публічної дипломатії як основних трансляторів цього впливу [235]. Погоджуємося, що джерелом трансформації поведінки може виступати окремий суб'єкт публічної дипломатії (урядові та неурядові організації, спеціалізовані інститути, академічні та інші спільноти, об'єднання громадян, окремі індивіди), при цьому, на нашу думку, із розвитком цифрових технологій саме окремі особистості, наділені лідерськими якостями, розвинутим емоційним інтелектом та здатністю утворювати впливові соціальні зв'язки спроможні мати високий дипломатичний і зовнішньополітичний вплив.

Через ці обґрунтовані тенденції представляється доцільним розширити інструментарій публічної дипломатії із застосуванням методів поведінкового менеджменту. Зокрема, пропонуємо впровадити у науковий вжиток поняття *суб'єкт особливої довіри* – особа, окремий громадянин, лідер суспільної думки, спроможний

забезпечувати відповідний емоційний зміст дипломатичних меседжів, відстежувати поведінкові норми та найбільш дієві способи трансляції державних цінностей, організовувати та підтримувати систему публічного контролю з власної ініціативи, забезпечуючи додаткову або цільову підтримку трансляції значущих меседжів на підтримку національних інтересів.

До прикладу, відомі діячі сфери культури, бізнесу, менеджменту, спорту, освіти та інші спроможні транслявати наративи публічної дипломатії на власну аудиторію у тому випадку, якщо відчують внутрішні мотиви, спонуку до захисту національних інтересів, бажання підкреслити національне походження продуктів, створених ними. Так, початок військової агресії з боку російської федерації у 2014 році та її продовження у 2022 у форматі активної фази війни викликало значний інтерес до будь-яких продуктів українського походження, у тому числі інформаційних та цифрових, а здатність суб'єктів особливої довіри до прояву лідерських якостей та активізації власної мережі контактів за кордоном дозволила досить успішно та швидко отримати підтримку суспільства інших країн [182]. У свою чергу, аналогічні суб'єкти за межами України, що підхоплюють ідеї, розділяють спільні цінності та цілі, продовжують ланцюжок взаємодії із закордонною аудиторією, але є більш обізнаними щодо її особливостей, а отже, більш ефективними у трансляції політично забарвлених меседжів.

Загалом можливості застосування поведінкових інструментів публічної дипломатії через діяльність суб'єктів особливої довіри наведено на рис. 1.3.

Насамперед, суб'єкт особливої довіри повинен володіти достатнім рівнем експертності та професіоналізму у власній сфері діяльності, щоб мати здатність якісно проаналізувати прийняте політичне рішення, сформулювати думку, зрозумілу аудиторії (як в середині країни, так і за її межами).

Суб'єкт особливої довіри спроможний надати меседжу зрозумілого аудиторії рівня емоційності, вмотивованості для підтримки наведеної ідеї, а застосування цифрових технологій при цьому спрощує поширення, збирання зворотного зв'язку та його коригування за потреби.

Рисунок 1.3 – Алгоритм застосування поведінкових інструментів публічної дипломатії через функціонування суб'єктів особливої довіри

Джерело: складено автором

Важливою відмінністю від лідерів суспільної думки або інших активних громадян, спроможних виступати акторами публічної дипломатії, є те, що суб'єкт особливої довіри володіє достатнім рівнем впливу не лише на власну аудиторію, але й на представників уряду через встановлення довірчих відносин або наявність особливих контактів. Таким чином, трансляючи поведінку, норми, цінності, ідеї, що загалом співпадають із цілями формування та становлення національної ідентичності, суб'єкти особливої довіри здатні змінювати поведінку власних прихильників (послідовників), а їх дії, що суперечать означеним цілям чи створеному образу, позначаються переважно на їх власній репутації. Це спонукає таких людей продовжувати активну діяльність у сфері публічної дипломатії у подальшому.

Отже, на сьогодні стала очевидною сформованість у теоретико-методологічному полі політичної науки відверто традиційних та новітніх підходів до дипломатичного регулювання. Все ще знаходимо прихильників офіційного, закритого та непрозорого типу комунікацій уряду щодо захисту національних інтересів, однак підхід, який розглядає актуальність публічного, відкритого, прозорого типу, що транслює настрої та поведінку громадськості, набуває все більшої підтримки та наукового опрацювання. Таким чином, новітній концепт публічної дипломатії – це «розумний» вимір функціонування, здатність до попередження інформаційного вакууму у комунікаційному полі, мультифункціональність та стратегічна спрямованість щодо трансляції іміджу країни на зовнішню аудиторію, яка охоплює широкий перелік каналів комунікації та інструментів, у тому числі, цифрових та поведінкових.

1.3. Концептуальні засади дослідження публічної дипломатії в межах новітніх викликів геополітичного розвитку

Аналіз теоретико-методологічних засад дослідження розвитку публічної дипломатії дозволяє відзначити високу актуальність теоретичних та емпіричних знань у сфері публічної дипломатії в усіх країнах, але розподілені вони географічно непропорційно. Більшість установ, що вивчають та практикують публічну дипломатію, розташовані у США, частково у європейському просторі, а також частково в азійському регіоні. Це призводить до появи невідповідностей у результатах досліджень, в яких публічна дипломатія інтерпретується в основному крізь американську призму і підриває інтереси Європи, Азії, Африки, Латинської Америки та інших країн. Однак, по факту європейські дослідники почали займатися питаннями концептуального аналізу та систематизації знань з публічної дипломатії тільки на початку 1990-х років, а в останні роки дослідники по всьому світу особливо увагу приділяли публічній дипломатії азійських країн. Крім того, вчені почали звертатися до публічної дипломатії наднаціональних організацій, таких як Європейський Союз, АСЕАН, НАТО [141; 143–144; 151; 176; 240; 300].

В цілому, дослідження публічної дипломатії охоплює все більш широкий спектр питань і, таким чином, стає занадто фрагментованим, без чітких кордонів, залишаючи багато галузей невивченими. На сьогодні переважають предметні дослідження, присвячені окремим суб'єктам або країнам, окремим подіям або кампаніям, а також певним інструментам публічної дипломатії [154]. З огляду на це необхідно окреслити загальні концептуальні риси публічної дипломатії, що дозволять охарактеризувати її сучасний зміст незалежно від територіальної прив'язки, однак з урахуванням глобальних трендів розвитку системи міжнародних відносин, виокремити ключові цілі, коло впливових суб'єктів, інструменти, методи, канали впливу, визначити критерії ефективності.

Незважаючи на наявність дискусій стосовно змістовного наповнення терміну публічна дипломатія, її традиційного та новітнього характеру розвитку, дослідники збігаються у баченні, що з настанням XXI сторіччя публічна дипломатія демонструє ознаки суттєвої трансформації, зокрема ці зміни навіть отримують назву *публічна дипломатія 2.0* за рахунок переважання горизонтального режиму взаємодії між багатьма акторами, що перебувають в режимі постійної комунікації та співпраці. У певному сенсі сучасна концепція публічної дипломатії є удосконаленою версією традиційної, що носить ієрархічний характер та сконцентрована на урядових рішеннях та інституційному регулюванні.

Когнітивні відмінності традиційного та новітнього підходу не стають на заваді можливості досягти консенсусу у сприйнятті публічної дипломатії. Єдиним та незмінним аспектом публічної дипломатії незалежно від впливу глобалізаційних та технологічних процесів на формат її реалізації залишається вирішальна роль уряду у процесах ініціації, просування та імплементації [514]. Таким чином, хоча й у новітньому концепті публічної дипломатії переважає мережева (горизонтальна) взаємодія великої кількості недержавних акторів, її *дипломатична природа залишається незмінною* й тісно пов'язаною з урядом національної держави. Так само незмінною є направленість публічної дипломатії, тобто *орієнтація на громадян, населення країн за межами національної держави* як у традиційному, так і новітньому концепті. Тобто це спрямування загалом відрізняє публічну дипломатію від класичної урядової взаємодії, й простежується в кожному науковому обґрунтуванні (рис. 1.4).

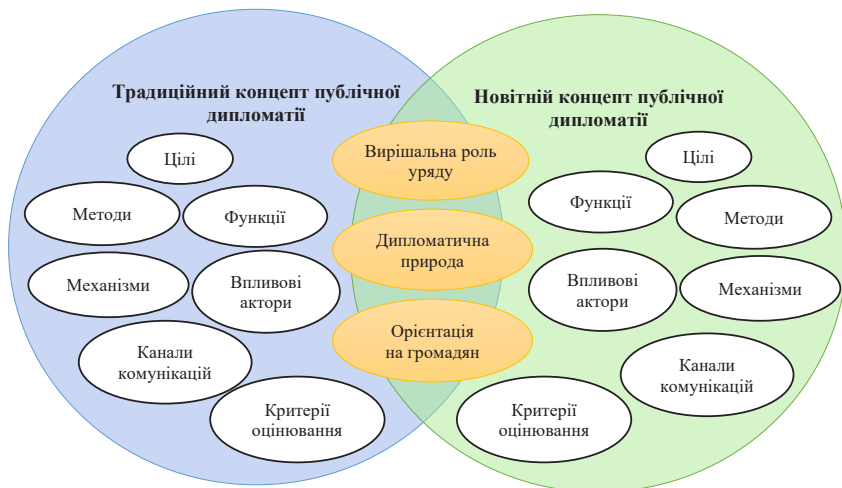

Рисунок 1.4 – Спільні та відмінні компоненти публічної дипломатії з позицій традиційного та новітнього бачення

Джерело: складено автором

Більш детально зосередимося на відмінностях окреслених концептів для усвідомлення основних змін та прогнозів подальшого розвитку. У першу чергу, проведений аналіз дозволяє визначити, що у новітньому сприйнятті публічної дипломатії цілі її реалізації набувають більшої стратегічної направленості.

Загальна мета застосування публічної дипломатії передбачає реалізацію прагнення донести до міжнародної аудиторії політичні меседжі із застосуванням специфічних інструментів. Публічна дипломатія на думку К. Плавсак, висловлену у 2002 році, «прагне до інтенсивного обміну інформацією, нейтралізації кліше та упереджень щодо своєї нації, популяризації своєї зовнішньої політики та соціальної системи, зміцнення позитивного іміджу своєї країни» [411]. У більш пізніх своїх працях авторка стверджує, що публічна дипломатія реалізує національну зовнішню політику, інтегровану у систему актуальних глобальних питань сучасних міжнародних відносин, а також частково виконує функцію розвитку економіки, сприяння культурному взаєморозумінню, співпраці з громадянським суспільством тощо [410].

Дж. Паммет також підкреслює розширення цільового призначення публічної дипломатії у XXI сторіччі до меж багатостороннього обміну та взаємодії, що здійснюється через розгалужену мережу державних та недержавних суб'єктів з метою покращення розуміння інших культур, поглядів і поведінки, формування мережі та управління системою взаємовідносин; здійснення впливу на думки та бачення; мобілізації ресурсів для просування національних інтересів та цінностей [372].

Н. Сноу та Н. Кул, узагальнюючи виміри функціонування публічної дипломатії у новітньому періоді розвитку, відзначають, що основною її метою виступає всебічне покращення та просування іміджу (репутації) країни, яке реалізується шляхом [262; 456]:

(1) цілеспрямованого управління інформацією для донесення позитивної інформації про країну до іноземної аудиторії;

(2) побудови системи стратегічних комунікацій через подовження термінів планування трансляції меседжів на іноземну аудиторію (фокус на щотижневих, щомісячних, щоквартальних, щорічних заходах);

(3) встановлення довгострокових відносин через напрацювання багаторічної спільної діяльності, співпрацю, освітні та культурні обміни, стипендіальні програми, вплив діаспор.

Таким чином, зміст, цілі та функціональне призначення публічної дипломатії нового типу набуває як оперативного (донесення дипломатичних меседжів до цільової аудиторії), так і стратегічного (управління інформаційними потоками, напрацювання мережі тривалого впливу, побудова довгострокових взаємовідносин) наповнення (табл. 1.2).

У традиційному розумінні публічна дипломатія виконує інформативну функцію – донесення відповідних меседжів уряду до цільової аудиторії інших країн; комунікативну – встановлення довготривалих взаємовідносин в межах спільних проєктів, культурного та освітнього обміну, інших видів активності, що дозволяє розширювати межі ціннісного сприйняття країни; пропагандистську – як наполегливе відстоювання інтересів країни в конфліктній ситуації або при потребі захисту позиції уряду.

У новітньому розумінні функціональний зміст публічної дипломатії доповнюється іміджевою складовою – просування національного бренду через зміну ціннісного сприйняття, позбавлення стереотипів та кліше, формування репутації надійного партнера.

Таблиця 1.2 – Порівняння цілей традиційного та новітнього концепту публічної дипломатії

Традиційна публічна дипломатія	Новітня публічна дипломатія
Спільні риси:	
донесення до міжнародної аудиторії політичних меседжів із застосуванням специфічних інструментів	
Відмінні риси:	
оперативний характер постановки цілей – надсилання повідомлень, збирання зворотного зв'язку, взаємодія «тут і зараз»	стратегічний та оперативний характер постановки цілей – оперативна реакція на події з одного боку, та планомірне формування взаємовідносин довгострокового характеру з іншого
контрольований обмін інформацією, нейтралізація упреджень, популяризація зовнішньої політики, соціальної системи країни, національних інтересів та цінностей, зміцнення позитивного сприйняття	цілеспрямоване управління інформацією для формування іміджу (репутації) країни, побудова системи стратегічних комунікацій, встановлення довгострокових відносин через напрацювання багаторічної спільної взаємодії на принципах рівнозначного партнерства

Джерело: складено автором

Окрім того, критичне переосмислення дії м'якої сили публічної дипломатії, що першочергово сприймалася дослідниками як її властивість, тепер справедливо розглядається як загальна здатність публічної дипломатії *створювати м'яку силу* для здійснення дипломатичного впливу, а також *ефективно поєднувати її зі звичними інструментами взаємодії* [514].

Тобто трансформувати ставлення, а через нього, й поведінку цільової аудиторії в іншій країні, що дозволяє, на думку автора, охарактеризувати цей функціональний зміст публічної дипломатії як прояв (ініціація) та трансформація (зміна) – *трансформуюча функція*, що узагальнено на рис. 1.5.

Згідно визначенню Дж. Ная [395, с. 161], м'яка сила проявляється у здатності одного актора публічної дипломатії впливати на поведінку та сприйняття іншого завдяки створенню привабливого образу, а не тиску або нав'язування. Фактично у практичному вираженні публічна дипломатія формується та існує виходячи з того, що ставлення населення країни здатне впливати на політику уряду.

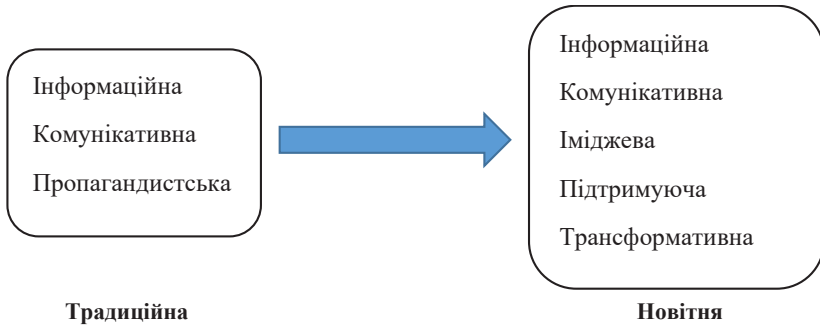

Рисунок 1.5 – Функціональний зміст традиційної та новітньої публічної дипломатії

Джерело: узагальнено автором

Таким чином, у новітньому концепті публічної дипломатії зусилля зосереджуються на тому, щоб змінити суспільні настрої у цільовій країні, населення якої спроможне через висловлювання підтримки або висування вимог тиснути на власний уряд з метою зміни його ставлення до певного політичного питання. А для цього необхідно напрацювати ресурси м'якої сили, тобто сформувати достатній рівень довіри до дипломатичних акторів публічної дипломатії.

Окрему увагу варто приділити розширенню переліку впливових акторів публічної дипломатії, про яке вже неодноразово згадувалося вище. Таке розширення відбулося не лише внаслідок стратегічної орієнтації цільового й функціонального наповнення публічної дипломатії на сучасному етапі, але й як результат дії чинників глобалізації (збільшення кількості актуальних питань міжнародного та локального рівня, що здатні об'єднати громадян над їх вирішенням) та діджиталізації (удосконалення комунікаційних технологій знімає обмеження на безпосереднє спілкування та обробку інформації з високою швидкістю) [232].

Зростання чисельності осіб, здатних залучатися до інформаційного простору системи міжнародних відносин, викликає певні труднощі у розмежуванні їх значущості та впливовості [43; 190]. Окремі індивіди, представники різних верств суспільства,

громадських об'єднань, недержавних фондів та організацій, бізнес-сфери, культури та освіти формують нове середовище впливу в системі сучасної публічної дипломатії, однак, потоки інформації, що транслюються ними, не завжди можуть бути охарактеризовані як дипломатичні меседжі. Іншими словами, діджиталізація сфери міжособистісних комунікацій, поява соціальних мереж та урядових представництв у них, можливість без перешкод формулювати та надсилати меседжі різного типу, миттєво збирати зворотній зв'язок та інші аспекти цифрової сфери публічної дипломатії формують середовище дипломатичних акторів, що потребують додаткової верифікації та аналізу. Водночас, традиційна міжурядова взаємодія не втрачає своєї актуальності.

Для зручності сприйняття пропонуємо згрупувати увесь спектр дієвих суб'єктів публічної дипломатії у дві великі групи: *традиційні дипломатичні суб'єкти та нетрадиційні впливові актори*.

Дипломатія загалом – це система постійних відносин між державами, міжнародними організаціями, групами осіб, що прагнуть впливати на ці відносини. Ці відносини є складними, охоплюють широке коло питань, які неможливо сьогодні вирішити лише шляхом урядових (закритих) контактів, що спонукає застосування методів публічної дипломатії відносно різних інституційних рівнів, організацій, груп тощо. Тому, незважаючи на сучасні зміни, публічна дипломатія зберігає спрямованість на уряд або впливових осіб в іншій країні, здатних лобювати інтереси / забезпечувати прийняття важливих політичних рішень, підтримувати політику, цінності та політичну спрямованість країни через громадське суспільство/народи інших країн. Таким чином, *органи державної влади* через підтримку культурних, освітніх, економічних, соціальних проєктів, подій, міжособистісних контактів, загальну трансляцію «волі народу» в інформаційних повідомленнях верифікованих урядових представництв (у тому числі цифрових) виступають *традиційними дипломатичними суб'єктами (агентами)*.

Міжнародні організації так само активно включені сьогодні в систему суб'єктів публічної дипломатії та можуть бути віднесені до мережі традиційних агентів, оскільки у своїй діяльності прагнуть до захисту спільних інтересів, вирішення актуальних глобальних питань розвитку в економічній, соціальній, гуманітарній,

військовій сфері, захисту екології та майбутнього людства в планетарному масштабі [130; 162; 179]. Об'єднуючи представників уряду, громадськості, окремих індивідів, міжнародні організації просувають інтереси країн-членів у системі міжнародних відносин, надають правову, ресурсну, інформаційну підтримку, виступають ініціаторами взаємодії суспільств, тобто, задіють механізми м'якого впливу, формуючи відповідний потенціал їх застосування.

Аналогічно започаткованій практиці функціонування *інститутів публічної дипломатії* – мережа посольств та нештатних консульств (представництва та департаменти Міністерства закордонних справ), інформаційно-культурні центри дипломатичних місій, центри поширення культури, мови, розвитку сфери мистецтва та освіти (Британська Рада, Польський Інститут, Інститут Сервантеса в Іспанії, Італійське національне товариство Данте Аліґ'єрі, Інститут Конфуція та інші) виступають каталізаторами розвитку потенціалу співпраці представників громадського суспільства в системі міжнародних відносин [123]. Фінансування й регулювання діяльності цих інститутів здійснюється з боку уряду (МЗС, цільові державні фонди), тоді як адміністрування та координація реалізуються ними незалежно. До ключових функцій цих інститутів публічної дипломатії відноситься впровадження дружнього, позитивного сприйняття культури, мови, цінностей країни походження, розповсюдження інформації про спосіб життя, традиції, норми поведінки її громадян.

Також, на нашу думку, до традиційних агентів публічної дипломатії можуть бути віднесені *національні діаспори* як суб'єкти впливу, що історично виступають трансляторами національних цінностей та культури, виконують посередницьку та представницьку функцію безпосередньо на території інших країн [119, с. 93]. Залежно від того, наскільки потужною є національна діаспора, яку політику здійснює, чи має розгалужену мережу підтримки, гарну репутацію та іміджеві характеристики, здатність підтримувати мігрантів, залучатися до локальних ініціатив, формується потенціал її непрямого впливу через напрацьовані довірчі відносини. Діаспори здатні органічно вписуватися у середовище цільової країни, поєднуючи цінності, традиції, культурні особливості однієї нації з особливостями соціального устрою,

стилю життя, політичного та правового регулювання іншої. Так, Б. Маллінгс з точки зору держав оцінює, як державні стратегії щодо діаспор сприяють їх інституціоналізації, що дозволяє державам керувати ними на відстані [388], досягаючи цілей лобювання інтересів держав-джерел міграції, сприяння двосторонньому посередництву для підтримки окремих питань та налагодження взаємодії, збирання та накопичення цінної розвідницької інформації. Що стосується сучасного наповнення змісту роботи діаспор у системі суб'єктів публічної дипломатії, більшої результативності досягають підходи, спрямовані на налагодження співпраці, встановлення економічно вигідних відносин (країни Європи, Ізраїль, Ірландія), а не контрольованої урядом діяльності щодо збирання інформації про цільову країну й особливості її функціонування, пошук надійних осіб для трансляції визначених наративів (Китай, Індія, інші азійські країни).

Перераховані актори публічної дипломатії продовжують активну діяльність та використовуються урядом як джерела напрацювання ресурсу м'якої влади, та визначені нами як традиційні через їх історичну обумовленість та сприйняття в науковому і практичному середовищі втілення. Однак, урахування останніх тенденцій свідчить про розширення мережі впливових акторів публічної дипломатії переважно неурядового типу, які виникають внаслідок необхідності пошуку нових рівнів ефективності. Оскільки більшість новітніх акторів публічної дипломатії не мають прямого взаємозв'язку з урядом, але проявляють високу здатність до зміни суспільної думки, пропонуємо категоризувати їх як *нетрадиційних впливових акторів*.

У сучасних наукових працях продовжують точитися дискусії щодо можливості віднесення тих чи інших неурядових організацій, об'єднань, груп та окремих індивідів до суб'єктів публічної дипломатії [191; 430; 457], оскільки у певному сенсі не завжди видається можливим простежити та оцінити ступінь їх впливу на поведінку цільової аудиторії, або ж виміряти значущість поширення інформації й доведення до відома окреслених наративів. З іншого боку, у практичній сфері втілення публічної дипломатії нетрадиційні актори встигли досить успішно себе проявити, що дозволяє охарактеризувати їх як надійних та впливових.

Насамперед, в межах функціонування культурних інститутів реалізуються освітні обміни, але окремі *академічні структури та заклади* відносно нещодавно почали розглядатися як значущі актори, спроможні досить ефективно вести комунікації на власному рівні відокремлено й набувати суб'єктності. Практика освітніх обмінів США доводить, що репутаційно неефективно концентруватися на одному обраному освітньому закладі, тоді як декілька, або розгалужена мережа в цілому набагато більш результативні, дозволяють визначати лідерів та впливових осіб серед ширшої аудиторії. Спільні наукові дослідження, проекти, програми академічного та професійного обміну, міжнародні конкурси, конференції, рецензування міжнародних видань, публікації у співавторстві тощо формують середовище безпосереднього впливу на поведінку та ціннісне сприйняття, передаючи принципи, підходи, світогляд у тісній міжособистісній взаємодії. Освітні інститути спроможні на власному рівні ефективно поширювати інформацію й виступати верифікованим джерелом, тобто формувати й реалізовувати потенціал м'якої/розумної влади в межах публічної дипломатії.

Глобалізаційні процеси та формування й реалізація концепту стійкого розвитку змістила полюси уваги з централізованого управління до територіальних та локальних об'єктів [440]. *Міста та території* активно включаються у вирішення спільних проблем на своєму рівні та демонструють ефективність при залученні уваги подібних інститутів локального та міжнародного значення за межами країни, та все більше дослідників звертають увагу на роль міст у вирішенні глобальних проблем [358; 451]. Питання енергозбереження, розвитку міської інфраструктури на засадах принципів стійкого розвитку, вирішення спільних економічних, соціальних, екологічних проблем, розвиток співробітництва, фінансування спільних проектів та обмін досвідом публічного управління відкривають нові перспективи реалізації принципів публічної дипломатії на цьому рівні.

Р. Марчетті у своїй нещодавній праці «Дипломатія міст: від міст-держав то глобальних міст» відзначає, що міська дипломатія перетворюється у новий інструмент та дієвого суб'єкта міжнародних відносин, що діє шляхом комбінації традиційних та м'яких

важелів дипломатичного впливу» [373]. Локальні суб'єкти перетворюються на значущі та впливові центри дипломатичної взаємодії, поширення інформації, побудови стратегічних комунікацій та можуть залишатись дієвими навіть за умови загальних розбіжностей у сприйнятті політики уряду країни. Можливості цього впливу особливо проявились у період кризи, викликаній пандемією COVID-19, коли території та міста в різних країнах світу об'єднували зусилля для моніторингу, подолання й попередження її наслідків (вирішення глобальної проблеми).

Громадські організації, об'єднання, ініціативні групи та інші неурядові одиниці (NGO) розглядаються в контексті впливових акторів публічної дипломатії за умови їх залученості у мережу взаємодії з представниками громадськості закордоном, в якості надійних партнерів міжнародних організацій та фондів, як перевірені (довірчі) особи в переліку національних діаспор, а також як представники локального публічного управління при дипломатичній взаємодії міст та територій.

Недержавні актори можуть долучатися до певних програм, що просувають взаємні інтереси та підвищують імідж країни, яку вони представляють, виступати зацікавленими сторонами і партнерами урядів у просуванні нових питань, які раніше не розглядалися дипломатами, таких як біотехнології, генетично модифіковані продукти харчування, навколишнє середовище, зміна клімату, питання поширення пандемій тощо. Вони також беруть участь у міжнародних конвенціях, форумах і переговорах разом з державними суб'єктами для досягнення спільних цілей [341, с. 11].

НУО відіграють важливу роль у публічній дипломатії в першу чергу тому, що спроможні здобути позитивну репутацію, вирішуючи конкретні питання та налаштовуючи діалог з урядами та громадськістю. Громадські об'єднання та групи часто є ближчими до громадян, краще знають їхні потреби та бажання, розробляють дієві соціальні мережі та віртуальні спільноти для своєї діяльності. Отже, публічна дипломатія тепер може бути успішно реалізована через неурядові організації, оскільки вони співпрацюють з представниками уряду приймаючих країн на своєму рівні, підсилюють зусилля офіційної публічної дипломатії. Наприклад, після цунамі 2004 року в Індонезії Агентство США з міжнародного розвитку

(USAID) та мусульманські індонезійські НУО працювали разом, щоб побудувати 100 традиційних будинків і відновити країну. Так само представники різноманітних громадських організацій об'єднувалися у спільну мережу впродовж 2019–2021 років для напрацювання рішень з успішного подолання пандемії COVID-19, тим самим збираючи цінну інформацію та розповсюджуючи перевірені дані щодо захисту здоров'я та життя населення.

Сфера бізнесу й транснаціональні корпорації залучаються до дипломатичних відносин через економічний інтерес, тож, за умов наявності такого інтересу – формування представництв, філій, відділів на території приймаючої країни – спроможні виступати ефективними акторами публічної дипломатії, захищаючи власні активи, репутації та стратегічні цілі розвитку, тим самим формувати сприйняття країни походження як надійного, відповідального партнера, здатного захищати та просувати загальноприйняті цінності й норми поведінки [2, с. 74].

Серед приладів успішного дипломатичного впливу можна визначити діяльність найбільш впливових американських компаній, зокрема PepsiCo, Google, Coca-Cola і McDonald's, які впродовж 2002–2010 років об'єдналися з метою відновлення пошкодженого іміджу Сполучених Штатів у всьому світі через антиамериканські настрої, що виникли після війни в Афганістані [439, с. 3049]. Інші ТНК спрямовують зусилля на пошук прогресивних цінностей та інтересів для реалізації принципів корпоративної соціальної відповідальності, наприклад, змінюючи постачальників як протест проти порушення прав людей при застосуванні примусової праці в КНР (уйгурські етнічні та релігійні меншини), або шляхом надання фінансової допомоги країнам, що постраждали внаслідок катастроф, військових та інших конфліктів, пандемій тощо. Таким чином, представники сфери бізнесу та ТНК здатні формувати потенціал застосування м'якої сили в межах публічної дипломатії, за рахунок позитивної корпоративної політики змінювати кліше та негативне сприйняття світовою спільнотою.

Вплив окремих індивідів більш детально було розглянуто у попередньому пункті. Вони набувають, на нашу думку, здатності реалізовувати публічну дипломатію як *суб'єкти особливої довіри*.

Важливо відзначити, що набуття автономії суб'єктами публічної дипломатії, які одночасно спроможні виступати ключовими акторами накопичення ресурсного потенціалу її м'якої сили, а також здатність до прояву ними ознак самоорганізованості залежить від базових функціональних параметрів, цілей існування, ресурсного забезпечення, рівня загальної стійкості та схильності до руйнації.

Кожен з перерахованих суб'єктів та акторів характеризується застосуванням різноманітних каналів комунікацій, зокрема класичного листування, документообігу та спілкування із застосуванням можливостей цифрових технологій. Загалом, увесь спектр каналів комунікацій у новітній концепції публічної дипломатії можливо, на нашу думку, розподілити на:

(1) національні – що здійснюються через офіційні представництва уряду, закритим дипломатичним (переговори) та відкритим (публікації) шляхом, передбачають пряме просування інтересів країни або території, формування національного бренду, іміджу та репутації, застосування підвладних ЗМІ, медіа каналів, цифрових точок доступу;

(2) транснаціональні – здійснюються представниками НУО, бізнесу, ТНК, різноманітних спільнот (освіта, культура, мистецтво, спорт тощо) шляхом публікацій у корпоративних та партнерських джерелах, незалежних ЗМІ, медіа ресурсах, особистих блогах, досягають цілей публічної дипломатії через розвиток власної репутації, напрацювання партнерських відносин.

Окрім того, окремо варто відзначити *цифрові канали комунікацій*, які із підсилюючих трансформувалися у достатньо впливові (твіпломатія, фейсбук-дипломатія), коли висловлювання представників уряду або впливових осіб на особистих сторінках розглядаються в контексті підвищеної відповідальності, обговорюються, тлумачаться та отримують миттєвий зворотний зв'язок.

Що стосується еволюції *критеріїв ефективності* застосовуваних інструментів публічної дипломатії, сьогодні вони визначаються здатністю забезпечувати досягнення рівнозначного партнерства у взаємовідносинах та стратегічною направленістю. Такий підхід суттєво відрізняється від традиційного уявлення про досягнення ефективності публічної дипломатії через максимальне розширення аудиторії сприйняття інформаційних меседжів, встановлення

стійких комунікаційних мереж, впливу на поведінку окремих індивідів шляхом безпосереднього спілкування в межах освітніх або культурних обмінів. Найперше, досягнення рівнозначного партнерства як критерій оцінювання ефективності змінює оперативну спрямованість дипломатичної взаємодії на стратегічну, оскільки не обмежується одноразовими контактами або вирішенням одномоментних завдань. Такий підхід також усуває сприйняття меншовартісного значення іншої нації цільовою країною та міжнародного суспільства загалом, а отже, сприяє більш швидкому напрацюванню іміджевих і репутаційних характеристик.

Проілюструємо авторське бачення функціонування системи публічної дипломатії новітнього типу в глобалізованому середовищі на рис. 1.6.

Розмивання меж державності при реалізації прагнення до спільного вирішення загальних проблем людства, виражена соціалізація взаємовідносин між країнами, кросфункціональність національних інтересів, а також полісуб'єктний характер взаємодії, паралельне застосування м'яких та жорстких інструментів впливу (*розумна сила*) для досягнення цілей оперативного та стратегічного характеру, значне посилення ролі особистості виступають чинниками глобалізованого середовища, що відіграють вирішальну роль у зростанні значущості публічної дипломатії. Більш детально вплив глобалізації на публічну дипломатію буде розглянуто у другому розділі роботи.

Узагальнимо ключові характеристики новітнього концепту публічної дипломатії, відзначимо її типові властивості:

(1) новітня публічна дипломатія розглядається як протилежна концепту прихованої, закритої традиційної дипломатії через її максимально доступний рівень відкритості та прозорості, здатність швидко формувати та утримувати в стійких межах інформаційно-комунікаційне середовище впливу;

(2) є відмежованою від концепту пропаганди, притаманного тривалому періоду становлення публічної дипломатії у період холодної війни, завдяки нейтральному характеру взаємодії та відсутності жорсткого, принципового впливу, а навпаки, застосуванню м'якої сили та її розумного поєднання із класичними дипломатичними засобами;

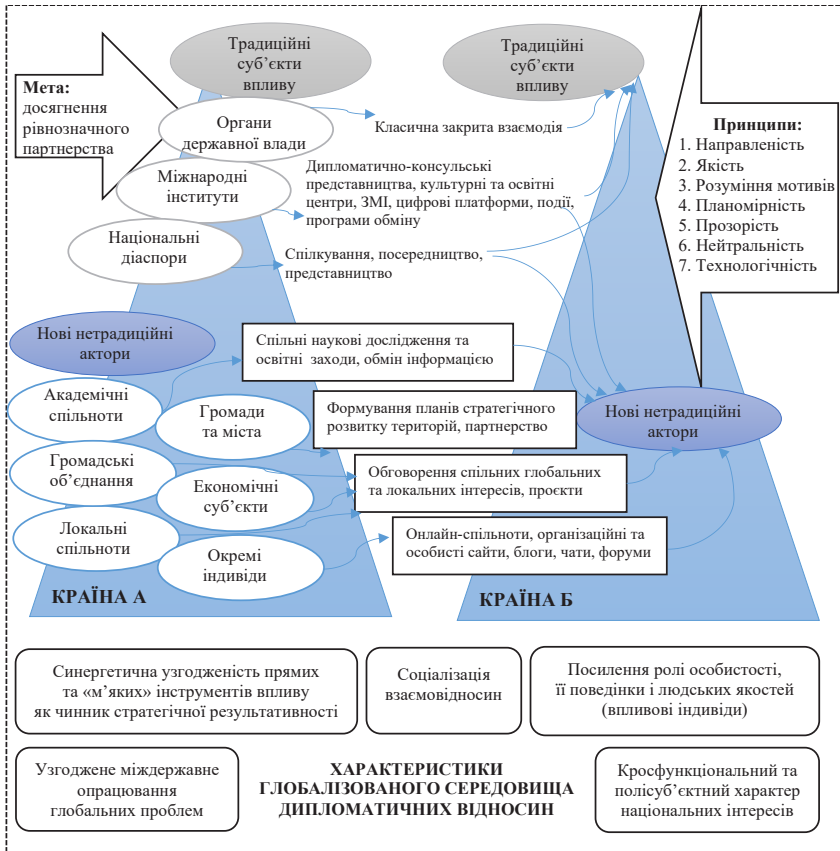

Рисунок 1.6 – Система публічної дипломатії в глобалізованому світі

(3) ширшою за концепт культурної, громадської/народної дипломатії, парадипломатії (паралельної дипломатії), національного брендингу та інших завдяки можливості реалізації потенціалу м'якого впливу та досягнення вищих рівнів міждержавних комунікацій при збереженні централізованої ролі держави;

(4) такого, що активно розвивається внаслідок ефективного сприйняття технологічних трансформацій та здобутків діджитал-сфери, але не обмежується виключно цифровими

інструментами взаємодії на відміну від концепту цифрової дипломатії.

Виходячи з вищенаведеного, сформулюємо авторську *концепцію моделі сучасної публічної дипломатії*, що враховує дію новітніх трендів цивілізаційного розвитку та розуміється як інтегральна категорія, яка принципово функціонує у перетині з іншими вимірами зовнішньої політики та міжнародних процесів (економічний, гуманітарний, культурний, комунікативний, медійний, науковий, освітній, громадський, особистісний простір), має узгоджений з урядом характер функціонування та постановки цілей, коло впливових суб'єктів, інструментів та критеріїв ефективності (рис. 1.7).

Представлена концептуальна схема охоплює ключові аспекти формування та функціонування публічної дипломатії новітнього типу. Сьогодні публічна дипломатія вже не може розглядатись лише як доповнення до дипломатичної діяльності, її гнучкість та прийнятність м'яких інструментів дії трансформують уявлення про дипломатичний вплив. За умови стратегічного сприйняття й розмежування цілей за рівнями досягнення система публічної дипломатії набуває структурованості та логічності.

Публічна дипломатія доводить свою дієвість за умови правильно побудованої вертикалі координації для зацікавлених структур, максимального охоплення доступних цільових аудиторій, забезпечення залученості усіх впливових суб'єктів та узгодження ролі кожного актора в системі комунікацій. При цьому формування основ та стратегічних положень реалізації публічної дипломатії покладається на центральні зовнішньополітичні відомства країни, однак це не виключає наявності постійного діалогу із іншими суб'єктами, що проявляють себе як впливові актори в існуючій екосистемі національної держави. Цифрові технології щоденно створюють нові можливості для налагодження комунікацій із цільовою аудиторією будь-якого типу, тому перелік інструментів та методів впливу доповнюється за рахунок веб та діджитал-технологій, де фокус уваги зміщений від офіційних представництв у бік окремих впливових особистостей. Персональні блоги, висловлювання в соціальних мережах, експертні думки, опубліковані у цифрових ЗМІ, корпоративні ресурси та інші цифрові платформи значно збільшують коло охоплення і здатність доносити важливі політичні й іміджеві меседжі за призначення.

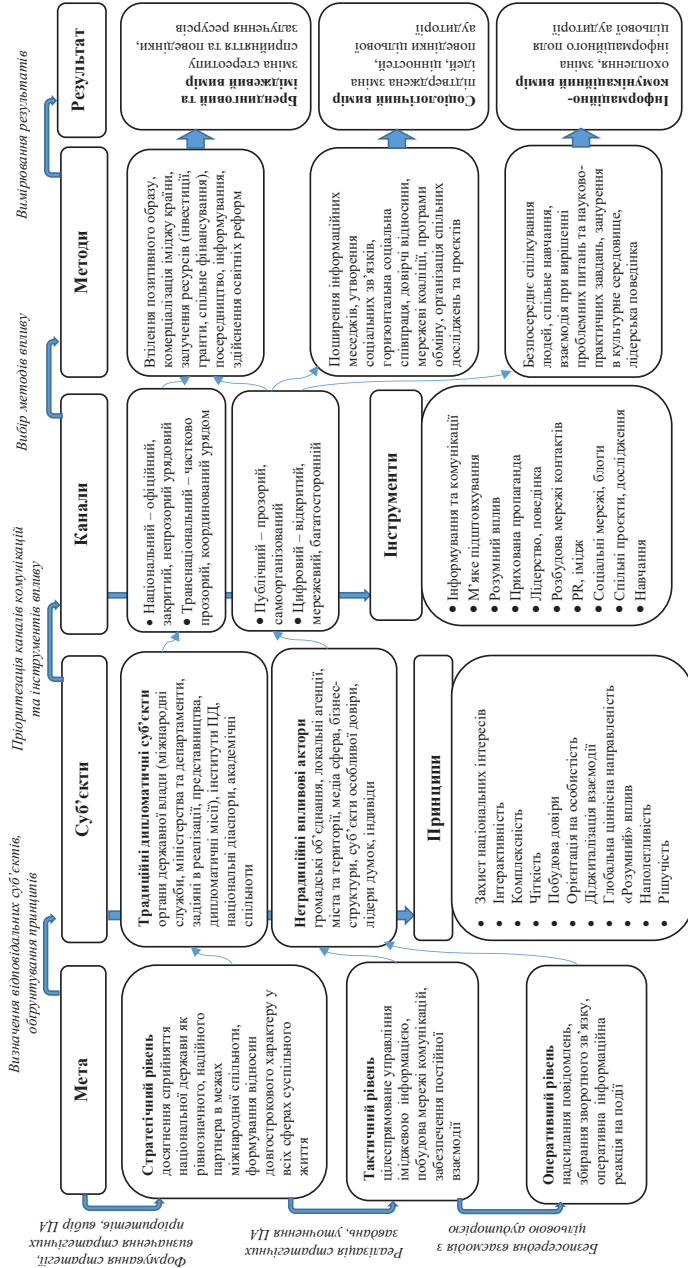

Рисунок 1.7 – Концепція формування та функціонування системи публічної дипломатії з урахуванням новітніх трендів цивілізаційного розвитку

Джерело: складено автором

Безумовно, що незважаючи на наявність наукового діалогу щодо ефективності публічної дипломатії як м'якого, опосередкованого інструменту дипломатичного регулювання, критика її концептуального походження сприяє усвідомленню рівнозначності, а в деяких випадках, і переважання сили впливу публічної дипломатії в системі глобалізованих міжнародних відносин. Зростаюча роль публічної дипломатії пояснюється її здатністю до вирішення практично кожного зовнішньополітичного питання, отже, базовими засадами її концептуалізації є забезпечення здатності до адвокації (просування інтересів), обґрунтування політичного контексту, послідовності та достовірності повідомлень, спроможності адаптувати зміст ключових меседжів під вимоги та характеристики певної аудиторії й послідовно ретранслювати його на різних рівнях; актуалізувати й запускати дію механізмів міжнародної взаємодії та співпраці неурядового типу (міжнародні інститути, гуманітарні організації, національні діаспори, академічні спільноти, територіальні громади та міста, агенції, культурні та освітні центри, окремі індивіди та інші легітимні інституції).

Висновки до розділу 1

Таким чином, за результатами теоретико-методологічного аналізу та узагальнення сформулюємо наступні підсумкові положення першого розділу дослідження:

1) виявлено високий рівень дискусійності довкола понять *публічна дипломатія*, *дипломатичні інструменти м'якого впливу*, *національний брендинг*, що розглядаються в одному дослідницькому полі; окреслено ключові відмінності у їх формуванні та розвитку; обґрунтовано додавання до публічної дипломатії слова «нова», викликане змінами у практичній площині її впровадження, посиленням тенденцій до розширення мережі міжнародних акторів, удосконалення механізмів спілкування із громадами світу із застосуванням глобальних діджитал технологій, наближення до концепції маркетингу, PR та мережевих комунікацій, посилення ролі м'яких інструментів, прагнення максимально дистанціюватися від пропагандистського сприйняття періоду «холодної війни»;

2) здійснено ретроспективний аналіз сутнісного та змістовного наповнення терміну *публічна дипломатія* в ході його історичного розвитку від першої згадки у 1856 році до сьогодні, поглиблено та розширено межі його науково-теоретичного обґрунтування; відзначено еволюцію цільового, структурного, функціонального, діяльнісного змісту публічної дипломатії, що розкривається як дієвий інструмент шляхом поєднання урядових дій, культурних та ціннісних обмінів, реакції на суспільні запити та реалізується у формі багатостороннього діалогу, взаємодії державних і недержавних суб'єктів, встановлення довірчих відносин; розмежовано принципи відмінності публічної дипломатії від суміжних понять (культурна, громадська, народна, цифрова, «парадипломатія»);

3) проведено порівняльну оцінку методологічних принципів дослідження публічної дипломатії, виявлено ознаки структурного, системного ряду, середовища та контенту, що відображають кількісні та якісні трансформації політичних акторів, реакцію на глобалізаційні та технологічні виклики, інтенсифікацію міждержавних комунікацій, тенденцію до розмивання національного суверенітету; розглянуто ключові парадигми теоретико-методологічного дослідження публічної дипломатії: *реалістичну, неолиберальну та конструктивістську*, відзначено сформованість та розвиненість останньої та потребу у комплексному сприйнятті публічної дипломатії з точки зору усіх трьох парадигм; відзначено, що в першу чергу, публічна дипломатія є багатостороннім діалогом, дискурсом, спрямованим на переконання зовнішньої думки; роль держави в цих процесах є варіативною, але вона залишається активним учасником відносин публічної дипломатії поряд із зростанням значущості й залученості недержавних акторів;

4) доведено розмежування сучасних вимірів публічної дипломатії на три широкі групи: соціологічна (суспільство), комунікативна (канали комунікацій, інформування), маркетингова (імідж, брендинг, PR), визначено зміст методів й інструментів впливу, характерних для кожного виміру, а також результати впливу, очікувані від їх застосування – підтвердження зміни ідей, цінностей, поведінки, стереотипу сприйняття, збільшення охоплення, коригування інформаційного поля цільової аудиторії, залучення ресурсів;

5) простежено еволюцію теоретичного аналізу непрямой природи впливу публічної дипломатії, переважання інструментів підштовхування та прихованої пропаганди, *м'якої сили*; запропоновано розширення інструментарію публічної дипломатії на основі методів поведінкового менеджменту шляхом впровадження у науковий ужиток поняття суб'єкта особливої довіри, тобто такої особи (окремого індивіда, лідера суспільної думки, експерта професійної галузі), що спроможна забезпечувати відповідний емоційний зміст дипломатичних меседжів, відстежувати поведінкові норми та ціннісні орієнтири з метою адаптованої трансляції на цільову аудиторію, підтримувати систему публічного контролю; важливою ознакою функціонування суб'єктів особливої довіри є наявність внутрішніх мотивів, спонуки до захисту національних інтересів у межах експертного поля діяльності або ж особистісної реакції на події політичного характеру;

6) здійснено теоретичне осмислення напрямів концептуалізації традиційної та нової моделі публічної дипломатії в теорії міжнародних відносин; відзначено, що у новітньому концепті публічної дипломатії переважає мережева взаємодія значно більшої чисельності недержавних акторів, та це не скасовує дипломатичного змісту її природи, орієнтації на громадян та населення країн за межами національної держави; водночас цілі, функції, механізми та інструменти впливу, критерії оцінювання ефективності, вибір каналів комунікацій, практична наповненість мають принципові відмінності;

7) категоризовано суб'єктів системи публічної дипломатії за функціональною роллю, ступенем інституціоналізації, масштабами впливу, напрямками та інтенсивністю взаємодії, дієвістю механізмів впровадження у дві великі групи: традиційні дипломатичні агенти та нетрадиційні впливові суб'єкти; до перших віднесено органи державної влади (міжнародні відомства, дотичні департаменти та відділи, закордонні представництва та дипломатичні місії), міжнародні організації, інститути публічної дипломатії, національні діаспори, до других – неурядові організації та об'єднання, групи й окремих індивідів, у тому числі академічні структури та заклади освіти, міста та території, сфера бізнесу й ТНК, суб'єкти особливої довіри;

8) сформульовано авторську концепцію системи публічної дипломатії, її формування та функціонування, що враховує дію новітніх трендів цивілізаційного розвитку, має узгоджений з урядом характер функціонування та може бути визначена як інтегральна категорія, що принципово функціонує у перетині з іншими вимірами зовнішньої політики та міжнародних процесів, однак має узгоджений з урядом характер функціонування та стратегічну направленість впливу.

РОЗДІЛ 2

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПУБЛІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

2.1. Особливості інституційного забезпечення публічної дипломатії в системі зовнішньополітичних інтересів країни

За результатами проведеного у попередньому розділі теоретико-методологічного аналізу очевидним є переважання у наукових дослідженнях останніх років сприйняття публічної дипломатії як практики, здійснюваної недержавними організаціями поряд із урядовими структурами, при чому, у деяких випадках значущість недержавного впливу прирівнюється урядовому, та навіть іноді переважає її [418]. Таким змінам передувала всеохоплююча трансформація самої системи міжнародних відносин та дипломатичного регулювання, посилення ролі недержавних міжнародних організацій та зростання незалежності національних інститутів публічної дипломатії, а також громадських об'єднань.

Окрім того, здебільшого науковці прагнуть відокремити явище дипломатії від виключно урядової функції. Приналежність людей до різних груп, їх прагнення встановити у цих групах та підтримувати гарні взаємовідносини, та, водночас, встановити межі власної самостійності дозволяє різним авторам стверджувати, що дипломатія по суті виражає цілеспрямований процес управління цим типом відносин [244; 268; 368; 517; 525]. Дипломатична активність проявляється у представницьких можливостях неурядових акторів, а результативність їх діяльності обумовлює легітимність застосування.

Саме визнання легітимності недержавних акторів публічної дипломатії, на думку більшості дослідників, визначає статус новітнього її концепту, відокремлює від традиційного сприйняття минулих років. Розвиток цієї думки вперше спостерігаємо у працях Е. Гілбоа [305], пізніше у Б. Грегорі [317], Дж. Паммента [403], що надають змісту та визначають впливовість як традиційних, так і новітніх акторів. Зустрічаються й заперечення, що суперечать сприйняттю публічної дипломатії як частини дипломатичної

системи країни, коли «це дипломатія громадськості [не уряду], тобто проєкція на міжнародну арену цінностей та ідей громадськості» [244; 245].

У попередньому розділі обґрунтовано помилковість подібного сприйняття, оскільки публічну дипломатію не варто відокремлювати від загального дипломатичного механізму країни. Так само і дослідники більш пізнього періоду у спробах наукового обґрунтування практичного змісту публічної дипломатії підкреслюють помилковість цього твердження, намагаючись встановити межі міжособистісної публічної взаємодії. Т. Ла Порте, К. Айян, С. Гуцал ставлять питання щодо принципів та ознак відокремлення недержавних організацій та набуття ними суб'єктності в концепті публічної дипломатії [29; 354, 359].

На думку автора, ключовою характеристикою суб'єктності актора публічної дипломатії є його здатність сформулювати потенціал м'якої сили, що може бути використаний у подальшому як інструмент впливу на громадське суспільство приймаючої країни (країн). Отже, якщо будь-яка цілеспрямована діяльність громадськості дозволяє, навіть опосередковано, втілювати урядові цілі, відповідає іміджевому образу, що транслюється за межі країни, та загалом знаходить позитивний відгук у громадськості закордоном, такі характеристики надають новітнім акторам публічної дипломатії достатнього рівня вагомості, щоб вважати їх окремими самостійними суб'єктами, а у певних випадках інститутами. Проілюструємо межі сприйняття публічної дипломатії з позицій типології урядового / індивідуального впливу її акторів та традиційного / новітнього змісту дипломатичної взаємодії (рис. 2.1).

Так, наближені до урядових структур та відомств, актори публічної дипломатії сприймаються як більш впливові та спроможні змінювати політичні рішення, залучати ресурси, брати участь у формулюванні стратегічного бачення. Наближені до індивідуального рівня, вони, на перший погляд, втрачають дієвість (прямий вплив), однак, завдяки здатності до накопичення потенціалу «м'якої сили» у стратегічній перспективі спроможні активно проявити себе у питаннях відстоювання національних інтересів та просування ключової іміджевої ідеї національної держави за кордоном. Водночас, постає питання, хто керуватиме цим

процесом – державні інститути чи суспільство, схильне до самоорганізації та регуляції відносин? Щоб визначитися із відповіддю на нього, проведемо теоретико-методологічне обґрунтування явища інституціоналізації суб'єктів публічної дипломатії та встановлення механізму їх узгодженої взаємодії.

Рисунок 2.1 – Межі сприйняття публічної дипломатії з позицій типології впливу її акторів

Джерело: узагальнено автором за [336; 345; 389; 484]

Насамперед, слід відзначити, що загалом *державний протокол* і *дипломатичний протокол* створені для регулювання міжнародних відносин та чітких дипломатичних практик, повинні ґрунтуватись на принципах міжнародної ввічливості та із дотриманням визначених норм і правил етикету суспільних комунікацій. Розвиток публічної дипломатії розширює межі сприйняття дипломатичних практик за рахунок зростання кількості дієвих акторів, а це, в свою чергу, потребує розвитку *культури*

громадянськості та етикетної культури суспільства, формування правил та норм дипломатичного спілкування із представниками громадськості інших країн. Структуризація та регулювання цих процесів досягається шляхом запровадження та цілеспрямованої діяльності відповідних *інститутів*, що сприяють розвитку громадянської освіченості, компетентності та відповідальності, активістської політичної культури, протоколу та етикету міжнародної ввічливості.

Загалом, *теорія інституціоналізації* має тривалу історію формування та розвитку – від античних часів та розмірковувань Арістотеля та Платона щодо формування поведінки політичними інститутами та взаємозалежності між політичною структурою, мотивами, цінностями, тобто базових аспектів усвідомлення ролі політичних інститутів у внутрішньому та зовнішньому середовищі держав. Д. Норз, а пізніше С. Кроуфорд, П. Хол, Р. Тейлор, П. Мюлер, С. Стейнмо у своїх працях характеризують інститути як середовище правил і обмежень, процедур і структури, які накладаються на політичних акторів, визначаючи рамки моральних та когнітивних моделей поведінки [260; 319; 386; 392; 460].

Наукова дискусія довкола змісту поняття інституціоналізму дозволила авторам визначити три ключових підходи до вивчення його функціонального змісту:

(1) інституціоналізація сприяє суспільному та світовому балансу завдяки побудові взаєморозуміння, що визначається властивостями політичних акторів та їх здатністю оптимізувати людську поведінку;

(2) інституції за змістом – це певний набір колективних цінностей, правил, норм, сформованих групою або спільнотою з метою регулювання меж комфорту власного середовища;

(3) властивістю інституцій є дискурсивний характер їх функціонування, тобто етичні концепції та поведінкові обмеження люди формують і переформулюють за допомогою дискурсу. Вивчення інститутів допомагає зрозуміти історичну обумовленість державного розвитку та соціалізації суспільства, передумови формування світогляду, ціннісних та етичних орієнтирів, усвідомити роль урядової структуризації у боротьбі інтересів, влади, ідей тощо.

Рішення політичних акторів у критичні моменти розвитку національної держави розглядаються як відправна точка подальшої еволюції політичного та соціального контексту, що можуть спричинити як швидкі трансформації, так і перерви у ефективній роботі інституту. Зміни в інституційній структурі переважно пов'язані з:

- різкими змінами в соціально-політичному контексті, що призводить до виникнення нових потенційних інститутів, перенаправленню політичних результатів;

- значними соціально-економічними змінами і політичною напруженістю, внаслідок чого нові актори змушені реформувати цілі існуючих інститутів;

- впливом екзогенних сил, які спонукають до зміни стратегії поточної інституційної структури, або оновлення існуючої системи;

- значного коригування інституційних стратегій, що спричиняє політичну боротьбу та породжує інституційні зміни [333; 485].

Застосування дискурсивного підходу під час аналізу когнітивних і нормативних рамок публічної дипломатії дозволяє всебічно інтерпретувати політичні явища, події та рішення. Представники уряду, політики, речники, експерти та інші транслятори суспільних інтересів діють у рамках політичного дискурсу, який є актуальним для нації в даний момент часу, а термінологія політичного дискурсу надає репрезентативну легітимність певним суспільним інтересам. Дискурсивний аналіз може розкрити «весь спектр способів, у які діє державна політика, від змістовного наповнення ідей та цінностей до інтерактивних процесів агентів як у сфері політики, так і в політичній сфері» [319].

Отже, фундаментальною рушійною силою *інституційного оформлення* є ідеї та дискурс, який вони створюють, тобто інститути – це вже не структури, а способи мислення акторів та їхньої діяльності, що породжують спільне розуміння і знання реальності [435]. На основі дискурсу актори публічної дипломатії спроможні оцінити, поставити під сумнів, вибудувати світоглядні характеристики, транслювати нормативи та поведінку, загалом визначити параметри допустимого соціального сприйняття при здійсненні комунікацій та надсиланні меседжів. Формування інститутів, які не побудовані довкола чіткої ідеї або суспільного бачення,

призводить до утворення нестійких структур, що досить швидко зникають або виявляються абсолютно не спроможними досягти поставлених цілей, тим самим саморуйнуючись у кінцевому результаті (рис. 2.2).

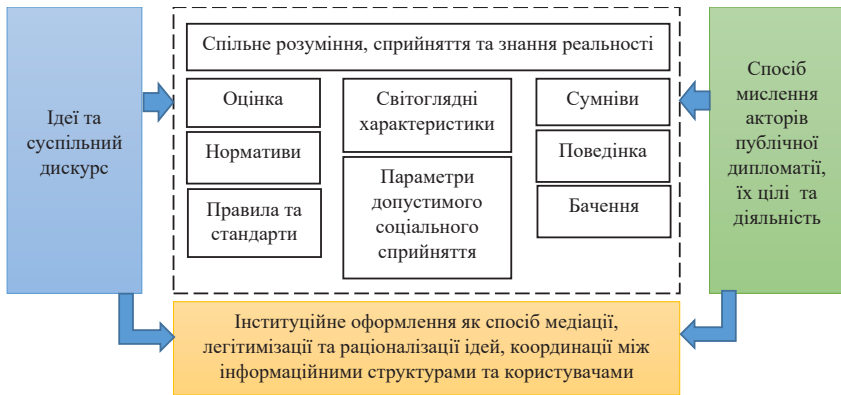

Рисунок 2.2 – Ключові аспекти інституціоналізації акторів публічної дипломатії

Джерело: узагальнено автором

Метою інституціоналізації акторів публічної дипломатії є перетворення дискурсивної комунікації на інструмент медіації, легітимізації та раціоналізації політичних ідей, рішень, цінностей, що передаються від одного суспільства іншому. Таким чином, інститути представляють зміст суспільного бачення, передають ключові ідеї, втілюючи як соціально-економічну, так і культурну, історично обумовлену модель існування цього суспільства. Окрім того, інститути виконують важливу функцію координації між інформаційними структурами публічної дипломатії та кінцевими користувачами, полегшуючи процес комунікації та збирання зворотного зв'язку.

Загалом, публічна дипломатія в сучасних умовах виступає пріоритетним видом діяльності для міністерств закордонних справ багатьох країн. Різні міжнародні організації, уряди, МЗС

та дотичні агенції створюють департаменти публічної дипломатії, намагаючись розвивати свою м'яку силу, і навчають персонал цієї майстерності, напрацьовують структурний зміст інституційного наповнення.

Безумовно, *США* вдалося набути суттєвого рівня досвіду у сфері інституційного регулювання і практичної реалізації публічної дипломатії. Щорічно виділяються значні ресурси на розвиток та підтримання позитивного іміджу країни. Хоча тривалий час цією практикою насправді нехтували, перебуваючи у впевненості щодо перемоги демократичних цінностей та хибному відчутті безпеки після розпаду Радянського Союзу, що яскраво проявили події 11 вересня [38; 405; 419]. Так, з моменту поглинання Інформаційного агентства США (USIA) Державним департаментом у 1999 році увага уряду до публічної дипломатії зменшилася, а після розпуску агентства публічна дипломатія отримала дуже низький пріоритет з боку Білого дому, Державного департаменту та Конгресу.

Обрання Шарлотти Бірс заступником секретаря Державного департаменту призвело до спрямування усіх ініціатив на брендування і формування позитивного іміджу за межами країни, а структура стала бюрокартизованою та неповороткою. Офіс Бірс займався загальним плануванням, а регіональні філії реалізовували цю політику на місцях. Залучення інших відомств до процесів публічної дипломатії підривало і без того не високу ефективність цієї роботи, напрацьовуючи антиамериканські настрої. Втручання адміністрації Президента у ці процеси і прагнення безпосередньо залучатись у стратегічні ініціативи публічної дипломатії створювало додаткові перешкоди [38; 107; 139]. Загальною характеристикою публічної дипломатії США на початку 2000-х років виступало виконання тактичних завдань – впливати на громадську думку та мобілізувати ресурси закордонної громадськості для безпосередньої підтримки політики та інтересів за межами країни.

Однак, нездатність легітимізувати військове вторгнення в Ірак як контр-терористичну операцію і боротьбу за демократичні цінності через Раду Безпеки ООН, значна кількість жорсткого тиску на протипагу оголошеним м'яким засобам не дозволили досягти визначених тактичних цілей. Це призвело до переосмислення

інституційної структури публічної дипломатії, зокрема через науково обгрунтоване розуміння, що іміджеві проблеми США пов'язані не із задрощами до процвітання та сили, але можливим невірним трактуванням цілей зовнішньої політики [23–24]. Від простого донесення повідомлень цілі публічної дипломатії перейшли у сферу цілеспрямованої побудови діалогу з іншими державами, створено декілька дорадчих комітетів, проведено слухання з публічної дипломатії. Стратегічно публічна дипломатія США стала спрямованою на комунікації, програми обміну та партнерство з іншими сторонами.

США орієнтуються на широке застосування цифрових технологій та інформаційно-психологічний вплив на широку аудиторію, а їх комунікаційна система одна з найбільш розвинених через узгоджену мережу постійно діючих інститутів державного та регіонального рівня [73, с. 144]. Відомства, що залучаються до реалізації стратегічних цілей публічної дипломатії США:

- відділи в Держдепартаменті, що опікуються напрямком освіти і культури (Bureau of Educational and Cultural Affairs), глобальних зв'язків із громадськістю (Bureau of Global Public Affairs), глобальної взаємодії (Global Engagement Center), здійснюють управління політикою, планування та розподіл ресурсів (Office of Policy, Planning, and Resources);

- агентство з міжнародного розвитку (U.S. Agency for International Development), Рада керуючих мовленням (Broadcasting Board of Governors) – формально відокремлені структури, чие керівництво підпорядковується секретарю Держдепартаменту;

- відділи публічної дипломатії, Агентство зі співпраці в галузі оборони та безпеки;

- Президент та його офіс, Рада національної безпеки, Конгрес США та інші.

Відомства, які реалізують програми публічної дипломатії окрім окреслених вище – напівурядові агенти, дипломати, апарат аташе культури, інформаційні центри США за кордоном, неурядові благодійні організації та фонди (Євразія, фонд Сороса, фонд Маккартур, фонд Форда тощо). Додатково роботу у сфері публічної дипломатії реалізує Міжвідомча робоча група з питань міжнародних обмінів та навчання, що фінансуються урядом США (IAWG),

комісія радників президента з публічної дипломатії, аналітичні центри для оцінки ефективності цих програм [9; 10; 152; 496].

Назви окреслених інституцій характеризують їх основне функціональне призначення, а впродовж історичного розвитку їх було неодноразово реорганізовано, що яскраво ілюструє вплив ідей, які панують у суспільстві у певний період часу, та їх визначальну роль в контексті інституціоналізації акторів публічної дипломатії. Варто відзначити, що недержавні організації та інші типи новітніх акторів публічної дипломатії так чи інакше контролюються Держдепартаментом, зокрема шляхом фінансування, контролю, законодавчого регулювання, узгодження стратегічних цілей та напрямків інформаційно-комунікаційної взаємодії. Завдяки цьому вдається досягти структурної взаємодії та узгодженості в отриманні позитивних результатів і, водночас, зберегти самостійність і незалежність у плануванні, втіленні, моніторингу заходів, що реалізуються суб'єктами публічної дипломатії.

Інший яскравий приклад розвитку інституційної структури публічної дипломатії – *Китай*, якому вдалося досягти значних успіхів, в першу чергу, завдяки цілеспрямованій популяризації історичних традицій, культури, філософії, здорового способу життя, уникаючи при цьому нав'язування прямих ідеологічних пріоритетів [146, с. 102]. Незважаючи на те, що усі урядові та неурядові структури Китаю жорстко контролюються, підтримка інших країн фінансово, реклама, виробництво й організація поставок доступних за ціною товарів, просування традиційної кухні, сімейних традицій, виробів мистецтва тощо дозволили досягнути позитивного сприйняття КНР за кордоном без застосування явного жорсткого тиску.

Загальна ідея інформаційно-комунікаційної політики Китаю – це позиціонування себе як країни, що, в першу чергу, спрямовує зусилля на внутрішній розвиток, прагне покращення життя власних громадян, виступає надійним економічним партнером, який опікується вирішенням загальних світових проблем, дотриманням етичної економічної та екологічної поведінки, при цьому докладаючи значних зусиль для збереження традиційної і культурної спадщини, її поширення світом на засадах позитивного сприйняття й зацікавленості.

Публічна дипломатія Китаю є прикладом класичної, традиційної її реалізації, що передбачає пряме залучення держави у формування та здійснення дипломатичної політики як в середині, так і за межами країни. У період з 1949 по 1997 рік пропаганда розглядалася як єдиний доступний механізм впливу на іноземну аудиторію, але за цей період було сформовано розгалужену систему механізмів, інститутів, інструментів просування китайського бренду. Нова безпекова концепція Китаю базувалася на принципах взаємної довіри, вигоди, співробітництва, партнерської рівності, а пізніше її перейменовано у «мирний розвиток» (2004) та «гармонійний розвиток» (2005) [53, с. 200].

У 2014 Президент Сі впровадить концепцію «дипломатії великої країни з китайською специфікою». Для розуміння оновленого змісту прем'єр-міністром Лі надано тлумачення цієї концепції як комплексу міжнародних політичних комунікаційних зусиль, спрямованих на «підтримання прапора миру, розвитку, співпраці та взаємної вигоди; проведення дипломатії як великої країни та захист її суверенітету, безпеки та інтересів розвитку» [512]. Хоча публічна дипломатія Пекіна залишається вираженням «миру» і «спільного узгодженого розвитку» на поверхні, з інституційної точки зору, стратегія Сі Цзіньпіна закликає до «нового типу відносин великої держави» з іншими державами, особливо зі Сполученими Штатами і членами Європейського Союзу, тобто Пекін кидає виклик існуючому міжнародному порядку для посилення власної значущості у сучасних міжнародних відносинах [332; 529].

Основний зміст системи публічної дипломатії сформовано довкола культурних та освітніх обмінів, проведення інформаційних кампаній, роз'яснювальних заходів, планомірного донесення іміджу країни до аудиторії за межами Китаю [333]. Окрім того, значною залишається частка соціально-економічної допомоги країнам, що розвиваються, активна участь у діяльності міжнародних організацій, але не виходячи за межі мирного співіснування. Інституційну основу складає мережа Інститутів Конфуція, які функціонують як культурно-освітні центри для поширення мови, культури, налагодження комунікацій із зовнішньою аудиторією, університетською спільнотою [123]. Частина цих інститутів є профільними, тобто такими, що спеціалізуються на розвитку традиційної

медицини, фізичних практик оздоровлення, або ж на побудові спільного бізнесу.

Ще одна особливість – відмінності у риторичі та змісті меседжів публічної дипломатії Китаю залежно від регіону: у розвинених країнах просувається ідея спільного співіснування держав з різним політичним устроєм, соціальним розшаруванням, можливістю дотримуватися обраного шляху без утиску сусідів; тоді як бідніші країни заохочуються до спільного прагнення більш справедливого світового порядку, поваги та гідності щодо прагнення зайняти краще місце серед інших держав [166, с. 18]. Як і США, Китай активно використовує можливості цифрових технологій, однак, намагається створити внутрішній аналог світовим сервісам обміну інформацією. При цьому китайські державні ЗМІ, представники уряду, МЗС та інших відомств активно користуються соціальними мережами для миттєвого поширення меседжів і захисту іміджу країни на світовій арені. Однак, будь-які недержавні актори публічної дипломатії не володіють достатнім рівнем самостійності для залучення у інформаційне поле громадськості інших країн, та в цілому набувають інституційності лише завдяки волі уряду, або якщо розглядаються як потенційно корисні суб'єкти.

У певному сенсі протилежним китайському підходу є функціонування інститутів публічної дипломатії у *Європейському Союзі*. І хоча тут так само спираються на розгалужену мережу представництв, їх перелік і функціональне призначення охоплює набагато більшу кількість потенційних сфер для співпраці, а регулювання не містить ознак пропаганди чи нав'язування думки уряду. Загальне європейське середовище сьогодні спрямоване на зміцнення союзу як самостійного актора системи міжнародних відносин, ефективного представництва за межами та забезпечення реалізації спільної зовнішньої та безпекової політики. При цьому ЄС намагається просувати власні інтереси виключно шляхом розуміння, оповіщення та впливу через діалог із окремими громадянами та їх групами, об'єднаннями різного типу, установами, організаціями, а вже потім через урядову взаємодію [143].

Основним діючим відомством є Європейська служба зовнішніх справ, яка складається із розгалуженої мережі підрозділів у сфері стратегічних комунікацій для реалізації комунікативної політики

і публічної дипломатії, оперативного аналізу інформації та формування зворотного зв'язку. Додатково функціонують дотичні структурні підрозділи з питань кіберзахисту при Військовому штабі ЄС та технічної безпеки комунікацій, а також 144 Представництва Європейського Союзу у світі (8 з них діють на рівні міжнародних організацій).

Першим Верховним представником ЄС із зовнішніх справ та політики безпеки стала британка баронеса К. Ештон, яка обіймала цю посаду з 2009 до 2014 рр. Її наступниця – італійка Ф. Могеріні, яка обіймала посаду до 2019 рр. та була замінена Ж. Боррелем. Верховний представник ЄС із зовнішніх справ та політики безпеки є також Європейським комісаром і бере участь у засіданнях Ради ЄС із зовнішніх зв'язків [288].

Здатність різних делегацій ЄС брати участь у діяльності у сфері публічної дипломатії мають свої особливості. Наприклад, на сайті делегації ЄС у Вашингтоні сказано, що місія публічної дипломатії делегації є ключовим пріоритетом через стратегічну важливість партнерства ЄС і США. Аби підтримати ці фундаментальні відносини і зробити співпрацю ще продуктивнішою, потрібно взаємодіяти один з одним на всіх рівнях суспільств. Важливо продовжувати дізнаватися один про одного: як функціонують політичні, економічні й соціальні системи, як приймаються рішення, котрі допомагають досягненню загальних цілей [8; 168; 178].

Для публічної дипломатії ЄС також характерне регіональне розмежування, яке залежить від ступеня зацікавленості країн у можливому майбутньому членстві. Країни Східного партнерства (Азербайджан, Вірменія, Грузія, Молдова, Україна) отримують широку культурну співпрацю у рамках платформи EU4Culture з метою посилення культурних та економічних взаємозв'язків, побудови міжкультурного діалогу, підвищення професіоналізму та майстерності креативного сектору. Країни, що розвиваються, переважно залучаються до комунікацій культурного характеру, налагодження партнерських відносин, збереження культурної спадщини та традицій, розширення можливостей працевлаштування та підвищення професіоналізму, запобігання конфліктам, забезпечення соціальної інклюзії тощо (програми ACP-EU Cultural Programme, CREATIFI, TransCulture in the Carribean).

Щодо стратегічних партнерів (Бразилія, Канада, Китай, Японія, США, ПАР, Республіка Корея, Мексика) напрацьовані та активно розвиваються окремі програми і проекти для розбудови сучасних засад громадянського суспільства, міжсекторальної культурної співпраці, збереження культурної спадщини [39, с. 97–101].

Що стосується практики публічної дипломатії *посткомуністичних країн Центральної та Східної Європи*, основними складовими публічної дипломатії тут є, по-перше, створення національного інституту, що опікується питаннями популяризації мови, історії, культури своєї країни, при цьому через фінансування зазначених організацій виключно з державного бюджету та, зважаючи на його обмежений обсяг, країни регіону приймають рішення про відкриття своїх центрів, інститутів виключно у найважливіших для себе країнах; по-друге, розробка національного бренду країни задля залучення туристів до своїх країн, іноземних інвестицій, популяризації культури, історії, мови тощо [149].

Країни регіону, що входили до соціалістичного табору, після краху берлінського муру та Радянського Союзу однією з основних цілей своєї публічної дипломатії поставили позбавлення асоціацій з комуністичним минулим та активну інтеграцію до Європейського Союзу та НАТО. Країни регіону для узгодження своїх позицій у рамках ЄС, НАТО й інших міжнародних організацій створюють ефективні регіональні платформи та об'єднання, такі як Вишеградська група тощо. З метою інституціоналізації публічної дипломатії в країнах регіону були створені відділи, департаменти в рамках міністерств, відомств тощо. Ці країни Центральної та Східної Європи використовують участь своїх представників у міжнародних конкурсах, проводять міжнародні спортивні змагання для привернення уваги до своїх країн, активно використовуючи ці події для розвитку своєї публічної дипломатії [125, с. 268].

Розглянуті моделі інституціоналізації акторів публічної загалом визначають специфіку цього процесу, що виходить з основної ідеї просування іміджу країни (об'єднання країн) та реалізації її інформаційно-комунікаційної політики закордоном. Загалом, як вже було відзначено, інститути відображають зміст суспільного світогляду, ключові наративи та ідеї, які переважають серед населення, таким чином, кожна країна може характеризуватися

власною специфікою формування інститутів публічної дипломатії та рівня інституціоналізації дипломатичних акторів. Так, США вдається поєднати централізований контроль із широкою діяльністю мережі неурядових суб'єктів завдяки стратегічній спрямованості та узгодженості цілей; Китай діє шляхом широко застосування інструментарію та ресурсів «м'якої сили», при цьому утримує жорсткий урядовий контроль за наявності розгалуженої мережі культурних та освітніх центрів; ЕС та інші європейські країни покладаються на неурядові організації, об'єднання, групи людей та навіть окремих індивідів, надаючи їм інституційного значення поряд із офіційними представництвами та консульськими службами.

Важливим аспектом досягнення успіху у застосуванні інститутів публічної дипломатії є аксіологічне наповнення її дії. У ряді країн світу, таких як Канада, Японія, Швеція, Австралія, спостерігається значно вища результативність функціонування інститутів та застосування інструментів публічної дипломатії, набута у процесі діалогу та налагодження відносин з іншими акторами з метою впровадження гуманітарних, демократичних та ліберальних цінностей у міжнародну сферу безпеки та політики [191, с. 65]. Спільна прихильність до демократичних принципів у внутрішній політиці, довіра та застосування м'якої сили у вирішенні конфліктів, прагнення розгалуженої співпраці з недержавними суб'єктами дозволяє вирішувати питання позитивного позиціонування у світі без необмеженого збільшення витрат. Тобто, тут мова йде не про обмеження витрат, а радше, про більш раціональне використання наявних ресурсів та врахування можливостей використання широких коаліцій, тоді як обмеженням може виступати лише недостатня воля урядових структур на застосування наявного потенціалу.

Синергетичного результату від застосування м'якої або розумної сили публічної дипломатії на міжнародній арені можливо досягти незалежно від ступеня інституціоналізації суб'єктів публічної дипломатії. Однак, надання окремим суб'єктам достатнього рівня автономії та самоорганізації для виконання покладених функцій підвищує їх роль та значущість; при цьому вони повинні відповідати критеріям узгодження національної культури та ідей світовим пріоритетам, володіти різноманітними каналами

комунікацій, зберігати високий рівень довіри суспільства, збігатися зі стратегічними цілями національного розвитку.

Розгортання взаємовідносин публічної дипломатії в системі зовнішньополітичних інтересів країни дозволяє категоризувати сучасні рівні її реалізації (рис. 2.3):

департаментальний – специфічні департаменти, урядові служби, відділи зовнішніх комунікацій, міжсекторальні агенції та інші структури, регіональні представництва, аташе тощо, сформовані з метою прямої реалізації або підтримки публічної дипломатії країн; регулюють стратегічні цілі й формують основну ідею (ідеї) розбудови національного бренду та його просування закордоном;

інституційний – на цьому рівні функціонують масштабні спеціалізовані інститути та організації (Британська рада, Інститут Конфуція, Фонд «Анастасіос Г. Левендіс» та ін.), основне завдання яких полягає у послідовному та системному поширенні національних цінностей, культури, норм, традицій, способу життя в інформаційному полі інших країн, формування правил та стандартів громадського дипломатичного спілкування;

організаційний – представлений широким переліком різноманітних організацій, здатних встановлювати економічні, культурні, наукові, освітні та інші типи взаємовідносин у міжнародному форматі, розвивати та напрацьовувати потенціал «м'якої сили», що може бути використаний у стратегічній перспективі;

локальний – характеризується налагодженням партнерської співпраці споріднених за певними критеріями громад, міст, спільнот, що взаємодіють у межах подолання глобальних викликів, розвитку культурних та економічних зв'язків, поширення успішних практик муніципального управління й соціального устрою; окрім того локальний рівень сприяє формуванню активістської дипломатичної культури;

індивідуальний рівень окреслює зростаючу роль особистостей, що функціонують у публічному просторі країни, при цьому не наділені державним типом владних повноважень, однак здатні виступати центрами просування та підтримки прийняття рішень політичного характеру; окрім того індивіди спроможні виступати прямими трансляторами культури громадської дипломатії, виступаючи еталоном дипломатичного спілкування.

Рисунок 2.3 – Рівні інституціоналізації суб'єктів публічної дипломатії в системі зовнішньополітичних інтересів країни

Джерело: складено автором

Обґрунтуванням для подібного розмежування слугує висока динаміка інституціоналізації публічної дипломатії у практиці національних держав, викликана низкою чинників, основними з яких, на думку автора, є:

(1) успішна діяльність ключових акторів публічної дипломатії, зокрема посилення ролі новітніх (міждержавні установи, діаспори, громадські та територіальні об'єднання, агенції, соціальні спільноти, освітні та наукові центри, бізнес), що сформувало достатній рівень довіри до їх результативності та практичної значущості;

(2) інтенсифікація процесів глобалізації та діджиталізації, що прискорює розмивання суверенітету національних інтересів держав в контексті вирішення глобальних проблем, спрощує процеси комунікації, усуває бар'єри ієрархічності системи міжнародних відносин;

(3) переосмислення стратегічної спрямованості державних інтересів у бік безпечного та комфортного співіснування країн з одночасним максимально повним збереженням національної та культурної ідентичності.

Виокремлення цих рівнів дозволить краще зрозуміти специфіку функціонування інститутів публічної дипломатії в глобалізованому світі завдяки включенню не лише класичних урядових/неурядових структур, але й нетрадиційних акторів, що набувають все більшого значення та впливовості.

2.2. Зміст та напрями трансформації дипломатичної служби в умовах глобалізації

Проведений у попередньому розділі теоретико-методологічний аналіз дозволив відзначити суттєвий вплив процесів глобалізації та діджиталізації на розвиток концепту публічної дипломатії. Процеси глобалізації трансформували як державу, так і інструменти її зовнішньої політики, а розуміння змісту влади еволюціонувало під впливом нових викликів глобального світу. Жорсткі методи тиску, зокрема такі, як володіння значним військовим або економічним потенціалом, вже не мають такої сили, як раніше, а недержавні учасники міжнародних відносин знаходять засоби переконувати інших учасників, встановлювати міжнародні норми, організовувати нові інститути через реалізацію потенціалу м'якої сили переконання, налагодження дружніх взаємовідносин, взірцевої поведінки та інших.

Сьогодні процес прийняття владних рішень виходить за межі урядових еліт, які здійснюють та визначають політику. Саме тому можна з упевненістю стверджувати, що глобалізація створює нове публічне середовище, яке потребує теоретичного осмислення та практичного освоєння, що можна зробити за умов розуміння причин, перебігу, особливостей та викликів цього складного явища.

Надати єдине чітке визначення глобалізації досить складно. Це поняття має широкий дискусійний характер, що пояснюється багатоплановістю проявів глобалізації, а також неоднаковим впливом на різні сфери життєдіяльності людини. Відповідно дослідники

по-різному описують сутність цього процесу, акцентуючи увагу на різних його аспектах [77].

Ідея глобалізації – одна з наймолодших політологічних конструкцій. До 1987 року база даних бібліотеки Конгресу США не містила книг, у назві яких використовувалося б це поняття. У сучасному значенні термін «глобалізація» виник у середині 80-х років ХХ століття. Появу цього терміну пов'язують з ім'ям американського дослідника Теодора Левітта, який у статті «Глобалізація ринків», опублікованій у журналі «Гарвард бізнес реву» у 1983 році, позначив ним феномен злиття ринків окремих продуктів, які виробляються великими багатонаціональними корпораціями [363, с. 93].

Термін *глобалізація* почали активно розробляти в першій половині 1990-х років. Щоправда, близький йому за значенням французький термін *мондіалізація* (*mondialisation*) відноситься ще до початку 50-х років ХХ століття, однак як такий він обмежений кордонами Франції, звідки розповсюдився тільки на Іспанію. Поширеність термінів *глобалізація*, *мондіалізація* у сучасних мовах країн світу підтверджує актуальний характер процесу, який вони позначають.

Сьогодні існує безліч трактовок глобалізації. Більша частина теоретичних робіт з проблем глобалізації належить англійським, американським та скандинавським ученим. Тут можна виділити декілька фундаментальних підходів: *культурологічний*, що розглядає глобалізацію у широкому цивілізаційному аспекті; *економічний*, що трактує глобалізацію в контексті розвитку світових ринків товарів, послуг, капіталу та праці; *екологічний*, що пов'язує глобалізацію із погіршенням екологічної ситуації на планеті; комплексний, що розглядає глобалізацію як у політичному, так і в інформаційному контексті, а також у контексті боротьби із міжнародною злочинністю та бідністю [7].

У наукових пошуках 1990-х років дослідники намагалися осмислити стан сучасного для них світу. Так, голландський дослідник Я. Піетерс у своїх роботах обґрунтовує концептуальне розуміння глобалізації як провідної його тенденції:

– «зіткнення цивілізацій» – фрагментація світу неминуха через існуючі цивілізаційні відмінності, що закорінені в культурній

(найперше, у расових і національних особливостях) диференціації, тому західній цивілізації, як стверджує автор концепції С. Хантінгтон, необхідно бути готовою дати відсіч можливому альянсу ісламських і конфуціанських держав;

– «макдональдизація» – гомогенізація культур, здійснювана транснаціональними корпораціями, відбувається під прапором модернізації (вестернізації, європеїзації, американізації тощо);

– «гібридизація» – широкий спектр міжкультурних взаємодій, що призводять як до взаємозбагачення, так і до виникнення культурних традицій [407].

Загалом на сьогодні сформовано декілька підходів до визначення поняття *глобалізації*.

Серед найбільш впливових шкіл варто виділити наступні:

– класичну школу (Р. Робертсон, І. Валлерстайн, Д. Хелд, С. Хантінгтон та інші);

– школу трансформістів (Е. Гідденс, У. Бек, Д. Розенау, О. Білорус та інші);

– школу гіперглобалістів (К. Омає);

– школу скептиків (Дж. Томпсон та інші).

Широкого розповсюдження термін отримав завдяки американському соціологу, представнику *класичної школи глобалізації* Р. Робертсону, який у 1985 році представив тлумачення поняття *глобалізація*, а в 1992 році виклав основи своєї концепції в окремій книзі «Глобалізація: соціальна теорія та глобальна культура» [424, с. 25–31; 425]. Він визначив розвиток глобалізації як двоєдиний процес перетворення загального в окреме і перетворення окремого в загальне.

У своїй роботі «Глобалізація і реорганізація міністерств закордонних справ» Дж. Моусес та Т. Кнутсен зазначають, що «глобальний розвиток» може бути зрозумілий як еволюція світової політичної економіки через три жорсткі періоди [384, с. 11].

Перший період – інтернаціоналізація, його корені сягають встановлення капіталістичного світового порядку протягом XVI ст., він включає в себе становлення перших компаній з широкою географією, що існують на основі спеціального акту парламенту – це компанія «Голландський Левант» (створена у 1581 р.), Ост-Індська (1602 р.) та Вест-Індська компанії (1621 р.).

Другий період – транснаціоналізація. Дав поштовх зростанню індустріалізації протягом XIX ст. Цей період включає започаткування поширенню трансферу капіталу, створення трудових ресурсів та фінансових процедур. Розвиток транснаціоналізації досяг найвищого ступеню протягом останнього десятиріччя XIX ст., коли він був перерваний економічною кризою та двома світовими війнами. Деякі автори називають цей період «Першою Великою епохою глобального капіталізму» або «Першою хвилею глобалізації».

Основними характеристиками третього періоду, який називається глобалізацією, є те, що він розвинувся протягом останньої чверті XX ст., і слідував за справжньою комунікаційною революцією [384].

Не зважаючи на появу великої кількості теорій глобалізації, сам термін «глобалізація» використовується у доволі різних значеннях. Тому професор Р. Робертсон у своїй статті «Дискурси глобалізації: попередні роздуми» виділяє три типи дискурсу глобалізації:

1. До регіональних, або цивілізаційних, автор відносить ті дискурси, у яких терміну «глобалізація» не приділяється головна увага. Прикладом такої суперечки є позиція французьких інтелектуалів, які використання терміна «глобалізація» вважають загрозою французькому суспільству і мові з боку США. Позицію французьких інтелектуалів можна вважати французьким альтернативним проектом глобалізації. У країнах Центральної і Східної Європи також велика недовіра до глобалізації, оскільки там побоюються розповсюдження західної культури, втрати свого суверенітету внаслідок зростання глобальної ринкової економіки.

2. У дисциплінарних дискурсах існує тенденція розглядати процес глобалізації в рамках однієї дисципліни. Найочевиднішим прикладом є економічний дискурс глобалізації, що робить акцент на зростанні глобальної капіталістичної економіки. Особливо це характерно для американських соціологів. Теоретики світо-системного підходу близько 20 років аналізують світовий розвиток за допомогою особливої економічної історії. Їх лідером є І. Валлерстайн [507].

3. Ідеологічні дискурси глобалізації виступають за або проти неї. Ліві бачать у глобалізації встановлення панування таких міжнародних організацій, як МВФ і СОТ. Праві ставляться

до глобалізації з насторогою. Дехто з них, наприклад, націоналісти в різних країнах, вважають її проявом світового зла. Інші бачать у ній тріумфальний хід капіталізму по всьому світу [425, с. 30].

Наступна школа глобалізації представлена прихильниками *гіперглобалізму*. Для гіперглобалістів, сучасна глобалізація – це поява нового світового порядку, при якому повноваження і легітимність національної держави ставляться під питання, оскільки національні уряди втрачають здатність контролювати те, що відбувається в їх власних кордонах. Основним представником цієї школи є консультант Гарвардської школи бізнесу (Harvard Business School), японський дослідник К. Омае, який досить докладно розглянув сутність глобалізації в книзі «Світ без кордонів» [396, с. 27].

Окрім того, активно функціонує школа *трансформістів*, які вважають глобалізацію безпрецедентним у історії людства явищем. Вони розглядають його не тільки з економічної точки зору, але й з політичної, соціальної та інших. Один з головних представників школи трансформістів Е. Гідденс у 1998 році в своїй книзі «Третій шлях: оновлення соціальної демократії» відзначив, що нещодавно поняття «глобалізація» не фігурувало в наукових дискусіях, а зараз зустрічається постійно [304, с. 28].

При цьому, на думку іншого трансформіста німецького соціолога У. Бека, глобалізація є найбільш вживаним словом, яким дуже часто зловживають – словом, яке є найменш ясним, найбільш незрозумілим, затуманеним, політично ефективним словом останніх років, яке у найближчому майбутньому залишиться таким. Слово «глобалізація» має на увазі перехід до «всесвітності», глобальності, тобто до більш взаємопов'язаної світової системи, у якій взаємозалежні мережі і потоки долають традиційні кордони. Таким чином, глобалізація означає ануляцію відстаней, занурення в транснаціональні форми життя [223, с. 34].

Глобалізація в системі поглядів теоретика політології Дж. Розенау означає, що в людства є великий досвід міжнародної політики, коли національні держави домінували на міжнародній арені. Тепер почалося століття постінтернаціональної політики, коли національно-державні органи вимушені ділити глобальну арену і владу із інтернаціональними організаціями, транснаціональними корпораціями і транснаціональними політичними рухами. На його думку, саме

технології посилили взаємозалежність між локальними, національними і інтернаціональними суспільствами, причому в масштабах, не знаних жодною з історичних епох [426].

Інший представник цього напрямку, французький дослідник Б. Баді, відзначає наявність трьох вимірів глобалізації: 1) як історичний процес, що розвивається протягом багатьох сторіч; 2) як гомогенізація світу, життя за єдиними принципами, прихильність до єдиних цінностей, прагнення все універсалізувати; 3) як визнання зростаючої взаємозалежності, головним наслідком якої є підрив, руйнування національного державного суверенітету під натиском дій нових акторів загальнопланетарної сцени: глобальних фірм, релігійних угруповань, транснаціональних управлінських структур (мереж), які взаємодіють на рівних підставах не тільки між собою, але й з самими державами – традиційними акторами міжнародних відносин [216].

Якщо звернутися до першого із названих вимірів, *історичності процесу*, то помітимо, що в історії розвитку людства дійсно спостерігається тенденція до загального «розширення» того простору, на якому відбувається інтенсивна взаємодія, від окремих міст – до держав, регіонів і, нарешті, через епоху великих географічних відкриттів – до світу в цілому.

Втім, процес глобалізації складний і неоднозначний. У ході історичного розвитку він йшов нелінійно і розвивається хвилеподібно. Навіть найбільші з відомих нам імперій залучалися до фатального циклу «розширення – розпаду», що демонструє «пульсуючий» характер цього процесу.

Другий вимір процесу глобалізації – *загальна універсалізація і гомогенізація світу* – є більш дискусійним. У глобальному просторі, що формується, постійно і на всіх рівнях виникають маргінальні області, ізольовані від впливу процесів глобалізації. Якщо світ і уніфікується, то тільки через диференціацію. Через відсутність політичних інститутів, наділених загальносвітовою легітимністю, локальні економічні, політичні або культурні відмінності згладжуються під впливом співвідношення сил окремих суб'єктів, не породжуючи при цьому єдиного механізму регуляції. Саме в цьому значенні вірним є твердження, що світ усе ще перебуває на стадії «недосконалої» або «незавершеної» глобалізації [25, с. 65–67].

Нарешті, останній вимір глобалізації – *розмивання державних кордонів* – напевно, найбільшою мірою відображає суть сучасного етапу глобалізації. Кордони національних держав спочатку виявилися прозорими в економічному сенсі. На соціальні, політичні, культурні, військові й інші відносини цей процес перекинувся пізніше. У своїх ранніх працях А. Вотсон розглядає зміни у міжнародних системах впродовж тривалого періоду часу та доходить висновку, що подібні процеси спостерігалися у різні епохи, зокрема й у Середньовіччі, коли частина держав і королівств мали досить централізований і чіткий державний устрій, інші – ні, але вони прагнули спільними зусиллями долати виклики і спільні глобальні проблеми [513].

Сьогодні ж національні держави можуть юридично мати закріплений суверенний статус, але на практиці змушені взаємодіяти із різноманітними акторами світового масштабу для вирішення спільних питань, внаслідок чого свобода дій у певному сенсі втрачається. Глобалізація посилює універсалізацію усіх сфер суспільного життя, змушує переглядати традиційні принципи суверенітету, формувати нову етику взаємовідносин індивідів, організацій, держав.

Окреслені тенденції виявляють зростання значущості якісних та ефективних дипломатичних інструментів, оскільки традиційні державні засоби впливу, жорсткі та прямі за характером, втрачають дієвість, а гнучкі навпаки набувають вищих рівнів значущості. Реконфігурація політичних систем, поява нових та більш життєздатних у просторі і часі внаслідок ущільнення призводить до перегляду питання дипломатичного посередництва.

Першим викликом, на думку І. Неймана, у його праці «Глобалізація та дипломатія», опублікованій у 2007 році, є, по-перше, визнання факту трансформації, що відбулася, усвідомлення окремими групами державних та недержавних дипломатичних акторів своєї ролі та відповідальності [391]. Розширення мережі дипломатичних представництв відбувається у полі соціального сприйняття та визнання їх впливовості різними соціальними суб'єктами. Саме усвідомлення дипломатами цього факту змушує їх переглянути та вдосконалити власні традиційні методи впливу, а саме ієрархію взаємовідносин та спосіб впливу на суб'єктів. Однак, чим сильнішою є дипломатична ієрархія, тим більш

громіздким виявляється ланцюжок підпорядкування та реагування при традиційному підході. Йому на зміну приходять мережева структура, збільшення міждержавних контактів й усвідомлення права кожного дипломатичного суб'єкта виступати з різними ініціативами.

Ще один наслідок впливу глобалізації на дипломатію – проліферація інформаційних джерел у відповідь на інтенсифікацію боротьби громадськості за визначення меж, принципів і правил існування у новій політичній реальності. Спосіб дипломатичної реакції змінюється з реактивного на проактивний, що почалося із експериментальної діяльності Канадського департаменту Міністерства закордонних справ і міжнародної торгівлі (DFAIT). Однак, не всі дипломатичні відомства і не одразу відреагували на цю тенденцію, оскільки чіткі й зрозумілі методи, напрацьовані роками, тривалий час залишалися у дипломатичній практиці різноманітних політичних інститутів.

У цілому варто відзначити, що природа глобалізації в ХХ сторіччі кардинально змінилася. Під впливом обміну товарами, знаннями, культурними цінностями склався свого роду загальний *мегапростір глобалізації*, що розвивається за своїми власними законами, являючи собою, з одного боку, результат взаємодії локальних національних територій, а з іншого – визначаючи особливості розвитку останніх [116, с. 50]. З огляду на проаналізовані виміри глобалізації можна обґрунтувати загальні риси трансформації ролі дипломатичної служби та динаміки дипломатичних відносин:

(1) формування глобального мегапростору призводить до набуття національними інтересами кросфункціонального (реалізація функцій держави більше не обмежується виключно національними інтересами та враховує глобальні питання і потреби інших представників світової спільноти) та полісуб'єктного (мережевий тип дипломатичної взаємодії, зростання ролі недержавних дипломатичних акторів) характер в економічному, соціальному, політичному, культурному, військовому та інших сенсах зовнішньої політики окремих країн;

(2) взаємовідносини у міжнародному просторі стають все більш соціалізованими, спрямованими на вирішення проблемних питань шляхом діалогу, дискусії, переконання, засвідчення,

спільного опрацювання, внаслідок чого виникають новітні моделі соціального включення та виключення незалежно від географічної прив'язки, тобто у певному сенсі будь-який суб'єкт набуває потенціалу дипломатичного впливу як в середині, так і за межами країни;

(3) посилюється роль окремих особистостей у здійсненні комунікацій між країнами, організаціями, об'єднаннями, у тому числі через їх здатність ефективно збирати, відстежувати та аналізувати зворотний зв'язок від цільової аудиторії, прояснювати позитивну та негативну дію прийнятих політичних рішень, наслідки діяльності ТНК та інших міжнародних організацій глобального характеру; спроможність транслювати та окреслювати прийнятні межі соціально допустимої поведінки в суспільстві, появу нових ціннісних орієнтирів;

(4) потреба у перегляді результативності застосування традиційних інструментів дипломатичного регулювання, прагнення досягти синергетичної узгодженості прямих та «м'яких» інструментів дипломатичного впливу з метою досягнення стратегічної результативності державної політики в межах тотальної цифровізації та доступності інформації (рис. 2.4).

Відомий представник трансформістів, американський фінансист та філантроп Дж. Сорос у своїй книзі «Про глобалізацію» визначив глобалізацію як вільний рух капіталу та зростаючий вплив глобальних фінансових ринків та транснаціональних корпорацій на національні економіки. На думку Дж. Сороса, глобалізація має однобічний характер: міжнародні інститути не встигають за міжнародними фінансовими ринками, а політична глобалізація відстає від глобалізації економічної [303].

Загалом, усі трансформісти визнають глобалізацію ключовим феноменом сучасного світу, який лежить в основі провідних радикальних трансформацій у всіх сферах розвитку сучасного суспільства – економіці, політиці, культурі, управлінні тощо. Трансформісти не формують єдину логіку розвитку глобалізаційних процесів, що ведуть до становлення єдиного глобального ринку або глобальної цивілізації. Вони доводять, що глобалізація – суперечливий і неоднозначний процес. При цьому цей процес є довгостроковим, і на його розвиток впливає достатньо велика група дуже суперечливих чинників.

Рисунок 2.4 – Загальні риси трансформації дипломатичної служби та дипломатичних відносин в умовах глобалізації

Джерело: складено автором

Багато хто з трансформістів сходиться в тому, що глобалізація, незважаючи на свій безпрецедентний характер, має давнє історичне коріння і тенденції становлення. І навіть вже в ході розвитку цих тенденцій глобалізація вважалася дуже суперечливим і непередбачуваним за наслідками процесом [67; 311; 387; 425; 487].

Констатуючи безпрецедентний характер глобальних потоків товарів, фінансів, іміджів, мігрантів, туристів, інформації, які кардинальним чином трансформують сучасне суспільство, трансформісти розглядають сучасний світ як глобальну систему. При цьому, на відміну від ідей гіперглобалізму, ця глобальна система не є глобальним громадським суспільством або єдиним глобальним ринком без жодних кордонів. Усередині цієї глобальної системи існує достатньо сильне розмежування. Традиційний розподіл на центр і периферію, північ і південь, перший і третій світ

уже є не географічним і геополітичним, він стає соціальним. Глобалізація трансформує традиційні моделі включення і виключення між країнами, формує нову ієрархію, яка вже абсолютно не пов'язана з географічною територією, а проникає в усі співтовариства і регіони світу. Схід і Захід, «перший» і «третій світ» не існують «десь», вони співіснують разом у рамках усіх великих міст світу. Феномен сучасного великого міста як зрізу глобалізаційних процесів знаходиться у фокусі багатьох учених цього напрямку (У. Бек [223], У. Гай [302], П. Хел [319], Е. Лекавальє [358], Р. Марчетті [373], Р. Робертсон [425] тощо) і є для них одним із основних прикладів глокалізації, гібридизації і детериторізації.

Представники іншої школи – скептики – на противагу трансформістам вважають глобалізацію просто посиленням взаємодії між національними економіками. При цьому держави не тільки не перестають грати головну роль на міжнародній арені, а й є, по суті, головними «архітекторами» власне глобалізації.

Таким чином, *глобалізація* – це якісно нова сходинка розвитку процесів інтернаціоналізації економічних, політичних, культурних та правових аспектів громадського життя, коли взаємозалежність національних соціумів досягнула такого рівня, що почалися кардинальні зміни в житті всього світового співтовариства, яке поступово перетворюється на цілісний суспільний організм [116].

Загальновідомо, що після холодної війни капіталізм став панівною світовою парадигмою розвитку. Протягом своєї більш ніж 400-річної історії капіталізм постійно еволюціонував, поглинаючи своїх опонентів. Капіталізм використовує сучасний етап глобалізації для розширення та поглиблення себе як світової системи. На цьому ж етапі капіталізм як система став явищем достатньо інтернаціональним, щоб у довгостроковій перспективі стати явищем глобальним. Саме тому капіталізм та процес глобалізації нерозривно пов'язані між собою. Усе більше вчених розглядають цю фазу розвитку глобалізації як триумф неолібералізму [55; 300; 302].

Теорія та практика неоліберальної глобалізації почали активно розвиватися з кінця 1970-х років. Їх сутність зводилася до лібералізації торгівельних цін, перерегулювання підприємницької діяльності, скорочення господарської функції держави, суворої фінансової політики.

Особлива увага приділялася приватизації державної власності, пізніше в центрі уваги опинилися питання стабілізації фінансової системи, збалансованості бюджету, зокрема шляхом форсування експорту. Цей пакет вимог отримав широку популярність під назвою «Вашингтонський консенсус», який дав поштовх розвитку неоліберальній глобалізації. «Вашингтонським консенсусом» називають на рівні міждержавної політики десять рекомендацій з реформування світової економіки, сформульовані у 1989 році економістом Дж. Вільямсоном. Ці рекомендації відносилися до найважливіших сфер економічного розвитку та міжнародної торгівлі.

1. Бюджетна сфера. Великі та постійні дефіцити бюджету породжують інфляцію та відтік капіталу. Держави закликали звести цей дефіцит до мінімуму.

2. Сфера суспільних витрат отримувала нове спрямування. Субсидії підприємствам пропонувалося звести до мінімуму. Уряди закликали витрачати кошти тільки в сферах освіти, охорони здоров'я та на розвиток інфраструктури.

3. Актуалізувалася податкова реформа, сутність якої – помірні податкові ставки та збільшення кількості оподатковуваних.

4. Відносно відсоткових ставок аргументувалося, що вони повинні визначатися внутрішніми фінансовими ринками. Пропонований вкладникам відсоток повинен стимулювати їх вклади в банки та стримувати відтік капіталів.

5. Зміни торкалися й обмінного курсу з тим, щоб ввести такий курс, який допомагав би експорту, роблячи при цьому експортні ціни більш конкурентоспроможними.

6. Торгівельний лібералізм означав, що тарифи повинні бути мінімальними та не повинні вводитися на ті товари, які сприяють експорту.

7. Стимулювалися прямі іноземні капіталовкладення, політика заохочення та залучення капіталу та технічних знань.

8. Передбачалася масштабна приватизація державних підприємств. Приватні підприємства повинні були стати більш ефективними, тому що їх власники та менеджери були персонально зацікавлені в більшій продуктивності праці.

9. Проголошувався курс на поступову дерегуляцію економіки з боку держави. При цьому підкреслювалося, що актуальною

є боротьба з корупцією державних чиновників, дискримінацією по відношенню до субпідрядників, які не мають можливості пробитися до вищих прошарків бюрократії.

10. Права приватної власності гарантувалися та посилювалися. Підкреслювалося, що слабка законодавча база та неефективна юридична система зменшують значущість стимулів, які спонукають робити накопичення та акумулювати багатства [116; 518].

У цілому, ці рекомендації означали триумф ідей лібералізму в державній політиці провідних країн світу. Ідеї Вашингтонського консенсусу вплинули на економічне, політичне та соціальне життя багатьох країн в останнє десятиріччя ХХ століття. Сформований ідейно-політичний союз виявився потужною силою й у політиці, й у теоретичному дискурсі цього непростого періоду новітньої історії. Зазначені ідеї лягли в основу ідеології неолібералізму.

Великі корпорації побачили в неоліберальній глобалізації не тільки зручний спосіб уникнути державного регулювання, оподаткування та контролю національних демократичних інститутів, але й можливість усунення шляхом вибіркового застосування принципів лібералізації деяких елементів минулого (наприклад, програм соціального забезпечення), а також перспективу створення нових центрів влади та формування майбутніх правил ринкової гри на глобальному рівні [56].

Неолібералізм призвів до ситуації, коли інтереси бізнесу відтіснили на задній план виконання державою зобов'язань по відношенню до громадян (насамперед, це стосується країн, що розвиваються), що не може не провокувати проявів громадського невдоволення.

Неоліберальна модель глобалізації спричинила велику кількість негативних явищ. Виділимо лише деякі з них у табл. 2.1.

Як вже зазначалося, найбільший виграш від участі в глобалізації мають промислово розвинені країни, що отримують можливість знижувати витрати виробництва і зосередитися на випуску найбільш прибуткової наукомісткої продукції, перекидати трудомісткі і технологічно брудні виробництва в країни, що розвиваються. Саме тому, на переконання Е. Лимонова, К. Архіпова, Т. Семененко, основою глобалізації, її головною рушійною силою є транснаціональні корпорації [56; 98].

Таблиця 2.1 – Негативний вплив неоліберальної моделі
глобалізації

Сфера	Вплив
Економіка	нерівномірність розподілу переваг від глобалізації в окремих галузях національної економіки
Політика	можливість переходу контролю над економікою окремих країн від суверенних урядів до інших рук, у тому числі до більш сильних
Фінанси	можлива дестабілізація фінансової сфери, потенційна регіональна або глобальна нестабільність через взаємозалежність національних економік на світовому рівні
Технології	збільшення технологічного відставання країн, що розвиваються, від розвинених країн
Соціально-економічна	зростання соціально-економічного розшарування суспільства, що являє собою процес розпаду соціальних груп, розрив традиційних зв'язків між людьми, втрату індивідами об'єктивної приналежності до тієї чи іншої спільноти, почуття причетності до певної професійної або етнічної групи; зuboжіння багатьох людей
Економіка	посилення залежності менш розвинених країн від стабільності і нормального функціонування світогосподарської системи
Корпорації	обмеження збоку ТНК здатності держав реалізовувати національно орієнтовану економічну політику, переважання власних інтересів над державними
Економіка	зростання зовнішнього боргу, перш за все перед міжнародними фінансовим організаціям, що перешкоджає подальшому прогресу
Соціально-економічна	зростання безробіття в промислово розвинених країнах у результаті впровадження новітніх технологій, що призводить до скорочення робочих місць у промисловості, посилює соціальну напруженість

Джерело: узагальнено автором, опубліковано в [116]

Дослідники вважають, що прискорення процесу глобалізації було ініційоване активними діями ТНК. На початок ХХІ століття у світі існує більше 43 тисяч фінансово-промислових груп та ТНК з 200 тисячами філій та відділень у більш ніж 150 країнах світу,

які контролюють від третини до половини промислового виробництва, більше половини зовнішньої торгівлі, близько 80 % патентів та ліцензій на виробництво та продаж нової техніки. З 300 найбільших банків світу близько 147 є транснаціональними [28, с. 15].

Переважає більшість ТНК походять із США та Китаю, як свідчать дослідження Forbes Global 2000 (табл. 2.2). Загалом варто зазначити, що ТНК – це один з основних акторів глобалізації, характерними ознаками якого є наявність філій та відділень у різних країнах світу, вплив на національні уряди та міжнародні організації за допомогою лобювання та фінансування різноманітних фондів, вплив на ЗМІ шляхом придбання власних телекомпаній, друкованих та електронних видань, доступ та контроль над найсучаснішими технологіями та багато інших. Саме діяльність ТНК стала однією з причин появи антиглобалістського руху [110; 115].

Таблиця 2.2 – Рейтинг найбільших ТНК світу, 2022 рік

Назва компанії	Країна	Обсяг продажів, млрд дол. США
Berkshire Hathaway	США	276,09
ICBC	Китай	208,13
Saudi Arabian Oil	Саудівська Аравія	400,38
JPMorgan Chase	США	124,54
China Construction Bank	Китай	202,07
Amazon	США	469,82
Apple	США	378,7
Agricultural Bank of China	Китай	181,42
Bank of America	США	96,83
Toyota Motor	Японія	281,75

Джерело: Forbes Global 2000 [470]

Про переваги та недоліки неоліберальної моделі суперечки та дискусії не вщухають та швидше за все будуть тривати доти, поки не буде запропоновано нову модель розвитку світової економіки з «людським обличчям». Головним уразливим місцем неолібералізму, на переконання багатьох дослідників, є практика, яка закріплює досягнення блага не для всіх, а лише для небагатьох.

У результаті відбулося переосмислення громадянським суспільством своєї ролі в міжнародних процесах. Одночасно з ослабленням відчуття єднання та приналежності до держави відбувається зародження нового процесу, пов'язаного з пошуком іншої спільноти, здатної вплинути на тенденції, які відбуваються в світі.

Отже, більшістю вчених глобалізація сприймається як процес економічної інтеграції. Цей процес має давні корені, однак він значно оживився із виникненням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Процес глобалізації призводить до поступової уніфікації культур, розповсюдження уявлень про людство як єдине ціле, втрати національними державами абсолютного впливу (перш за все за рахунок підвищення впливу ТНК, міжнародних організацій тощо).

Наслідками економічної та політичної глобалізації став вихід джерел політичної підтримки урядів, а відтак і суб'єктів, у чийх інтересах приймаються політичні рішення, далеко за межі державних кордонів. Це поставило перед міністерствами закордонних справ нові завдання та надало поштовх для здійснення не властивих для них раніше функцій (посилення конкурентних переваг країни за кордоном, просування брендів країн, інформування через різні канали народів іноземних країн про себе, організація зносин з новими недержавними глобальними акторами тощо).

Більшість міністерств закордонних справ організовані згідно з двома перехресними принципами, а саме: територіальним (географічним) принципом та тематичним (функціональним). Глобалізація поставила під сумнів шляхи ведення міжнародної політики й змусила наповнити новим сенсом діяльність зовнішньополітичних відомств, дипломатичних служб. Ці зміни тривають і щороку зростає темп, з яким зовнішньополітичні установи їх вимушені впроваджувати.

Взаємозалежність зруйнувала старі кордони, які традиційно розмежовували політичні проблеми та політичну арену. Політика більше не може поділятися на внутрішню та зовнішню, як вважають реалісти, та суб'єкти міжнародної політики більше не можуть визначатися відносно до традиційної ієрархії проблем реалізму. Одними з тих, хто першими відреагували на ці імпульси були Р. Кохан та Дж. Най; вони намагалися створити альтернативу

реалістичному викладенню світової політики, яка базувалася на ліберальному принципі взаємозалежності. Отриманий в результаті ідеальний тип, «комплексна взаємозалежність», порушив головні питання реалістичного підходу. Таким чином, комплексна взаємозалежність характеризується відповідно до трьох основних рис: велика кількість зв'язків між країнами; відсутність проблем ієрархії та менш важлива роль армії. Тож, комплексна взаємозалежність припускає ідеальний тип, Кохан та Най вважали, що ці три риси «досить добре відповідають глобальним питанням економічної та екологічної взаємозалежності та, що вони наближуються до того, щоб характеризуватися як ідеальні відносини між деякими країнами» [395].

Таким чином, комплексна взаємозалежність може розумітися як конкурент реалістичному підходу та, можливо, як більш ефективний спосіб зрозуміти та витлумачити особливості міжнародних відносин у все більш глобальному контексті. З цієї перспективи країнам буде дуже проблематично покладатися на дипломатичні / міждержавні канали міжнародних обов'язків; розмежовувати внутрішні та міжнародні політичні проблеми; або завжди віддавати перевагу воєнним питанням або питанням безпеки. Нові суб'єкти, нові сфери питань, нові канали впливу на політику, яку проводять країни (як в самій країні, так і за її межами).

Дж. Штопфорд та С. Стрендж [461] розглядають одну й ту ж саму проблему (взаємозалежність), але з радикально різної ідеологічної позиції. У той час, як Кохан та Най дають негативну оцінку реалізму з традиційної ліберальної перспективи, твердження Штопфорда та Стрендж можливо охарактеризувати як інтелектуального нащадка марксистського аналізу імперіалізму. Кохан, Най, Штопфорд та Стрендж припускають, що збільшена економічна інтеграція радикально змінила суть традиційних дипломатичних відносин. Згідно зі Штопфордом та Стрендж, ця нова форма дипломатії стосується відносин між країнами та фірмами та відносинами між фірмами та країнами, що розвиваються. За цією схемою фірми активно ведуть переговори з країнами (та одна з одною) щодо суті нового міжнародного економічного та політичного устрою.

Загалом у XXI столітті міжнародні відносини та дипломатія трансформуються під впливом безлічі факторів. Дипломати

та дипломатичні служби країн світу в цілому під впливом глобалізації, інформатизації, технологізації та інших процесів змушені вносити корективи у свою консервативну діяльність, відкриваючи колись закриті двері дипломатичних структур, урядових установ широкій громадськості, впроваджуючи новітні інформаційні технології у свою діяльність [116].

Дипломатія перестала бути заняттям обмеженого кола людей, вона трансформувалася та здобула багато різних напрямів – культурна дипломатія, спортивна, енергетична, торговельна, економічна, освітня, публічна, громадська тощо [99]. В інформаційну, цифрову, еру кожна людина стає дипломатом. У сучасних умовах дипломатія активно використовує високі технології, з розвитком електронної революції у неї виникають все нові і нові можливості – наприклад, у Ірані через багато років після закриття, відновило роботу віртуальне представництво США. На сьогодні небувало донині розвитку досягли ЗМІ, які іноді активніше інформують громадськість про ту чи іншу подію, аніж офіційні дипломатичні джерела. Із розвитком ТНК бізнес все активніше переманює спеціалістів із дипломатичних установ задля посилення своїх позицій серед конкурентів, впливу на політику окремих держав тощо. Втративши монопольне положення на здійснення зовнішньополітичних функцій, сучасні зовнішньополітичні відомства вимушені проявляти гнучкість у пошуку нових, менш затратних форм та методів роботи.

І. Нейман називає два основні глобалізаційні впливи на дипломатію: територію, час та щільність [391]. Глобалізація, за словами вченого, передбачає детериторіалізацію, що фактично є викликом власне природі держави. Високими темпами збільшується швидкість переміщення інформації та, меншою мірою, велика кількість матеріальних об'єктів, що створюють для дипломатії скорочення часу відгуку. Щільність потоків усього – від людей (туризм, міграція) до інформації (телепрограми, інтернет, соціальні мережі) та товарів стала набагато вище, ніж будь-коли. Наслідком цього для дипломатії є те, що різко зросла значущість консульської служби, потенційні завдання якої в умовах глобалізації сягають безкінечності.

Ще одним важливим чинником тиску на традиційну дипломатію Івер Б. Нейман вважає ЗМІ: «Саме журналісти є основними агентами глобалізації. Пішли у минуле дні, коли представники преси

поважно зверталися до дипломатів у надії отримати будь-який цінний коментар. Теперішні журналісти і дипломати взаємозалежні один від одного. *Ceteris paribus* це журналісти задають темп, повідомляючи новини, а дипломати реагують» [391, с. 9].

Електронні ЗМІ стали ще більш серйозним суперником посольств, адже вони напряму інформують з гарячих точок в режимі реального часу. Нові соціальні мережі здатні не лише повідомляти про події, але й впливати на них. У результаті високопоставлені дипломати, політики вимушені реєструватися в соціальних мережах і там відстоювати свої позиції [7, с. 19–20].

У роки «холодної війни» лише держави могли дозволити собі масову міжнародну комунікацію: видання газет, розвиток мережі радіомовлення, фінансування неурядових організацій. Розвиток та здешевлення комунікаційних технологій, а також збільшення кількості та сукупного впливу недержавних акторів світової політики повністю змінили цю сферу. Талановитий блогер сьогодні може успішно конкурувати зі всесвітньовідомою газетою, а супутниковий телеканал – із провідними новинними корпораціями [253]. Телекомунікаційна революція призвела до того, що процес прийняття рішень у зовнішній політиці (та й сама вона) переміщуються з урядового центру у бік громадськості. Зовнішні справи більше не є прерогативою політичної еліти, але стають спільними проблемами для регіонів, держав, неурядових організацій, бізнесу та інших недержавних суб'єктів.

Абсолютна доступність Інтернету поряд з його впливом на суспільно-політичні процеси, соціальні зв'язки, комунікацію і економіку, також спричинить остаточну інкорпорацію доступу до Інтернету в міжнародну систему прав людини. Початок цієї тенденції спостерігається з 2000-х років. Наприклад, у Фінляндії були прийняті закон і підзаконні акти Міністерства транспорту і комунікацій, які де-факто прирівняли Інтернет до загальнодоступних послуг зв'язку, таких як пошта і телефонний зв'язок. Крім того, за кожною сім'єю було закріплено право на гарантований доступ до мережі (з 2015 р. на швидкості не менше 100 Мбіт/с) [329]. Доступ громадян до Інтернету також зафіксований в якості їх невід'ємного права в законодавствах Коста-Ріки, Естонії, Франції, Греції, Іспанії та Швейцарії. 5 липня 2012 року в резолюції

Ради ООН з прав людини «Про сприяння, захист та здійснення прав людини в Інтернеті» сформульовано дуже важливий принцип, відповідно до якого «права, які людина має офлайн, мають однаковою мірою бути захищені онлайн, зокрема, свобода вираження поглядів, яка застосовується незалежно від кордонів та щодо будь-яких обраних особою ЗМІ, відповідно до статті 19 Загальної декларації прав людини та Міжнародного пакту про громадянські і політичні права» [477]. Надалі у більшості міжнародних правових актів, національному законодавстві, навіть у судовій практиці право на доступ до Інтернет розглядається передусім як умова і гарантія реалізації прав людини [82].

Зважаючи на вищесказане, можна констатувати, що з кожним новим кроком розвитку технологій та збільшенням доступності до інформації, зацікавлена/втягнута в політику громадськість буде створювати спільну громадську думку, розширювати участь громадян, а відтак і впливати на прийняття політичних рішень. Зростання громадської думки звужує частку урядових рішень, які приймаються за зачиненими дверима, прямо пропорційно зменшує міжурядові «змови», які відбуваються поза межами поля зору громадськості.

Отже, уряди займаються справами, в яких бере участь і громадськість. А якщо в урядових справах бере участь громадськість багатьох держав, то політичні лідери вимушені спілкуватися з нею через, наприклад, ЗМІ або інші недержавні інституції. З іншого боку громадяни використовують свої публічні права, щоб заявити про свою позиції з тих чи інших міжнародних питань/проблем через, наприклад, акції перед посольствами іноземних держав. До цього слід додати проблему формальної рівності держав у міжнародних відносинах. Як правило, малі держави позбавлені права обговорення глобальних проблем (G-7, G-20), якщо тільки вони не охоплені кризою або конфліктом, адже саме ці події залучають до них увагу (через ЗМІ) громадськості інших держав. Саме з цієї причини малі держави не менше, або навіть більше потребують механізмів для того, щоб бути почутими та пояснювати свої позиції не тільки під час кризових для них моментів.

Економічна та політична глобалізації поставили перед міністерствами закордонних справ нові завдання та надали нові, не властиві для них раніше функції (посилення конкурентних переваг

країни за кордоном, просування брендів країн, інформування через різні канали народів іноземних країн про себе, організація зносин з новими недержавними глобальними акторами тощо).

Беззаперечно, кількість, швидкість та об'єм міжнародних подій, які впливають на країни, постійно зростають. Враховуючи радикальні структурні зміни, що відбуваються у світі, міністерства закордонних справ, дипломатичні служби країн повинні змінюватися та адаптуватись під нові умови.

На базі однієї з провідних установ світу, яка займається міжнародними відносинами, Нідерландського інституту міжнародних відносин «Клінгендаль», провідними вченими в галузі дипломатії та міжнародних відносин, професором Б. Хокінгом, професором Я. Мелісенном, професором Ш. Ріорданом і професором П. Шарпом у 2012 році була підготовлена доповідь «Майбутнє дипломатії», в якій дослідники, проаналізувавши тенденції, закономірності розвитку сучасного світу спрогнозували подальший розвиток міжнародних відносин, роль дипломатичної служби і дипломатів в діяльності держав, інших акторів міжнародних відносин [222, с. 9].

У звіті визначено риси дипломатичного середовища XXI століття, яке характеризується зміною і невизначеністю:

- розширення числа і різновидів міжнародних акторів, посилення інформаційно-комунікаційними технологіями та соціальними медіа. Дані актори виходять за рамки традиційних неурядових організацій, перетворюючись на більш аморфні соціальні групи;
- відродження більш традиційних геополітичних проблем, враховуючи, що країни конкурують між собою за вплив, ресурси, територію;
- розвиток нового міжнародного порядку денного з безпеки, зосередженого на безпеці особистості всередині держави, що включає такі питання, як зміна клімату або пандемії, які виходять за рамки традиційних концепцій міжнародної безпеки;
- розширення питань регулятивної дипломатії, посилення глобальною фінансовою кризою, що вимагають більш ефективного банківського регулювання;
- прогресуюча фрагментація правил і норм, що регулюють міжнародні політичні і торговельні відносини. Одним з наслідків стане триваюче ослаблення багатосторонніх інститутів.

Тоді, як дипломати повинні ділити сцену з широким колом акторів та інститутів, не зважаючи на їх досвід у питаннях глобалізації та її впливу, держави залишаються важливими акторами міжнародних відносин і залишатимуться такими ще досить довго, хоча їх вплив і роль буде все більше зменшуватися. Державна дипломатія, таким чином, залишається одним з основних інструментів захисту національних інтересів, розвиваючи глобальне управління і зміцнюючи міжнародний мир і безпеку. Разом з тим, дипломати припинять бути захисниками від усього іноземного, виступаючи за стирання кордонів, інтегруючи різних акторів дипломатичного середовища.

Отже, у дипломатичній сфері залишається актуальним пошук новітніх інструментів дипломатичної взаємодії, що враховує зміст та основні виклики глобалізаційних перетворень. При цьому концентрація уваги дослідників повинна стосуватися питань:

- формування системи актуальних цілей та критеріїв ефективності роботи дипломатичних служб та інститутів дипломатії, зокрема публічної, розширення числа та різновидів міжнародних акторів;
- посилення дипломатичної присутності новітніх дипломатичних акторів із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій та соціальних медіа;
- розвитку нового міжнародного порядку денного безпеки (внутрішньої та зовнішньої), відродження традиційних геополітичних проблем конкуренції за вплив, ресурси, територію;
- розширення питань регулятивної дипломатії;
- боротьби із фрагментацією правил і норм регулювання міжнародних відносин шляхом їх систематизації.

Дипломати в ХХІ столітті залишаться важливими складовими глобальної політики. Навички та професіоналізм дипломатів будуть затребувані в управлінні все більш некерованими політичними проблемами і в умовах тиску, створюваного глобалізацією та регіоналізацією.

2.3 Публічна та цифрова дипломатія як відповідь на глобальну інформатизацію суспільства

Ще одним надзвичайно важливим явищем сучасного розвитку є поява та стрімкий розвиток цифрових технологій та Інтернет-комунікацій і, як наслідок, глобальна інформатизація суспільних відносин. Здешевлення та доступність технологічних рішень розширюють межі їх застосування, зокрема й у сфері дипломатичних відносин. Вікі-сайти, блоги, соціальні мережі та інші платформи, що дозволяють ділитись інформацією і власними думками з усім світом, перетворюються на надзвичайно важливі ресурси розвитку публічної дипломатії як окремих країн, так і міжнародних організацій. У цифрову еру люди мають дедалі більше можливостей та інструментів для поширення інформації, і одним із наслідків цієї тенденції, на думку Йонссона і Холла, є те, що «дипломатія втратила свою позицію головного посередника в налагодженні контактів і комунікації через державні кордони» [345, с. 207].

Особливе значення сьогодні мають соціальні мережі. Щосекунди у Facebook створюється 5 нових профілів, у середньому користувач Facebook витрачає 20 хвилин на один захід в мережу, 50 % 18–24-річних людей заходять у Facebook, щойно прокинувшись [479]. Міжнародні організації, уряди країн, урядові установи, політичні лідери, дипломати дуже активно використовують *Facebook*, *Twitter*, *Instagram*, інші мережі для формування уявлення про себе, донесення основних новин щодо своєї діяльності, спрямовані на аудиторії інших країн, міжнародних організацій, що і є основною метою публічної дипломатії. Соціальні мережі й Інтернет у цілому значно здешевили реалізацію публічної дипломатії, проте рівень витрат на цю статтю в бюджетах країн, міжнародних організацій постійно збільшується, підкреслюючи значущість, актуальність та необхідність публічної дипломатії як для країн, так і для міжнародних організацій [176].

Завзяті ліберали ініціювали дискусію щодо необхідності дипломатів у час, коли бізнесмен з бізнесменом і так домовляться, уникаючи неминучої бюрократичної тяганини у зовнішньополітичних відомствах. З точки зору лібералізму, публічну дипломатію можна розглядати як «довгострокову стратегію залучення

та діалогу окремих осіб і груп громадян, які можуть бути не мотивовані безпосередньо національними зовнішньополітичними цілями» [326, с. 537]. Дипломатія радикально трансформується у нас на очах. У відповідь на нові виклики змінюються її структури, методи, організаційні форми тощо. Класична модель дипломатії, що передбачає взаємодію винятково держав, стає лише одним з аспектів сучасної дипломатичної діяльності. Сьогодні всі майбутні спеціалісти потребують знань з основ ведення переговорів, протоколу, особливостей співпраці із представниками різних національностей, навичок збору та аналізу інформації тощо, тобто бути готовими легко вступати в комунікаційну взаємодію з питань широкого кола експертності [176].

Якщо у загальному баченні традиційну дипломатію визначають як комунікацію між національними державами та міжнародними організаціями в системі міжнародних відносин, то публічна дипломатія, запозичуючи зміст традиційної, розширює межі власних комунікацій на уряди, громадянське суспільство, корпорації, недержавні організації та об'єднання, групи та навіть окремих індивідів [441]. Тому класичні методи комунікацій, такі як засоби масової інформації, телебачення, радіо, друковані видання (переважно односторонні за способом передавання повідомлень) не здатні ефективно виконувати свої функції за умови роботи із активною, живою аудиторією, що більше не готова виступати в ролі пасивного слухача. До того ж, застосування класичного одностороннього способу трансляції повідомлень часто не здатне врахувати мінливі потреби аудиторії, внести потрібні корективи у зміст повідомлень.

Стиль комунікації також повинен відповідати очікуванням аудиторії, інакше вона не буде нею адекватно сприйнята, або взагалі відкинута як недостовірна чи непереконлива. Прагнення сучасного громадянина бути почутим та активно залученим до комунікаційного процесу реалізується шляхом діалогу, який у повному обсязі спроможні забезпечити цифрові інструменти.

У 1969 р. американськими військовими було створено мережу ARPANET, покликану забезпечити можливість стратегічного командування і передачі інформації у разі радянського ядерного удару. Сьогодні, через понад 50 років, прямий нащадок цієї мережі – Інтернет – перетворився на один із стовпів

технологічного розвитку та могутнє зняряддя глобалізації, що перетворює, змінює світ і соціум [260, с. 584].

У 2021 році кількість людей, які користуються Інтернетом у всьому світі, досягла 4,66 мільярда, що на 316 мільйонів (7,3%) більше, ніж за аналогічний період минулого року. На сьогодні глобальний рівень проникнення в Інтернет становить 59,5%. Однак у найближче десятиліття прогнозується наближення рівня проникнення Інтернету в розвинених країнах до 100% [196]. Це означає, що використання глобальної мережі стане нормою для всіх соціальних і вікових груп, включаючи дітей, пенсіонерів та малозабезпечених.

Окрім того, станом на сьогодні понад 5,22 мільярда людей у всьому світі користуються смартфонами, що еквівалентно 66,6% усього населення світу. З січня 2020 року кількість користувачів смартфонів збільшилася на 1,8% (93 млн), тоді як загальна кількість мобільних з'єднань (одна особа, що володіє декількома пристроями) зросла на 0,9% (72 млн) до 8,02 млрд (січень 2021 року). Використання смартфонів значно полегшує доступ до інтернет-комунікацій, перетворюючи їх на гнучкий інструмент обміну інформацією [196]. Отже, вплив Інтернету на дипломатію буде збільшуватися й надалі.

Можна відзначити, що досить серйозним суперником дипломатії стають і засоби масової інформації. У свій час прем'єр-міністр Канади П. Трюдо запропонував замінити все дороге міністерство закордонних справ на підписку на «Нью-Йорк Таймз». Прем'єру вдалося, що кореспонденти газети краще поінформовані про події, аніж автори дипломатичних депеш [181, с. 259]. ЗМІ в електронному варіанті стали ще більш серйозним суперником посольств, адже вони напряму інформують з гарячих точок в режимі реального часу. Нові соціальні мережі здатні не лише повідомляти про події, але й впливати на них. У результаті високопоставлені дипломати, політики вимушені реєструватися в соціальних мережах і там відстоювати свої позиції [7].

Усі наведені факти та події сприяли відродженню, трансформації поняття «публічна дипломатія» в цифрову епоху.

Як було відзначено вище, сьогодні громадяни прагнуть бути почутими, і саме публічна дипломатія спроможна запропонувати

їм найбільш ефективний спосіб здійснення двостороннього діалогу. Середовище діалогу уможливує, запрошує та залучає процеси надання зворотного зв'язку, що співпадає із кінцевою метою здійснення публічної дипломатії – залучити іншу аудиторію, почути її та дати їй почути нас і надати свій відгук стосовно отриманої інформації. Активне залучення аудиторії дозволяє обговорити, прийняти, модифікувати повідомлення, і цей процес є постійним [155].

Сам процес передачі інформації – це не комунікація в чистому вигляді, оскільки у відповідь має надійти критично обміркований та ідентифікований зворотний зв'язок, названий Ю. Беком консубстантинацією [223]. Для цього агенти, що вступають у комунікацію, повинні мати впевнене знання справжніх намірів, виявляти дуже обережне і уважне ставлення до того факту, що слова є символами з різним значенням, заснованим на досвіді, а також готовність активно слухати і поважати точку зору іншого. Для того, щоб відносини й надалі розвивалися та процвітали, залучені сторони повинні бути адаптивними і працювати над тим, щоб процес комунікації рухався вперед. Проліюструємо окреслене бачення на рис. 2.5.

Завоювання довіри нелегко дається професійним дипломатам, обмеженим інструкціями свого відомства. У більш вигідному положенні знаходяться неурядові актори публічної дипломатії. Вони спроможні охопити весь спектр політичного життя своєї країни, транслюючи не тільки офіційні, але й опозиційні настрої. Прояв стратегічного слухання та здатності розуміти, вдаватися до розшифрування слів та повідомлень у відповідний момент, невербальна мова тіла та культурні артефакти, історичні, релігійні, політичні підтексти та інші відповідні фактори дозволяють продовжувати діалог і дають можливість розвивати довіру, щоб будь-які розбіжності чи незгоди можна було дослідити відкрито і чесно.

Загальна мета, на думку Пайне, полягає в тому, щоб знайти точки дотику (певні спільні переконання і цінності) і таким чином створити довірчий контекст, в якому можна відверто обговорювати конфліктні ситуації і розбіжності без шкоди стосункам [404]. Саме такий підхід, а ще й із застосуванням цифрових технологій, здатен підвищувати ефективність публічної дипломатії.

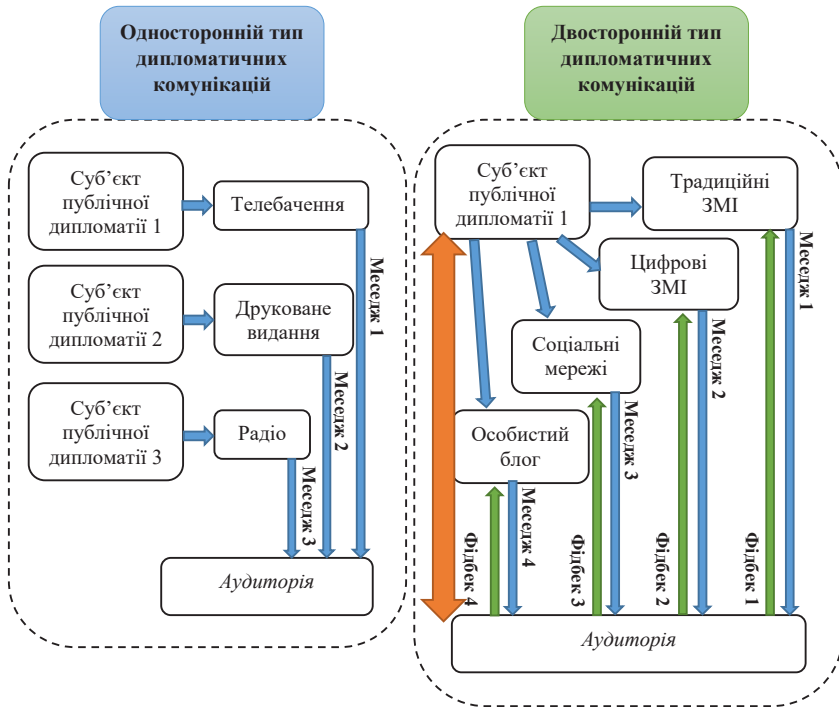

Рисунок 2.5 – Порівняння механізмів впливу одностороннього та двостороннього процесу комунікацій на ефективність дипломатичних меседжів

Джерело: складено автором

Публічна політика – це новий жанр здійснення політики у період глобальної інформатизації. Публічна дипломатія, тісно пов'язана з цим напрямом політики, являє собою цілий «космос», де діють політики, діячі культури, науки, освіти, ЗМІ, неурядових організацій, користувачі соціальних мереж. Та, що особливо значуще, – сьогодні публічність є невід'ємною ознакою й професійної дипломатії.

У більш широкій історичній ретроспективі можна навіть наважитися сказати, що практика взаємодії міністерств закордонних справ та посольств із громадянським суспільством та окремими

особами за кордоном демонструє той факт, що дипломатичне представництво країн вийшло на новий рівень [68; 377].

Багато практиків у різних дипломатичних службах країн світу могли й досі не збагнути значущість зв'язків з іноземною громадськістю, але виразною ознакою стає той факт, що у певній кількості країн цей напрям все частіше привертає увагу вищого керівництва міністерств закордонних справ й політичних лідерів.

Публічна дипломатія в залежності від каналів комунікацій, що використовуються для передавання меседжів, може бути *традиційною* (інформаційна пропаганда через радіо, телебачення, кіно; навчання окремих соціально-професійних груп населення з метою формування лояльної еліти, розповсюдження політичної культури за допомогою виставкової діяльності, кіно тощо) та цифровою (розміщення радіо та телепередач у мережі Інтернет, розповсюдження літератури у цифровому форматі, моніторинг дискусій у блог-просторі зарубіжних країн; створення сторінок державних установ, посольств, інших організацій, а також персоніфікованих сторінок членів уряду, послів у соціальних мережах; розсилка інформації через мобільні телефони тощо) [7, с. 20].

Цифрова дипломатія, названа експертами Силіконової долини «дипломатією Веб 2.0», з'явилася порівняно недавно. Спрощене визначення цього явища – використання веб та інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) для реалізації дипломатичних завдань – дає про нього цілком вичерпне уявлення [404, с. 46].

Однак, варто більш детально розглянути зміст поняття дипломатії Веб 2.0, та її відмінності від Веб 1.0. Основна відмінність полягає у типах цифрових технологій та каналах взаємодії, що використовуються при здійсненні дипломатичної комунікації. Користувачі технологій Веб 1.0 отримують можливість лише пасивно сприймати інформацію. Мова йде про публікацію інформаційних повідомлень, оглядових статей, розміщення особистої думки в блогах без можливості зовнішньої аудиторії коментувати або іншим способом виражати свою думку у відповідь на отриману інформацію. Пізніше, із розвитком засобів цифрових комунікацій, з'являється можливість додавати текстові коментарі, завантажувати медіа файли (картинки, відео, голосові повідомлення),

тобто друге покоління цифрових технологій заохочує користувачів активно ділитись власною інформацією в мережі.

Контент переважно створюється користувачами, а участь заохочується за допомогою можливостей *коментувати, лайкати, пересилати, ретвітити* тощо. Мільйони користувачів щодня публікують свої погляди на різні питання. Іншими словами, модель Веб 2.0 підтримує двосторонній обмін інформацією та заохочує активну участь користувачів.

Існує також багато спекуляцій щодо поняття технологій Веб 3.0, яке, ймовірно, буде засноване на семантиці та персоналізації, оскільки люди використовують Інтернет як основне джерело інформації та інструмент особистого брендингу. Однак, поки що поняття Веб 3.0 не отримало належного тлумачення й практики застосування.

Цифрова дипломатія носить в основному прикладний характер і особливо корисна в роботі з зарубіжної аудиторією, у питаннях трансляції офіційної позиції та формування іміджу держави [453]. Важливо розуміти, що дипломатію в її звичному розумінні вона навряд чи коли-небудь замінить. Закриті переговори залишаться закритими, однак, цифрова дипломатія здатна пояснити, чому прийнято те чи інше рішення, до яких результатів воно призведе, як вплине на зовнішньополітичний процес, тобто відкрити доступ широкій громадськості до результатів діяльності традиційної дипломатії.

З іншого боку, уряди не так ефективно, як окремі особи, використовують нові комунікаційні технології. Веб 2.0, заснований на користувацькому контенті, кидає великий виклик національним державам. Люди більше не потребують офіційних посад чи дорогих пристроїв, щоб ділитися своїми ідеями у глобальній публічній сфері. За допомогою кількох онлайн-платформ люди можуть поширювати свої повідомлення. Це може бути справжньою перевагою для агентів змін і складною проблемою для авторитарних режимів, які прагнуть зберегти контроль над усіма комунікаціями зверху вниз [322].

Зараз відкритість – це вимушена необхідність для держави, яка працює в інформаційному просторі нарівні з іншими джерелами інформації. Якщо не наповнювати цей простір об'єктивною

інформацією, його наповнять інші. Цифрова дипломатія якраз і покликана оперативно надавати адекватну інформацію, спростувати некоректні відомості, підтверджувати відомості з офіційних джерел.

Однією з головних проблем та ризиків існування, розвитку цифрової та публічної дипломатії в цілому є хакерство. Один з найяскравіших прикладів останньої думки – випадок хакерської атаки на особистий сайт Ю. Едельштейна, міністра Ізраїлю, який курує питання публічної дипломатії та діаспори. Коментуючи цю подію, міністр заявив, що ніщо не стане йому на перешкоді здійснювати публічну дипломатію від імені Держави Ізраїль. Він і надалі має намір захищати інтереси держави на всіх фронтах, у тому числі в мережі Інтернет [211].

Повертаючись до слів ізраїльського міністра, можна стверджувати, що в наші дні Інтернет-простір за рівнем напруженості можна порівняти з лінією фронту, важливим стратегічним рубежем, контроль над яким обіцяє серйозні переваги тому, хто буде ним володіти. Щоб отримати цю перевагу, недостатньо номінальної присутності в Інтернеті у вигляді декількох мікроблогів у *Twitter* або пари сторінок у *Facebok*, потрібні стратегія та інструментарій для її реалізації. Міжнародний досвід показує, що вже накопичено значний арсенал прийомів і методів цифрової дипломатії, який може бути використаний для вирішення зовнішньополітичних завдань [7, с. 20].

Потреба залучення громадськості на свій бік в умовах миттєвого розповсюдження інформації, рівним чином і дезінформації, стала особливо значущою. Публічна дипломатія поповнилася спілкуванням у соціальних мережах. Народився новий термін – «*твіпломатія*» [282, с. 547], а також «*фейсбук-дипломатія*». Надаймо визначення цим поняттям.

Загалом, очевидно, що поняття *твіпломатія* походить від назви однієї з найбільших соціальних мереж – Twitter (англ. *twitter* – цвірінкати, щебетати) та відображає спілкування органів державної влади, політиків, державних, громадських діячів однієї країни із громадськістю іншої за допомогою соціальної мережі Twitter, яка є мережею мікроблогів, що дозволяє користувачам надсилати короткі текстові повідомлення (до 140 символів), використовуючи

текстові повідомлення, служби миттєвих повідомлень і сторонні програми-клієнти.

Фейсбук-дипломатія (від назви однієї з найбільших соц. мереж – Facebook) – спілкування представників уряду, політичних, державних, громадських діячів однієї країни із громадськістю іншої за допомогою соціальної мережі Facebook, яка є найпопулярнішою соціальною мережею у світі, що почала працювати у 2004 році як мережа для студентів кількох американських університетів. Кількість користувачів мережі сягнула 2,96 млрд людей на початок 2023 року (для порівняння – за даними на середину 2014 року ця цифра складала 1,32 млрд людей), більше половини яких перевіряє свій акаунт у Facebook щодня (рис. 2.6).

Це означає, що можливість прямого звернення до користувача потенційно є практично завжди, а швидкий відгук величезних аудиторій здатний міняти політичну карту світу (що наочно показав досвід «Арабської весни»).

Twitter, Facebook та інші соціальні мережі використовуються зовнішньополітичними відомствами переважно для публікації офіційної інформації, звернень, роз'яснень, інформування щодо запланованих та проведених заходів. Можливість розміщувати зображення розширює інформативність таких меседжів, тому в роботі

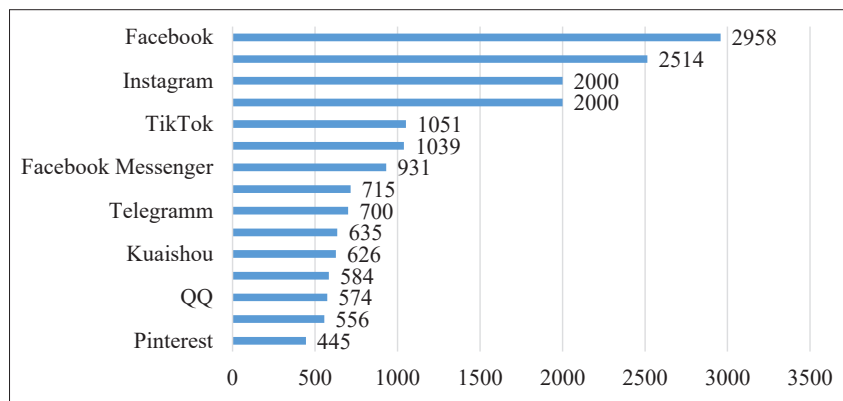

Рисунок 2.6 – Кількість зареєстрованих користувачів соціальних мереж у світі, 2023 рік

Джерело: Statista [458]

цього напрямку задіяні різноманітні підходи – як нейтральне інформування, так і експресивні висловлювання політичних діячів з того чи іншого пиводу. Міністерство закордонних справ України – не виняток [60], так само, як і уряди усіх розвинених країн світу. Майже усі уряди країн-членів ООН мають офіційні акаунти в соціальних мережах. Президенти, прем'єри, міністри, глави зовнішньополітичних відомств, послы виходять у соціальні мережі й стають «твіпломатами» та «фейсбук-дипломатами».

Отже, *твіпломат* – посадовець, який за допомогою мікроблогів у соціальній мережі Twitter інформує громадськість своєї та інших країн про свої основні рішення, участь у заходах і подіях; а *фейсбук-дипломат* – посадова особа, організація країни, що за допомогою соціальної мережі Facebook інформують громадськість своєї та інших країн про свої основні рішення, участь у заходах і подіях. Із огляду на велику кількість користувачів Facebook і статус найвідомішої мережі у світі, інформація швидко поширюється з першоджерела; громадськість у середині країни та за кордоном об'єктивно інформується про події, рішення політиків, дипломатів, урядових, дипломатичних установ і подій.

У сукупності з іншими інструментами і методами електронної дипломатії твіттер та фейсбук-дипломатія може бути досить ефективним інструментом, а, як свідчать останні дослідження, – і не єдиним. Розвиток популярності особистих відеоблогів на платформі *YouTube*, *Zoom*, проведення прямих трансляцій та сесій із відповідями на запитання аудиторії – все це нові реалії дипломатичного життя. Водночас, саме Twitter залишається найпопулярнішою мережею серед світових політичних лідерів, дипломатів та міністерств закордонних справ низки країн.

В урядових відомствах країн навіть створюються спеціальні платформи, спрямовані на підтримку цифрової дипломатії. До прикладу, Британський Форін-офіс (Foreign and Commonwealth Office, Велика Британія) створив спеціальну «Інтернет гавань» (hub), що надавала технічне сприяння своїм «твіпломатам» у режимі 24 години 7 днів на тиждень та розробляє цифрові стратегії зовнішньої політики. На сайті розміщувалися корисні поради щодо роботи з вебсайтом, розміщенню та підбору інформаційних, відео- та аудіоматеріалів у мережі, публікації твіттів та повідомлень.

Пізніше проєкт було закрито, натомість, сформовано спеціальний дипломатичний блог (Foreign, Commonwealth & Development Office Blogs), де публікуються статті та огляди з найактуальніших питань [275].

Варто також згадати онлайн-ресурс відділу Держдепартаменту США з питань електронної дипломатії та відділу з питань інновацій CO.Nx, що проіснував до 2009 року. Платформа пропонувала зарубіжній аудиторії у форматі вебконференцій та вебінарів послухати виступи провідних американських вчених, підприємців, дослідників і дипломатів. Пізніше її було переформатовано у Офіс електронної дипломатії (IRM's Office of eDiplomacy), що успішно виконував свої функції до 2013 року. На початку 2023 року анонсовано створення Офісу Спеціального посланника з питань критичних та новітніх технологій (Office of the Special Envoy), що в тому числі опікуватиметься питаннями ефективного застосування технологічних рішень у дипломатичній практиці США [285].

Вичерпну інформацію щодо цифрової дипломатії можна отримати, скориставшись вебдодатком, створеним Агентством Франс Прес [202]. На сайті сконцентровано велику кількість статистичних матеріалів та даних стосовно країн, персоналій та найактуальніших тем у форматі інфографіки. Також на сайті здійснюється моніторинг в реальному часі впливу в мережі державних акторів, що займаються публічною дипломатією. Дані враховують кількість фоловерів офіційних осіб та експертів [7].

Пандемія COVID19 спонукала світових лідерів у 2020–2021 роках активно використовувати Twitter для спілкування та заклику до підписників залишатися вдома, берегти себе та бути наготові завдяки використанню хештегів #StayHome, #StayAlert та #SaveLives. До дипломатії у форматі соціальних мереж додалися Zoom-трансляції, і сьогодні цей тип дипломатії відкриває нові горизонти застосування [192].

Для вимірювання ступеню впливовості країн G20 із застосуванням цифрової дипломатії навіть розроблено та розраховується спеціальний індекс, що дозволяє отримати об'єктивну, підкріплену даними картину впливу країн G20 на онлайн-сцену міжнародних відносин, яка розгортається в Twitter (табл. 2.3).

Таблиця 2.3 – Індекс цифрової дипломатії країн G20 у 2022 році

Країна	Охоплення дипломатичної мережі	Дипломатична вага	Гласність	Ефективність повідомлень	Глобальна видимість країни	Володіння форматом	Ініціатива	Дипломатична центральність	Мовне розмаїття	Індекс цифрової дипломатії
США	9.54	9.24	9.95	9.5	9.14	7.39	9.66	7.98	9.24	8.99
Індія	10	8.09	9.47	9.47	9.36	9.03	10	7.51	10	8.96
Франція	8.9	7.37	9.62	7.16	9.14	8.98	8.14	10	9.09	8.56
Туреччина	9.35	10	8.24	10	9.74	8.7	9.02	2.64	7.28	8.47
Сполучене Королівство	8.5	7.37	8.33	7.51	8.34	8.47	6.65	9.55	8.01	8.14
Бразилія	8.91	7.46	7.49	9.75	9.26	9.35	8.46	5.17	5.9	8.06
Мексика	8.96	7.59	8.9	8.14	9.05	9.17	8.67	5.3	8.22	8.05
Канада	8.63	6.73	8.79	7.28	8.81	8.24	7.9	8.36	7.78	7.94
росія	8.11	7.59	10	6.43	9.37	9.84	7.05	5.56	9.38	7.87
Японія	8.32	8.08	8.93	7.73	10	6.65	6.71	6.2	8.6	7.86
Німеччина	7.91	7.67	8.35	4.84	8.95	8.38	6.73	9.08	8.01	7.81
Італія	8.03	6.41	8.19	7.27	8.62	8.82	7.02	7.93	8.22	7.68
Аргентина	8.08	6.88	6.74	7.89	8.76	8.38	6.25	6.05	5.9	7.38
Індонезія	9.16	6.55	6.77	8.19	8.58	9.38	8.31	3.65	4.21	7.35
Саудівська Аравія	9	6.39	8.63	5.74	7.94	10	7.3	5.05	6.99	7.33
Австралія	7.54	7.06	8.08	4.81	8.58	9.57	0	8.53	8.01	7.23
Китай	7.17	6.96	9.05	5.58	9.48	9.23	6.52	4.53	8.41	7.17
Південна Корея	8.02	2.95	5.33	8.57	8.04	9.58	6.32	2.92	3.33	6.05
Південна Африка	8.08	6.13	7.47	4.66	7.96	5.22	7.6	1.81	4.21	5.9

Джерело: *The Digital Diplomacy Index 2022* [468]

Серед показників, що оцінюють рівень загального впливу, обрано такі: охоплення дипломатичної мережі; дипломатична вага; гласність; ефективність повідомлень; глобальна видимість країни; володіння форматом; ініціатива; дипломатична центральність; мовне розмаїття. Беззаперечним лідером є США, далі йде Індія, Франція та Туреччина, хоча за деякими показниками теж відзначаються лідери категорій. Наприклад, лідером за охопленням дипломатичної мережі є Індія із загальною кількістю фоловерів на рівні 86,6 млн осіб, однак, США, за наявності меншої загальної чисельності підписників, має їх більшу концентрацію на акаунтах МЗС (6,41 млн осіб).

Цікавою є також статистика розрахунку гласності – кількості твітів, що публікуються дипломатичними відомствами щомісяця. Так, беззаперечним лідером тут виступає росія за кількістю твітів представників МЗС (приблизно 776 твітів на місяць), тоді як лідер країни в мережі взагалі не представлений. У США, що посідає друге місце, акаунт Президента найбільш активний та публікує близько 337 твітів на місяць, а МЗС – близько 156 твітів, тоді як офіційні представництва уряду спільно генерують майже 1,25 тис. твітів щомісяця.

Незважаючи на дуже динамічний розвиток та здобутий вплив, цифрова дипломатія як частина публічної не замінить дипломатію класичну, але при майстерному використанні цей інструмент може значно посилити роботу держави в сфері міжнародних відносин і зовнішньої політики.

В умовах сучасного інформаційного плюралізму можна зробити так, щоб твою точку зору почули, але неможливо досягти її безальтернативного домінування. США зіткнулися з цією проблемою невдовзі після трагедії 11 вересня 2001 року. Першою реакцією на теракт, окрім військової операції в Афганістані, стала активізація публічної дипломатії, спрямованої на створення в арабському світі позитивного образу США.

Екс-заступник держсекретаря США Р. Холбрук у жовтні 2001 року поставив риторичне питання: «Як людина з печери може перемогти в комунікації суспільство, що є лідером в цій сфері?». Однак створення телеканалів та радіостанцій, масоване розповсюдження повідомлень про добре ставлення до мусульман й інші

заходи не змогли змінити ставлення до США. Очевидним стало те, що позитивна інформація про США в будь-якому обсязі не зможе компенсувати ефект від американських висловлювань та дій по відношенню до мусульманського світу, інформація про які надходить з інших каналів [159, с. 165].

Тобто публічна дипломатія має не тільки забезпечувати спілкування різними способами уряду однієї країни із суспільством іншої, але й враховувати весь потік висловлювань офіційних осіб – президентів, міністрів, послів тощо, інформації, новин, які надходять за кордон через державні канали, адже публічна дипломатія буде ефективною та дієвою тільки якщо враховано весь спектр чинників. Англійською мовою публічна дипломатія позначається абрєвіатурами “g2p” (government to people – від уряду до людей) “p2p” (people to people – від людей до людей) [474].

Офіційні комунікації, спрямовані на закордонну публіку – це не новий феномен у міжнародних відносинах. Формування іміджу, пропаганда та діяльність, яку ми сьогодні назвали б публічною дипломатією, такі ж старі, як і сама дипломатія.

На переконання колишнього помічника міністра оборони США, відомого політолога, професора Гарвардського університету Дж. Ная, скептики, котрі сприймають термін «публічна дипломатія» як черговий евфемізм, що використовується із метою пропаганди, не розуміють її суті. Звичайна пропаганда не настільки ефективна, як публічна дипломатія. У свою чергу, публічна дипломатія також не є всього лише черговою рекламною кампанією. Публічна дипломатія передбачає, крім іншого, налагодження довготривалих взаємин, що створюють сприятливі умови для державної політики [63].

З метою протистояння сучасним глобалізаційним викликам, держави дуже активно використовують публічну дипломатію, що є синтезом цінностей, пропаганди та технологій маркетингу. За допомогою публічної дипломатії уряди сподіваються впливати на громадську думку інших країн, формувати сприятливий імідж, завойовувати симпатії та змінювати настрої міжнародної спільноти. І найбільш поширеним способом її реалізації виступають цифрові канали комунікацій, тобто, цифрова дипломатія. У певному сенсі, можна стверджувати, що за умови здійснення двосторонньої цифрової дипломатії, вона виступає як публічна,

або ж навпаки, використання цифрових джерел взаємодії розширює межі та можливості використання публічної дипломатії. Саме тому у розмежуванні цих двох понять досить часто виникають дискусії.

Отже, цифрова дипломатія як елемент публічної дипломатії виступає важливою складовою м'якої сили та компенсує брак часу, досвіду, ресурсів на якісне виконання дипломатичної роботи з орієнтацією на зовнішньодипломатичні відносини. Географічні обмеження також виступають значною перепорою у вирішенні дипломатичних ситуацій, коли делегації або представники уряду не можуть прибути на місце проведення зустрічі та виступити із доповіддю (роз'ясненнями). У цьому сенсі цифрова дипломатія має як свої переваги застосування, так і недоліки, оскільки міжособистісну взаємодію, знання культурних історичних, ціннісних особливостей цільової країни та аудиторії «холодні» онлайн-дзвінки не здатні замінити.

Висновки до розділу 2

За результатами дослідження теоретико-методологічних положень трансформації публічної дипломатії в умовах глобалізації та діджиталізації можна зробити такі висновки:

1) з урахуванням трьох основних вимірів публічної дипломатії та обмеженості впливу її «м'яких» методів доведено, що синергетичного результату від її застосування можливо досягти незалежно від ступеня інституціоналізації суб'єктів публічної дипломатії; визначено, що ключовою характеристикою суб'єктності актора публічної дипломатії виступає його здатність сформувати потенціал м'якої сили, що може бути використаний у подальшому як інструмент впливу на громадське суспільство приймаючої країни (країн);

2) розмежовано сприйняття публічної дипломатії з позицій типології урядового / індивідуального впливу її акторів та традиційного / новітнього змісту дипломатичної взаємодії; доведено, що наближені до урядових структур актори публічної дипломатії сприймаються як більш впливові, здатні залучати ресурси та брати участь у формуванні стратегічного бачення через застосування

традиційних дипломатичних меседжів, тоді як актори, наближені до індивідуального рівня, сприймаються як менш дієві через потребу у накопиченні потенціалу «м'якої сили», однак у стратегічній перспективі потужність цього впливу зростає;

3) розглянуто особливості розвитку теорії інституціоналізації, за результатами якої виокремлено причини, що призводять до змін в інституційній структурі; доведено, що рушійною силою інституціоналізації акторів публічної дипломатії (перетворення їх на суб'єкти) виступає поєднання ідей та суспільного дискурсу із когнітивними характеристиками цих акторів, а основною метою виступає медіація, легітимізація та раціоналізація ідей, координація між інформаційними структурами та користувачами; тобто формування інститутів, які не мають чіткої ідеї або суспільного бачення, запускає механізм саморуйнації через неспроможність досягати ними поставлених цілей;

4) аналіз моделей інституціоналізації акторів публічної дозволив визначити ключові ідеї, покладені в основу цього процесу: у США вдається поєднати централізований контроль із широкою діяльністю мережі неурядових суб'єктів завдяки стратегічній спрямованості та узгодженості цілей; Китай шляхом широко застосування інструментарію та ресурсів «м'якої сили» утримує жорсткий урядовий контроль за наявності розгалуженої мережі культурних та освітніх центрів; ЄС та інші європейські країни покладаються на неурядові організації, об'єднання, групи людей та навіть окремих індивідів, надаючи їм інституційного значення поряд із офіційними представництвами та консульськими службами; це дозволило категоризувати сучасні рівні інституціоналізації суб'єктів публічної дипломатії в системі зовнішньополітичних інтересів країни (департаментальний, інституційний, організаційний, локальний, індивідуальний);

5) обґрунтовано, що внаслідок розвитку процесів глобалізації у дипломатичній сфері виник і залишається актуальним пошук новітніх інструментів дипломатичної взаємодії, що враховує зміст та основні виклики глобалізаційних перетворень; концентрація уваги дослідників повинна стосуватися питань: формування системи актуальних цілей та критеріїв ефективності роботи, розширення числа та різновидів міжнародних акторів, посилення

їх дипломатичної присутності із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій та соціальних медіа, розвиток нового міжнародного порядку денного безпеки, відродження традиційних геополітичних проблем, розширення питань регулятивної дипломатії, боротьба із фрагментацією правил і норм регулювання міжнародних відносин шляхом їх систематизації;

б) узагальнено спільне джерело активного розвитку понять цифрова та публічна дипломатія, використання соціальних мереж та інших каналів цифрових комунікацій з метою трансляції дипломатичних меседжів (Facebook, Twitter, Instagram, корпоративні сайти, партнерські мережі); сформульоване визначення понять «твіпломатія», «твіпломат», «фейсбук-дипломатія», «фейсбук-дипломат»; доведено, що цифрову дипломатію необхідно розглядати як складовий елемент системи дипломатичних відносин (як офіційних, так і публічних), який зводиться до використання веб та інформаційних технологій при реалізації дипломатичних завдань, що не здатна їх замінити, однак спроможна виконувати виключно прагматичну функцію із швидкого наповнення інформаційного простору об'єктивною інформацією.

РОЗДІЛ 3

СУЧАСНІ МОДЕЛІ ПУБЛІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ

3.1. Формування моделей публічної дипломатії за ознакою територіальної приналежності та національними масштабами

Проміжним висновком проведеного дослідження є усвідомлення головної складності для розуміння публічної дипломатії як інструмента зв'язку уряду з закордонною громадськістю, яка полягає в тому, що публічна дипломатія заснована на об'єднанні держави з ціннісними ресурсами недержавних суб'єктів. Це спонукає держави розробляти стратегії координації роботи, щоб залучати неурядові структури до формування платформ для просування образу і цінностей, навколо яких може виникнути синергія в залученні закордонної громадськості. Дипломати завжди підтримують контакти із зарубіжним суспільством для того, щоб привернути увагу до позиції їх країн і пропаганди їх цінностей, питання лише в адаптації організаційних процедур і технологічної інфраструктури міністерств закордонних справ з тим, щоб вони продовжили ефективно здійснювати громадську діяльність за кордоном. Тією серйозною проблемою, яка стоїть перед зовнішньополітичними відомствами щодо публічної дипломатії є те, що, як правило, у залученні національних суб'єктів у дипломатичні відносини дипломати не беруть участі. Необхідність цього викликає інституційну кризу, що підриває інституційний імідж МЗС як виняткового органу з питань зовнішніх зносин. Сучасна публічна дипломатія ставить під сумнів основні уявлення про те, хто ж такий дипломат, і що ж дійсно є дипломатією, а що ні.

Для більш детального дослідження механізмів публічної дипломатії важливим виступає аналіз досвіду різних країн та міжнародних організацій з вибудовування власної моделі публічної дипломатії, дослідження передових практик у цій сфері. Кожна країна світу має власний, подекуди унікальний досвід реалізації публічної дипломатії, так само як і міжнародні організації, які за змістом представляють об'єднання країн навколо спільної глобальної мети. Тому для подальшого аналізу варто виокремити ознаки категоріального розмежування існуючих моделей. Пропонуємо розрізнити

моделі реалізації публічної дипломатії за територіальною приналежністю та національними масштабами, а також функціональною роллю та ступенем дієвості дипломатичного інструментарію (табл. 3.1).

Таблиця 3.1 – Категоризація моделей публічної дипломатії

Категорія	Ознаки приналежності	Представники
Територіальна приналежність	Визначені територіальні межі (кордони) держави-походження та її регіональних представництв у цільових країнах світу	США, Сполучене Королівство, країни європейського та східного блоку, Латинської Америки
Національний масштаб	Місце у ієрархічній системі держав світу за критеріями могутності, рівня глобального впливу на міжнародні процеси, здатності проєктувати силу та домінувати у міжнародній системі	Наддержави (США), великі держави (Китай, ЄС, Індія, росія), середні держави (Іспанія, Бельгія), малі держави (Ліхтенштейн)
Функціональна роль	Військово-політичні, економічні, регіональні та інші типи об'єднань держав довкола вирішення питань або спільних проблем глобального характеру	НАТО, ЄС, АСЕАН

Джерело: складено автором

Насамперед, варто зупинитися на особливостях функціонування моделей публічної дипломатії за територіальною ознакою та національними масштабами. Слід окремо розглянути історичні передумови та сучасний стан публічної дипломатії провідних країн світу, розвинених та малих (але не менш вагомих, таких як, наприклад, Ліхтенштейн) для формування цілісного розуміння механізмів їх функціонування.

Оскільки саме **США** володіє на сьогодні однією з найбільш розвинених моделей публічної дипломатії, розпочнемо аналіз з особливостей її функціонування і впровадження. Загалом, ХХ ст. стало американським століттям – зробивши вихід на світову політичну

арену в 1917 р., після Другої світової війни США стали економічним, військовим і політичним лідером Заходу, а результат холодної війни приніс їм статус єдиної наддержави. Сходження Америки було в значній мірі зумовлене її географією та історією: перебуваючи далеко від європейського континенту з його безперервними в XIX ст. війнами і революціями, США не знали загрози ззовні і, за великим рахунком, зуміли уникнути соціальних потрясінь, пов'язаних з переходом до капіталістичного укладу. Специфічний історичний досвід, безумовно, накладає свій відбиток на американську зовнішню політику, яка володіє цілим рядом властивих тільки їй особливостей [164, с. 65].

Американська зовнішня політика ґрунтується на тезі про особливу місію США в історії людства – подібне бачення продиктоване, перш за все, обставинами виникнення американської державності. Ідея американської винятковості була вперше сформульована в проповіді губернатора Массачусетса, пуританина Дж. Уінтропа «Зразок християнського милосердя» (1630), виголошеної ним на борту судна «Арбел», де прозвучали слова про «град на пагорбі», яким повинна була стати майбутня колонія Массачусетс [229]. Ідею «обраності» американської нації та визначення Сполучених Штатів як «землі обітованої» хотіли втілити в життя спочатку «батьки-пілігрими», що прийшли з цією місією на простори нового континенту, а потім «батьки-засновники» американської республіки, які заявляли про месіанський характер американської революції, унікальність американської демократії. Все це стало основою політики Сполучених Штатів [131, с. 141–142].

На сьогодні, не зважаючи на зростання значення нових акторів міжнародних відносин, таких як міжнародні неурядові організації, ЗМК, ТНК, об'єднання та групи, на збільшення впливу інформаційних технологій на всі сторони життєдіяльності суспільства, стандартні чинники, які визначають статус держави, залишаються актуальними [131].

Аналізуючи асиметрію ієрархії держав у міжнародних відносинах, І. Дерев'яноко відзначає тенденцію до зростання світового занепокоєння щодо тривалої провідної ролі США у світі [31, с. 80]. Серед інших країн світу лише Китай спроможний кинути виклик цьому лідерству, хоча за різними оцінками статусу

наддержав у XXI сторіччі спроможні досягти також ЄС, Індія та росія. Наддержава (*super power*) розуміється у сучасному тлумаченні як держава, що посідає найвище місце у ієрархії держав світу за критеріями могутності, рівнем глобального впливу на міжнародні процеси, виявляє готовність та здатність проектувати силу в планетарному масштабі та домінувати у міжнародній системі. Поняття велика держава (*great power*) вживається частіше за попередній термін і застосовується до держав із великими потенційними можливостями, привілейованим статусом серед інших, які відіграють провідну роль у прийнятті політичних рішень світового масштабу. Її традиційними параметрами є територія, населення, природні ресурси, військовий потенціал, економічний потенціал, інтелектуальний, науково-технічний і культурний потенціал (табл. 3.2).

Таблиця 3.2 – Параметри великих (провідних) світових держав

Параметри великої країни	США	КНР	Індія	ЄС	росія
Територія	+	+/-	+/-	+	+
Природні ресурси	+/-	-	-	+	+
Демографія	+/-	+/-	+/-	+	-
Військовий потенціал	+	+/-	+/-	+/-	+
Економіка	+	+/-	+/-	+	-/+
Передові технології	+	+/-	+/-	+	+/-
Наука та дослідження	+	+/-	+/-	+	-/+
Освіта	+	-	-	+	+/-
Культура	+	+/-	+/-	+	+
Традиції	+	+	-	+/-	+

Джерело: складено автором на основі узагальнення

З огляду на традиційні чинники, які впливають на велич держав, тільки Сполучені Штати Америки мають всі параметри. Щодо традиції і культури думати та діяти глобально, то вони формувалися у США з початку існування державності, а отже пройшли тривалий шлях формування та розвитку.

Окрім наведених типологій ієрархії держав серед інших країн світу застосованим є термін середні країни (*middle power*) та малі

країни (*weak power*), але така градація зовсім не означає, що вони не спроможні відігравати певну роль у геополітиці, однак, в останньому випадку зусилля переважно зводяться до виживання [365, с. 146].

Одним з визначальних чинників, які забезпечують глобальне лідерство США, є дипломатична служба країни, яка, поєднуючи традиційні та публічні методи дипломатії, залишається однією з найбільш професійних, сучасних та ефективних у світі. Дипломатичні служби США мають розгалужену структуру, однак підпорядковуються політиці Державного департаменту, який є американським міністерством закордонних справ, поділяє ряд зовнішньополітичних повноважень з іншими установами – з Міністерством оборони, Радою національної безпеки, Центральним розвідувальним управлінням, Конгресом, апаратом Білого дому, з великою кількістю галузевих міністерств [500]. Усі ці органи влади та управління не тільки здатні ефективно впливати на прийняття зовнішньополітичних рішень президентом, але й визначати розстановку кадрів у власне Держдепартаменті й, особливо, у зарубіжних представництвах.

Роль кар'єрних дипломатів (закордонні служби США) незрівнянно нижча, ніж, наприклад, у Сполученому Королівстві або деяких інших європейських країнах, і зводиться, за рідкісними винятками, до виконавчої роботи рутинного характеру. У Держдепартаменті відсутній аналог позиції британського кадрового дипломата № 1 – постійного заступника міністра, який виконує роль сполучної ланки між політичними керівниками МЗС та професійними кадрами. Відповідно, останнім практично неможливо «пробитися» зі своїми рекомендаціями до вищого керівництва Держдепартаменту, не кажучи вже про президента. Для цього їм треба подолати товщу вищого партійно-політичного начальства, оскільки керівна ланка Держдепартаменту надзвичайно розгалужена [6; 9]. Вона включає в себе держсекретаря, його першого заступника з загальноміністерських справ (здійснює загальне керівництво Держдепартаментом за відсутності держсекретаря і контроль за адміністративно-кадровими справами), п'ять перших заступників (курують найважливіші напрямки роботи, наприклад, глобальні проблеми), шістнадцять заступників (відповідальних

за окремі ділянки роботи і за відносини з окремими регіонами), і понад десять директорських посад [501]. Оперативна робота ведеться в управліннях, кожне з яких очолюється заступником або директором. Саме ці посади заміщуються переважно професійним дипломатичним персоналом, хоча й сюди часто потрапляють «люди зі сторони». Щодо більш високих постів, то на них останні переважають.

Штатний розклад Держдепартаменту – близько 14 000 співробітників, із них кар'єрних дипломатів – близько третини. США утримує 288 дипломатичних та консульських установ, а також дипломатичних представництв у 188 державах і при міжнародних організаціях (за даними 2013 року), в яких представлені своїм персоналом 28 установ США разом з Держдепартаментом [494]. Інша особливість – загальна багаточисельність персоналу посольств (100–150 рангованих співробітників у цілому ряді країн, у інших великих держав – втричі менше).

Однак, політичний протекціонізм виконавчої влади і особисто Президента, а також набір персоналу в посольства не з позицій професіоналізму, але як прагнення представити за кордоном «імідж» Америки, фактично призводить до падіння якості та ефективності роботи. У цілому, кількість працівників є невиправдано великою, що викликає труднощі в управлінні і координації, невпевненість дипломатів у власному майбутньому (їх кар'єрне зростання блокується політичними «призначеннями»), напруженість у відносинах між представниками різних відомств у посольствах, нескінченні реорганізації останніх десятиліть (наприклад, Інформаційне агентство США то виводилося зі структури Держдепартаменту, то знову в неї інтегрувалося), і, нарешті, зростання міжнародного тероризму, спрямованого проти посольств США та їхніх співробітників, усі ці фактори негативно позначаються на ефективності роботи посольств, які ледь справляються з постійно зростаючим обсягом поточних справ [132, с. 184].

Кадрова дипломатична служба США – відносно невелика (близько 3,5 тис. осіб), але водночас найбільш компетентна, кваліфікована і ефективна частина громіздкого зовнішньополітичного механізму США. Проте, з часу створення служби в 1924 р. вона практично безперервно піддається критиці, а деколи

і прямим переслідуванням з боку політиків популістського спрямування, президентських адміністрацій. Неконструктивна критика діяльності Закордонної служби продовжується і до сьогодні. Затвердження в 1980 р. Закону «Про Закордонну службу США» в певній мірі згладило гостроту питання завдяки недвозначному положенню, що «Конгрес вважає, що кар'єрна Закордонна служба, заснована на високому професіоналізмі, служить національним інтересам країни і необхідна для надання сприяння Президенту і Державному секретарю у веденні ними зовнішніх справ» [295].

У США офіційні підходи до ролі дипломатії, до способів прийняття зовнішньополітичних рішень і їх здійснення, до формування складу дипломатичних і в цілому зовнішньополітичних відомств принципово інші, ніж, наприклад, у Франції або у Сполученому Королівстві. Дипломатія інтерпретується в розширеному сенсі як явище, у цілому тотожне зовнішній політиці. З цієї точки зору кадрова дипломатична служба може бути і надалі лише одним з багатьох інструментів здійснення зовнішньополітичного курсу США. Так, серед дійових осіб американської дипломатії – Президент США і його адміністрація, Конгрес США, Рада національної безпеки, ЦРУ, військові та цивільні федеральні відомства, напівурядові та неурядові організації, університети та науково-дослідні інститути, приватний бізнес. Ряд фахівців вважають, що суб'єктами дипломатичної діяльності можуть бути навіть окремі громадяни [131]. Справді, вплив суспільних груп і громадян на зовнішньополітичну діяльність у США незрівнянно вищий, ніж у багатьох європейських країнах. Закордонна служба США виконує свою, конкретно визначену і дуже важливу діяльність – традиційну дипломатичну роботу з щоденного підтримання політичних контактів з іншими державами, збір, узагальнення та аналіз політичної та економічної інформації, консульська робота і низка інших напрямків [215]. Однак, її надто громізка структура, труднощі управління, структурного планування, нестачі фінансових ресурсів призводять до проблем нестабільності, суперечливості, а часом і непередбачуваності дій американської дипломатії.

Проблеми традиційної американської дипломатії цілком усвідомлюються як політиками, так і дослідниками цієї країни. Для кардинальної зміни ситуації, вважають американці, потрібні

зовнішні поправки до Конституції США, які більш чітко окреслили б зовнішньополітичні прерогативи різних державних органів та установ, визначили б правове становище професійної дипломатичної служби. Однак з урахуванням надзвичайної складності процедури внесення змін, поправок до Конституції США, цей варіант мислиться нездійсненним, принаймні в найближчому майбутньому.

Внаслідок усвідомлення цього факту, а також із подальшим впливом глобалізаційних перетворень та розвитком інформаційних технологій, їх інтеграцією у діяльність державних установ та громадян, фокус дипломатичної уваги США поступово змістився в бік застосування м'якої сили публічної дипломатії та у цьому напрямку їм вдалося досягти набагато кращих результатів. *Публічна дипломатія США* на сучасному етапі включає кілька елементів, які є інструментами впливу на зарубіжні країни та вирішення різних зовнішньополітичних завдань. Насамперед це інформаційні програми, програми в галузі культури і програми в галузі освіти [132].

Основні зовнішньополітичні завдання, які стоять перед публічною дипломатією США: (1) покращення іміджу країни серед найбільш активної та впливової частини зарубіжного суспільства; (2) вплив на еліту зарубіжних країн, у першу чергу, на ту її частину, яка приймає рішення; (3) створення сприятливого економічного та інвестиційного клімату для США в зарубіжних країнах. Однак публічна дипломатія це не тільки просування іміджу, навчання певних професійних груп представників зарубіжної держави або здійснення радіо і телемовлення.

У сучасній публічній дипломатії США активно практикуються й такі елементи, як аналіз громадської думки або якості поширюваної інформації про самих США (listening), а також проведення короткострокових політичних кампаній, спрямованих на просування конкретної політичної ідеї, дії тощо (advocacy).

Сьогодні американський уряд оперує у своїй зовнішньополітичній політиці такими визначеннями публічної дипломатії, як *нова публічна дипломатія* та *публічна дипломатія 2.0* (цифрова дипломатія) [131, с. 149]. Нова публічна дипломатія ґрунтується на ідеї відкритості та доступності американського уряду і США в цілому

для зарубіжної аудиторії (електронний уряд). Найбільш популярні сайти серед внутрішньої і зарубіжної аудиторії – America.gov, White House Live, які в режимі реального часу інформують усіх бажаючих про події в Білому домі, Держдепартаменті тощо. Крім цього, створення такого розділу на сайтах уряду США, як «блоги», є ще однією важливою новою рисою сучасної публічної дипломатії США. Отримання відгуків зарубіжної аудиторії в реальному часі та їх аналіз сприяють формуванню більш переконливих сигналів для зарубіжних країн [160, с. 81].

Нова публічна дипломатія містить у собі ідею *управління міжнародним середовищем* (management of international environment) за допомогою залучення уваги зарубіжної цільової аудиторії до проблем, які турбують США і, таким чином, за допомогою переконання аудиторії у правильності підходів уряду США до здійснення тих чи інших міжнародних акцій. При цьому нова публічна дипломатія не відмовляється й від традиційних методів вирішення зовнішньополітичних завдань за допомогою інформаційних, освітніх програм або програм в галузі культури. Однак загалом можна відзначити певну відмову від класичного розуміння ролі і місця публічної дипломатії в зовнішній політиці, а саме: (1) джерелом публічної дипломатії виступають неурядові та мережеві організації, які ефективніше охоплюють своїм впливом певну частину зарубіжної аудиторії; (2) платформою для публічної дипломатії є мережа Інтернет, куди переносяться новинні і музичні формати радіо і телепрограм, просування іміджу США тощо; (3) члени зарубіжних неурядових організацій, користувачі мережі Інтернет та молодь стають основними адресними групами публічної дипломатії США; (4) замість концепції *просування позитивного іміджу* (promote a positive image) у США використовується нова концепція *просування бренду* (branding) більш конкретних американських символів; (5) для просування нового товару на міжнародному ринку – бренду свободи – широко використовуються такі маркетингові прийоми, як реклама, наприклад радіо «Голос Америки»; (6) для ефективного функціонування інституту публічної дипломатії США універсальне значення має використання двох концептуальних основ – *м'яка сила* (soft power) і *розумна сила* (smart power) [6, с. 732].

Відмінні особливості традиційної публічної дипломатії та нової публічної дипломатії представлені у табл. 3.3.

Таблиця 3.3 – Відмінності традиційної публічної дипломатії та нової публічної дипломатії США

Показник	Традиційна публічна дипломатія	Нова публічна дипломатія
Мета публічної дипломатії	Просування зовнішньополітичних інтересів США	
Форми реалізації публічної дипломатії	Пропаганда, освітні і наукові обміни, програми в галузі культури і науки	Супутникове та Інтернет-ТБ, новини в режимі реального часу, соціальні мережі, блоги, сайти та мобільні додатки
Цільова закордонна аудиторія	Еліта та лідери в своїх галузях	Молодь та члени неурядових організацій
Методи просування основної теми серед цільової аудиторії	Просування основної теми тільки серед цільової аудиторії	Побудова партнерських та дружніх відносин з розширеною (масовою) аудиторією
Основні механізми реалізації	По вертикалі: від уряду та неурядових організацій США (фонд Форда, фонд Карнегі, фонд «Євразія» тощо) до закордонної аудиторії	По горизонталі: від неурядових організацій та уряду США до зарубіжних неурядових організацій та користувачів мережевих ресурсів
Теоретична база	Теорія пропаганди та політичної реклами	Теорії брендингу (ребрендингу) та м'якої / розумної сили
Основні терміни	Імідж США та боротьба за демократію у конкретних країнах	Національний бренд США та глобальний демократичний порядок

Джерело: складено автором

Механізм функціонування публічної дипломатії США складається з діяльності мережі урядових і неурядових відомств, які

формують і реалізують існуючі програми публічної дипломатії в зарубіжних країнах. До урядових відносяться спеціалізовані відділи у Держдепартаменті, діяльність Агентства з міжнародного розвитку, Ради керуючих мовленням, Президента, Ради національної безпеки і Конгресу США. Окрім того діють напівурядові агентства: апарат аташе з культури, інформаційні центри в зарубіжних країнах, благодійні фонди та неурядові організації, різні експертні групи в Держдепартаменті, мозкові центри, також займаються сьогодні оцінкою ефективності реалізованих програм. Кожен відділ опікується виконанням специфічної програми публічної дипломатії відповідного свого цільового спрямування. Так, відділ з освіти та культури займається формуванням і реалізацією програм навчання, спрямованих на представників еліти чи лідерів у зарубіжних суспільствах, а відділ з міжнародних інформаційних програм реалізує програми з поширення особливої друкованої, електронної, візуальної та аудіоінформації про США. Також цей відділ готує прес-релізи (Washington files), що надходять в дипломатичні представництва США і роз'яснюють національну зовнішню і внутрішню політику [9, с. 720]. У різні періоди ці відділи неодноразово реорганізовувалися.

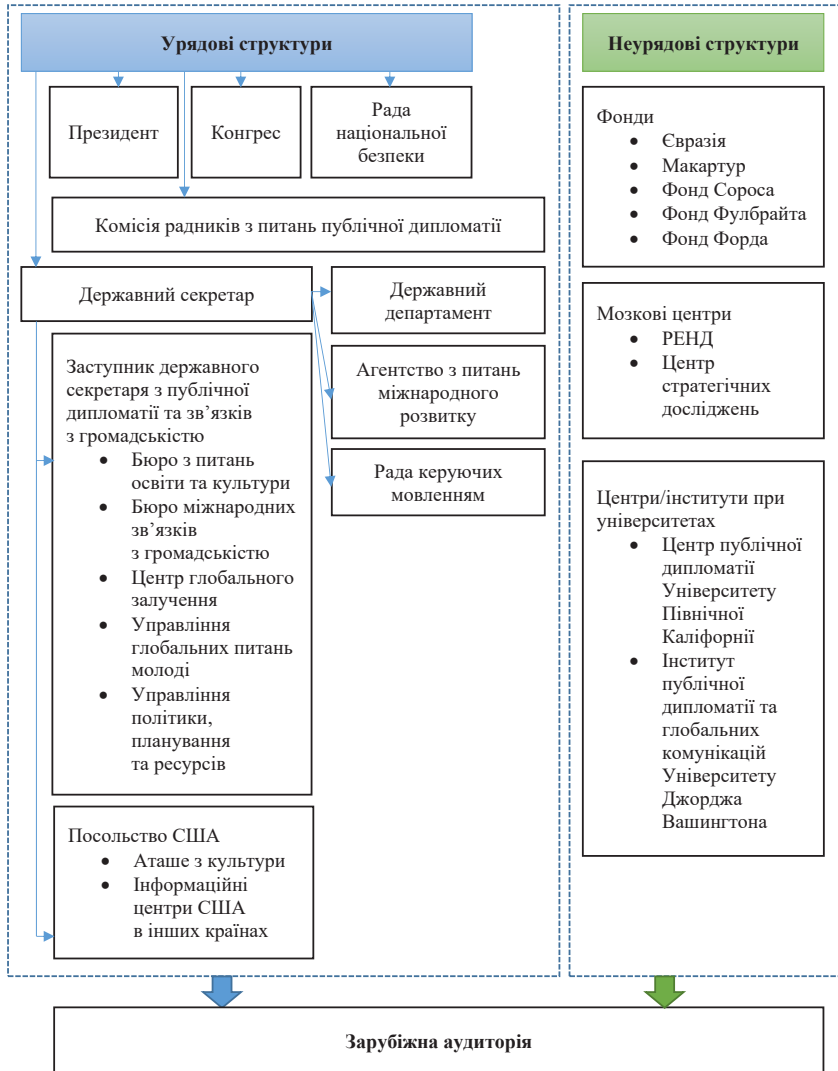
Загалом з 1999 року посаду заступника держсекретаря з публічної дипломатії представляли 16 осіб (табл. 3.4) [364]. Посада заступника держсекретаря з публічної дипломатії також зазнала значних змін після 2001 року. Адміністрація Дж. Буша-молодшого кардинально змінила підхід до якісних характеристик глави публічної дипломатії. Для реалізації політики з «продажу» позитивного іміджу США, який стрімко падав у мусульманських країнах, на цю посаду стали підбиратися фахівці, які займалися головним чином просуванням товарів на ринку, маркетингом, тобто фахівці з області бізнесу і ділового адміністрування. Окрім того, посаду було розширено та додано функціонал зв'язків з громадськістю.

Представимо структуру публічної дипломатії США на рис. 3.1. Чинний заступник державного секретаря з публічної дипломатії та зв'язків з громадськістю Е. Мак-Ален очолює зусилля секретаріату, спрямовані на розширення та зміцнення відносин між народом Сполучених Штатів та громадянами інших країн.

Таблиця 3.4 – Заступники Держсекретаря з публічної дипломатії

Ім'я	Дата вступу на посаду	Дата закінчення діяльності на посту	Президентська адміністрація
Евелін Ліберман (Evelyn Lieberman)	01.10.1999 р.	19.01.2001 р.	Б. Клінтон
Шарлот Бірс (Charlotte Beers)	02.10.2001 р.	28.03.2003 р.	Дж. Буш молодший
Маргарет Тутвілер (Margaret D. Tutwiler)	16.12.2003 р.	30.06.2004 р.	Дж. Буш молодший
Карен Хьюгс (Karen Hughes)	09.09.2005 р.	14.12.2007 р.	Дж. Буш молодший
Джеймс Гласман (James K. Glassman)	10.06.2008 р.	15.01.2009 р.	Дж. Буш молодший
Джудіт МакХейл (Judith McHale)	26.05.2009 р.	01.07.2011 р.	Б. Обама
Кетлін Стефенс (Kathleen Stephens)	06.02.2012 р.	04.04.2012 р.	Б. Обама
Тара Соненшайн (Tara Sonenshine)	05.04.2012 р.	01.07.2013 р.	Б. Обама
Річард Стенгел (Richard Stengel)	11.02.2014 р.	07.12.2016 р.	Б. Обама
Брюс Вортон (Bruce Wharton)	08.12.2016 р.	07.06.2017 р.	Д. Трамп
Стів Гольдштейн (Steve Goldstein)	04.12.2017 р.	13.03.2018 р.	Д. Трамп
Хізер Нюерт (Heather Nauert)	13.03.2018 р.	10.10.2018 р.	Д. Трамп
Мішель Гіуда (Michelle Giuda)	05.02.2019 р.	03.03.2020 р.	Д. Трамп
Ульріх Бребхюл (Ulrich Brechbuhl)	03.03.2020 р.	28.10.2020 р.	Д. Трамп
Нільда Педроса (Nilda Pedrosa)	28.09.2020 р.	20.01.2021 р.	Д. Трамп
Дженіфер Годфрі (Jennifer Hall Godfrey)	20.01.2021 р.	01.04.2021 р.	Дж. Байден
Елізабет Мак-Ален (Elizabeth M. Allen)	01.04.2021 р.	Чинний	Дж. Байден

Джерело: [364]

Рисунок 3.1 – Структура публічної дипломатії США

Джерело: складено автором за матеріалами [272; 501]

Надзвичайно цікавим та актуальним явищем для дослідників є процес прийняття рішень у галузі публічної дипломатії, яка з моменту її появи завжди була в центрі уваги президента, його оточення, а також Конгресу США. Якщо вплив Президента, його радників та Ради національної безпеки здійснюється за лінією ініціювання нових програм, їх розширення, зміни регіональних пріоритетів, то Конгрес США відіграє вагому роль у сфері фінансування ініціатив виконавчої влади в цій області.

Сучасна історія США знає багато фактів особистої участі президентів США у розвитку публічної дипломатії. Д. Ейзенхауер, який під час Другої світової війни брав участь у реалізації програм пропаганди в Північній Африці, і Дж. Кеннеді, який свого часу займався журналістикою, залишили помітний слід в американській публічній дипломатії. Д. Ейзенхауер створив ефективне Інформаційне агентство і поклав початок наступу публічної дипломатії на Схід, а Дж. Кеннеді створив Агентство з міжнародного розвитку, яке успішно здійснювало публічну дипломатію США в країнах третього світу і досі є ефективним інструментом американської мережевої дипломатії, або Дипломатії «оксамитових» / «кольорових» революцій [6].

До появи сучасних інформаційних технологій уряд США мав набагато більше засобів комунікації з іноземною аудиторією, ніж сьогодні. Наприклад, після Другої світової війни Державний департамент мав не лише телеграфний зв'язок з кожним посольством США за кордоном, але й використовував так званий «бездротовий файл» для передачі повних текстів незасекречених політичних заяв та коментарів уряду США до кожного посольства. Американські дипломати широко використовували ці матеріали, надаючи їх редакторам і репортерам місцевих ЗМІ, а співробітники посольств також перекладали офіційні документи місцевими мовами [131; 431]. Місцеві ЗМІ вважали ці матеріали цінними, оскільки вони зазвичай з'являлися раніше, ніж звичайні новини про політику США, і переклади заощаджували час і зусилля. Таким чином, традиційні медіа мали більш достовірну версію офіційних заяв США, а коментарі надавали пояснення політики США, що підвищувало ймовірність того, що редактори та репортери сприйматимуть політичні заяви США як позитивні.

Фахівці з публічної дипломатії як у посольствах США за кордоном, так і в Державному департаменті долучилися до міжнародного діалогу ХХІ століття за допомогою нових цифрових засобів комунікацій, щоб залишатися конкурентоспроможними у взаємодії з іноземною аудиторією. Було створено офіційні вебсайти, особисті акаунти в Twitter та Facebook, широко використовуються YouTube-трансляції та багато інших нових каналів комунікації. На допомогу приходить бюлетень «Швидке реагування», створений за часів президентства Дж. Буша-молодшого, який покликаний допомогти американським чиновникам конкурувати з приватним сектором, надаючи їм джерело достовірної інформації, яка з'являється дуже оперативно і в зручній для використання формі. Це дві-три сторінки, де зібрано іноземні коментарі з найактуальніших одногодвох питань дня, а також поточні офіційні заяви США з цього приводу, які щоденно надсилаються у посольства. Американські дипломати використовують цей документ у своїх дискусіях на місцях, але самостійно визначають ці проблемні місця й спосіб використання отриманих матеріалів.

Для протидії поширенню неправдивої інформацією про Сполучені Штати публічна дипломатія включає в себе зусилля, спрямовані на пояснення американської політики і суспільства іноземній громадськості та розуміння їхніх поглядів. Тут широко використовується відкрите спілкування з людьми, щоб почути їхню точку зору і з'ясувати будь-які непорозуміння. Перевага надається методам «м'якої сили» або невійськовим аспектам привабливості США, якими широко захоплюються за кордоном, такими як освіта, демократія, правові інститути, технології та підприємництво, або свобода преси та популярна культура. Публічна дипломатія США – це глобальні зусилля, спрямовані на громадськість у кожній країні, яка тим не менш стикається із блокуванням в авторитарних режимах. Для посилення рівня впливовості американська публічна дипломатія повинна залучати і активізувати якомога більше приватних (недержавних) акторів, що підкреслюється у більшості доповідей та досліджень.

Розглянувши модель традиційної та нової публічної дипломатії США, визначимо, що США за всіма основними ознаками є найбільш розвиненою, впливовою та могутньою державою світу,

не зважаючи на те, що у світі за останні роки з'явилися країни, які дуже стрімко розвиваються та за деякими показниками наближуються до США. Традиційна дипломатична служба США є однією з найбільших, розгалужених та високопрофесійних у світі, а термін публічної дипломатії з'явився та став використовуватися саме у США, пройшов свій шлях розвитку та трансформувався у нову публічну дипломатію [131]. Окрім того у Державному департаменті США створено досить ефективну структуру реалізації публічної дипломатії в рамках завдань, які ставить зовнішньополітична служба, створено посаду заступника держсекретаря з публічної дипломатії тощо.

Хоча в сьогоднішніх реаліях розгортання світових подій *Німеччина* дещо втрачає свій колишній рівень впливовості на міжнародній арені, зокрема роль європейського лідера у вирішенні питань розв'язання конфліктів й медіації їх перебігу (війна росії проти України), однак, історичні корені формування, потужний економічний та соціальний потенціал, наявність розгалуженої дипломатичної присутності та активна залученість у функціонування міжнародних організацій (ООН, НАТО, ВТО) дозволяють сприймати Німеччину як одного з провідних лідерів європейської співдружності.

Практика публічної дипломатії Німеччини не почалася одразу з появою терміна у 1965 році. Публічна дипломатія в Німеччині розвивалася за своїми власними традиціями, які тільки нещодавно стали відносно незалежними від публічної дипломатії США. Варто зазначити, що термін *публічна дипломатія* практично не використовується у Німеччині. Однак, окремі елементи публічної дипломатії, такі як зовнішній імідж країни, зовнішня культурна та освітня політика, ініціативи розвитку співробітництва тощо, використовувалися з періоду заснування Німецької імперії. Тож складові публічної дипломатії Німеччини пройшли досить тривалий шлях розвитку [224, с. 555].

На підставі «Концепції 2000» Німеччина побудувала свою зовнішню культурну та політичну діяльність на таких принципах: (1) сприяння німецьким культурним та освітнім політичним інтересам за кордоном; (2) встановлення і підтримка позитивного сучасного іміджу Німеччини за кордоном; (3) подальша європейська

інтеграція; (4) запобігання конфліктам шляхом встановлення діалогу [213]. Ці стратегічні принципи й сьогодні використовуються у німецькій публічній дипломатії. Наприклад, діячі німецької публічної дипломатії у відповідь на теракти 11 вересня у США, зміцнили вже встановлений діалог з ісламським світом. У 2011 році німецький уряд підкреслив особливу значимість освіти і досліджень, як важливих складових публічної дипломатії [224]. Крім того, після розширення Євросоюзу у 2004-му європейська інтеграція посіла більш важливе місце в порядку денному німецьких і європейських діячів публічної дипломатії. Від початку військової агресії росії в Україні Німеччина також зайняла медитативну позицію, до останнього прагнучи зберегти «вікно взаємовідносин».

Агресивні підходи до зовнішньої політики до і під час Першої та Другої світових воєн, після яких Німеччина опинилася в ізоляції, продемонстрували, що культура не повинна бути нав'язана, а може бути продемонстрована тільки зацікавленій зарубіжній аудиторії. Передача суперечливих повідомлень різним цільовим аудиторіям (як у випадку з НДР), а також приховані факти можуть призвести до погіршення іміджу країни і втрати довіри. Оптимальним представляється стратегічна комбінація діяльності низки федеральних міністерств, що фінансують і координують зусилля публічної дипломатії, формують середовище функціонування для посередницьких організацій, що втілюють публічну дипломатію і діють здебільшого самостійно. Однак, як вже було згадано вище, концепція публічної дипломатії майже невідома серед німецьких суб'єктів, що вживається лише в термінології Міністерства закордонних справ та декількох інших організацій. Водночас, німецькі суб'єкти публічної дипломатії можуть бути чітко виділені у три соціальні підсистеми, диференційовані за М. Леонардом [361]: (1) політико-військова, (2) соціально-культурна та (3) економічна. Зважаючи на сучасні умови розвитку міжнародного середовища необхідне включення також четвертої підсистеми: (4) освіта та наукове дослідження. Усі чотири підсистеми включають у себе урядові, приватні, а також неурядові організації.

Важливою рисою публічної дипломатії ФРН є діяльність політичних фондів, які пов'язані з німецькими політичними партіями. Ці фонди є неприбутковими організаціями, пов'язаними

із конкретними політичними партіями, і вони діють для сприяння розумінню та співпраці між країнами. Зіткнувшись з поняттям публічної дипломатії, Фонд О. Гумбольдта відійшов від його використання у безпосередньому значенні. У Фонді ім. Фрідріха Еберта та у Німецькій службі розвитку стверджують – «ми не працюємо з таким поняттям» або, радше, «ми не використовуємо його в нашій організації» [224]. У Німецькому товаристві з зовнішньої торгівлі та залучення інвестицій зізнаються, що «ніколи про це не чули» [126]. Тим не менш, Фонд О. Гумбольдта сприяв проведенню 2000 наукових обмінів у 2011 році і підтримав міжнародну мережу випускників, з яких більш ніж 25 000 дослідники та 48 лауреати Нобелівської премії. Щороку на конкурсній основі фондом присуджується близько 700 стипендій, що вважаються найпрестижнішими, так само, як і можливість стати випускником фонду [203].

Фонд ім. Фрідріха Еберта підтримує як трансатлантичний діалог, так і міжнародне співробітництво профспілок [297], у той час, як Німецька служба розвитку відіграє вирішальну роль у просуванні демократії, миру та становленні громадянського суспільства в Африці, Азії та Латинській Америці. Останнє, але не менш важливе, Німецьке товариство з зовнішньої торгівлі націлене на «просування іміджу Німеччини в якості локації для промислових та технологічних інвестицій» [198].

Об'єднує функціонування цих інституцій Асоціація міжнародного співробітництва Німеччини, спрямована на сприяння і зміцнення співпраці в цілях розвитку та проведення заходів зовнішньої культурної і освітньої політики (Фонд О. Гумбольдта, Інститут Гете тощо). До другої мережі належить підсистема освіти і наукових досліджень, де Німецькою службою академічних обмінів та Конференцією німецьких ректорів (добровільне об'єднання державних і визнаних державою університетів у Німеччині) створили консорціум GATE Germany, який працює в напрямку інтернаціоналізації німецьких університетів. Німецька служба розвитку, Німецьке товариство з технічного співробітництва та Inwent тісно співпрацювали між собою в галузі співробітництва в цілях розвитку і, нарешті, злилися в Німецьке товариство з міжнародного співробітництва (Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit) [273].

Хоча на перший погляд зміст та діяльність цих організацій не є схожими, при більш детальному вивченні стає зрозумілим, що їх стратегії та заходи явно або приховано сприяють підвищенню рівня обізнаності про Німеччину, а також формуванню та підтримці позитивного іміджу країни за кордоном, викоріненню стереотипів та забобонів. Загалом, концепція публічної дипломатії, використання якої спочатку заперечувалося, червоною стрічкою тягнеться через усі види діяльності організацій.

У Німеччині не вітається створення загальної стратегії для всіх суб'єктів публічної дипломатії через прагнення неурядових організацій зберегти свою незалежність і не бути сприйнятими як інструмент уряду та бажання представляти плюралістичний імідж Німеччини. Тому стратегії публічної дипломатії тут часткові і навіть суперечливі, але це допомагає зобразити Німеччину як різноманітну, багатогранну державу [213, 346]. Незважаючи на відсутність спільної стратегії, Міністерство закордонних справ вважається центром прийняття рішень, що здійснює централізоване управління зовнішніми зв'язками, координує кампанії та виступає постачальником фінансових послуг організаціям (Інститут Гете, Deutsche Welle).

Окрім того, майже всі національні організації взаємодіють з іноземними суб'єктами публічної дипломатії, а також міжнародними та наднаціональними організаціями, такими як ЄС та ООН, виконуючи роль фінансового провайдера, довгострокового партнера, співпрацюючи з конкретних питань. Таким чином, публічна дипломатія Німеччини ще не є повноправною частиною організаційних стратегій, але може розглядатися як побічний продукт початкових організаційних заходів із чітким усвідомленням ролі неурядових організацій та прагнення незалежності від дій уряду. Важливу роль у цьому відіграє гетерогенність професійної підготовки учасників публічної дипломатії (державні службовці та випускники гуманітарних інститутів, а також робітники, що спеціалізуються на розвитку співробітництва, регіональні експерти та інженери). Збільшення потенціалу організацій залежить і надалі залежатиме від обсягів фінансування [154; 168].

Метою публічної дипломатії є формування іміджу Німеччини та управління взаємовідносинами, при цьому діяльність одних

суб'єктів у сфері німецької публічної дипломатії направлена на закордонну аудиторію, інших – на аудиторію в межах своєї країни. Організації самостійно обирають інструменти, якими вони користуються, відповідно до своїх цільових груп і завдань, але це інструменти поширення політичної інформації та культурної комунікації. Політична інформація переважно поширюється через державні ЗМІ, рекламу, вебсайти або друковані матеріали, що дозволяє керувати новинами, інформувати та переконувати аудиторію, формувати імідж. ЗМІ водночас слугують як інструментом, так і цільовою групою, отримуючи інформацію через пресконференції або кулуарні бесіди. Додатково для створення і поглиблення діалогу використовуються інтерактивні медіа, події, групові комунікації (круглі столи, мовні курси або виставки), академічні та творчі обміни. Організації соціокультурної та культурно-дослідницької підсистем надають увагу програмам обміну, навіть якщо вони знають про незначний ступінь контролю над ними.

Що стосується цифрових технологій, то використання Інтернет і соціальних мереж досить повільно інтегрувалося у діяльність публічної дипломатії Німеччини. Однак, соціальні мережі досить активно використовуються суб'єктами публічної дипломатії Німеччини. Майже половина організацій публічної дипломатії мають акаунт у Twitter або мають профіль у Facebook та канал на YouTube, власні відеоканали [283]. Тим не менш, велика кількість переглядів і підписок не гарантує успішний діалог з цільовими аудиторіями. Аналіз акаунтів Twitter та Facebook свідчить про те, що є дві групи організацій: перша, невелика група, концентрується на інформування цільових аудиторій, що не слідкують за інформацією інших суб'єктів; друга, велика група також слідкує за окремими особами та організаціями і показує велику зацікавленість у інших суб'єктах [126]. Німецькі суб'єкти публічної дипломатії підкреслюють важливість встановлення діалогу та активність у соцмережах. На сайті федерального Міністерства закордонних справ Німеччини створено розділ пошуку федерального представництва за кордоном, в якому приведені посилання на акаунти німецьких закордонних представництв у Facebook, Twitter, YouTube, Flickr, Instagram, а також у мережах, поширених у певних регіонах – VK, BussFeed тощо [469].

Підсумовуючи вищевикладене, відзначимо, що дослідження німецької публічної дипломатії все ще перебувають в зародковому стані у порівнянні з дослідженнями публічної дипломатії США. Сам термін вживається нечасто, а суб'єкти недостатньо обізнані про їх роль у формуванні та підтримці позитивного іміджу Німеччини за кордоном, внаслідок чого публічна дипломатія виявляється скоріше побічним продуктом діяльності організації, аніж цілеспрямованою та регульованою діяльністю, що залишає значний потенціал розвитку. Суб'єкти публічної дипломатії Німеччини охоплюють чотири соціальні підсистеми (політико-військова, громадсько-культурна, економічна, освітньо-дослідницька), мають значний вплив на визначення концепції та цілей, пов'язаних з публічною дипломатією. Тоді як США, Велика Британія і Норвегія не вважають своїх громадян цільовими групами, Китай приділяє особливу увагу вітчизняним цільовим групам і емігрантам. Німеччина концентрується на закордонних урядах, організаціях та громадянах, але також визнає важливість внутрішніх цільових груп.

Міністерство закордонних справ та у справах співдружності **Сполученого Королівства** (Foreign and Commonwealth Office – Форін-офіс) разом із зарубіжними дипломатичними представництвами зберігають свою традиційно ключову роль у розробці й реалізації основних напрямів зовнішньої політики країни: у підтримці політичних зв'язків з іншими державами; у забезпеченні участі Сполученого Королівства в міжнародних організаціях та у вирішенні проблем глобального характеру; в інформуванні міжнародної спільноти про події у Сполученому Королівстві; у поширенні англійської мови та британської культури; у захисті за кордоном інтересів громадян [498].

Усі вакансії оперативно-дипломатичного характеру як в центральному апараті, так і в закордонних дипломатичних представництвах (посольствах, консульствах, постійних місіях при міжнародних організаціях) заповнюються співробітниками кар'єрної «Дипломатичної служби Її Величності», за винятком випадків, коли особливі обставини викликають необхідність у тимчасовому внесенні до складу апарату співробітників, які не перебувають на службі. В основному це робиться у випадках, коли на службі відсутні фахівці необхідного профілю [118].

Штатний розклад Форін-офісу, а також дипломатичних і консульських представництв за кордоном становить близько 14 000 осіб. Крім того, у британських посольствах на допоміжних посадах за контрактом працює приблизно 10 000 іноземних громадян. Британія утримує за кордоном близько 270 дипломатичних та консульських установ у 170 державах [498]. Чисельність персоналу тут приблизно вдвічі менша, ніж у порівняно схожих Німеччині, Франції, Італії. Крім того, «Дипломатична служба Її Величності» в основному забезпечує діяльність 21 постійного представництва Лондона при міжнародних організаціях, а також політичний напрям роботи на залежних територіях (усього 14 територій) [476]. До штатного розкладу Форін-офісу входить також значна частина співробітників Британської Ради, Міжнародної служби ВВС. Їх діяльність в основному фінансується з бюджетних асигнувань, що виділяються МЗС. Основний принцип роботи у Форін-офісі й зарубіжних установах – вирішення питань на найнижчому рівні. За деякими даними 80–90 % проблем вирішуються на рівні департаментів, не «доходячи» до заступників міністрів – директорів. Останнім доповідають тільки з найбільш важливих справ.

Загалом дипломатичний персонал розподілений на два основних розряди: «А» (управлінська категорія, що займається переважно політичним аналізом) та «Е» (виконавча категорія, що працює в консульському, інформаційно-роз'яснювальному, торговельно-економічному, культурному та інших напрямках діяльності). Категорія «А» вважається елітою (не більше 1000 осіб персоналу), і щоб потрапити до неї, кандидати проходять через систему складних конкурсних випробувань з розгалуженою методикою оцінювання.

Відповідаючи на виклики сучасного міжнародного розвитку, Сполучене Королівство не пішло шляхом створення нових, паралельних дипломатичній службі структур, а, навпаки, сконцентрувало вирішення нових завдань у традиційних дипломатичних відомствах. У результаті дипломатичний апарат у цілому залишається досить компактним, дієвим і недорогим. Високі професійні якості дипломатичних кадрів забезпечуються не жорстким законодавством, а звичайним правом і традиціями, історично

сформованим високим соціальним статусом дипломатів і громадським престижем їх професії. Чималу роль відіграють і особисті якості британських професійних дипломатів – чесність, сумлінність, захопленість своєю професією, відданість своїй справі. Слід визнати ефективним і основний принцип вирішення питань, а саме, прагнення вирішувати їх на найнижчих рівнях.

Також слід відзначити, що кадрова дипломатична служба Сполученого Королівства – це елітарний корпоративний інститут, осередок «професійної бюрократії». За свій недемократичний склад дипломатична служба періодично піддається критиці в парламенті, на сторінках преси. Як відомо, будь-які формальні перешкоди для вступу на службу громадян Сполученого Королівства в наші дні відсутні. Однак, на практиці такими перешкодами можна вважати складність і багатоступеневий характер вступних іспитів, іншими словами, існування своєрідного освітнього цензу.

Англійська дипломатія є класичною, свого роду еталоном, вона дуже суттєво вплинула на розвиток дипломатії в XIX–XX ст. Перш за все, в Англії величезний досвід дипломатичної діяльності. Історія англійської дипломатії почалася зі встановлення країною зарубіжних торговельних відносин, і першим дипломатичним документом була Купецька хартія, датована 1303 роком.

Найсильнішою стороною англійської дипломатії є прекрасне знання предмета, проблем, що підлягають вирішенню, знання країни, у якій доведеться працювати; енциклопедичні відомості про іноземні держави передаються з покоління в покоління. А якщо врахувати, що англійській імперії прямо або опосередковано належала майже половина земної кулі («країна, в якій ніколи не заходило сонце»), то зрозуміло, що англійська документація зазвичай має всеосяжний характер. У цьому англійській дипломатії активно допомагала і англійська розвідка, яка була і продовжує залишатися тісно пов'язаною з Форін-офісом. Наприклад, матеріали, довідки, підготовлені до Паризької мирної конференції 1919 р., були настільки солідними й достовірними, що використовувалися делегаціями інших країн [400].

Англійська дипломатія дуже вміло захищає інтереси своєї країни та її громадян. Її завдання було сформульовано ще в середині XIX ст., що не передбачає наявності постійних інтересів

і відсутність постійних ворогів або друзів [118, с. 179]. Англійський підданий розглядається як свого роду громадянин Римської імперії, якому англійський уряд надає захист та підтримку у будь-якому куточку земної кулі. А міністр закордонних справ консервативного уряду М. Ріфкінд так сформулював завдання сучасної англійської дипломатії: «Найкраще відштовхуватися від вислову лорда Пальмерстона: дотримання британських інтересів повинно бути єдиною турботою британського міністерства закордонних справ» [314, с. 275].

Таким чином, у Сполученому Королівстві сформовано один з найдавніших інститутів традиційної дипломатії, що має чітке бачення, цілі, стратегічну направленість на захист національних інтересів, цінує високий професіоналізм у роботі, послідовно та впевнено втілює у життя зовнішню політику країни [175].

Що стосується публічної дипломатії, то вона має значне поширення у британській зовнішньополітичній службі, яка включає такі ініціативні групи, як Всесвітня служба BBC (яка в наслідок своєї популярності покращує репутацію та сприйняття Британії за кордоном), Британська система стипендій Чівнінг (яка забезпечує перспективних іноземних студентів місцем навчання в Британії і таким чином створює довготривалі зв'язки з тими, хто формує громадську думку та елітою іноземних країн) та Британська Рада (яка займається міжнародними дипломатичними зв'язками в сфері культури). Британія також використовує методи публічної дипломатії локально через діяльність мережі своїх посольств, консульств, представництв інших організацій за кордоном [4].

У 2002 році британський уряд зробив крок до групування важливої, але часто розрізненої діяльності країни в сфері публічної дипломатії, утворивши Раду з планування стратегії публічної дипломатії, до складу якої входять представники міністерств торгівлі, розвитку та освіти, туризму, культурних відносин та інші впливові фігури. Було визначено ряд ключових пріоритетних країн: великі розвинені країни такі, як Японія, Франція, Німеччина та США; основні країни-постачальники – Китай, Бразилія, Індія, росія та Південна Африка; ключові ісламські країни та країни ЄС [290].

Основну роль у втіленні «м'якої сили» Сполученого Королівства відіграють як державні (Міністерство закордонних справ і справ

співдружності, Міністерство міжнародного розвитку, Міністерство культури, ЗМІ та спорту, Департамент торгівлі та інвестицій, Всесвітня служба ВВС), так і недержавні структури (Незалежна комісія з оцінки впливу програм допомоги, Комісія зі стипендій, Британська рада, а також неурядові об'єднання, департаменти, виконавчі агентства та ін.) (рис. 3.2).

Великобританія традиційно брала дуже активну участь у публічній дипломатії, щорічно витрачаючи на неї приблизно стільки ж, скільки й США. Британська Рада, агентство з освіти та культурних зв'язків Британії користуються високим визнанням за кордоном, хоча не має там чіткої нормативної присутності. У деяких випадках

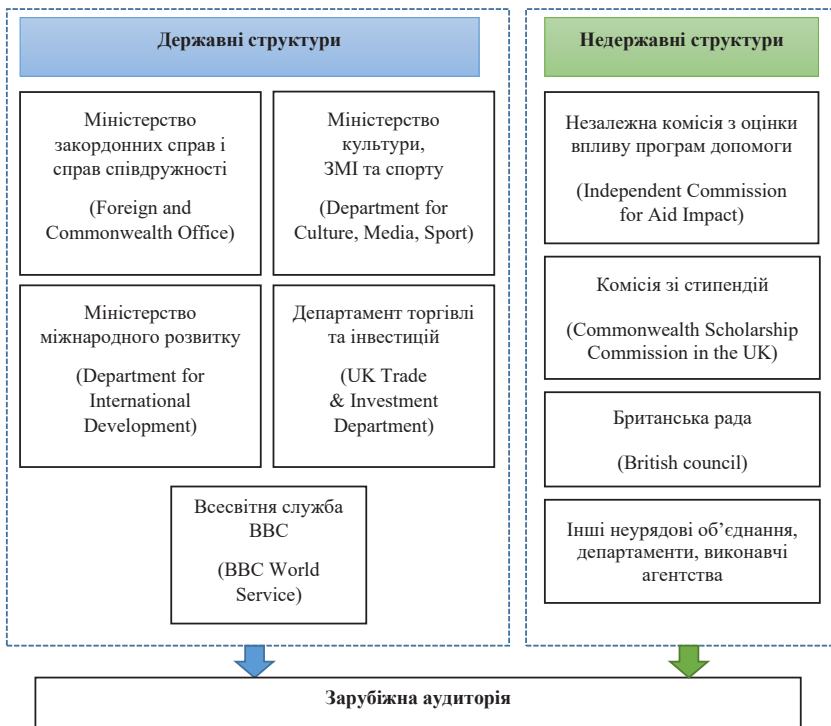

Рисунок 3.2 – Структура публічної дипломатії
Сполученого Королівства

Джерело: складено автором за матеріалами [498]

діяльність ґрунтується на меморандумах про співпрацю і угодах різного рівня. Зокрема, це можуть бути угоди з дослідницькими фондами, університетами або представниками державної влади. Щорічно Рада отримує гранти від МЗС, однак, внаслідок скорочення фінансування в останні роки, було сформовано модель економічної окупності через залучення комерційних проєктів та розширення взаємодії із бізнес-структурами [128].

До основних напрямків роботи у реалізації публічної дипломатії можна віднести: (1) співпраця в області культури і сприяння вивченню мови (організація та сприяння в проведенні виставок, фестивалів та інших подій як у самостійному форматі, так і в межах програм, реалізація яких розрахована на кілька років); (2) співробітництво в галузі освіти, науково-технічне та інноваційне співробітництво (інтернаціоналізація, поширення передового досвіду та інновацій, реалізація спільних проєктів з іноземними партнерами); (3) формування та посилення ділових зв'язків шляхом підтримки розвитку бізнесу, функціонування комерційних проєктів (сприяння британським компаніям, що здійснюють діяльність на зовнішніх ринках, підтримка прямих іноземних інвестицій); (4) сприяння міжнародному розвитку (викорінення бідності і вирішення основних соціальних проблем).

Таким чином, традиційна дипломатія Сполученого Королівства має довгу історію розвитку та є однією з найбільш розвинених, давніших та сучасних дипломатій світу. Британська модель дипломатії поширюється на країни Британської співдружності, що робить її надзвичайно впливовою. Не зважаючи на свою консервативність, урядові структури публічної дипломатії у Сполученому Королівстві вміло адаптуються до викликів сучасності, впроваджуючи сучасні інформаційні технології у своє життя, а модель публічної дипломатії Сполученого Королівства з упевненістю можна назвати однією з найбільш ефективних у світі. Засоби публічної дипломатії (Британська Рада, BBC тощо) підтримують на дуже високому рівні британський імідж в світі, поширюючи новини, інформацію про Сполучене Королівство, британську культуру, кіно, музику. У Великій Британії навіть Королівська родина стає суб'єктом публічної дипломатії, яка має свої акаунти у соціальних мережах та постійно інформує громадськість як всередині країни, так і за

кордоном про основні події у своєму житті, участь у заходах тощо, тим самим позитивно впливаючи на відношення до Британії в світі.

Серед сучасних моделей публічної дипломатії особливий науковий інтерес представляє публічна дипломатія *Австралії*. Ця країна включила публічну дипломатію у порядок денний та все більше приділяє уваги цьому надзвичайно важливому напрямку діяльності сучасної держави. Структура та механізми реалізації публічної дипломатії Австралії можуть слугувати прикладом для країн, що прагнуть більш глибокої інтеграції у світове конкурентне середовище та покращення поточного іміджу для світової аудиторії.

Австралійський Союз – шоста держава за площею в світі з населенням у 24 млн 400 тис. осіб, яка входить до двадцятки найбільш розвинених держав світу, займаючи 13 позицію за розмірами економіки та 6 за розмірами ВВП на душу населення. Австралія обіймає 12 місце в світі за обсягами військових витрат. Визначальним чинником, що впливає на формування зовнішньої політики цієї країни є її геополітичне положення, адже країна займає окремий континент та має спільні морські кордони із острівними державами.

Австралійська публічна дипломатія характеризується здатністю швидко адаптуватися та реформувати інструменти та інститути дипломатії. Вперше структура, яка опікувалася питаннями публічної дипломатії, була створена в Австралії у квітні 1999 року. Підрозділ «Імідж Австралії» Управління зі зв'язків з громадськістю та консульської роботи об'єднав Інтернет управління, елементи колишніх відділень просування Австралії за кордоном (Overseas Promotions) та Олімпійських ігор. Підрозділ був відповідальний за загальне керівництво публічною дипломатією, зосереджуючи увагу на закордонних операціях, але також і на інформаційно-пропагандистських кампаніях з торгівлі, контролю над озброєнням, боротьбі з тероризмом, охорони навколишнього середовища та прав людини, як у межах країни, так і за її кордонами. Він співпрацював з іншими федеральними, державними і муніципальними установами, а також неурядовими організаціями у сприянні просуванню публічної дипломатії Австралії. З того часу до реалізації публічної дипломатії було долучено низку інших урядових та неурядових структур держави.

Ключову роль у реалізації публічної дипломатії країни грають такі державні установи та агенції федерального рівня: Департамент закордонних справ і торгівлі (Department of Foreign Affairs and Trade); Австралійська радіомовна корпорація (Australian Broadcasting Corporation); Австралійське агентство з міжнародного розвитку (Australian Agency for International Development); Австралійська рада мистецтв (Australia Council of the Arts); Австралійська кінематографічна комісія (Australia Film Commission); Австралійська комісія з питань спорту (Australian Sports Commission); Департамент сільського господарства, рибальства та лісового господарства (Department of Agriculture, Fisheries, Forestry), після 2015 року – Департамент сільського господарства та водних ресурсів; Департамент освіти, науки і навчання (Department of Education, Science and Training); Департамент оборони (Department of Defence); Австралійська інвестиційна організація (Invest Australia) [117].

Провідне місце серед цих структур займає Департамент закордонних справ і торгівлі (ДЗСТ), який вбачає себе органом, що несе «основну відповідальність за виконання програм публічної та культурної дипломатії Австралії для просування політичних цілей у галузі зовнішньої політики та торгівлі» [250]. ДЗСТ наголошує на тому, що публічна дипломатія стала одним з основних напрямів діяльності організації. Так, згідно бюджету ДЗСТ витрати Австралії на публічну дипломатію у 2014–2015 фінансовому році склали 15,182 тис. австралійських доларів. Надалі витрати на публічну дипломатію суттєво скоротилися до 5,044 тис. австралійських доларів (2015–2016 рік), до 4,594 тис. доларів (2016–2018 роки). Однак, вже у 2020 році витрати знову було збільшено та у 2022 році вони в сукупності з витратами на інформаційну політику досягли 26,151 тис. австралійських доларів, та планами досягти 31,121 тис. у 2023 році [270]. Варто зазначити, що до публічної дипломатії можуть також бути віднесені й інші бюджетні програми, наприклад, «Програма з просування туристичних інтересів Австралії», «Програми допомоги задля розвитку» тощо. Якщо враховувати згадані програми у загальну цифру, яку витрачає уряд Австралії на публічну дипломатію, вона буде складати сотні мільйонів австралійських доларів. Згідно згаданого бюджетного

плану основною метою програми публічної дипломатії є формування позитивного та сучасного образу Австралії та просування ясного розуміння урядової політики, його цілей та більш активної інтеграції у Індійсько-Тихоокеанський регіон [270].

Очікувані результати від реалізації публічної дипломатії – просування зв'язків між людьми, сучасного та позитивного іміджу Австралії як напряму для бізнесу, інвестицій, туризму, навчання та підтримка завдань урядової міжнародної політики. Також серед результатів у згаданому документі значиться просування австралійських національних інтересів через нові підходи, які приваблюють зарубіжні аудиторії образом сучасної Австралії та полегшують створення мереж, співпраці та зв'язків між людьми та інституціями задля побудови розуміння та довіри.

ДЗСТ здійснює свою публічну дипломатію у рамках реалізації Стратегії публічної дипломатії на 2014–2016 роки [413]. У цьому документі зазначається, що у більш складному та інформаційно насиченому сучасному глобальному міжнародному середовищі існує більше акторів, які прагнуть впливати на зовнішню політику, торгівлю і розвиток політики і її результати. Як наслідок, здатність впливати на громадську думку і формувати сприйняття за допомогою публічної дипломатії стало важливим компонентом зовнішньої політики Австралії і буде залишатися одним з ключових поточних напрямків роботи ДЗСТ. На сайті анонсовано публікацію оновленої версії стратегії у 2021 році, однак дотепер оновлений документ опубліковано не було.

Місія публічної дипломатії визначається як посилення впливу Австралії, репутації і відносин на міжнародному рівні шляхом сприяння чіткому, творчому і впевненому баченню міжнародної політики Австралії, яка відображає австралійські національні інтереси і покращує внутрішнє розуміння ролі ДЗСТ. У рамках виконання цілей стратегії передбачено, що ДЗСТ буде просувати цільові ініціативи публічної дипломатії, які сприяють популяризації Австралії у економічній, творчій, культурній, спортивній, інноваційній, науковій, освітній галузях, та просувають Австралію в якості місця для інновацій, бізнесу, інвестицій, туризму і навчання, а також підкреслюють особливу роль Австралії в Індійсько-Тихоокеанському регіоні.

Серед цілей стратегії публічної дипломатії зокрема відзначено просування конкурентоспроможного інвестиційного середовища, відкритої і гнучкої економіки, передбачуваної нормативно-правової бази та прихильності до лібералізації торгівлі, інвестиційних можливостей у туристичній сфері; формування розуміння ролі Австралії у світі, її стратегічного місця у Індійсько-Тихоокеанському регіоні; посилення впливу Австралії на формування міжнародної політики і архітектури міжнародної та регіональної безпеки; просування Австралії як сучасної, творчої, успішної, різноманітної і толерантної країни; привабливого місця для навчання, роботи, відвідання, життя і інвестування [413].

У розділі «Публічна дипломатія і комунікації» річного звіту ДЗСТ за 2020–2021 рр. проаналізовані заходи, які реалізовувалися департаментом. У цілому зазначається, що діяльність ДЗСТ розширила вплив Австралії, зміцнила репутацію і відносини країни за кордоном і допомогла уряду виконати його політичні пріоритети зовнішньої торгівлі і розвитку. Активна взаємодія із засобами масової інформації сприяла більш поінформованому висвітленню політики і програм Австралії і більш точній інформації про роль Департаменту у реагуванні на консульські і гуманітарні кризи [208].

Департамент використовує низку офіційних каналів для комунікації, зокрема традиційні та соціальні медіа, мультимедійний контент, заходи та події для зв'язку з громадами та зацікавленими сторонами в Австралії та за її межами. Протягом звітнього періоду залучено зовнішнього консультанта для надання консультацій щодо розробки та впровадження внутрішніх інформаційних панелей, які акумулюють кількісні та якісні джерела даних про охоплення та взаємодію з громадськістю в різних сферах діяльності. Департаментом було забезпечено високу якість зв'язку для громадськості через вебсайти і цифрові медіа-канали, удосконалено структуру майже 100 зарубіжних вебсайтів і запущено нові, а також збільшено присутність у соціальних ЗМІ на 10 %, охоплено ширшу аудиторію.

Під час Олімпійських та Паралімпійських ігор 2020 року в Токіо департамент провів комплексну кампанію спортивної дипломатії, спрямовану на демонстрацію спортивних досягнень Австралії та використання спорту для поглиблення відносин. Коли

австралійська команда з софтболю стала першою іноземною командою, яка прибула до Японії на Олімпійські ігри, Австралія опинилася в центрі уваги японської громадськості, а спортивні успіхи Австралії забезпечили позитивне висвітлення в японській пресі на період проведення Олімпійських та Паралімпійських ігор [208].

Фонди, інститути, ради Департаменту просували австралійську зовнішню політику, у тому числі через 244 гранти, які сприяють поглибленню економічних, культурних, наукових, спортивних та освітніх зв'язків на міжнародному рівні. Програма прямої допомоги ДЗСТ фінансує 880 проектів у 120 країнах світу. Кількість ефективних ініціатив у галузі публічної дипломатії, реалізованих департаментом, збільшується в рамках реалізації довгострокової стратегії публічної дипломатії [276]. Цей факт обумовлює чіткі рамки для департаменту, представництв за кордоном, а також фондів, рад та інститутів, а також забезпечує стратегічне узгодження між програмами публічної дипломатії та політичними результатами. Якість програм і попит на фінансування через департамент постійно зростають, відображаючи визнання цінностей публічної дипломатії як інструменту для просування політичних пріоритетів Австралії.

Окрім Департаменту закордонних справ і торгівлі свій внесок у розвиток відносин з громадськістю інших держав роблять і Австралійське агентство з міжнародного розвитку (AusAID) та Австралійська Радіомовна Корпорація (АРК) [459]. Реалізації публічної дипломатії Австралії сприяє також Австралійська Рада Мистецтв [261] за участі: (1) Ради Мистецтв Австралійських Аборигенів та Жителів островів протоки Торрес; (2) Відділу Розвитку Мистецтв (танців, літератури, музики, театру, образотворчого мистецтва тощо); (3) Спільноти партнерських відносин та Відділу розвитку ринку; (4) Головної Ради з образотворчих мистецтв. Департамент сільського господарства та водних ресурсів також визначає (1) доступ до ринків та створення гарної репутації; (2) біологічний захист; (3) готовність до надзвичайних ситуацій як три свої найголовніші цілі публічної дипломатії [269]. Дві з них можуть бути класифіковані як пов'язані з безпекою.

На основі аналізу діяльності офіційних інститутів Австралії, що реалізують публічну дипломатію, зазначеним Постійним

Комітетом Сенату Австралії із зовнішньої політики, оборони та торгівлі були розроблені рекомендації щодо підвищення ефективності цього напрямку [438].

Загалом зроблено 18 рекомендацій для подальшого розвитку публічної дипломатії Австралії, зокрема щодо проведення широких консультацій із громадськістю для більш активної участі у реалізації публічної дипломатії, їх узгодження із програмою державної освіти; проведення громадських інформаційних кампаній Австралійською Радіомовною Корпорацією; більш ефективного використання освітніх подорожей та програм відвідувань; надання додаткових стимулів для вивчення східних мов та культур Сходу австралійськими студентами; визначення Міжнародної Інформаційної Корпорації (МІК) як центрального наглядного органу в контексті реалізації публічної дипломатії; проведення порівняльних досліджень структур публічної дипломатії у країнах-партнерах та у самій Австралії; більш ефективної співпраці між федеральними рівнями влади та владою Сполученого Королівства тощо. Загалом Комітет надає подібні рекомендації щорічно та під час здійснення стратегічних сесій.

Незважаючи на добре розроблену стратегію публічної дипломатії Австралії та досить ефективні інструменти її реалізації, слід звернути увагу і на певні недоліки [140]. Так, доповідь Комітету Сенату Австралії щодо розвитку публічної дипломатії в цілому визнає роль або можливу роль суб'єктів з різних секторів за винятком штатів. Другому Сектору (підприємствам) також не було надано багато уваги у доповіді.

Однієї з особливостей австралійської моделі публічної дипломатії є широке залучення громадськості до обговорення її стратегії, адже хоча публічна дипломатія традиційно орієнтована на аудиторію інших держав, вона все ж потребує урахування позицій внутрішньої громадськості. Водночас, вона є досить ефективною, має свою структуру та розгалужену мережу організацій, що займаються її реалізацією, провідну роль серед яких відіграє Департамент закордонних справ і торгівлі Австралії. Сенат Австралії через Постійний Комітет із зовнішньої політики, оборони та торгівлі здійснює постійний контроль за реалізацією публічної дипломатії, проводить моніторинг діяльності

інституцій, висловлює свої рекомендації, що дозволяє корегувати напрями реалізації та заходи цієї діяльності, підвищуючи її ефективність. Сайт Департаменту закордонних справ і торгівлі виконаний та модерується на високому рівні, докладно висвітлюючи заходи публічної дипломатії, звіти, фінансову документацію, стратегії, електронні видання з моніторингу ефективності публічної дипломатії тощо, що сприяє прозорості цієї діяльності та забезпечує громадський контроль.

Норвегія є однією з найбільш розвинених демократій та правових держав у світі, тому її модель публічної дипломатії також заслуговує на увагу. З 2010 року Норвегія є найбільш демократично розвиненою країною у світі згідно даних рейтингу Індекс демократії [267]. Норвегія має свої посольства у 86 країнах світу, а в Осло акредитовані представництва 60 країн світу [337]. Знаходячись на півночі Європи, маючи тісні зв'язки з Європейським Союзом, обіймаючи досить велику територію з відносно невеликим населенням, маючи величезні запаси природних ресурсів, у тому числі нафти та газу, Норвегії вдалося створити унікальну економічну модель, обіймаючи найвищі сходинки у світових рейтингах за різними напрямками життєдіяльності (табл. 3.5).

Таблиця 3.5 – Місце Норвегії у світових рейтингах

Індекс	Позиція	Кількість країн, що розглядалась
1	2	3
Всесвітня доповідь щодо найбільш щасливих країн 2019 року	1	189
Індекс розвитку людини 2019 року	1	189
Індекс розвитку людини з точки зору нерівності за 2019 рік	1	150
Індекс кращого життя Організації економічного співробітництва та розвитку 2016 року	1	38
Індекс процвітання 2016 року	2	149
Індекс інтегрованості за 2016 рік	1	105
Індекс розвитку демократії 2019 року	1	167
Всесвітня доповідь щодо здоров'я матерів та немовлят 2015 року	1	179

Продовження таблиці 3.5

1	2	3
Обсяги витрат на охорону здоров'я на душу населення 2019 року	1	188
Індекс свободи преси 2017 року	1	180
Індекс недієздатності держав 2016	2	178
Середній валовий прибуток домогосподарств 2013 року	2	131
Середні доходи дорослих громадян 2009–2014	2	35
Міжнародний індекс прав власності 2015 року	2	129
Глобальний звіт про гендерну рівність 2016 року	3	144
Індекс рівня володіння англійською мовою 2015 року	4	70
Індекс сприйняття корупції 2015 року	5	175
Індекс розвитку мереж 2019 року	3	147
Індекс легкості організації та ведення бізнесу 2016 року	9	185
Глобальний індекс миролюбності за 2016	17	163
Індекс глобалізації 2015 року	18	207
Індекс ефективності логістики за 2016	22	160
Індекс економічних свобод 2016 року	27	167

Джерело: *International rankings of Norway* [337]

Норвегія представляє значний науковий інтерес з точки зору використання своїх показників у досягненні цілей публічної дипломатії. Хоча деякі вчені використовують по відношенню до Норвегії термін «невидима» країна та називають цю ознаку головною проблемою норвезької публічної дипломатії.

Норвезький політолог, письменниця та політик Дж. Матларі зазначає, що, хоча Норвегія під час Холодної війни і була стратегічним пріоритетом для США та інших союзників по НАТО через свої спільні кордони з СРСР на Півночі, цей статус зник після закінчення ідеологічної конфронтації, і тепер Норвегії необхідно шукати нові способи, щоб заявити про себе на міжнародній арені [222]. Британські вчені М. Леонард та Е. Смол зазначають, що існує низка факторів, які обумовлюють так звану «невидимість» Норвегії:

невеликий розмір – за населенням, економікою та присутністю в регіоні та світі; вона ізольована – політично, географічно і культурно; її мові не вистачає «привабливості» – багато норвежців говорять англійською, а не навпаки; вона не має власних брендів і визначальних знаків – Норвегія не направляє до інших країн своїх емісарів для зміцнення норвезької самобутності; вона подібна до Скандинавії – їх спільна культурна спадщина аж ніяк не допоможе відрізнити Норвегію від інших країн цього регіону [353].

Для вирішення цієї проблеми Міністерство закордонних справ Норвегії уклало контракт з лондонським Центром зовнішньої політики (ЦЗП) [294] на розробку стратегії публічної дипломатії для Норвегії. Для того, щоб виявити загальну платформу образів і цінностей, навколо яких може бути створений повноцінний образ Норвегії, у 2002 і 2003 роках в Осло було проведено кілька семінарів, в яких взяли участь Центр зовнішньої політики, представники Міністерства закордонних справ Норвегії та низка зацікавлених сторін, починаючи з урядових установ, активістів неурядових організацій, науковців, журналістів і підприємців. Ці зустрічі мали характер дискусій за закритими дверима, участь в яких брало лише кілька обраних осіб, які суттєво впливали на формування громадської думки. У результаті роботи семінарів було складено стратегічний звіт, представлений норвезькій громадськості в червні 2003 року. У звіті було представлено чотири образи і ціннісних платформи, навколо яких мало формуватися розуміння, як представити Норвегію світу: (1) гуманітарна наддержава / миротворець; (2) суспільство, яке живе в мирі з природою; (3) суспільство з високим показником рівності; (4) інтернаціональне суспільство / суспільство, наповнене духом пригод [222].

Тоді, як розробка узгодженого набору образів і цінностей, навколо яких повинна проводитися пропаганда норвезької самобутності за кордоном, є новою, цінності, пов'язані з чотирма компонентами стратегії публічної дипломатії, вже довгий час існують у норвезькому суспільстві і протягом десятиліть проникали в політичне життя Норвегії. Як відзначають політологи Т. Расмусен і М. Корнпробст, було досягнуто надзвичайно широкої політичної єдності у питанні, що стосується понять миру як пріоритету у зовнішній політиці, навколо соціально-демократичних цінностей,

що підтверджують рівність і насамперед, щодо питань екології [353; 416]. Починаючи з 50-х років ХХ століття неурядові організації в Норвегії, так само як і норвезький уряд, активно беруть участь у питаннях розробки, розвитку, захисту прав людини і зміцненні миру в різних регіонах світу. Прикладами застосування подібних миротворчих зусиль Норвегії є Шрі-Ланка, Колумбія та Близький Схід. Між урядом і неурядовими організаціями був встановлений нерозривний зв'язок та тісна співпраця – Міністерство закордонних справ Норвегії навчилося покладатися на досвід і мережі контактів неурядових організацій на місцях у кризових регіонах, у той час, як такі організації можуть розраховувати та покладатися на більш істотну фінансову підтримку з боку уряду.

Отже, Норвегії вдалося створити власну модель співпраці, де діяльність громадських організацій та цінності тісно координуються з пріоритетними аспектами і цінностями зовнішньої політики уряду, що і відображає такий багатосторонній підхід на практиці. Деякі з успішних мирних переговорів, проведених норвезькими акторами (як урядовими, так і неурядовими), використовуються як приклад того, як тісно політичні діячі Норвегії пов'язані зі згаданими вище цінностями.

Хоча Міністерство закордонних справ Норвегії й інші міністерства норвезького уряду з метою залучення народу до обговорення політичних ініціатив і пріоритетів покладаються на широке коло консультативних механізмів, єдиним механізмом, що застосовується МЗС у консультуванні з громадськістю, залишається проведення тематичних конференцій і дискусій, в яких пропонується брати участь тільки окремим групам суб'єктів громадянського суспільства. Такий корпоративістський вибірковий підхід до публічного обговорення може бути пов'язаний з тим, що міністерство закордонних справ традиційно бореться з низьким рівнем легітимності і поваги всередині широких верств егалітарного норвезького суспільства, скептично налаштованого щодо того, що, на їхню думку, є прихованою квазі-аристократичною практикою серед дипломатів. Через ці проблеми у відносинах з суспільством всередині країни професійна орієнтація на захист інформації завжди була на другому місці в міністерстві, а необхідність ділитися інформацією з громадськістю – на першому – для того,

щоб заручитися її підтримкою і схваленням зовнішньополітичної діяльності [524].

Інтернет перетворився на ефективний інструмент такої активності. З того моменту, як уряд Норвегії створив свої офіційні вебсайти, сайт Міністерства закордонних справ є найбільш популярним та інформативним з точки зору кількості відвідувачів і документів, розміщених на ньому. Сьогодні вебсайти всіх норвезьких посольств мають стандартний дизайн і інформаційну архітектуру і інтегровані в Норвезький урядовий портал, який діє з кінця 2003 року [315]. Цей портал є офіційним обличчям Норвегії для всього світу. Вебсайти кожного посольства на Норвезькому порталі мають специфічні культурні особливості (місцева мова, місцева інформація та новини норвезького посольства тощо). Щомісяця портал відвідують понад 150 тисяч людей. Незважаючи на високу якість сайту Міністерства та Норвезького порталу, публікація матеріалів та інформації на цих сайтах здійснюється шляхом видання пресрелізів і односторонньої передачі інформації. МЗС Норвегії не закликає громадськість висловлювати свою думку з питань пріоритетних напрямків здійснення зовнішньої політики держави або цінностей, які повинна сповідувати Норвегія [454].

Координація реалізації публічної дипломатії Міністерством базується довкола прагнення мати «єдиний образ перед світом». Ще у 2003 році Державний секретар закордонних справ Норвегії Т. Відве на засіданні Норвезько-американської торгівельно-промислової палати в Оттаві звернула увагу на потребу створити новий єдиний орган, до складу якого повинні увійти Торгівельна Рада, Рада з туризму, Державний фонд з регіонального розвитку та підрозділ з підготовки керівних вказівок для інвесторів, що дозволить налагодити співпрацю і взаємодію. Цим органом стала державна компанія Innovation Norway, створена 1 січня 2004 року [335]. Компанія має представництва у всіх 19 провінціях Норвегії та в 30 країнах за кордоном, основна мета Innovation Norway полягає в тому, щоб допомогти проявити потенціал різних районів і регіонів шляхом сприяння новаторству, інтернаціоналізації та пропаганді. Найбільш зацікавлені в діяльності компанії підприємства і регіональні органи влади. Для того, щоб забезпечити ефективну координацію та ефективне використання ресурсів, уряд

Норвегії вирішив інтегрувати представників Innovation Norway в дипломатичну службу Норвегії і розмістити її офіси в дипломатичних представництвах Норвегії за кордоном.

Подальше укрупнення Міністерства закордонних справ Норвегії відбулося в 2004 році, коли Норвезьке агентство з міжнародного розвитку, НАМР (Norwegian Agency for Development Cooperation, NORAD) в адміністративному відношенні було поставлено під контроль міністерства [383]. Агентство має широку мережу контактів і механізми співпраці з різними норвезькими громадськими організаціями і науковими установами, що діють на міжнародному рівні. Шляхом такого об'єднання Міністерство закордонних справ розраховувало забезпечити більш ефективну координацію зовнішньополітичної діяльності, здійснюваної численними суб'єктами, і, звичайно, покращити узгодженість гасел і образів Норвегії, які ці суб'єкти пропагують за кордоном. Цього в цілому вдалося успішно досягти.

Міністерство закордонних справ Норвегії у питаннях позиціонування Норвегії за кордоном, реалізації публічної дипломатії керується централізуючим, а також виборчим корпоративним підходами. І НАМР, і Innovation Norway мають велику контактну мережу з міжнародно активними членами норвезького суспільства. Шляхом злиття такі суб'єкти створили більш організаційно оформлену структуру управління зовнішніх зносин, що, в свою чергу, призвело до поступової зміни організаційної культури в МЗС Норвегії та більш високого рівня відкритості до широкого громадського обговорення [120].

Норвегія в координації своєї публічної дипломатії спирається на централізований корпоративний підхід. Міністерство закордонних справ, в цілому, є провідною установою, яка координує те, що за кордоном має бути представлено як «норвезьке». Єдиний набір гасел і образів, що відображають сутність Норвегії, був прийнятий при безпосередніх консультаціях з групою окремих зацікавлених суб'єктів суспільства. Відібрані цінності і образи (мир, природа, рівність) представляють собою ідеї та цінності, які є привабливими практично для будь-якого суспільства в світі.

З урахуванням цієї привабливості, міжнародна діяльність суб'єктів Норвегії (як державних, так і недержавних) представлена

як пропаганда однієї або декількох цінностей, досягає високої ефективності практично в будь-якій точці світу [120; 148]. Таке позиціонування в значній мірі розширює можливості норвезького уряду (МЗС зокрема) заохочувати суб'єкти громадянського суспільства ототожнювати себе із своєю державою. Більше того, зосередження зусиль на проблемі миру дозволяє Норвегії привертати увагу і опановувати закордонне суспільство, з огляду на те, що мирні переговори привертають увагу світових засобів масової інформації.

Наступним кроком варто коротко охарактеризувати публічну дипломатію *країн Центральної та Східної Європи*, що зазнали значного впливу тоталітарних режимів у період існування Радянського Союзу та дотепер долають його наслідки.

Протягом холодної війни країни Центральної та Східної Європи були об'єктами публічної дипломатії західних країн. Радіопередачі ВВС, Голосу Америки, Радіо Вільної Європи та Радіо Свободи; культурні та освітні програми обмінів й інші засоби публічної дипломатії, безперечно, сприяли краху комунізму в регіоні. Після падіння берлінського муру традиційні засоби публічної дипломатії були замінені на економічну допомогу, трансфер знань та технологій з метою спрощення політичних та економічних трансформацій в країнах регіону. У результаті у 1989 році 29 країн регіону, які утворилися з 8 комуністичних країн, перейнялися питанням позиціонування себе як демократичних, політично стабільних країн з багатообіцяючими ринковими економіками, що дуже активно розвиваються [528].

Майже всі країни Центральної та Східної Європи у 1990-ті роки звернулися до інструментів публічної дипломатії, щоб позбутися негативного іміджу на Заході як колишніх комуністичних націй так званої «Східної Європи». Чеська Республіка, Польща та Угорщина почали позиціонувати себе як «Центральноєвропейські країни», Латвія та Литва самоідентифікувалися як «Балтійські країни», Естонія почала стверджувати, що вона «Північна» або навіть «Скандинавська» країна [451].

Більшість країн Центральної та Східної Європи є відносно невеликими за розмірами, тому змагання за увагу та вплив, створення враження є дуже важливими процесами для них. Обмежені

фінансові та людські ресурси, які спрямовуються на формування національної ідентичності, політики та інтересів за кордоном, серйозно обмежують реалізацію публічної дипломатії, особливо й через те, що вона фінансується з центрального бюджету. Як наслідок, зусилля публічної дипломатії країн Центральної та Східної Європи зосереджуються на чітко визначених країнах, геополітичних та географічних позиціях. Країни регіону повинні бути дуже креативними, щоб їх голос був почутий та спробувати визначити ніші в зарубіжних напрямках політики, які вони могли б зайняти [149]. Кордони багатьох країн Центральної та Східної Європи не мають етнічних та лінгвістичних кордонів, тому дуже важливо розрізнити поняття нація і держава в контексті Центральної та Східної Європи. Ця різниця часто ігнорується, або ці терміни використовуються як взаємозамінні багатьма західними європейськими вченими. Етнічні поляки, литовці, угорці та інші народи, що після розпаду СРСР проживають на територіях інших країн, жили на цих територіях протягом багатьох століть і не є мігрантами (на відміну від, наприклад, росіян, які живуть в країнах Балтії через примусову радянізацію під час перебування Литви, Латвії та Естонії у складі Радянського Союзу).

Після падіння комунізму, країни Центральної та Східної Європи пройшли через радикальні економічні та політичні зміни. Перехід від централізованого планування до ринкової економіки, від авторитарної однопартійної системи до плюралістичного та демократичного суспільства був справжнім викликом для країн регіону. Ці трансформації також торкнулися зміни національної ідентичності та образів країн. У цих процесах визначну роль відіграла саме публічна дипломатія.

Виокремимо основні завдання публічної дипломатії в країнах з перехідною економікою (табл. 3.6). Процеси інституціоналізації публічної дипломатії у країнах Центральної та Східної Європи протікали по-різному, однак створення спеціальних урядових організацій, відділів та посад передбачало проведення досліджень та оцінки існуючого бачення в різних цільових країнах; розроблення політики зв'язку, стратегії та тактики для просування політичних і економічних інтересів за кордоном; координацію зусиль різних організацій тощо.

Таблиця 3.6 – Ключові завдання формування публічної дипломатії в країнах Центральної та Східної Європи

№	Завдання	Зміст
1	Віддалити країну від старої економічної або політичної системи, яка існувала до переходу	Під час холодної війни Східна Європа та комунізм стали синонімами і використовувалися як взаємозамінні. Тому багато країн з перехідною економікою позиціонували себе як центральноєвропейські країни. Естонія, Латвія та Литва мали докласти більших зусиль, щоб позбутися асоціацій з Радянським Союзом, а Словенія, Хорватія та Чорногорія свідомо дистанціювалися від Югославії та навіть Балкан. Естонія позиціонувала себе в міжнародних відносинах як єдина посткомуністична країна Північної Європи
2	Позиціонувати країну як надійного і прийнятого кандидата для нової системи, що прагне змін	Мета полягає в тому, щоб показати країну як надійного і передбачуваного партнера в міжнародних відносинах
3	Змінити негативні або помилкові стереотипи чи посилити позитивні стереотипи, пов'язані з країною та її людьми	Країни з перехідною економікою покладаються на моральну, фінансову та політичну підтримку більш розвинених країн, якими є країни Західної Європи. Завдання публічної дипломатії показати, що країни з перехідною економікою гідні допомоги розвинених країн світу
4	Позиціонувати країну як центр регіону або в якості регіонального лідера	Публічна дипломатія може також сприяти (пере)визначенню та (пере)будові національної ідентичності, адже особистість також змінюється в перехідний період
5	Залучити своїх громадян-емігрантів, які переїхали до країн Західної Європи	Залучення мігрантів та діаспор для реалізації зовнішньополітичних завдань, сприяти збереженню їх національної ідентифікації, створенню національних об'єднань тощо

Джерело: складено автором, опубліковано у [149]

У Польщі, наприклад, міністерство економіки, міністерство закордонних справ, міністерство культури, торгово-промислова палата, польські інститути, Інститут Міцкевича [200] – усі залучені в тій чи іншій мірі до реалізації польської публічної дипломатії, до просування інтересів Польщі, однак, така кількість інституцій, яка опікується цим питанням, створює складнощі у загальнодержавній координації, що зменшує ефективність публічної дипломатії.

У 1998 році угорський уряд створив Центр іміджу, щоб координувати уявлення про Угорщину, її репутацію за кордоном. Метою Центру було розробити концепцію для нового образу країни і побудувати цей новий образ і всередині, і за межами країни [264]. Цього ж року урядом Латвії було засновано Латвійський інститут, щоб допомогти світовій спільноті краще розуміти сьогоденну Латвію, надавати істотну та корисну інформацію з усіх аспектів її історії, культури та суспільства [356; 505]. Основною місією чеських Центрів є розвиток позитивного іміджу та гарного уявлення про Чехію за кордоном, а також активне просування інтересів Чеської Республіки та здійснення публічної дипломатії відповідно до зовнішньополітичних пріоритетів держави [265].

Польща була першою країною в регіоні, яка створила відділ публічної дипломатії в структурі Міністерства закордонних справ, який ініціював кілька програм публічної дипломатії та кампаній на початку 2000-х років [271]. Департамент відповідає за просування інтересів Польщі за кордоном і розробляє відповідні стратегії, які служать цій меті; заохочує контакти з різними соціальними групами в зарубіжних країнах, з акцентом на формування громадської думки; несе відповідальність за створення позитивного іміджу Польщі за кордоном.

У багатьох країнах Центральної та Східної Європи спостерігалася тенденція, коли нові уряди відміняли ініціативи, пов'язані з просуванням публічної дипломатії країн попередніх урядів. Після цього, проте, нові уряди також усвідомлювали, що існують іміджеві проблеми за кордоном і намагалися створювати (нові) установи та розробляти стратегії для подолання цих проблем. У результаті так зване управління репутацією було розподілено між різними міністерствами та урядовими відомствами [242].

Країни Центральної та Східної Європи прагнуть застосовувати інструменти цілеспрямованого управління зв'язками з громадськістю, зокрема шляхом створення довіри, розуміння і симпатії; привернення уваги та інтересу; створення і розвитку спілкування і відносин; створення взаєморозуміння і згоди; формулювання, представлення та регулювання інтересів; впливу на громадську думку; вирішення конфліктів; створення консенсусу [464].

Міжнародні консалтингові компанії, які займаються зв'язками країн з громадськістю, часто залучаються до кампаній публічної дипломатії від імені урядів для сприяння їх економічним та політичним інтересам за кордоном. Уряди країн Центральної та Східної Європи часто користуються послугами PR консультантів та агентств, які пропонують стратегічні рекомендації, займаються відносинами зі ЗМІ, моніторингом ЗМІ, рекомендаціями у громадських справах, а також лобюванням, івент менеджментом, он-лайн PRом, врегулюванням проблем і кризових ситуацій у рамках кампаній публічної дипломатії. Політики часто використовують зарубіжні ЗМІ, щоб мобілізувати зовнішню громадську підтримку політики своєї країни. В країнах регіону багато медіа активів належать іноземним компаніям, медіа дуже часто політизовані, відкрито підтримують політичні партії та їх інтереси.

Культурна дипломатія завжди була однією з найважливіших складових зовнішньої політики в багатьох країнах Центральної та Східної Європи. Культурна дипломатія тісно пов'язана з урядом країни і досягненням його зовнішньополітичних цілей. Угорські культурні центри, Польський Інститут, Естонський Інститут, Латвійський інститут, Болгарський культурний інститут, Чеські центри є провідними установами, що просують культуру відповідно Угорщини, Польщі, Естонії, Латвії, Болгарії, Чехії. Інститути та центри країн Центральної та Східної Європи тісно пов'язані і залежать від фінансування своїх урядів та міністерств, на відміну від своїх західноєвропейських колег, таких як Британська Рада чи Гете Інститут, які мають більшу незалежність і не пов'язані зі своїми урядами напряму [135; 149; 488].

Навчальні програми обміну є надзвичайно важливими факторами в побудові культурних відносин між країнами та для розвитку публічної дипломатії в цілому. Західноєвропейські студенти

нечасто обирають країни Центральної та Східної Європи для навчання або отримання ступеня, і ці країни ніколи не можуть конкурувати з університетами в англomовних країнах. Однак, особливо останнім часом, університети Центральної та Східної Європи стають більш привабливими для студентів, пропонуючи велику кількість стипендіальних програм, зокрема для України.

У контексті публічної дипломатії надзвичайно популярним у регіоні є музичний конкурс Євробачення. Не зважаючи на те, що країни Центральної та Східної Європи беруть участь у Євробаченні тільки з 1991 року, вони досить часто стають переможцями цього змагання (2002 рік – Естонія, 2003 рік – Латвія, 2005 рік – Україна, 2008 рік – Сербія, 2017 рік – Україна, 2022 рік – Україна) та здобувають право організувати проведення наступного конкурсу у своїх країнах, використовуючи цю подію для просування свого національного бренду, популяризації своїх туристичних напрямів, історії, культури, мови тощо [289]. Варто зазначити, що проведення заходів такого роду є надзвичайно ефективним засобом публічної дипломатії. Ще одним важливим інструментом управління репутацією для країн регіону є проведення міжнародних спортивних заходів. Так, Польща і Україна приймали європейський футбольний чемпіонат в 2012 році, що позитивно позначилося на іміджі обох країн.

Для країн Центральної та Східної Європи найважливішим завданням зовнішньої політики відразу після краху комунізму було приєднання до Європейського Союзу і вступ до НАТО. Публічна дипломатія активно використовувалася для формування більшої підтримки членства серед громадян ЄС, а також для боротьби з негативними стереотипами та забобонами, з якими країни регіону були пов'язані. Країни Центральної та Східної Європи часто зосереджувалися на своєму минулому, а не на майбутньому, що стосується зусиль в сфері публічної дипломатії. Політики часто зображували ці країни як жертви радянської епохи, через що їм необхідна допомога та підтримка.

Більшість країн Центральної та Східної Європи підтримують сучасні вебсайти країн, які часто служать єдиним центром загальної інформації про конкретну країну і важливим інструментом публічної дипломатії. Вебадреси містять назви англomовних

назв країн (наприклад: <http://www.poland.pl>, <http://www.czech.cz>; <http://www.slovenia.si>) і підтримуються міністерством закордонних справ (вебсайт Чехії), урядом (словенський, словацький, угорський), інститутом, відповідальним за просування країни (вебсайт Латвії), національною туристичною радою (хорватський вебсайт) тощо. Невід'ємною частиною публічної дипломатії, безперечно, є міжнародна радіотрансляція. Міжнародне мовлення є інструментом зовнішньої політики. Більшість центральних європейських країн фінансують міжнародну радіотрансляцію, хоча ці станції нечасто транслюються 24/7 на всіх основних мовах та часто покладаються на інші недержавні фонди. Вебсайти деяких станцій також виступають в якості інформаційних порталів, що транслюють новини про конкретну країну на декількох мовах [198].

Надзвичайно важливим для публічної дипломатії також є практика управління сприйняттям країн за кордоном. Так, у 2000 році Румунія найняла німецьке PR агентство, щоб зменшити негативні наслідки від другої за величиною катастрофи в регіоні після Чорнобиля (просочення ціаніду у річку Тиса). Кампанія Румунії була спрямована на зменшення наслідків катастрофи та дискредитацію угорського уряду, якому закидалося, що він перебільшив шкоду, заподіяну виливом отруйних речовин.

Значну роль при розробці моделі публічної дипломатії та її реалізації відіграють мозкові центри. Вони забезпечують більшу ретельність у процесі вироблення політики, сприяли у проведенні багатьох реформ та змінюють сприйняття політики в Центральній та Східній Європі. Найбільші мозкові центри Центральної та Східної Європи ставлять за мету сприяння реалізації зовнішньополітичних пріоритетів своїх країн, їх участі в європейських структурах, покращення іміджу країн для міжнародної спільноти [149]. У регіоні діє значна кількість мозкових центрів, основне місце серед яких посідає Центр соціальних та економічних досліджень, Польща (Center for Social and Economic Research (CASE), Poland), який посів перше місце у щорічному рейтингу найкращих аналітичних центрів світу "Global Go to Think Tank Index Report", який готується в рамках програми «Мозкові центри та громадянські суспільства» Інституту Лаудера Університету Пенсильванії [365]. Місія Центру соціальних та економічних досліджень спрямована

на промоцію розуміння цінності (у тому числі і обмежень) економічно й інституційно інтегрованої Європи, а також членства Польщі та інших країн Центральної та Східної Європи у ЄС, забезпечення високоякісної експертизи, аналізу на підтримку кращого процесу формування політики ЄС [241].

Серед інших мозкових центрів Центральної та Східної Європи внесок у публічну дипломатію роблять Інститут європейської політики EUROPEUM (Чеська Республіка), Центр політичних досліджень PRAXIS (Естонія), Центр публічної політики PROVIDUS (Латвія), Литовський інститут вільного ринку (Литва), Словацька асоціація зовнішньої політики (Словаччина), Центр східних студій (Польща), Польський інститут міжнародних справ (Польща), Інститут закордонних справ та торгівлі (Угорщина), Центр політичних досліджень (Угорщина), Центр геополітичних студій (Литва), Міжнародний центр оборони та безпеки (Естонія), Латвійський інститут міжнародних справ (Латвія), Центр євроатлантичної інтеграції та демократії (Угорщина) та багато інших.

Ще однією особливістю публічної дипломатії посткомуністичних держав регіону є протидія негативному інформаційному впливу з боку російської федерації, як на їх населення, так і на світову спільноту в цілому. На сучасному етапі сама російська федерація має негативний (в деяких випадках навіть ворожий) імідж серед багатьох країн регіону. Москва кілька разів намагалася дискредитувати країни Балтії та показати їх в негативному світлі, стосовно ролі, яку вони відіграють у відносинах рф з ЄС. росія не поспішала визнавати незалежність цих держав та різко критикувала їх вступ до НАТО та ЄС. Вона також відмовилася вибачатися перед країнами регіону за насильницьке приєднання їх до СРСР і комуністичні репресії [313]. Таких прикладів можна навести безліч, особливо після анексії Криму та початку військової агресії росії на Сході України. У цій ситуації Україна отримала найбільш палких своїх захисників та друзів в особі країн Балтії, які відчуваючи небезпеку з боку росії для своїх територій, намагаються хоч якось допомогти Україні у її боротьбі зі східним сусідом.

Посилює ефективність публічної дипломатії країн регіону і Вишеградська четвірка (V4), яка в 1991 році об'єднала чотири посткомуністичні держави: Польщу, Угорщину, Чехію

та Словаччину, що прагнули стати членами Європейського Союзу. З моменту свого створення Вишеградська група намагалася позбутися асоціації з комуністичним минулим, позиціонувала себе як об'єднання європейських держав, що активно інтегруються в ЄС, є прибічниками принципів демократії, прав людини, верховенства права тощо [142]. Після досягнення цієї основної мети (вступу до ЄС у 2004 р.), цілі організації трансформувалися в спільне представництво економічних, дипломатичних та політичних інтересів. Діяльність V4 також була доповнена культурним виміром. У 2022 році було висловлено пропозицію щодо прийняття України до складу групи.

Реалізація публічної дипломатії покладена на основний культурний орган Вишеградського співробітництва – Міжнародний Вишеградський фонд, створений у 2000 році. Це також міжнародна донорська організація, створена для заохочення тіснішої співпраці між країнами шляхом підтримки спільних проєктів у сфері культури, науки та досліджень, освіти, обміну молоддю, популяризації туризму, програм індивідуальної мобільності (стипендії), а також транскордонного співробітництва у Вишеградському регіоні як між регіоном V4 та іншими країнами, особливо в регіоні Західних Балкан та Східного партнерства.

Фонд також сприяє індивідуальній академічній мобільності на рівнях магістра та доктора філософії між усіма акредитованими державними або приватними вищими навчальними закладами та науковими академіями в регіоні V4, на Західних Балканах (Албанія, Боснія і Герцеговина, Косово, Македонія, Чорногорія та Сербія) та країни Східного партнерства. Фонд підтримує як науковців (2300 євро/сем.), так і приймаючі установи (1500 євро/сем.), а також пропонує одноразові гранти на подорожі.

Таким чином, модель публічної дипломатії країн Центрально-Східної Європи має власні особливі риси, вона була розроблена в умовах переходу цих посткомуністичних держав з позиціонування як європейських демократичних, політично стабільних держав з великим економічним потенціалом та туристичними можливостями. Основною складовою національних моделей публічної дипломатії країн Центральної та Східної Європи є створення національних інституцій, які опікуються популяризацією

мови, історії та культури своєї країни. Водночас країни регіону вирішують відкривати свої центри чи установи виключно у найважливіших для себе країнах на основі державного бюджету, враховуючи його обмежений обсяг. Друга основна складова – це розробка національного бренду для залучення туристів у свої країни, іноземних інвестицій. Культурна дипломатія доповнює означені інструменти.

Перейдемо до аналізу моделей публічної дипломатії *малих країн*. Малі держави можуть бути визначені цілим рядом способів, але серед науковців і вчених завжди залишається неоднозначність та розбіжності щодо таких класифікацій. Деякі науковці характеризують малі держави як суб'єкти із обмеженими можливостями та впливом. Інші науковці, щоб визначити тип держави, використовують такі показники: населення, територія, валовий національний продукт (ВНП), валовий внутрішній продукт (ВВП), а також елементи військово-економічного потенціалу держави. Основна проблема полягає в тому, щоб визначити, де прокласти межу між малими державами та країнами середніх розмірів, бо серед визначень «мала держава» та «середня держава» існує ще й «карликова держава» [150]. Дослідження карликових держав, здається, застигло на вивченні питань суверенітету та дієздатності – тобто, на тому, як залежність від інших держав у питанні розробки та проведення політики впливає на цю політику. Відповідно до цього деякі автори припускають, що необхідність карликових держав підтримувати дійсний суверенітет на території в деякій мірі ставиться під сумнів іншими державами, а також, що ці країни не можуть підтримувати те, що у більших державах визначається як мінімальна необхідна «присутність» у міжнародній спільноті держав (членство в міжнародних організаціях, посольства в основних столицях тощо) через відсутність ресурсів [462].

Організація Об'єднаних Націй (ООН) також спробувала надати визначення малим та карликовим державам. У дослідженні, яке проводив Навчальний та дослідницький інститут Організацій Об'єднаних Націй у 1971 році, наводилися вислови Генерального секретаря ООН, які були вжиті у 1966 році та визначали малі держави як «невеликі за площею, чисельністю населення, а також людськими та економічними ресурсами». Згідно з визначенням ООН,

мала або карликова держава означає державу з населенням чисельністю один мільйон або менше. Хоча вираз «карликова держава» може бути сприйнятий посадовими особами країн як зневажливий, але насправді він вже прижився у науковій літературі та є загально вживаним. Ми розуміємо термін «карликова держава», як такий, що позначає країни з населенням менше 100 тисяч жителів. Однією з таких країн є *Ліхтенштейн*.

Незалежно від обраного визначення, суть держав з позначкою «мікро» позначатиме обмежені ресурси у зовнішній політиці та дипломатії. Через невеликий розмір карликові держави, як правило, характеризуються обмеженими природними ресурсами і менш масштабною економічною діяльністю, що стає на заваді діяльності уряду та громадським послугам. З цієї причини вони сприймаються як держави зі слабкими повноваженнями в галузі міжнародних відносин.

Ліхтенштейн вперше вирішив створити почесні консульства у 2004 році, а їх призначення почав у 2007–2009 роках, щоб заповнити певні представницькі прогалини у стратегії зовнішньої політики Ліхтенштейну. На відміну від інших країн, де почесний консул виконує традиційні обов'язки, такі, як видача віз та обслуговування громадян, у Ліхтенштейні п'ять нині працюючих почесних консулів взагалі не виконують традиційні посадові обов'язки. Консули Ліхтенштейну практикують далекосяжну публічну дипломатію, покращують імідж країни та поширюють просвітницьку роль, спрямовану на підвищення рівня знань про Ліхтенштейн у інших країнах. Тобто, вони демонструють країну як виробничий центр світового рівня, намагаються створити більш сприятливу картину своєї фінансової політики у контексті нападів на країну за низьке оподаткування, а також виступають в якості стратегічних зовнішньополітичних пунктів отримання та обробки інформації [147].

Висока вартість реалізації дипломатії є значним випробуванням для малих держав. Неможливість представляти власні інтереси на міжнародній арені так само, як і у випадку великих чи середніх країн, через фінансові обмеження призвела до появи механізмів мінімізації витрат на підтримку представництв за кордоном, і максимізації прибутку [147]. Іншим варіантом є пошук більш економічного засобу розширення

дипломатичних можливостей для двостороннього співробітництва. Альтернативою постійному представництву може бути одностороннє представництво (одна країна підтримує постійне представництво в іншій, але інша країна не має представництва у цій країні) або одночасне багатостороннє представництво (відкриття одного посольства або призначення одного посла для двох або більше країн). Незважаючи на відносну економічність, метод одночасного багатостороннього представництва не часто застосовується карликовими державами.

Іншим методом, схожим на вищезазначений, є варіант, коли посол-нерезидент займається питаннями, що виникають у країні призначення, перебуваючи у своїй країні. Цей метод можна удосконалити до створення невеликого посольства на чолі з тимчасовими повіреними у справах, при цьому посол проживатиме у своїй країні та виїжджатиме до призначеної країни кілька разів на рік. Поняття «посол з особливих доручень» або «спецпредставник» належать до понятійного апарату цього методу. У цьому випадку головою представництва є резидент своєї країни, акредитований у декількох державах за кордоном.

Одним з інноваційних підходів, що був запропонований науковцями, є створення віртуальних посольств і консульств для підтримки карликовими державами двосторонніх відносин [147]. Цікаво, що навіть така потужна держава, як США, впроваджує віртуальні представництва, хоча і з перемінним успіхом. Деякі країни використовують невеликі торгові та туристичні служби замість офіційного дипломатичного представництва в регіонах, що представляють економічний інтерес. Нарешті, кількість консулів, безумовно, почесних, розглядається в якості інноваційного рішення щодо питання представництва [136; 175]. Призначення почесних консулів є результатом обмежень, з якими стикаються малі держави в міжнародних відносинах і зовнішній політиці. Цей останній підхід є одним з найбільш ефективних засобів, до якого карликові держави можуть вдаватися, щоб розширити свою міжнародну діяльність. Відмінність функцій дипломатичних та консульських представництв у якійсь мірі полягає в змінній практиці. Іноді дуже важко відокремити суто комерційні інтереси держави від політичних або навіть стратегічних питань.

Ліхтенштейн загалом має п'ять форпостів для розширення двостороннього представництва і досягнення деяких з вищезгаданих цілей зовнішньої політики (два почесних консульства в Німеччині: Франкфурт та Мюнхені, а також три почесних консульства в США: Маконі, Лос-Анджелесі та Портленді). Перше почесне консульство Ліхтенштейну було відкрито лише в 2007 році в Сполучених Штатах, а нові створювалися протягом 2010 року. Роль, функції та взаємовідносини цих консульств, їх голів і ключових зацікавлених сторін продовжують розвиватися. Консули в середньому витрачають близько 900–1000 годин на рік на втілення в життя питань дипломатичної діяльності та на відрядження. Їх обов'язки включають в себе: (1) забезпечення доступності та зв'язків з громадськістю; (2) надання інформації про Ліхтенштейн; (3) представництво. Консульський корпус є важливою базою для проведення будь-якої діяльності [147].

Оскільки Ліхтенштейн міг призначити тільки обмежену кількість почесних консулів, то він почав з найбільших американських економічних та регіональних центрів. На думку посла Ліхтенштейну, почесні консульства, що знаходяться у США, відіграють ключову роль у стратегії дипломатичного розвитку країни. Зокрема, існує необхідність представити Ліхтенштейн як багатогранний центр економіки та бізнесу. Всупереч поширеній думці, обробна промисловість робить найбільший внесок в економіку Ліхтенштейну, а вже потім фінансові послуги. Щодо сприйняття Ліхтенштейну як фінансового центру, то почесні консули зобов'язані інформувати громадськість про останні реформи в секторі фінансових послуг Ліхтенштейну, в тому числі про багатосторонні угоди та про боротьбу з фінансовими злочинами. Почесні консули в США зосереджуються на просуванні іміджевої реклами, тобто проводять лекції та презентації; відповідають на питання для інформаційних матеріалів і є активними членами місцевого консульського корпусу. У Німеччині почесні консульства Ліхтенштейну з'явилися зовсім недавно, і водночас вони мають сильний громадський вплив та відіграють важливу роль, як і їх американські колеги, але їх діяльність трохи відрізняється. Ця різниця в основному пов'язана з необхідністю проведення кризових переговорів з метою врегулювання суперечок щодо податків між урядами двох країн.

Наявність у Ліхтенштейна почесних консулів демонструє інноваційний підхід і можливу гнучкість, властиву цій організації. Розширення дипломатичних зв'язків служить декільком цілям, ефективно впливає на розвиток дипломатії, розширює можливості публічної дипломатії, покращує імідж з мінімальним ризиком та витратами.

Консульська модель Ліхтенштейну також являє собою важливий механізм в рамках загальної публічної дипломатії та стратегії брендингу. Починаючи з 2002 року, Ліхтенштейн змінив свій національний імідж шляхом встановлення інтегрованих суспільних відносин, дипломатії та брендингової кампанії. Крім модернізації інтернет-сайту уряду на привабливе джерело інформації з усіх питань (від фінансів до туризму), спілкування з журналістами та представниками громадської думки та проведення консультацій для створення бренду Ліхтенштейну, князівство використовувало класичну дипломатію. Невелика дипломатична служба, яка історично обмежена посольствами в Берні та Відні, була розширена до восьми іноземних представництв, у тому числі в міжнародних центрах, таких як Брюссель, Берлін, Нью-Йорк і Вашингтон.

Грунтуючись на ролі публічної дипломатії, по суті, почесні консули Ліхтенштейну є регіонально-орієнтованими суб-національними послами. Ця модель має як сильні, так і слабкі сторони. З позитивного боку це збільшує кількість з мінімальними витратами ресурсів, надає регіонам більшу роль у великих і важливих двосторонніх дипломатичних відносинах і використовує місцеві і регіональні мережі. З іншого боку, масштаби не досить великі, оскільки існує лише 27 закордонних представництв, отже, Ліхтенштейн володіє обмеженими можливостями контролю за діяльністю великої кількості почесних консулів. Підбір персоналу має вирішальне значення і являє собою великий ризик. Нарешті, дати оцінку успіху в галузі публічної дипломатії також дуже важко.

З інноваційної точки зору уряд Ліхтенштейну відкрив почесні консульства і надав їм повноваження в рамках публічної дипломатії та стратегії брендингу.

Таким чином, для реалізації своїх зовнішньополітичних завдань малі держави все більше запроваджують у дипломатичну практику

використання почесних консульських установ, які не потребують фінансових витрат з боку держави, а згідно Віденської конвенції про консульські зносини 1963 року всі витрати покладаються на почесного консула. Почесні консульства використовуються для реалізації питань публічної дипломатії та стратегій брендингу, поширюючи таким чином інформацію про себе, залучаючи інвесторів, туристів тощо. Однак, постає питання ретельного відбору консульських посадових осіб та моніторингу ефективності їх діяльності.

3.2. Функціональна роль моделей публічної дипломатії в системі міжнародних відносин

У переважній більшості випадків «публічна дипломатія» використовується в основній діяльності окремої держави. Проте, сьогодні держава перестала бути єдиним актором публічної дипломатії, і міжнародні організації також активно використовують її інструменти для сприяння кращому розумінню та створення стійких відносин із цільовими аудиторіями. Великі регіональні організації з високим рівнем інтеграції, як ЄС, НАТО, АСЕАН, активно включають концепцію публічної дипломатії в стратегічні та організаційні документи, створюють спеціалізовані інституції, спрямовані на комунікацію та взаємодію із громадськістю.

Однак не всі організації є прихильниками використання публічної дипломатії у своїй діяльності. Так, наприклад, в Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) вирішили не вдаватися до методів публічної дипломатії, залишаючись незмінними прихильниками принципів конфіденційності, таємності та «тихої дипломатії» («закулісних» переговорів). ОБСЄ не бажає використовувати публічну дипломатію відкрито. Уся діяльність установи проходить під незмінним мотивом «треба діяти потайки, непомітно, бо якщо ОБСЄ надмірно політизує або зробить велику сенсацію з події, то вона не матиме жодних повноважень у тих країнах, де її представництва розташовані» [402]. У цьому випадку ОБСЄ скоріше виняток, адже більшість міжнародних організацій дуже активно використовують публічну дипломатію, підтримують

і розвивають унікальні та у певній мірі незалежні програми публічної дипломатії.

Розглянемо форми та методи реалізації публічної дипломатії найбільшого військово-політичного блоку країн – НАТО та найефективніших й найбільших регіональних інтеграційних об'єднань – ЄС та АСЕАН.

Організація Північноатлантичного договору (North Atlantic Treaty Organization – NATO) виступає як один з провідних військово-політичних союзів світу, який налічує 28 держав Північної Америки і Європи. У відповідності до статутних документів Альянсу, головна роль НАТО полягає у забезпеченні свободи і безпеки країн-членів з використанням політичних і військових засобів. НАТО дотримується спільних для Альянсу цінностей демократії, індивідуальної свободи, верховенства права та мирного розв'язання суперечок та підтримує ці цінності в усьому євроатлантичному регіоні. Засадничим принципом Альянсу є спільність поглядів між північноамериканськими та європейськими членами НАТО, що поділяють однакові цінності та інтереси і віддані справі збереження демократичних принципів, що робить нероздільною безпеку Європи і Північної Америки. Альянс стоїть на захисті своїх країн-членів від загрози агресії: головним військово-політичним принципом організації є система колективної безпеки, тобто спільних організованих дій всіх її членів у відповідь на напад ззовні [34].

НАТО відкрито називає комунікаційні та інформаційні програми, що використовуються організацією, публічною дипломатією та використовує останню для того, щоб створити кращий імідж організації. Основною метою НАТО у проведенні публічної дипломатії є «збільшення рівня обізнаності щодо НАТО, розуміння мети організації та просування політики і діяльності, що сприяє підвищенню рівня довіри до Альянсу». Для цього НАТО бере участь у різноманітній діяльності (смайт-оборона, боротьба з тероризмом, кібер-безпека та місії у Афганістані та Лівії), яка відхиляється від первинної мети організації та виходить за межі певних регіональних кордонів. Цей факт ускладнює процес створення організацією стислого, але зрозумілого наповнення публічної дипломатії. Згідно із думкою глави Управління публічної дипломатії НАТО пані С. Бабст, НАТО прагне створити унікальний «імідж

сильного, відданого та компетентного трансатлантичного співтовариства, яке охороняє мир та спокій своїх членів і, де це можливо, прагне зробити свій внесок у забезпечення стабільності та безпеки Євroatлантичного регіону» [402]. Стратегія публічної дипломатії НАТО спрямована на боротьбу з деякими недоліками іміджу організації, зокрема сприйняття НАТО як «міжнародного поліцейського», «інструмент США у досягненні своєї мети» та «пережиток періоду холодної війни». У НАТО завжди розуміли важливість ефективної комунікації та інформування громадськості. Діяльність установи у сфері публічної дипломатії розпочалася у 1950 році зі створенням Інформаційної Служби НАТО. Початкова роль Служби полягала у тому, щоб розповідати про діяльність НАТО широкій публіці. Робоча група з інформаційної політики та Робоча група з соціального та культурного співробітництва були об'єднані у Комітет з інформації та культурних зв'язків (КІКЗ). Із закінченням Холодної війни та появою необхідності у новому підході, у 2004 році апарат публічної дипломатії було реструктуризовано, тоді КІКЗ змінив свою назву на Комітет з питань публічної дипломатії (КППД), а Управління інформації та друку стало Управлінням публічної дипломатії (УПД) [176].

НАТО прагне вести публічну дипломатію у формальному, писемному та задокументованому вигляді і щороку видає Стратегію публічної дипломатії. КППД переглядає та затверджує щорічний План дій з публічної дипломатії, який допомагає у реалізації щорічної Стратегії публічної дипломатії. КППД за необхідністю також складає додаткові звіти та рекомендації для Північноатлантичної ради. Вперше в історії Альянсу, публічна дипломатія була згадана у Декларації саміту НАТО 2008 в Бухаресті. Держави-члени закріпили свої зобов'язання щодо встановлення зв'язків з внутрішньою та зовнішньою аудиторією у «відповідній, своєчасній та точній» манері. КППД виступає як консультативний комітет з питань комунікації та інформації у Північноатлантичній Раді. Він відповідає за планування, реалізацію і оцінку стратегії публічної дипломатії НАТО, тоді, як Управління публічної дипломатії координує усі стратегічні комунікаційні заходи цивільних або військових установ НАТО та стежить за діяльністю інших підрозділів НАТО. КППД складається з представників держав-членів (по одному на кожну)

на чолі з Помічником Генерального секретаря з питань публічної дипломатії та міжнародним штабом-секретаріатом. Мультимедійна бібліотека НАТО, гранти, які спільно спонсоруються, Центр інформації та документації НАТО у Києві, Інформаційне бюро НАТО у Москві та Контактні посольства НАТО у країнах-партнерах є внутрішніми складовими Управління публічної дипломатії. Також НАТО має окремий підрозділ зі стратегічної комунікації, який займається військово-громадськими справами [176].

Відрізняється практика застосування інструментів публічної дипломатії і в *Європейському Союзі (ЄС)*. Комплексна ефективність реалізації публічної дипломатії, як окремими країнами-учасницями, так і ЄС стає фактором забезпечення безпеки всього об'єднання. Глибина інтеграції в ЄС, зокрема в питаннях публічної дипломатії та міжнародних відносин робить їх унікальними, актуальними і цікавими для дослідження.

Коротке тлумачення поняття публічної дипломатії від Європейської Комісії було викладено в буклеті, присвяченому святкуванню 50-ї річниці ЄС – публічна дипломатія має справу з впливом на громадську думку. Її мета – просувати інтереси ЄС шляхом розуміння, оповіщення та впливу. Тобто, чітко пояснювати завдання, політичні заходи, діяльність ЄС і сприяти розумінню цих завдань шляхом діалогу з окремими громадянами, групами, установами та ЗМІ [281]. Діяльність ЄС у сфері публічної дипломатії зводиться до боротьби з деякими основними стереотипами, у яких Союз виступає «штучною конструкцією» або організацією, що керується тільки своїми найбільш потужними державами-членами.

З моменту свого створення ЄС намагався продемонструвати себе у якості «проекту, який слугує на благо миру», що й врятувало Європу від небезпеки майбутніх війн та нестабільності. Публічна дипломатія ЄС прагне зобразити Союз як унікальну модель для наслідування іншими державами та регіональними організаціями. Тим не менш, така позиція є трохи агресивною, застарілою і такою, що не орієнтована на майбутні покоління, які не знають усіх історичних та політичних засад процесу інтеграції у ЄС [168]. На сьогодні ЄС позиціонує себе як (1) територія, на якій вже 50 років панують мир і спокій, стабільність і процвітання, (2) охоронець

засад демократії, прав людини, верховенства закону і сумлінного управління, (3) вірний прихильник співробітництва та партнерства та (4) захисник культурної різноманітності своїх націй. Представництво ЄС у США надає американській громадськості продумані матеріали, зображуючи Союз у своїх агітаційних матеріалах як «трансатлантичного партнера, глобального гравця».

Одна з найбільш значущих змін, яка відбулась завдяки Лісабонській угоді з точки зору публічної дипломатії – це поява делегацій ЄС (посольств ЄС) після присвоєння ЄС статусу юридичної особи. Раніше делегації представляли галузі зовнішньої діяльності, які реалізовувалися Європейською Комісією. Стратегічні елементи публічної дипломатії ЄС та інформаційна діяльність у зовнішніх відносинах координуються штаб-квартирою, тоді як фактична передача інформації та технічна сторона здійснюються 139 делегаціями ЄС за кордоном і їх персоналом. До Лісабонської угоди вони були делегаціями комісії, але зараз це делегації ЄС, а значить, вони можуть представляти змішані інтереси зовнішньої діяльності ЄС. Також варто сказати про чисельність делегацій, багато з них мають лише кілька старших керівників, 13 не мають політичного відділу тощо. Представництво ЄС іноді буває набагато ширше, ніж двостороннє представництво більшості країн-членів [281].

Роль делегацій значно зросла після Лісабонської угоди зі зникненням почергового головування в Раді із зовнішніх відносин ЄС. До Лісабонської угоди почергове головування направляло велику кількість ресурсів і роботи публічної дипломатії ЄС, щоб просувати національні пріоритети головної країни за 6 місяців мандату. Зовнішнє представництво ЄС після Лісабонської угоди передалося делегаціям, але з незначними ресурсами, і точно набагато меншими в порівнянні з тими, які доступні багатьом державам-членам [176].

Ще одним нововведенням, яке було започатковане Лісабонською угодою, стало створення де-юре у 2009 р. та де-факто у 2010 р. єдиного зовнішньополітичного органу ЄС – Європейської служби зовнішніх справ (ЄСЗС), що є своєрідним міністерством закордонних справ Союзу та об'єднує у собі зовнішньополітичні відділи та департаменти, які раніше входили

до Європейської Комісії та Ради ЄС. При цьому Європейська служба зовнішніх справ є абсолютно незалежною від інших установ та має власний бюджет [288]. Європейська служба зовнішніх справ керує зовнішньою політикою ЄС та співпрацює з Європейською комісією з питань, які належать до їх спільної компетенції.

Створення Європейської служби зовнішніх справ вперше було передбачене у Європейській Конституції, яка, однак, так і не набула законної сили. Крім того, були об'єднані посади Єврокомісара з політики безпеки та Єврокомісара з зовнішніх справ. Після відхилення Конституції ідея запровадження зовнішньополітичного відомства ЄС на чолі із своєрідним міністром закордонних справ (Верховним представником ЄС із зовнішніх справ та політики безпеки) була реалізована в Лісабонському договорі.

ЄСЗС керує зовнішніми зв'язками ЄС, безпекою, оборонною політикою та контролює Об'єднаний Європейський аналітичний центр. Однак, незважаючи на рішення Верховного представника з зовнішніх справ та політики безпеки і Європейської дипломатичної служби, остаточне рішення приймається державами-членами та Європейською комісією. При Європейській дипломатичній службі діє шість географічних департаментів на чолі з керуючим директором. Департаменти відповідають за такі географічні зони: Африка; Азія; Південна і Північна Америки; Близький Схід і країни «політики Південного сусідства»; росія, країни Східної Європи та Західних Балкан; крім того, у складі Європейської служби зовнішніх справ діє департамент глобальних і багатосторонніх питань [288]. Європейська дипломатична служба також включає в себе відділи безпеки, стратегічного планування, правових питань та правового забезпечення, міжвідомчих зв'язків, зв'язків з громадськістю, внутрішнього аудиту та інспекцій, а також відділ захисту персональних даних.

Першим Верховним представником ЄС із зовнішніх справ та політики безпеки стала британка баронеса К. Ештон, яка обіймала цю посаду з 2009 до 2014 року. Її наступницею стала італійка Ф. Могеріні, яка обійматиме посаду з 2014 до 2019 року [328].

Верховний представник ЄС із зовнішніх справ та політики безпеки є також Європейським Комісаром та бере участь у засіданнях Ради ЄС із зовнішніх зв'язків.

Здатність різних делегацій ЄС брати участь у діяльності у сфері публічної дипломатії відрізняється. Наприклад, на сайті делегації ЄС у Вашингтоні сказано: Місія публічної дипломатії делегації є ключовим пріоритетом через стратегічну важливість партнерства ЄС і США. Щоб підтримати ці фундаментальні відносини і зробити співпрацю ще більш продуктивною, нам важливо взаємодіяти один з одним на всіх рівнях наших суспільств. Важливо, що ми продовжуємо дізнаватися один про одного: як функціонують наші політичні, економічні та соціальні системи, і як ми приймаємо рішення, які сприяють досягненню загальних цілей.

Важливість трансатлантичних відносин пояснює, чому Європейський парламент також відкрив відділ зв'язку (Європейський відділ зв'язку і зміцнення миру) 29 квітня 2010 у Вашингтоні, спрямований насамперед на зміцнення зв'язків на всіх рівнях органів Конгресу США і підтримку трансатлантичного законодавчого діалогу. Невеликий офіс відділу знаходиться окремо, хоча, за юридичних та практичних причин він розташований в делегації.

Деякі з інших великих делегацій також можуть запропонувати більш комплексну підтримку та послуги публічної дипломатії. Наприклад, делегація в Москві має Департамент інформації і друку; в Токіо – відділ преси, зв'язків з громадськістю та культури, тоді як в Пекіні є відділ преси та інформації. Однак це не є типовим, оскільки переважна більшість інших делегацій має співробітників з друку, інформації та культури в одній особі. Штаб-квартира ЄСЗС розсилає делегаціям «щоденні короткі новини» для керівництва, координації та вироблення єдиної позиції, усі делегації також забезпечені посібниками з публічної дипломатії. Делегаціям також пропонується залучати ЗМІ, найперше для передачі «цінностей ЄС, політики і результатів його проєктів зацікавленим сторонам третіх країн».

Європейський парламент був особливо активним в просуванні інших аспектів публічної дипломатії, особливо ролі культурної дипломатії у просуванні інтересів і цінностей ЄС у світі, у контексті розвитку «цифрової дипломатії». Комітет парламенту з культури та освіти зобов'язав по одній людині з кожного представництва ЄС за кордоном координувати взаємодію між ЄС та третіми країнами з культурних відносин. Як уже згадувалося вище, культурні

аспекти публічної дипломатії ЄС вимагають ретельної координації між і з державами-членами.

Деякі країни приділяють особливе мовне чи культурне значення окремим країнам, або мають добре розвинені форми пропаганди, такі як World Service BBC (Всесвітня служба Бі-Бі-Сі), Radio France Internationale (Міжнародне радіо Франції), Deutsche Welle (Німецька хвиля). ЄС, звичайно, не буде їх дублювати, але делегації можуть грати особливо важливу роль у збереженні та захисті культурного багатства членів ЄС. Це може мати важливу практичну цінність, наприклад, в контексті СОТ, де держави-члени ЄС можуть зіткнутися з вимогами лібералізувати ринки для культурних цінностей. Це вимагає зусиль з боку держав-членів, щоб об'єднати діяльність публічної дипломатії більш послідовно, так можна здійснити кращу координацію між національною і європейською діяльністю.

Публічна дипломатія ЄС у цій сфері головним чином зосереджена навколо делегацій, але набагато більше можна зробити, щоб залучити більш широку аудиторію за межами ЄС по радіо. З точки зору ЄС, радіо не дуже популярний засіб зв'язку, але воно може поширитися на більшу кількість людей, ніж Інтернет. Для багатьох в Африці на південь від Сахари і за її межами, радіо, як і раніше, залишається найважливішим каналом передачі новин. Середовище використання радіозв'язку зростає особливо швидко в Африці. Не дивлячись на те, що виробництво радіопрограм коштує людських ресурсів, виробництво програм на місцевих мовах за допомогою локально найнятого персоналу в делегаціях, які потім пропонують ключовим регіональним або національним радіостанціям, може мати істотний вплив на підвищення ефективності публічної дипломатії ЄС без великих витрат.

Включення всієї гами інтересів зовнішніх відносин ЄС у складі делегацій також вимагає більш тісної координації з дипломатичними службами держав-членів, з тим, щоб діяльність і повідомлення були узгоджені. Інтеграція позицій та пріоритетів ЄС у національну публічну дипломатію тільки підсилює політику ЄС. Це передбачає взаємну підтримку та обмін інформацією між ЄСЗС та національними дипломатичними службами [176]. Так, у рішенні Ради від 25 березня 2010 сказано: «делегації Союзу

повинні працювати в тісній співпраці з дипломатичними службами держав-членів. Вони повинні на взаємній основі надавати всю необхідну інформацію» [286].

Зростаючим аспектом дипломатії ЄС є «цифрова дипломатія», яка має очевидні додатки для публічної дипломатії. Зростає кількість молодих людей, пов'язаних у соціальних мережах, подкастах, медіа-подіях, культурних заходах, блогах та інших електронних інформаційних стратегіях (як продемонструвала Арабська весна). З одного кінця спектра вищевказане було охоплено колишнім держсекретарем США Хілларі Клінтон, яка запустила свою ініціативу державного управління 21-го століття, створену, щоб доповнити «традиційні інструменти зовнішньої політики оновленими і адаптованими інструментами управління державою, повною мірою задіяти мережі, технології та демографію взаємопов'язаного миру» [499].

Європейська служба зовнішніх справ визнала зростаюче значення ЗМІ і створила сторінку в соціальних мережах та інформаційних інтернет-порталах, таких як *Facebook*, *Twitter* і *Flickr*. Все більша кількість делегацій ЄС присутні на платформах соціальних мереж із заохоченням робити це з боку ЄСЗС та Комісії [176].

У цілому, коли ЄС працює в країнах з високим рівнем користування Інтернетом, акцент робиться більше на електронних інформаційних засобах, а не на паперовій продукції. Це також передбачає необхідність виділити необхідні ресурси і час для оновлення і поліпшення відповідних вебсайтів ЄС. На сьогодні це не робиться на систематичній основі і багато чого може залежати від здібностей окремих співробітників, надання необхідних навичок і підготовки, а також часу і ресурсів, щоб підтримувати і оновлювати різні вебсайти [143].

Оскільки засіб масової комунікації можна плутати з повідомленням, «електронна дипломатія» має своє місце у публічній дипломатії, але з обмеженнями. Вона стає особливо важливим інструментом для роз'яснювальної роботи серед громадськості за межами уряду і тому важливе значення має зв'язок з особами, що формують громадську думку, впливовими блогерами, журналістами та представниками громадянського суспільства. Події, які призвели до Арабської весни були особливо важливим нагадуванням, що публічна дипломатія ЄС повинна виходити за межі офіційних

діалогів і охопити інші питання сучасної багаторівневої дипломатії. Проблеми залучення до соціальних мереж лежать в труднощах підтримки стійких діалогів на часто складні теми.

ЄС не має розвинутого стратегічного плану з публічної дипломатії або ухваленого законодавчого акту зі структури публічної дипломатії Союзу. Тим не менш, у 2005 році Комісія прийняла «План дій Комісії з покращення комунікації в Європі». У 2006 році Комісія також розробила Білу книгу з Європейської комунікаційної політики. У 2007 і 2008 роках Комісія підготувала стратегічні та інформативні документи щодо залучення громадян ЄС через Інтернет та формування партнерства в рамках Союзу. У 2010 році Європейська Рада ухвалила резолюцію зі створення ЄСЗС, що передбачило створення відділу з інформації та публічної дипломатії. Згодом, Європейська Рада вирішила не відкривати цей відділ, а й далі надавати більше повноважень Генеральному директорату з питань комунікацій у інформуванні цільової аудиторії [176].

ЄС практикує публічну дипломатію через нечітко сформовану, децентралізовану та багатопланову структуру відділів, нескординовані напрями діяльності та програми. Комісія ЄС керує діяльністю у сфері публічної дипломатії через Генеральні директорати з питань комунікації, оскільки вони є основним засобом пропаганди у сфері публічної дипломатії Союзу, бо «відповідають за інформування та спілкування на тему політики Європейського Союзу з громадськістю». ГД з питань розширення, культури та освіти та EugoAid (розвиток та співробітництво) відіграють допоміжну роль у цьому процесі. ЄСЗС є для Союзу чимось на кшталт міністерства закордонних справ, що координує діяльність представництв ЄС у всьому світі. Верховний представник Європейського Союзу з питань закордонних справ і політики безпеки очолює ЄСЗС та підтримує діяльність відділів з комунікації. Питання розширення Європейської політики сусідства містять у собі елементи публічної дипломатії, які спрямовані на становлення позитивного сприйняття ЄС його потенційними членами і найближчими сусідами. Комітет політики та стабільності ЄС бере участь у заходах стратегічної комунікації для того, щоб мати змогу впливати на громадську думку щодо участі ЄС у військових операціях та операціях із забезпечення безпеки. Кадри та спеціальні

представники ЄС у різних регіонах відіграють важливу роль у сприянні реалізації політики та інтересів Союзу в різних регіонах та країнах. На сьогодні існує декілька комітетів у рамках Союзу, націлених на координацію різних заходів публічної дипломатії.

Здатність ЄС в цілому, і ЄСЗС конкретно, відповісти на відносний спад традиційної дипломатії та підвищення публічної дипломатії буде залежати від ряду взаємопов'язаних факторів. Насамперед, ефективна публічна дипломатія залежить від чіткого розуміння того, що необхідно передати. Під цим розуміється гостріше почуття самотності або того, за що саме виступає ЄС на міжнародній арені [176].

Наступна ідея полягає в тому, що сучасна зовнішня публічна дипломатія ЄС вкрай децентралізована. Однак, беручи до уваги вищезгаданий аргумент, централізація бажана тільки якщо ЄС сформує більш чітке повідомлення для зовнішнього світу. Ключовим елементом у будь-якій централізації є сама зовнішня політика. До неї очевидно є вимога щодо поліпшення координації між ЄСЗС, Комісією, Європейською Радою та Європейським парламентом. Це, безумовно, вимагатиме цілеспрямованої підтримки в рамках ЄСЗС, щоб сприяти будь-якій такій посиленій координації. У цьому контексті координація «трикутника» – торгівля, розвиток та ЄСЗС – має особливе значення.

Небезпека від такої непослідовності і ослаблення також може бути викликана відсутністю координації між ЄСЗС та державами-членами. Бажання держав-членів розвантажити більш нормативний план заходів щодо ЄС, тоді як вони переслідують свої більш прагматичні інтереси, слід уникати. Лісабонська угода відповідно до статті 24.3 Договору ЄС, врешті-решт, зобов'язує держав-членів «активно й беззастережно підтримувати зовнішню політику і політику безпеки Союзу в дусі відданості та взаємної солідарності», а також відповідати «діяльності Союзу в цій області». Додаткова публічна дипломатія на європейському та національному рівнях буде наочним способом продемонструвати таку відданість [281].

Насамкінець, здатність реагувати на виклики публічної дипломатії, описані вище, залежатиме від координації, доступу до необхідного досвіду та ресурсів. Будь-яка серйозна діяльність буде включати в себе надання публічній дипломатії більш ключової ролі

в рамках власне ЄСЗС, пов'язуючи її зі стратегічною комунікацією та плануванням і, що особливо важливо, з делегаціями. Збільшення кількості національних дипломатів в ЄСЗС необхідно використати для оновлення загального досвіду в публічній дипломатії. Більше уваги слід приділяти ефективній підготовці до публічної дипломатії, а також до «електронної» (публічної) дипломатії. Питання, чи виявляється можливим зробити це, залежить частково від політичного бажання лідерів ЄС та держав-членів, щоб більш точно визначити глобальну роль ЄС і, таким чином, сказати щось про тип діяча, яким є Союз і яким має стати. Решта залежить від людських ресурсів, навичок і бюджетної підтримки на період зростаючого тиску на національному рівні та на рівні ЄС.

Інше інтеграційне об'єднання – *Асоціація держав Південно-Східної Азії* (АСЕАН) – на відміну від НАТО і ЄС, ще не використовує термін «публічна дипломатія» в своїй практиці і не має спеціалізованого відділу з публічної дипломатії. Тим не менш, різні інституційні рівні організації вже реалізували ряд заходів публічної дипломатії.

АСЕАН працює над тим, щоб успішно керувати інформацією задля створення відчуття приналежності і взаєморозуміння між його державами-членами. Організація збільшила використання публічної дипломатії задля створення «Спільноти АСЕАН» у 2015 році. Діяльність АСЕАН у сфері публічної дипломатії «спрямована на те, щоб допомогти АСЕАН роз'яснити свою політику і діяльність регіональному та міжнародному співтовариству» та «залучити людей до вирішення регіональних питань та участі у процесі побудови спільноти» [402]. Своєю діяльністю у сфері публічної дипломатії АСЕАН намагається боротися з невірним сприйняттям організації як слабкого і незначного регіонального та глобального гравця.

Секретаріат АСЕАН проголошує: «Єдиний погляд, єдиний колорит, єдина спільнота» в якості офіційного девізу організації. Цей девіз пов'язаний з сенсом публічної дипломатії, який АСЕАН представляє своїм громадянам і всьому світу: «АСЕАН – це своєрідний концерт азійських націй на південному сході, що прагнуть стабільності, миру та процвітання, пов'язаних партнерством у динамічному розвитку та співтовариством небайдужих громад».

У АСЕАН почали розробляти механізми публічної дипломатії після холодної війни, особливо після приєднання десяти нових членів у 1999 р. Починаючи з 1989 року, конференції за участю міністрів АСЕАН, відповідальних за інформацію проходять щороку, і щороку їх учасники визнають необхідність поширювати інформацію про АСЕАН серед держав-членів та за їх межами. Ці конференції відіграли провідну роль у розвитку багатьох механізмів та інституційних структур публічної дипломатії, таких як, наприклад, вебпортал АСЕАН, вебсайт АСЕАН з питань культури та інформації та плани держав-членів щодо комунікації. Із створенням першого статуту у 2008 році у АСЕАН заявили, що організація буде більше практикувати публічну дипломатію.

Прийняття Хартії АСЕАН у 2007 році вважається відправним пунктом у історії АСЕАН. Хартія вважається важливим механізмом публічної дипломатії, що демонструє єдність, владу та згуртованість організації зовнішнім аудиторіям. У Хартії описано створення фонду АСЕАН, який виконує схожі функції з установами з питань публічної дипломатії. Діяльність фонду АСЕАН спрямована на побудову спільноти АСЕАН шляхом сприяння підвищенню поінформованості про особистості АСЕАН, а також через взаємодію між людьми та тісну співпрацю між різними зацікавленими та впливовими сторонами в регіоні. Підписуючи Себуанську Декларацію про прискорення створення співтовариства АСЕАН, у АСЕАН залишилися вірними курсу подальшого їх розвитку діяльності у сфері публічної дипломатії, залучаючи та встановлюючи кращі контакти зі своїми державами-членами. У рамках цієї Декларації в АСЕАН також склали План дій Соціально-культурного співтовариства АСЕАН з метою підвищення рівня поінформованості громадськості, обміну думками та збільшення кількості учасників [485]. Крім того, у 2010 році організація розробила Майстер-план з інтеграції АСЕАН. Деякі дії, передбачені цим планом, включають організований зв'язок з громадськістю, інформаційно-пропагандистську діяльність та створення партнерських відносин на регіональному та національному рівні [176]. Крім того, у 2012 році, комунікаційні та інформаційні представники від міністерств інформації

держав-членів АСЕАН зустрілися, щоб обговорити створення плану з комунікацій для ефективного просування створення співтовариства АСЕАН до 2015 року.

АСЕАН, як і ЄС, практикує публічну дипломатію через нечітко сформовану, децентралізовану та багатосарову структуру відділів, нескоординовані напрями діяльності та програми. Секретаріат АСЕАН та додаткові установи відіграють важливу роль у поширенні інформації про діяльність АСЕАН. Конференції за участю міністрів АСЕАН, відповідальних за інформацію, мають велике значення та стимулюють організації до активнішого розповсюдження інформації та покращення комунікаційних механізмів. Вебпортал АСЕАН, вебсайт АСЕАН з питань культури та інформації та плани держав-членів щодо комунікації також є основою публічної дипломатії організації [141].

Проаналізуємо публічну дипломатію згаданих організацій за основними компонентами: вивчення громадської думки та встановлення діалогу із закордонним суспільством (listening), інформаційні кампанії для формування позитивної думки у зарубіжних країнах (advocacy), залучення (engagement), оцінювання (evaluation) та узагальнено у табл. 3.7.

Таблиця 3.7 – Зміст публічної дипломатії міжнародних організацій за її основними компонентами

№	Компонент	Реалізація
1	2	3
1	Вивчення громадської думки та встановлення діалогу із закордонним суспільством (listening)	НАТО: дослідження проводяться із використанням аналітичних методів для формування іміджу організації за кордоном (національні та міжнародні опитування); активно використовуються онлайн-спільноти; ЄС: комісією ЄС реалізується План дій Комісії з покращення комунікації в Європі, а Відділ з аналізу громадської думки допомагає готувати тексти та доповіді АСЕАН: використовує конференції, саміти та події, щоб зібрати інформацію про погляди внутрішньо та зовнішньополітичних діячів, експертів та громадянського суспільства

Продовження таблиці 3.7

1	2	3
2	Інформаційні кампанії для формування позитивної думки у зарубіжних країнах (advocacy)	НАТО: інтенсивні та сучасні методи залучення аудиторії, соціальні мережі та вебсайти, а також застосування новітніх цифрових технологій ЄС: різні інформаційні кампанії, починаючи зі ЗМІ та завершуючи соціальними мережами та іншими інструментами, активно застосовується радіомовлення АСЕАН: в основному спілкується через виступи, спільні заяви після зустрічей, публікації, також функціонує вебсайт, деякі новини транслюються через національні ЗМІ
3	Залучення (engagement)	НАТО: реалізовано понад 140 інформаційно-пропагандистських заходів, прагне стати більш доступною широкій аудиторії, регулярно організує вебфоруми, відкриті дискусії у соціальних мережах, діє інтерактивна платформа «МИ – НАТО», фінансуються стипендіальні програми, проводяться заходи та конференції, створено онлайн-журнал “NATO Review”, додатково залучаються мозкові центри та університети ЄС: має конкретні цільові аудиторії для проведення заходів, організує відвідування країн ЄС для молодих лідерів, активно залучає впливових дійових осіб, фінансує неурядові організації, надає гранти дослідникам, підприємцям, молоді, виступає донорами допомоги країнам, що розвиваються АСЕАН: активно залучає експертів для прийняття рішень, просуває неформальні діалоги через саміти, конференції, семінари, залучає громадян через культурну дипломатію та обміни молоддю
4	Оцінювання (evaluation)	НАТО: щороку виробляється нова стратегія, функціонує Рада зі стратегічних комунікацій, що формулює параметри вимірювання ефективності заходів ЄС: немає всеосяжної стратегії, застосовує низку локальних стратегічних документів, активно здійснює аналітичну діяльність АСЕАН: не має офіційного механізму оцінки стратегічної діяльності

Джерело: узагальнено автором

Зміст кожного елемента розкривається більш детально.

1. *Вивчення громадської думки та встановлення діалогу із закордонним суспільством (listening – англ. слухання).* Процес вивчення громадської думки та встановлення діалогу із закордонним суспільством передбачає збір даних про зовнішнє сприйняття, аналіз цих даних, визначення проблем та вживання заходів щодо поліпшення / регулювання стратегії поведінки. Ефективне вивчення громадської думки може бути виконане за допомогою ефективного дослідження, аналізу та взаємодії з зовнішніми аудиторіями. Планування і виконання вищезгаданих пунктів здійснюється всередині організації, яка дослуховується до цільової аудиторії. Тому дуже важко оцінити можливості, які надає вивчення закордонної громадської думки міжнародним організаціям. З дослідження діяльності НАТО, ЄС та АСЕАН у сфері публічної дипломатії стає очевидним, що деякі організації ставляться до вивчення громадської думки дуже серйозно. Колишній помічник Генерального секретаря НАТО з питань публічної дипломатії пані Бабст стверджує, що «успіх публічної дипломатії полягає не у розмові, а у вмінні слухати» [402, с. 19]. Вона пояснює, що процес слухання є важливим для НАТО з двох причин: (1) збір та аналіз думок цільової аудиторії; (2) розуміння їх мотивів та переконань. У НАТО не проводять окремих опитувань задля виявлення суспільної думки щодо сприйняття організації серед громадськості. Тим не менш, у НАТО проводяться дослідження та використовуються аналітичні методи для формування іміджу організації за кордоном. У організації увага приділяється національним та міжнародним опитуванням. Наприклад, НАТО серйозно ставиться до опитування «Трансатлантичні тенденції», що проводиться Американським Фондом Германа Маршалла. У опитуванні встановлюється суспільне сприйняття трансатлантичного співробітництва, у тому числі вказані й деякі дані щодо НАТО.

Крім того, НАТО використовує існуючі онлайн-спільноти та блоги, такі як www.atlantic-community.org, щоб визначити громадську думку з питань, пов'язаних з організацією. Організація створила чати та форуми на тему Нової стратегічної концепції НАТО та роль НАТО в Афганістані [176].

Колишній Комісар ЄС М. Вальстрем, розмірковуючи на тему публічної дипломатії Комісії відзначила, що «спілкування – це більше, ніж просто інформація, це встановлення відносин та зміцнення діалогу з європейськими громадянами, воно єднає людей та допомагає уважно слухати» [168]. Це означає, що Комісія ЄС вважає слухання важливим компонентом інформаційно-пропагандистської діяльності. Цей факт доводить й План дій Комісії з покращення комунікації в Європі, у якому цілий розділ присвячено важливості ефективного вивчення громадської думки та звітності. У цьому плані мова йде про два важливі кроки на шляху до успішного вивчення громадської думки: (1) визначення цільових аудиторій і (2) розуміння іноземних держав через прямі контакти з національною, регіональною та місцевою владою за допомогою постійного моніторингу ЗМІ та опитування громадської думки. У плані також наголошується, що представництва ЄС мають звітувати до штаб-квартири та проводити дослідження на тему сприйняття суспільством конкретних питань.

Крім того, ЄС контролює діяльність Відділу з аналізу громадської думки, який відстежує еволюцію громадської думки у наявних та потенційних державах-членах ЄС. Цей відділ допомагає Союзу у підготовці текстів, прийнятті рішень та оцінюванні. Задля ефективного вивчення громадської думки, цей відділ займається проектом «Євробарометр», що являє собою дослідження на такі теми, як розширення ЄС, соціальна ситуація, охорона здоров'я, культура, ІТ, довкілля, євро та оборона.

АСЕАН не вистачає офіційного механізму для вивчення громадської думки цільової аудиторії. Тим не менш, організація використовує конференції, саміти та події, щоб зібрати інформацію про погляди внутрішньо та зовнішньополітичних діячів, експертів та громадянського суспільства. АСЕАН також використовує діалог з аудиторією країн, які не входять до складу АСЕАН для обміну ідеями та інформацією. Такий діалог допомагає АСЕАН краще зрозуміти те, як сприймаються цілі та діяльність організації.

Вивчаючи процес вивчення громадської думки (слухання) у публічній дипломатії НАТО, ЄС та АСЕАН стає очевидним, що всі три організації спрямовують зусилля на краще розуміння суспільної думки щодо сприйняття цих організацій серед цільової

аудиторії. Тим не менш, природа та інтенсивність цих заходів не є однаковими. У той час, як ЄС має цілий Відділ з аналізу громадської думки та координує проект «Євробарометр», НАТО в основному покладається на зовнішні опитування громадської думки (Трансатлантичні тенденції) та блоги (Атлантичне співтовариство). З іншого боку, АСЕАН використовує більш неформальні засоби (наприклад, конференції, саміти, діалоги тощо), щоб краще зрозуміти сприйняття організації цільовою аудиторією [176].

2. *Інформаційні кампанії для формування позитивної думки у зарубіжних країнах (advocacy)*. Інформаційні кампанії для формування позитивної думки у зарубіжних країнах (advocacy) є «одностороннім каналом» для спілкування із зовнішніми аудиторіями через зв'язки з пресою та інформаційну роботу. Цей процес має на меті ретельний відбір цільових аудиторій та використання міжнародними організаціями цифрових та мультимедійних технологій. НАТО використовує інтенсивні та сучасні методи організації інформаційних кампаній для того, щоб продемонструвати себе в якості прозорої та інтерактивної організації. Окрім міцних зв'язків з пресою та громадськістю, організація успішно використовує соціальні мережі та засоби комунікації. Вебсайт організації (www.nato.int) має чітку структуру, є інформативним, зручним, а також постійно оновлюється. На сайті є секція новин з пресрелізами, виступами офіційних осіб НАТО та аудіовізуальна бібліотека. Крім того, вебсайт пропонує безкоштовну розсилку новин. Також у НАТО є свій радіоканал NATOchannel.tv.

У НАТО багато уваги приділяється соціальним мережам та новітнім цифровим технологіям. НАТО має свою сторінку у Facebook, Twitter, акаунт у YouTube, Google, Flickr, і RSS-канал зі статтями, новинами, фотографіями, відео та іншим мультимедійним контентом. Також НАТО пропонує програми для iPad. У соціальних мережах є навіть сторінки не тільки французькою та англійською мовами, а й іншими, наприклад, російською та українською. Крім того, деякі діячі НАТО, наприклад, Генеральний секретар НАТО і Помічник Генерального секретаря НАТО з питань публічної дипломатії використовують власні сторінки у соціальних мережах для того, щоб стати ближчими до цільової аудиторії. Щоб відповідати вимогам, які диктує певний

курс діяльності, у НАТО розробили спеціальні принципи та правила використання соціальних мереж та Інтернету загалом для всіх співробітників НАТО.

ЄС проводить різні інформаційні кампанії, починаючи з преси та зв'язків з громадськістю, закінчуючи використанням соціальних мереж та нових цифрових інструментів. Для підвищення ефективності своїх інформаційних кампаній Союз присвячує усі свої заходи певним щорічним темам (наприклад, зміна клімату), які просуваються як в Брюсселі, так і у представництвах в усьому світі. Офіційний вебсайт ЄС з питань преси та зв'язків з громадськістю надає всебічний огляд новин, пресрелізів, пресконтакти, аудіовізуальні матеріали та календар подій ЄС. Також було створено програму Newsgoom, яка є доступною для всіх смартфонів та дозволяє користувачам дивитися трансляцію пресбрифінгів наживо, а також слідкувати за останніми новинами ЄС. На додаток до цього, на вебсайтах представництв ЄС є розділ новин, де працівники представництв діляться інформацією, що є релевантною для кожного окремого регіону. Для того, щоб покращити координацію між основними комунікаційними заходами в Брюсселі та між іншими країнами, було створено Підрозділ з питань преси та інформації для моніторингу діяльності делегацій ЄС шляхом регулярного звітування [176].

Крім того, ЄС займається радіомовленням. Комісія ЄС має сервіс аудіовізуальних новин Europe by Satellite. Цей сервіс націлений на спеціалістів у медіа сфері та містить теле- та радіоканали, на яких транслюється інформація, що стосується ЄС 23 мовами. Комісія також частково є спонсором Euronews, телеканалу, який розповідає про новини через пан'європейську призму. Цей канал відіграє значну роль у поширенні інформації про ЄС сімома мовами.

Протягом 50 років реалізації публічної дипломатії ЄС частково фінансував та створив документальні фільми та радіо-шоу, розміщав оголошення у пресі, фінансував телевізійні ролики та частково фінансував пресдодатки, у яких розповідалося про новини у більшості країн світу. Одним з висновків, який було зроблено з діяльності Союзу є той, що місцеві та регіональні ЗМІ повинні мати більш чітку мету, оскільки у багатьох країнах «місцева преса,

телебачення і радіо може бути більш придатними для донесення повідомлення певній аудиторії, такий як молодь, ніж національна преса» [402].

ЄС має довгий список соціальних мереж, де організація має акаунти: *Facebook*, *MySpace*, *Hyves*, *LinkedIn*, *Twitter*, *Blip*, *Flickr*, *Picasa*, *Daily Motion*, *YouTube* та *Vimeo*. Різні відділи ЄС, комісари, чиновники, делегації, політики та проекти стають відомими завдяки використанню соціальних мереж. Тим не менш, використання соціальних мереж безпосередньо чиновниками ЄС виявилось дуже ефективним. Наприклад, акаунти Верховного представника ЄС та Єврокомісара з питань розширення у *Twitter* є ефективним засобом пропаганди політики ЄС та встановлення зв'язків з цільовими аудиторіями.

АСЕАН різко збільшила свою діяльність у сфері зв'язків з пресою та громадськістю після закінчення холодної війни, вступу десяти нових членів та затвердження Хартії АСЕАН. До цього, АСЕАН практикувала більш «елітну» та «таємну» дипломатію, яка не була доступна ЗМІ. Оскільки АСЕАН була заснована «елітою», організація і зараз в основному «спілкується через виступи, спільні заяви після зустрічей та публікації еліти» [402, с. 24].

Запуск сайту АСЕАН у 1995 р. допоміг консолідувати інформаційні зусилля організації [212]. Цей вебсайт містить розділ «Новини», в якому розміщено останні новини організацій, заяви та комюніке керівництва. На сайті зберігаються відповідні документи та публікації, наявні мультимедійна галерея та календар подій. До сайту вдалося залучити різноцільову аудиторію: дослідники (80 % усіх відвідувачів), бізнесмени (15 % усіх відвідувачів), міжнародні організації та приватні особи (5 % усіх відвідувачів). На додаток до основної сторінки АСЕАН мала два вебсайти з публічної дипломатії: Культурний та інформаційний портал АСЕАН та Медіа-портал АСЕАН. Після появи проблеми із залученням відвідувачів на сайти, регулярного оновлення контенту та інтеграції цих сайтів у соціальні мережі, організація вирішила об'єднати ці вебсайти та інтенсивніше впроваджувати новітні цифрові технології [176].

Не зважаючи на те, що АСЕАН не веде мовлення, деякі з її держав-членів прагнуть просувати організацію через свої національні

ЗМІ. Наприклад, у Таїланді є канал 24 Thai-ASEAN News Network, на якому транслюються новини та події англійською мовою, та АСЕАН ТБ (транслює програми та передачі на економічні, політичні, соціальні та культурні теми англійською мовою). Поки що канал АСЕАН ТБ не здобув широку аудиторію у межах АСЕАН, але він діє як поєднуюча ланка між громадянами з 120 країн та з чотирьох континентів, що сприяє співробітництву між країнами АСЕАН і покращенню співробітництва між державами-членами АСЕАН.

У березні 2012 р. на конференції за участю міністрів АСЕАН, відповідальних за інформацію, було проголошено, що «АСЕАН повинна збільшити популярність у соціальних мережах, що допоможе організації й надалі бути актуальним джерелом інформації», особливо серед молодшого населення. Відтоді АСЕАН значно розширила використання соціальних мереж. АСЕАН підтримує сторінку у Facebook та щодня викладає короткі повідомлення, а також новини, відео, фото та інформацію про різноманітні події. Twitter акаунт Секретаріату АСЕАН «вводить дипломатію у цифровий вік ... для того, щоб встановити зв'язок з громадянами, компаніями та іншими недержавними суб'єктами» [402, с. 25]. На каналі організації у YouTube надається відео про різні дипломатичні, культурні та економічні заходи, здебільшого про Товариство АСЕАН-2015. Окрім соціальних мереж, АСЕАН має акаунти на Flickr та Scribd (місце зберігання публікацій та документів АСЕАН) [176].

Такий підхід до оцінювання інформаційних кампаній демонструє, що всі три організації мають добре розвинені зв'язки та інформаційні програми. НАТО, ЄС та АСЕАН роблять свої вебсайти цікавими завдяки централізованому та добре розробленому розділу новин, в якому надаються пресрелізи, заяви чиновників, аудіовізуальні дані та календар подій. Усі три організації беруть участь у радіомовленні через свої канали, або їх власні програми у ЗМІ інших країн. Організації визнають важливість соціальних мереж та мають акаунти у найпопулярніших з них. Основна проблема використання соціальних мереж ЄС полягає у тому, що майже кожна установа ЄС, делегація, програма, проект і громадські діячі мають окремі акаунти майже у всіх соціальних мережах. Більшість з цих акаунтів не інтегровані а отже, є зайвими та повторюють

ті ж самі повідомлення кілька разів. Це заплутує та бентежить користувачів.

3. *Залучення (engagement)*. Ефективне залучення є важливим підходом публічної дипломатії, необхідним для того, щоб привернути увагу відповідних суб'єктів та громадськості до дебатів та справ організації. Процес взаємодії являє собою «двосторонній канал» спілкування. Залучення у міжнародних організаціях оцінюється через діяльність, здійснювану цільовою аудиторією та групами.

НАТО реалізує ряд заходів, для того, щоб залучити зовнішню аудиторію. Наприклад, Управління публічної дипломатії НАТО організувало понад 140 інформаційно-пропагандистських заходів. НАТО прагне стати більш доступною організацією для пересічного громадянина. Штаб-квартира НАТО в Брюсселі приймає тисячі відвідувачів щороку, і деякі з них безпосередньо беруть участь у засіданнях разом з представниками НАТО. Мультимедійна бібліотека НАТО нараховує більше 18000 книг та 155 журналів, які знаходяться у вільному для відвідувачів доступі. Також у бібліотеці доступна розсилка новин про нові публікації [176].

НАТО регулярно організовує вебфоруми і відкриті дискусії на каналах соціальних мереж. Представники НАТО часто задають питання на своїх сторінках у соціальних мережах, тим самим залучаючи громадян через свої акаунти.

Для того, щоб залучити безпосередньо «користувачів мережі» з усього світу відкрито та прозоро, НАТО створила інтерактивну платформу «МИ – НАТО». Після висловлювань з приводу того, що ця платформа є зайвою, її було видалено.

Альянс націлений на залучення молодого покоління до обговорення. Для цього НАТО організовує і фінансує багато стипендіальних програм, літніх шкіл, семінарів, практикумів, конкурсів творів серед студентів і молодих фахівців. Прикладом такої програми є Літня школа для молодих спеціалістів Центру Європейських та Північно-Атлантичних справ, організована у Словаччині та Україні. Ця школа заохочує студентів і молодих лідерів до обговорення питань, пов'язаних з НАТО.

Крім того, НАТО організовує заходи та конференції, щоб привернути увагу експертів, директивних органів та інших

груп до обговорення ролі Альянсу і його публічної дипломатії. Наприклад, у 2012 році в Брюсселі НАТО організувала семінар на тему «Сила м'якої сили – публічна дипломатія НАТО» за участю провідних спеціалістів, які обмінювалися думками про переваги впровадження новітніх технологій у публічну дипломатію НАТО. На семінарі було розглянуто два питання: (1) яке місце займає НАТО у глобальному середовищі комунікацій та чи має організація в ньому свій голос та (2) яким чином НАТО може підключитися до аудиторії у всьому світі для того, щоб спільно працювати над вирішенням ключових питань [176].

Для того, щоб згуртувати експертів різних галузей, Альянс створив онлайн-журнал “NATO Review”. У цьому журналі «ключові питання безпеки, які є важливими та актуальними для НАТО, розглядаються крізь призму поглядів експертів». Метою створення цього журналу було забезпечення платформи для спілкування і обміну думками між експертами, а також ознайомлення з питанням трансатлантичної безпеки через статті, відео, картинки тощо. “NATO Review” відкритий для завантаження документів (аналіз статей, рецензування книг, досліджень з історії, досліджень на військову тематику та власні думки), які відповідають чітким вимогам. Платформа оптимізована для використання на смартфонах та ПК, і доступна через онлайн-підписку.

НАТО залучає неурядові установи, університети, мозкові центри та інші громадські організації через гарантоване спільне фінансування. Управлінням публічної дипломатії було запропоновано фінансування для проведення конференцій, семінарів, практикумів та інших видів діяльності, пов'язаних з публічною дипломатією на теми, актуальні для порядку денного НАТО.

Крім того, НАТО впровадило кілька заходів зі сфери культурної дипломатії. Напівмарафони НАТО в Угорщині привернули увагу учасників та забезпечили широке обговорення у ЗМІ. Також НАТО провела низку іміджевих заходів, таких як виставки НАТО, курси тощо.

ЄС так само активно залучає свою цільову аудиторію. Його мобілізаційні заходи пов'язані з конкретними цільовими аудиторіями, але, як правило, Брюссель та делегації залучають таких осіб, які задають тон дискурсу (журналістів, представників неурядових

організацій (НУО) та вчених) за допомогою різних заходів, що проводяться організацією (візити, видача грантів, конференції, семінари, програми обміну тощо).

Програма візитів ЄС, яка була створена у 1974 році, дозволяє молодим лідерам з країн, що знаходяться за межами Союзу, відвідати Європу для того, щоб «наочно оцінити цілі, політику та народи ЄС та покращити взаєморозуміння між фахівцями з країн, що не належать до Союзу з їх колегами з ЄС». Учасники цієї програми мають можливість зустрітися з представниками ЄС у Брюсселі, Страсбурзі і Люксембурзі та обговорити теми, що становлять спільний інтерес.

Залучення різних впливових осіб є важливим компонентом публічної дипломатії ЄС. Для цього ЄС фінансує неурядові організації ЄС та країн, що не входять до складу ЄС, а також НУО та проекти, що просувають інтереси ЄС. ЄС також надає гранти молоді, дослідникам, фермерам, малим підприємствам країн-членів ЄС та потенційних країн-членів ЄС, а також країн, які не входять до складу ЄС.

Представники ЄС прагнуть залучити цільову аудиторію через кіберпростір. Багато комісарів ЄС та старших співробітників ЄС мають свої власні блоги, які проливають світло на погляди представників ЄС. ЄС також намагається залучити аудиторію у країнах, що розвиваються, шляхом сприяння міжнародному розвитку. Союз є найбільшим у світі донором допомоги, забезпечуючи 55% всієї офіційної допомоги, наданої у справах розвитку та боротьби з бідністю.

Генеральна дирекція з освіти та культури впроваджує різні заходи з обміну, які роблять свій внесок у реалізацію мети публічної дипломатії ЄС завдяки стимулюванню обміну студентами та вченим між державами-членами ЄС та країнами, які не входять до складу ЄС. Наприклад, програма ЄС Еразмус Мундус (Еразмус +) «спрямована на підвищення якості європейської вищої освіти та сприяння діалогу, порозумінню між різними людьми та культурами через співпрацю з третіми країнами». Ця програма успішно просуває вищу освіту ЄС у всьому світі, сприяє налагодженню партнерських відносин між університетами держав-членів ЄС та університетами країн, що не входять до складу ЄС та допомагає створити позитивний імідж Союзу серед студентів та наукових кіл.

Союз також практикує культурну дипломатію через Генеральні дирекції з освіти та культури та їх делегації за кордоном. Культурна діяльність ЄС спрямована на сприяння як державам-членам ЄС, так і Союзу в цілому. Делегації ЄС за кордоном організують різні культурні заходи для того, щоб сформувати стійкий образ Союзу. Під час кампанії з публічної дипломатії, присвяченої 50-й річниці ЄС, було організовано 106 культурних заходів (концерти та музичні заходи, кінофестивалі, танці, театр) у всьому світі. Крім того, ЄС було проведено 62 виставки та ярмарки, 73 заходи для молоді, 48 конкурсів та вікторин та 19 спортивних заходів. Варто відзначити, що завдяки бренду ЄС вдалося залучити спонсорів з боку приватного сектору у всьому світі, оскільки компанії хотіли взяти участь у заходах, організованих Союзом [402].

Діяльність АСЕАН також спрямована на залучення цільової аудиторії. АСЕАН просувала неформальні діалоги (саміти, конференції, семінари) у якості засобу залучення лідерів держав-членів. Саміти АСЕАН стали «скоріш інструментом публічної дипломатії, ніж частиною політичного процесу» [402, с. 30]. Ці саміти дозволили внутрішній та зовнішній еліті встановити міцні професійні зв'язки й успішно вирішувати складні питання.

АСЕАН відома тим, що приділяє особливу увагу залученню експертів до процесу прийняття рішень. Інститути стратегічних та інститути міжнародних досліджень АСЕАН (з філіями у кожній державі-члені) були створені, щоб привернути увагу вчених, інтелектуалів, журналістів, бізнес-еліти та чиновників до науково-дослідницької діяльності. Такі заходи зазвичай проводяться у формі аналізу та публікацій, але експерти, запрошені АСЕАН, мали змогу брати участь у різних конференціях, семінарах, практикумах і зустрічах на найвищому рівні. Просування АСЕАН науково-дослідницької діяльності є важливим засобом для встановлення конструктивних відносин між експертами та науковцями у межах і за межами організації [176]. АСЕАН приділяє особливу увагу залученню громадян. Організація формалізувала процес офіційної реєстрації установ, пов'язаних з АСЕАН. Тим не менш, АСЕАН підтримує та здійснює ряд міжнародних проектів за участю громадськості по всьому світу.

АСЕАН активізує свої зусилля щодо просування культурної дипломатії та обмінів молоддю. Організація розробила дві інтерактивні онлайн гри (“Next Top Chef” та “The Legend of the Golden Talisman”) з метою підвищення обізнаності про організацію, її місце, і культуру країн-членів. Програма “ASEAN Quiz Program” спрямована на підвищення знань про АСЕАН серед молоді. Крім того, у Сінгапурі було створено університетську програму обміну ASEAN Scholarship, що націлена на «надання молоді АСЕАН можливості розвивати свій потенціал».

4. *Оцінювання (evaluation)*. Процес оцінювання вимагає розгляду кожного заходу публічної дипломатії, що проводять організації окремо.

Щороку Комітет з питань публічної дипломатії НАТО виробляє нову стратегію публічної дипломатії для організації. У цьому стратегічному плані публічне середовище досліджується шляхом аналізу SWOT. Він допомагає встановити цілі та пріоритети організації, а також визначити підходи та інструменти проведення публічної дипломатії. Механізм оцінювання описано у стратегії публічної дипломатії, де пояснюється, що НАТО оцінює свою публічну дипломатію через: «засвоєнні уроки, аналіз даних, систематичний аналіз засобів масової інформації та преси; регулярний перегляд статистичних даних щодо використання вебсайту НАТО; аналіз звітів Контактних посольств НАТО та регулярний перегляд електронних видань тощо» [402, с. 31].

Рада зі стратегічних комунікацій – це організація, яка оцінює ефективність діяльності НАТО у сфері комунікацій. Крім того, у 2013 році Управління публічної дипломатії НАТО разом з Об'єднаним центром аналізу і вивчення досвіду розробили «Принципи стратегічного планування та оцінювання публічної дипломатії», для того, щоб краще оцінити та підвищити результативність діяльності у галузі публічної дипломатії НАТО. Вони містять параметри для ведення ефективної публічної дипломатії, стратегічного планування та оцінювання, які можуть бути використані не тільки у НАТО, а й у інших організаціях.

ЄС, на відміну від НАТО, не має всеосяжної стратегії публічної дипломатії. У Генеральних директоратах з комунікацій було створено кілька стратегічних документів, націлених на вдосконалення

і координацію діяльності Союзу. Тим не менше, ці документи не допомагають досягти більшого успіху. Крім того, ЄС не має підрозділів з досліджень та аналізу, які б «оцінювали ефективність програм ЄС». Однак, не зважаючи на відсутність чіткого стратегічного плану і механізму оцінки публічної дипломатії, ЄС намагається розглянути інші методи оцінювання ефективності своєї діяльності. Наприклад, у ЄС опублікували доповідь, у якій оцінювалася успішність діяльності. У доповіді стверджується, що організовані заходи дозволили політикам, вченим та громадськості «оцінити досягнення ЄС та встановити такі відносини, які вони хочуть підтримувати з країнами-партнерами по всьому світі» [402, с. 32]. У цьому звіті представлені заходи, націлені на досягнення успіху, а також ряд факторів, які могли б забезпечити високу зацікавленість аудиторії (наприклад, чіткість повідомлення, завчасна підготовка та публічність, співпраця з державами-членами, співпраця з відповідними державними та місцевими органами влади).

На відміну від ЄС та НАТО, АСЕАН не мають офіційної стратегії або механізму оцінки публічної дипломатії. Тим не менш, задля побудови Спільноти АСЕАН-2015, організація складає важливі стратегічні документи, які могли б замінити всеосяжну стратегію публічної дипломатії. Стратегічний план АСЕАН з туризму на 2011–2015 рік був розроблений, щоб підкреслити роль «туризму у суспільстві», залучити іноземців до відвідування регіону і забезпечити позитивне ставлення з боку країн-членів. Крім того, АСЕАН розробила 5-річний робочий план з розвитку освіти (2011–2015), що закріплює позиції АСЕАН в якості регіонального партнера у секторі освіти.

Навіть якщо АСЕАН не вистачає формального механізму оцінки, підрозділи Секретаріату АСЕАН стежать за здійсненням багатьох видів діяльності у сфері публічної дипломатії. АСЕАН також прагне оцінити ефективність комунікації та якість наданої інформації в ході конференцій за участю міністрів АСЕАН, відповідальних за інформацію, де вони оцінюють дієвість комунікаційних планів держав-членів.

Цінності та інтереси міжнародних організацій зумовлюють стратегію використання публічної дипломатії. Пояснення того факту, що деякі організації офіційно називають свою діяльність

«публічною дипломатією», тісно пов'язане з концепцією суверенітету та використанням публічної дипломатії. Ідея «колективної оборони» НАТО та його боротьба за просування м'якої сили пояснює, чому організація прагне відкрито практикувати публічну дипломатію. Стіжка норма, що існує у АСЕАН, необхідна для «поваги суверенітету» і «невтручання» у справи інших держав. Це пояснює, чому організація ніколи не називає свою інформаційну діяльність публічною дипломатією. Як правило, держави-члени АСЕАН готові нехтувати вітчизняною стратегією публічної дипломатії заради використання наднаціонального підходу у публічній дипломатії.

Ефективна публічна дипломатія / стратегічні комунікації необхідні для пояснення військових дій, вжитих задля створення позитивного іміджу та переконання зарубіжної аудиторії у законності такого втручання. Військові втручання в Боснії (1995), Косово (1999) та Лівії (2011) вимагали від НАТО зусиль у переконанні міжнародного співтовариства у легітимності цих жорстоких дій на благо безпеки. Як стверджує Хаурт, перетворення ЄС з цивілізованої сили на діяча у сфері антикризового управління вимагало встановлення ефективної комунікації та створення успішного іміджу Союзу для міжнародної спільноти. Міжнародні організації Азії навпаки утримуються від участі у втручанні і виступають проти подібної практики. Це пояснює, чому інтенсивне використання публічної дипломатії не притаманно АСЕАН [176].

Розглянувши публічну дипломатію міжнародних організацій – ЄС, НАТО, АСЕАН, – можна зробити такі висновки. Із розвитком інтеграційних процесів, все більшою інституціоналізацією, міжнародні організації все більшу увагу, людські та фінансові ресурси спрямовують на розвиток публічної дипломатії. Фундаментальні відмінності між політикою Європи та Азії зумовлюють створення у НАТО більш централизованого, ієрархічного та структурованого апарату публічної дипломатії, у той час як АСЕАН відмовилася від офіційної інституціоналізації публічної дипломатії. Незважаючи на те, що діяльність ЄС сконцентрована на дуже великій кількості проблемних галузей, в організації створено структуру публічної дипломатії, яка вимагає більшої централізації, координованості та компактності. Азійські міжнародні організації є більш

децентралізованими, що пояснює відсутність у АСЕАН відділів / комітетів з публічної дипломатії.

3.3. Компаративний аналіз дієвості моделей публічної дипломатії та визначення ключових інструментів впливу

Отже, станом на сьогодні у світовій практиці різних країн та їх об'єднань сформовано перелік ефективних моделей реалізації публічної дипломатії, яка має свої особливості в залежності від типу актора, масштабів його впливу, доступних ресурсів, стратегічних цілей, засобів впливу та інших параметрів. При цьому існуючі практики свідчать, що окрім пошуку оптимальної комбінації інструментів реалізації публічної дипломатії, актори швидко адаптуються до вимог та викликів глобалізаційних перетворень, реагують на можливості цифровізації каналів комунікацій, усвідомлюють важливість концептуальної зміни підходів у налагодженні двостороннього формату взаємодії. Однак, беззаперечним залишається факт флагманської діяльності урядових структур (МЗС, Департаментів, спеціалізованих відомств, що опікуються питаннями публічної дипломатії) як координуючих центрів, які спрямовують зусилля на визначення цілей, принципів, допустимих меж реалізації публічної дипломатії, очікуваних стратегічних та оперативних результатів, а також бажаний формат сприйняття країни зарубіжною аудиторією.

З точки зору державної політики, до дипломатичних інструментів у публічній дипломатії можуть відноситися як традиційні засоби взаємодії (між урядовими структурами, від уряду до зарубіжної аудиторії і навпаки), так і парадипломатчні (співпраця у сфері економіки, бізнесу, освіти, культури), спеціальні (інструменти слухання, адвокації, залучення, оцінювання). Ці інструменти політики визначаються, регулюються і вимірюються в межах функціонування флагмана (центрального координуючого органу), що слугує національним інтересам.

Аналіз національних моделей реалізації публічної дипломатії дозволяє засвідчити спільні риси їх функціонування: прагнення отримання та просування статусу провідних світових держав через

наращення територіального, військового, економічного, технологічного, наукового та освітнього, а також культурного потенціалу, традиційних та глобальних цінностей; зміну формату та каналів (переважно цифрових); цільової аудиторії (молодь та члени неурядових організацій); механізмів просування (переважно горизонтальних), теоретичних засад (брендинг/ребрендинг, «м'яка» сила) та термінології (національний бренд, глобальний національний посил); збереження загальної мети (просування національних інтересів).

Розглядаючи національні держави відповідно ступеня їх впливовості простежуємо ознаки масштабування структури управління публічною дипломатією, збільшення кількості регіональних представництв, високий рівень професіоналізму кадрового забезпечення та розгалуженість апарату обслуговування у єдиній *наддержаві* сучасності – США. Тут вдало поєднується механізм координації діяльності у сфері публічної дипломатії з боку урядових структур (Державного департаменту), що займається стратегічним регулюванням, ресурсним забезпеченням, вимірюванням результативності публічної дипломатії в рамках завдань зовнішньополітичної служби, та діяльність неурядових акторів (фонди, мозкові та освітні центри) тощо. У Сполучених Штатах, Заступник Держсекретаря з публічної дипломатії і зв'язків з громадськістю є відповідальним за державну публічну дипломатію. Це підкреслює важливість узгодження цілей програм, ресурсів і структур публічної дипломатії з зовнішньополітичними цілями США. Як і Німеччина, США визначає для себе широкий спектр цілей публічної дипломатії. Тим не менш, вони вказують на те, що публічна дипломатія США, радше, орієнтована на самозбереження та зумовлена кризою. Необхідність розробки стратегічного підходу до публічної дипломатії відноситься не тільки до держав, а й до наднаціональних організацій, таких як Європейський Союз.

Великі країни, такі як Німеччина, Сполучене Королівство, Норвегія, Австралія сформували власні національні моделі публічної дипломатії, однак типовим для них можна відзначити розмежування урядових та неурядових структур, задіяних у реалізації заходів різного характеру, прагнення охопити широкий спектр програм культурного, освітнього, соціального, економічного, безпекового

характеру, сприяти обмінам та спільній проєктній роботі, активному зануренню у національне середовище.

Публічна дипломатія Сполученого Королівства сконцентрована на розробці узгодженої, послідовної стратегії, що виходить за рамки цілей окремих суб'єктів публічної дипломатії і побудована на тісному зв'язку суб'єктів публічної дипломатії. Публічна дипломатія північних європейських країн також зосереджується на розробці послідовної, всеосяжної стратегії публічної дипломатії, яка потім обмежується кількома основними галузями та основними цінностями. За допомогою "Brand Sweden" Швеція намагається створити образ прогресивної держави. "Brand Sweden" заснований на чотирьох ключових цінностях: інноваційність, відкритість, автентичність та небайдужість. Норвегія, навпаки, концентрується на створенні образу країни зі «спокійним характером». Незважаючи на децентралізовану, плюралістичну структуру публічної дипломатії Німеччини, вважається, що більш тісна співпраця між організаціями була б ефективнішою. Норвегія і Швеція концентрують свої зусилля на розвитку співробітництва через норвезьке та шведське агентство зі співробітництва в галузі розвитку, яке просуває ідею «процвітання, розумного управління і безпеки» в бідних країнах [154].

Стає очевидним, що великі країни можуть зосередити свою діяльність на багатьох країнах, на відміну від Норвегії, яка намагається відокремити себе від інших країн як посередник і пропагандист миру і, таким чином, концентруючи свої зусилля публічної дипломатії на країнах, таких як Шрі-Ланка або Колумбія. Тоді, як тільки деякі німецькі суб'єкти публічної дипломатії розглядають внутрішню аудиторію як цільову, Китай визнає внутрішню аудиторію та емігрантів своєю цільовою групою. На відміну від цих двох країн, США, Сполучене Королівство та Норвегія не визнають своїх громадян цільовою групою публічної дипломатії.

Німецькі суб'єкти публічної дипломатії застосовують Web 2.0 вельми нерішуче, тоді, як майже кожен суб'єкт публічної дипломатії США знайомий з Web 2.0 як з інструментом публічної дипломатії. Використання соціальних мереж є дуже важливою частиною стратегій публічної дипломатії Китаю, Великої Британії, Фінляндії, Швеції і навіть Мальдівських островів [154].

Аналіз рівня інституціоналізації та практичного закріплення моделей публічної дипломатії у практиці країн і міжнародних організацій дозволив порівняти дієвість їх інструментарію за такими основними компонентами: вивчення громадської думки та встановлення діалогу із закордонним суспільством (listening), інформаційні кампанії для формування позитивної думки у зарубіжних країнах (advocacy), залучення (engagement), оцінювання (evaluation). Відповідно, процес вивчення громадської думки займає важливе місце у реалізації публічної дипломатії та вимагає обґрунтованого підходу, зокрема визначено такі його базові ознаки: (1) спрямованість на сприйняття цільової аудиторії шляхом аналізу думок та запитів; (2) якісний вибір цільової аудиторії; (3) розуміння мотивів та переконань через прямі та непрямі контакти з національною, регіональною, локальною владою, представниками громадськості, планомірна робота над їх коригуванням. При цьому підтверджено високу результативність використання онлайн-спільнот, організаційних та особистих блогів, чатів, форумів та інших способів онлайн-комунікацій, що переважно спрямовані на інформування та збирання зворотного зв'язку від цільової аудиторії шляхом опитування. Окрім того, дієвим інструментом виступає проведення конференцій, самітів, подій різного типу, збору думки та поглядів внутрішньо та зовнішньополітичних діячів, експертів та громадянського суспільства.

Відносно інформаційних кампаній для формування позитивної думки у зарубіжних країнах, попри односторонній характер цього інструменту він також є ефективним за умови ретельного відбору цільових аудиторій та активного використання цифрових і мультимедіа технологій (вебсайти, пресрелізи, структурована інформація та виступи офіційних осіб, аудіовізуальні бібліотеки, щорічні глобальні теми, спеціалізоване радіомовлення). Вадою застосування цілеспрямованих інформаційних кампаній є надмірна поширеність неінтегрованих акаунтів, присвячених різноманітним програмам та проектам, у результаті чого повідомлення дублюються та втрачають дієвість.

Варто відзначити зростаючу важливість застосування інструментів залучення, заснованих на використанні інформаційно-пропагандистських заходів у форматі спонукання до дискусії через:

спеціалізовані платформи, експертні конференції та семінари, онлайн-видання, стипендіальні програми, літні школи, практикуми, конкурси, академічні обміни, грантове спільне фінансування для неурядових установ, культурні заходи. Окрім того, значного поширення набуває інструментарій оцінювання, що дозволяє збирати зворотній зв'язок щодо результативності кожного проведеного заходу та коригувати цілі, пріоритети, підходи та інструменти публічної дипломатії, оновлювати критерії дієвості. При цьому, інструменти оцінювання результативності визначено як ефективні незалежно від ступеню централізації, ієрархічності та структурованості моделі публічної дипломатії, однак, за умови концентрації на значній кількості проблемних галузей необхідне підвищення рівня централізованості, скоординованості та компактності.

У науковій літературі складно знайти чіткі методики, що дозволяють проаналізувати процес вибору інструментів реалізації в публічній дипломатії [304]. Існуючі наукові висновки переважно стосуються змісту, результатів і механізмів конкретного інструменту публічної дипломатії, такого як, наприклад, культурні та освітні міжнародні обміни, посередництво національних діаспор, діяльність неурядових організацій [219], нові засоби комунікацій та типи медіа [442], але мало хто з дослідників вивчав процес вибору інструментів і те, чому він відбувається саме таким чином.

Насамперед, це викликано високим ступенем суб'єктивізму у прийнятті рішень, що складно враховувати, однак критично важливо для розуміння процесу вибору інструментів. Багато рішень приймаються на основі досвіду та уваги до нюансів, які не охоплюються жорсткими параметрами теоретичного аналізу. Зокрема, прагнення неурядових організацій Німеччини за будь-яку ціну зберегти незалежність від уряду зрозумілою, але складною для вимірювання та оцінки, або ж консерватизм у рішеннях британського уряду, прагнення дотримуватися жорсткого регламенту та правил ієрархічності при призначенні дипломатів на службу тощо.

Наступним проблемним питанням вибору інструментів у сфері публічної дипломатії є суттєві відмінності між країнами, організаціями, групами та окремими особами. Необхідність враховувати різні контексти, інтереси, бачення, а також ресурсні обмеження різного характеру ускладнюють пояснення вибору інструментарію

публічної дипломатії на основі універсальної моделі. Проведений аналіз підтвердив, що ці відмінності можуть бути настільки суттєвими, що один і той самий інструмент буде ефективним в одній країні, але не працюватиме в іншій. Намагаючись уникнути надмірного узагальнення або спрощення, науковці досить обережно висловлюють свої думки щодо можливості практичної реалізації подібної моделі, однак, на нашу думку, за умов правильного формулювання цілей, контекстів та параметрів цільової аудиторії реалізувати цей намір реально. Для початку варто зосередитись на концептуальних відмінностях традиційної та новітньої моделей публічної дипломатії, що було більш детально обґрунтовано у першому розділі дослідження. За результатами узагальнення можна відзначити, що під впливом глобалізаційних процесів модель публічної дипломатії трансформується таким чином:

(1) цільове призначення та завдання публічної дипломатії у новітній парадигмі функціонування зосереджується на переході від підтримки і наповнення інформаційного простору релевантною інформацією, налагодження каналів односторонньої взаємодії до забезпечення рівнозначного за характером багатовимірного діалогу з метою адвокації та просування національних інтересів, обґрунтування контексту і його узгодженої ретрансляції на всіх рівнях;

(2) коло впливових суб'єктів значно розширюється, а ступінь значущості їх діяльності зростає, зокрема традиційні суб'єкти (дипломатичні структури уряду, міжнародні інститути та організації, національні діаспори та університетські спільноти, задіяні в культурних та освітніх обмінах) залишаються одними з ключових елементів системи, однак, поряд із ними можуть активно діяти нетрадиційні впливові суб'єкти (неурядові та громадські організації, територіальні громади, агенції та фонди, мозкові центри, представники бізнесу, суб'єкти особливої довіри тощо);

(3) за рахунок удосконалення технологій цифрових комунікацій та з огляду на глобалізаційні виклики суттєво розширюються канали комунікацій, тому поряд із національними (офіційними, контрольованими, односторонніми) функціонують публічні (офіційні та неофіційні, особистісні, двосторонні, цифрові) канали за типом взаємодії;

(4) інструментарій впливу також зазнає змін, коли від прямих, жорстко окреслених пропагандистськими рамками, інформаційних

меседжів (розсилки довіреним ЗМІ, протокольні правила спілкування, контроль змісту та наповнення, особиста взаємодія через обмін та навчання тощо) відбувається перехід до м'яких за характером інструментів, в основу яких покладено метод підштовхування, співпраці, мережевої взаємодії, переконання особистим прикладом, управління поведінкою;

(5) ресурсне забезпечення варіюється в залежності від усвідомлення важливості публічної дипломатії для країни та переважно еволюціонувало від виключно державного бюджетного фінансування до більш гнучких способів комерціалізації діяльності окремих інститутів та організацій (можуть діяти на основі як власних домовленостей та партнерської мережі підтримки приватного бізнесу, так і за рахунок зовнішнього спонсорювання, у тому числі системи «донатів» від зацікавленої аудиторії);

(6) критерії оцінки ефективності публічної дипломатії визначаються у новітньому її вимірі не лише рівнем охоплення цільової аудиторії та частотою інформування, а й досягненням у стратегічному баченні сприйняття національної держави як самостійної (рівнозначної) частини світової спільноти, надійного партнера, що має власні культурні та ціннісні орієнтири;

(7) до умов впровадження практики публічної дипломатії в окремих країнах можна віднести історичну обумовленість та прагнення сформувати надійну дипломатичну мережу, тоді як в інших лише усвідомлюють необхідність активізації діяльності у сфері публічної дипломатії з огляду на потребу у вдосконаленні зовнішнього іміджу, позбавлення стереотипів сприйняття тощо;

(8) стосовно ризиків впровадження, то у поточних умовах дипломатичні відомства країн зосереджуються на необхідності попереджати неконтрольований розвиток мережі дипломатичних акторів, здійснювати координацію та стратегічне орієнтування, щоб уникнути ризиків неефективного використання наявних ресурсів та залучення ненадійних трансляторів національних інтересів.

Узагальнені характеристики окреслені у табл. 3.8. Ключові відмінності зберігаються у засобах досягнення цілей і методах збереження, а також інструментів (пере)визначення та (пере)будови історичної та національної ідентичності.

Таблиця 3.8 – Компаративний аналіз традиційної та нової моделі публічної дипломатії в глобалізованому середовищі

Критерій оцінювання	Традиційна модель	Нова (новітня) модель
1 Цільове призначення та завдання	2 Підтримка та доповнення інформаційного простору офіційної дипломатії шляхом налагодження додаткових каналів взаємодії із суспільством іншої країни для протидії формуванню негативного іміджу, «офіційний м'який вимір»	3 Забезпечення рівнозначного за характером постійного багатовимірного діалогу із громадянами інших країн з метою адвокації національних інтересів, обґрунтування політичного контексту та його ретрансляція на всіх рівнях, «розумний м'який вимір»
Коло впливових суб'єктів	Органи державної влади, міжнародні інститути та організації, національні діаспори, міжнародні академічні спільноти	Традиційні дипломатичні агенти та нетрадиційні впливові суб'єкти: громадські об'єднання, територіальні громади, культурні та науково-освітні центри, агенції, локальні соціальні спільноти, економічні суб'єкти, суб'єкти особливої довіри, лідери думок, представники медіа сфери
Канали комунікацій	Офіційний, закритий, непрозорий урядовий канал (МЗС, консульські служби, офіційні представництва); прозорий, частково контрольований публічний, канал (дипломатично-консульські представництва, ЗМІ, культурні, освітні, наукові центри, програми обміну, діяльність національних діаспор)	Національний – офіційна дипломатія та контакти уряду, транснаціональний – взаємодія в межах діяльності міжнародних організацій, інститутів (спільні заходи, програми та проекти, наукові дослідження), публічні (стратегічне планування розвитку, партнерство в межах локальних проєктів та грантових програм), цифрові (онлайн спільноти, сайти, блоги, чати, форуми, опитування)

Продовження таблиці 3.8

1	2	3
Інструментарій	Інформування, пропаганда, жорсткий, принциповий вплив	М'яке підштовхування, інформування, прихована пропаганда, лідерство, управління поведінкою
Ресурсне забезпечення	Переважання бюджетного фінансування	Диверсифікація джерел фінансування, залучення різноманітних фондів, комерціалізація відносин
Критерії ефективності	Попередження інформаційного вакууму, координація діяльності	Досягнення рівнозначного партнерського діалогу, ціннісне та культурне співрийняття
Умови впровадження	Недостатня ефективність офіційних каналів комунікацій, потреба у додатковому джерелі інформації щодо ухвалення політичних рішень	Актуалізація ролі публічної дипломатії у відповідь на виклики глобалізації та діджиталізації суспільства, спрощення процесів комунікації, усунування бар'єрів ієрархічності системи міжнародних відносин, потреба в коригуванні негативного сприйняття дипломатичних служб
Ризики реалізації	Низька реактивність та координація, обмеженість фінансування	Надмірна поширеність неінтегрованих суб'єктів та акаунтів, вихід за межі національного бачення

Джерело: складено автором

Сьогодні ми можемо спостерігати зміну контексту дипломатії. Надзвичайно зростає вплив ЗМІ на громадську думку в галузях, що викликають суспільний інтерес, включаючи зовнішню політику. Нові медіа-технології також дозволяють іншим державам, корпораціям, неурядовим організаціям, неофіційним організаціям та окремим особам публікувати новини і думки за їх власним бажанням. Уряди мають реагувати на ці нові обставини та вимушені мати справу з цим новим контекстом дипломатії, який реалізується публічно. Публічна дипломатія в цьому розумінні повинна бути не просто терапевтичною відповіддю з боку уряду на негативну реакцію на зовнішню політику з боку іноземної громадськості або відповіддю уряду на негативне зображення його країни за кордоном. В ідеалі вона повинна включати зростання ролі зовнішньої політики як осередку взаєморозуміння в умовах конструктивної прозорості.

Стратегічна публічна дипломатія повинна інформувати про розвиток зовнішньої політики, а також здійснювати управління іміджем, дипломатичними подіями та заходами. Вона повинна включати пряму та зворотну систему зв'язку (також від громадськості всередині країни) у формулюванні політики, а також для розробки стратегій та управління публічною дипломатією. Сучасним міністерствам закордонних справ надзвичайно потрібні стратегії публічної дипломатії та практики для їх реалізації. Стратегія найкращим чином розробляється багатoproфільними командами, до яких залучаються фахівці в галузі зовнішньої політики, політичної комунікації, стратегічної комунікації, міжнародних зв'язків з громадськістю тощо. Практики публічної дипломатії повинні мати більш розвинені навички, пов'язані з новими ЗМІ та інформаційними технологіями та зв'язками з громадськістю, ніж пов'язані з веденням дипломатичних переговорів [140].

Створення національного іміджу може керуватися практиками публічної дипломатії та розповсюджуватися за допомогою ЗМІ, але як припускають теорії сприйняття та багатозначні підходи, отримані уявлення можуть бути реконструйовані користувачами ЗМІ. Існує також широкий спектр категорій національного іміджу, починаючи від політичних до поп-культур. Окрім цього існує безліч технологій доставки, від сучасних ЗМІ до постмодерних

інтерактивних та самоселективних технологій. Різні покоління людей використовували різні технології для доступу до різних повідомлень для різних цілей, цілей, що варіюються від розважальних до освітніх. Культура в цьому сенсі виступає як інструмент досягнення зовнішньополітичних цілей і, таким чином, є політизованою. Культурні відносини стосуються розвитку культурних продуктів, таких як література, кінематограф, телебачення, радіо-програми, мистецтво, наука, музика, а також вивчення мов країн за кордоном. Кінцева мета – познайомити іноземну громадськість з державою, її людьми, культурою та мовою, а також створити сприятливу думку про країну через її культуру [140].

Характеризуючи контекст застосування тих чи інших інструментів публічної дипломатії, науковці пропонують класифікувати їх із врахуванням аспектів присутності та впливу уряду (прямий чи опосередкований вплив, ресурсне забезпечення), залежності від поточної національної політики, режиму, соціально-економічної системи (автоматизація або ручне регулювання), ступінь підтримки/опозиційності політичним рішенням, наявності/відсутності обмежень щодо характеру та формату повідомлень (змісту або цільової аудиторії поширення) [421; 435; 530].

На думку більшості науковців, вибір інструментарію в моделі публічної дипломатії покладається на узгодження та досягнення балансу окреслених атрибутів. Зокрема, примусові та автоматичні інструменти легше контролювати і регулювати, а також вимірювати результативність, однак, вони можуть піддаватися критиці з боку суспільства та накладати обмеження там, де важливою є свобода прийняття рішень. Поточний політичний режим впливає на контекст повідомлень, мережу поширення інформації, цільову аудиторію впливу, та в авторитарних країнах не матиме аналогічного демократичним рівня результативності. Тому наслідки застосування інструментів в залежності від контексту є дискусійними в різних суспільствах, режимах управління та національних культурах, і ці атрибути є недостатніми для обґрунтування вибору інструментів публічної дипломатії, хоча їх зміст має бути врахований в загальному плануванні.

На нашу думку, більш доцільно дотримуватися бачення, що контекст публічної дипломатії формується в залежності від історичної

обумовленості розвитку конкретної країни, оперативних або стратегічних цілей дипломатичного характеру, типу акторів, що виступають в якості флагманів (лідерів) її реалізації. З огляду на це, сформований каркас історичної обумовленості впровадження моделей публічної дипломатії базується на таких аспектах: (1) міжнародний – спільна мотивованість до задоволення потреб трансляції цінностей/бренду у взаємодії зі світовим громадянським суспільством; (2) національний – задоволення внутрішніх потреб у взаємодії з власним громадянським суспільством; (3) особистісний – індивідуальна мотивація окремих акторів до свідомого включення у процеси трансляції цінностей/бренду при взаємодії з обома типами аудиторій. Таким чином, історичний контекст автоматично враховується акторами публічної дипломатії при виборі інструментарію та виступає додатковим фактором, однак не основним.

Цілі публічної дипломатії в оперативному контексті переважно стосуються медіації (посередництва) в інформуванні та роз'ясненні прийнятих політичних рішень, ціннісних орієнтирів, досягнення розуміння та підтримки з боку зовнішньої аудиторії; у тактичному – зосереджуються на формуванні національної репутації та виокремленні параметрів національного бренду, тобто включають послідовні, планомірні кроки щодо побудови взаємовідносин із потенційними партнерами; у далекоглядному стратегічному контексті застосовуються технології PR-менеджменту, спрямовані на закріплення визначеної ідеї національного сприйняття, формування нової репутації, руйнування стереотипів.

Стосовно типу акторів, то при побудові моделі вибору інструментарію публічної дипломатії вони виступатимуть обмежувальним чинником щодо доступного переліку інструментів впливу. Тобто урядовим структурам, міжнародним організаціям, національним інститутам, діаспорам, освітнім установам, неурядовим організаціям та об'єднанням, представникам бізнесу, окремим індивідам доступний різний за масштабами, ресурсним забезпеченням та характером впливу тип інструментарію, а отже, ця складова може бути визначена як найбільш варіативна.

Як і в будь-якій моделі, при виборі інструментарію публічної дипломатії варто відштовхуватися від наявних *вихідних параметрів* (міжнародні глобальні виклики, національні потреби,

особистісна мотивація) та *очікуваного результату* (продукту, якого на виході національна держава прагне досягти). У середині моделі розташовані варіанти комбінування доступних інструментів у залежності від їх доступності.

Представимо узагальнену модель на рис. 3.3.

Рисунок 3.3 – Узагальнена модель процесу відбору інструментів реалізації публічної дипломатії

Джерело: складено автором

Різноманітність наведеного інструментарію може доповнюватися, оскільки публічна дипломатія продовжує розвиватися далі. Можливості розширення інструментарію є більш пріоритетною ознакою, ніж взаємна виключність окремих елементів. По-перше, наведені інструменти можуть бути по-різному використані у різних сферах та мати різний рівень ефективності. Наприклад, освітній обмін і мовна освіта можуть перетинатися і мати функціональну схожість на практиці, але в інструментарії вони представлені як незалежні категорії, щоб надати більше можливостей для розробки політики розвитку і стимулювати стратегічне мислення при прийнятті рішень. З цієї причини інструментарій публічної дипломатії постійно розвивається відповідно до контекстів, експериментів користувачів, зворотного зв'язку цільової аудиторії. Впровадження інновацій та інтеграція цифрових платформ у сферу публічної дипломатії значно розширили цей інструментарій. Виклики пандемії COVID-19 прискорили процеси віртуального обміну інформацією та розширення мережі контактів, коли особистісні зв'язки або домовленості більше не є настільки значущими, аніж доступність та активність акаунтів у соціальних мережах. Такий відкритий інструментарій може краще фіксувати і відображати зміни.

По-друге, результативність застосування будь-якого інструментарію публічної дипломатії залежить від конкретних цінностей чи оціночних стандартів, а в наведеній моделі інструменти представлені з урахуванням різних цілей і контекстів. Концентруючись на характеристиках взаємозв'язку та доступності застосування інструментів публічної дипломатії згідно з моделлю, стає простіше спрямовувати їх на розуміння та опис взаємозв'язку між людьми, часом, місцем та практикою реалізації публічної дипломатії.

У освітніх програмах Фонду імені Фулбрайта, яка адмініструється Державним департаментом США та двонаціональними комісіями/посольствами, одним із ключових інструментів виступає навчання англійської мови; такий саме принцип реалізується Британською Радою, яка при цьому ще й комерціалізує програми англійської освіти через місцеві партнерства, доходи від яких, у свою чергу, підтримують благодійну діяльність та інші цільові заходи інституту. У Китаї Інститут Конфуція надає можливості

вивчення китайської мови через партнерство між китайськими та іноземними університетами, яке фінансується і контролюється урядом, що підсилює дипломатичний вплив та поширення китайської культури за межами країни. Окрім того, Сполучене Королівство надає пріоритет культурному партнерству в європейських країнах через низку програм, що реалізуються через діяльність Британської ради (наприклад, «Креативна Європа» – інвестиції у творчі сектори, кіно, телебачення, нові медіа). Для порівняння, налагодження освітніх зв'язків у країнах з високими темпами зростання, таких як Китай та Індія, приносить високу економічну віддачу. В Азії зростання екзаменаційної служби Британської Ради сприяло зростанню доходів на 727 мільйонів фунтів стерлінгів у 2018–2019 роках [230].

У залежності від таксономії трактування змісту публічної дипломатії представлена модель може бути трансформована або розширена, що водночас, не применшує універсальності її застосування.

Таксономії дозволяють узагальнити та категоризувати ключові аспекти застосування інструментарію публічної дипломатії, сформувати аксіологічне наповнення змісту їх дії. При цьому, впливові держави світу (наддержави, великі держави), такі як США, Сполучене Королівство, Китай, Німеччина, Австралія, Норвегія значно переважають за результатами застосування інструментів у процесі налагодження діалогу або побудови мережі корисних контактів з іншими акторами міжнародних відносин. Здатність реально впливати на безпекову, економічну, соціальну та інші складові глобального розвитку, застосовувати м'які інструменти впливу, а також напрацьовані роками довірчі та партнерські відносини, спільна прихильність до дипломатичних цінностей, відкритість до співпраці з недержавними суб'єктами в інших країнах підвищує ефективність реалізації інструментарію публічної дипломатії в цих країнах. Окрім того, великі країни мають ширші можливості у збільшенні фінансування сфери публічної дипломатії, тоді як середні та малі досить часто стикаються із бюджетними обмеженнями. Водночас, за наявності широких можливостей ефективність інструментів публічної дипломатії може обмежуватися недостатньою політичною волею до їх застосування, помилковим

визначенням цільового або наявного сприйняття країни закордоном тощо.

Також важливе значення має створення інститутів публічної дипломатії та процеси інституціоналізації нових акторів, що вступають у гру із розвитком суспільства та технологічних можливостей для встановлення нових контактів і розширення мережі взаємодії. Зокрема, координація роботи цифрових платформ та офіційних або ж експертних представництв суб'єктів публічної дипломатії в мережі Інтернет та соціальних мережах страждає від перевантаженості в одному випадку, або недостатнього охоплення, дублювання меседжів чи неактивної (незацікавленої) аудиторії в іншому. Славнозвісна російська «фабрика тролів», що функціонує на засадах закритості та жорсткої регламентації формату, змісту та цільової аудиторії поширення інформації в таких умовах показала свою неефективність у досягненні цілей взаємодії із громадськістю за межами країни у цифровому середовищі. Тоді як, до прикладу, ізраїльська платформа GIYUS [191], що залучає активних користувачів на засадах краудсорсингу, тобто свідомого бажання поширювати правдиву інформацію щодо висвітлюваних подій або цільових нарративів, може слугувати якісним прикладом застосування цього інструментарію. Таким чином, електронна або цифрова дипломатія може розглядатись як така, що доповнює інструментарій публічної дипломатії, або ж як спосіб удосконалення існуючих способів взаємодії та комунікації із зовнішньою аудиторією.

Узагальнюючи вищенаведене, відзначимо, що на сьогодні у теорії та практиці реалізації публічної дипломатії сформовано потужний набір інструментарію реалізації та досягнення ефективності. Вивчення досвіду провідних акторів міжнародної політики у сфері застосування публічної дипломатії, а також побудованих країнами моделей реалізації публічної дипломатії як однієї з найважливіших складових системи стратегічних комунікацій доводить, що при побудові моделі вибору інструментарію важливо орієнтуватися на цілі та очікувані результати, враховувати рівні застосування та типи акторів, залучених у процес, залишаючи історичний контекст дипломатичної діяльності за межами структури.

Висновки до розділу 3

Проведене у третьому розділі роботи дослідження сформульованих моделей та механізмів публічної дипломатії дозволило отримати такі результати:

1) визначено, що головною складністю розуміння публічної дипломатії як непрямого інструмента зв'язку уряду з громадськістю інших держав є подолання бар'єру об'єднання державних інституцій та їх можливостей з ціннісними ресурсами недержавних суб'єктів; у цьому сенсі вона виявляється серйозним викликом для міністерств закордонних справ, оскільки ставить під сумнів базові засади функціонування дипломатичних служб та вимагає перегляду національних моделей дипломатії;

2) за результатами аналізу світового досвіду формування та розвитку систем публічної дипломатії запропоновано категоризувати існуючі моделі публічної дипломатії за територіальною приналежністю, національними масштабами, функціональною роллю та ступенем дієвості дипломатичного інструментарію; доведено, що основними ознаками територіальної приналежності виступають визначені територіальні межі держави-походження та її регіональних представництв у цільових країнах, національного масштабу – місце у ієрархічній системі держав світу за критеріями могутності (наддержави, великі, середні, малі), функціональною роллю – об'єднання держав довкола вирішення питань або спільних проблем глобального масштабу;

3) обґрунтовано загальні ознаки трансформації національних моделей публічної дипломатії в новітньому середовищі, що втілюються у прагненні набути особливого державного статусу в системі міжнародних відносин через нарощення власного потенціалу, зміну формату та каналів трансляції цінностей, цільової аудиторії, механізмів просування, теоретичних засад та термінології при збереженні загальної мети; визначено функціональні елементи структури публічної дипломатії держав у межах територіальної приналежності та національного масштабу згідно запропонованої категоризації у форматі традиційних акторів (урядові, субурядові) та нетрадиційних впливових суб'єктів (неурядові);

4) розглянуто практику використання публічної дипломатії в діяльності міжнародних організацій та обґрунтовано функціональну роль моделей публічної дипломатії на прикладі найбільшого військово-політичного блоку країн (НАТО) та найефективніших й найбільших регіональних інтеграційних об'єднань (ЄС та АСЕАН); проаналізовано зміст публічної дипломатії окреслених організацій за її основними компонентами (listening, advocacy, engagement, evaluation); відзначено більш централізований та структурований апарат публічної дипломатії у НАТО, відсутність офіційної інституціоналізації та ознаки децентралізації в АСЕАН, потребу у більшій централізації та координованості структури публічної дипломатії ЄС;

5) обґрунтовано каркас функціональних відмінностей традиційної та новітньої моделі у практиці реалізації національних моделей публічної дипломатії за ознаками цільового призначення, кола впливових суб'єктів, розширення каналів комунікацій, інструментарію впливу, ресурсного забезпечення, критеріїв оцінювання результатів та оцінки умов впровадження й можливих ризиків; визначено каркас історичної обумовленості впровадження моделей публічної дипломатії на базі опрацювання таких аспектів: міжнародний; національний; особистісний; запропоновано до застосування узагальнену модель процесу відбору інструментів реалізації публічної дипломатії з урахуванням масштабу цілей, типу акторів, історичного контексту дипломатичної діяльності;

6) відзначено сформованість у теорії та практиці реалізації публічної дипломатії потужного набору інструментарію, дієвість якого можливо дослідити на прикладі вивчення досвіду провідних акторів, однак, пряме запозичення напрацьованого досвіду не матиме однозначної результативності з огляду на різницю базових умов застосування; впливові держави світу (наддержави, великі держави), такі як США, Сполучене Королівство, Китай, Німеччина, Австралія, Норвегія значно переважають за результатами застосування інструментів публічної дипломатії (досвід, ресурси, вагомість), тоді як середні та малі досить часто стикаються із бюджетними й іншими обмеженнями, недостатньою політичною волею, помилковим визначенням цільового або наявного сприйняття країни за кордоном тощо;

7) обґрунтовано зростаючу важливість застосування інструментів залучення, заснованих на використанні інформаційно-пропагандистських заходів; інструменти оцінювання результативності визначено як ефективні незалежно від ступеню централізації, ієрархічності та структурованості моделі публічної дипломатії, однак, за умови концентрації на значній кількості проблемних галузей необхідним є підвищення рівня централізованості, скоординованості та компактності.

РОЗДІЛ 4

МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

4.1. Міжнародні інститути публічної дипломатії як особливий механізм її реалізації

Проаналізовані у попередньому розділі моделі реалізації публічної дипломатії дозволили визначити національні особливості та типові інструменти, що застосовуються на сучасному етапі розвитку. При цьому, кожна представлена модель містить особливі механізми, які мають одну спільну рису – наявність субурядового актора публічної дипломатії, завдання якого виступати основним центром поширення культурних мовних, ціннісних характеристик країни за її межами, трансляторами норм поведінки, притаманних країні походження. Мова про інститути публічної дипломатії, що складають інституційну основу її реалізації у країнах із розвинутою дипломатичною системою.

Одним з прикладів успішної реалізації механізму інституційного забезпечення публічної дипломатії є *Інститут Конфуція* у Китаї. Китайська дипломатія в другій половині ХХ ст. зазнала значних змін. З відсталої країни Китай перетворився на ядерну державу з півтора мільярдом населенням, з потужною економікою, що бурхливо розвивається [146]. В умовах економізації міжнародних відносин зміцнення аналітичного потенціалу МЗС КНР і його велика орієнтація на зовнішньоекономічну діяльність відбуваються головним чином за рахунок підключення до роботи в МЗС вчених і експертів у галузі економіки, особливо міжнародної валютно-фінансової сфери. Розширюються контакти міністерства з величезною кількістю дослідних інститутів, співробітники яких, у першу чергу, аналітики світової економіки, періодично направляються «вахтовим методом» на роботу в зарубіжні установи і представництва КНР при міжнародних організаціях. Починаючи з 80-х років, практично весь персонал міністерства покликаний пройти через систему річних економічних курсів, щоб більш ефективно сприяти вітчизняному бізнесу.

Що стосується дипломатичної діяльності нинішнього Китаю, то для цих цілей створено величезний апарат, що знаходиться як в самому Китаї, так і в посольствах та консульствах Китаю в 170 державах, з якими КНР встановила дипломатичні відносини. Сюди ж необхідно зарахувати й китайські місії при ООН і в ряді інших міжнародних організацій [123].

Починаючи з 70-х років ХХ ст. економічний розвиток є головним пріоритетом КНР. Однак на початку ХХІ ст. керівництво КНР почало ставити більш амбіційні цілі з перетворення Китаю на глобальну велику державу. Для цього були запущені серйозні механізми впровадження та реалізації публічної дипломатії КНР задля формування образу Китаю як однієї з найдавніших та найвеличніших цивілізацій світу, сучасних економічно, військово, культурно найбільш розвинених держав світу. Одним з таких потужних механізмів реалізації публічної дипломатії, безумовно, є Інститут Конфуція.

У листопаді 2022 року програмі Інституту Конфуція в Китаї виповнилося вісімнадцять років. З моменту свого створення в 2004 році, програма, фінансована Китайським урядом задля сприяння поширенню китайської мови та культури в світі, стала дуже популярною. Згідно з даними офіційного сайту Інституту Конфуція на сьогодні існує мережа з 1104 філій (147 у країнах Азії, 308 – Європи, 535 – Америки, 49 – Африки, 65 – Океанії) [256]. Глобальна мережа Інститутів Конфуція – мережа міжнародних культурно-освітніх центрів, які створюються Державною канцелярією з розповсюдження китайської мови за кордоном Міністерства освіти КНР. Окрім інститутів відкривають також «класи» Конфуція. Координує роботу та забезпечує фінансування з китайського боку Штаб-квартира інституту Конфуція. Ім'я видатного мислителя, філософа, вчителя давнини Конфуція присвоєно мережі інститутів за аналогією з німецьким Інститутом Гете, іспанським Інститутом Сервантеса, італійськими інститутами культури та Спілкою Данте Аліґ'єрі тощо. Серед подібних культурних організацій тільки Альянс Франсез (Alliance Française) та представництва Британської ради (British Council), мають більш ніж 1000 класів та інститутів, що знаходяться в більш ніж 100 країнах. Але франкомовна організація була заснована більше 120 років

тому, а Британська рада – 80 років тому. Очевидно, Китай розпочав амбіційну та дуже активну політику з поширення своїх культурних центрів у всьому світі [257].

За таким вражаючим зростанням та політикою інституційних стимулів і ресурсів, що проводиться Державною канцелярією з розповсюдження китайської мови за кордоном (Ханьбань), стоять певні рушійні сили, що зумовило зростаючий інтерес до Китаю, до викладання китайської мови, а також до пов'язаної з цим моделі організації загалом.

Однак, Інститут Конфуція часто піддається нападкам критиків. Наприклад, деякі з них стверджують, що інститути відображають та реалізують порядок денний китайського уряду. Інші вважають навчальні та педагогічні матеріали, що використовуються інститутами, невідповідними. Критика всередині країни полягає у обвинуваченні уряду у виділенні освітніх ресурсів зарубіжним установам, тоді, як їх можна було б розподілити на бідні шкільні округи Китаю, та у сумнівах щодо використання імені Конфуція в якості офіційної назви, оскільки освітня програма інституту не має жодного відношення до вчення Конфуція [146].

Не зважаючи на ці коментарі, феномену Інституту Конфуція все ж не вистачає повноцінного концептуального, академічного аналізу. Статті на цю тему, які з'явилися в наукових журналах, забезпечують загальний огляд організації та її діяльність в контексті «м'якої сили» Китаю. Дійсно, Інститут Конфуція – це приклад того, як організація, що реалізує культурну та публічну дипломатію, вирішує наявні проблеми та відповідає на сучасні виклики.

Одними з найбільш ґрунтовних публікацій, які розглядають діяльність Інституту Конфуція, є роботи Р. Захарни, Дж. Хабберт та Ф. Хартіґа [323; 324; 334; 522]. Так, Р. Захарна розглядає Інститут Конфуція, як «мережевий проект, що займається культурною дипломатією» [522] та підкреслює зростаючу важливість процесів взаємодії. Вона вивчає структуру, взаємодію та стратегію всередині мережі Інститутів Конфуція. Використовуючи антропологічний підхід, Дж. Хабберт фокусує своє дослідження на подорожі Китаєм, що була організована Інститутом Конфуція для американських учнів середньої школи. Через детальний опис, вона досліджує навмисне використання м'якої сили за допомогою двох

механізмів «врахування сучасності» та «результативність слідування традиціям». Ці роботи підкреслюють актуальність та необхідність подальшого дослідження феноменального зростання ролі Інститутів Конфуція.

Незважаючи на те, що Інститутам Конфуція усього дванадцять років, їх показники можуть перевершити або вже перевершили показники «старіших» та відоміших інститутів та подібних організацій, що мають більш значні ресурси. З погляду культурної привабливості, деякі з них були здивовані тим, як Китай випередив Японію, незважаючи на популярність японського аніме, караоке та суши.

У культурному плані Китай значно відрізняється від неазійських країн, в яких здійснюють свою діяльність ІК. Ліберальні демократії (США та країни Європи) мають найвищу концентрацію інститутів. Крім того, китайська мова не є легкою для вивчення і не є такою поширеною як, наприклад, іспанська.

Структура взаємодії та реляційна динаміка є ключовим особливостями інститутів Конфуція. На відміну від більшості культурних інститутів, які є автономними, незалежними організаціями в прийомчій країні, ІК співпрацює у своїй діяльності з Китайським університетом. Обидві ці організації прив'язані до однієї штаб-квартири ІК у Пекіні. Це фактично дозволяє створити багатовимірну, багат шарову структуру глобальної мережі. Структура взаємодії – це тільки частина загальної картини. Не менш важливою є реляційна динаміка. Усі ініціативи ІК включають у себе багато видів діяльності як онлайн, так й оффлайн, що пов'язані не тільки з культурною тематикою, а й містять в собі потенціал для внутрішньої та зовнішньої співпраці [522, с. 10].

Штаб-квартира Інституту Конфуція знаходиться у Пекіні та підтримується Державною канцелярією з поширення китайської мови за кордоном (або Ханьбань). За даними сайту ІК, його діяльність «спрямована на сприяння розвитку дружніх відносин з іншими країнами та підвищення розуміння китайської мови і культури в світі» [250]. ІК також підтримує китайських вчителів, які працюють за кордоном та допомагає організовувати фестивалі китайської мови та культури у різних країнах.

У 2006 році штаб-квартира почала проводити щорічні конференції для вже існуючих та майбутніх інститутів. У 2009 було

створено Інститут Конфуція Онлайн, який надає детальну інформацію про діяльність ІК. Окрім подкастів та ресурсів з вивчення китайської мови, на сайті (www.chinese.cn) згодом з'явився онлайн форум для спілкування [256].

Для більш детального вивчення стратегії ІК необхідно розглянути її в рамках трьох взаємопов'язаних аспектів: структура мережі, взаємодія всередині мережі і стратегія мережі. Особливістю ІК є те, що вони складаються з декількох взаємопов'язаних рівнів. Перший офіційний Інститут Конфуція, який відкрився у Сеулі в 2004 році, свідчив про встановлення відносин на національному рівні між Китаєм та Південною Кореєю. Інші Інститути Конфуція підтримували партнерські відносини з китайськими інститутами, що відрізняє реляційну модель ІК від інших культурних інститутів. На початку ІК були створені на базі провідних приймаючих установ. Так, наприклад, Лондонська школа економіки була однією з перших установ у Великій Британії, у якій з'явився Інститут Конфуція. Його партнером був не менш відомий Університет Цінхуа в Пекіні. Більшість ІК у Сполучених Штатах розташовані на виділеній урядом земельній ділянці або на території державних університетів. Такі взаємовідносини між державними та китайськими університетами символічно поширюють відносини між певною державою та Китаєм [146].

Партнерство приймаючих інститутів з китайськими університетами забезпечує необхідну платформу для прямого міжособистісного спілкування та потенціал для створення стійких довготривалих стосунків. Таке партнерство супроводжується офіційними візитами під час підписання договорів або відкриття інституту, за якими слідує домовленості про обміни студентами та викладачами, а також про наукове співробітництво; демонструє високий рівень координації та відданості у порівнянні з діяльністю незалежних культурних інститутів, які пов'язані тільки зі штаб-квартирою у своїй країні.

Концентруючи всі інститути Конфуція та їх китайських партнерів у штаб-квартирі Ханьбань в Пекіні, він фактично стає скупченням інформації або центром глобальної мережі ІК. Тобто, можна сказати, що ІК є централізованою мережею. Але Ханьбань не тільки є центром цієї мережі, але й її «творцем». Науковці

стверджують, що такі центри є дуже важливими для створення стабільної та постійно зростаючої мережі. Централізація може зменшити невизначеність всередині мережі та допомогти в управлінні конфліктами [334; 522].

Мережа ІК є не тільки централізованою, але й щільною. У рамках аналізу мережі щільністю називається відношення між кількістю суб'єктів, пов'язаних один з одним. Чим більше пов'язані між собою учасники мережі, тим більш щільною вона є. Ми можемо простежити щільність мережі на кількох рівнях (рис. 4.1).

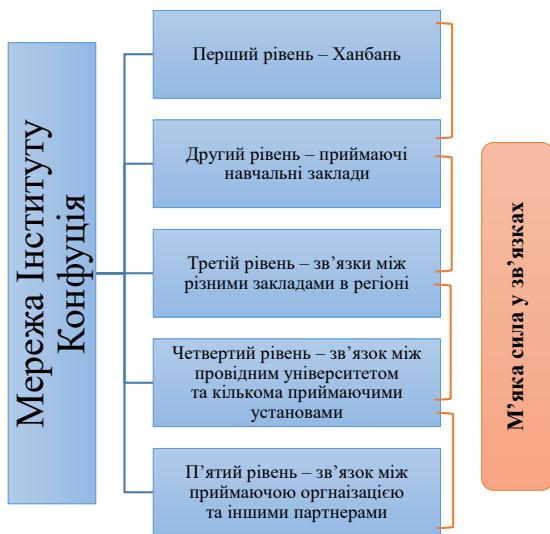

Рисунок 4.1 – Мережа Інституту Конфуція у Китаї

Джерело: складено автором за [509]

Перший рівень (центр ІК) – це Ханьбань, який виступає центральним вузлом усієї діяльності ІК. Другий рівень (приймаюча установа-китайський партнер) – це об'єднані зусилля приймаючих університетів та партнерських університетів Китаю, які також «прив'язані» до Ханьбаню. Таке переплетіння перетворює цю мережу на складний, багатовекторний механізм.

Третій рівень (ІК-ІК) – це взаємозв'язок між приймаючими установами ІК в одному регіоні. Четвертий рівень (китайський партнер – ІК + ІК + ІК) – це взаємозв'язок між провідним китайським університетом та кількома іноземними приймаючими установами. П'ятий рівень (ІК + китайський партнер + ІК + ІК і т. д.) – це взаємозв'язок між приймаючою організацією китайського партнера та іншими приймаючими організаціями.

М'яка сила ІК корениться не у перелічуванні інститутів, а у взаємозв'язку інститутів. Ще один рівень, який варто згадати, складається з «класів» Конфуція, що часто пов'язані з місцевим або регіональним ІК. Однак, «зв'язування» інститутів є тільки першим кроком у створенні мережевої комунікації.

Другий важливий крок у створенні мережевої комунікації фокусується на реляційній динаміці. Спонсор повинен гарантувати взаємодію між членами мережі, щоб активізувати реляційну динаміку, в якій учасники мережі беруть на себе відповідальність за підтримку і зростання мережі [249]. Взаємодія всередині мережі – це другий аспект, який генерується через мережеву комунікацію. Взаємодія всередині мережі складається з трьох взаємопов'язаних реляційних процесів: становлення відносин всередині; створення коаліції зовні; впровадження різноманітності. Діяльність ІК Китаю є активною у рамках трьох реляційних процесів. Встановлення взаємозв'язку всередині мережі впливає на її загальну продуктивність, узгодженість та стійкість. Є два види внутрішнього налагодження відносин: встановлення зв'язку та тімбідінг. Встановлення зв'язку є необхідним для підтримки членства у мережі та її життєздатності в цілому, оскільки іноді легше залучити учасників, ніж втримати їх разом у мережі. Багато науковців стверджують, що взаємні інтереси – це основна умова для побудови відносин. Однак, у дослідженнях азійських вчених стверджується, що реляційна динаміка починається з розробки тактик, спрямованих на встановлення зв'язку, а вже потім переходить до знаходження спільних інтересів [323].

Другий тип внутрішнього реляційного процесу фокусується на перетворенні групи осіб у команду. Тоді, як група спирається на поєднання результатів діяльності кожного її члена окремо, єдина команда спирається на налагоджений обмін між членами такої команди. Коли члени мережі працюють разом як команда,

вони створюють такий тип енергії або синергії, який зростає у геометричній прогресії. Проблемно-орієнтовані заходи допомагають створити відчуття того, що щось було досягнуто. Соціально-орієнтовані заходи допомагають створити відчуття спільності. Позитивні міжособистісні переживання також можуть збільшити індивідуальний особистий внесок у колективні зусилля.

Встановлення взаємозв'язку всередині мережі є характерною особливістю діяльності ІК і відображається у стратегічному поєднанні «викладання» (або згуртування завдань) з «культурною діяльністю» (або соціальна згуртованість) які є обов'язковими для всіх інститутів. Викладацька діяльність інституту забезпечує початковий процес встановлення зв'язку через згуртування завдань: студенти стикаються з однаковими складнощами, вивчаючи непросту мову. Культурні заходи дозволяють взаємодіяти один з одним, незалежно від рівня знання мови і надають відчуття приналежності серед студентів. Не варто недооцінювати важливість емоцій, особливо у встановленні зв'язку [343].

Третім процесом взаємодії та джерелом синергії, котра виникає в результаті гармонічних внутрішніх та зовнішніх відносини, є впровадження і використання різноманітності. Різноманітність служить однією з ознак динамічної і творчої мережі, яка здатна об'єднати наявні ресурси у новий спосіб. Однак, впровадження різноманітності може мати певні недоліки. Дослідження доводять, що культурне та етнічне різноманіття є найбільшими джерелами конфліктів у команді. Конфлікти можуть виникати через різні точки зору, цінності, або стиль роботи. Робота в команді з тими, хто поділяє спільну з тобою мету, але мають інакшу точку зору, є основою ефективної співпраці [522].

Взаємодія всередині мережі є однією з найбільш важливих особливостей діяльності ІК. Внутрішня динаміка встановлення взаємозв'язку в рамках певного Інституту Конфуція, у поєднанні з взаємовідносинами, встановленими між різними ІК, як онлайн, так й офлайн, допомагає генерувати синергію в мережі ІК, що проявляється у швидкому зростанні активності діяльності. Синергія, що походить з процесу впровадження різноманітності дозволяє створити інноваційні програми викладання китайської мови, поширення китайської мови та культури в цілому.

Третій аспект мережевої комунікації спирається на стратегію мережі, яка допомагає створити національну ідею та ідентичність, що є дуже важливим для утримання членів мережі. Вона ніби склеює усі елементи, щоб утворити повноцінну мережу. Важливим є те, що на ці аспекти не виділяються матеріальні ресурси – вони створюються членами мережі спільно. Стратегія мережі зосереджується на тому, як використовується та поширюється інформація серед членів мережі.

Діяльність ІК пропонує конкретну модель побудови мережевого проекту культурної дипломатії. З огляду на діяльність ІК, можна підкреслити важливість основних реляційних процесів, таких як встановлення взаємозв'язків всередині мережі та за її межами, впровадження різноманітності та створення взаємодії всередині мережі. Без цих елементів мережа не може існувати як динамічний організм [146].

Діяльність ІК Китаю – це приклад феномену зваженого співробітництва. Якщо мережа являє собою структуру, то співпраця – це процес. У діяльності ІК простежуються явні риси співробітництва. Вона виходить за рамки «діалогу» та «обміну» інформацією та культурними ресурсами, якими сторони, можливо, вже володіють, та стає процесом накопичення знань та ідей, яких не було раніше. Співпраця – це не тільки участь, це й певною мірою почуття приналежності, що дозволяє залучатися до вирішення проблем, та, таким чином, підтримувати проект без ресурсів спонсора.

Діяльність ІК Китаю – це приклад реляційного погляду на м'яку силу. М'яка сила, за Наєм, є невід'ємним атрибутом установи. Привабливість полягає в інтересі до ресурсів або культури. Але діяльність ІК не спирається на привабливість китайської мови та культури. Вона спирається на мережеву комунікацію, яка генерує структуру відносин та реляційну динаміку [509].

Проект ІК Китаю забезпечує важливе розуміння китайського внеску не тільки в реляційну точку зору культурної дипломатії, але й у культурне розуміння публічної дипломатії. У західній науці не можуть прийти до консенсусу з приводу того, що публічна дипломатія, яка зосереджена головним чином на політиці з метою пропаганди і впливу, повинна бути відділена від культурної

дипломатії, яка більш заснована на взаємовідносинах з акцентом на взаєморозуміння. Ця різниця не може бути настільки вираженою у китайській моделі; як культура, так і відносини відіграють центральну роль у китайській дипломатії. У своїй роботі в 2008 році Івей Ван припустив, що китайська публічна дипломатія має свої особливості, які є ближчими до реляційної моделі Франції, ніж до моделі США. Лі Чжіюнь у своїх роботах ставить культуру на центральне місце, стверджуючи, що «оригінальна форма публічної дипломатії в Китаї не є міжнародною пропагандою – як стверджують інші вчені, але є культурною дипломатією» [504].

Причина передбачуваних зв'язків між культурою, відносинами і дипломатією може бути пов'язана з позиціонуванням Китаю і його тисячолітнім досвідом налагодження дипломатичних відносин з іншими державами. Публічна та культурна дипломатія є відносно молодими дипломатичними конструкціями, що стали використовуватися як державні моделі на основі діяльності сучасного західного досвіду. Ван і інші вчені відзначають, що Китай розглядає себе як цивілізація, яка визначається її культурою. Крім того, як зауважив відомий китайський вчений Дж. Кейджін, «вплив Китаю за кордоном був заснований на торгівлі і культурі, а не на військовій міці» [527]. У зв'язку з цим, не зважаючи на те, що проект ІК може й бути відносно новим, діяльність Китаю з поширення своєї мови і культури не є новою, але ґрунтується на вивченні інших культур, цивілізацій і культивуванні реляційних зв'язків [527].

Однією з найбільш відомих та масштабних програм, які фінансує ІК, є програма “Chinese Bridge Summer Camp” (Літній табір «Китайський міст») [323]. Ці тури, за інформацією ІК, призначені для «сприяння обміну між молоддю Китаю та США, поліпшення розуміння китайської мови і культури американськими учнями середньої школи для того, щоб стимулювати їхній інтерес до вивчення китайської мови» [334]. Програма ІК в цілому також призначена для створення покращеного глобального іміджу Китаю, особливо в часи, коли Китай представляється деякими країнами як загроза для глобального благополуччя. Таким чином, ІК виступає механізмом для створення м'якої сили шляхом привернення уваги до китайської культури та її використання для привернення уваги до Китаю, як до об'єкту інтересу.

Перейдемо до аналізу інститутів публічної дипломатії *європейських країн*.

Італійська Республіка – країна з надзвичайно розвиненою м'якою силою: італійська мова, культура, кухня, мода, туристичні напрями тощо. Італія має унікальні механізми реалізації своєї публічної дипломатії, що включають широку мережу Італійських інститутів культури, шкіл, лекторатів у закордонних університетах.

Одним з найбільш ефективних та дієвих акторів публічної дипломатії Італійської Республіки є мережа Італійських інститутів культури [340]. Законодавчі витоки Італійських інститутів культури сягають наказу 1926 р. Ідея розповсюдження італійської культури була сформульована на законодавчому рівні у період фашизму. Офіційною метою цих закладів було поширення італійської культури за кордоном та розвиток інтелектуальних відносин з країнами третього світу, не приховуючи мету політично-культурного проникнення та пропаганди режиму: «поширення культури було Троянським конем у політиці» [243].

З цих перших кроків стає зрозуміло, яким чином міністерство, маючи конкретну політичну мету, провадило міжнародну італійську культурну політику, враховуючи історичні обставини. Починаючи з часів після Другої світової війни, італійська закордонна культурна політика зменшила пропагандистський характер та набула більш широкого спрямування, стала націленою розвивати взаємне пізнання та культурну співпрацю з іншими країнами. Жан Моне, один із ідеологів ЄС, ініціатор плану Шумана і голова Європейського об'єднання вугілля і сталі, у 60-х роках зазначав, що якби було можливим знов розпочати процес інтеграції Європи, то він обрав би шлях від культури, а не від вугілля та сталі. Моне усвідомлював, що культура була першою й найголовнішою об'єднувальною ланкою, здатною полегшити та посприяти інтеграції між народами.

Після вищезазначеного закону 1926 р. інші законодавчі акти не видавалися аж до реформи Італійських інститутів культури, запровадженої законом № 401 від 22.12.1990 («Реформа Італійських інститутів культури та дії щодо поширення італійської мови та культури за кордоном»), який залишається чинним. Ним встановлюється, що «Республіка сприяє поширенню за кордоном

італійської мови та культури з метою розвитку взаємного знання та культурної співпраці між народами в рамках відносин, які Італія підтримує з іншими державами (Ст. 2, абзац 1), надаючи повноваження Міністерству закордонних справ – непорушними залишаються повноваження Ради міністрів та окремих державних адміністрацій, які діють в межах чинних законів» [420].

У сфері популяризації культури можемо зазначити різні функції, які здійснює МЗС в рамках зазначеного закону: визначає договори щодо обміну та культурного співробітництва з іншими державами та опікується їх виконанням; сприяє координації між державними адміністраціями, державними установами та організаціями, зберігаючи автономію університетів та інших культурних і наукових організацій; координує участь асоціацій, фондів та приватних осіб у реалізації державних ініціатив, здійснюваних у межах зазначеного закону; забезпечує започаткування та можливе закриття Італійських інститутів культури, по відношенню до яких через дипломатичні та консульські представництва виконує функції керівництва та контролю; також призначає регулярні загальні збори і директорів Італійських інститутів культури для географічних регіонів; визначає, дослухаючись до Національної комісії з розповсюдження італійської культури за кордоном, цілі та напрямки популяризації та поширення італійської культури за кордоном; опікується збиранням, зберіганням та розповсюдженням даних, що стосуються культурного життя Італії в різних його проявах та подіях, користуючись всією інформацією, яку державні адміністрації, державні органи та установи повинні йому передавати для цього, а також інформацією, наданою об'єднаннями, фондами та фізичними особами; щороку подає до Парламенту звіт про діяльність, проведеною згідно з відповідним законом [492].

Центральні керівні органи МЗС діють через низку генеральних дирекцій, компетентних з різних питань. Справою культури займається, відповідно до вищезазначеного закону №. 401, Генеральна дирекція з культурних відносин (DGRC), яка після реформи МЗС 2000 року змінила назву на Генеральну дирекцію з культурного просування та співробітництва (DGPCC), зміна, яка вказувала на нові цілі зовнішньої політики Італії.

На початку 2000-х років Національна комісія з просування італійської культури за кордоном долучилася до МЗС, отримавши рушійну силу першорядного значення для активізації культурного та наукового виміру зовнішньої політики та вироблення нових «Загальних напрямків просування та розповсюдження за кордоном італійської культури та мови й розвитку міжнародного культурного співробітництва», які можна узагальнити таким чином (табл. 4.1): зміст та пріоритети, роль італійської системи на міжнародній арені, ініціативи та методи роботи [145].

Таблиця 4.1 – Узагальнені напрямки міжнародного культурного співробітництва Італії

Розділ пріоритизації	Зміст пріоритетів
1	2
<i>1) Зміст та пріоритети</i>	<p>а) інтеграція італійських культурних заходів до політичного діалогу, що відбувається в регіонах, де ця діяльність може сприяти міжкультурному розумінню та політичному процесу зниження напруги та умиротворення як частини більш широкої діяльності з покращення розуміння між народами;</p> <p>б) популяризація культурних заходів, пов'язаних із сучасною італійською продукцією у різних галузях: живопис, театр, танці, музика, література, кіно. Підвищення цінності крафтового виробництва та типових регіональних виробів;</p> <p>в) заохочення в географічних регіонах, в яких наявна помітна присутність італійських громад, культурних заходів, які проводяться з урахуванням думки Генеральної ради італійців за кордоном, за підтримки підприємців та відомих представників цих громад, з метою посилення їх ролі та значення як для Італії, так і для країни проживання;</p> <p>г) підвищення цінності наукової та технологічної культури, включаючи соціально-правові науки, що здійснюється шляхом активізації та заохочення ініціатив, передбачених відповідними угодами, які включають спільні проекти між спеціалізованими італійськими та зарубіжними установами, обмін дослідниками, археологічними місіями, організацію конференцій та періодичних нарад;</p> <p>д) посилення розповсюдження італійської мови за кордоном, враховуючи зростаючий попит різних країн та потреби наших громад за кордоном, шляхом посилення інструментів підтримки навчання для адаптації викладання мови до змінених реалій італійського суспільства;</p>

Продовження таблиці 4.1

1	2
	<p>е) поширення знань про величезну італійську художньо-археологічну спадщину як основний ресурс та символ національної культурної ідентичності;</p> <p>є) підтримка діяльності зі співробітництва, що проводиться в країнах, що розвиваються, з метою проведення більш різкої діяльності просування культури в різних секторах, включаючи: викладання мови, підготовку та перепідготовку місцевих службовців також у сфері збирання, відновлення та збереження мистецької та археологічної спадщини.</p>
<p><i>II) Роль італійської системи на міжнародній арені</i></p>	<p>а) реалізація культурних заходів у співпраці з регіонами, провінціями, муніципалітетами, організаціями, фондами та приватними компаніями з метою визначення підходящих форм фінансування для спільної діяльності та проведення заходів за кордоном, спрямованих поміж іншим на підвищення цінності культурної спадщини окремих регіонів та їх традицій;</p> <p>б) зв'язок між культурним просуванням та просуванням за кордоном італійської системи. Зв'язок з італійськими діловими колами з метою сприяння розширенню тих явищ, які є водночас важливою виробничою та торговельною діяльністю і проявами культури: мода, видавництво, кіно, музична діяльність, промисловий дизайн та дизайн, технології, ювелірна справа, декоративне мистецтво, гастрономія тощо;</p> <p>в) підвищення цінності процесу культурної інтеграції між країнами Європейського Союзу через проєкти, розпочаті Радою Європи, які передбачають гомогенізацію програм викладання іноземних мов у громаді та сертифікацію рівнів навчання.</p>
<p><i>III) Ініціативи та методи роботи</i></p>	<p>а) перегляд закону про реформування італійських інститутів культури (Закон 401/90);</p> <p>б) запровадження «тематичних років», присвячених різним галузям культури, в яких діяльність, що здійснюється італійськими інститутами культури та / або центральними адміністраціями, має бути головним чином орієнтована на тематичний аспект;</p> <p>в) проведення великих мультидисциплінарних культурних заходів та зібрань, які сприяють синергії між державним та приватним секторами для посилення процесів міжнародного культурного співробітництва;</p> <p>г) стимулювання програм, спрямованих на створення кафедр італійської мови та культури, запровадження стипендій та молодіжних обмінів для заохочення розповсюдження та вивчення італійської мови та культури не тільки іноземними студентами, а й з огляду на мовне відновлення нових поколінь італійського походження;</p>

Продовження таблиці 4.1

1	2
	<p>д) зміцнення взаємовідносин у галузі співпраці щодо викладання мови між італійськими інститутами культури, італійськими відділеннями зарубіжних університетів, двомовними ліцеями та італійськими школами за кордоном, комітетами Товариства Данте Аліг'єрі, організаціями, що керують курсами італійської мови, через діяльність, яку проводять директори італійських інститутів культури, лектори та викладачі, які працюють разом з місцевими установами;</p> <p>е) зміцнення інформаційних та мультимедійних мереж італійських інститутів культури та максимальне їх використання не лише як інструменту спілкування та роботи, але і як нового засобу самовираження художньої творчості.</p>

Джерело: узагальнено автором, опубліковано в [145]

Таким чином, стосовно нових принципів культурної політики МЗС, безумовно, слід зазначити, що пріоритети включають «інтеграцію італійських культурних заходів до політичного діалогу, що відбувається в регіонах, де ця діяльність може сприяти міжкультурному розумінню та політичному процесу зниження напруги та умиротворення, як частини більш широкої діяльності з покращення розуміння між народами».

Велике значення надається виробничій та торговельній діяльності, яка становить зв'язок з інноваційними художніми проявами, такими як дизайн, мода чи ювелірне мистецтво, що підтверджує, як просування культури може допомогти економічному розвитку країни. Відповідно до цього принципу актуалізуються не лише твори великих письменників, живописців чи музикантів минулого, які іноземці традиційно асоціюють із образом Італії, а й прояви сучасної італійської культури.

Також серед ініціатив, що забезпечуються Комісією, слід також зазначити запровадження тематичних років, в які італійські інститути культури повинні організовувати спеціальні заходи. Наприклад, 2005 рік був присвячений «Науці, новим технологіям та культурній спадщині» з метою посилення науково-технологічної складової італійської культури за кордоном, а теми 2012 року – «Італія майбутнього» та «Італія регіонів».

У багатосторонньому плані МЗС активно працює в ЄС для реалізації культурно-освітнього виміру наднаціонального масштабу,

в Раді Європи та в ЮНЕСКО (де виступає одним з головних доновів) для розповсюдження освіти, культури та науки у світі [145].

Політика культурного просування за кордоном наразі викликає в Італії новий інтерес, викликаний, з одного боку, внутрішньою діяльністю, спрямованою на переміщення національної системи на міжнародну арену. Він використовує італійську культуру та мову як маховик через активізацію різних інструментів, починаючи від культурних угод, закінчуючи організацією подій і заходів, підтримкою італійських шкіл за кордоном та закордонних шкіл з італійськими відділеннями, наданням стипендій на навчання для іноземних студентів. З іншого боку, за останні двадцять років спостерігається зростання інтересу до мови (у Східній Європі, на Балканах, в Америці, в деяких азійських країнах) та до італійської культури, тісно пов'язаний з розвитком міжнародних відносин, політики та економіки Італії.

Новим викликом для італійської культурної дипломатії стали нові сфери співпраці та діалогу в делікатних географічних районах, де необхідно прийняти інтегровані стратегії, в яких культура взаємодіє з політикою та діловими колами. Таким чином, культурна дипломатія сприяє використанню ролі італійських та італійських за походженням спільнот, а також мільйонів італомовних людей та поціновувачів італійської мови у світі: Італія за межами Італії, яка завдяки своєму нинішньому соціальному престижу вже відкрила важливі ворота в спосіб життя багатьох країнах і в багато галузей: від споживання до кулінарії, від кіно до моди.

Глобалізація все більше показує Італії необхідність дедалі більше поєднувати культурне просування з економічною привабливістю, зміцнюючи зв'язок між економікою та культурою, двома основоположними складовими державної системи. Якщо правдою є те, що культурі потрібна економіка, щоб розвиватися та поширюватися, то ще більшою правдою є те, що економіці потрібна культура, щоб зміцнити та зробити безперервним торговельне проникнення. Інша передумова полягає в тому, що зростання країни, особливо такої, як Італія, все більше залежить від інтелектуальних ресурсів, культурної спадщини, творчості, інновацій та досліджень, які є незамінним двигуном розвитку [169]. У цьому контексті роль культурної дипломатії, яка сьогодні є більш стратегічною, ніж

раніше, полягає у стимулюванні зростання, передачі зовнішньому світу цілісного та потужного культурного меседжу щодо сучасної Італії та її потенціалу.

Ці передумови спричинили в рамках реорганізації центральної адміністрації МЗС створення Генеральної дирекції з державної системи (2011 рік) з двома центральними директорами, одного – з питань культури та мови, іншого – з державної системи, яких координує Генеральний директор. Подвійна мета полягає, з одного боку, у забезпеченні оперативності того, що можна було б назвати «системним підходом», тобто нового методу роботи, який допомагає подолати розрізнені бачення, перетин втручань та розсіювання ресурсів, залучаючи всіх гравців державної системи, з іншого боку – у створенні більш дієвої культурної мережі за кордоном [145].

Наразі мережа Міністерства закордонних справ складається з 127 посольств, 93 консульств, 83 інститутів культури, 261 лектора, 291 навчального закладу, 161 італійського відділення, 21 наукового аташе та близько 150 археологічних місій. Крім того, до мережі додаються комітети Товариства Данте Аліг'єрі та організації, що керують курсами італійської мови відповідно до закону № 153/71. Це велика мережа, яка повинна адаптуватися до нових зовнішньополітичних потреб, намагаючись подолати не лише низку структурних недоліків, але й географічне розповсюдження міністерських відомств за кордоном, яке більше не відповідає розвитку світу, політики та економіки.

Необхідно вжити заходів шляхом подальшої активізації зв'язку між Міністерством закордонних справ та суб'єктами, які в різних проявах цікавляться культурою як в Італії, так і за кордоном, починаючи з адміністрацій, таких як Міністерство освіти, університетів та досліджень (МОУД), Міністерство культурної спадщини та культурної діяльності (МКСА), Міністерство економічного розвитку (МЕР), університетів та місцевих органів влади. За кордоном потрібно все більше згуртовувати італійські інститути культури, школи, лекторати, відділення італійської мови, комітети Товариства Данте Аліг'єрі, заклади, що забезпечують курси італійської мови, торговельні палати, офіси колишнього Національного інституту зовнішньої торгівлі та Національного агентства з туризму. Це – мережа державної системи за кордоном. Зважаючи

на це, Міністерство закордонних справ уклало низку протоколів про наміри з Міністерством культурної спадщини та культурної діяльності, Міністерством освіти, університетів та досліджень, регіонами (П'ємонт, Тоскана, Емілія-Романья, Фріулі-Венеція-Джулія), спрямованих на спільне та унітарне здійснення діяльності та раціоналізацію використаних ресурсів [490].

Зокрема, з Міністерством культурної спадщини та культурної діяльності та Міністерством освіти, університетів та досліджень розпочато роботу робочих столів з питань, що становлять спільний інтерес: просування спадщини та поціновування кіно- та видавничої продукції за допомогою Міністерства культурної спадщини та культурної діяльності, міжвузівська та наукова співпраця, шкільна та мовна політика з Міністерством освіти, університетів та досліджень. Наприклад, першим конкретним результатом цього оновленого зв'язку з Міністерством освіти, університетів та досліджень розпочатого в 2009 році, стало створення інтерактивної платформи MAE-MIUR-CRUI, яка дозволяє окремим університетам та CNR безпосередньо завантажувати на платформі чинні міжвузівські угоди з університетами всього світу. Доступ до платформи забезпечується в режимі онлайн, є безкоштовним та загальнодоступним [357]. Станом на 1 січня 2020 року кількість угод досягла 16 857: цифра, що демонструє динамізм італійських університетів та високу ступінь інтернаціоналізації, якого вони досягли, незважаючи на наявні скромні фінансові ресурси. Ця критична маса робить цей інструмент джерелом інформації про міжвузівську співпрацю, а також базою даних для стратегій на підтримку інтернаціоналізації університетів, що повинні реалізовуватися новоствореною робочою групою MAE-MIUR (МЗС-МОУД). Цікавим фактом є й те, що згідно з даними бази 44 італійські університети мають 104 угоди з 41 українським університетом, найбільшу кількість має Маріупольський державний університет – 10 угод [500].

Інший робочий стіл стосувався регіонів з метою заохочення більшої кількості місцевих органів влади до діяльності з просування культури. Присутність регіонів та інших місцевих органів влади, безперечно, є основоположним аспектом діяльності з просування культури за кордоном. Насправді це сприяє

просуванню та розповсюдженню як їх величезного культурного, так і туристичного, а також багатого підприємницького потенціалу малих та середніх підприємств, які є економічним двигуном Італії. У цьому сенсі інститути культури – це справжня привілейована вітрина для тих, хто хоче представити себе за кордоном. Таким же чином активізуються відносини з муніципалітетами великих міст, таких як Рим, Мілан, Неаполь, Венеція та Турін, з організаціями, фондами, культурними підприємствами та асоціаціями з метою просування конкретних заходів, таких як Експо 2015 у Мілані або підтримка спонсорства, просування партнерства та фінансування спільних ініціатив, також для організації мовних курсів та кафедр італійської мови в закордонних університетах. Є регіони, а також компанії за кордоном, зацікавлені у фінансуванні не стільки культурних заходів, скільки у створенні та підтримці лекторатів при закордонних університетах.

Наприклад, у галузі видавничої справи МЗС нещодавно розпочало співпрацю з Італійською асоціацією видавців (IEA), спрямовану на популяризацію та розширення присутності італійської книги на міжнародному ринку та участь у великих книжкових ярмарках. З Товариством Данте Аліг'єрі в 2011 році було переглянуто і адаптовано стару угоду, яка була підписана в 1993 році і яка сьогодні відродилася, щоб розвивати співпрацю в усіх сферах, від мовної до культурної, яку реалізовує мережа посольств, особливо в регіонах, де немає Італійського інституту культури.

Системний підхід у розробці та визначенні культурних стратегій та дій мав єдину мету: уникнути розсіювання ресурсів, перетину та фрагментарного епізодичного культурного програмування на основі стереотипних моделей: дати новий образ країни. Таким чином, основна мета полягає в тому, щоб працювати над узгодженим та глобальним образом Італії, зробивши ефективнішим взаємозв'язок між культурою, економікою та наукою, єдиним зв'язком, який при належному управлінні здатний накладати на систему ефект залучення, що переходить від найбільш очевидного аспекту туристичних потоків та культурного туризму до прихильності до *made in Italy* у всіх проявах [145].

З синтетичної панорами інституційних акторів, задіяних у заходах з просування культури за кордоном, чітко видно, як Італія

сьогодні сприймає публічну й культурну дипломатію основним елементом своєї зовнішньої політики, на одному рівні з іншими стратегічними напрямками, такими як геополітичні, економічні та військові.

У рамках вищезазначеної складної системи основних суб'єктів італійського культурного просування за кордоном ключовим інструментом є 83 італійських інститутів культури, за допомогою яких МЗС пропагує італійську мову, культуру та науку за межами національних кордонів. Найвні в головних містах п'яти континентів 83 італійських культурних інститути, які зараз діють, є ідеальним місцем для зустрічей та діалогу інтелектуалів, художників та інших діячів культури, а також для простих громадян, як італійців, так і іноземців, які хочуть встановити або підтримувати стосунки з Італією. Італійський інститут культури є не лише вітриною для Італії та джерелом оновленої інформації про систему країни, але і рушійною силою для ініціатив і заходів з питань культурного співробітництва, важливим орієнтиром для італійських громад за кордоном та для зростаючого попиту на італійську культуру, яка сьогодні присутня у всьому світі [490]. Підтримуючи діяльність посольств та консульств, італійські інститути культури визначають найбільш вдачі інструменти для просування образу Італії як центру виробництва, збереження та розповсюдження культури від класичної епохи до сьогодення.

Конкретно кажучи, крім організації культурних заходів у різних сферах (мистецтво, музика, кіно, театр, танці, мода, дизайн, фотографія) італійські інститути культури: пропонують можливість охочим пізнати італійську мову та культуру шляхом організації курсів, управління своїми бібліотеками та пропозицію навчальних та інших видавничих матеріалів; створюють контакти та передумови для сприяння інтеграції італійських діячів до міжнародних процесів обміну та культурного виробництва; надають інформаційну та організаційну підтримку державним та приватним культурним діячам, як італійським, так і іноземним; підтримують ініціативи, що сприяють міжкультурному діалогу на основі принципів демократії та міжнародної солідарності.

МЗС Італії завжди розглядало географічний розподіл мережі італійських інститутів культури зі стратегічної точки зору. Через

це мережа інститутів, прагнучи максимізувати прибуток від фінансових та людських ресурсів, що використовуються у сферах, що вважаються більш-менш пріоритетними, часто зазнавала розширення чи перерозподілу.

Зокрема, починаючи з 1990-х, у Києві, Вільнюсі, Любляні, Братиславі та Санкт-Петербурзі поступово відкривалися нові офіси з конкретною метою: ініціювати нову політичну діяльність в країнах ЦЄ після епохальних змін у цьому регіоні, які стали стратегічними для італійської та європейської дипломатії та набули особливого культурного та торговельного значення після падіння Залізної зависи. Таким чином, було зроблено спробу подолати раніше існуючий дисбаланс, який визначав надмірну концентрацію інститутів у Західній Європі з одночасним закриттям деяких представництв, таких як у Берні чи Бонні.

МЗС Італії, зважаючи на стрімкий розвиток ринків Азії (Китаю та Індії), поширює мережу Італійських інститутів культури й на ці регіони. Наразі, 51 % італійських інститутів культури зосереджені в Європі, з них 33 інститути, що складає 39 % – у країнах ЄС та 11 % – у країнах, які не є членами Євросоюзу. На цей час в азіатських країнах діють лише 10 інститутів культури (9 %) [473].

Однак загалом слід «переглянути зовнішньополітичні пріоритети, надаючи інститутам роль першопрохідців, які на цей момент – як через залучені фінансові, так і людські ресурси – більше відповідають логіці «присутності», ніж «реальної ваги» (...) Необхідність чіткості та узгодженості загальних положень зовнішньої політики та дій зі створення, сьогодні як ніколи є одним із головних питань, які слід вирішити для того, щоб надати орієнтири та більшого значення місії інститутів» [293].

Сьогоднішні глобалізаційні процеси, нові геополітичні дисбаланси та серйозна глобальна економічна та фінансова криза змусили МЗС Італії та Національну комісію з просування італійської культури за кордоном переглянути напрямки діяльності та переорієнтацію функцій та діяльність італійських інститутів культури в рамках реформування державної системи. В останні три роки потреба в економії державних витрат призвела до постійного та послідовного зменшення ресурсів для міжнародної проєкції країни; тому, щоб забезпечити конкурентоспроможність італійської культурної

пропозиції, необхідно також адаптувати місію та діяльність інститутів культури. Нові основоположні принципи, розроблені в березні 2012 року, мали на меті революціонізувати організацію та управління структурою поширення італійської мови та культури за кордоном, багато в чому втручаючись в діяльність італійських інститутів культури. Їх узагальнено таким чином (рис. 4.2).

Рисунок 4.2 – Нові принципи діяльності італійських інститутів культури

Джерело: узагальнено автором, опубліковано в [145]

Просування італійської мови та культури за кордоном призводить до позитивних наслідків для економіки країни, де інтелектуальні ресурси, культурна спадщина, творчість, інновації та дослідження є незамінним капіталом для відновлення та забезпечення зростання. Для повного осмислення всіх можливостей, які може забезпечити просування культури в умовах все більш складного і конкуруючого міжнародного сценарію, необхідно адаптувати місію інститутів культури до цільових стратегій, здатних залучати всі складові державної системи.

Національна комісія з просування італійської культури за кордоном є невід'ємною частиною цієї діяльності як через роль, яку їй надає законодавча влада, так і через внески, пропозиції та думки, які вона покликана висловлювати міністру закордонних справ за допомогою своїх чотирьох робочих груп: мова, культура, наука, комунікації.

Визначення спільних стратегій є найважливішою умовою для системної політики просування культури, що відповідає цілям зовнішньої політики, яка виходить за рамки епізодів окремих ініціатив. Поширення італійської мови та культури дозволяє забезпечувати національне лідерство у багатьох галузях (промисловості, науці, техніці) та просувати товари *made in Italy*. Популяризація культурних, наукових та промислових переваг повинна бути частиною єдиної стратегії, спрямованої на посилення феномену «італійськість» в рамках «культурної економіки», яка робить власне культуру маховиком можливостей для італійської виробничої системи і навпаки [145].

Залучення італійців за кордоном, які, пройшовши фазу інтеграції протягом певного часу, є цінним фактором покращення іміджу Італії, стають додатковою силою, яку Італія активно використовує.

Необхідність економії державних витрат призвела до постійного зменшення ресурсів для міжнародної проєкції країни. Також для забезпечення конкурентоспроможності італійської культурної пропозиції необхідно привести у відповідність місію та діяльність інститутів культури [127].

Потрібна координована та спільна діяльність з просування культури, яка, перш за все, передбачає активну участь дипломатично-консульської мережі та всіх діючих представництв, задіяних за кордоном: 83 італійських інститутів культури разом з усіма іншими учасниками, про які вже йшлося. Цей процес вимагає зміцнення зв'язку між МЗС та іншими державними адміністраціями, місцевими автономіями, представниками економічної та виробничої сфери, зацікавлених в різних можливостях для здійснення культурної діяльності за кордоном (MIBAC, MIUR, MISE, торговельні палати, колишні офіси ICE, ENIT, місцева влада, RAI, представники економічної та виробничої сфер та італійці за кордоном тощо), для яких МЗС покликане відігравати центральну роль для

оптимізації наявних ресурсів та спрямування їх на спільні цілі, відповідно до принципів зовнішньої політики [145]. У цьому контексті необхідним є: координаційна роль дипломатично-консульських представництв за кордоном як пунктів зв'язку державної системи Італії за межами національних кордонів; координація різних національних ініціатив за кордоном за допомогою Національної комісії.

Залучення цієї «мережі» з усіма її підрозділами є необхідною умовою сприяння все більшій взаємодії між підприємницькими, академічними, науковими та культурними ресурсами. У цьому контексті інститути культури відіграють центральну роль. Їх місія, а також освіта та діяльність тих, хто ними керує, повинні бути адаптовані до цієї реальності.

На діяльнісному рівні інститути культури повинні в рамках координації та керівництва, що забезпечується посольствами:

- проводити масштабні заходи, тематичні роки та пропонувати теми, навколо яких повинні організовуватись ініціативи, координовані МЗС для просування глобального образу країни між традицією, сучасністю та винятковістю;
- забезпечити узгодженість та координацію з культурним програмуванням шляхом залучення всіх місцевих суб'єктів, що діють у культурній, академічній, науковій, підприємницькій, спортивній, аудіовізуальній, видавничій сфері та пресі;
- стимулювати та диверсифікувати пропозицію курсів італійської мови, що також відповідають потребам ділових кіл;
- сприяти активізації лекторатів італійської мови у закордонних університетах, у тому числі за рахунок конкуренції італійських компаній, які працюють або зацікавлені працювати у зазначених сферах;
- сприяти інтернаціоналізації італійської університетської системи та відносинам між бізнесом, університетами та дослідженнями;
- сприяти розвитку оперативного зв'язку з комітетами Данте Аліг'єрі та організаціями відповідно до Закону 153/71 як з метою просування мови, так і для організації культурних заходів;
- більш широко використовувати інноваційні засоби комунікації, такі як соціальні мережі та залучення молоді, посилюючи роль студентів, дослідників, фахівців, підприємців та інших італійських

талантів у світі, а також іноземців, які в тих самих сферах, повертаючись з Італії до своїх країн, підтримують зв'язки [127].

Необхідно заохочувати організацію засідань регіональних італійських інститутів культури для сприяння обміну досвідом, управлінням, визначення загальних стратегій діяльності, оцінки «хороших практик» та інноваційних рішень, виявлення та вирішення будь-яких недоліків та проблем. Для цього важливою є активна роль інститутів культури.

У третьому розділі роботи ми вже торкалися питання ефективності публічної дипломатії Сполученого Королівства та унікальної моделі її реалізації. Однак, варто більш детально зупинитися на особливостях функціонування *Британської ради* як одного з найдавніших інститутів у світі.

Отже, Сполучене Королівство розробило надзвичайно ефективну структуру публічної дипломатії, яка включає Всесвітню службу BBC (яка в наслідок своєї популярності покращує репутацію та сприйняття Британії за кордоном), Британську систему стипендій Чівнінг (яка забезпечує перспективних іноземних студентів місцем навчання в Британії і таким чином створює довготривалі зв'язки з тими, хто формує громадську думку та елітою іноземних країн) та Британську Раду (БР) (яка займається міжнародними дипломатичними зв'язками в сфері культури). Британська Рада – це унікальна організація, яка є формально незалежною, але дуже активно та найголовніше ефективно працює над зміцненням Британських інтересів у світі та сприяє розвитку публічної дипломатії Сполученого Королівства [165].

Британська Рада є виконавчим невідомчим державним органом, публічною корпорацією та благодійною організацією, офіційно зареєстрованою в Англії, Уельсі та Шотландії. Хоча БР отримує державний грант на допомогу, вона є операційно незалежною від уряду Великої Британії і не виконує функцій від імені Корони [230].

БР має диверсифіковані джерела фінансування. Більше двох третин доходів генеруються за рахунок викладання англійської мови, проведення екзаменів за кордоном, а також від партнерських відносин та контрактів. Решта надходить від уряду як грант на допомогу.

За загальною стратегією, керівництво та управління організацією відповідає виконавча рада.

Форін Офіс (ФО) є державною структурою, яка спонсорує Британську Раду, а Міністр закордонних справ та країн Співдружності відповідає перед парламентом за політику, операції та представлення Британської Ради.

Британська Рада була заснована в 1934 році як Британський комітет з відносин з іншими країнами, що робить її найдавнішою організацією з культурних відносин у світі. Перші зарубіжні офіси були відкриті в 1938 році.

В Україні представництво Британської Ради успішно функціонує вже понад 30 років та обіймається зміцненням зв'язків між Україною та Сполученим Королівством у сферах мистецтва, вивчення англійської мови, розбудови вищої освіти та суспільства, надає українцям можливості здобути освіту англійською мовою задля професійного і особистого розвитку, а також проводить іспити та тести для здобуття британських дипломів [84].

У сфері викладання англійської мови БР активно співпрацює із Міністерством освіти і науки України і постійно проводить внутрішнє навчання для викладачів освітніх закладів, щороку проводить тренінгові курси для 37 тисяч викладачів та в цьому році підтримали Рік англійської мови в Україні та залучили до цієї програми більші ніж 2,1 мільйонів українців. Протягом року через Київську школу БР проходить близько 3 тисяч учнів, БР проводить понад 13 тисяч іспитів та тестів.

У сфері вищої освіти БР налагоджує зв'язки між Сполученим Королівством та Україною у таких галузях як зв'язки між університетами і роботодавцями, а також інтернаціоналізації вищої освіти та забезпечення її якості; БР працює над розвитком університетського лідерства та допомагає студентам у їх програмах самоврядування.

Британська Рада описує свою роботу, пов'язану з розвитком довгострокових відносин з іншими спільнотами, як «культурні відносини»; але найбільш складними та іноді напруженими були відносини організації з урядом. В останні роки уряд Британії трансформує свою діяльність через такі тенденції: 1) зростаюча актуальність та популярність м'якої сили у міжнародних справах уряду, прогресивний погляд уряду Її Величності на публічну та культурну дипломатію та розгляд участі Британської Ради у цих заходах;

2) вимоги уряду до більш всеохоплюючої підзвітності з боку поза-відомчих державних органів, таких як Британська Рада, за допомогою посиленних механізмів нагляду; 3) програми скорочення дефіциту, які зменшили бюджет державного сектору, включаючи щорічні дотації Британської Ради від Міністерства закордонних справ Сполученого Королівства та квоти міжнародної допомоги з метою розвитку [423].

Ці тенденції скоротили метафоричну відстань між Британською Радою та Британським урядом та тісніше зв'язали їх. Ця стадія розвитку була в подальшому розглянута в опублікованому урядом Трирічному огляді Британської Ради, становлячи загрозу операційній та редакційній незалежності від уряду [482]. Ця незалежність є життєво необхідною для висловленої радою місії «культурних відносин» для поширення довіри та розуміння.

Останнє визначення культурної дипломатії Британського уряду, сформульоване в Трирічному огляді Британської Ради, розглядає культурну дипломатію як просування культури та цінностей для просування національних інтересів, включаючи обмін цінностями, освітою, знаннями, мистецтвом, музикою та іншими аспектами культури та ідентичності серед країн та народів для сприяння розуміння та зміцнення відносин [482]. Унікальність культурних відносин, яка стала можливою через незалежність від уряду, допомагає встановити більш тісну довіру з іншими. На переконання Британської Ради, люди довіряють більше іншим людям, аніж урядам, тому зв'язки між людьми часто роблять більш вагомий внесок до м'якої сили, аніж діяльність, скерована урядом [230].

Останні роки уряд Її Величності займається ідеєю розвитку м'якої сили і намагається визначити, як її краще втілити, керувати та розвинути. Зокрема, три доповіді – Огляд Вілтона, Wilton Review (2002); Доповідь Картера, Carter Report (2005), а також Трирічний огляд, Triennial Review (2014 року) – формулюють точку зору уряду на публічну і культурну дипломатії та розглядають питання про місце відносно незалежних інститутів, таких як Британська Рада, у більш широкій структурі зовнішньої діяльності Британії [111]. Підвищений інтерес уряду до цих питань передбачає дедалі активнішу участь у справах Британської Ради. Уряд Її Величності закликає Раду до більш конкретної

та явної підтримки національних інтересів Великої Британії. До проголошення цієї політики існувала певна неясність ролей, що дозволяла акторам на зразок Британської Ради виступати як НУО, так і в якості офіційного державного органу.

Доповідь Wilton Review була першою оцінкою британської публічної дипломатичної роботи після теракту 9/11. Першим впливом Wilton Review на Британську раду були зміни у визначенні публічної дипломатії урядом. Згідно з доповіддю вся діяльність Британської Ради потрапляє під керівництво культурних відносин і є, таким чином, частиною публічної дипломатії [447]. Комітет зі стратегії публічної дипломатії (КСПД), створений на хвилі доповіді Wilton Review задля узгодження зусиль британської публічної дипломатії, додав ключову фразу до визначення публічної дипломатії – це робота, яка спрямована на надання позитивного впливу, у тому числі шляхом створення відносин і партнерства, сприйняття Великої Британії окремими особами і організаціями за кордоном та їхньої взаємодії з Великою Британією в підтримку зовнішніх інтересів уряду Її Величності [111].

У доповіді Carter Report було проведено оцінку загальної ефективності залучення Британії з міжнародною громадськістю. У ній закликали цінувати важливість відповідної редакційної та управлінської незалежності Британської Ради та служби ВВС, але оновлене визначення публічної дипломатії цього не виправдало. Згідно з доповіддю, заходи публічної дипломатії (включаючи культурні відносини) повинні бути представлені відповідно до середньострокових і довгострокових цілей уряду. Такі організації, як Британська Рада і ВВС, що представляють інтереси Британії, повинні діяти відповідно до стратегічного плану МЗС [375]. Уряд Британії посилив стурбованість щодо публічної і культурної дипломатії, підтримуючи свої зовнішньополітичні інтереси у 2005 році, через що було підірвано репутацію британського уряду за кордоном через його участь у війні з Іраком. Публічна і культурна дипломатії, включаючи роботу Британської Ради, слугували як основні інструменти уряду для вирішення цієї нагальної проблеми.

Доповідь Triennial Review розширює питання більшої узгодженості дій Британської Ради з пріоритетами і національними інтересами уряду Її Величності.

Найкращим прикладом програмного узгодження діяльності Британської Ради з урядом за останні роки є участь Ради у Великій Британській Кампанії. Британський уряд розробив GREAT Britain Campaign, Велику Британську Кампанію в 2011 році задля підвищення світової уваги до Великої Британії у 2012 році під час святкування Олімпійських ігор у Лондоні і шістдесятирічного діамантового ювілею правління Королеви Єлизавети II [316]. Кампанія продовжила існування і після 2012 року, отримавши 45 мільйонів фунтів урядового фінансування у 2014–15 роках (більше на 15 мільйонів фунтів, ніж у попередні роки) з метою просування Великої Британії як найкращого місця для інвестицій, торгівлі, відвідування та навчання [422]. Внесок організації в більш широку кампанію, у першу чергу, сприяє іміджу Великобританії як місця для навчання. Поява символіки Великої Кампанії на корпоративних документах Британської Ради, основною аудиторією якої є британські стейкхолдери, включаючи посадових осіб уряду, може бути витлумачено як узгодження діяльності Британської Ради з ініціативами та пріоритетами уряду [111].

Доповідь Triennial Review також наполегливо рекомендує вжити заходів щодо узгодження інтересів Британської Ради з більш широкими національними інтересами. Ці конкретні рекомендації, що містяться в доповіді, відображають широку тенденцію щодо розуміння культурної дипломатії урядом Великої Британії і місця Британського Ради в арсеналі м'якої сили Великобританії [422].

Британська Рада є одночасно позавідомчим державним органом, благодійною організацією та державною корпорацією під керуванням головного виконавчого директора із наглядом з боку Ради піклувальників на чолі з головою. Статус благодійного фонду та державної корпорації вимагає від Британської Ради дотримуватися відповідних правил, зобов'язань і політики, встановленої Благодійною комісією. Основними документами Ради є Королівська Хартія та фінансовий меморандум про взаєморозуміння і управління, що підкреслює зв'язок з МЗС. Ці документи вказують на обов'язок Британської Ради та Ради піклувальників надавати МЗС фінансові показники та робити внесок у довгострокові цілі міжнародного співробітництва Сполученого Королівства, що визначені Форі Офісом [111].

Однак, Трирічний огляд БР вказав на протиріччя, що існують в управлінні Британською Радою, що є організацією з трьома різними статусами. Статус організації, що регулюється Королівською Хартією, благодійної організації і позавідомчого державного органу ще більше ускладнює визначення чіткої моделі управління БР. Наприклад, Міністр закордонних справ відповідає перед Парламентом за діяльність Британської Ради, але організація керується Радою піклувальників, обов'язки якої охоплюють інтереси благодійності, а не урядові або більш широкі національні інтереси. До того ж міністр закордонних справ має затвердити призначення керівника Британської ради, голови ради директорів та заступника голови і може призначити свого представника у Раді.

Оскільки Британська Рада запровадила модель змішаної економіки з введення платного навчання англійської мови та проведення іспитів, відсоток дотації Уряду Її Величності як частки від річного обороту Британської Ради постійно знижується. Тридцять років тому переважна більшість грошей надавалася в якості дотацій. Сьогодні їх частка зменшилася менш ніж на 20 %, що можна вважати істотною зміною, зменшення більш ніж на 10 % відбулося в останні 4 роки, тоді як рівень прибутку БР достатньо стрімко зріс. Відтоді, як бюджет Британської Ради почав зростати та джерела його поповнення були досить диверсифікованими, чинна модель Британської Ради ставала більш складною. Станом на кінець 2012–2013 років Рада заснувала близько 12 дочірніх компаній для забезпечення своєї комерційної діяльності відповідно до місцевих податкових та статусних вимог. Ці дочірні підприємства мають вирішальне значення для того, щоб Британська Рада могла отримувати додатковий прибуток для відшкодування витрат організації [111].

У період між 2010 та 2015 роками, Британська Рада зазначала падіння дотацій на 23 % або 47 млн фунтів, але визнавала, що скорочення дотацій МЗС Великої Британії, позбавлення дотацій (Департамент освіти), ймовірний вплив інфляції, продовження знецінення фунта, а також необхідність пошуку грошей для інвестицій означає те, що БР повинна заощадити близько 70 млн фунтів дотаційних коштів щорічно протягом 2014–2015 років [526]. Складність внутрішніх фінансових структур Ради, а також заборона надання

дотації комерційній діяльності означає, що урізані дотації не можуть бути легко заміненими відповідним пропорційним збільшенням комерційної діяльності.

Британська Рада розподіляє надлишки від своїх комерційних операцій на підтримку діяльності інших видів культурних відносин, які, зазвичай, фінансуються за рахунок дотації та поповнюються резерви. Згідно з цим принципом заміна 70 млн фунтів дотації прибутком від комерційної діяльності вимагатиме додатково 700 млн зароблених власних коштів. Організація досягла вагомих результатів у збільшенні отриманого прибутку, але все ж таки довелося і вдатися до серйозних скорочень.

Завдяки добровільній програмі раннього виходу на пенсію та примусовому скороченню штатів, Британська Рада скоротила чисельність персоналу у Великій Британії з 1117 (у 2009–2010 роках) до 710 – скорочення становило 36% [422]. Британська Рада також провела внутрішню реорганізацію, злиття географічних регіональних управлінь з дванадцяти до восьми, консолідацію діяльності у трьох стратегічних бізнес-одинацях – англійська мова та тестування, мистецтво, освіта та суспільство. Організація також підтвердила участь у програмі уряду «Об'єднаний Уряд Її Величності», мета якої фізично об'єднати британські закордонні представництва, щоб заощадити на вартості нерухомості. З 2013 року Рада розділяла приміщення з МЗС приблизно у 30 країнах, але в багатьох містах це було неможливо зробити через міжнародні заборони на комерційну діяльність, що ведеться у приміщеннях посольств [111].

Однак, у деяких країнах діяльність Британської Ради вже набула напівдипломатичного вигляду через спільні приміщення, які вона розділяє із посольством чи консульством, а також через подвійну назву посади начальника управління Британської Ради та радника з питань культури.

У рамках рішення уряду витратити 7% ВВП на допомогу з метою розвитку, дотація Британської Ради поділяється на діяльність та на країни, на які можна витратити гроші і на які – ні. До 2016 року 69% всіх заходів Ради, які були профінансовані за рахунок державної дотації, було витрачено з формулюванням офіційної допомоги з метою розвитку.

Здатність БР спрямовувати дотації у розвинені країни світу стає все більш і більш обмеженою. Як наслідок, підтримана дотаціями діяльність у більшій частині Європи, Північній Америці та Австралії була скорочена, тоді як інші регіони отримували більше дотаційних коштів, ніж раніше. Ці зміни виявилися особливо важкими для Європи. По суті, у Західній Європі БР перетворилася на організацію, яка повністю покриває власні витрати за рахунок отриманого прибутку [111].

Щорічний прибуток від послуг Британської Ради у 2010 році складав 434 млн фунтів, до кінця 2014–2015 років він зріс до 796 млн фунтів – темп зростання становив 120 відсотків. У 2012–2013 роках Британська Рада мала приріст у 56 млн фунтів з її прибутків від послуг. Незважаючи на комерційний зріст Британської Ради та збільшення її впливу, пов'язаного з цим зростанням, проблеми почали з'являтися у 2012 році через вплив змішаної моделі економіки на відповідність організації інтересам Великої Британії.

Намагаючись витратити менше ніж 15% від загальних коштів на базові витрати, такі, як, наприклад, нерухомість, а також згідно з політикою Уряду Її Величності декілька відділень Ради було розміщено у спільних приміщеннях із Міністерством закордонних справ Великої Британії, у тому числі у Генеральному консульстві у Стамбулі. Подібні заходи порушують питання про те, чи зменшує спільне розміщення Британської Ради її незалежність від уряду серед її зовнішніх зацікавлених сторін та цільових аудиторій.

Британська Рада також активно займається питанням врегулювання занепокоєння уряду щодо репутації організації стосовно отримання прибутку, тоді як вона займається розвитком комерційної діяльності для компенсації втрачених дотацій.

Урізання фінансування діяльності БР в Європі припало на важкий період, коли відносини Великої Британії у рамках Європейського Союзу розвиваються в контексті політики BREXIT та в перспективі, якщо перемовини про вихід Британії з ЄС будуть успішними, Сполучене Королівство може перестати бути членом ЄС.

Варто також торкнутися питання значущості інститутів публічної дипломатії для *малих країн*. Не зважаючи на обмеженість

ресурсів, які малі держави можуть залучити на реалізацію своєї зовнішньої політики, їм на допомогу приходять приватні організації, фонди, створені заможними громадянами цих країн, які прагнуть зробити внесок у розвиток своїх держав, фінансуючи різні проекти економічного, політичного, культурного, історичного характеру, інституціоналізуючи при цьому свої організації як такі, що обіймаються питаннями просування публічної дипломатії своїх країн, сприяючи при цьому покращенню їх сприйняття за кордоном. Одним з найкращих прикладів перетворення приватного фонду в інститут публічної дипломатії країни є діяльність **Фонду «Анастасіос Г. Левендіс»** у Республіці Кіпр.

Фонд «Анастасіос Г. Левендіс» був заснований у травні 1979 року кіпрським підприємцем Анастасіосом Левендісом (1902–1978 рр.), який спрямував його діяльність на розвиток суспільства, освіти, культури тощо. За свою майже сорокарічну історію Фонд залишається вірним цим пріоритетам, активно підтримуючи поширення культурної спадщини Греції, Кіпру та світового еллінізму, а також реалізуючи освітні програми, новаторські проекти з охорони навколишнього середовища та медичні дослідження.

Завдяки міжнародній програмі Фонду, що підтримує вивчення грецької мови, її діалектів (з підтримкою різних навчальних заходів, систематичним наданням стипендій, постійним внеском у наукові дослідження та підготовку наукових публікацій) значно підтримуються та розвиваються елліністичні дослідження [11].

Діяльність Фонду спрямована на реконструкцію великої кількості класичних, візантійських та пост-візантійських пам'яток, збагачення та презентацію кіпрських колекцій історичних пам'яток у музеях світу, систематичне надання стипендій та спонсорство природоохоронним та довгостроковим проектам у Південній Європі, Африці та у всьому світі.

Фонд також здійснює фінансування реконструкції та відновлення великої кількості класичних, візантійських та пост-візантійських історичних пам'яток. Водночас, він підтримує науково-дослідні проекти та розширення колекцій кіпрських пам'яток у музеях світу відповідно до завдань Фонду з поширення культурної спадщини Греції та Кіпру. Як результат – налагоджене

плідне співробітництво Фонду з Музеєм мистецтва Метрополітен (Нью-Йорк), Британським музеєм (Лондон) та Музеєм Середземномор'я (Стокгольм).

Важливим здобутком Фонду «А. Г. Левендіс» у питаннях культури є колекції Фонду: Паризька колекція європейського мистецтва, колекція творів грецьких художників XIX і XX століть та колекція творів кіпрських митців. Ці три колекції, які надають унікальний естетичний та освітній досвід, були об'єднані та розміщені в новій галереї імені Анастасіоса Левендіса в Нікосії, проєкт будівництва якої був розроблений архітектурною студією Ф. К. Бредлі, відкритою у 2014 році [533]. Галерея стала справжньою туристичною окрасою столиці Республіки Кіпр.

Левендіса цікавила не тільки комерція. Він брав участь у соціальному та благодійному житті довоєнного Золотого узбережжя. Він був призначений почесним Генеральним консулом Греції в Аккрі і кинув усі сили на допомогу розірваній війною громади. Він також надав свою підтримку багатьом проєктам з покращення життя кіпрських селищ, підтримуючи навчання багатьох студентів за кордоном.

Ці зусилля активізувалися в умовах політичної кризи, яка розгорталася на Кіпрі наприкінці 50-х та 60-х років, і Анастасіос Левендіс допомагав своїй Батьківщині різними способами. Президент Макаріос, з яким він співпрацював у створенні будинку для людей похилого віку в Нікосії, використовував поради та досвід Анастасіоса на кількох засіданнях Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй, а в 1966 році призначив його першим Послом та постійним представником Кіпру в ЮНЕСКО на знак визнання його підтримки освіти та культурної спадщини Кіпру [535].

Анастасіос Левендіс особливо активно підтримував відновлення Департаментом старовини двох важливих візантійських пам'яток та допомагав кіпрському уряду проєктувати імідж своєї культурної та художньої спадщини за кордоном. Він сам дуже цікавився мистецтвом і зібрав значну колекцію французьких та європейських картин у Парижі. В Афінах він придбав першу колекцію Євангела Аверова, талановитого грецького художника початку 19-го – середини 20-го століття.

Фонд Анастасіос Г. Левендіс був створений у травні 1979 року за ініціативи самого мецената [532]. Від початку метою Фонду була підтримка освітніх, культурних, мистецьких та благодійних проєктів на Кіпрі, в Греції та інших країнах. Діапазон і напрямок цієї діяльності базувалися на філантропічних інтересах засновника. На Кіпрі, в Греції та інших частинах Європи основну увагу було приділено культурі та освіті з особливим наголосом на культурній спадщині Кіпру. Це мало особливе значення через руйнування культурної спадщини острова, спричиненого турецьким вторгненням 1974 року та його наслідками. У 1980 році було створено незалежне кіпрське відділення Фонду. У Греції Фонд підтримував широкий спектр культурних організацій та заходів, але головний акцент був зроблений на відновленні низки пам'яток з різних періодів. Також було вивчено і розширено колекцію грецьких картин XIX–XX століть, придбаних Анастасіосом Левендісом [174].

В інших країнах Європи та далекому зарубіжжі Фонд визначив за свої пріоритети вивчення культури та історії Кіпру та Греції та зосередження на громадах грецької діаспори, зокрема в Британії. Найбільшу увагу Фонд приділяв культурним, лінгвістичним та релігійним інтересам громад. Найважливішою ініціативою у цій категорії був «Еллінський центр» в самому центрі Лондона. Міжнародна програма підтримки грецьких досліджень, яка охоплює всі історичні періоди, протягом багатьох років розвивалася паралельно із зусиллями, спрямованими на вивчення кіпрських історичних пам'яток у зарубіжних музеях. У Нігерії було створено філію Фонду у 1988 році для продовження вже існуючої благодійної програми. Завдяки цій програмі було збудовано сім сільськогосподарських шкіл для молодих фермерів у Нігерії та Гані.

Стипендіальна програма, яку ініціював сам А. Г. Левендіс, була поступово систематизована та зорієнтована виключно на рівні університетів, а з 1992 року – лише на рівні аспірантури. Існує також програма дослідницьких грантів, в основному на постдокторському рівні, що охоплює напрями науки в рамках інтересів Фонду. На додаток до цих напрямів роботи кілька галузей підтримувалися на постійній основі: навколишнє середовище, медичні дослідження, боротьба з хворобами та полегшення їх наслідків. Фонд підтримував благодійну роботу в Нігерії з моменту свого створення, спочатку

з фокусом на технічну освіту. Консультативна група з Нігерії Фонду А. Г. Левендіс була відкрита в 1979 році. У 1988 році Фонд «Левендіс Нігерія» був офіційно заснований для розширення роботи цього органу. На підтримку нової освітньої програми Федерального уряду з акцентом на самодостатність у виробництві продуктів харчування Фонд прийняв важливе політичне рішення у 1986 році, обравши своєю головною метою навчання молодих фермерів.

Кіпрська філія Фонду А. Г. Левендіса була заснована у 1980 році і розташована в відновленому неокласичному будинку на вулиці Гладстонос у Нікосії. В основному Фонд обіймається кіпрськими проектами, спрямованими на збереження та пропаганду історичних і культурних ресурсів острова.

Фонд особливо піклується про захист культурної спадщини на окупованій турками території острова від грабежів та рейдерства. Він придбав багато важливих історичних артефактів Кіпру з іноземних ринків старовини і пожертвував їх Музею Кіпру, особливо тих, що були викрадені та вивезені з колекції Гаджіпродрому в Фамагусті. Крім цього, Фонд фінансує збереження та відновлення основних археологічних пам'яток та історичних пам'яток, а також будівель, що належать до народної архітектури, співпрацюючи з Департаментом старовини Кіпру. Великий внесок Фондом також було зроблено у реставрацію церковних пам'яток, фінансування реставрації архітектури та збереження настінних розписів у багатьох монастирях, церквах та каплицях.

На більш академічному рівні Фонд також фінансує дослідження історії та художньої спадщини Кіпру та допомагає в організації міжнародних конгресів, конференцій та інших заходів, які мають на меті пропагувати кіпрську цивілізацію як вдома, так і за її межами. Останніми роками Фонд зробив великий внесок у новостворений Кіпрський університет, купивши і відновивши неокласичний будинок на вулиці Гладстонос в Нікосії, це згодом забезпечило можливість університету розміщати його археологічні дослідження.

Фонд також був ініціатором у створенні нових музеїв. Він профінансував придбання та реставрацію будівлі, в якій знаходиться муніципальний музей Левендіса та його подальшу організацію. Цей фонд також одноосібно спонсорував створення Музею Мікенської колонізації, побудованого на археологічному майданчику

Маа-Палеокастро. Окрім цього, церковні музеї були створені за підтримки Фонду у монастирях Хрисороятиса та Махера, а також у селах Палахікор, Пелендрі, Омодхос та Кормакіті (останнє маронитське село на Північному Кіпрі).

З 1989 по 1994 рік Фонд співпрацював з Європейським Союзом, щоб спонсорувати новаторський проєкт Лаона, п'ятирічну програму для сталого розвитку регіону Лаона на півострові Акамас. Цей проєкт спрямований на просування альтернативного туризму, пропонує двадцять шість відновлених та екологічно чистих будівель у п'яти селах. Через неурядову організацію Крит-Терра цей проєкт включає в себе міжнародно значущий Центр екологічних досліджень, що базується на Західному Кіпрі.

У більш обмежених масштабах соціальне забезпечення та медичні дослідження також належать до сфери інтересів Фонду. З 1989 року він був одним із головних спонсорів Кіпрського інституту неврології та генетики. Анастасіос Левендіс профінансував створення будинку для людей похилого віку у співпраці з архієпископом Макаріосом II, і фонд продовжує його підтримувати. Він також профінансував Департамент інтенсивної терапії в Лімассолі та є основним учасником Кіпрського Червоного Хреста.

Фонд А. Г. Левендіса залучений до широкого кола проєктів по всьому світу, які підтримують освітні, культурні, мистецькі та благодійні ініціативи на Кіпрі, у Греції та інших країнах. Велика кількість цих проєктів формулюють зацікавленість Фонду у підтримці та поширенні культурної спадщини Греції та Кіпру, проте багато також опікуються охороною природи та навколишнього середовища, науковими та медичними дослідженнями та різноманітними культурними та благодійними заходами. Вони варіюються від реконструкції великої кількості класичних, візантійських та пост-візантійських пам'яток, а також збагачення та презентації кіпрських колекцій старовини у музеях світу, систематичного надання стипендій та спонсорства та проєктів сталого розвитку та природоохоронного характеру у Південній Європі, Африці та у всьому світі.

Одним з основних завдань Фонду «Анастасіос Г. Левендіс» є збереження культурної спадщини. Фонд реалізує велику кількість таких проєктів. Варто зупинитись більш докладно лише на більш масштабних (табл. 4.2).

Таблиця 4.2 – Ключові проекти, що реалізуються Фондом «Анастасіос Г. Левендіс» для збереження культурної спадщини

Назва проєкту	Зміст проєкту
1	2
Церква Святого Миколая в Агріді	Визначний візантійський пам'ятник, побудований на Пелопоннесі. Церква, прикрашена винятковими настінними малюнками кінця XIII та XVIII століття, була серйозно пошкоджена під час землетрусу у 2008 році. Фонд підтримує дворічну програму реставрації. Проєкт включає консолідацію та реставрацію будівлі, а також збереження та естетичне відтворення образотворчого мистецтва. У 2012 році реставраційні команди зосередили увагу на першій фазі збереження фресок та на структурній консолідації як сховищ, так і даху церкви. Після завершення проєкту церква буде відкрита для відвідувачів та прочан.
Лефканді	Був ключовим місцем в Егейському регіоні під час бронзового і залізного століть. Нещодавні розкопки, проведені професором Іреною С. Лемос, відкрили нову важливу інформацію щодо історії цього місця з кінця епохи Мікенської ери до її завершення (1200–700 до н.е.). У середині стародавнього кургану було виявлено міський мур, а також розташовану поруч ритуальну територію. Безперервність окупації від періоду пізньої бронзи до раннього залізного віку встановлена у східній частині Ксерополісу, де було розкопано велику будівлю (Мегарон). Розкопки в Лефканді мали велике значення для осмислення відносно незрозумілого, але дуже важливого періоду розвитку грецького міста-держави. Одним з найважливіших аспектів даного проєкту є участь у розкопках студентів.
Географічний довідник середньовічного Кіпру	Розроблений за підтримки Фонду та відкритий всім археологам та історикам, які вивчають візантійський Кіпр, починаючи з кінця пізньої античності до періоду хрестових походів, з доступом до онлайн-ресурсів, матеріалів та баз даних. Дослідники можуть додавати свої результати досліджень до довідника, таким чином доповнюючи вже існуючі матеріали новими дослідженнями. Мета проєкту – об'єднати тих, хто цікавиться Кіпром та більш докладно викласти історію острова й процеси, що на ньому відбувались. Метою цього проєкту, який був започаткований 27 жовтня 2011 року у Королівському коледжі Лондона, має стати оприлюднення для широкого загалу не тільки науковців, а й пересічних громадян, які цікавляться історією, рекордної кількості давніх написів з Північного Причорномор'я. Команда проєкту включає в себе дослідників з Великобританії й інших країн.

Продовження таблиці 4.2

1	2
	Більше 4000 стародавніх, переважно грецьких, написів вивчаються та публікуються як в Інтернеті, так і в друкованому вигляді. Дані охоплюють період 600 р. до н.е. – 1400 р. н. е. Робота над першою колекцією «Візантійські написи» була завершена у 2012 році. Робота над другою збіркою «Написи Херсонеса» розпочалася у січні 2013 року.
Презентація колекції Таноса Н. Зінтіліса з кіпрських пам'яток	Ініційована Фондом та відкрита 15 березня 2012 року для публіки в новій, ретельно відреставрованій галереї А. Г. Левендіса на третьому поверсі Музею кікладського мистецтва в Афінах. На додаток до їх сучасної інсталяції за останніми досягненнями в галузі музеєзнавства, 550 артефактів на виставці ілюструють значні аспекти життя давніх кіпріотів та їх мистецтво. Відвідувачам пропонується ознайомитись з кіпрською керамікою, скляними судинами, статуєтками та ювелірними виробами; шафи з похилими поверхнями демонструють металеві артефакти, монети, печатки та письмові прилади, розширені сенсорними екранами, що містять велику кількість текстових та ілюстративних матеріалів. Дві інтерактивні поверхні демонструють історію острова від доісторичних часів до періоду пізнього Риму та ілюструють взаємини Кіпру з навколишнім світом, показуючи віртуальні подорожі стародавніх торговельних кораблів, що подорожують середземноморським регіоном.
Виставка «Олімпія: Міф – Культ – Ігри у Античності»	Ініційована Грецьким фондом культури у Берліні та грецьким міністерством культури. Ця унікальна виставка, активно підтримувана Фондом Левендіса, об'єднала понад 500 об'єктів з найбільших музеїв Греції, таких як Археологічний музей в Олімпії, Національний археологічний музей і Музей нумізматики в Афінах. Виставка охопила історію стародавніх Олімпійських ігор та їх важливість для історії культури та спорту. Мармурові скульптури, бронзові статуєтки, золоті прикраси, шоломи та щити говорять про вплив Олімпії та Ігор на європейську культуру.
Галерея Давнього Кіпру А. Г. Левендіса в Британському музеї в Лондоні	Була реорганізована та реконструйована за підтримки Фонду А. Г. Левендіса. Його відновленням в 2012 році планувалося відзначити головування Кіпру у Раді Європейського Союзу. Первинна виставка, створена більше 25 років тому, була оновлена відповідно до сучасної гуманітарної освіти. Створено нові тексти для представлення поточного розуміння історії острова. Великі графічні панелі зображують природні та археологічні пам'ятки Кіпру.

Продовження таблиці 4.2

1	2
	Три ключові елементи цієї виставки: створення явної хронологічної послідовності, що розповідає історію Кіпру від 10 000 до н.е. до 395 року н.е., повторне відтворення скульптури, що ілюструє розвиток людської форми; і створення контекстного відображення на знаменитому святилищі Аполлона – Решефа в Далі (стародавній Ідаліон). Реконструкція галереї також дозволила показати важливі елементи скульптури.

Джерело: складено автором на основі матеріалів Фонду, опубліковано в [174]

Фонд «Анастасіос Г. Левендіс» надає підтримку університетам у всьому світі, що мають кафедри елліністичних, кіпрських студій. Одним з прикладів позитивного співробітництва Фонду та університетів є співпраця з Маріупольським державним університетом. За підтримки Фонду удосконалювалася матеріально-технічна база університету та гуртожитку, створена та постійно поповнювалася найбільша у Східній Європі бібліотека елліністичних студій «Костянтинос Левендіс», яка містила понад 16 000 наукових та навчальних джерел, надавалися стипендії студентам та представникам професорсько-викладацького складу МДУ для проходження програм стажувань на Кіпрі [535]. Крім того, Фонд «Анастасіос Г. Левендіс» встановив стипендії для переможців Всеукраїнської олімпіади з новогрецької мови, яка проводилася на базі МДУ, і ці стипендії щорічно надавалися переможцям олімпіади.

За ініціативи Почесного Генерального консульства Республіки Кіпр в Маріуполі та за підтримки Міністерства освіти і культури Республіки Кіпр було успішно реалізовано програму літнього відпочинку для українських школярів. Усі витрати взяли на себе Міністерство освіти і культури Республіки Кіпр і Фонд «Анастасіос Г. Левендіс». Фонд «Анастасіос Г. Левендіс» упродовж багатьох років надає університету активну допомогу та всебічну підтримку в галузі наукової, освітньої та культурної діяльності.

Для того, щоб зрозуміти масштаби впливу Фонду «Анастасіос Г. Левендіс» варто назвати лише деякі проекти, реалізовані Фондом: збереження ікон Церкви Святого Димитрія, Єрусалим; реконструкція внутрішнього двору Церкви Св. Стефана,

Несебр, Болгарія; проект реконструкції Олімпії Німецького археологічного інституту в Афінах; реставраційні роботи в церкві Св. Мама, Спецес; відновлення резиденції Тріантафілу, Сідіроккастро; Електронна бібліотека древніх написів Північної Чорноморської програми, географічний довідник з проекту середньовічного Кіпру, збереження настінних розписів Середньовічної церкви Святого Дімітара у Болгарії, Королівський коледж, Лондон; проект розкопок Лефканді-Ксерополіса, Коледж Мертон, Оксфордський університет; проект реставрації Монастиря Святої Катерини, Синай; реставраційні роботи в Церкві Таксіархес в Айвалику, острів Алібі Кунда; збереження мозаїки 5-го століття в Монастирі Св. Гавриїла в Тур-Абдин, Східна Туреччина; відновлення і збереження фресок церкви Святого Миколи в Агріді, Ахайя; проект розкопок на острові Депотікон, недалеко від Антіпарос тощо.

Фонд Левендіса фінансує низку проектів у музеях та бібліотеках, зокрема: Галерея в Нікосії А. Г. Левендіса; Археологічний музей м. Несебр, Болгарія – складання путівника музею; Британський музей, Лондон: а) оновлення галереї стародавнього Кіпру А. Г. Левендіса; б) грант для співробітників куратора кіпрського музею; в) Інститут науки і збереження (сховище кіпрської старовини); Ермітаж (Друзі Ермітажу), Санкт-Петербург – установка нової системи освітлення в грецькій і римській галереї; Міський музей Левендіса в Нікосії: а) проект середньовічної кераміки; б) оновлення британського правління і галерей Нікосії; в) виставка болгарських ікон; г) Ель Греко: виставки від Кандіа до Толедо; Лувр, Париж – Кіпр між Візантією і Заходом, виставка 4–16 століть; Музей Середземномор'я, Стокгольм – молодше кураторство для каталогізації, вивчення і публікації археологічних матеріалів, знайдених під час шведської експедиції на Кіпрі (1927–1931) тощо.

Узагальнюючи результати дослідження механізмів функціонування міжнародних інститутів публічної дипломатії, визначимо ключові аспекти їх дії та напрями трансформації в умовах глобалізаційних перетворень у табл. 4.3.

Таблиця 4.3 – Особливості механізму функціонування міжнародних інститутів публічної дипломатії в країнах світу

Назва міжнародного інституту, країна походження	Механізм функціонування	Основна дівса сила	Результат діяльності
1 <i>Інститут Конфуція, КНР</i>	2 Один з головних механізмів реалізації публічної дипломатії в країні, заснований на використанні «м'якої сили»; схема функціонування запозичена у європейських аналогів Альянс Франсез (Франція) та Інститут Сервантеса (Іспанія); мережа ІК підпорядковується безпосередньо уряду, діє в межах існуючих шкіл та університетів, що поширюють китайську культуру, традиції, філософію у країнах світу; державна підтримка діяльності – оплата праці професорсько-викладацького складу, навчально-методичне забезпечення студентів, довідкові матеріали бібліотек, культурні обміни, фінансування щорічних конференцій для представників різних верств населення цільових країн	3 Розгалужена мережа ІК (найбільша у світі), підтримка національних діаспор (збирання інформації, посередництво)	4 Покращення іміджу країни; виховання аудиторії, що прихильно ставиться до китайської культури, традицій, цінностей, мови; формування образу надійного партнера для розвинутих країн, встановлення соціально-економічних взаємозв'язків, реалізація цільових проєктів, розвиток національних діаспор; в країнах, що розвиваються, властєть встановити відносини взаємодопомоги, довіри та сприйняття Китаю як сильного регіонального лідера, що спільно з усіма прагне подолати світову нерівність
<i>Італійський інститут культури, Італія</i>	Мережа інститутів концентрується на просуванні культурних досягнень, вагомих здобутків у сфері мистецтва (мода, кухня, кіно, музика); паралельно працюють італійські школи, лектори, університети під патронатом МЗС, що доповнюють роль Інститутів у просуванні культури, мови, ціннісних наративів та норм поведінки; обсяги фінансування	Мережа інститутів, італійські школи та лектори, підтримка академічної спільноти, комерціалізація культури та мистецтва	Досить ефективна модель, яка дозволяє охопити широку цільову аудиторію, сформувати та розвивати у подальшому позитивний образ привабливості італійського суспільства; залучення італійських виробників за межами країни посилює зацікавленість бізнесу

Продовження таблиці 4.3

1	2	3	4
<p><i>Британська Рада, Сполучене Королівство</i></p>	<p>незначні, але використання моделі комерціалізації культури та мистецтва дозволяє залучити додаткові ресурси</p> <p>Унікальний позавідомчий державний орган, білаготійна організація та державна корпорація, формально незалежна від уряду; дефіцит державного фінансування покриттяється за рахунок широкого поля комерційної діяльності (мовні курси, культурні центри, підтримка підприємництва, цільові інвестиційно привабливі програми); незалежність від уряду підвищує привабливість БР за кордоном, посилює рівень довіри та зацікавленості у співпраці недержавними суб'єктами</p>	<p>Мережа представництв Британської Ради, спільні проекти, конференції заходи, програми підтримки, система комерціалізації послуг, підтримка територіальних громад та міст</p>	<p>та дозволяє отримувати додаткове джерело ресурсів для фінансування проектів публічної дипломатії</p> <p>Беззаперечно результативна у просуванні позитивного іміджу Сполученого Королівства, зацікавленості у британській культурі, залученні ресурсів для самокупності функціонування; безліч спільних проектів, в тому числі підтримка розвитку громад та територій, стимулювання локального та спільного підприємництва формують репутацію надійного партнера й інвестора</p>
<p><i>Фонд Анастасіос Левендіс, Кіпр</i></p>	<p>Функціонування приватного фонду виступає аналогом створення інститутів культури для малих країн; залучення приватного капіталу дозволяє розповсюджувати та заохочувати розвиток кіпрської культури, відновлювати історичні пам'ятки та реалізувати події, присвячені культурним, мистецьким, освітнім проектам; високий рівень співпраці з обраними університетами дозволяє активно залучати академічні спільноти</p>	<p>Формат фонду, що дозволяє залучати приватний капітал для фінансування культурних проектів та заходів</p>	<p>Привернення уваги до кіпрської культури, пряме залучення фінансування проектів зосереження та розвитку культури, мови, історичних пам'яток та цінностей, здійснення освітніх обмінів; формування позитивного іміджу країни закордоном</p>

Джерело: складено автором

Отже, діяльність Інституту Конфуція Китаю швидко розширюється та являє собою один з головних механізмів країни у використанні м'якої сили та публічної дипломатії. ІК – це міжнародна програма, що фінансується урядом Китаю та спрямована на вивчення мови та культури. Вона змодельована за схемою таких європейських програм, як Альянс Франсез та Інститут Сервантеса. Її унікальність полягає у тому, що Інститути Конфуція діють в рамках існуючих шкіл та університетів, а не виступають у якості самостійних організацій та підпорядковуються безпосередньо відомству центрального уряду. Підтримка програм включає в себе заробітну плату професорсько-викладацького складу з Китаю, навчальні матеріали для студентів, довідкові матеріали для бібліотек та культурні обміни. ІК також фінансує щорічні конференції в Китаї для представників різних верств населення з різних країн, що сприяє покращенню іміджу Китаю, його сприйняття у різних країнах [146].

Публічна дипломатія Італії сконцентрована на просуванні культурних досягнень, вагомих здобутків Італії у кіно, кухні, моді, багатьох туристичних напрямів тощо. Італійська модель публічної дипломатії представлена розгалуженою мережею Італійських інститутів культури, італійських шкіл, лекторатів. МЗС Італії активно використовує університети для просування своїх інтересів, пропаганди італійської мови, культури за кордоном. Загалом, варто зазначити високу ефективність італійської моделі публічної дипломатії навіть з урахуванням порівняно не високих обсягів фінансування. При цьому позитивним є також залучення італійських виробників до просування Італії за кордоном.

Британська Рада є унікальною організацією, яка одночасно є позавідомчим державним органом, благодійною організацією та державною корпорацією, яка формально є незалежною від уряду. За рахунок комерційної діяльності їй вдається покривати дефіцит державного фінансування, викликаний політикою економії уряду, що є дуже корисним досвідом для аналогічних організацій інших країн, хоча питання збільшення впливу уряду на діяльність Британської Ради залишається дискусійним. Не зажаючи на те, що офіційно міністр закордонних справ відповідає за діяльність організації перед парламентом, затверджує призначення керівників організації, Британська Рада зберігає свою незалежність від

уряду, що збільшує її популярність за кордоном та позитивно впливає на формування позитивного іміджу Сполученого Королівства у світі. Загалом, результативність діяльності Британської Ради з реалізації завдань публічної дипломатії Сполученого Королівства є беззаперечною, як би сама Рада не називала свою діяльність – налагодженням культурних відносин чи реалізацією культурної дипломатії, чи якось інакше.

Приватні фонди відіграють велику роль у формуванні та реалізації публічної дипломатії малих країн. На прикладі кіпрського Фонду, створеного Анастасіосом Левендісом, ми побачили, як приватний капітал розповсюджує та заохочує дослідження з кіпрської тематики, опікується питаннями збереження пам'яток, підтримує університети світу, сприяючи таким чином виконанню головної мети публічної дипломатії.

4.2. Діяльність діаспор як рушійна сила публічної дипломатії

Впливова та активна *діаспора країни* за кордоном сьогодні стає суттєвим фактором розвитку зовнішньої політики держави, її дипломатії, публічної дипломатії зокрема.

У світі, де міграція досягла безпрецедентних з часів Другої світової війни рівнів, діаспори все більше сприймаються як впливові актори внутрішніх та міжнародних процесів, більше того, вони будуть цей вплив тільки нарощувати. Діаспори сьогодні розглядаються як потенційні дипломатичні актори для виконання основних функцій: спілкування, представництва та переговорів [330]. З урахуванням того, що міграція стала невід'ємною частиною сучасних держав та суспільств, вона не може бути проігнорована урядами та повинна розглядатися як одне з найважливіших явищ, здатних вплинути на цілі народи та країни й сприяти формуванню їх позитивного іміджу на міжнародній арені.

Діаспори можуть залучатися до проведення дипломатичних переговорів на високому рівні від імені своїх країн походження, а також до більш звичайних засобів презентації країн через щоденні контакти та взаємодію з приймаючими громадами. Діаспори також можуть шукати впливу на реалізацію внутрішньо

та зовнішньополітичних завдань у країнах походження або впливати на створення нової національної держави іншими державними та міжнародними організаціями (наприклад, курди, палестинці, тибетці тощо). Таким чином, діаспори відіграють все більш зростаючу та важливу роль у дипломатичних переговорах, беручи безпосередню участь у важливих дипломатичних процесах.

Особливо важливе значення діаспори мають для невеликих країн через брак коштів, що країна може залучити на реалізацію своєї зовнішньої політики, організацію дипломатичних представництв. Загальновідомо, наприклад, що діаспори Ізраїлю, Греції, Вірменії тощо у США суттєво впливають на формування політики Сполучених Штатів відносно своїх історичних батьківщин, сприяючи розвитку двосторонніх відносин. Водночас, правильно налагоджена комунікація національних урядів із представниками своїх діаспор є вкрай важливим завданням для міністерств закордонних справ, посольств держав [483]. З розвитком цифрових технологій комунікацій, зростанням кількості користувачів соціальних мереж, збільшенням часу, що вони проводять онлайн, надзвичайного значення для країн набуває розвиток публічної дипломатії та розбудова мережі, яка охоплює взаємодію усіх доступних до залучення акторів.

Дедалі частіше саме національні діаспори стають об'єктами уваги та водночас суб'єктами публічної дипломатії країн походження.

Власне, публічна дипломатія – це обговорення перспектив політики та зміцнення зв'язків між політичними агенціями і громадськістю зарубіжних країн, для того, щоб інформувати та впливати на ці аудиторії. Публічна дипломатія є «в певному сенсі метафорою для демократизації дипломатії, з численними акторами, що відіграють роль у виставі, що колись була для небагатьох [330]. Англійською мовою публічна дипломатія, окрім звичного перекладу, позначається аббревіатурами *g2p* (government to people – від уряду до людей), *p2p* (people to people – від людей до людей), що якнайкраще характеризує діяльність діаспор у рамках реалізації публічної дипломатії держав [478].

Цей перехід від «клубу обраних» до мережевої дипломатії відображається в академічних працях, де відбувся перехід від традиційного припущення про те, що дипломатія є особливою

прерогативою держави, до ширшого розуміння дипломатії. У межах вивчення дипломатії, дослідження з розмитим визначенням «нова дипломатія» визначається як збільшення кількості недержавних акторів у дипломатичній сфері. Нова дипломатія включає дослідження ролі неурядових організацій, транснаціональних корпорацій та корінних громад у офіційних дипломатичних контактах та переговорах.

Вчені у галузі дипломатії почали вивчати, як збільшення кількості акторів у світовій політиці може змінити характер і якість дипломатії. Вони запропонували ідею, в якій широкий спектр нових акторів здійснює глобальний вплив через взаємопов'язаність та дипломатизацію соціального життя [420].

Ідея багатопрофільних державних, недержавних та міжнародних акторів, що розвивають дипломатичні відносини без необхідності взаємного визнання як суверенних еквівалентних організацій тісно співпадає з теорією дипломатії діаспор, яку можна також використати, щоб підкреслити те, як нетрадиційні дипломатичні діячі змінюють характер дипломатії. Сьогодні можна констатувати, що ієрархія в дипломатичних відносинах вирівнюється (стає горизонтальною) і через залучення діаспори переформулюється характер відносин між дипломатією і територією.

Дослідження діаспори досягли піку наприкінці 1990-х років, коли дослідники вивчали характеристики діаспори як соціального утворення, і ставили питання про межі приналежності до діаспори. Ірландська, вірменська та єврейські діаспори є класичними прикладами, як діаспора може представляти та лобіювати свої батьківщини при американському уряді, діючи при цьому як повноцінні дипломатичні актори у двосторонніх зносинах [274; 451].

Сьогодні з'являються нові напрями досліджень діаспори як результат зростаючого академічного інтересу до політики, відомої, як стратегії діаспори, що розуміється як ініціатива, що реалізується країнами походження для залучення своєї діаспори до національного порядку денного у країнах перебування. Дослідження стратегій діаспори розвинули раніше розпочату роботу в сфері дослідження транснаціоналізму, які окреслюють зменшення ролі національної держави.

З одного боку, інститут діаспор представляє собою «керований державою транснаціоналізм» [299], певну реалізацію «націоналізму

на відстані» [221], оскільки вони проєктують внутрішню політику за межами своїх кордонів на діаспори, а також на тих, хто залишається вдома. З іншого боку, діаспори також включають організації мігрантів, які вимагають більшого визнання з боку національних держав і навіть передбачають зміни в практиках країни походження. Модус діяльності таких інституцій було переосмислено внаслідок глобалізаційних процесів, розмивання меж державних кордонів у вирішенні питань узгодженого спільного розвитку, які тепер виходять за межі досяжності будь-якої окремої національної держави. Таким чином, інститут діаспори сьогодні розглядається як узагальнене вираження постнаціонального, наднаціонального або транснаціонального членства країн у світовій спільноті.

У сучасних умовах діаспори отримали можливість мобілізувати колективну ідентичність не лише в приймаючій країні та на батьківщині (уявному у певному сенсі явищі), але й у соціальному і навіть віртуальному просторі, вступаючи у відносини солідарності з іншими етнічними членами, які проживають у різних країнах. Відмінністю діаспор від інших дипломатичних акторів є їх зануреність у суспільство приймаючої країни, перебування у постійному контакті і здатність створювати та відтворювати свої транснаціональні соціальні простори [362]. Таки чином, вони сприяють політичній мобілізації в приймаючій країні шляхом прямого застосування м'яких засобів впливу.

Тим не менш, ми відзначаємо, що нинішні дослідження діаспор зосереджуються головним чином на відносинах держава-діаспора, тоді як дипломатія діаспор привертає увагу великої кількості інших зацікавлених сторін та аудиторій, які діаспора залучає в дипломатичних цілях.

Велика кількість робіт звертає увагу на те, як країни, що приймають мігрантів та міждержавні організації, такі як Світовий банк та Європейський Союз, використовують символічні зв'язки, які іноземне населення зберігає зі своїми країнами походження [144]. Ці впливові суб'єкти також фінансують стратегію діаспор країн з низьким рівнем доходу, щоб підтримати передачу навичок, знань та капіталу, які сприяють розвитку цих країн. Така співпраця передбачає не лише економічну складову, а також сприяння реалізації зовнішньої та внутрішньої політики. Наприклад, некомерційна

організація Міжнародний альянс з залучення діаспор (International Diaspora Engagement Alliance, IdEA, США) функціонує під егідою департаменту з глобального партнерства Державного департаменту США та зв'язує фінансування розвитку діаспори за кордоном з зовнішньою політикою США [336]. Однією з його ініціатив є низка вебчатів, яка дає можливість діаспорам, наприклад, з Вірменії, Греції та України, ставити питання колишнім американським дипломатам на тему взаємодії уряду США з громадами діаспор. Багатоспрямованість дипломатичних тактик, викладена в цих прикладах, показує схожість програм м'якої сили, в яких кілька державних суб'єктів залучують діаспори інших країн як дипломатичних акторів, таким чином стираючи територіальні межі державної влади та дипломатії.

Діаспори ускладнюють територіальні погляди на націю та державність як на розсіяне населення, яке проживає за межами національних батьківщин, але сильно прив'язане до місця, яке вони залишили [52; 367]. Чим більше мігрантів вирушають у реміграцію з країни в країну сьогодні, тим більше вони розмивають поняття територіальної основи не тільки нації і держави, а також діаспори. При такому русі людей між країнами дедалі важко визначити, до якої діаспори належать ці особи.

Концепція дипломатії діаспор звертає увагу на нові складнощі, що характеризують визначення діаспори, батьківщини і територіальної приналежності, на яких вони засновані. Дослідження зарубіжної діаспори дотепер зосереджували увагу на державних ініціативах діаспори і державній взаємодії, або міжнародних організаціях, які працювали із визнаними міждержавними акторами. Шиллер стверджував, що дослідження з діаспори, як правило, стосуються національно-орієнтованої ідентичності; населення, що досліджується, розумілося як нація, яка відходить від своєї батьківщини або прагне до батьківщини [448].

Так само, як і нові дослідження у сфері дипломатії почали визнавати наявність численних зацікавлених сторін і багатонаціональну діяльність дипломатії, розвиток діаспорних стратегій у критичному вивченні діаспор призвели до прийняття державності як теоретичної перспективи для розуміння того, як діаспори керуються і керують здалеку, та взаємодії між країнами-джерелами

міграції та приймаючими країнами, а також низкою інших суб'єктів. Наприклад, Маллінгс використовує державність, щоб оцінити, як стратегії діаспори функціонують у якості асоціації, що дозволяють державам керувати на відстані [387]. Вона відносить їх до таких соціальних утворень, як асоціації діаспор.

Класичним прикладом успішної організації взаємодії національного уряду із діаспорами є Грецька Республіка, в якій в рамках Міністерства закордонних справ працює Генеральний секретаріат у справах греків зарубіжжя [532]. Генеральний секретаріат був створений у 1983 році та є урядовою інституцією Грецької Республіки, відповідальною за планування, координацію, реалізацію політики щодо грецької діаспори та щодо світового еллінізму. Населення Греції та кількісний склад діаспори є приблизно однаковими та складає приблизно по 11 млн осіб. За активного сприяння грецького уряду, президентським декретом у 1995 році було створено Раду греків зарубіжжя задля координації роботи та більш активного співробітництва грецького уряду та діаспори [534]. Рада греків зарубіжжя є надзвичайно ефективним інструментом публічної дипломатії Грецької Республіки, яка залучає представників світового еллінізму до просування інтересів Греції за кордоном. Окремо варто наголосити на популяризації новогрецької, давньогрецької мови, а також діалектів у діаспорах. Грецький уряд навіть в умовах економічної кризи фінансує викладання грецької мови за кордоном. Міністерство освіти, досліджень та релігії Греції набирає філологів, викладачів хорového, театрального мистецтва та направляє їх для викладання у школах, університетах, культурних центрах греків зарубіжжя за кордоном, в яких викладається новогрецька мова, історія, культура. Греція розглядає мову як один з найефективніших факторів просування своєї публічної дипломатії. Держави, які мають великі грецькі діаспори, також дуже активно використовують їх для встановлення та розвитку двосторонніх відносин з Грецією та Кіпром.

Джерела, що зосереджуються на зв'язку між діаспорами та дипломатією, є достатньо обмеженими. У цих джерелах термін «діаспорна дипломатія» вживається як одна з форм публічної дипломатії, режиму м'якої сили та стратегії, що використовується державами для просування своїх зовнішніх інтересів [414; 478].

У літературі, як з питань діаспори, так і дипломатії, основну увагу здебільшого приділено тому, як держави-джерела міграції залучують діаспори до лобювання національних інтересів, сприяння двосторонньому посередництву або як ресурс для збору інформації для розвідки. Діаспори також розглядаються як ключ до культурної та публічної дипломатії, наприклад, через сприяння взаємовідносинам між громадами та сприйняття діяльності держав, що виходить за рамки офіційної діяльності (наприклад, Британська Рада, Альянс Франсез, Інститут Гете).

Формалізовані стратегії діаспор є систематичними підходами, через які держави залучують діаспори, щоб застосувати м'яку силу. М'яка сила впроваджується, радше, через співпрацю, ніж через примус, наприклад, через вплив на думки і, отже, на іноземні політичні рішення двосторонніх партнерів або міжнародних організацій [63]. Провідними світовими суб'єктами, що поставили наголос на своїх діаспорах як на дипломатичних інструментах для реалізації публічної дипломатії та підвищення ефективності м'якої сили в контексті реалізації зовнішньої політики, є Вірменія, Ізраїль та Ірландія.

Велику увагу дослідники ролі діаспор у публічній дипломатії приділяють Китаю та Індії через їх амбітні ініціативи з інституціоналізації відносин з діаспорами, з метою отримання потенційних переваг, які діаспори можуть принести для двосторонніх відносин (особливо економічних), відіграючи роль посередників та каталізаторів. Ці ініціативи включають в себе створення міністерств та урядових агенцій для залучення та координації роботи з діаспорами. Таким чином частина державного апарату працює виключно з громадами своєї країни за кордоном. У Китаї та Індії участь у справах діаспори зводиться до субнаціонального рівня за участю провінційних та місцевих урядів. Їх міністерства та відомства, що займаються справами діаспори, проводять конференції з питань діаспор в межах відповідних країн та відправляють місії та делегації за кордон, з метою організації спілкування з їх діаспорами. Діаспори сприймаються, в першу чергу, як джерело інформації та порад, а також як засіб залучення громадян для посольств та міністерств/відомств.

Китай та Індія мають давні діаспори та налагодили комунікацію з нащадками емігрантів у другому, третьому, четвертому

тощо поколіннях, які також є частиною діаспори. Наприклад, зацікавленість Китаю у китайській діаспорі також поширюється на тих, хто вважається нащадками китайських емігрантів (тобто їх предки залишили Китай у період з XIX – початку XX-го століття) і ті, що називаються ксінімін (нові китайські мігранти, які покинули Китай після 1978 року) [330]. Відносини Індії з її історичною діаспорою були не системними, але частково систематизовані через стратегізацію діаспор. Китайська і індійська стратегія діаспор включає взаємодію з організаціями за кордоном, які об'єднують представників діаспори. Такі асоціації діаспор мають різноманітні ознаки та характеристики, але ті, що мають міцні зв'язки зі своєю рідною землею, відіграють вирішальну роль у просуванні двосторонніх відносин. Вони використовують тактику культурної й публічної дипломатії для просування національного іміджу своєї батьківщини у країнах, де оселилися. Культурні вистави та фестивалі не тільки просувають культуру пращурів, але також мають на меті переконати громадськість в країні проживання щодо існування переваг від більш тісного двостороннього співробітництва.

Унікальним, у певному сенсі, прикладом дипломатичної діяльності діаспор є вірменська, що вважається однією з найбільших у світі [281]. При населенні близько 3 млн осіб за межами Вірменії проживає, за різними підрахунками, понад 8 млн етнічних вірмен, еміграція яких була обумовлена декількома причинами: економічними, релігійними, політичними, переважно викликаними тиском інших держав у період послаблення чи відсутності незалежності країни. Географічно вірменська діаспора охоплює 120 країн світу, найбільш потужні її представництва у США, РФ, Франції, Грузії, Ірані. Особливістю здійснюваного впливу вірменських діаспор є обсяг інвестицій, які вони направляють у власну країну. Ці кошти витрачаються на благодійні проекти у сфері культури, освіти, охорони здоров'я, розвитку інфраструктури. Об'єднаний вірменський фонд у США допомагає щорічно залучати в економіку країни близько 300 млн дол., а вірменське лобі у Конгресі є надзвичайно впливовим на політику США щодо підтримки Вірменії. У Франції також діє найбільша вірменська діаспора, діяльність якої зосереджена на релігійній, політичній, громадській діяльності, а через проекти соціальної підтримки покращення якості життя у Вірменії

вдається залучати кошти на компенсацію через визнання факту геноциду вірмен у світі.

Значного впливу в культурному та економічному значенні має також діаспора Індії, яка досягла значних успіхів у позбавленні образу «країни бідності та неписьменності». Ще у 1996 році створено Фонд просування (капіталізації) бренду Індії, метою якого є просування індійської культури й продуктів та залучення інвестицій. Ключовою «м'якою» силою проголошується людський капітал (трансфер кваліфікованої робочої сили, аутсорсинг), активне залучення до гуманітарних місій у всьому світі тощо. Щорічно індійська діаспора залучає понад 100 млрд дол. інвестицій у країнах світу [96].

Існує також обґрунтована проблема, коли такі асоціації або інші об'єднання представників діаспори організують свої структури так, що вони нагадують уряд із представниками своєї елітарної влади. Існують також випадки, коли порядок денний діаспори і їх батьківщини не синхронізується. Наприклад, у випадку з Вірменією, діаспора прагнула до міжнародного визнання геноциду вірмен, що ускладнило двосторонні зусилля Вірменії зі встановлення миру з Туреччиною та Азербайджаном.

Окрім країн-джерел міграції, приймаючі країни також відносять діаспори до дипломатичних акторів. Держави, які приймають мігрантів, можуть звернутися до іноземного населення, що проживає в їх країнах (тобто до діаспори іншої країни) з проханням активізувати їх дії в рамках просування національної м'якої сили за кордоном.

По-перше, держави, що приймають мігрантів, шукають економічних переваг у країнах, що розвивається, шляхом заохочення їх іноземного населення, яке народилося за кордоном та повернулося до батьківщини або такого, що продовжує здійснювати вплив на свої країни походження для налагодження взаємовигідної співпраці між країнами, що приймають та направляють мігрантів. Канада, наприклад, широко використовує культурні та професійні мережеві заходи, щоб встановити зв'язок з китайськими іммігрантами, які повернулися до Китаю після отримання постійного місця проживання чи громадянства у Канаді (тобто вони розглядаються як канадці за кордоном). Такі мігранти служать потенційним ресурсом, за допомогою якого економічні цілі країн імміграції

можуть бути значно просунуті вперед через культурні знання діаспори та соціальні мережі [227]. По-друге, для країн, що приймають мігрантів, їх населення, яке народжене за кордоном та яке належить до діаспори іншої країни, представляє собою гарний засіб впровадження західної моделі державного управління та економіки, сприяючи таким чином модернізації та розвитку країн.

Програми розвитку, орієнтовані на діаспору, які реалізуються Світовим банком, Європейською Комісією, Програмою розвитку ООН, а також Держдепартаментом США, мобілізують діаспори для виконання функцій ефективних носіїв західних рецептів успіху, тому що вони здаються культурно близькими, доступними для пізнання та більше зацікавлені в благополуччі їх батьківщини та турботі про свої родини [441]. Діаспори, таким чином, функціонують як провідники м'якої сили та публічної дипломатії для західних національних держав, які мають представництво в міжнародних організаціях. Такі програми розвитку, націлені на діаспору, також можуть служити для вирішення проблем безпеки держав реципієнтів мігрантів, які зіткнулися з нерегулярною міграцією, наприклад, вимагаючи від країн, що отримують фінансування, реалізувати програми управління недокументованою міграцією.

Діаспори таким чином розмивають різницю між внутрішнім й закордонним, що влучно було названо. В описаних вище прикладах, держави, що встановлюють відносини з діаспорами, формують режим дипломатії, що розмиває кордони між вітчизняними та іноземними аудиторіями.

Розглядаючи недержавну дипломатію, простежуємо низку взаємовідносин між територією та діаспорою. З одного боку – НУО, транснаціональні корпорації та де-факто релігійні громади, які представляють виборчі округи, не зв'язані територією, а, радше, спільними цінностями, знаннями та / або інтересами, пов'язаними з конкретною проблемою. Для інших недержавних акторів, територія має велике значення у визначенні дипломатії. Діаспори представляються насамперед як інструменти дипломатії на службі держав. Держава сьогодні є важливою, але однією з багатьох акторів, що займаються дипломатією.

Діаспори лобіюють питання налагодження співпраці між міжнародними організаціями, ЗМІ, приватним сектором, НУО та інших

акторів з країнами-джерелами міграції, державами реципієнтами та іншими державами. Діяльність асоціацій діаспор об'єднує різні компоненти дипломатії, у рамках якої вони формують відносини з низкою соціальних суб'єктів, таких як державні, міжурядові чи міжнаціональні організації, громадські організації, ринок та інші суб'єкти діаспори. Кожен з цих окремих компонентів може мати матеріальні (і нематеріальні) властивості та можливості.

Таким чином, діаспора функціонує як дипломатичний суб'єкт у своїх власних інтересах, часом діючи в інтересах держави, що є її історичною батьківщиною та реалізуючи альтернативні політичні проекти через їх взаємодію з іншими соціальними суб'єктами. Діаспори можуть функціонувати як самостійні політичні актори у різний час з різних причин, і дипломатія діаспор може набувати різних форм. Дипломатію діаспори не можна звести до одного з цих режимів взаємодії, вони є нероздільними, але встановлення аналітичної різниці між ними допомагає виділити різні конфігурації відносин між діаспорою і дипломатією. Розглядаючи три режими взаємодії: пропаганда, посередництво та представництво, необхідно проаналізувати засоби, за допомогою яких діаспори мобілізують ресурси, щоб просувати свої інтереси або виконують функцію посередника, але при цьому варто зазначити, що діаспори можуть посилити розкол або загострити конфлікт [330].

Пропаганда є досить ефективним методом реалізації дипломатії діаспор, при якому, навіть якщо держави заохочують свої діаспори виступати за їх інтереси, діаспори можуть виступати проти приймаючої держави, щоб реалізувати своє власне бачення належного врядування та побудови відносин у суспільстві. Пропаганда з точки зору діяльності діаспори – це дії, вжиті діаспорами для боротьби за свої інтереси та впливу на внутрішню та зовнішню політику, що впливають на їх статус у країнах походження або країнах імміграції. Наприклад, курдська діаспора в Європі використовувала курдські мовні ресурси та програми супутникового телебачення як інструменти державної дипломатії для залучення розрізненої аудиторії курдських діаспор у лобюванні визнання їх прав у Туреччині [106; 437]. Коаліція курдських організацій вимагала, щоб права меншин стали умовою для вступу Туреччини до Європейського Союзу. Вони закликали до впорядкування норм

демократичного права і прав людини, а також партнерства з міжнародними правозахисними організаціями для того, щоб вплинути на Європейський парламент, Європейську комісію і постійні комітети, такі як Спільний парламентський комітет ЄС та Туреччини та Комітет з прав жінок та гендерної рівності.

Випадок курдської діаспори також ілюструє, як діаспори зайняли лідируючі позиції у галузі цифрової дипломатії, що відображає важливість пропаганди в кібер сфері. Курдська діаспора досить активно просувала транснаціональну спільноту з пропаганди, свого роду Віртуальний Курдистан Заходу, якого не було на жодній політичній карті, але він був постійно присутній на міжнародному рівні. Рух Фалуньгун складається з членів китайської діаспори, яка використовує вплив та культурну дипломатію для протесту проти придушення діяльності групи в Китаї. Разом з західними членами Фалуньгун, китайські емігранти – багато з яких спеціалісти або інвестори-мігранти – використовували традиційні та нові медіа, а також партнерські демократичні міжнародні організації такі як Amnesty International та Human Rights Watch, щоб привернути увагу громадськості та вплинути на політиків у Вашингтоні, Оттаві, Парижі, Лондоні та Канберрі, щоб узаконити рух Фалуньгун [266].

Діаспори також виступають за свої права в країнах проживання, використовуючи дипломатичну тактику для впливу на рішення, що можуть змінити їх правовий статус і права. Яскравим прикладом є рух Гуркхів – представників елітних військ британської армії, які комплектувалися з непальських добровольців. З колоніальних часів непальські солдати приймалися на службу британською армією та направлялися у різні регіони, але нещодавно виникли проблеми з нерівним ставленням. Активісти використали дипломатичні і юридичні прийоми і зустрілися з британськими парламентарями і міністрами задля встановлення для відставних гурків рівних пенсії та соціального забезпечення. Активісти руху Гуркхів також намагалися вплинути на Непальських політиків, щоб ті прискорили дипломатичні переговори. Наведені вище випадки є прикладом транснаціональної діяльності діаспор [112].

За винятком боротьби за свої власні права діаспори можуть також відігравати посередницьку роль у політичних кризах.

Домінує думка, що діаспори порушують мир та розпалюють і продовжують конфлікти. Наприклад, Кольтер і Хофлер стверджують, що велика діаспора значно збільшує ризик повторного конфлікту під час громадянської війни [252]. Класичний приклад – це роль тамільської діаспори в розпалюванні конфлікту на батьківщині через фінансування організації «Тигри звільнення Таміл-Ілама».

Діаспори також можуть позитивно впливати на миротворчу діяльність через просування прав людини та підвищення обізнаності серед приймаючих держав. Віддалене розташування цих спільнот може означати, що вони часто краще можуть оцінити ситуацію на батьківщині і здійснити позитивне втручання.

Саме така позиція на межі між вітчизняним та іноземним, поза зоною конфлікту, але у тісній взаємодії з ним, наділяє діаспори конкретними здібностями як третьої сторони на попередніх переговорах або навіть у формальних переговорах про політичне врегулювання. Ці здібності утворюють основні навички посередництва: вони можуть закликати сторони сісти за стіл переговорів, функціонуючи як посередники між політично зацікавленими сторонами на батьківщині та міжнародними суб'єктами, що підтримують вирішення конфліктів, виступаючи в якості посередників та комунікаторів.

І все ж, як граничні суб'єкти, діаспори відіграють неоднозначну роль під час вирішення конфлікту: вони можуть бути сприйняті певними суб'єктами як миротворці, а іншими – як миропорушники, а їх ролі можуть змінюватися з плином часу і залежно від зміни конфліктної ситуації. Ілюстративним є приклад ірландських американців, що зіграли певну роль під час встановлення миру у Північній Ірландії. У перші роки конфлікту ірландська діаспора в США активно гальмувала встановлення миру, займаючи воєнні позиції і відкрито фінансуючи різні сепаратистські групи Північної Ірландії. Але як тільки ірландсько-американська діаспора стали матеріально і політично незалежною, їхнє ставлення до конфлікту змінилося. Під тиском сепаратистів у Північній Ірландії та впливом чиновників уряду США, ця діаспора мала репутацію як така, що допомагає створити умови необхідні для мирних переговорів, що в кінцевому рахунку призвело до Белфастської угоди 1998 року.

Діаспори становлять окремий третій рівень міждержавної та внутрішньої миротворчості, але вони в кінцевому підсумку самі є зацікавленими сторонами конфлікту, з власними пріоритетами та завданнями [443]. Залучення представників діаспори в якості посередників суперечить традиційному визначенню посередників як нейтральних суб'єктів, які не мають зацікавленості в будь-якому варіанті завершення конфлікту. Ключовим прикладом цієї неоднозначної ролі є роль афганської діаспори в мирному процесі в Афганістані. Після американського військового втручання в 2001–2002 роках різні групи населення серед афганської діаспори брали активну участь у формальних мирних переговорах та як посередники між міжнародним співтовариством, національною адміністрацією, представниками міжнародного громадянського співтовариства та приватним сектором. Проте, окремі племінні угруповання в діаспорі також загострювали етнічні та класові розбіжності.

Неоднорідність діаспор і суперечки про легітимність мають значний вплив на природу та географію дипломатії. Це говорить про третій спосіб залучення, через який діаспори застосовують дипломатію, а саме – представництво. Прикладом легітимного представництва є колективна індійська діаспора та як протиставлення – суперечливі вимоги сикхської діаспори. Уряд Пенджабу в Індії (субнаціональна філія Індійської держави) мобілізував сикхську діаспору для участі в досягненні Цілей розвитку Індії, але непрості давні відносини між Сикхськими сепаратистами в межах Індії і поширені екстратериторіально сикхські діаспори, що фінансували сепаратизм, – відображають складні відносини між політичними цілями сикхів та стратегією діаспори індійського уряду. Роль представництва має підвищену значимість у випадку діаспори без громадянства. Тут діаспори використовують дипломатичну тактику, конвенції та місії не тільки для просування своїх ідей через пропаганду, але також як режим представництва, щоб отримати політичне визнання на міжнародній арені та продовження діалогу щодо суверенітету. Режими дипломатичного представництва таких діаспор відрізняються формально від організацій активістів. Наприклад, зі своєї діаспорної бази в Індії, тибетський уряд у вигнанні має 11 закордонних місій на всіх континентах. Крім впливу на парламентаріїв та міністерства закордонних справ

у країнах перебування та надання консульських послуг тибетцям, персонал у цих «Офісах Тибету» вважається діаспорою офіційним представником Центральної тибетської адміністрації, Далай-лами і територією Тибету [475]. Цей режим дипломатії проявляється як у формі фізичної території у вигнанні (де базується діаспора), так і у формі уявної території на батьківщині.

Узагальнюючи вищевикладене, відзначимо функціональну роль інституту діаспор у реалізації публічної дипломатії. Насамперед, мережі діаспор є важливим джерелом знань, ділових зв'язків, досвіду, фінансів та інвестицій. У цілому ж, дипломатія діаспор виражається у формі (1) адвокації (пропаганди) – захист ключових положень культури, цінностей, традицій та інших національних аспектів країни-походження з одного боку, та особливостей і характеристик приймаючого середовища з іншого; (2) медіації – здатності виступати посередником в організації важливих перемовин або налагодженні контактів; (3) представництва – можливість представляти інтереси зацікавлених осіб в країні-походження та приймаючій країні, не втрачаючи нейтрального статусу.

Таким чином, можна виокремити ознаки функціонування діаспор в якості самостійних акторів публічної дипломатії (табл. 4.4).

Таблиця 4.4 – Ознаки функціонування діаспор в якості самостійних акторів публічної дипломатії

Режим функціонування	Характеристики функціонального режиму
У режимі адвокації (пропаганди)	Активна, дієва сила, спрямована на відстоювання національних інтересів, мовних, культурних та інших прав меншин, впорядкування правових норм, у тому числі у кіберсфері
У режимі посередника	Медіатор, миротворча, підтримуюча та спрямовуюча сила, що зосереджується на встановленні діалогу при наявності конфліктів
У режимі представника	Легітимний, впливовий суб'єкт, здатний варіюватися між внутрішніми та іноземними справами, щоб контролювати те, як дипломатія розвивається в інтересах або всупереч інтересами держави

Джерело: узагальнено автором

Окремо варто відзначити роль національних діаспор у період поширення пандемії COVID-19, що підштовхнуло увагу дослідників до цієї тематики. З одного боку, діаспори можуть виступати акторами, інструментами, партнерами публічної дипломатії, але одночасно й деструкторами у поширенні інформації [192]. До прикладу, кейс румунської діаспори у Сполученому Королівстві, що привернув увагу до емоційного стану та важливості врахування цього аспекту при аналізі дипломатичної діяльності діаспор.

Заходи румунського уряду у зв'язку з COVID-19 для діаспори склалися із наявності спеціальних телефонних ліній, репатріаційних рейсів та оперативних груп на місцях у країнах з великими румунськими громадами. На вебсайті Міністерства закордонних справ було створено спеціальний розділ, присвячений COVID-19, з регулярним оновленням інформації про подорожі, зміни в правилах карантину або тестування. Також було запущено інтегровану платформу Diaspora hub для надання персоналізованої інформації. У Сполученому Королівстві пандемія прискорила діджиталізацію комунікації з діаспорою: вебсайт та сторінки у Facebook Посольства та Консульства Румунії в Лондоні стали першочерговими джерелами офіційної інформації, надаючи своєчасні та постійні оновлення щодо правил подорожей та законодавчих обмежень. Не менш важливими у їхній комунікації були питання реєстрації після Brexit для участі у схемі врегулювання в ЄС та зміни в імміграційних та робочих візах, які необхідно буде отримати після грудня 2020 року [278]. Почесні консули Румунії використовували свої акаунти у Facebook для поширення офіційної інформації.

При тому, що румунська діаспора у Сполученому Королівстві досить різноманітна, а мігранти мають різні причини для прибуття до Британії, більшість зіштовхнулися із відчуттям відчуженості, не здатності віднайти спільне коріння або позитивне сприйняття у цільовій країні. Мігранти сприймалися, радше, «добре» або «погано» та опинялися у ситуації неможливості як повернутися додому, так і адаптуватися у новому суспільстві. До того ж, Президент Румунії звернувся до румунської діаспори із закликом не повертатися додому на Великдень 2020 року; член румунського парламенту звинуватив мігрантів, що повертаються, у поширенні

вірусу, а румунський мер заявив, що сплеск захворюваності в його місті стався через мігрантів, що повернулися, порушивши правила карантину. З боку румун, які залишилися вдома, зростала хвиля негативу, висловлювана через соціальні мережі, зокрема Facebook, до румунів, які повернулися, і навіть з'являлися заклики до них не повертатися.

Закриття на карантин консульських установ, скорочення економічної активності підштовхувало румун до повернення, незважаючи на негативні емоції з боку власної країни походження та колишніх співгромадян. Численні обговорення у соціальних мережах та на офіційних сторінках урядових порталів підштовхнули розвиток та самоорганізацію румунської діаспори офлайн, набирали оберти інформаційні кампанії мікроінфлюенсерів та закликів до врегулювання ситуації, що склалася. У результаті, румуни стали більш активними, свідомо залученими у вирішення проблем національного відчуження, висловлювали бажання долучатися до вирішення ситуації на адміністративному рівні. Це призвело до активної підтримки нещодавно (у 2019 році) створеної партії ультраправої партії: Альянс за єдність румунів (АЄР) набрав несподівані 9 % голосів і стала 4-ю політичною партією в Румунії [225].

Розглянувши все вищезазначене, можна відзначити, що сьогодні держави практикують залучення діаспор до реалізації своїх дипломатичних завдань у рамках публічної дипломатії зокрема, для просування національних інтересів та досягнення власних цілей (через пропаганду, стратегії посередництва та представництва). Діаспори є повноцінними акторами дипломатичних зносин, що виступають посередниками між батьківщиною та приймаючою країною та виступають як суб'єкт та об'єкт публічної дипломатії країн походження та країн реципієнтів. Поняття діаспори і дипломатії зазнали значного розширення в останні роки, відзначаючи відхід від розуміння діаспори як описової категорії і дипломатії як діяльності виключно державних службовців. Дедалі більше розвивається поняття дипломатії діаспор, у рамках якого діаспора набуває повноцінних ознак дипломатичного актора.

Представники діаспор часто вдаються до дипломатичних практик, формально через призначення почесних консулів або неофіційно через дії громадян-дипломатів. Дипломатія діаспор – це особливий

інструмент політиків діаспори, який виходить за рамки участі у внутрішній політиці та передбачає спілкування і посередництво з багатьма зацікавленими сторонами і аудиторіями. Дослідження дипломатії діаспор змушує переосмислити характеристики діаспор як соціальних утворень, тобто що вважається діаспорою у питаннях, пов'язаних з представництвом та легітимністю, особливо у питаннях, коли діаспора виступає як суб'єкт або об'єкт дипломатії.

Окрім того, існує велика кількість діаспор, які виходять за рамки національного або етнонаціонального бачення через конкуруючі ідеї, виражені релігійними діаспорами, такими як Фалуньгун, члени якої вважаються частиною китайської діаспори, або сикхської діаспори з вкоріненими історичними спогадами про переживання етнічного насильства з боку індійського уряду. Ці приклади висвітлюють складні відносини, що діаспори мають з стратегіями урядів своїх історичних батьківщин щодо діаспор.

Дипломатія діаспор загострює проблему законного представництва, що спирається на дипломатію як на практику, тобто постає проблема офіційної інституціоналізації органів управління та координації роботи діаспори. У цьому контексті позитивним прикладом є діяльність структур, які координують роботу грецької діаспори – Рада греків зарубіжжя, Генеральний секретаріат греків зарубіжжя Міністерства закордонних справ Грецької Республіки. Загалом діаспори можуть виконувати функції посередників або грати роль миротворців на службі держави, виступаючи дипломатичними акторами, які можуть варіюватися між внутрішніми та іноземними справами, щоб контролювати те, як дипломатія розвивається в інтересах або всупереч інтересами держави.

4.3. Програми академічних обмінів у контексті реалізації публічної дипломатії

Публічна дипломатія визначається як просування національних інтересів шляхом інформування та здійснення впливу на громадян інших країн. У цьому контексті важливо підкреслити різницю між дипломатією класичною та публічною. Перша орієнтована на лідерів інших держав і політичних діячів, друга – на громадян інших

країн, громадські об'єднання. Публічна дипломатія спрямована на просування національних інтересів країн через вплив. Під впливом розуміється спрямування, корегування громадської думки, переконань, поведінки, очікувань, перспектив тощо.

Публічна дипломатія охоплює безліч різних заходів. Серед них програми обмінів, академічної мобільності є найбільш дієвими та ефективними. Більшість дослідників пов'язує цей факт із можливістю міжлюдської взаємодії, безпосереднього спілкування і як наслідок переконання цільової аудиторії через особистісний приклад, спілкування, спостереження. Обміни безпосередньо пов'язані з «людським фактором», де взаємодія з особистістю і психологією учасників є центральним аспектом [138–139].

Програми обмінів, освітні програми та програми, призначені для громадських діячів, знаходяться в більш широкому політичному колі міжнародних справ. Навіть найбільш політично нейтральний обмін, наприклад, між університетами, має політичну мету або реалізується з метою розвитку транскордонних відносин, які можуть згодом призвести до появи довгострокових результатів у політичній сфері, таких як зменшення конфліктного потенціалу у різних галузях міждержавних відносин.

Найкращим прикладом цього можуть бути франко-німецькі обміни для студентів після Другої світової війни, коли до 1997 року більш ніж п'ять мільйонів студентів взяли участь у програмах обміну, що сприяло нормалізації відносин між двома країнами. Гарним прикладом обмінів можуть бути програми обміну для громадян Ірану, що фінансуються приватним сектором США (щоб уникнути звинувачень у політичній спрямованості таких обмінів у випадку виділення коштів на фінансування програми з державного бюджету) і до яких успішно залучаються митці та інші недержавні професійні групи, але не зважаючи на такі позитивні заходи відносини між двома країнами залишаються надзвичайно напруженими.

Обміни являють собою форму міжнародних зв'язків з громадськістю, обміну людьми, ідеями і думками, які, як правило, втрачаються в незліченних глобальних соціальних контактах. Проте, неформальні контакти мають велике політичне значення [450]. Тоді як обміни, як правило, потрапляють у категорію культурної

дипломатії, вони є гнучким середовищем, яке може бути застосованим у різних професійних сферах у залежності від мети, для якої воно призначене. Усі соціальні групи можуть бути задіяні на цьому шляху, хоча чим вище в ієрархії професія, на яку вони спрямовані, тим більш престижною повинна бути програма.

Проте, якщо політичне середовище сприятливе, то відкривається можливість використання обмінів для того, щоб познайомити фахівців з їх партнерами-політиками, для того, щоб налагодити процес переговорів. Цей механізм може бути дуже корисним, коли рівень важливості відносин вимагає постійної уваги. Відповідним прикладом є зв'язок між Сполученими Штатами і Європейським Союзом, де європейські представники вперше були запрошені до США у рамках програми Держдепартаменту для іноземних керівників, і ці контакти були згодом розширено з появою власної гостьової програми ЄС у 1974 році і різних трансатлантичних тренінгів і програм професійних обмінів, які були розроблені в 1970-х – 1980-х роках [9; 157; 114].

Обміни (в ідеалі) – це найбільш двосторонньо орієнтована форма публічної дипломатії, яка відкриває простір для діалогу і обміну альтернативними точками зору. Освітні та аполітичні, на перший погляд, обміни неминуче діють у ширшому політичному середовищі міжнародних відносин. Здатність людей перетинати національні кордони має важливе значення з моменту появи національної держави, і обміни, природно, не є винятком. Навіть найбільш політично нейтральні обміни, такі як обміни між вищими навчальними закладами, середніми та спеціальними школами мають або політичні наміри, або підтримуються з метою розвитку транскордонних зв'язків, які згодом можуть призвести до політичних результатів, наприклад, до зменшення конфліктів [308].

Обміни діють найбільш ефективно, коли вони дозволяють учасникам відчувати відкритість і чесність взаємодії з приймаючою нацією. Неможливо передбачити, як саме обмін досвідом буде впливати на індивідуума, а елементи випадковості і непередбаченості неминучі. Цінність обміну для організатора та учасника може не збігатися, але це не означає, що результати можуть бути поганими, вони можуть бути непередбачуваними. Це стосується всіх видів обмінів, чи то освітніх, наукових або професійних.

Найбільш відомим прикладом можливого ризику при реалізації програм обмінів є візит Саїда Кутба до США в 1948 році. Кутб, єгипетський державний службовець, вирушив вивчати систему освіти Колорадо з метою реалізації реформ у своїй країні. Замість цього, його розчарування у американському суспільстві і «аморальний матеріалізм» останнього тільки посприяли його власному шляху до чистої форми ісламського радикалізму, і згодом він став впливовою особою в русі антизахідного фундаменталізму [456, с. 52]. Цей випадок демонструє, як просто можна досягти зворотних результатів, реалізуючи програми обмінів з метою просування публічної дипломатії.

На прикладі Кутба ми бачимо, як регіональні і культурні відмінності впливають на те, як реалізуються обміни. У 1950 році, у перші роки проведення Міжнародної гостьової програми лідерства, було виявлено, що більшість скарг на програму надійшло від учасників з Індії. Причина полягала в тому, що посольство США в основному здійснювало відбір кандидатів для участі у програмі з вищих каст, які очікували більш особливого ставлення до них (як до VIP персон), ніж вони отримали. Часто індивідуальний характер досвіду, отриманого під час програми обміну, особливо у більш тривалих студентських обмінах, також може створити проблеми негативної соціальної ізоляції для деяких груп. Питання контактів між організацією, яка запрошує, і учасником, можуть мати різні конотації для різних культурних груп. Тоді як деякі не мають ніяких очікувань, інші можуть бути здивовані (і розчаровані). Дуже важливо звертати увагу на точку зору тих, кого запрошують, та тих, до кого запрошуюють, для того, щоб уникнути невиконання мети обміну [204].

Обмін досвідом буде цінуватися, перш за все, через його унікальність. Він може бути різним та пов'язаним з можливістю отримання нових знань і навичок, які недоступні на місцевому рівні. Він може бути поєднаним зі сприйняттям і оцінюванням нового культурного середовища, в якому безпосередній досвід завжди матиме більший ефект, ніж пасивне знання. Для інших видів обміну важливу роль може грати фактор престижу, який також може включати отримання доступу до осіб або установ, які могли б бути закриті або доступні тільки через більш формальні маршрути. Неможливо переоцінити важливість ролі, яку відіграє молоде покоління, але цей момент потребує уточнення. Доступ і престиж

завжди можуть мати певний вплив, але обмін матиме найбільший вплив, якщо він пропонує вакансії і можливості, які учасник може використовувати для своєї особистої і/або професійної вигоди. Перший контакт з іншою культурою, добре продуманий і прорахований, може мати позитивний і досить тривалий ефект.

Важливим є питання статусу учасника після повернення додому. Ідеально, якщо цінність обміну для обох – організатора і учасника – буде збігатися. У разі успіху досвід сприятиме не тільки особистим знанням, але й подальшому заохоченню амбіцій і, можливо, розвитку лідерського потенціалу учасника. У 1940 році дослідники з питань зв'язків з громадськістю в США розробили концепцію «лідера громадської думки», який в залежності від знань, отриманих з безпосереднього досвіду, може функціонувати в якості ключового передавача інформації всередині цієї спільноти. Обміни були вперше застосовані для створення лідерів громадської думки окупаційними силами США у післявоєнній Німеччині, у рамках перевиховання німецького суспільства на демократичних засадах [450].

Подібна політика в Ірані також є досить яскравим прикладом. Відносна ізоляція значної частини населення від контактів із зовнішнім світом дозволяє тим, хто має змогу взяти участь в обмінах, відігравати більш помітну роль, ніж вони мали б в іншому випадку.

Обміни можуть функціонувати в якості важливого шляху для створення нейтрального простору. Як правило, це відноситься до впровадження і об'єднання осіб і установ, які працюють у тій же галузі. Обміни у приватному секторі між Радянським Союзом і Східною Європою перейняли цей підхід, щоб подолати міжблоковий антагонізм за допомогою професійного обміну. Він також може включати в себе організацію міжнародних групових відвідувань, заснованих на особливій темі, щоб об'єднати певну групу навколо певної мети. Подорожі протягом декількох днів або тижнів у країни, що не є рідними для учасників, як правило, сприяють руйнуванню бар'єрів, стереотипів, які залишаються в інших, більш формальних обставинах, стимулюючи зацікавленість, діалог і довгострокові контакти. Необхідно максимально дати можливість для особистого спілкування, щоб зламати бар'єри, що мають негативний вплив.

Важливішу роль у цій галузі зіграло те, що можна назвати корпоративною або підприємницькою культурною дипломатією. Найбільш відомий приклад – інститут Відкритого суспільства Джорджа Сороса (OSI), який з 1993 року сприяє розвитку громадянського суспільства та практиці ефективного управління всією Центральною Європою і Центральною Азією в рамках чіткої стратегії демократизації. Інститут пропонує багато стипендій і програм – грантів для професійного обміну з регіоном і розвитку лідерського потенціалу учасників. Цікаво, що ці програми не пов'язані з будь-якими конкретними національними інтересами.

Такі транскордонні контакти можуть призвести до «невеликих», але важливих змін в ідентичності та самосприйнятті», при цьому раніше існуючі політичні та / або культурні уподобання не відкидаються, але стають більш гнучкими [241]. Ідентичність є основою для визначення інтересів. Ціль обміну може точно сформулювати безпрецедентний досвід, тим самим усуваючи раніше існуючі поняття ідентичності та інтересів. Асоціації випускників університетів, програм обмінів можуть виступати корисним інструментом не тільки для підтримки контактів, але і як платформи для організації програм. У більш широкому сенсі вона створює інтелектуальну спільноту, яка не обмежується кордонами держави.

Дослідження післявоєнних німецьких програм та технік психологічного ведення бою підкреслили той факт, що критики рідко коливатимуться у своєму рішенні, а ті, хто сумніваються, можуть стати прихильниками і прибічниками. З цієї точки зору, обміни – це простий спосіб для управління міждержавними відносинами, оскільки вони можуть бути застосовані для створення в довгостроковій перспективі спільноти людей, об'єднаних навколо спорідненості культур. З 1946 року програма Фулбрайта успішно розробляє таку спорідненість зі Сполученими Штатами, по-перше, за допомогою засобів власне академічного обміну, а по-друге, заохочуючи появу такого навчального курсу, як Американістика в університетах у всьому світі [9].

Однією з найбільш масштабних та успішних практик реалізації програм обмінів у рамках реалізації публічної дипломатії безперечно є досвід Державного департаменту Сполучених

Штатів Америки. Міжнародна мережа випускників програм обмінів Державного департаменту США за більше ніж 50 років існування налічує більше 1 млн учасників, щороку у різних програмах Держдепу беруть участь більше 55 тис. осіб. З-поміж випускників програм обмінів Держдепу 565 дійсних або экс глав держав, 75 нобелівських лауреатів [238]. Усі випускники програм Держдепу об'єднані в Міжнародну мережу випускників, яка координується офісом у справах випускників Бюро у справах освіти та культури Держдепу. Митці, освітяни, спортсмени, студенти, молодь, лідери громадської думки з 160 країн беруть участь у наукових, культурних, спортивних та професійних обмінах [385]. Загалом же щорічно у програмах обміну США як у офлайн, так і в онлайн-форматі бере участь близько 1 млн студентів (рис. 4.3).

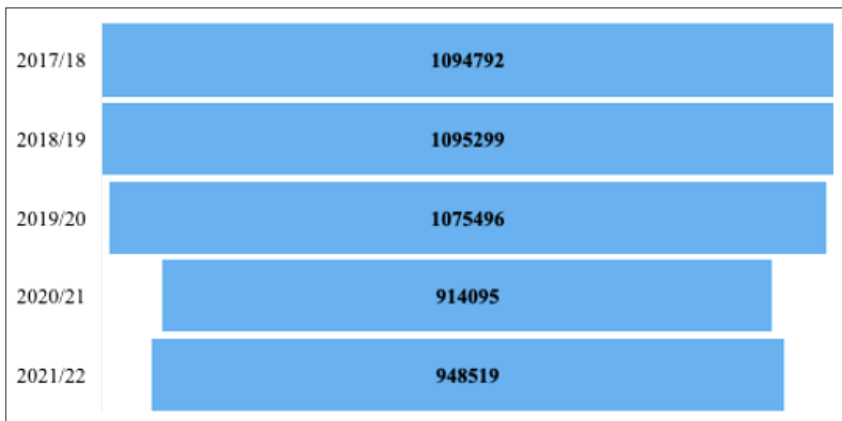

Рисунок 4.3 – Чисельність студентів, що взяли участь у програмах обміну США, 2017–2022 роки (осіб)

Джерело: *Open Doors* [397]

Бюро у справах освіти та культури Держдепу пропонує велику кількість програм обмінів для неграждан США. З-поміж цих програм однією з найбільш престижних та популярних вважається програма «Інститути з Американістики» (*Study of the United States Institutes – SUSI*), присвячені різним

темам в області американістики (Американська політика та політична думка; Сучасна американська література; Журналістика та медіа; Релігійний плюралізм у США; Середня освіта; Культура та суспільство США; Зовнішня політика США; Формування національної політики у галузі національної безпеки) [463]. Ці програми розроблені для викладачів вищих навчальних закладів, урядовців, журналістів, керівників і лідерів громадської думки з різних країн світу. Інститути проводяться на території університетів, розташованих у різних регіонах Сполучених Штатів. У кожному проєкті беруть участь 18 фіналістів з різних країн. Мета проведення інститутів – поліпшити якість викладання американістики в ЗВО за межами США, познайомити іноземних учасників зі Сполученими Штатами, громадян США – із іншими культурами та країнами, сприяти просуванню учасників кар’єрними сходами з метою розширення мережі лояльних до США керівників за кордоном тощо.

Найбільшою є чисельність студентів китайського та індійського походження, а також масштабною мережею є представники Південної Кореї, Канади, В’єтнаму, Тайваню, Саудівської Аравії. Чисельність європейських студентів відносно невисока, хоча у більшості з них (Німеччина, Іспанія, Франція) за рік залученість у програмах мобільності США зросла майже вдвічі (табл. 4.5).

До прикладу, «Інститут з Американістики з питань формування національної політики у галузі національної безпеки 2018» відбувався у місті Ньюарк на базі Університету Делавера протягом шести тижнів з 4 січня до 16 лютого 2018 року. «Інститут з Американістики з питань формування національної політики у галузі національної безпеки» – це інтенсивна академічна постдокторська програма з комплексними навчальними поїздками, яка надала можливість групі з 18 учасників з усього світу поглибити своє розуміння засад політики національної безпеки США та сучасних загроз, що стоять перед США. Інститут зосереджувався на питаннях розробки політики зовнішньої та національної безпеки США та ролі федерального уряду, аналітичних центрів, медіа та громадської думки у формуванні цієї політики.

Таблиця 4.5 – Чисельність студентів, що беруть участь у програмах обміну США за країною походження, 2020–2022 роки (осіб)

Країна походження	2020/21	2021/22	%
Китай	317 299	290 086	-8,6
Індія	167 582	199 182	18,9
Південна Корея	39 491	40 755	3,2
Канада	25 143	27 013	7,4
В'єтнам	21 631	20 713	-4,2
Тайвань	19 673	20 487	4,1
Саудівська Аравія	21 933	18 206	-17,0
Бразилія	14 000	14 897	6,4
Мексика	12 986	14 500	11,7
Нігерія	12 860	14 438	12,3
Японія	11 785	13 449	14,1
Непал	11 172	11 779	5,6
Бенгладеш	8598	10 597	23,2
Сполучене Королівство	8028	10 292	28,2
Іран	9614	9259	-3,3
Пакістан	7475	8772	17,4
Німеччина	5364	8550	59,4
Туреччина	8109	8467	4,4
Іспанія	5781	8165	41,2
Колумбія	7107	8077	13,6
Індонезія	7489	8003	6,9
Франція	5643	7751	37,4
Кувейт	6846	5923	-13,5
Гонг Конг	5878	5848	-0,5
Італія	4894	5695	16,4
Інші країни	147 714	157 559	6,7

Джерело: *Open Doors* [397]

У програмі розглядалося питання про те, як у США визначається та забезпечується безперервність політики національної безпеки та трансформації, які відбуваються через зміну президентських адміністрацій. Загальна змістовна друга тема програми – «Інститути та процеси у формуванні політики в галузі національної безпеки», яка зосереджується на чотирьох

взаємопов'язаних модулів: (1) світ очима США та їх місце в глобальній системі; (2) тероризм та національна безпека в США та за кордоном; (3) імміграційна політика США та політика щодо біженців; (4) пошук правильного балансу між унілатералізмом та мультилатералізмом у політиці США [137].

Кожного тижня учасники брали участь у навчальних заходах, круглих столах з експертами в галузі національної безпеки США та бесідах й дискусіях із громадськістю Ньюарка та штату Делавер з ключових тематичних питань. Учасники програми пройшли жорсткий відбір. Лише від України було подано 200 кандидатур. На фінальному етапі відбору Бюро освітніх і культурних програм Державного департаменту США розглядало заявки від 120 країн. У підсумку на стажування були запрошені 18 учасників з України, Португалії, Сполученого Королівства, Ізраїлю, Словаччини, Китаю, Індії, Аргентини, Грузії, Пакистану, Лівану, Гани, Камеруну, Монголії, Малайзії, В'єтнаму, Чилі, Мексики. Перевага була надана високомотивованим і досвідченим працівникам вищих навчальних закладів, міністерств або установ, що опікуються питаннями розробки політики національної безпеки. Загалом учасники програми відвідали 11 міст, 13 закладів вищої освіти, у тому числі 4 – військового спрямування (Національний університет оборони, Вест-Поїнт, Військово-морська академія в Аннаполісі, Військовий коледж у Карлайлі), 40 лекцій і діалогових заходів, побували у провідних аналітичних центрах Америки.

Важливим результатом програми стало створення Наукової спільноти, головною метою якої є підтримка контактів між учасниками та сприяння розвитку міжнародного співробітництва. Перша ініціатива спільноти – видання спільної монографії з питань міжнародних відносин, глобальної та міжнародної безпеки. Також досягнуто домовленості про підписання угод про співпрацю між університетами, в яких працюють або, з якими співпрацюють учасники програми.

Учасники від усіх країн є визначними представниками академічного, політичного та аналітичного середовища. Яскравим прикладом позитивного впливу програм обмінів Держдепу США та програми Інститутів з американістики з питань формування політики у галузі національної безпеки 2018, зокрема, є факт участі

в останній представників Ізраїлю та Лівану – країн, які знаходяться у стані війни. Спільна участь у програмі дає можливість встановити контакти, які в майбутньому можуть сприяти встановленню миру між цими країнами та, безумовно, слугуватимуть зміцненню американських інтересів в регіоні [137].

Варто також звернути увагу на програму ЕРАЗМУС+, яка реалізується Європейським Союзом. Це програма обмінів студентів, викладачів та науковців країн-членів ЄС, а також Ісландії, Ліхтенштейну, Македонії, Норвегії, Туреччини. Програма надає можливість навчатися, проходити стажування чи викладати в іншій країні, що бере участь у програмі. Терміни навчання і стажування можуть складати від 3 місяців до 1 року. Протягом 2014–2020 років за напрямом навчальної (академічної) мобільності Програмою Еразмус+ передбачається надання грантів та можливостей для навчання близько 4 млн особам та 125 тис. організаціям. На ці цілі виділяється 63% загального бюджету Програми Еразмус+, що складає загалом 14,7 млрд євро. Для України як країни-партнера (Partner Country) Програми Еразмус+ відкриті можливості на організацію та участь в проектах з навчальної (академічної) мобільності з країнами-членами (Programme Countries) Програми Еразмус+ [91].

Обміни приносять тільки кращі результати, якщо будуть співфункціонувати із зовнішньою політикою, виконуючи її завдання. Ця форма публічної дипломатії є надзвичайно ефективною та вартою фінансування задля покращення іміджу держави або групи держав за кордоном. Усі фінансові ресурси, вкладені у подібні програми, повернуться сторицею через лояльних представників різних національностей, які, взявши участь у подібних програмах, обійнявши посаду у державних органах влади, громадському секторі, політичній структурі тощо, будуть позитивно ставитися до країни-організатора.

Найбільш масовими та затратними є програми обмінів Державного Департаменту США та Європейського Союзу. Вони мають мільярдні бюджети та мільйони випускників у всьому світі, серед яких багато лідерів держав, високопосадовців різного рівня, Нобелівських лауреатів, всесвітньовідомих вчених тощо. Разом із тим, дієвим інструментом підтримання контактів країни

організатора програм та випускників є асоціації та мережі випускників. Серед таких асоціацій найбільш масовою є Міжнародна мережа випускників програм Держдепу США. Крім того, після реєстрації всі випускники отримують позитивні унікальні можливості: доступ до баз даних грантів; до електронних бібліотек; безоплатну можливість скачувати електронні версії провідних американських газет, журналів наукового, суспільно-політичного спрямування; доступ до баз даних вакансій, щоб сприяти кар'єрному зростанню випускників, підвищенню їх соціального статусу; можливість отримати фінансування індивідуальних проектів для випускників програм обмінів тощо. Одним із найбільш яскравих прикладів програм обмінів є інститути з Американістики, мета яких – поліпшити якість викладання американістики у ЗВО за межами США, познайомити іноземних учасників із Сполученими Штатами, громадян США – із іншими культурами та країнами, сприяти просуванню учасників кар'єрними сходами з метою розширення мережі лояльних до США керівників за кордоном тощо [137].

Таким чином, програми обмінів (наукових, студентських, діячів культури, журналістів, державних та громадських діячів тощо) є надзвичайно ефективним засобом реалізації публічної дипломатії, на який країни не шкодують коштів, розширюючи таким чином мережу лояльних представників різних професій за кордоном. Водночас, варто зазначити, що програми обмінів, організовані без урахування статусу учасника в його країні, культурних, релігійних особливостей можуть мати зворотній ефект. Тому програми обмінів мають бути ретельно підготовлені із врахуванням всіх особливостей учасників.

Висновки до розділу 4

У розділі проаналізовано та узагальнено практичні аспекти функціонування механізмів публічної дипломатії на прикладі діяльності міжнародних інститутів, національних діаспор, академічних спільнот, що дозволило зробити такі висновки:

1) визначено особливості механізму функціонування міжнародних інститутів публічної дипломатії з огляду на територіальну

приналежність, масштаб охоплення мережі, ресурсоемність та результативність діяльності; визначено, що Інститут Конфуція в Китаї побудовано на засадах мережевого розгалуження та максимального застосування можливостей м'якої сили (культурні та освітні обміни, популяризація мистецтва, філософії, спільних наукових досліджень), окрім того ІК спирається на підтримку національних діаспор, будь-яка діяльність суворо контролюється та фінансується урядом; Італійський інститут та Британська Рада сформували ефективну систему комерціалізації культури, мови, мистецтва, є формально самостійними суб'єктами, що підвищує рівень довіри до їх діяльності, при цьому активно залучають до співпраці академічні спільноти, територіальні громади та міста, а також представників бізнесу, громадських організацій; для малих країн найбільш результативною є створення та функціонування недержавних фондів, зокрема кіпрський Фонд Анастасіос Левенідіс, за рахунок можливості залучення приватного капіталу та незалежності в управлінні;

2) розглянуто досвід функціонування національних діаспор як механізму реалізації публічної дипломатії, доведено їх високу ефективність для середніх та малих країн, що дозволяють залучати підтримку й необхідні ресурси на культурні, освітні, наукові та бізнес-проекти у цільових країнах, тим самим посилюючи дипломатичну присутність країни-походження (Вірменія, Ізраїль, Ірландія); у великих країнах (Китай, Індія) застосування національних діаспор посилює приховані переваги діяльності міжнародних інститутів, представництв та відомств;

3) доведено, що національні діаспори спроможні накопичувати потенціал м'якої сили шляхом виховання поколінь мігрантів, розвитку тісних соціальних та економічних взаємозв'язків із приймаючою країною, збиранням корисної інформації про середовище перебування, однак, реалізувати цей потенціал можливо лише шляхом стратегізації та структуризації цих відносин; міжнародні організації та зовнішньоекономічні відомства країн спрямовують зусилля в бік національних діаспор, надаючи їм всебічну підтримку, та тим самим формуючи позитивний імідж провідників західних рецептів успіху та демократичних цінностей;

4) розмежовано функціональні можливості національних діаспор як самостійних акторів публічної дипломатії, що, насамперед,

виступають джерелом знань, ділових зв'язків, фінансових та інших видів ресурсів, а також здатні функціонувати у форматі *адвокації* (пропаганди) шляхом захисту ключових положень культури, цінностей, традицій країни-походження, з одного боку, та особливостей і характеристик приймаючого середовища – з іншого; *медіації* – здатності виступати посередником в організації важливих перемовин або налагодженні контактів; *представництва* – можливість представляти інтереси зацікавлених осіб у країні-походження та приймаючій країні, не втрачаючи нейтрального статусу;

5) обґрунтовано зростання результативності освітніх, професійних та наукових обмінів в межах діяльності академічних спільнот та їх співпраці з іншими акторами та суб'єктами публічної дипломатії; концентруючись довкола ідей, думок, людського спілкування, обміни виступають спонукою до розвитку мережі контактів не лише в середині наукових спільнот, але й громадського суспільства через залучення усіх зацікавлених стейкхолдерів до співпраці; унікальний досвід та престиж формують додаткові стимули для участі в процесах різноманітних обмінів, а середовище приймаючої сторони посилює результат впливу через тісні соціальні контакти та безпосередню взаємодію;

6) визначено ключові характеристики успішності обмінів будь-якого типу в просторі публічної дипломатії: спрямованість на діалог та обмін альтернативними точками зору, сприяння руйнації бар'єрів та стереотипів, стимулювання зацікавленості, діалогу та двосторонніх контактів, відчуття відкритості та чесності взаємодії з приймаючою нацією, а також обґрунтовано можливості використання інструментів непрямого впливу, у тому числі поведінкових методів, через тісну міжособистісну співпрацю, як дієвий інструмент її підсилення;

7) доведено дієвість інструменту підтримання контактів країни організатора програм обміну та випускників навчального закладу через асоціації та мережі випускників, зокрема Міжнародної мережі випускників програм Держдепу США. Визначено специфічну роль програм обмінів, професійних, академічних та університетських спільнот у досягненні цілей публічної дипломатії.

РОЗДІЛ 5

СТАНОВЛЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ В УКРАЇНІ

5.1. Формування та сучасні особливості розвитку публічної дипломатії в Україні

Проголошена 24 серпня 1991 року Декларація про Незалежність України не лише позначила відхід від минулого статусу країни Радянського Союзу, вона також дозволила Україні рухатися вперед до своєї нової мети у сфері зовнішньої політики та реалізувати європейський та євроатлантичний курс. Спроба президента Януковича відійти від цього курсу закінчилася Революцією Гідності, втечею Януковича та його прибічників, анексією Криму та війною з росією на Сході України. Україна вимушена з 2014 року зі зброєю в руках відстоювати своє прагнення до незалежності та право на європейське майбутнє. А у 2022 році із початком повномасштабного вторгнення боротьба за право існування не лише на дипломатичному фронті, але й в буквальному сенсі, визначаючи цю можливість у майбутньому, набула нової сили та розвитку.

Однією з найважливіших перешкод для приєднання України до ЄС і загалом прагнення бути частиною сучасного демократичного суспільства є її поточний імідж та поки що становлення формалізованого, добре організованого апарату публічної дипломатії, необхідного для просування позитивного іміджу сучасної України в Європі, США та у всьому світі. У певному сенсі війна, надзвичайна консолідація українського суспільства та уряду з метою отримати підтримку демократичної частини світу у боротьбі проти агресора вивели дипломатичні відносини України на новий рівень. Однак, історія її формування не настільки тривала й насичена подіями, як в інших країнах, зокрема пострадянських, що розкриває потенціал та можливість аналізувати поточні результати і прогнозувати майбутні виклики. Розглянемо етапи становлення та розвитку Української публічної дипломатії та ключові чинники, що її визначають.

Як вже було визначено у процесі дослідження, публічна дипломатія надає державам інструменти зменшення негативного впливу

на їх імідж серед міжнародної громадськості, спричиненого подіями в їх історії, сучасними конфліктами всередині держави та з іноземними країнами, внутрішньополітичними процесами з негативним забарвленням тощо. Більше того, реалізація публічної дипломатії забезпечує не тільки позитивне сприйняття держави світовою спільнотою, а й сприяє підтримці її внутрішньо та зовнішньополітичного курсу з боку інших держав, грає важливу роль у забезпеченні національної безпеки [108].

В Україні, яка сьогодні бореться за своє існування як національна держава, за останній рік відбувся справжній прорив у міжнародних відносинах, фактично затвердивши її в якості ключового суб'єкта дипломатичної політики. Після незаконної анексії Автономної Республіки Крим, початку збройної агресії російської федерації на Сході України, самопроголошення так званих Донецької та Луганської народних республік, підтримуваних РФ, Україна значно активізувала розвиток своєї публічної дипломатії. Однак, у 2022 році український спротив та війна, що триває, продемонстрували світові не тільки силу ЗСУ та міць громадянського суспільства, важливе значення також мала діяльність дипломатичного блоку уряду, офісу президента та парламенту. Та загалом, можна умовно розділити етапи розвитку публічної дипломатії України на дві частини: до та після повномасштабного вторгнення 2022 року. Обидві частини мають свої особливості та характеристики.

Обираючи модель публічної дипломатії, Україна активно використовує досвід інших держав, особливо країн, що мають подібні виклики, зокрема подолання комуністичного минулого, демократизацію суспільства, євроінтеграцію, протидію всебічному російському впливу, пошук власної ніші в міжнародних відносинах тощо. З огляду на це, при розробленні моделі публічної дипломатії, українські урядовці широко використовували досвід саме посткомуністичних країн Центральної та Східної Європи.

Країни регіону однією з основних цілей своєї публічної дипломатії поставили позбавлення асоціацій з комуністичним минулим та активну інтеграцію до Європейського Союзу та НАТО. Основними складовими національних моделей публічної дипломатії посткомуністичних країн Центральної та Східної Європи, по-перше, є створення

національного інституту, що обіймається питаннями популяризації мови, історії, культури своєї країни, при цьому через фінансування зазначених організацій виключно з державного бюджету та, зважаючи на його обмежений обсяг, країни регіону приймають рішення про відкриття своїх центрів, інститутів виключно у найважливіших для себе країнах; по-друге, розробка національного бренду країни задля залучення туристів до своїх країн, іноземних інвестицій, популяризації культури, історії, мови тощо [108].

З огляду на спільність комуністичного минулого, викликів у зовнішній політиці та питаннях національної безпеки між країнами Центральної та Східної Європи та Україною не випадково при формуванні української публічної дипломатії враховується досвід саме цих країн. Не випадковим є також факт, що саме посткомуністичні країни регіону одними з перших у світі визнали державну незалежність та суверенітет України та встановили дипломатичні зв'язки з новоутвореною державою: Польща (2 грудня 1991 року, перша країна, яка визнала незалежність України); Угорщина (3 грудня 1991 року, третя країна); Латвія, Литва (4 грудня 1991 року, четверта та п'ята країни); Болгарія (5 грудня 1991 року, восьма країна); Чехословаччина (8 грудня 1991 року, дванадцята країна); Естонія (9 грудня 1991 року, тринадцята країна).

Для України публічна дипломатія – відносно нове явище, про інституціоналізацію якого і перші прояви не декларативного, а практично націленого політичного інтересу можна говорити, починаючи лише з 2015 року. До того часу більшість дослідників відзначає фрагментарність державної політики у цьому напрямку, використання переважно недержавних ініціатив, поодинокість згадувань у публічному дискурсі [93]. Яскравим прикладом при цьому називають незначну результативність дипломатичних переговорів щодо вступу України в ЄС та НАТО, розпочатих за президенства Л. Кучми, який тривалий період мав суто декларативний характер.

До 2015 року був відсутній загальний дипломатичний вектор розвитку, стратегії та механізми, напрацювання яких бере початок саме у період так званого прориву 2015–2019 років, здійсненого завдяки активній, системній діяльності МЗС.

Саме в цей рік Міністерством закордонних справ було проголошено про новий напрям роботи – публічну дипломатію, створено

новий підрозділ, відзначено ключові засади, концепти та завдання роботи. Однак лише у 2020 році вперше розпочато роботу над формуванням стратегії у цьому напрямку. Але вже у 2021 році експерти Ради зовнішньої політики «Українська призма» оцінили усі п'ять аналізованих напрямів на рівні «добре» (табл. 5.1). При цьому з 2015 року ця оцінка коливалась в межах «С+» – «В-» та лише у 2021 жодна позиція не отримала трійку. Найвищі загальні оцінки зовнішньополітичні зусилля того року отримали зусилля України щодо Великої Британії, Литви, Німеччини, Польщі, Туреччини, США, європейської та євроатлантичної інтеграції. Найнижчі – у зовнішній політиці щодо Ірану, Вишеградської групи, Західних Балкан, міжнародної безпеки [183].

Таблиця 5.1 – Динаміка оцінок за зовнішню політику України

Показник	2017	2018	2019	2020	2021
Політичний інтерес / залученість	4–	4–	3+	4–	4–
Інституційна співпраця	4–	4–	3+	3+	4–
Стратегічне бачення	3+	3+	3+	3+	4+
Діяльність	4+	4+	4–	4–	4+
Результати	4–	4–	3+	3+/-	4–
Загальна оцінка	В–	В–	С+	В–	В–

Джерело: Українська призма [183]

Загалом, публічна дипломатія України розглядається у сформованій Міністерством закордонних справ Стратегії публічної дипломатії на 2021–2025 роки як один зі стратегічних інструментів формування позитивного іміджу та репутації України на міжнародній арені [3]. Джерелами публічної дипломатії проголошено три ключові аспекти реалізації м'якої влади: (1) національні цінності, внутрішня політика і соціальний порядок; (2) унікальна культура з тривалою історією розвитку; (3) зовнішня політика [104]. МЗС також проголосує орієнтацію на сучасність методів публічної дипломатії (пріоритет на діалог, міжкультурні зв'язки, людські контакти, взаємодію з іноземними аудиторіями), встановлення діалогу «державалюдина», а одним з ключових призначень публічної дипломатії бачить зміцнення національної стійкості та протидії інформаційним загрозам, дезінформації та фейкам.

Основними методами реалізації публічної дипломатії України визначено щоденну комунікацію із зарубіжною аудиторією для пояснення зовнішньої політики держави через мережу посольств, консульств (у тому числі почесних нештатних консульств), представництв при міжнародних організаціях; здійсненням прямих інформаційно-комунікаційних кампаній для просування бренду держави (Ukraine NOW); реалізацію проєктів, спрямованих на побудову рівних взаємин між країнами.

Стратегічна спрямованість в реалізації публічної дипломатії України визначена МЗС як діалог «держава-людина», враховує різноманіття національної та глобальної аудиторії, направлена на сприяння налагодженню міжособистісних контактів та виконання цілей сталого розвитку в контексті протидії гібридним загрозам. Як відзначають Н. Павліха та А. Шуляк, лише орієнтація на майбутнє, сучасне бачення дозволить реально досягти позначених стратегічних орієнтирів та цілей [72], отже, у жодному разі не можна зупинитися на досягнутому сьогодні.

Що стосується суб'єктів публічної дипломатії України, як вже було відзначено, їх інституціоналізація почалася у 2015 році шляхом створення Управління публічної дипломатії Міністерства закордонних справ України, сьогодні відомого під назвою Департамент комунікацій та публічної дипломатії. До цього напряму роботи активно залучено Міністерство інформаційної політики (реорганізоване у 2020 році у Міністерство культури та інформаційної політики) та підпорядковані йому органи, до основних функцій якого входить виконання положень Концепції популяризації України у світовому інформаційному просторі. У реалізації Концепції бере участь і Міністерство освіти і науки України, оскільки на ДП Український державний центр міжнародної освіти у його складі виконує прямі функції публічної дипломатії щодо популяризації системи української освіти за кордоном, активізації міжнародного співробітництва, академічних обмінів, реалізації освітніх наукових програм інших країн.

Додатково активність у цьому напрямі проявляє Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України шляхом нормативно-правової підтримки експортної політики, просування товарів та послуг українського походження, а також

залучення іноземних інвестицій. Однак, переломним моментом все ж таки вважається створення Українського інституту, що повноцінно запрацював лише в останні роки у складі МЗС, реалізуючи низку програм для зміцнення внутрішньої та міжнародної суб'єктності України, підвищення впізнаваності, популяризацію української мови та культури за кордоном, підтримку міжнародних обмінів, участь у проектній роботі, співпрацю в галузі креативних індустрій, поширення досвіду українського громадянського суспільства, відданості демократичним цінностям. Доповнюють цю діяльність Український культурний фонд (створений у 2017 році), Український інститут книги (створений у 2016 році), а також громадські організації, аналітичні (мозкові) центри, культурні, освітні, наукові ініціативи, діяльність національних діаспор та закордонних українців, також окремо варто відзначити роботу індивідуальних акторів (у сфері культури, політики, мистецтва, журналістики тощо), які активно просувають відповідні меседжі. Схематично окреслена структура наведена на рис. 5.1.

Як і країни Центральної та Східної Європи, Україна активно використовує при формуванні та реалізації публічної дипломатії неурядових акторів, значне місце серед яких посідають мозкові центри. Наприклад, *Центр Разумкова*, найбільший мозковий центр України, проводить активну міжнародну діяльність, спрямовану на просування інтересів держави серед закордонної громадськості [189]. У 2018 році Центр Разумкова доклав значних зусиль для реалізації завдання, визначеного Стратегічним планом на 2017–2020 роки – активізації співпраці з міжнародними партнерами. Ці зусилля втілилися в конкретні результати. Центр Разумкова провів низку заходів в Україні та за кордоном у партнерстві з провідними аналітичними центрами Європи та США. Спільно з Chatham House та Atlantic Council у квітні 2018 року провели у Лондоні конференцію «Україна 2018: успіхи та виклики реформ». Також у партнерстві з Atlantic Council у Вашингтоні пройшла конференція «Стан енергетичного сектору України» (листопад 2018 року) [12].

Проводилася робота з підготовки українсько-німецької конференції у Берліні, де співорганізатором Центру Разумкова був Фонд науки і політики (SWP). Центр став постійним учасником світових і регіональних мереж аналітичних центрів.

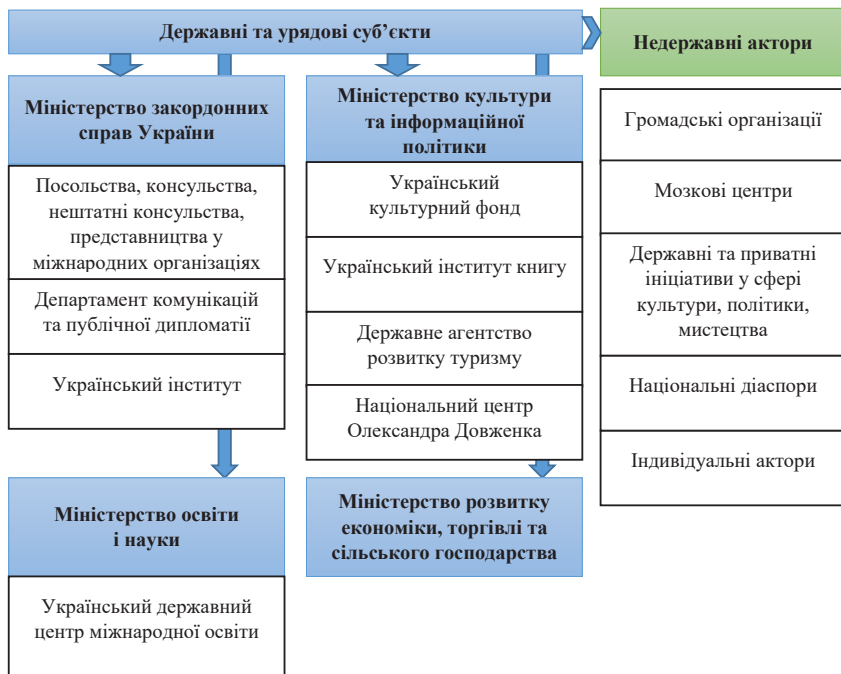

Рисунок 5.1 – Структура інститутів публічної дипломатії України

Джерело: складено автором на основі узагальнення

Особливо слід відзначити участь Центру у глобальних самітах “Т-20” – мережі аналітичних центрів, метою яких є аналітичне забезпечення самітів лідерів країн G-20. У 2018 р. такий саміт відбувся у Буенос-Айресі за участі наукового консультанта з економічних питань Центру Разумкова В. Сіденка. Центр вже традиційно брав участь у підготовці і проведенні Всесвітнього (Брюссель) та Європейського (Берлін) самітів аналітичних центрів, організованих Програмою аналітичних центрів та громадянського суспільства Університету Пенсільванії (TTCSPP), де обговорювалися ключові виклики, проблеми і можливості для аналітичних центрів у сучасному світі. Активною була діяльність Центру як повноправного члена найстаршої європейської мережі аналітичних центрів – Транс’європейської асоціації політичних досліджень (TEPSA), а також

Офісу зв'язку українських аналітичних центрів у Брюсселі, який також увійшов до рейтингу кращих мереж аналітичних центрів світу. Експерти Центру отримували запрошення на численні міжнародні заходи, де обговорювалися ключові для розвитку України питання. Підтвердженням якості досліджень Центру Разумкова стало покращення його позицій в авторитетному світовому рейтингу аналітичних центрів “2021 Global Go To Think Tank Index” [158].

Окремим предметом уваги Центру Разумкова є сприяння становленню молодих експертів, що дозволить у довгостроковій перспективі дотримуватися високих світових стандартів проведення досліджень. У 2018 р. молоді колеги зробили значний внесок у всі аспекти діяльності Центру. Протягом 2018 р. велася робота з покращення зовнішніх комунікацій Центру, оновлення його логотипу та фірмового стилю, що є потребою часу [209]. У подальшому якість проведення досліджень значно зростає. Так, у 2021 році було видано щорічний звіт «Україна 2021–2022: помірні досягнення, масштабні загрози», у якому відзначено труднощі розвитку країни, викликані наслідками пандемії COVID-19 та військовою загрозою з боку РФ, яка тільки нагніталася [495]. У звіті наведено обережну аналітику українського розвитку в цей період, надано оцінки діяльності урядового апарату, ставлення громадян до влади, а також здатність суспільства демонструвати вплив на владу і здатність спонукати її до дотримання вимог без руйнівних наслідків. З початком повномасштабного вторгнення Центр призупиняв аналітичну діяльність з огляду на розвиток подій, однак вже у вересні 2022 року відновив роботу серією звітів під назвою «Україна: від війни до миру та відновлення». Ці звіти містять висновки експертів Центру щодо фактичного та прогнозного розвитку у сфері безпеки і оборони, економіки, соціальної та зовнішньополітичної діяльності [182].

Ще одним впливовим мозковим центром України є *Інститут світової політики*, основною місією якого є розробка аналітичних досліджень та здійснення проектної діяльності для просування європейських стандартів та практик в Україні, а також для зростання підтримки лідерами громадської думки, офіційними особами ЄС і НАТО європейської та євроатлантичної перспективи України. На думку засновників та експертів Інституту, Україна має бути інтегрованою в Євросоюз і НАТО. Під інтеграцією вони вбачають не стільки формалізоване членство, скільки запозичення

найкращих стандартів і практик для фактичної приналежності України до євроатлантичного ціннісного простору.

Щороку Інститут світової політики (ІСП) проводить рейтинг посольств. Роботу іноземних дипломатичних місій в Україні та українських дипломатичних представництв за кордоном у 2019 році оцінювали за рівнем публічної дипломатії на основі аналізу інформації, яку розміщують на своїх інтернет-сторінках українські та закордонні дипломатичні представництва. Методологія рейтингу передбачала математичний підрахунок подій, які продукували посольства та заходи, які вони готували. На рейтинг впливали також і міжнародні візити глав держав, а також підготовка та підписання міжурядових документів. Рейтинг публічної дипломатії серед іноземних представництв в Україні склався в наступному порядку, представлено у табл. 5.2.

Таблиця 5.2 – Рейтинг публічної дипломатії серед іноземних представництв в Україні

Місце у рейтингу	Іноземне представництво в Україні	Іноземний представник в Україні
1 місце	посольство Литовської Республіки	посол Марюс Януконіс
2 місце	посольство Естонської Республіки	посол Каймо Кууск
3 місце	посольство Федеративної Республіки Німеччина	посол Анка Фельдгаузен
4 місце	представництво НАТО в Україні	голова представництва Александер Вінніков
5 місце	посольство Турецької Республіки в Україні	посол Ягмур Ахмет Гюльдере
6 місце	<i>посольство Республіки Польща в Україні</i>	<i>посол Бартош Ян Ціхоцькі</i>
7 місце	<i>посольство Держави Ізраїль в Україні</i>	<i>посол Джоель Ліон</i>
8 місце	<i>посольство Французької Республіки в Україні</i>	<i>посол Етьєн де Понсен</i>
9 місце	<i>посольство Латвійської Республіки в Україні</i>	<i>посол Юріс Пойкаанс</i>
10 місце	<i>посольство Угорщини в Україні</i>	<i>посол Іштван Гідярто</i>

Джерело: Інститут світової політики [127]

До першої десятки рейтингу входять 5 посольств країн ЦСЄ в Україні, що свідчить про стратегічний характер міждержавних відносин України з цими країнами, їх найбільшу активність та зацікавленість у розвитку співробітництва з нашою державою.

Рейтинг публічної дипломатії серед іноземних представництв України за кордоном склався в такому порядку (табл. 5.3).

Таблиця 5.3 – Рейтинг публічної дипломатії серед іноземних представництв України за кордоном

Місце у рейтингу	Іноземне представництво України	Іноземний представник України
1 місце	посольство України в Республіці Польща	посол Андрій Дециця
2 місце	посольство України в Латвійській Республіці	посол Олександр Міщенко
3 місце	посольство України в Словацькій Республіці	посол Юрій Мушка
4 місце	посольство України в Республіці Болгарія	посол Віталій Москаленко
5 місце	постійне представництво України в ЄС	посол Микола Точицький
6 місце	посольство України в Фінляндській Республіці	тимчасово повірений у справах Ілля Квас
7 місце	постійне представництво України в НАТО	т. в. о посла Олексій Селін
8 місце	посольство України в Естонській Республіці	посол Мар'яна Беца
9 місце	посольство України в Угорщині	посол Любов Непон
10 місце	посольство України у Французькій Республіці	посол Олег Шамишур

Джерело: Рейтинг публічної дипломатії [198]

Шість з десяти ЗДУ України, які потрапили до рейтингу, працюють у країнах ЦСЄ, що також свідчить про стратегічний характер відносин і зацікавленість України в цьому регіоні. Два ЗДУ України в рейтингу – це представництва нашої держави при НАТО та ЄС. Загалом цей рейтинг показує не випадковість побудови української моделі публічної дипломатії на основі моделі країн ЦСЄ.

Крім Центру Разумкова та Інституту світової політики свій внесок у публічну дипломатію держави роблять Міжнародний центр політичних досліджень (ICPS), Київський національний економічний університет, Фонд демократичних ініціатив, Дніпровський центр соціальних досліджень, Інститут економічних досліджень та політичного консалтингу, Інститут аналітики та адвокації [48], Офіс зв'язку українських аналітичних центрів у Брюсселі тощо.

За прикладом Литви, Латвії, Естонії, Польщі тощо в Україні за пропозицією Міністерства закордонних справ України розпорядженням Уряду було утворено державну установу «Український інститут» (УІ) [90]. Зазначений інститут був віднесений до сфери управління МЗС України та є державною бюджетною та неприбутковою установою, діяльність якої спрямована на комплексну презентацію України у світі. Створення Інституту пов'язано з подіями 2014 року. Коли сталася анексія Криму, почалися військові дії на сході України, у Міністерстві закордонних справ почали розуміти, що сучасна Україна недостатньо ефективно репрезентована у світі. За зразок при створенні Українського інституту було взято найкращі світові практики – Британську Раду, Гьоте Інститут, Французький Інститут тощо. Статут Інституту було вперше затверджено у 2018 році [103], а у 2021 переглянуто та затверджено у новій редакції [102].

Згідно зі Статутом Українського інституту метою його діяльності є покращення розуміння та сприйняття України та українців у світі, формування позитивного іміджу нашої держави за кордоном. Основними завданнями Інституту є: підвищення впізнаваності України за кордоном через поширення знання про Україну; розбудова міжнародного діалогу шляхом підтримки міжнародних обмінів, забезпечення участі України у проектах співпраці у галузі креативних індустрій, культури, освіти, науки, економіки та інших сферах; поширення українського досвіду розвитку громадянського суспільства, державотворення, відданості цінностям свободи, демократії, національної єдності; популяризація української мови та культури за кордоном.

Функції Інституту включають: започаткування регулярних форматів презентації України за кордоном (мультидисциплінарні фестивалі з української тематики, мовні, культурні річні ініціативи);

проведення та підтримка заходів і програм за кордоном, спрямованих на інформування іноземних аудиторій про культурне та суспільно-політичне життя, розвиток громадянського суспільства, туристичний та освітній потенціал, можливості та перспективи співпраці з Україною; організація та підтримка участі України у міжнародних презентаційних заходах, а також організація презентаційних культурних заходів України за кордоном; участь у розробці, виготовленні та поширенні друкованої продукції, художніх та документальних фільмів, телевізійних виробів, фотоматеріалів, відео- та звукозаписів, блогів й інших форм та засобів інформування з української тематики за кордоном, організація та підтримка поїздок журналістів, експертів, діячів культури, освітян, науковців, представників громадянського суспільства в Україну та за кордон з метою участі у міжнародних заходах; реалізація та підтримка проектів, спрямованих на міжнародні обміни та поживлення міжлюдських контактів за участю України; підтримка творчих заходів в Україні та за кордоном, сприяння спільним міжнародним проектам, налагодження інституційної співпраці тощо; викладання української мови на базі закордонних відділень Інституту, партнерських організацій, проведення заходів з метою заохочення вивчення української мови іноземцями, а також популяризація української літератури за кордоном, у т. ч. літературних перекладів іноземними мовами; створення, а також ведення баз даних контактів, постійний розвиток та популяризація українських інституцій, проектів та ініціатив за кордоном; взаємодія з державними органами, органами місцевого самоврядування, суб'єктами господарювання та організаціями громадянського суспільства в Україні та за кордоном у межах компетенції Інституту; взаємодія зі структурними підрозділами апарату МЗС та закордонними дипломатичними установами України в межах компетенції Інституту; співпраця з Міністерством культури України, Міністерством освіти і науки України, Міністерством інформаційної політики, іншими центральними органами виконавчої влади, громадськими організаціями та спеціалізованими інституціями з метою розроблення та реалізації проектів за кордоном.

Інститут здійснює свою діяльність на основі щорічного плану, який за погодженням з МЗС затверджується генеральним

директором Інститутом до 15 грудня року, що передує плановому періоду. Інститут щорічно до 15 лютого подає МЗС звіт про результати діяльності установи у попередньому році [185].

Керівництво Інститутом здійснює генеральний директор, який призначається на посаду за результатами публічного та відкритого конкурсного відбору. Особа, яка пройшла конкурсний відбір, призначається на посаду наказом МЗС. До керівного складу Інституту входять генеральний директор, виконавчий директор та їхні заступники відповідно. Виконавчий директор Інституту та його заступник призначаються на посаду та звільняються з посади Державним секретарем МЗС. Заступник генерального директора Інституту призначається на посаду та звільняється з посади наказом генерального директора Інституту за погодженням з Державним секретарем МЗС.

Для проведення відбору членів до складу конкурсної комісії наказом МЗС утворюється експертна комісія у складі 7 (семи) осіб з числа осіб, які мають високу репутацію в Україні та за кордоном у сфері культури, комунікацій, іміджу та презентації України у світі. Секретар експертної комісії призначається з числа працівників МЗС.

До складу конкурсної комісії входять три особи, визначені МЗС, та шість осіб, рекомендованих юридичними особами будь-якої форми власності, статутні документи яких передбачають міжнародну діяльність у сфері культури, комунікацій, іміджу та презентації України за кордоном, діяльність яких є активною: упродовж останніх трьох років, не менше двох разів на рік, організовують міжнародні заходи у відповідних сферах тощо. Персональний склад конкурсної комісії затверджується наказом МЗС. У разі необхідності до персонального складу конкурсної комісії можуть вноситися зміни. Секретар конкурсної комісії призначається з числа працівників МЗС та має: забезпечувати скликання засідання конкурсної комісії за дорученням її голови; формувати проект порядку денного засідань конкурсної комісії; здійснювати підготовку засідань конкурсної комісії; виконувати доручення голови, пов'язані з організацією проведення засідань конкурсної комісії; вести та зберігати протоколи засідань конкурсної комісії й іншу робочу документацію; брати участь у засіданнях конкурсної комісії без права голосу.

Згідно з Умовами проведення конкурсу посадовими обов'язками генерального директора Інституту є: розробка стратегії роботи установи та її філій; започаткування та реалізація регулярних системних форматів презентація сучасної України за кордоном (міждисциплінарні фестивалі, тематичні дні тощо); започаткування та розвиток нових програм у діяльності Інституту (мистецькі копродукційні проекти, вивчення української мови для іноземців, програми культурної та наукової мобільності, мистецькі резиденції тощо); здійснення планування роботи Інституту та звітування про його діяльність; менеджмент процесу створення та організації роботи філій Інституту за кордоном; контроль за процесом затвердження та реалізації проектів; вчинення дій від імені Інституту, представлення його інтересів; комунікація з органами влади України та іноземних держав, ЗМІ, донорами, меценатами, міжнародними інституціями тощо з метою презентації сучасної України у світі; укладення від імені Інституту господарських договорів та вчинення інших правочинів; менеджмент персоналу в Україні та за кордоном відповідно до статуту Інституту; протистояння корупційним ризикам та здатність запобігати конфлікту інтересів; постійний розвиток інституції.

Претендент на посаду генерального директора Інституту має володіти іноземними мовами (англійською та іншою іноземною мовою, при цьому, одна з мов на рівні не нижче B2 згідно із Загальноєвропейськими Рекомендаціями з мовної освіти, друга – B1). Мати професійний досвід у галузі культури та/або комунікацій: управлінський досвід – від 3 років, в управлінні проектами, релевантними діяльності Інституту, – від 6 років; у реалізації міжнародних проектів у галузях, релевантних діяльності Інституту, фестивального, музейного рівнів (із зазначенням конкретних команд, які залучалися, партнерів, кількості відвідувачів, медіа-ехо тощо); у залученні фінансування для реалізації проектів та досвід фінансової звітності за законодавством України; у проектах спільно з державними органами є перевагою. Претендент на зазначену посаду має орієнтуватися в сучасному українському культурному просторі та розуміти культурний продукт, що може бути з інтересом сприйнятий іноземними аудиторіями; розуміти системи функціонування органів державної влади в Україні; мати широке коло

контактів у середовищі культури, комунікацій, бізнесу; розуміти механізми та можливості формування партнерств та залучення грантових, спонсорських коштів, донорських коштів; розуміти специфіку різних категорій іноземних аудиторій; вміти вибудувати взаємозв'язок між цілями і завданнями діяльності Інституту з цілями і завданнями зовнішньої політики України у частині культурної дипломатії; мати здатність до системного аналізу та прогнозування, вміння визначати довгострокові конкурентні переваги та загрози; мати здатність до оптимальної і продуктивної взаємодії між Інститутом та МЗС, а також центральним офісом Інституту та його філіями; вміти ініціювати та вносити пропозиції щодо вироблення рішень і реалізації завдань культурної дипломатії; здатність до пріоритезації з огляду на значну увагу з боку громадськості та велику кількість запитів та пропозицій; добре орієнтуватися в законодавчому полі та процесах в Україні; уміти використовувати досвід організації та функціонування іноземних культурних інституцій у своїй професійній діяльності; мати знання сучасних інформаційних технологій, навички роботи з соціальними медіа.

Конкурсний відбір здійснюється шляхом оцінювання презентацій проектів програм розвитку Інституту та проведення співбесіди з кожним кандидатом окремо. Конкурсна презентація кандидата повинна містити стратегію роботи Інституту, відповідно до мети та завдань установи, визначених у Статуті; передбачення участі ключових аудиторій у профільних заходах; створення умов для динамічного розвитку відносин між Україною та іноземними державами засобами «м'якої сили»: максимізація можливостей для започаткування партнерства між інституціями України та зарубіжними країнами, співфінансування та реалізації проектів. За результатами відбору конкурсна комісія вносить Державному секретареві МЗС пропозицію щодо призначення генерального директора Інституту. З генеральним директором Інституту укладається контракт на три фінансових роки.

Для здійснення нагляду за діяльністю Інституту, визначення пріоритетів його діяльності, управління його майном, дотримання мети діяльності та іншою діяльністю відповідно до Статуту створюється Наглядова рада. Наглядова рада є спеціальним наглядовим органом, що діє на постійній основі з метою забезпечення

в Інституті балансу інтересів держави, суспільства та суб'єктів діяльності у сфері культури, дотримання принципів законності, незалежності, об'єктивності, відкритості, прозорості, доступності для громадськості. До Наглядової ради входять відомі українські та/або іноземні громадські та культурні діячі, які мають високі професійні та моральні якості, беззаперечний авторитет в Україні та за кордоном, а також по одному представнику від МЗС, Міністерства культури (за згодою), Міністерства освіти та науки (за згодою) та Міністерства інформаційної політики (за згодою). Персональний склад Наглядової ради затверджується Міністром закордонних справ на підставі пропозицій громадськості та міністерств, представники яких входять до Наглядової ради відповідно до цього Статуту. До складу Наглядової ради входять від 11 до 13 членів. Член Наглядової ради призначається строком на три роки. Одна й та сама особа не може бути призначеною членом Наглядової ради на два строки поспіль. Член Наглядової ради не зараховується до штату Інституту та провадить свою діяльність на безоплатній основі. Перший склад наглядової ради Українського інституту затверджено наказом МЗС України від 20 квітня 2018 р. № 181 [86], однак, у 2021 році цей склад було оновлено.

До повноважень Наглядової ради належать погодження: складеного в установленому порядку фінансового плану Інституту та річного звіту про його виконання; кандидатури на посаду генерального директора Українського інституту; укладення генеральним директором Інституту договорів (контрактів) на суму, що перевищує 100 розмірів мінімальної заробітної плати. Наглядова рада затверджує основні напрями проектної діяльності Інституту; методики відбору проектів, співорганізатором яких є Інститут; річні плани роботи Інституту та здійснює контроль за виконанням генеральним директором Інституту посадових обов'язків, визначених Статутом та дотриманням ним умов контракту; провадженням фінансово-господарської діяльності Інституту тощо.

18 квітня 2018 року завершився конкурс на посаду генерального директора Українського інституту. Переможцем став Володимир Шейко – фахівець з менеджменту культури, маркетингу і комунікацій, директор мистецьких програм Британської ради в Україні. Загалом участь у конкурсі на посаду директора Українського

інституту взяли 33 кандидати. Пізніше Шейко було переобрано та він залишається чинним директором установи. У рамках конкурсного відбору Володимир Шейко представив концепцію розвитку Інституту [193], де було визначено головну місію установи – сприяти реалізації зовнішньополітичних завдань України шляхом її комплексного представлення у світі як сучасної, динамічної, креативної європейської держави. Український інститут для досягнення цієї мети має відкривати світові сучасну Україну за допомогою можливостей і потенціалу культури, креативних індустрій, освіти, науки і мови.

На думку генерального директора Українського інституту, основними принципами роботи Інституту є відкритість і прозорість програмної і господарської діяльності; двостороння міжнародна взаємодія на противагу односторонній комунікації; підзвітність головному бенефіціару – платнику податків; конкурсний та експертний підхід до відбору контенту; проактивна комунікація з громадськістю; розмаїття, рівні можливості та інклюзивність; консолідація довкола УІ розрізаних інструментів культурної дипломатії; синергія з ключовими інституціями України у сфері культури і креативних індустрій. Володимир Шейко зазначив також, що міжнародна діяльність УІ має бути зрозумілою і близькою закордонній громадськості, котра бере участь у процесі прийняття рішень і формуванні суспільної думки, а отже, спроможна сприяти реалізації місії Інституту та бути адвокатом і прихильником України. При цьому Український інститут не працюватиме у традиціоналістській, консервативній, етноцентричній парадигмі культури. На його думку, настав час відмовитися від спрощено-стереотипованих, заідеологізованих, деформованих образів української культури, що досі нереклексивно та інерційно відтворюються як в Україні, так і за її межами. Натомість Інститут ретранслюватиме цінності, голоси і прагнення сучасної української політичної нації, оприявлені й артикульовані Революцією Гідності.

У концепції визначено цільові аудиторії та стейкхолдери в Україні: сектор культури і креативних індустрій: менеджери, керівники інституцій, митці, куратори, продюсери; органи центральної та місцевої влади; медіа; іноземні представництва і культурні центри; представники бізнесу, підприємці і меценат.

Також сформульовано цільові аудиторії та стейкхолдери за кордоном: інституції і фахівці у секторі культури і креативних індустрій; ключові міжнародні культурні форуми; політичні еліти; широка громадськість, споживачі культурного продукту; іноземні представництва України; представники бізнесу, підприємці, меценати; інвестори в Україну; медіа; українська діаспора [134].

Головними інструментами діяльності Українського інституту Володимир Шейко називає презентацію сучасного українського культурного продукту закордонним аудиторіям (гастролі, концерти, літературні читання, фестивалі, виставки, кінопокази, перформанси тощо); мистецькі і фахові обміни, представлення України на міжнародних форумах і професійних майданчиках (конференції, бієнале, резиденції, дослідницькі проекти тощо); міжнародні проекти, які актуалізують та осучаснюють українську історію, національну пам'ять і спадщину засобами культури і мистецтва; дослідницьку, комунікаційну, просвітницьку роботу з атрибуції та долучення до обширу національної культури її закордонних діячів українського походження або з українською ідентичністю; спростування недостовірної та маніпулятивної інформації про українську культуру та спадщину; насичення інформаційного простору контентом, з яким працює Інститут.

Перспективними напрямками роботи у короткостроковій перспективі на перший рік роботи генеральний директор визначив інституціоналізацію установи; формування команди, облаштування офісу; розробку внутрішнього регламенту, політик і процесів; формулювання якісних і кількісних критеріїв діяльності на трирічний період; розробку брендбуку та вебсайту; формування комунікаційної функції Інституту в Україні та за кордоном; дослідження сприйняття України серед закордонних аудиторій, опрацювання наявних даних; налагодження і формалізацію співпраці з Представництвом ЄС в Україні та членами EUNIC; широкий діалог з культурним сектором про стратегічні пріоритети; призначення керівників двох закордонних філій; формування експертних груп, які матимуть дорадчу функцію; розробку і запуск перших програм (наприклад, міжнародна мобільність; підтримка гастрольної діяльності); складання плану активностей і формування бюджету на 2019 рік.

Серед середньострокових перспектив на три роки названі наступні: розбудова програмної діяльності та розвиток міжнародної мережі; постійне оцінювання результатів роботи, щорічне публічне звітування; призначення керівників і команд чотирьох закордонних філій; впровадження заявлених інструментів діяльності Інституту; запуск конкурсного/експертного відбору контенту; моніторинг висвітлення України в міжнародному інформаційному просторі, розробка контентної стратегії Інституту; ініціювання змін до законодавства для вдосконалення господарської моделі УІ та, у перспективі, створення нової юридичної форми господарювання для закладів культури; забезпечення синергії з Українським культурним фондом, Українським інститутом книги, Держкіно, з якими УІ формує єдину екосистему; участь у культурних ініціативах і програмах Представництва ЄС в Україні; запровадження міжнародних дослідницьких програм, що працюють з українською спадщиною; диверсифікація джерел фінансування, збільшення частки недержавного фінансування; розбудова мережі міжнародних інституційних зв'язків; планування і забезпечення присутності України на ключових міжнародних форумах, бієнале, ярмарках; у виставкових і проектних планах закордонних інституцій; консолідація розрізаних інструментів культурної дипломатії довкола УІ.

Сайт Українського інституту досить зручний у користуванні, лаконічний, доступний, містить основні розділи: Про Інститут (місія та завдання, команда, наглядова рада, статутні документи); Новини; Програми (проекти в Україні, міжнародні проекти); Контакти Український інститут. Генеральним директором була також сформована команда Українського інституту, до якої увійшли: Сергій Устименко (заступник виконавчого директора), Тетяна Філевська (креативна директорка), Ірина Прокоф'єва (керівниця програмного відділу), Олександра Житиневич (менеджерка з комунікацій), Альона Кухар (програмна менеджерка), Олександр Виноградов (програмний менеджер), Наталія Мовшович (програмний менеджер), Альберт Саприкін (програмний координатор), Лариса Назаренко (головна бухгалтерка) тощо.

Бюджет Інституту на 2018 рік становив 20 млн грн. Володимир Шейко зазначив, що цієї суми цілком достатньо для заснування

інституції і здійснення перших важливих кроків, але при цьому підкреслив, що бюджет на національному рівні має бути співмірним з бюджетом Українського культурного фонду чи Українського інституту книги. З урахуванням кількості задач, необхідності створювати та утримувати міжнародні філії, на думку Володимира Шейка, бюджет Українського інституту має складати 200–300 млн грн. на рік у перші ж роки існування інституції [80].

Основні завдання Український інститут реалізовуватиме через мережу своїх міжнародних філій у найбільш значущих для України країнах, перше з яких було відкрите Німеччині. Також Український інститут активно співпрацює з аналогами інституту, які працюють у Нью-Йорку, Лондоні та Стокгольмі й були відкриті зусиллями місцевих дипломатичних та громадських осередків.

Щодо другої характерної ознаки публічної дипломатії країн Центральної та Східної Європи, варто зазначити, що протягом існування України спроби розробити *кампанії з просування України за кордоном* досить швидко завершувалися та забувалися.

Український уряд у різні роки реагував на необхідність спроектувати свій імідж на міжнародному рівні через туристичні проекти, такі як «Україна запрошує (Ukraine Invites)» та «Євро 2012», та проекти у сфері культурної дипломатії. Створений у 2007 році Міністерством культури і туризму України проект “Ukraine Invites”, позиціонувався як міжнародна рекламна кампанія, яка включала телевізійну рекламу на популярних європейських каналах, рекламні щити у великих містах Європи та рекламні оголошення в німецьких, французьких та італійських Digest Magazine Reader, націлена на заохочення потоку туристів з Європи в Україну. Кампанія “Ukraine Invites” була важливим першим кроком для українського уряду у формуванні національного бренду, але кампанії не вистачало оцінки. Було б корисно виміряти ефективність проекту, зокрема, аудиторію, охоплену нею, або зміну сприйняття іміджу країни, викликаного кампанією, і чи змінилася кількість європейських туристів, які відвідали Україну, завдяки проведеним заходам [133].

У рамках підготовки до «Євро 2012» було розроблено проект “Discover Ukraine”, який фінансувався спільно державним і приватним сектором. Проект був спрямований на розвиток міжнародної

репутації України та поєднував зусилля різних партнерів, у тому числі підприємств, організацій державного сектора, засобів масової інформації, з головною метою – показати Україну з кращої сторони і підкреслити важливість тих заходів, яких Україна вживає, щоб покращити свій міжнародний імідж серед туристів, інвесторів і широкої громадськості. “Discover Ukraine” включав в себе кампанію “Made in Ukraine” – відеосюжети, в яких демонструвалося, як Україна виглядає зараз і якою Україна хоче бути в майбутньому. Друга кампанія пов’язана з «Євро 2012» – це “EuroLang 2012» – культурна кампанія з підготовки відвідувачів до футбольної події. Метою проекту була розробка комплексних дидактичних матеріалів з польської та української мови і культури: мовні курси онлайн і практичні інформаційні посібники. Україна і Польща визнали необхідність охоплення більш широкої європейської громадськості, зокрема, тих, хто подорожуватиме до країн через цю подію, і спробували підготувати відвідувачів.

Готуючись до «Євро 2012», державне підприємство «Центр комунікацій «Україна-Всесвіт», що підпорядковувалося Національному агентству з питань підготовки та проведення Євро 2012, за підсумками тендерних процедур уклало угоду з ТОВ «Фаст Форвард Пост Продакшн». Угода вартістю 6,15 млн грн передбачала виготовлення серії з п’яти відеороликів популяризаційного характеру під назвою «Ми чекаємо на Євро 2012». Україна розмістила свої промоційні ролики High time to see Ukraine та Switch on Ukraine до Євро 2012 на провідних телеканалах світу. Європейський футбольний союз (УЄФА) також за свій рахунок підготував 16 промороликів про чотири українських і чотири польських міста, у яких проходили матчі чемпіонату Європи з футболу 2012 року. «Євро 2012» – унікальний захід публічної і спортивної дипломатії, що показав свою високу ефективність, оскільки Україна показала себе як сучасна країна з європейськими цінностями. «Євро 2012» відіграло важливу роль для майбутнього української публічної дипломатії, адже багато європейців відвідали Україну і взяли участь у багатьох заходах.

Таким чином, протягом 27 років в Україні взагалі не було єдиного бренду. А спроби його розробити були ситуативними та несистемними. З метою популяризації України у світі, сприяння

інтеграції до світового інформаційного простору, підвищення рівня загальної обізнаності міжнародної спільноти про Україну та її окремі регіони Кабінет Міністрів України своєю постановою від 10 травня 2018 року № 416 затвердив бренд України [32] (рис. 5.2). UkraineNow – це найбільш масштабна міжнародна маркетингова кампанія українського уряду, яка стартувала в 2018 році. Її ціль – сформувати бренд України у світі, залучити в країну інвестиції та покращити туристичний потенціал. У підготовці до кампанії взяли участь 27 експертів комісії з питань популяризації України у світі. З їхньою допомогою агентством “banda.agency” було зібрано максимальну кількість даних і матеріалів, щоб створити бренд, покликаний продемонструвати привабливість України для туризму, культурної взаємодії та бізнесу.

Рисунок 5.2 – Форма знаку (бренда) України, затверджена у 2018 році

За підтримки британського уряду було проведене дослідження, як сприймають Україну за кордоном. За його результатами виявилося, що три найпопулярніші асоціації з Україною – це «корупція», «революція» та «бойові дії». Люди, які не були в Україні жодного разу, бачать українців закритими, агресивними та нетолерантними. Цей образ сформовано здебільше з того, що вони бачать і чують у новинах. З такою репутацією важко привабити в країну інвестиції та туристів. Але ті, хто був в Україні хоч раз, змінюють свою думку і відзначають гостинність українців, чудові краєвиди, культуру та архітектуру [217].

Новий бренд покликаний презентувати Україну як відкриту сучасну країну, де відбувається все найцікавіше саме зараз. «Зараз» – це найважливіше слово для України сьогодні. Сучасні українці – вони про «зараз». Вони не чекають, не бояться. Вони діють та створюють саме зараз нові компанії, нові прогресивні

бізнеси, нові кафе, ресторани, фестивалі, нові заводи, нові креативні академії та інноваційні технопарки. UkraineNOW створений, щоб показати сучасних українців і запросити до України подібних активних і рішучих людей з усього світу [70]. Новий бренд покликаний привернути увагу сучасних людей зі всього світу, туристів та інвесторів. За даними досліджень саме категорія “NOW” дуже приваблює іноземців. На ньому і ґрунтується нова кампанія та ідея брендингу.

Новий брендинг України – динамічний, відкритий і позитивний. Логотип вийшов саме таким, тому що його творці хотіли ніби «підкреслити» жовтим маркером головне слово повідомлення – NOW. А синій елемент за формою нагадує сповіщення, які можна побачити в соцмережах. Мінімалізм логотипу робить його легким у використанні. Він побудований з базових геометричних форм. Це дає змогу забрендувати що завгодно – прості елементи стилю проникають у будь-який предмет.

Бренд UkraineNow за задумом розробників – це символ чогось нового, того, що привертає увагу. А Україна зараз дійсно варта уваги. Тому головна теза нового бренду України: «Зараз – це найкращий час, щоб подорожувати, інвестувати або «приїхати» з власним бізнесом в Україну».

Наслідуючи приклад країн Центральної та Східної Європи, Україна структурує свою публічну дипломатію. Так, у Міністерстві закордонних справ України у грудні 2015 року було створено Управління публічної дипломатії. Три основних завдання Управління: розвиток відносин з громадськістю, громадськими об'єднаннями та медіа інших країн та України; реалізація іміджевих, культурних та інформаційних проєктів України за кордоном; координація заходів інших органів виконавчої влади у цих сферах. До компетенції Управління були віднесені зв'язки з медіа, у тому числі з онлайн-платформами, культурна дипломатія та реалізація іміджевих проєктів. Створення Управління публічної дипломатії, за словами Міністра закордонних справ України П. Клімкіна, означало впровадження в системі Міністерства публічної дипломатії як нового механізму популяризації України у світі та взаємодії з громадськістю, з огляду на це МЗС з урахуванням вже набутого досвіду спільно з іншими органами влади

та народною дипломатією ще активніше розповідати світові про Україну. Управління публічної дипломатії було утворене в рамках масштабної реформи дипломатичної служби. Також варто зазначити, що концепція публічної дипломатії вперше була впроваджена в роботу зовнішньополітичного відомства України. При цьому передбачалося, що співробітники Управління застосуватимуть найкращі міжнародні практики публічної дипломатії. Начальниками Управління в різні роки були речниця МЗС М. Беца, кар'єрний дипломат, який працював у посольствах України в Бельгії та Великій Британії, А. Соловей. У 2018 році Управління очолив С. Устименко, який до цього обіймав посади заступника міністра соціальної політики України з питань європейської інтеграції, заступника директора державної установи «Український інститут» [163; 187; 409].

19 грудня 2019 року Міністр закордонних справ України В. Пристайко підписав наказ, яким із 2 січня 2020 року ввів у дію нову структуру апарату МЗС України. Як пояснюється у преамбулі документа, це зроблено відповідно до постанови Кабінету міністрів України від 11 грудня 2019 року № 1034 «Деякі питання реформування державного управління» і з метою «посилення інституційної спроможності МЗС із формування державної політики у сфері зовнішніх зносин». Згідно з наказом у структурі МЗС передбачено два директорати – *стратегічного планування та публічної дипломатії*, 14 департаментів, чотири управління, 7 відділів і чотири сектори. Центральний апарат Міністерства закордонних справ не зміниться і налічуватиме 640 співробітників.

Нова структура апарату МЗС – продовження реформи держслужби та дипслужби, розпочатих у 2016 році. Згідно з наказом міністра, найбільше працівників центрального апарату працюватиме в департаменті консульської служби – 92 людини, в директораті стратегічного планування – 39 осіб і в директораті публічної дипломатії – 38 співробітників. До останнього, зокрема, входять управління публічної дипломатії та управління з питань закордонного українства і гуманітарного співробітництва [54].

До посадових обов'язків генерального директора *Директорату публічної дипломатії МЗС України* віднесено: здійснення керівництва діяльністю Директорату, відповідно до компетенції

спрямування його діяльності на ефективне забезпечення завдань у сфері публічної та культурної дипломатії; забезпечення формування та реалізації проектів у сфері покращення міжнародного позитивного іміджу України; ініціювання та забезпечення участі у підготовці проектів нормативно-правових актів у сфері публічної та культурної дипломатії; підтримка діяльності Українського інституту; організація та координація роботи у сфері розвитку зв'язків із закордонними українцями та громадами закордонних українців; забезпечення моніторингу українських та іноземних ЗМІ на виголошені Україною (МЗС) зовнішньо-політичні, економічні, безпекові ініціативи, інформування керівництва МЗС про сприйняття в інформаційному просторі цих ініціатив, внесення пропозиції щодо можливого реагування на ті чи інші події; забезпечення підготовки аналітичних та прогностичних матеріалів щодо тенденцій висвітлення української тематики в іноземному медіапросторі, зовнішніх загроз інформаційній безпеці України, а також пропозицій стосовно їхньої нейтралізації, у тому числі внесення пропозиції щодо доцільності реагування, коментарів, формування ключових сигналів громадськості; координацію діяльності закордонних дипломатичних установ (ЗДУ) у сфері публічної дипломатії та комунікації із ЗМІ та громадськістю країн перебування; забезпечення у співпраці з причетними структурними підрозділами МЗС та ЗДУ функціонування і змістовного наповнення вебпорталу МЗС, у тому числі вебсайтів ЗДУ, акаунтів МЗС у соціальних мережах; участь у роботі міжнародних форумів, семінарів та круглих столів, заходах у сфері публічної та культурної дипломатії; вивчення та сприяння використанню досвіду та практики іноземних держав у реалізації публічної та культурної дипломатії та у протидії інформаційним загрозам тощо [26].

У грудні 2018 року вперше Міністерством закордонних справ України був опублікований звіт щодо основних результатів діяльності публічної дипломатії МЗС у 2017–2018 роках [71]. У звіті зазначається, що у 2017–2018 рр. був закладений фундамент для розвитку важливої складової м'якої сили України – публічної дипломатії МЗС, що мала б з'явитися ще чверть століття тому. Сьогодні цей потужний інструмент нарешті створений, запрацював і на постійній основі дає якісний результат там, де є

українська дипломатична присутність. Акцентується увага на тому, що для цього було створено всі необхідні структури та передумови: Управління публічної дипломатії МЗС, Український інститут, нормативно-правову базу та забезпечено фінансовий ресурс. Так, у 2018 році у рамках публічної дипломатії МЗС реалізовано 197 іміджевих проєктів. На 2019 рік – 240 і далі це число зростає.

Автори звіту зауважують, що важливим інструментом системної презентації України за кордоном має стати новостворений Український інститут. Для цього у 2017–2018 рр. було розроблено статут, проведено конкурс та призначено генерального директора Українського інституту Перші закордонні відділення Інституту мають запрацювати у Берліні, Парижі, Варшаві та Римі.

У рамках публічної дипломатії України, як зазначено в аналітичному звіті, успішно реалізований у 2018 році флагманський проєкт – світове турне фільму «Кіборги» про героїчних захисників Донецького аеропорту. Покази «Кіборгів» протягом року відбулися у 30 країнах Європи та Америки. Кожен показ супроводжувався дискусією за участю творців фільму, українських та іноземних політиків, дипломатів, українських бійців-учасників тих подій. Українське МЗС зауважує, що в рф серйозно занепокоєні реакцією міжнародної спільноти на покази «Кіборгів» та вважає це найкращим знаком якості роботи МЗС. Окремо у звіті зауважується, що співпраця МЗС з вітчизняною кіноіндустрією є повноправною історією успіху. За активного сприяння та підтримки МЗС проходить Український івент у Каннах, презентація українського кінопродукту на фестивалях Берлінале, TIFF, Let's CEE Film Festival, Durban Film Festival, оскарівської кампанію українських стрічок та участь в анімаційному MifaMarket у французькому Аннесі. Проведення українськими дипломатами днів українського кіно в Австралії, Австрії, Бельгії, Нідерландах, Литві, Чехії та інших країнах і культурних столицях вже стало щорічною традицією. У рамках розвитку публічної дипломатії України планується й надалі надавати українському художньому, документальному та анімаційному кіно всебічної підтримки.

У звіті зазначено, що не менш важливим є також практичне сприяння українському книговидавництву у відкритті нових перспективних майданчиків. Вже традиційною стала участь України

у Франкфуртському ярмарку, Buch Wien, книжкових ярмарках у Варшаві, Белграді, Празі, Бейруті, Кувейті та Абу-Дабі. Лише у 2018 році було відкрито для української літератури всесвітньо відомий паризький Salon du Livre та книжковий ярмарок у Буенос-Айресі. У планах МЗС допомагати участі українських видавців у провідних міжнародних книжкових ярмарках.

У звіті зауважується, що однією з справжніх перемог публічної дипломатії України стало започаткування експертної дипломатії, у рамках якої МЗС має змогу забезпечити участь експерта-неурядовця, громадського діяча або митця там, де це потрібно Україні. У 2018 році реалізовано близько 60 таких поїздок. Першими успішними прикладами цієї роботи є візити кримськотатарських лідерів та родичів українських політв'язнів Є. Панова та П. Гриба до Лондона, В. Жемчугова до США. Відбулися поїздки за участю С. Жадана, А. Куркова, О. Забужко, Ю. Андруховича, Т. Прохаська, О. Ірванця, велопробіг «Чумацький шлях в Америку». Успішно триває спільний проєкт з Громадською радою при МЗС та центром «Українська призма» щодо започаткування мережі експертних форумів із країнами-сусідами.

У звіті звертається увага на те, що МЗС активно використовує потужний інструментарій культурної дипломатії, у рамках якої МЗС надало сприяння виступам Дах Дотерс, Онуки, оркестрів Львівської (INSO) та Київської філармонії, Національної опери, Національного театру оперети, «Київських солістів», Симфонічного оркестру українського радіо та багатьом іншим. Фестиваль «МЗС Open Air» став традицією і культурною візитівкою МЗС. Міністерством було надано підтримку участі українських митців у міжнародних фестивалях Burning Man, DonauInselFest, Paris l'Eté, Week-end à l'Est–Paris, Vienna Fashion Week, Eindhoven Design Week, Le Printemps des poète. Виставкам сучасного українського мистецтва: Відень, Чикаго, Страсбург, Тбілісі, Будапешт, Берлін. Успішному року мов в Україні та Німеччині-2018, підготовці року української культури в Австрії-2019.

Одним з пріоритетів публічної дипломатії України, як зауважується у звіті, була дипломатія соціальних мереж, головною метою якої є інформаційне забезпечення реалізації

пріоритетів зовнішньої політики України, протидія російській пропаганді та промоція позитивного іміджу України за кордоном. У 2017–2018 роках МЗС було успішно проведено інформаційні кампанії: до Євробачення–2017, Лондонської конференції реформ, до чемпіонату “FIFA 2018», #CorrectUA (щодо транслітерації українських топонімів), кампанії на підтримку українських військовополонених, деокупації Криму #CrimealsBleeding, запровадження безвізового режиму з ЄС тощо. Загальне охоплення проведених МЗС кампаній становить близько 14 млн іноземців.

Узагальнюючи вищенаведене, можна представити розвиток публічної дипломатії в Україні у форматі п'яти завершених етапів та шостого, що перебуває на стадії формування через те, що під час повномасштабної військової агресії росії оцінити ефективність та ключові аспекти реалізації заходів публічної дипломатії, досить складно (табл. 5.4).

Що стосується періоду повномасштабного вторгнення у 2022 році – більш детально особливості реалізації публічної дипломатії у цей період буде розглянуто у наступних підрозділах цієї частини роботи. Однак в цілому, перед повномасштабним вторгненням відзначається помітний вплив російської діяльності на іноземну громадськість з метою підризу сприйняття та підтримки України у світі, тобто стартові можливості ведення публічної дипломатії були так само нерівними, як і на полі бою [161]. Навіть за підтримки США та ЄС стримувати антиукраїнську діяльність ворога у інформаційному просторі було надзвичайно складно, та гаряча фаза війни змінила й основні наративи української публічної дипломатії з іміджу держави в бік глобальних суспільних благ, норм і цінностей. Такий підхід дозволив отримати світову підтримку у доволі короткі терміни саме завдяки тому, що світова спільнота не підтримує жорсткий військовий спосіб вирішення будь-яких конфліктів і засуджує його.

Станом на початок 2023 року Україна продемонструвала найбільш стрімке покращення у рейтингах застосування м'якої сили, посівши 19 місце за рівнем впливовості (на 14 сходинок вище, ніж у 2022 році) і 37 у підсумковому рейтингу Global Soft Power Index (у 2021 році – 61 позиція) [310]. Індекс відображає здатність впливати на інших за допомогою привабливості, репутації та переконання, а не жорсткої сили.

Таблиця 5.4 – Етапи становлення національної моделі публічної дипломатії України

Етап	Рік	Характеристика етапу
1 етап – систематизація роботи МЗС України	2015	Створення Управління публічної дипломатії Міністерства закордонних справ України. Залучення Міністерства інформаційної політики та підпорядкованих йому органів до виконання положень Концепції популяризації України у світовому інформаційному просторі та Міністерства освіти і науки України (УДЦМО)
2 етап – створення Українського національного інституту	2016–2017	Створення Українського інституту, Українського культурного фонду та Українського інституту книги, що обіймаються питаннями популяризації мови, історії, культури своєї країни, відкриття його центрів у найважливіших країнах
3 етап – структуроване становлення національного бренду країни	2018	Розробка та затвердження бренду України UkraineNow, активна боротьба з комуністичним минулим, створення Директорату публічної дипломатії задля залучення туристів, іноземних інвестицій, популяризації національних цінностей, а також під впливом зовнішніх загроз
4 етап – розвиток Твіттер та Фейсбук-дипломатії, активізація використання можливостей недержавних акторів	2019	У відповідь на обмеження пандемії COVID-19 та активізацію тиску зі сторони країни-агресора активізовано діяльність громадських організації, культурних, освітніх, наукових ініціатив, діяльності національних діаспор та закордонних українців, індивідуальних акторів, у тому числі із застосуванням засобів цифрової публічної дипломатії
5 етап – визначення стратегічних пріоритетів та інструментів	2020–2021	Структуризація роботи у сфері публічної дипломатії, оновлення організаційно-управлінського апарату та контрольно-наглядних органів, звітування та підготовка і затвердження Стратегії публічної дипломатії МЗС на 2021–2025 роки
6 етап – зміна вектору прикладання зусиль публічної дипломатії для опору	2022 – дотепер	Консолідація дипломатичних зусиль урядових та неурядових структур для реалізації публічної дипломатії військового й оборонного типу, активний захист національних інтересів України та протидія дезінформації з боку РФ

Аджерело: складено автором

Окрім того для розрахунку рейтингу використовуються такі показники як бізнес і торгівля, медіа і комунікації, культура та спадщина, освіта і наука, люди і цінності, міжнародні відносини, врядування та сталий розвиток. У загальному звіті про сприйняття України у світі у 2022 році відзначено наявність підтримки України у 71 % людей у світі, а питання резонанс у ЗМІ та соціальних мережах довкола війни в Україні безпрецедентно високий [42].

Суттєве значення на зростання впливовості України у світі та її позитивного сприйняття має діяльність політичних лідерів, зокрема Президента України В. Зеленського. У 2022 році світова аудиторія ставилася до нього дуже прихильно, а прагнення України стати членом ЄС та НАТО підтримали близько 66 % європейців. Щоденна комунікація, започаткована урядовими відомствами, зокрема апаратом Офісу Президента та міжнародних служб, миттєва реакція на події, забезпечення зворотного зв'язку справили значний ефект та дозволили тримати Україну у фокусі усєї міжнародної спільноти.

Окремо варто прокоментувати функціонування *інституту нештатних консульств в Україні* та ефективність їх застосування в системі публічної дипломатії України. Існує велика кількість джерел та літератури, присвячених питанням дослідження інституту почесних консулів, однак в українській історіографії ця проблема є маловивченою. Згідно зі статтею 1 Віденської конвенції про консульські відносини від 24 квітня 1963 р. існує дві категорії консульських посадових осіб, а саме штатні та почесні консульські посадові особи [21]. Інститут почесного консула існує давно і пройшов складний шлях становлення. Грецьку «проксенію» і римський «патронат» можна вважати його праобразами. У Середньовіччі використання інституту почесних консулів стало дуже поширеним явищем. Штатні консули, які призначалися акредитуючою державою, з'явилися значно пізніше – в XVII–XVIII століттях.

Діяльність нештатних (почесних) консулів України регулюється Положенням про нештатних (почесних) консулів України, затвердженим Указом Президента України № 150/97 від 17 лютого 1997 року [87]. Згідно зі статтею 2 зазначеного положення почесними консулами України у зарубіжних країнах можуть бути громадяни України, іноземні громадяни, які займають помітне

становище в суспільстві держави перебування і мають необхідні особисті якості, бездоганну репутацію, добре знають особливості державного, політичного та суспільного устрою держави перебування, мають вагомий суспільний статус та сталі контакти з представниками урядових, ділових та громадських кіл держави перебування, орієнтуються в законодавстві. Основними функціями почесного консула України є: захист у державі перебування інтересів України, громадян України, її юридичних осіб у межах, що допускаються міжнародним правом; сприяння розвитку торговельних, економічних, культурних та наукових зв'язків між Україною та державою перебування, розвитку дружніх відносин між ними іншими шляхами відповідно до положень Віденської конвенції про консульські зносини; з'ясування усіма законними засобами умов та подій у торговельному, економічному, культурному та науковому житті держави перебування, повідомлення про них Уряду України в особі Міністра закордонних справ України, а також надання відомостей зацікавленим особам; надання допомоги та сприяння громадянам України, її юридичним особам [87].

Процедура призначення почесного консула ідентична з процедурою призначення штатного консула. Так, під час призначення почесному консулові видається документ, який має форму патента (письмове повноваження від міністерства закордонних справ, що призначає почесного консула), що засвідчує його посаду. У консульському патенті вказується повне ім'я, прізвище, громадянство почесного консула, клас, до якого він належить, консульський округ і місцезнаходження консульської установи. Консульський патент почесного консула підписується Міністром закордонних справ України і керівником Консульського управління Міністерства закордонних справ України та засвідчується гербовою печаткою (стаття 7 Положення про нештатних (почесних) консулів). У різних країнах процедура видачі та оформлення консульських патентів відрізняється залежно від форми державного правління, від існуючих у них правил, традицій, звичаїв тощо.

Консульський округ, що відводиться почесному консулові для виконання консульських функцій, визначається Міністерством закордонних справ України за погодженням з державою перебування. Почесний консул приступає до виконання своїх функцій

після одержання екзекватури (дозвіл держави перебування на виконання консулом своїх функцій) від держави перебування. На відміну від штатних консулів, почесні консули можуть займатися комерційною діяльністю з метою отримання вигоди. Ще однією умовою для почесних консулів України є неможливість перебування на державній службі України [124].

За існуючими у більшості країн світу правилами почесний консул повинен за власні кошти організувати роботу почесної консульської установи. Почесний консул також не отримує винагороди за свою діяльність від акредитуєчої країни. Саме ці фактори є одними із вирішальних для акредитуєчих країн при відкритті почесних консульств. Держава не несе жодних фінансових затрат при відкритті почесних консульств. Це стає особливо актуальним з урахуванням фінансової кризи, режимом економії у багатьох міністерствах, зокрема закордонних справ тощо. Однак, уявлення про інститут почесних консулів дещо трансформується. Так, згідно з інформацією, опублікованою у тижневику «Кореспондент» у статті «Консульський збір» від 4 жовтня 2008 року, переважна більшість почесних консулів зарубіжних країн в Україні – це відомі бізнесмени, які розглядають свій статус почесного консула тільки як засіб здійснення посередництва у торгівельних угодах, або як дорогу іграшку [14]. МЗС незмінно розглядає інститут почесних консулів України за кордоном (ПКУ) як важливий механізм дієвого захисту прав і законних інтересів наших співвітчизників.

На сьогодні у 67 країнах світу діє 110 нештатних консульських установ, очолюваних почесними консулами України. Найбільше почесних консульств нашої держави створено переважно у країнах, в яких проживають найбільші українські діаспори. У цілому ПКУ ефективно виконують повноваження і доручення консульського характеру. В умовах обмеженого фінансування ЗДУ потреба у максимальному використанні потенціалу ПКУ залишається незмінною.

Посольства України за кордоном відзначають діяльність ПКУ в м.м. Лінц (Австрія), Монтевідео (Уругвай), Сантьяго (Чилі), Гродно (Білорусь), Бургас, Пловдив (Болгарія), Сан-Паулу (Бразилія), Хошемін (В'єтнам), Гюмрі (Вірменія), Рефімно, Пірей, Патра (Греція), Валенсія (Іспанія), Блата Ль-Байда (Мальта), Сеул (Корея), Карачі (Пакистан), Кіто (Еквадор), Познань, Щецин

(Польща), Абіджан (Кот-д'Івуар), Конакрі (Гвінея) Браззавіль (Конго), Детройт, Хьюстон, Сіетл (США), Хартум (Судан), Чанаккале (Туреччина), Бангкок, Патая (Таїланд), Малінська (Хорватія), Сегед (Угорщина), Маніла (Філіппіни). Важливим було сприяння почесних консулів в організації лікування і реабілітації українських громадян, які постраждали в ході АТО, забезпеченні відпочинку дітей та родин загиблих українських військових (ПКУ у м.м. Лінц (Австрія), Бургас, Пловдив (Болгарія), Хайфа (Ізраїль), Пярну (Естонія), Каунас, Клайпеда (Литва), Хелм, Жешов, Щецин, Зелена Гура (Польща), Тусон, Сіетл (США), Лейпциг, Майнц (ФРН), Сегед (Угорщина), зборі коштів на підтримку української армії та постраждалих від російської агресії (ПКУ у м.м. Валенсія (Іспанія), Бірмінгем, Тусон, Сіетл (США).

Водночас, за інформацією ПКУ, мають місце випадки самоусунення нештатних консулів від виконання своїх обов'язків: ПКУ в м.м. Шелленберг (Ліхтенштейн), Барі, Генуя (Італія), Фрітаун (Сьєра-Леоне), Куалу-Лумпур (Малайзія), Баня-Лука (Боснія і Герцеговина). ЗДУ вказують на потребу активізації діяльності ПКУ в м.м. Крань (Словенія), Ніцца (Франція), Клівленд (США), Маскаті (Оман).

Згідно позиції МЗС України ефективність роботи почесних консулів безпосередньо залежить від її чіткої координації главами диппредставництв України. Від ЗДУ МЗС вимагає постійного моніторингу діяльності ПКУ з підведенням об'єктивних підсумків їхньої діяльності та визначенням пріоритетів у рамках регулярних зустрічей з ПКУ (щонайменше дві ґрунтовні протягом року). Міністерство очікує від глав ПКУ більш активного сприяння у питаннях інформаційного забезпечення консульської складової діяльності ЗДУ, організації виїзних консульських обслуговувань штатними консульськими працівниками, відвідання наших співвітчизників у місцях позбавлення волі та лікарнях, залучення адвокатів в інтересах громадян України, надання їм, у разі потреби, матеріальної допомоги за форс-мажорних обставин тощо.

Також в умовах об'єктивної потреби посилення консульського захисту в регіонах та країнах з недостатньою дипломатичною присутністю України МЗС через ПУ в Африці, країнах Близького Сходу та Південно-Східної Азії проводить моніторинг та шукає

механізми активізації роботи із розширення мережі почесних консульств у країнах акредитації, у тому числі за сумісництвом.

МЗС наполягає на тому, що ключовими підходами при внесенні на розгляд МЗС пропозицій про започаткування діяльності ПКУ є присутність на території консульського округу майбутньої нештатної консульської установи громадян України, які можуть потребувати допомоги (особлива увага – до трудових мігрантів та співвітчизників у «гарячих» точках або країнах, де відсутні ЗДУ), наявність у Посольства достатнього досвіду співпраці з кандидатом на посаду глави ПКУ з актуальних для української сторони питань, здатність кандидата на практиці вирішувати доручення ПУ, а також згода країни перебування щодо кандидата, місця розташування ПКУ і його консульського округу.

За інформацією сайту МЗС України, у довоєнний період у нашій державі працювало 95 почесних консульських установ іноземних країн [47]. Найбільше почесних консульств було розташовано в Києві – 29, Львові – 16, Харкові – 12, Одесі – 10, Дніпрі – 8. У інших містах України працювало ще 20 почесних консульств іноземних держав: у Запоріжжі, Івано-Франківську та Ужгороді – по дві установи, у Білій Церкві, Борисполі, Вінниці, Великому Березному, Житомирі, Каховці, Маріуполі, Святогірську, Северодонецьку, Тернополі, Херсоні Черкасах, Чернівцях, Чернігові – по одній установі. У таких українських містах як Харків, Рівне, Ялта, Дніпропетровськ, Сімферополь, Запоріжжя, Маріуполь, Ужгород, Житомир, Херсон, Чернігів розташовано від 1 до 3 почесних консульств. У Києві почесні консульські установи за окремими винятками створювалися через відсутність посольств та місій країн або їх роботу у Києві за сумісництвом. В інших містах України при створенні почесних консульств іноземні країни керуються в основному тісними економічними, культурними зв'язками, наявністю діаспори своїх співвітчизників, які постійно проживають на території України тощо.

Розділ 3 Віденської конвенції про консульські зносини визначає режим, що застосовується по відношенню до почесних консульських посадових осіб та консульських закладів, які очолюють такі посадові особи [21]. Зокрема зазначено, що деякі пільги та імунітети, які надаються штатним службовцям (за умови

їх використання тільки для здійснення консульської діяльності), надаються й почесним консулам, а саме: усі пільги необхідні для виконання функцій консула; право на вивішування національного прапора та герба на території консульства, консульської резиденції та на транспорті при здійсненні офіційних поїздок; допомога у придбанні територій та приміщень для консульства та житла; свобода пересування для всіх членів консульства; свобода та недоторканість спілкування; право на стягнення консульських платежів та зборів, їх звільнення від податків у приймаючій країні; більш обмежений захист консульства приймаючою стороною від вторгнення, завдання шкоди, порушення спокою, приниження гідності; звільнення від всіх форм податків по відношенню до нерухомості консульства, крім сплати за комунальні послуги; недоторканість консульських архівів та документів у будь-який час та в будь-якому місці; звільнення від мит та інших сплат на предмети, необхідні для діяльності консульства.

Однак, привілеї та імунітети, які надаються почесному консулу, не поширюються ні на членів його родини, ні на членів сімей консульських співробітників, якщо таке консульство очолюється почесним консулом.

Отже, інститут почесних консулів має досить давню історію та пройшов певний шлях свого формування та розвитку. Діяльність почесних консулів регламентується достатньою кількістю як міжнародних, так і національних документів, в яких закріплені основні процедури з призначення, діяльності, права, обов'язки, привілеї та імунітети почесних консулів. Почесні консули не завжди розцінюють свою посаду тільки як спосіб зміцнення міждержавного співробітництва у різних галузях, а керуються тим, що почесним консулам не заборонено займатися комерційною діяльністю. При чому, маючи хоча й обмежені, але досить вагомі привілеї та імунітети, почесні консули можуть успішно реалізовувати свої бізнес інтереси. Хоча, дуже часто почесні консули можуть успішно поєднувати та розвивати всі напрями та можливості співробітництва.

Не зважаючи на обмеженість інформації щодо кількості та діяльності почесних консульств в Україні та України в зарубіжних країнах, можна сказати що мережа почесних консульських

установ як в нашій державі, так і України за кордоном є дуже розгалуженою [108]. З урахуванням досвіду малих держав та держав з обмеженими ресурсами, Україна має всі механізми для реалізації своєї публічної дипломатії та просування свого бренду через широку мережу ПКУ.

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене, варто зазначити, що анексія АРК та війна з росією на Сході України активізували формування української моделі публічної дипломатії, побудованої з урахуванням досвіду посткомуністичних країн Центральної та Східної Європи. Користуючись цим досвідом, Україна створила Український інститут, покликаний пропагувати українську мову, історію, культуру у світі; рішенням українського уряду вперше за роки незалежності був затверджений бренд України (UkraineNow); після Революції Гідності, як і в пострадянських країнах Центральної та Східної Європи, після прийняття Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» активно розпочалася боротьба із комуністичним минулим; у структурі українського МЗС був створений Директорат публічної дипломатії, до якого увійшли управління публічної дипломатії та управління з питань закордонного українства і гуманітарного співробітництва; Україна активно використовує можливості культурної дипломатії, а також дипломатії соціальних мереж для інформаційного забезпечення реалізації пріоритетів зовнішньої політики України, протидії російській пропаганді та промоції позитивного іміджу України за кордоном. Під час повномасштабного вторгнення зовнішньополітичні відомства вчасно змістили акценти дипломатичної комунікації в бік глобальних цінностей, забезпечивши підтримку світової спільноти і сформувавши хвилю розвитку системи публічної дипломатії України.

5.2. Роль публічної дипломатії у забезпеченні національної безпеки держави в умовах війни

Питання публічної дипломатії та національної безпеки є надзвичайно актуальними для дослідження, особливо релевантним для сучасної політичної науки є питання взаємодії цих двох категорій. Насамперед, з огляду на виклики безпекової ситуації в Україні та світі з початку повномасштабної агресії РФ.

Під впливом глобалізації сучасні міжнародні відносини зазнали значних змін, зокрема держава втратила свою монополію на розробку та реалізацію зовнішньої політики, все більше ваги та впливу на імідж країни за кордоном набувають недержавні суб'єкти, інформаційні технології для цього пропонують їм численні комунікативні механізми. У цій ситуації дипломатична діяльність супроводжується процесом комунікацій, як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Усе більше держав запускають інформаційні кампанії задля досягнення зовнішньополітичних цілей, а також зміцнення підтримки власного населення всередині країн.

У відповідь на зміни, які відбуваються у різні історичні періоди, дипломатія адаптується, пристосовуючи свої норми, правила та практики, додаючи нові напрями своєї діяльності при цьому не замінюючи традиційні [390]. Незважаючи на жодні зміни та коригування, дипломатія як політичний процес та інститут під впливом глобалізації має всі шанси вижити та, адаптуючись до нових умов, вийти на новий рівень розвитку. При цьому основним призначенням дипломатії виступає захист національних інтересів країни і особливо гостро це питання постає в умовах різноманітних конфліктів, зокрема військових.

Протягом усієї історії людства дипломатія та війна супроводжували одна одну. У рамках сучасної міжнародної системи, військові дії з підтримання миру (миротворчі операції) або примушення до миру є однією з найбільш вживаних форм реалізації зовнішньої політики. Зростання кількості багатонаціональних місій експоненціально збільшує дипломатичну складову військової сфери, що стосується способу та обставин, в яких використовується армія безпосередньо або опосередковано як інструмент для ширшої зовнішньої політики [388]. Оборонна дипломатія в цьому контексті

є доповненням до національної оборони і здійснюється цивільними чиновниками, політиками та спеціальними фахівцями у військовій сфері, а також військовими командирами операцій, які є визначальними у реалізації та просуванні зовнішньої політики держави.

Міжнародні військові операції призвели до нового способу сприйняття ролі армії, а також військової участі і засобів, що використовуються у цих операціях. В умовах, коли світова спільнота переважно засуджує та не сприймає вирішення конфліктних ситуацій військовим шляхом, такі кроки вимагають чіткого регулювання як на національному, так і на міжнародному рівні, насамперед, визначаючи межі та можливості застосування військової сили як засобу оборони від агресивних дій інших держав. Зокрема, коли із розвитком цифрових та комунікаційних технологій ворожа поведінка трансформується у гібридну форму, завдаючи шкоди національним інтересам непрямим шляхом [374].

Фраза «оборонна дипломатія» почала широко використовуватися політичними діячами та військовими стратегами країн НАТО з середини 90-х років, вплинувши на всі компоненти системи національної безпеки та на те, як вони відображаються чи інтерпретуються в рамках міжнародних відносин [228].

Оборонна дипломатія – це ненасильницьке використання збройних сил, адаптація публічної дипломатії за допомогою таких заходів, як обмін офіцерами, спільні навчальні програми, культурні обміни, візити кораблів тощо з метою зміцнення дипломатичних зв'язків країни та просування її міжнародного порядку денного.

Концепція передбачає багаторівневу розробку послідовного співробітництва у межах міждержавної безпеки та військових угод, що мають помітний вплив на такі складові: (1) зміцнення інститутів, (2) побудова стратегічного діалогу та обмін інформацією, (3) забезпечення стабільності через співпрацю та заходи підвищення довіри та безпеки, (4) покращення демократичного цивільного контролю за впровадженням військових реформ, військовою підготовкою.

З моменту першої згадки поняття «оборонна дипломатія» минув тривалий період, що дозволило сформувати далекоюсяжну згоду світової спільноти щодо розуміння змісту її загальної мети

як інструменту підтримки реалізації національних інтересів та зовнішньої безпекової політики держави (табл. 5.5).

Таблиця 5.5 – Загальновизнані цілі оборонної дипломатії

Ціль 1	Мінімізація ворожості та розбудова довіри між національними державами
Ціль 2	Створення стабільного і довготривалого співробітництва та сприяння прозорості у сфері оборони шляхом мирного використання військових інструментів для запобігання конфліктам в контексті регіональної та глобальної залученості держав
Ціль 3	Реалізація спільних наднаціональних цілей через дипломатичний вплив на зміну позицій партнерів щодо конфліктних питань, сприяння імплементації правових норм з широких питань безпеки
Ціль 4	Підтримання діалогу з партнерами, який може бути як метою дій держави, так і інструментом реалізації її специфічних інтересів; посилення внаслідок цього довірчих відносин та взаєморозуміння в міжнародних відносинах

Джерело: складено за Drab. L [280]

На думку М. Ніг, якщо порівнювати національну безпеку держави із комп'ютером, то дипломатія – це програмне забезпечення, а армія – це сам пристрій комп'ютера. Причому один без одного комп'ютер працювати не буде [390, с. 161]. Саме тому будь-які, навіть оборонні дипломатичні заходи спираються на потужність військового механізму країн, а отже, найбільш потужними є в руках наддержав та великих держав, здатних реалізувати та забезпечити власний військовий потенціал без прямого залучення у перебіг конфлікту.

Головними акторами оборонної дипломатії є військові організації, громадянське суспільство, яке може бути залученим до вирішення питань, пов'язаних зі сферою освіти, дослідженнями або оцінюванням ефективності програм. Елементами оборонної дипломатії станом на сьогодні можна вважати:

- (1) військове партнерство та співпраця на базі двостороннього та багатостороннього співробітництва, реалізоване на високому рівні як представниками військової, так і цивільної сфери;
- (2) навчання та освіта у сфері військової підготовки;

(3) спільні військові навчання, військові місії та операції, розвідувальне співробітництво та обмін інформацією про військово-політичну обстановку й інші безпекові питання;

(4) участь у багатонаціональних структурах, співробітництво в рамках міжнародних організацій і союзів з питань безпеки;

(5) діяльність щодо контролю над озброєнням, роззброєнням, проведення заходів для зміцнення спільної військової довіри;

(6) співробітництво в галузі оборонної промисловості, у сфері законодавчого та нормативно-правового регулювання;

(7) програми військової допомоги та підтримки збройних сил інших країн;

(8) діяльність військових аташе, обмін персоналом тощо [390; 508].

Кожна країна визначає цілі військової дипломатії і досягає їх по-різному. Французький підхід в цьому відношенні включає широкий набір можливих дій – від будівництва до участі у миротворчих операціях. У США військова дипломатія зосереджена на діяльності, яку Пентагон здійснює разом з союзниками в різних країнах світу: розширення співпраці та консолідація демократії у багатьох країнах, фінансування навчання та військової підготовки, за допомогою чого молоді офіцери та цивільні особи з інших країн можуть скористатися стипендіями, участю у проведенні спільних навчань у рамках програми «Партнерство заради миру» (повністю або частково фінансується урядом США). Німеччина та Канада мають на меті розвиток клімату довіри серед збройних сил держав-партнерів у військовому, демократичному, політичному та соціально-економічному відношенні [158].

Сьогодні здатність держав впливати одна на одну, використовуючи військові можливості, все більше замінюється їх здатністю використовувати інформацію як засіб домінування в конфліктних ситуаціях. З цієї точки зору розвиток оборонної дипломатії стає не тільки фундаментальним завданням сучасної військової системи, але й інструментом для просування безпекових інтересів держави на національному та міжнародному рівнях [456].

Згідно з концепцією м'якої сили Дж. Ная публічна дипломатія є політичним вираженням м'якої сили, тобто здатності акторів впливати один на одного, виконуючи певні дії, які іншим способом не можуть бути виконані. Виходячи з бачення Ная, «жорстка сила»

(hard power) – це здатність актора змусити іншого виконувати певні дії і включає як тактику – військову інтервенцію, примусову дипломатію і економічні санкції. Навпаки, «м'яка сила» (soft power) – це здатність переконати актора виконати ці дії. Однак, найкращим поєднанням методів жорсткої та м'якої сил є «розумна сила» (smart power), підхід, в рамках якого використовують найбільш відповідну стратегічну тактику жорсткої та м'якої сил [394–395].

Міністр оборони Р. Гейтс, який служив як при республіканській, так і при демократичній адміністраціях, описав битву ідеологічних концептів між Радянським Союзом та США як суміш військових та невійськових зусиль, включаючи роботу Агентства США з міжнародного розвитку та Інформаційного агентства США: «загалом, ці невійськові заходи, ці інструменти переконання та натхнення, незамінний результат вирішальної ідеологічної боротьби ХХ століття. Я вважаю, що вони настільки ж необхідні в ХХІ столітті, а, можливо, й більше» [307].

Ефективна система оборонної дипломатії вимагає правильної розстановки пріоритетів, оскільки розуміється як система, яка функціонально призначена для зміцнення міжнародних позицій держави, є інструментом її зовнішньої та безпекової політики, а також елементом антикризового регулювання. Вона стабілізує міжнародні відносини, підвищує їхню прозорість, а отже, зменшує ризик виникнення збройного конфлікту, а за умов його виникнення – сприяє якнайскорішому припиненню активної фази усіма сторонами. Саме тому застосування концепту «розумної сили» дозволяє спрямовувати оборонну дипломатію та отримувати підтримку з боку світової спільноти, схилиючи в бік тієї чи іншої сторони в залежності від цінностей, що вона захищає. Суть її сучасної місії полягає в розширенні знань як окремої національної держави (її внутрішнього середовища) про міжнародну безпекову ситуацію, а також забезпечення участі у формуванні глобальної безпекової політики.

Публічна дипломатія стала сферою досліджень та інструментом просування зовнішньополітичних цілей урядів, міжнародних та неурядових організацій, багатонаціональних компаній тощо. У контексті тези щодо того, що дипломатія є кращим способом, який був винайдений цивілізацією, щоб запобігти тому, щоб міжнародні відносини керувалися лише силою, у сучасному міжнародному

контексті публічна дипломатія постає як центральний елемент національних стратегій реалізації зовнішньої політики чи комунікативних стратегій міжнародних чи неурядових організацій [182].

Публічна дипломатія націлена на людей, соціальні групи, неурядові та міжнародні організації. Таким чином, поки класична дипломатія створює та керує комунікативними відносинами між урядами, публічна дипломатія розглядає комунікації з різними аудиторіями інших країн.

Військова публічна дипломатія – це спроба державних акторів керувати міжнародним середовищем через присутність збройних сил у певних районах через навчання у міжнародних водах без вираження намірів застосування сили, демонстраційна діяльність, спільні навчання, обмін військовим персоналом для навчальних заходів, СІМІС – цивільно-військове співробітництво (спосіб за допомогою якого військово командування контактує із цивільними організаціями в районах проведення військових операцій), а також психологічні операції [456].

Психологічні операції охоплюють широкий діапазон дій, спрямованих на населення та іноземних учасників бойових дій у зоні проведення операцій, з метою впливу на їх сприйняття, емоції, ставлення до певного питання тощо. Зміст їх застосування зводиться до передачі конкретної інформації та індикаторів до іноземних аудиторій, що в кінцевому результаті трансформує діяльність іноземних урядів, організацій, груп, індивідів [18].

Міністерство оборони США визначає психологічні операції як операції, які плануються для передачі інформації та конкретних індикаторів іноземним аудиторіям задля впливу на їх емоції, мотиви, об'єктивні міркування, і, в кінцевому підсумку, на поведінку урядів, організацій, груп та окремих осіб [259]. У січні 1962 року армія США замінила поняття «психологічна війна» на «психологічну операцію» (PSYOPS), тому що цілями таких дій були не тільки військові, а й цивільні, а вживання терміну психологічна війна проти цивільних осіб вважалося надзвичайно політично некоректним.

Сьогодні в умовах ведення гібридних воєн, психологічні або інформаційно-психологічні операції виступають головним інструментом досягнення цілей, що не потребує при цьому значних фінансових витрат, однак є швидким та ефективним (у випадку правильного застосування та успішності дії).

За умов повної безконтактності ІПСО спрямовані на свідомість противника, у даному випадку противником виступає увесь соціум або його частина, якій нав'язується модель світу із заданими (очікуваними) типами поведінки.

Маніпуляції, спростування, заперечення, знищення інформації у інформаційному просторі іншої країни, спрямовані на дестабілізацію громадянського суспільства, розпад існуючого політичного устрою із середини, формування недовіри до ухвалених рішень – це потужна зброя, що може застосовуватись як основний елемент боротьби. У цілому ІПСО – це «зміна ціннісної матриці об'єкта впливу» [61].

Цікавою є класифікація психологічних операцій, що пропонує розподілити усі їх види на три групи (табл. 5.6).

Таблиця 5.6 – Види психологічних операцій та можливості їх застосування у військовій дипломатії

Тип ІПСО	Характеристики
1	2
Інформаційні та інформаційно-пропагандистські	Спеціально сплановані та реалізовані кампанії, акції, окремі заходи, використання підконтрольних ЗМІ, прямі контакти з іноземними аудиторіями, які містять ознаки застосування прийомів та ефектів впливу на психіку або свідомість людей. Можуть бути застосовані з метою зміни думки громадськості інших країн, урядів, окремих політичних акторів стосовно прийнятих рішень військового або безпекового характеру, покращення іміджу країни, захист національних інтересів, заохочення підтримки з боку військових союзів, міжнародних організацій
Демонстраційні заходи	Одноразові або багаторазові акції, дії, що не мають на меті практичний результат, однак, певний психологічний вплив (загроза реального втілення практичного результату). Переважно сюди відносять загрозу застосування санкцій щодо конкретної особи (групи осіб) або організацій, проведення благодійних акцій на підтримку рішень або дій інших, прийняття соціальних реформ тощо. Зміст застосування цього інструменту полягає у демонстрації серйозності намірів, попередженні сторони, що порушує правила мирного співіснування або національні інтереси країни щодо наслідків їх дій, демонстрація політичної сили та вагомості

Продовження таблиці 5.6

1	2
Організаційно-практична діяльність	Акції, заходи, дії забезпечувального характеру, що спрямовані на здійснення психологічного тиску на окремих осіб, групу людей, організації, уряди країн, створення умов для підвищення ефективності цього тиску. Складаються із дій прямого організаційного, фінансового, матеріально-технічного забезпечення інформаційно-пропагандистських та демонстраційних дій (мітинги, акції підтримки, зустрічі); проведення переговорів, залучення впливових прихильників, прощтовхування вигідних рішень, лобіювання інтересів. Дозволяють посилювати політичний вплив та значущість дипломатичних акторів.

Джерело: узагальнено автором за [61]

Психологічні операції в умовах гібридної війни виступають потужним засобом не лише атакуючого характеру, але й захисту інтересів країни-жертви інформаційно-психологічної агресії та всієї міжнародної спільноти, хоча вважаються відносно новими, а чіткий механізм протидії поки що до кінця не розроблений.

Як бачимо, військова сфера відіграє все більш важливу роль в публічній дипломатії, так, наприклад, у Міністерстві оборони США існує дирекція оборонної підтримки публічної дипломатії, у рамках якої відбувається синхронізація заходів військової комунікації з заходами Державного департаменту США, неурядових організацій. Так, у рамках Міжнародного секретаріату НАТО щоденно працює висококваліфікований персонал у сфері публічної дипломатії та комунікації. Участь в операціях НАТО в Афганістані вимагала використання послідовних та зрозумілих кампаній публічної дипломатії як на рівні комунікації з афганським народом, так і на рівні комунікації зі збройними силами всередині Альянсу.

Основна роль публічної дипломатії у формуванні політики безпеки підтверджується тим фактом, що держави, як головні актори на міжнародній арені, ставлять на одну чашу ваг сприйняття власного потенціалу могутності, а на іншу – потенціал могутності, військовий та економічний потенціали опонентів у сферах їх інтересів [415]. Можливість впливати на недержавних акторів як представників громадянського суспільства через публічну дипломатію

дозволяє доповнювати та розширювати межі національної могутності та підвищувати роль країни в системі міжнародних відносин при вирішенні безпекових питань.

Більшість країн ведуть себе на міжнародному рівні подібно до компаній, що борються за вплив і владу, на основі дотримання норм міжнародного права, договорів та угод. Проте існують випадки, коли загроза суперництва стає еквівалентною життєво важливим національним інтересам, і дипломатія стає головним інструментом, за допомогою якого творяться коаліції, що впливають на громадськість та еліти з-за кордону, звертаючи при цьому увагу на свою правоту, тісно співпрацюючи з військовими щодо можливого отримання важливих просторів за межами національної території для можливого розміщення збройних сил (вільна повітряна зона, вільна стоянка суден у гаванях, дозвіл на перевезення людей та матеріалів тощо) [188; 456].

З точки зору національної безпеки публічна дипломатія виконує такі *функції*, які можна згрупувати у три категорії: (1) первинна безпека (просування та забезпечення життєво важливих національних інтересів, інструмент реалізації зовнішньої політики безпеки та оборони, реалізація розумної сили); (2) стабілізаційна безпека (репрезентація і просування національних цінностей, просування ідей створення альянсів та інших типів оборонних об'єднань, налагодження взаємозв'язків для спілкування із громадянами за кордоном); (3) стратегічна безпека (збалансоване поєднання м'яких та жорстких інструментів впливу для накопичення «розумного» потенціалу – реалізація освітніх, наукових, культурних обмінів, спільних проєктів військового, економічного, соціального характеру) (рис. 5.3).

Отже, реалізація просування та забезпечення життєво важливих національних інтересів реалізується публічною дипломатією через її дієвість та здатність виступати основним інструментом дипломатії за межами її національної території шляхом просування політики розуміння, інформування та впливу на іноземну аудиторію з метою трансформації політичної поведінки цільових урядів. У короткостроковій перспективі для первинного захисту від зовнішніх загроз публічна дипломатія призначена віднайти додаткову підтримку, пояснити зміст прийнятих рішень, відшукати спільні ціннісні орієнтири, просувати і захищати національні цінності,

кордони, поведінку та спонукати громадськість інших країн на активні дії або ж як мінімум висловлювання розуміння.

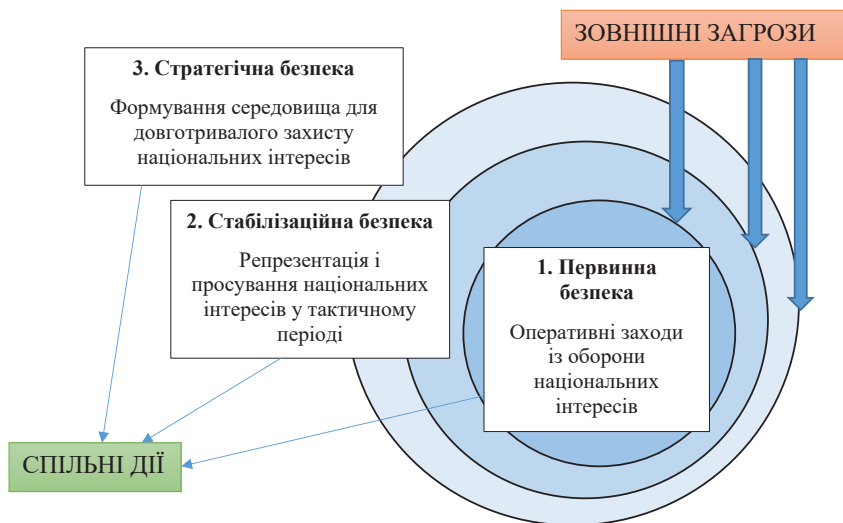

Рисунок 5.3 – Функції публічної дипломатії в контексті національної безпеки

Джерело: складено автором

Публічна дипломатія у цьому контексті здатна виступати головним інструментом зовнішньої політики, оскільки розуміння політики та цілей держави іншими учасниками міжнародної спільноти є їх ключовим елементом. Таким чином, публічна дипломатія може сприяти створенню сприятливого клімату громадської думки в інших країнах, а отже отримувати швидку підтримку щодо важливих політичних рішень в умовах гібридних та прямих загроз національним інтересам з боку ворожо налаштованих структур. У цьому ж сенсі, як інструмент реалізації розумної сили, публічна дипломатія призначена віднайти правильний баланс м'яких та жорстких дипломатичних інструментів на засадах розуміння надійності, самокритичності та участі громадянського суспільства у виробленні національної та глобальної політики. Якщо вона

перероджується у пропаганду, публічна дипломатія не тільки не може переконувати, а може й підірвати всю політику м'якої сили держави. Ось чому публічна дипломатія повинна залишатися двостороннім процесом комунікації, адже розумна сила залежить, насамперед, від розуміння того, як думають інші люди та який ефект у суспільстві спричиняють ті чи інші рішення.

У середньостроковому періоді забезпечення безпеки національних інтересів ефективна діяльність публічної дипломатії також базується на комунікації та діалозі з цільовою аудиторією за кордоном, результатом яких стає вплив на формування громадської думки всередині цільової країни. Використання можливостей діаспор, академічних спільнот, мережі недержавних акторів, окремих індивідів, що перебувають у країнах призначення, здатне запустити ланцюжок дієвих заходів, акцій, зустрічей, переговорів та інших видів активності для відстоювання національних цінностей.

Промоція національних цінностей здійснюється шляхом міжособистісної взаємодії, різноманітних обмінів, спільних заходів (семінарів, конференцій, виставок, зустрічей). Обміни в галузі освіти чи культури у поєднанні із організацією семінарів та міжнародних конференцій є найбільш ефективними способами публічної дипломатії просування національних цінностей.

Керуючись положеннями стратегії національної безпеки, публічна дипломатія сприяє створенню альянсів та міжнародного співробітництва на багатосторонній основі, забезпечуючи при цьому свої власні національні інтереси на міжнародному рівні та безпеку своєї території та населення. При цьому слід зазначити, що публічна дипломатія в контексті національної, регіональної та міжнародної безпеки є більш ефективною при підтримці військової публічної дипломатії, що підтверджують події XXI сторіччя, починаючи з вторгнення в Афганістан, а також події в Україні та Сирії.

Публічна дипломатія забезпечує збереження і розвиток відносин держави з її громадянами, які живуть за кордоном (діаспорою). Найчастіше цей зв'язок досягається за допомогою організації культурних виставок, культурних заходів, тематичних програм, що здійснюються через творче партнерство, співпрацю, академічні

обміни, стипендіальні програми для громадян, які проживають за кордоном тощо.

Публічна дипломатія підтримує розвиток економічних, культурних, освітніх та наукових обмінів шляхом заохочення інвестиційних та ділових можливостей, підтримки бізнес середовища з метою збільшення своєї присутності на зовнішніх ринках, просування стратегічних економічних проектів, організація та просування міжнародних турне власних митців (участь у фестивалях, ярмарках мистецтв тощо), підвищення обізнаності та доступу до культурної, наукової, історичної та мовної спадщини, підтримка та просування молодого покоління митців та вчених, заохочення вивчення національної мови, історії, літератури та забезпечення доступу до книг, написаних рідною мовою та національними авторами.

Одним з найбільших викликів сьогодення як для окремих індивідуумів, так і для інституцій є забезпечення балансу між зростаючим запитом суспільств до відкритості, прозорості та підзвітності глобальних комунікацій (виклик XXI століття) з одночасною необхідністю в деяких випадках забезпечити їх закритість та секретність, що є спадщиною XX століття [454].

В епоху WikiLeaks обмін інформацією не є ні обмеженим, ні чимось сакральним, а публічна дипломатія, що слугує цілям національної безпеки, відкрита для дослідження усім бажаним. Публічна дипломатія – це справа кожного, тому що держава як найголовніший міжнародний актор втратила свій високий рівень довіри. Ми довіряємо нашим смартфонам та друзям з Facebook у такій же мірі, якщо не більше, як і нами обраним посадовим особам, і ця реальність призвела до того, що багато недержавних акторів стрімко увійшли у простір публічної дипломатії.

Важливо дослідити, коли саме публічна дипломатія стала розглядатися в контексті забезпечення національної безпеки держави. Дослідженням зазначеного питання одними з перших зайнялися військовий Е. Рут, журналіст В. Ліппман та дипломат Е. Гулліон.

Еліу Рут – лауреат Нобелівської премії миру за 1912 рік, працював військовим міністром та державним секретарем при Президентові Теодорі Рузвельті. У 1922 році Рут у першому випуску журналу “Foreign Affairs” опублікував матеріал, в якому розмірковував щодо поняття «популярна дипломатія».

Ця публікація стала настільки успішною та впливовою, що журнал перевидав її у 1937 році вже після смерті автора.

Рут розглядає громадську думку та публічну інформацію у центрі міжнародних переговорів, які передують або слідуєть за міжнародним конфліктом. Він також скаржився на відсутність інтересу до міжнародних відносин серед американців, які в більшості своїй є ізоляціоністами та відсторонені від світових справ та ними взагалі не цікавляться. У контексті цієї тези Рут ініціював кардинальні реформи державної освіти та став батьком-засновником провідного американського навчального закладу, що надає військову освіту, Військового коледжу армії США у Карлайлі (штат Пенсильванія), основною метою якого є підготовка нового покоління інформаційних воїнів, які мають об'єднати соціальні науки (комунікації, зокрема психологію) з вивченням мистецтва війни.

У 1922 році, коли Рут писав про популярну дипломатію, У. Ліппманн, довічний радник президентів від Вільсона до Джонсона, на той момент найвпливовіший журналіст, виказав власне той же аргумент, що і Рут.

Представницький уряд найкраще працює, коли спеціалісти керують інформацією та трансформують її для кращого сприйняття публікою, яка схильна до формування ірраціональних або неповних точок зору, що багато в чому обумовлено упередженнями, емоціями та стереотипами. Абсолютна демократія ніколи не може існувати, тому що світ занадто складний для новачка у сфері зв'язків з громадськістю, щоб зрозуміти його, цим напрямом мають керувати експерти. Зважаючи на це, саме добре організовані розвідка та медіа цензура (пропаганда) мають завершувати зусилля з управління міжнародними справами [456].

Сенс публічної дипломатії як інструмента забезпечення національної безпеки трансформувався у сприйнятті міжнародною спільнотою переважно у відповідь на події 11 вересня 2001 року, коли урядом США було ініційовано об'єднання публічної дипломатії на службі у національній безпеки з боротьбою з тероризмом. Фундамент для такої співпраці вже був закладений Радою з психологічних стратегій Трумена (1951 р.), Директивою про рішення щодо національної безпеки № 77 Рейгана (1983 р.) та Директивою про рішення Президента Клінтона № 68, яка створила систему

Міжнародної публічної інформації (The International Public Information, IPI), основною метою якої став вплив на закордонні аудиторії задля підтримки американської зовнішньої політики та боротьба з ворожою пропагандою. Фактичною причиною створення IPI стало розв'язання плутанин, виявлених під час військових місій США в Косово та Гаїті, коли жодне американське агентство не мало права координувати зусилля США з просування своєї політики та протидії негативним відгукам в пресі за кордоном.

Державний секретар США у 2001–2005 роках, голова Об'єднаного комітету начальників штабів у 1989–1993 рр. К. Пауел зазначав, зокрема: «терористичні атаки 11 вересня підкреслили терміновість імплементації ефективної кампанії з публічної дипломатії. Правильний зміст, правильний формат, правильна аудиторія зараз – так можна описати нашу стратегічну мету – щоб американська політика пояснювалася та згадувалася у правильному контексті у свідомості іноземних аудиторій» [472].

Менш, ніж за місяць після трагедії 11 вересня, впливовий британський журнал “The Economist” назвав нову еру після трагедії «Пропагандистська війна», яка передувала вторгненню в Афганістан та пов'язана була з тим, як Сполучені Штати пояснюватимуть усьому світу свої мотиви щодо вторгнення в більшість мусульманських країни, таких як Афганістан (2001 р.) та Ірак (2003 р.), одночасно залучившись до глобальної війни з тероризмом проти ісламських терористичних організацій «Аль-Каїда» та режиму Талібан. Передбачалося, що у цій пропагандистській війні всі ресурси держави та національної безпеки використовуватимуться через кампанії зі стратегічних комунікацій, що дозволить Міністерству оборони керувати Державним департаментом США в сфері глобального впливу, що нагадує нову «холодну війну» або те, що Д. Ачесон за часів Трумена називав «всеохоплюючою дипломатією» [455].

У всеохоплюючій дипломатії, як і у всеохоплюючій війні, національні цілі вимагають жертв з боку людей, а саме відмови від переваг і прав мирного часу.

Така політика привела кампанії публічної дипломатії, яка традиційно є дипломатією з відкритими ресурсами та націлена на зв'язок з громадськістю, до рук військових стратегів у Міністерстві

оборони. Мілітаризація публічної дипломатії підняла її внутрішній авторитет серед спеціалістів розвідки та інформації, але розбавила її фінансову спроможність та силу переконання всередині Державного департаменту.

Так, у Інформаційному агентстві Сполучених Штатів з початку до середини 90-х років річний бюджет становив приблизно 1 млрд доларів або 1–3 сотих військового бюджету США. Після 11 вересня бюджет на публічну дипломатію залишився приблизно тим самим, тоді як бюджет Пентагону значно зріс через необхідність ведення двох війн. Впродовж двох років (2010–2011 рр.) посольство США в Кабулі (Афганістан) фінансувало близько 560 грантів у сфері публічної дипломатії на суму 148 млн дол. США або трохи більше 100 тис. доларів на день. Для порівняння, сукупні витрати на війни в Афганістані та Іраку зараз оцінюються у більше ніж 4 трильйони доларів США [164].

У Доповіді Ради з міжнародних відносин «У пошуках американського голосу» (2003 рік) наголошувалося, що публічна дипломатія була частиною битви за ідеологію в американській війні з тероризмом: «Вашингтон повинен усвідомити, що захищати Батьківщину, шукати і знищувати терористів, використовувати публічну дипломатію для спрощення підтримки Сполучених Штатів з боку союзників та зменшенні поширення тероризму – це все частини однієї й тієї ж битви» [396]. Ця доповідь від одного з провідних мозкових центрів США, видана під час вторгнення США в Ірак, і надалі забезпечила Міністерству оборони статус провідної державної інституції з реалізації концепції всеохоплюючої дипломатії Америки щодо боротьби з тероризмом.

Державний департамент грав другорядну роль у зусиллях Міністерства оборони США щодо просування публічної дипломатії, сфокусованої на обороні та армії. Спеціальна група Наукової ради міністерства оборони називає свої зусилля «стратегічною комунікацією», що складається з чотирьох основних інструментів: публічна дипломатія, зв'язки з громадськістю, невійськові служби міжнародного мовлення США та відкриті військові інформаційні операції [454, с. 400].

Основним завданням публічної дипломатії в контексті забезпечення національної безпеки американські адміністрації розглядають

побудову довіри за кордоном серед місцевого населення до США, їх збройних сил, особливо в зонах проведення військових операцій. Така довіра до США поступово має переростати у довгострокове співробітництво між державами. При цьому республіканці і демократи завжди погоджувалися, що публічна дипломатія є надзвичайно важливим елементом національної безпеки США.

Варто зауважити, що тісна співпраця з кар'єрними фахівцями, які реалізують публічну дипломатію, програми, які показують найбільшу ефективність та популярність у просуванні більшого розуміння американської політики, історії, культури та суспільства, забезпечить успіх будь-якій адміністрації США. Це розуміння є фундаментальним для забезпечення міцного партнерства з державними та недержавними акторами, які сприяють просуванню цілей національної безпеки США.

Актуальна на сьогодні Стратегія національної безпеки Сполучених Штатів Америки, затверджена президентом Д. Трампом у грудні 2017 року, також підкреслює важливість публічної дипломатії для забезпечення національної безпеки США. У стратегії робиться наголос на чотирьох пріоритетах політики США задля забезпечення національної безпеки: захист американського народу, території та американського способу життя; забезпечення процвітання Америки; просування американського впливу. Основними загрозами безпеки США визначено не окремі терористичні організації, а держави – росія, Китай, Іран.

У рамках розділу «Збереження миру за рахунок сили» окрім військових компонентів (відновлення американських конкурентних переваг, оборонна промислова база, ядерні сили, космос, кіберпростір, розвідка) значну увагу приділено ролі дипломатії в державному управлінні.

У підрозділі «Інформація у державному управлінні» зазначається, що американські конкуренти озброюються інформацією для нападу на цінності та інститути, які лежать в основі вільних суспільств, одночасно відмежовуючи себе від зовнішньої інформації. Вони поширюють дезінформацію та пропаганду. Так, як приклад, вказується, що Джихадистські терористичні угруповання продовжують проводити ідеологічні інформаційні кампанії, щоб встановити та легітимізувати свій наратив щодо ненависті,

використовуючи складні засоби комунікації для залучення рекрутів та заохочення їх до нападу на американців та їх партнерів. росія використовує інформаційні операції як частину своїх наступальних кібер-зусиль для впливу на громадську думку в усьому світі. Їх кампанії впливу поєднують приховані розвідувальні операції та фейкові Інтернет акаунти з державними засобами масової інформації, сторонніми посередниками та проплаченими користувачами соціальних медіа чи «тролями» [400].

Також констатується, що зусилля США щодо протидії використанню інформації супротивниками були низькоактивними та фрагментарними, при цьому їм не вистачало уваги з боку держави та значно відчувався брак фахівців у цій сфері. Пріоритетною дією задля виправлення ситуації, що склалася, визначається покращення розуміння того, як супротивники отримують інформаційні та психологічні переваги в усіх напрямках політики. Основним засобом досягнення цієї цілі у Стратегії національної безпеки США вказується публічна дипломатія, яку Сполучені Штати повинні зміцнювати та розвивати задля гідної відповіді супротивникам у зазначеній сфері. Як завдання також визначається перегляд застарілих платформ передачі американських повідомлень за кордон, при цьому перевага повинна надаватися найбільш ефективним з точки зору ціни та ефективності способам доставки та оцінки змісту відповідно до інтересів національної безпеки США.

З огляду на триваючу військову агресію росії на Сході України, анексію Криму, необхідність ефективного протистояння російським атакам у інформаційній сфері, донесення об'єктивної інформації щодо України на окуповані території Донецької, Луганської областей, Автономної Республіки Крим та територію росії, питання реалізації публічної дипломатії задля забезпечення національної безпеки набуває для України особливого значення та актуальності [121].

Українсько-російська війна активізувала становлення публічної дипломатії в Україні. Українська модель публічної дипломатії побудована з урахуванням досвіду країн Центрально-Східної Європи, включає діяльність Українського інституту, окремого органу, покликаного презентувати Україну у світі, пропагувати українську мову, історію, культуру; розробку та впровадження затвердженого українським урядом вперше за роки незалежності нового

національного бренду (UkraineNow); активну культурну дипломатію; а також дипломатію соціальних мереж для інформаційного забезпечення реалізації пріоритетів зовнішньої політики України, протидії російській пропаганді та промоції позитивного іміджу України за кордоном [490].

Українські інституції з урахуванням сучасних викликів в умовах військового конфлікту з росією, проголошених євроатлантичних та євроінтеграційних устремлінь, оновлюють законодавчу базу, що стосується сфери національної безпеки і оборони, не оминаючи при цьому питання розвитку сфери публічної дипломатії. Так, у новій редакції Военної доктрини України, затвердженої рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року та Указом Президента України від 24 вересня 2015 року № 555/2015, у визначенні термінів, що вживаються у документі, зазначається зокрема, що стратегічні комунікації – це скоординоване і належне використання комунікативних можливостей держави – публічної дипломатії, зв'язків із громадськістю, військових зв'язків, інформаційних та психологічних операцій, заходів, спрямованих на просування цілей держави [88]. Тобто публічна дипломатія розглядається в контексті стратегічних комунікацій.

У статті 32 Военної доктрини одним з заходів і дій для кризового реагування на воєнні загрози та недопущення ескалації воєнних конфліктів Україною розглядається посилення розвідувальної діяльності в інтересах підготовки та проведення Україною стратегічних комунікацій, контрпропагандистських заходів та інформаційно-психологічних операцій.

У статті 41 Военної доктрини зазначається, що з метою досягнення переваги над воєнним противником мають бути посилені заходи з реалізації державної інформаційної політики на тимчасово окупованій противником території і міжнародній арені. Зауважується, що забезпечення інформаційної складової воєнної безпеки здійснюватиметься шляхом запровадження ефективної системи заходів стратегічних комунікацій у діяльність органів сектору безпеки.

Зважаючи на зазначене, фінансування заходів стратегічних комунікацій визначається Военною доктриною України одним з пріоритетних напрямів фінансування потреб оборони.

У Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України, затвердженої рішенням РНБОУ від 4 березня 2016 р. та Указом Президента України від 14 березня 2016 року № 92/2016 зазначається, що рівень забезпечення національної безпеки України залежить насамперед від ефективності функціонування відповідних органів державної влади, чіткого розподілу відповідальності й повноважень у визначених сферах діяльності та налагодженої взаємодії між ними. Зауважується, що визначаючи принципи, що закладені в основу розвитку сектору безпеки і оборони щодо інтеграції до європейських та євроатлантичних безпекових структур, Україна виходить з того, що розвиток і зміцнення ЄС та НАТО поглиблюють загальноєвропейську та міжнародну безпеку в усіх її вимірах та вимагають проведення відповідних демократичних перетворень національних безпекових інституцій [89].

Так, для ефективного розвитку сектору безпеки і оборони в сучасних умовах передбачається, зокрема, створення та впровадження системи стратегічних комунікацій у секторі безпеки і оборони

У розділі 3 «Основні завдання розвитку сектору безпеки і оборони» Концепції визначаються основні шляхи досягнення необхідних оперативних та інших спроможностей складових сектору безпеки і оборони. Одним з ключових напрямів, що включає й публічну дипломатію, визначається проведення огляду сфери стратегічних комунікацій сектору безпеки і оборони та її удосконалення з урахуванням досвіду держав-членів НАТО.

У Концепції зауважується, що розвиток системи управління сектором безпеки і оборони спрямований на забезпечення керівництва ним як цілісної системи, що побудована на таких принципах: налагодження співробітництва та ефективні стратегічні комунікації між суб'єктами сектору безпеки і оборони; залучення громадянського суспільства до прийняття найбільш важливих стратегічних рішень з питань забезпечення національної безпеки; чітка регламентація діяльності у секторі безпеки і оборони, що гарантує стабільний розвиток держави; застосування адаптивних стратегій управління, які передбачають залучення незалежних експертних організацій; прозорість та підзвітність суспільству.

У Концепції також закладено принципи, за якими має фінансуватися сфера безпеки і оборони – не менше 5 відсотків від

валового внутрішнього продукту щороку, зокрема на видатки на оборону – не менше 3 відсотків валового внутрішнього продукту щороку, а на забезпечення розвитку оборонно-промислового комплексу – 0,5 відсотка валового внутрішнього продукту.

Однак, повномасштабна агресія РФ проти України, виявилася справжнім викликом усій системі публічної дипломатії, сформованій на початок 2022 року, стати на захист національних інтересів. Насамперед, впродовж тривалого часу росія користувалась значною перевагою у доступі до каналів комунікацій із зовнішньою аудиторією. Функціонування власних контрольованих медіаструктур, зокрема й успішно вбудованих у закордонний медіапростір, наявність різноманітних організацій та груп впливу, а також значно вищий рівень світової уваги з боку різноманітних цільових сегментів міжнародних відносин й простих громадян, надавали і надають країні-агресору значних переваг [492]. Окрім того, механізм пропаганди та маніпуляцій радянського типу, спадщина у вигляді моделі «російськості», що через викривлену призму сприйняття продовжує накладатись на колишні «радянські» території, і певні залишки імперіалістичної свідомості додали активного стимулу завзятому відстоюванню російською інформаційною машиною власних інтересів у комунікаційному полі інших держав.

Україна опинилась у ситуації, коли діалог та механізми спілкування з іноземними дипломатичними структурами та громадянським суспільством тільки почав набувати системного характеру, чіткої спрямованості та більш голосного звучання. Попередні події (Революція гідності, окупація Автономної Республіки Крим та частини Донецької і Луганської областей) привертала увагу до проблем України, але не розглядалися настільки серйозно, як на початку 2022 року. За такої умови високим був шанс того, що таке сприйняття залишиться без змін, оскільки формування м'якої сили публічної дипломатії лише розпочалось і не набуло достатньої потенційної міцності, а спілкуватись засобами жорсткого впливу в Україні не було можливості з огляду на брак ресурсів і впливовості на світовій арені.

У Росії все ще залишаються як колишні міжнародні канали комунікацій, так і потужний (за різними оцінками) фінансовий ресурс для підтримки медіа активності, застосування інструментів ІПСО та інших засобів гібридної боротьби, які не вимагають масштабної фінансової підтримки. Однак, бажання слухати і чути

росію в міжнародній спільноті значно знизилось, передусім, завдяки активній та жорсткій позиції уряду (дипломатичний блок, Президент та Офіс Президента, парламент, безпекові структури), а також за активної участі недержавних акторів. Можливості цифрових технологій безпосередньо вплинули на цей процес, оскільки українське суспільство як в середині, так і за межами країни, відповідаючи на пряму загрозу неочікуваним рівнем консолідованості, активно залучилось у процеси спілкування із громадськістю за кордоном, встановивши прямі горизонтальні зв'язки.

Це дозволяє навести додаткові аргументи на користь концепції новітньої публічної дипломатії, де коло впливових акторів розширюється за межі урядових структур і дозволяє розглядати неурядових суб'єктів як активних учасників дипломатичної взаємодії м'якого типу. Із початком активної фази війни численні представники українського громадянського суспільства долучилися до інформаційно-комунікаційної діяльності, спрямованої на захист українського спротиву й донесення необґрунтованості акту агресії з боку росії. З одного боку, громадянське суспільство України прагнуло досягти успіху у взаємодії з російською стороною, справедливо очікуючи здатності почути й докласти зусиль для зупинення агресії. Однак, коли стала очевидною відсутність будь-якої можливості мирного вирішення, зусилля неурядових акторів було направлено в бік збільшення підтримки України міжнародною спільнотою.

Неурядові актори здійснюють свою діяльність незалежно від дій уряду свідомо та цілеспрямовано, а також паралельно із ними. При цьому охоплені як типові для публічної дипломатії сфери – закордонні представництва, міжнародні організації, члени національних діаспор, академічні спільноти, культурні та наукові центри, так і представники сфери бізнесу, територіальних громад та міст, громадських організацій (у тому числі, які опікуються питаннями локального характеру, зокрема, захисту тварин та екології), лідери думок та навіть окремі громадяни незалежно від статусу.

Як приклад можна назвати тиск на ТНК та інші міжнародні компанії, що змусило частину вивести свої активи або призупинити інвестиційну діяльність в рф. Станом на вересень 2022 року за підрахунками проекту LeaveRussia ринок рф покинули повністю 112 міжнародних компаній (рис. 5.4).

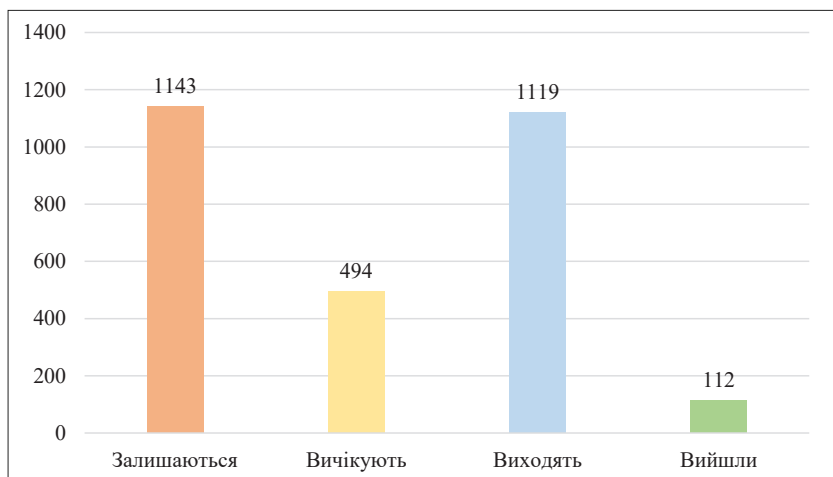

Рисунок 5.4 – Кількість міжнародних компаній на ринку рф за статусами «завершили вихід», «скоротили операції», «згорнули операції», «продовжують працювати»

Джерело: [76]

Отже, спільними зусиллями вдалось зменшити присутність міжнародних компаній на російському ринку не менше як на третину від загальної кількості. При цьому компанії вступали і вступають у діалог з українським суспільством, а громадськість справедливо висловлює своє «схвалення» або «незадоволеність» діями менеджменту, зумовляючи додатковий зворотний зв'язок.

Окрім того, високою є активність політичних лідерів та індивідуальних акторів, що виявилися спроможними здобути прихильність іноземної аудиторії на неочікуваному рівні, що зараз порівнюються із фігурами президентів США або інших впливових країн із визначними лідерами. І президент В. Зеленський, і прем'єр-міністр Д. Шмигаль, і міністр іноземних справ Д. Кулеба, і загалом українські дипломати, члени уряду та парламентарі за місяці війни розгорнули надзвичайну активність, яка дала позитивні результати. У деяких випадках іноземні партнери вважали це тиском на їхні уряди та парламенти, оскільки звикли ухвалювати та втілювати рішення у стані розміреного обговорення та неспішної

реалізації. Однак, через реальну загрозу знищення та руйнування, український уряд та його представники чудово усвідомлювали і продовжують усвідомлювати, що йдеться про існування держави та фізичне виживання народу, адже практика російських військ має всі ознаки геноциду.

Окреслюючи діяльність уряду, варто відзначити зусилля Президента та унікальний досвід роботи із внутрішньою аудиторією (щоденні звернення, публікації в соціальних мережах, медійні засоби формування відчуття єдності та підтримки власного народу) і зовнішньою (публічні звернення до урядів та парламентів країн, прагнення взаємодіяти з будь-ким, хто може допомогти). Голова МЗС координував роботу підзвітних відомств, здійснюючи безліч візитів із донесенням думки щодо необхідності підтримки України на власному рівні, переконуючи партнерів та збираючи зворотний зв'язок від світової спільноти [79].

На нашу думку, саме в цих процесах яскраво проявили себе методи поведінкового впливу через діяльність *суб'єктів особливої довіри*, спроможних, уособлюючи в собі здатність виступати одночасно лідерами суспільної думки та визнаними експертами, професіоналами певного напрямку діяльності (бізнес, культура, медіа сфера, освіта), забезпечувати свідому трансляцію емоційно забарвлених, змістовних меседжів дипломатичного характеру, національних цінностей та інтересів, організовувати та підтримувати систему публічного контролю політичних рішень.

Окрім того, у дипломатичному секторі сформувалось бачення щодо необхідності змінити тональність звучання меседжів про допомогу на більш широкий спектр – апелювання до загальних демократичних цінностей, збереження європейського простору, підкреслення ворожості РФ не по відношенню до України, але до глобальних норм миру та гуманізму. Це дозволило перетворити Україну в очах міжнародної спільноти із жертви на захисника [105].

Спираючись на зусилля щирих союзників України – США, Сполученого Королівства, Польщі, Чехії, Латвії, Литви, Естонії, вдалось вирішити питання постачання засобів активної оборони та наступу для захисту й відвоювання тимчасово захоплених територій, зокрема, окупованих ще в 2014 році. Додатково, переважно шляхом дії м'яких інструментів публічної дипломатії – через

інформування, переконання, донесення ціннісних орієнтирів – вдалось змінити думку урядів інших європейських країн та представників східної демократії. Спротив російській агресії змінив і продовжує змінювати ставлення світу до України як невизначеної частини демократичного простору, але як сформованої української нації, дієвого політичного актора, однаково цінного як для громадян, так і для світової спільноти.

Серед дипломатичних проривів 2022 року варто відзначити:

- 28 лютого – подача заявки на вступ до Європейського Союзу;
- травень – старт урядової комунікаційної кампанії “Embrace Ukraine. Strengthen the Union”;
- 23 липня – отримання статусу кандидата у члени ЄС;
- 30 вересня – подача заявки на вступ до Північно-атлантичного альянсу;
- упродовж року – укладання багатосторонніх угод стосовно гарантій безпеки України, отримання макрофінансової допомоги на підтримання поточної економіки та післявоєнне відновлення [79].

Наполегливі зусилля дипломатичного блоку України та громадськості дозволили донести до світової спільноти небезпеку енергетичної залежності від росії (останній поточний результат – регулювання граничних цін на нафту), що у стратегічній перспективі перетворює силу ворожої країни на слабкість. Також досягнуто двопартійної підтримки в Конгресі США, парламенті Сполученого Королівства, фактичного прирівняння українців до поляків у Польщі й багато інших.

Важливу роль у формуванні рівня впливу публічної дипломатії України зіграло використання новинних ЗМІ та засобів цифрової дипломатії. Загалом пік публікацій про події в Україні у *новинних ЗМІ* припав на кінець лютого – початок березня 2022 року (11,34 млн публікацій) та надалі поступово знижувався, і впродовж літніх-осінніх місяців тримався на рівні 3,0–3,6 млн публікацій. Такий показник у 2 рази більший за довоєнний період, коли ескалація тільки набувала розголосу у світових ЗМІ. Основними темами за результатами дослідження української моніторингової агенції LOOQME були: російське вторгнення та потік переселенців, битва за Маріуполь, бойові дії на Сході України, інфляційні

процеси та інші економічні наслідки війни, ракетні атаки росії, загроза енергетичної кризи та ядерна небезпека, контрнаступ ЗСУ на Херсонщині, енергетична криза внаслідок ракетних атак на енергетичну інфраструктуру України.

Загалом більшість публікацій стосувалась висвітлення бойових дій (41%), підтримки України у світі (16%), енергетичній кризі (14%), міграції переселенців (8%), питанням ядерної загрози (5%) (рис. 5.5).

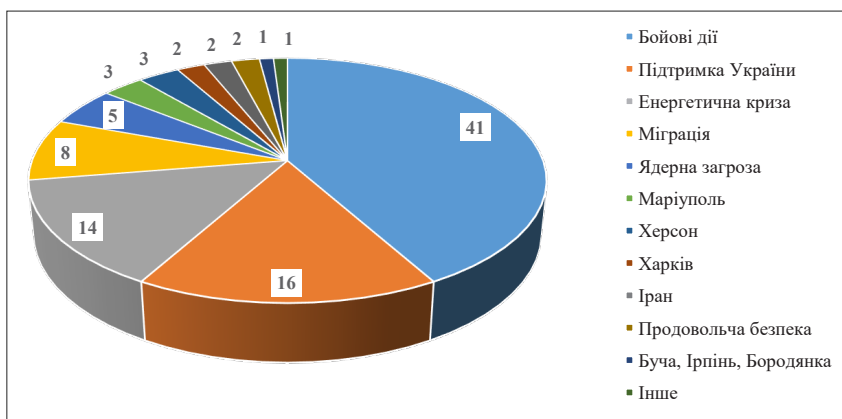

Рисунок 5.5 – Популярність різних тем за часткою всіх публікацій про Україну в міжнародних новинних ЗМІ, 2022 рік

Джерело: [42]

Динаміка публікацій у соціальних мережах орієнтовно співпадає із динамікою публікацій у новинних ЗМІ, основними платформами виступали Twitter, Reddit, Facebook, YouTube, Instagram, Tumblr, різноманітні блоги та форуми. Так, пік публікацій у соціальних мережах також припадає на березень (≈ 126,9 млн публікацій) та жовтень 2022 року (≈ 35,7 млн публікацій). Рейтинг тематики публікацій розподіляється аналогічно – більшість дописів охоплюють меседжі щодо ведення бойових дій (63%), підтримки України (10%), міграції переселенців (6%), ядерної загрози (4%) (рис. 5.6).

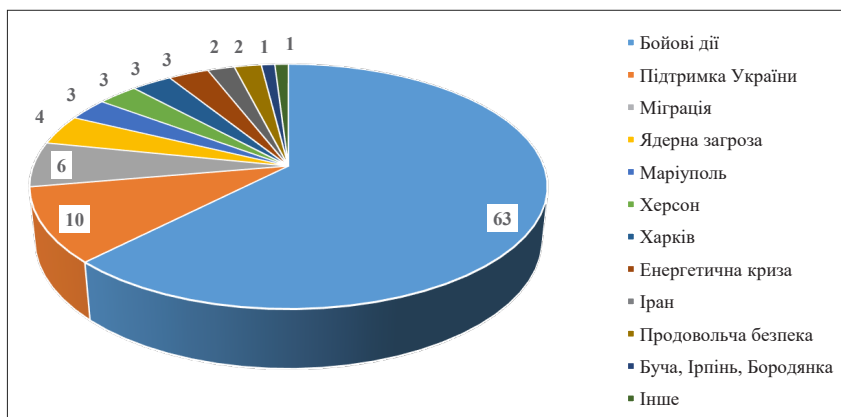

Рисунок 5.6 – Популярність різних тем за часткою всіх публікацій про Україну в соціальних мережах, 2022 рік

Джерело: [42]

Пошукова активність за запитом *Україна* в пошуковій системі *Google* також перетнула історичний рекорд, у 20 разів перевищивши 2012 рік, коли тут відбувався Чемпіонат Європи з футболу та в 7 разів вище за 2014 рік – початок гібридної агресії росії. Окрім найпопулярнішого запиту про те, чому росія напала на Україну, чи виграла Україна війну, чи програла росія та інших, користувачі пошукової системи найбільше запитів подавали щодо особи президента В. Зеленського. Публікації на офіційних та особистих сторінках Президента, його звернення та меседжі, дозволили транслювати й поширювати у світовій спільноті відповідний інформаційний простір, основний зміст якого – спільне забезпечення жорсткої відсічі російській агресії та просування національних інтересів України у світі. За майже рік повномасштабного вторгнення Президент України здійснив вже понад 563 звернення [92].

Важливою рисою цих меседжів є відхід від класичних м'яких дипломатичних формулювань: Президент спілкується гранично прямо і жорстко, ставлячи міжнародній спільноті питання щодо надто гнучкої поведінки щодо агресора, відсутності поставок зброї в об'язні терміни та інших важливих питань.

Найяскравіший приклад – критика Німеччини за недостатню допомогу Україні та м'якість щодо росії, висловлювана послом України А. Мельником, відмова у візиті президенту Німеччини Ф.-В. Штайнмаєру, висловлювання В. Зеленського в його зверненнях до міжнародних організацій та урядів, виступ перед Бундестагом [45].

Звернення до національних парламентів Президент здійснює переважно через онлайн-трансляцію, що організується фахівцями відповідного посольства, апарату ОП, МЗС та інших служб, а меседжі адаптуються під кожну конкретну країну, проводяться зрозумілі зовнішній аудиторії паралелі (згадка про бомбардування Роттердама нацистами у зверненні до парламенту Нідерландів, трагедію Герніки – у зверненні до іспанського парламенту). Виступивши фактично перед усіма країнами Європи та окремими країнами Азії, Президент продовжив виступи перед студентами, експертними спільнотами, учасниками масштабних культурних заходів (кінофестивалі) [92]. Сумарно за 2022 рік Президент 35 разів виступав у законодавчих органах держав Європи, Азії, Північної Америки, а також Ізраїлю, Австралії та Нової Зеландії, долучався до роботи експертних форумів. У 2023 році ця практика була дещо меншою, однак продовжилася через охоплення держав, які раніше були не готові до виступу українського лідера. До цієї практики додалися інтерв'ю у світових ЗМІ, запрошення політиків різних рівнів із візитами, посилення стратегічної направленості комунікацій у всіх можливих сферах взаємодії. Ключовим меседжем публічної дипломатії в активну фазу війни стало формування коаліції, спрямованої проти агресії рф, адвокація українських інтересів, інтенсивний діалог із посилення обороноздатності [194].

До переговорів із спеціальних питань долучаються групи Єрмак – Макфол (розробка санкційної політики), Єрмак – Залужний – Салліван (обговорення поставок зброї). Тут добре спрацьовує конкретика висловлювань, адже розмиті та нечіткі меседжі не мають необхідного результату, коли допомога та рішення мають бути ухвалені станом «на вчора», а результати переговорів одразу в допустимому форматі висвітлюються в ЗМІ та офіційних акаунтах учасників переговорних груп.

Увесь апарат зовнішньополітичної служби України працює над розбудовою інформаційної сфери. Міністерство готує пакети

оперативних наративів для використання, надсилає їх посольствам 1–2 рази на тиждень. Посли використовують ці наративи у спілкуванні з місцевою владою, медіа, лідерами думок у цільових країнах, а також активно застосовують в особистісних публікаціях на сторінках соціальних мереж [105]. За результатами спілкування так само збирається оперативна інформаційна картина зворотного зв'язку та надсилається для опрацювання в Київ.

Важливою відмінністю є тональність та висока адаптивність меседжів, що транслюються Україною на цільові аудиторії. Якщо росія переважно використовує однакові внутрішні й зовнішні меседжі, Україна прагне працювати від місцевого контексту, однак ресурсів в офіційних дипломатичних представництвах дуже часто не вистачає. До того ж, агресор ефективно використовує мережу різноманітних приватних фондів та організацій, що мають значні бюджети для роботи з місцевими елітами та лідерами думок. Україні доводиться покладатися на допомогу зарубіжних партнерів та більш активно покладатись на роль недержавних акторів, діяльність яких поки що, на жаль, не структурована і має хаотичний характер застосування.

Оскільки агресія росії насамперед скерована проти викорінення культурної спадщини, заперечення існування української культури, у напрямі культурної дипломатії як частини культурної війни також докладено значних зусиль з боку України [408]. Упродовж декількох місяців від початку повномасштабного вторгнення Український інститут провів понад 30 годин дискусій, лекцій, експертних виступів на тему деколонізації інституцій, прогалин в історії культури, ролі мистецтва під час війни. До обговорень залучались представники Центральної, Південної, Східної Європи, а основною метою відзначено формування спільного деколоніального (пострадянського) наративу.

Дипломатичні установи за підтримки українських діаспор, громадських організацій та небайдужих громадян, які підтримують Україну, проводили перемовини з десятками інституцій про виключення російського культурного продукту з програм фестивалів, концертних майданчиків, скасування виступів окремих виконавців. Цією хвилею охоплені такі події, як Канський кінофестиваль, Шеффілдський фестиваль документального кіно, Стамбульський

міжнародний музичний фестиваль, Краківський музей сучасного мистецтва тощо [79]. Також було розширено тему знищення пам'яток архітектури в різних регіонах України, про які було розказано майже 20-мільйонній аудиторії іноземців у 20 країнах світу.

Українська культура отримала широку зацікавленість міжнародної аудиторії, представлення й визнання в провідних музеях, театрах, на фестивалях, локаціях та в університетах, зокрема у форматі спільних проєктів та особистих контактів між фахівцями культури. Водночас, високим залишається рівень необізнаності, нечутливості, зверхності іноземних акторів, коли в назвах оголошується підтримка України, але до організації не залучаються самі українці, та немає відповідної реакції на обгрунтовану критику.

Отже, публічна дипломатія з урахуванням активного розвитку інформаційних технологій є однією з найголовніших, центральних невійськових засад забезпечення національної безпеки держави. Основним завданням публічної дипломатії в контексті забезпечення національної безпеки розглядається побудова довіри за кордоном серед місцевого населення до України, широкомасштабного спротиву всього українського народу, діяльності збройних сил у зоні проведення військових операцій. Українські інституції з урахуванням сучасних викликів, в умовах військового конфлікту із росією, проголошених євроатлантичних та євроінтеграційних устремлінь, оновлюють законодавчу базу, що стосується сфери національної безпеки й оборони, не оминаючи при цьому питання розвитку сфери публічної дипломатії.

Загалом, у публічній дипломатії України періоду повномасштабної військової агресії зростає роль особистостей та їх здатності до прояву лідерської поведінки й масштабного використання цифрових технологій для підтримки політичних наративів, що відповідають потребам захисту національних інтересів. Щоденні звернення до урядів та громадянського суспільства інших країн, активізація усіх можливих каналів комунікації (зокрема, особистісних на рівні простих громадян, відкрите спілкування з представниками міжнародних неурядових організацій, корпорацій та малого підприємництва, громад, міст, локальних урядових і неурядових інституцій, лідерами думок, а також активне функціонування діаспор на засадах спільної кооперації) сформувало додатковий

вагомий тиск в офіційному дипломатичному полі. Надзвичайне значення також мають успіхи збройних сил на полі бою та інші військово-політичні досягнення, а також цілеспрямоване створення й підсилення співзвучності цінностей щодо відстоювання Україною не лише власних, але й світових інтересів, майбутнього європейської безпеки та процвітання.

5.3. Сутність та ключові суб'єкти публічної дипломатії міст і територіальних громад

У багаторівневому дипломатичному середовищі, яке формується з огляду на вплив чинників глобалізації та діджиталізації, неодноразово відзначається, що національні держави та їхні міністерства закордонних справ більше не є єдиними акторами на дипломатичній сцені. Процеси розвитку економіки нового типу, яка розвивається на засадах стійкості та збалансованого зростання, зміщує акценти уваги з урядових структур як ключових центрів прийняття рішень до локальних територій, окремих регіонів та міст. Передусім, це пов'язано із тим, що потерпаючи від проблем локального характеру, часто внаслідок глобалізаційних перетворень та змін, нерівномірного територіального розвитку, відмирання галузей промисловості або нездатності центрального апарату управління розробити швидкі та дієві механізми вирішення складних соціально-економічних питань, представники територій приймають рішення вирішувати їх самостійно, об'єднуючись із громадами в інших країнах у пошуках допомоги та підтримки. Таким чином, окремі території, міста, регіони та навіть невеличкі громади сьогодні відіграють важливу роль на міжнародній арені, відповідно до національної зовнішньої політики.

Наприклад, з метою залучити додаткову спонсорську або інвестиційну допомогу на розвиток міст, їх лідери повинні поводитися і виглядати як послі своїх громад, інакше вони залишаться поза увагою інвесторів, а також інших культурних, академічних і ділових міжнародних потоків.

Загалом у наукових джерелах поняття *дипломатії міст* розкрито не надто широко, оскільки є відносно новим й особливо

актуалізувалось після пандемії COVID-19, коли міста перетворились у багатьох випадках на центри прийняття рішень, самостійно обираючи, яким чином дотримуватись загальноприйнятих карантинних правил та забезпечувати функціонування й добробут громадян у складних умовах.

Однак, своїм походженням дипломатія міст сягає давніх часів, особливо періоду Давньої Греції та Месопотамії під час встановлення торгівельних відносин, а також внаслідок формування специфічних економічних, політичних, соціальних умов. Пізніше, після Першої світової війни, взаємодія між містами відкрила нове поле дипломатії в контексті суперечності територій, надання окремим містам певного статусу, якого вони очікували або вимагали. Деякі міста в цей період перетворились на прямих учасників міжнародних відносин (наприклад, статус вільного міста для Гданська).

Друга світова війна додатково загострила увагу на здатності міст та територій виступати акторами публічної дипломатії шляхом розбудови міст після закінчення воєнних дій, відновлення, передбачення та вирішення конфліктів, а також налагодження взаєморозуміння між різними культурами. Найбільш відомим натхненником руху дипломатичної значущості міст був президент США Д. Ейзенхауер (програма “People-to-People”) [298].

Сучасним кроком розвитку публічної дипломатії міст вважається результат засідання спеціальної сесії ООН з питань ядерного роззброєння світу в 1982 році та створення міжнародної організації «Мери за мир» [199]. До цього руху почало долучатись все більше представників різних міст світу, а 2008 року проведено конференцію з питань дипломатії міста в Гаазі, за результатами роботи якої ухвалено декларацію, що визначає змістовну наповненість та призначення дипломатії міст як політичного явища.

І. Даалдер, амбасадор США у НАТО (2009–2013 роки) відзначив нещодавно, що міста тепер відіграють важливу роль «відповідаючи на виклики глобальних змін, з якими зіштовхуються нації по всьому світу – від кліматичних змін до проблем кібербезпеки, тероризму, світових пандемій» [280]. До того ж, міста відіграють важливу роль у просуванні культури миру, стійкості, безпечного та мирного існування.

Глобальний масштаб охоплення пандемії COVID-19 лише проявив назовні факт дієвості міст як дипломатичних акторів, підкреслюючи рівень реальної залученості в глобальні процеси та гнучкості, на відміну від урядових систем, неспроможних проявити здатність до швидкого вирішення питань безпеки та розвитку громад. Очільники міст та територій налагоджують взаємозв'язки через кордони із використанням власних неформальних мереж й усталених особистих контактів, управляючи глобальною реакцією на світові події та залучаючи до діалогу зацікавлених осіб, які прагнуть долучитись до вирішення спільних важливих питань, однак не готові очікувати на рішення уряду. Так, у період пандемії на самому початку реакція була досить хаотичною, і виникали ситуації, коли уряди не встигали опрацювати загальні рішення (розробити та опублікувати інструкції або рекомендації, запровадити обмеження чи скасувати їх, надати перевірену інформацію), тому коли від урядових структур не надходило адекватної відповіді на актуальні запитання, представники локального рівня ухвалювати рішення, виходячи із власних повноважень [429].

Прагнення надати визначення поняттю *дипломатія міст* виказують переважно організації, що займаються питанням розвитку міст або представляють їх інтереси у певних об'єднаннях. Так, у Рекомендації № 234 Конгресу місцевої і регіональної влади Ради Європи міська дипломатія розглядається як інструмент місцевих органів влади та їх асоціацій для сприяння соціальної згуртованості, запобігання конфліктам, вирішення наявних та забезпечення постконфліктної перебудови територій та міст, а основною метою цієї діяльності вважається бажання створення стабільного й комфортного середовища для узгодженого співіснування громадян та їх проживання у стані миру та демократії [258; 497].

У інших подібних документах знаходимо підтвердження тому, що сучасна дипломатія більше не виявляється через діяльність виключно національних урядів, з огляду на потребу враховувати необхідність діалогу, співпраці, координації усіх зацікавлених осіб для досягнення цілей миру, демократії, поваги до прав людини. Такий наратив підкреслюється, наприклад, у Доповіді Ради Європи (2009 рік) [254], або ж у визначенні Федерації Канадських муніципалітетів (2013 рік) [238]. З іншого боку,

більшість авторів зводять можливості дипломатії міст до вирішення локальних безпекових питань, прагнення запобігання конфліктам, постконфліктної відбудови та мирного співіснування, розвитку культурних взаємозв'язків, підприємництва, співпраці в межах соціальних проектів. Наведені формати взаємодії відповідають характеристикам м'якої сили, тобто, напряду свідчать про те, що міста сьогодні перетворились на *центри реалізації публічної дипломатії* та правомірно можуть бути названі дієвими її акторами (рис. 5.7).

Окрім того, міста виступають культурними та освітніми осередками, приймаючи за обміном учасників таких програм, та формують замкнений цикл зворотного зв'язку в інформуванні громадян та здійсненні комунікацій.

Рисунок 5.7 – Функції міста в системі публічної дипломатії

Джерело: складено автором

Хоча структура комунікаційної взаємодії міст у межах виконання функцій публічної дипломатії не координується урядами напряму, а радше направлена на налагодження взаємодії із внутрішньої і зовнішньою аудиторією, вони все одно пов'язані із національною дипломатичною доктриною. Виступаючи територіально місцем проведення зустрічей, заходів, освітніх та культурних обмінів, міста здатні посилити позитивний вплив та сприйняття цінностей, іміджу, норм поведінки громадян, посилити бажаний вплив уряду, який було закладено в основу організації дипломатичної активності.

Звичайно ж, не всі міста володіють достатнім рівнем впливовості, щоб реалізувати потенціал як акторів публічної дипломатії. На сьогодні рейтинг найбільш впливових міст очолюють саме мегаполіси (Лондон, Нью-Йорк, Токіо, Париж, Сінгапур, Амстердам та інші), хоча це не означає, що менші за розміром міста не мають аналогічного потенціалу для вирішення локальних питань. Впливовість вимірюється шляхом співставлення рівня економічного та соціального розвитку, комфорту, інфраструктури, зручності для проживання та інших показників, що безпосередньо залежать від задоволеності мешканців умовами проживання (рис. 5.8).

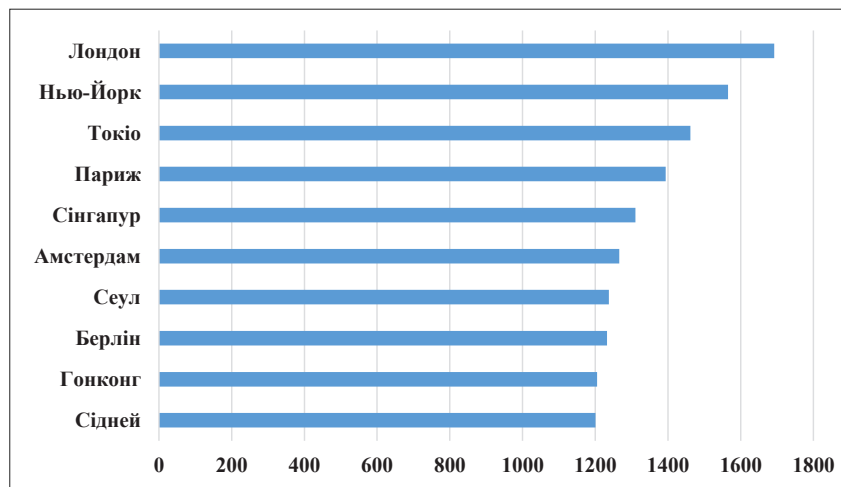

Рисунок 5.8 – Топ-10 рейтинг найбільш впливових міст світу

Джерело: *Global Power City Index 2019* [309]

Дослідження, проведене в 2020 році представниками Чиказької ради з глобальних питань, показало, що серед 47 міст у різних регіонах світу (саме така кількість взяла участь у дослідженні) зафіксовано наявність сформованих та функціонуючих міжнародних відділів у структурі управління (100% – регіон Південна Америка, 94% – Європа, 86% – Близький Схід та Африка, 75% – Азія, 70% – Північна Америка).

При цьому високий рівень скоординованості зовнішньої політики національного уряду та заходів, реалізованих на національному рівні локальними інституціями відзначений на Близькому Сході (83%), в Азійському регіоні (75%) та Європі (61%). Цікавою також є думка мешканців міст, які взяли участь в опитуванні, щодо здатності міст здійснити набагато більший внесок у вирішення глобальних питань (зміна клімату, вирішення локальних конфліктів), ніж уряди країн (рис. 5.9).

Незважаючи на те, що дев'ять з десяти міст, які взяли участь у цьому дослідженні, мають офіційний міжнародний офіс та керівника, який безпосередньо займається міжнародними відносинами, менше половини з них виділяють кошти на міжнародні поїздки співробітників або відвідування конференцій та інших міжнародних заходів.

Брак належного фінансування та інших ресурсів заважає містам реалізовувати міську дипломатію повною мірою. Крім того, багато

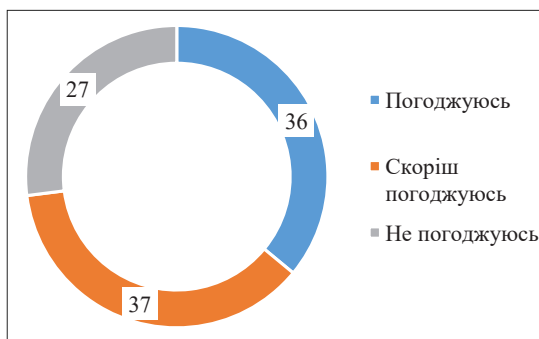

Рисунок 5.9 – Думка мешканців міст щодо здатності міст та територій відігравати важливу роль у вирішенні питань світової агенди

Джерело: *Conducting city Diplomacy* [255]

міських посадовців повідомили про значний брак належної та систематичної підготовки, яка б сприяла їхній міжнародній діяльності. Багато осіб, які працюють в офісах міської дипломатії та в міжнародних проектах і портфелях, також не мають формальної освіти та підготовки з питань дипломатії, переговорів та зовнішньої взаємодії – практик, які, можливо, є більш поширеними серед їхніх колег у національному та навіть приватному секторах. Наприклад, лише деякі з респондентів мали спеціальну підготовку або професійний досвід у галузі міжнародних відносин. Таке обмеження, як правило, змушує співробітників самотужки звертатися до спеціальних методів професійного розвитку – з можливо неоптимальними результатами. За відсутності додаткових ресурсів, професіоналізму та повноважень у міських посадовців для міжнародної діяльності, детермінанти міської дипломатії є специфічними, що виводить важливість особистих якостей та зв'язків міських лідерів на перший план. Отже, якість міської дипломатії відображає не стільки адміністративні можливості, скільки випадкові фактори.

Налагодження транскордонних зв'язків має важливе значення для успішної та довготривалої роботи міської дипломатії. Однак транскордонні відносини, посередниками в яких виступають посадовці та обрані представники, іноді виключають громадян та інші репрезентативні групи, що звужує коло партнерств, які можуть встановлювати міста та інші органи місцевого самоврядування. Взаємодіючи з мешканцями малозабезпечених громад через офіційні канали муніципальної влади Лос-Анджелеса та надаючи їм можливість представляти місто на міжнародній арені, система міської дипломатії презентує світові набагато багатшу картину Лос-Анджелеса [412]. Окрім посилення залучення громади через офіційну міжнародну діяльність, програма дає мешканцям ще один спосіб висловити свої інтереси та налагодити зв'язок між їхніми районами та глобальними мережами.

Муніципальна влада не обов'язково монополізує міжнародну діяльність міста та реалізацію нею функцій публічної дипломатії. Університети, приватні підприємства, групи громадянського суспільства, культурні інституції та профспілки – усі зацікавлені в тому, як їхні міста ведуть міжнародну дипломатію,

та як транснаціональні відносини впливають на практичний досвід міського життя.

Сучасна міська дипломатія полягає у тому, що міська влада внаслідок розвитку публічного управління, отримує важелі та інструменти впливу майже в усіх сферах зовнішньої політики, якими традиційно опікуються зовнішньополітичні відомства національних держав [373]. Додатково до загальносвітового розвитку та тенденції до зміщення центрів політичного впливу на локальний рівень, варто відзначити наступні чинники, що спонукають міста та території активно долучатись до дипломатичної діяльності та проявляти власну м'яку силу:

(1) міста та громади втручаються у процеси ухвалення політичних рішень, щоб забезпечити дотримання універсальних норм, прийнятих міжнародною спільнотою, якщо, наприклад, національний уряд їх порушує або не може забезпечити їх дотримання (наприклад, у випадку з глобальними містами, які підтвердили свою прихильність до Паризької угоди у відповідь на вихід з неї адміністрації президента США Дональда Трампа). Таким чином, міста залишаються залученими та відображають голос власних громадян у випадку незгоди або при бажанні висловити підтримку, тобто здатні сформувати реактивну систему інформування та забезпечення обізнаності місцевих жителів та міжнародних партнерів, а також мешканців споріднених міст (міст-побратимів) за межами країни щодо конкретної ситуації або політичного рішення;

(2) перетворення територій та міст на активних акторів дипломатичної сфери стає можливим із розвитком демократії в регіоні або країні, чи у випадку зміни політичного режиму, оскільки демократичні режими унеможливають ігнорування національної зовнішньої політики на місцевому рівні, тоді як недемократичні режими, такі як Китай або Іран, використовують більш обмежену міську дипломатію як продовження національної дипломатії (у пропагандистських цілях). Розвинута дипломатія сприяє набуттю містами реального функціонального змісту у представницькому вимірі дипломатичних відносин на національному рівні;

(3) висловлювання підтримки громадам зі схожими проблемами або як відповідь на певний соціальний рух, коли шляхом тиску на органи місцевого самоврядування або шляхом нагадування

передвиборчих обіцянок обраним політичним структурам, мешканці міст підштовхують до виконання функції соціальних зобов'язань, укладених партнерських угод тощо (наприклад, оголошення деякими американськими містами своєї території притулками для мігрантів у відповідь на імміграційну політику адміністрації Трампа, або ж всебічна підтримка окремими європейськими містами українських біженців на початку повномасштабного вторгнення). Це уможливає застосування інструментів підштовхування, пояснення, експертної думки як засобів політичного тиску для сприяння залучення додаткової підтримки та об'єднання зусиль над вирішенням інтересів глобального характеру;

(4) переслідуючи інтереси соціально-економічного розвитку, території та міста прагнуть набути статусу значущих та надійних партнерів, з подібними до світових ціннісними орієнтирами, тому, працюючи над формуванням власного іміджу, розраховують на розвиток партнерських відносин й укладання вигідних контрактів або набуття позитивної репутації (наприклад, ратифікація міжнародних угод чи міжнародна співпраця міст у сфері зміни клімату насправді спрямована на вихід на зовнішні ринки, просування експорту та залучення інвестицій). Отже, відбувається розвиток міжміських мереж та партнерської співпраці в різних сферах суспільно-економічного життя громад, програми обміну знаннями та досвідом, діяльність академічних спільнот і технологічних хабів тощо.

Загалом представники міського та територіального управління часто вдаються до дипломатії як прямої відповіді на порушення національним урядом зовнішньої політики, включаючи порушення універсальних норм або недостатнє забезпечення їх дотримання [325]. Це можна пояснити соціологічною традицією теорії світового суспільства, яка припускає, що такі норми, як права людини, поширюються на міжнародному рівні й впроваджуються національними державами, але субнаціональні органи влади можуть втрутитися й самостійно забезпечити дотримання зазначених норм, якщо національна держава не робить цього або приймає рішення досить повільно [378].

Прискорена глобалізація ХХ століття, таким чином, культивує нову глобальну свідомість на рівні міст, а глобальні питання (захист прав людини або спільних планетарних інтересів) на рівень компетенції субнаціональних органів влади. У деяких випадках

подібна практика означала прагнення місцевих чиновників виправдовувати втручання в зовнішню політику країни як пряму спробу забезпечити дотримання норм, викладених у Статуті ООН чи інших документах міжнародного масштабу, особливо тоді, коли держави зазнавали поразки щодо спроб їх ратифікації чи приведення в дію [318].

Реакція прямого втручання на місцевому рівні не є практикою нещодавнього періоду. Так, у 1974 році хіміки Каліфорнійського університету в Ірвіні Ш. Роуланд і М. Моліна виявили, що хлорфторвуглеці завдають критичної шкоди озоновому шару Землі. Після невтомної адвокації це відкриття призвело до підписання в 1987 році Монреальського протоколу, згідно з яким країни світу зобов'язалися заборонити цей поширений на той час хімікат. Хоча це був перший договір ООН, ратифікований усіма країнами-членами ООН, ратифікація національними урядами не обов'язково призвела до негайних дій. Саме тому в 1989 році Центр інноваційної дипломатії в Ірвіні на чолі з мером Ірвіна Л. Аграном, політичним підприємцем Дж. Бругманом та адвокатом М. Шуманом відреагували на повільне виконання Монреальського протоколу на національному рівні, запровадивши першу в США заборону на використання хлорфторвуглецю на рівні міста. Ця ініціатива призвела до створення «Міжнародної ради місцевих екологічних ініціатив» [450]. Сьогодні ця організація відома як ICLEI – Місцеві уряди за сталий розвиток, або ж найбільша у світі екологічна транснаціональна муніципальна мережа.

Реалізація міською публічною дипломатією функції щодо забезпечення дотримання міжнародного права може слугувати додатковим стимулом для захисту населення, що певним чином потерпає від несправедливої дії національних законодавчих норм. При цьому традиційна роль національної держави як гаранта справедливої конкуренції або захисту інтересів національних виробників на локальному рівні може бути реалізована органами міської влади. Інклюзивний характер міської дипломатії призводить до демократизації зовнішньої політики, що передбачає більшу залученість традиційно менш впливових голосів, які довгий час були непочутими. Отже, міська дипломатія може сприяти соціальній справедливості.

Хоча міська дипломатія в демократичних державах є унікальною у своїй політичній автономії від національного уряду, вона не є вродженим опором співпраці з національним урядом. Навпаки, демократичні держави формулюють підходи до зміцнення міської дипломатії через допомогу та координацію з боку національного уряду. У Сполучених Штатах все частіше лунають заклики до створення «офісу субнаціональної дипломатії» в Державному департаменті, який би виконував таку допоміжну функцію, включаючи двопартійну підтримку законодавців у вигляді Закону про міську та державну дипломатію (H.R. 3571) та різноманітні заклики науковців і практиків [360]. Функціональний пілотний проект такого офісу існував з 2010 до 2013 року, коли Державний секретар Г. Клінтон призначила Р. Дж. Льюїс Спеціальним представником з глобальних міждержавних справ (SRGIA). Успіх Спеціального представника Льюїс у наданні допомоги мерам та губернаторам США в досягненні міжнародних комерційних, наукових та політичних цілей став яскравим прикладом того, що національні уряди можуть ефективно підтримувати інфраструктуру для міської дипломатії.

Взаємозв'язок між міською дипломатією та політичним режимом, своєю чергою, виявляє певний спектр співіснування демократичних та автократичних систем. Республіка Молдова є молодого демократією, але дуже олігархізованою, а корупція широко розповсюджена в національних та місцевих органах влади. Молдовські мери використовують міжнародний брендинг міст і діаспорні мережі, щоб здобути популярність і забезпечити собі достатню політичну владу, щоб уникнути кримінального покарання за корупцію й розбудувувати місцеві вотчини. Аналогічна ситуація спостерігається в Угорщині, де столиця та її мер протиставляють себе загальній корумпованій політиці уряду.

Міста в молодих демократіях Балтійських країн – Естонії, Латвії та Литві – беруть участь у міжнародних мережах та ініціативах більше з метою здобуття нових політичних знань для вирішення проблем самоврядування, ніж для участі в більш широких дипломатичних питаннях, які залишаються у віданні національних міністерств. Тим не менш, міста в країнах Балтії мають і користуються автономією, щоб висловлювати погляди, протилежні поглядам своїх національних урядів [237].

Коли громади починають ідентифікувати себе з ширшою глобальною спільнотою, вони формують глобальні інтереси та ініціюють дискусію між місцевими посадовцями та виборцями щодо глобальних проблем, що може призвести до прийняття міською владою політики, спрямованої на вирішення їхніх проблем. У цьому і проявляється основна мета публічної дипломатії міст.

Сьогодні містам світу знову доводиться виявляти свою значущість в якості дієвих акторів публічної дипломатії внаслідок агресії росії та жахливої війни, що розгорнулася на всій території України. Як і в період Першої та Другої світових війн, міста, території та інфраструктура європейської країни зазнають руйнувань, і саме локальна дипломатія приходиться на допомогу.

За період перебігу війни українські міста та міста країн ЄС набули певних ролей внаслідок виявлення спільного прагнення їх мешканців та муніципалітету, зокрема найбільш активно проявляється саме лобізм інтересів. Європейські міста виступили на захист прав біженців, надання гуманітарної допомоги, інформування та поширення свідчень жорстокості агресора, привернення уваги до проблем втрати житла й засобів існування, встали на заклик до максимально можливої міжнародної підтримки та гуманітарної інтервенції.

Із засудженням дій росії виступили основні міжнародні організації міського розвитку – United Cities and Local Governments (UCLG), Мери за мир, Eurocities, Рада європейських муніципалітетів та регіонів. Окрім того, у відкритому листі Комітету регіонів, який підтримали 102 міста та мережі міст світу, наголошено на потребі припинити будь-які економічні та торговельні зв'язки з рф [378]. Також започатковано рух у соціальних мережах за хештегом #CitiesWithUkraine, в якому взяли участь 177 міст, а відкриті демонстрації солідарності з Україною пройшли в 23 містах світу, і міста та території продовжують доєднуватись до ініціативи.

Найбільш активні країни, міста та території яких долучаються до підтримки України сьогодні, – це Польща та Німеччина, і важливого значення в розширенні цієї допомоги набуває саме наявність взаємозв'язків та розвинута мережа контрактів. Тому допомогу поки отримують переважно міста на заході України (логістика,

відносна безпека, тривала партнерська співпраця), однак, значна кількість міст по всьому світу заявили про готовність очолити відновлення зруйнованих міст на сході, або ж важливих пам'яток архітектури, що постраждали в ході бойових дій.

Українські міста у свою чергу реалізують публічну дипломатію в умовах війни шляхом активного заклику про допомогу (звернення муніципалітетів, громадських організацій, окремих громадян) до урядів країн та мерів міст-побратимів, представників міжнародних організацій, долучаються до закликів щодо підписання важливих документів (закриття неба над Україною, виключення росії з Ради Безпеки ООН та інших організацій тощо).

Окрім того сформовано рух солідарності щодо розподілу гуманітарної допомоги між громадами, широко обговорюються питання спільної підтримки внутрішньо переміщених осіб. У Вінниці запрацювала організація «Лікарі без кордонів», у Тернополі – «Норвезька рада у справах біженців», Львів та Житомир приймають Міжнародний прес-центр (саме тому тут найчастіше відбуваються різноманітні акції підтримки та солідарності).

Мери міст та представники територіальних громад, публічного управління регіонів активно спілкуються із представниками найвідоміших світових ЗМІ – BBC, CNN, Washington Post, Deutsche Welle, The Economist, Le Mond, The Guardian, або ж виходять безпосередньо в комунікативний простір менеджменту міст та представників громад в інших країнах. Наприклад, участь мера Харкова І. Терехова в обговореннях тем захисту українського неба із мерами Нью-Йорка, Чикаго, Бостона, або ж виступ мера Дніпра Б. Філатова на Американському єврейському конгресі. Окрім того, мери міст перетворили власні акаунти в соціальних мережах та месенджерах на інформаційні центри, надсилаючи повідомлення про безпекову ситуацію та події в місті або регіоні, на які здебільшого орієнтуються новинні ЗМІ та локальна аудиторія, однак, вони потрапляють також у моніторинг міжнародних видань.

Також в Україні сформувався рух солідарності між громадами щодо розподілу гуманітарної допомоги, а також прийому внутрішньо переміщених осіб. Органи місцевого самоврядування зіштовхнулись із проблемами, до яких були неготові – біженці, обстріли

інфраструктури, втрата бюджетних надходжень, трагічні події, однак, ці проблеми швидко привернули увагу міжнародної спільноти. До процесів надання допомоги долучились іноземні фонди, організації, громади, бізнес, окремі громадяни, відкриваючи вікно широких можливостей у співпраці територіальних одиниць.

Спочатку громади звертались до міст-побратимів по допомогу, пізніше до цього процесу долучились міста, що перебували з громадами у партнерських відносинах (спільні соціальні проекти, ведення бізнесу), незалежні організації та фонди, а також ініціативні групи громадян, що самостійно організовували збори та направляли у найбільш постраждалі регіони. Станом на травень 2022 року міста-побратими більше 150 разів надали підтримку 50 містам України, які було проаналізовано в дослідженні Transparent Cities [35].

Найбільшу кількість допомоги від міст-побратимів було отримано з Польщі (71,7%), далі йдуть Німеччина (8,0%), Латвія (6,0%), Литва (6,0%), Румунія (4,0%), Чехія (4,0%). Пряму побратимську допомогу отримували Львів (10 випадків), Вінниця (7), Дубно (7), Київ (7), Тернопіль (7), Хмельницький (6). Що стосується інших 25 українських міст, допомога надходила так само з Польщі (38,6%), Німеччини (20,0%), Румунії (11,4%), Чехії (10,0%), Словаччини (8,6%), Франції (5,7%), Литви (5,7%); найбільше допомоги отримали Харків (19), Ужгород (16), Одеса (11), Чернівці (8), Нововолинськ (7) (табл. 5.7).

Таблиця 5.7 – Випадки надання допомоги українським містам (станом на червень 2022 року)

Місто	Кількість випадків допомоги	Місто	Кількість випадків допомоги
1	2	3	4
Харків	19	Житомир	1
Ужгород	16	Кременчук	1
Одеса	11	Луцьк	1
Львів	10	Маріуполь	1
Чернівці	8	Суми	1
Вінниця	7	Червоноград	1

Продовження таблиці 5.7

1	2	3	4
Дубно	7	Дунаївці	1
Київ	7	Коростень	1
Тернопіль	7	Краматорськ	1
Нововолинськ	7	Кривий Ріг	1
Хмельницький	6	Лозова	1
Мукачево	5	Мелітополь	1
Калуш	5	Нетішин	1
Кам'янець-Подільський	3	Охтирка	1
Володимир	3	Павлоград	1
Дрогобич	3	Покровськ	1
Івано-Франківськ	3	Рубіжне	1
Коломия	2	Фастів	1
Миколаїв	2	Херсон	1
Запоріжжя	2	Чернігів	1
Рівне	2	Чорноморськ	1

Джерело: [35]

Звичайно, допомога надходила й пізніше, однак було прийнято рішення централізувати зберігання й розподіл гуманітарних вантажів з метою більш оптимального її використання. Найбільшу частку в допомозі складали продукти харчування, медикаменти та медичне обладнання, засоби гігієни та побутова хімія. Із початком масованих обстрілів енергетичної інфраструктури допомога розширилась поставками генераторів та деталей для ремонту електромереж.

Окрім надання гуманітарної допомоги органи місцевого самоврядування активізували роботу з укладання нових декларацій про довгострокове партнерство (наприклад, Київ – 10 нових угод, Буча та Миколаїв – 4 угоди, Чернівці – 3 угоди), співпрацю з міжнародними організаціями та агентствами розвитку, приєднання до мережових асоціацій (Асамблея європейських регіонів, Міжнародна асоціація мерів франкомовних міст). Також було інтенсифіковано роботу в інформаційному просторі, шляхом приєднання до Національного телемарафону, а також різноманітних міжнародних акцій (наприклад, міжнародний марафон «Єднання місцевого самоврядування світу задля благополуччя людей і миру»).

Шляхи для пошуку побратимів різняться, оскільки представники місцевої влади самостійно обирають спосіб налагодження контактів. Це може бути особисте знайомство, робота волонтерських організацій, зустрічі, організовані національними діаспорами, участь у спеціальних заходах. При цьому рівень підтримки різний, однак очільники українських громад готові застосовувати інструменти м'якого впливу (спілкування, пояснення, інформування, демонстрація спеціальних матеріалів, висвітлення військових злочинів) для налагодження контактів і зміни упередженого ставлення цільових громад.

Для деяких невеличких містечок, як, наприклад, Тростянець (Сумська область), якому не пощастило знаходитися в 30 км від кордону із росією, залучення міжнародної допомоги є питанням виживання й базового забезпечення мешканців, які постраждали від агресії (житло, обігрів, медичні та освітні послуги). Такі містечка готові налагоджувати контакти з будь-якою громадою, що готова відгукнутись на прохання про допомогу, наполегливо звертаються до очільників різних міст світу через офіційні контакти на сайтах, урядових порталах, у соціальних мережах. Отримавши відмову, вони не спиняються і продовжують пошук, намагаючись виконувати невеличкі конкретні запити (інструменти, транспорт, медикаменти, обладнання тощо), відповідь на які набагато більш вірогідно буде позитивною. Громадська організація «Центр спільних дій» навіть підготувала інструкцію для пошуку побратимів для громад, де можна знайти корисну інформацію [44].

Запущені ще до повномасштабного вторгнення програми донорської підтримки органів місцевого самоврядування USAID, U-LEAD та інші програми Європейського Союзу отримали спрощену процедуру реєстрації й отримання допомоги, було відкрито регіональні офіси різних гуманітарних організацій, а зацікавленість в участі у цьому типі співпраці проявили навіть раніше неактивні українські громади. Паралельно виникають спеціально створені платформи, націлені на розвиток міжміських партнерств для відбудови України: Cities4Cities (під егідою Ради Європи), Європейський альянс міст і регіонів за відбудову України (під егідою Європейського Союзу), спільна робоча група європейської

мережі Eurocities та Конгресу місцевих і регіональних влад України при Президентові України.

На майбутнє запланований початок роботи системи шефства певних країн або окремих міст над відбудовою регіону, міста, громади, архітектурної пам'ятки. Цей механізм імовірно функціонуватиме у форматі подання донору заявок, їх розгляду, допрацювання та схвалення, однак, першим кроком має стати налаштування системи комунікацій між містами та територіями й урядами країн. До прикладу, на сьогодні заплановано участь Італії у відбудові Рівненської області, Німеччина планує залучитись на допомогу Чернігівщині, Канада – Сумщині, США та Туреччина – Харківщині, Румунія – Миколаївщині тощо. Близько 14 країн світу оголосили про своє прагнення долучитись до програми шефства над післявоєнним відновленням територій.

Ще одним прикладом підтримки та значного пласту дипломатичної роботи стала створена внаслідок трагічних подій платформа «ЯМаріуполь» – унікальна мережа центрів підтримки для жителів міста Маріуполь та Маріупольського району. На жаль, від перспективного міста внаслідок російської агресії залишились руїни, а прилегла територія все ще перебуває під окупацією. Сотні тисяч маріупольців потребували й потребують допомоги внаслідок втрати житла, роботи, рідних та близьких, і опинилися на межі виживання [195].

Загалом на території України створено 15 центрів, де родини маріупольців отримують комплексну допомогу – гуманітарну, економічну, психологічну, об'єднуючи міжнародних партнерів, донорів, волонтерів, великий український бізнес, небайдужих громадян в Україні та по всьому світу.

У звіті платформи за липень 2022 року позначено надходження допомоги обсягом 5,389 млн грн, 14,469 тис. дол. США, 51,424 тис. євро, 7,980 польських злотих, 120 фунтів стерлінгів. Допомогу було використано на відновлення роботи контакт-центру, евакуацію громадян з окупованої території, функціонування центру гуманітарної допомоги, допомогу на лікування, а також на організацію центру «ЯМаріуполь» у Дніпрі, Запоріжжі, Вінниці, Києві, Кропивницькому, Хмельницьку та Одесі [195]. Окрім зазначених міст, центри запрацювали

в Івано-Франківську, Калуші, Львові, Кривому Розі, Черкасах, Тернополі, Чернівцях, Ужгороді.

На початку 2023 року мер Маріуполя В. Бойченко оголосив про старт роботи над проектом відновлення міста після деокупації “Mariupol Reborn”, який містить план швидких дій для відновлення критичної інфраструктури, розрахований на 18 місяців. З метою підтримки проекту розпочалась робота із укладання Декларації Солідарності, до якої встигли долучитися Львів та польське місто-побратим Маріуполя Гданськ. Платформа функціонує у форматі сайту, де можливо отримати інформацію про потреби в допомозі, ознайомитись зі звітами або зробити пожертву, а також у соціальних мережах Facebook, Instagram з публікацією актуальних новин.

Узагальнено роль українських міст та територій у реалізації потенціалу публічної дипломатії можна представити наступним чином, розподіливши їх функціональний зміст на довоєнний (до 24 лютого 2022 року) та воєнний (від 24 лютого і до сьогодні) період (табл. 5.8).

Отже, у процесі історичних трансформацій містам вдалось набути функцій дієвих акторів публічної дипломатії, що здатні функціонувати як дієві носії м'якої сили, вдало реалізуючи потенціал впливових суб'єктів міжнародних відносин. Однак, як досить молоде явище, публічна дипломатія міст має певні недоліки, вирішення яких потребує комплексного підходу.

Зокрема, публічна дипломатія міст потребує коригування та координації з боку національних служб, що опікуються питаннями дипломатії. Принаймні один відділ або робоча група у складі державного органу закордонних справ здатні суттєво вдосконалити роботу міст та територій у межах публічної дипломатії та сприяти більш ефективному їх використанню для досягнення міжнародних цілей та забезпечення їхнього представництва у глобальному просторі міської політики. Національний апарат повинен також забезпечувати простір для управління конфліктними ситуаціями, що виникатимуть внаслідок посилення ролі міст між центром і місцевими органами влади, зокрема щодо розбіжностей між центром і місцевими органами влади з питань зовнішньої політики та вирішення глобальних проблем.

Таблиця 5.8 – Публічна дипломатія міст та територій України
до та після початку повномасштабної агресії РФ

Ключові виміри публічної дипломатії міст	Цілі діяльності	Зміст функціонування	Результат
1	2	3	4
Дія універсальних міжнародних норм і захист інтересів громадян	Виконання ролі незалежного актора із захисту міжнародних норм та угод світової спільноти у випадку їх недотримання або порушення Урядом, захист власних інтересів громад	Довоєнний період Висловлення підтримки ухваленним нормам та концепціям стійкого розвитку, укладання декларацій із містами-побратимами для прискорення реалізації спільних міжнародних рішень	Залученість у глобальні процеси, дотримання інтересів громади, інформування споріднених міст щодо ситуації або політичного рішення
	Залучення міжнародного права для активізації нормативно-правового захисту громади від військової агресії, документування військових злочинів, привернення уваги міжнародної спільноти до потреб постраждалих регіонів	Період активних воєнних дій Співпраця із містами-побратимами для спільного подолання наслідків агресії, напрацювання стратегічних та оперативних планів відбудови та допомоги бжежцям, вирішення поточних гуманітарних питань	Привернення уваги споріднених громад до перебігу воєнних дій та їх наслідків, інформування, спільне напрацювання планів відновлення, нормативних документів співучасті
Безпека та питання глобального характеру	Налаштування співробітництва із закордонними громадами заради запобігання та медіації конфліктів, подолання їхніх наслідків, спільного вирішення питань проблемного характеру	Довоєнний період Застосування інструментів підтримки, роз'яснення, експертності як засобів політичного тиску на уряд, надання адресної допомоги постражданим, підтримка, участь в процесі медіації	Підтримка громад і міст, що зіштовхуються із викликами зовнішніх та внутрішніх загроз, надання допомоги, тиск на органи самоврядування та уряд для виконання їх соціальних зобов'язань

Продовження таблиці 5.8

1	2	3	4
	<p>Захист та підтримка біженців і переселенців, залучення міжнародної спільноти до полегшення і подолання наслідків воєнних дій, їх негативного впливу на екосистеми</p>	<p>Прямі звернення до міжнародних організацій, урядів, менеджменту споріднених міст та їх мешканців, участь у круглих столах, засіданнях, конференціях та інших заходах безпекового характеру, заклики у соціальних мережах, масове підписання петицій та документів</p>	<p>Привернення уваги до проблем постраждалих регіонів, територій та міст, усвідомлення міжнародною спільнотою загроз світової безпеки, отримання гуманітарної допомоги та прихистку для біженців, створення центрів розподілу ресурсів</p>
Соціально-економічний розвиток	<p>Довоєнний період</p> <p>Набуття статусу значущих та надійних партнерів, розвиток партнерських відносин та локального інвестиційного бренду, залучення інвестицій</p>	<p>Співробітництво з іноземними організаціями, фондами, містами, громадськими об'єднаннями, бізнесом для реалізації проєктів розвитку, координації гуманітарної допомоги, сприяння експорту продукції, виробленої в громаді</p>	<p>Розвиток міжміських мереж, партнерської співпраці, покращення рівня соціально-економічного розвитку громад та міст, обмін знаннями, досвідом, удосконалення інфраструктури</p>
	<p>Період активних воєнних дій</p> <p>Актуалізація наявних та уславлення нових угод стратегічного характеру, підготовка планів і проєктів відновлення бізнесу, ланцюжків поставок, вирішення питань житлового, медичного, освітнього забезпечення</p>	<p>Залучення економічної і соціальної допомоги від споріднених міст та іншихстейкхолдерів, поновлення співпраці та пошук нових джерел фінансової допомоги, підтримка бізнесу, сприяння процедур експорту продукції</p>	<p>Розширення мережі потенційних партнерів, залучення оперативної допомоги для забезпечення економічного і соціального виживання громади, відновлення інфраструктури, допомога переселенцям</p>
Культура та збереження пам'яток архітектури	<p>Налагодження міжкультурного обміну, захист пам'яток архітектури та їх відновлення, зростання туристичної привабливості територій</p>	<p>Довоєнний період</p> <p>Встановлення контактів із представниками сфери культури та мистецтва, організація спільних заходів, залучення зацікавлених осіб, медіаентів, волонтерів, роз'яснювальна робота</p>	<p>Покращення сприйняття різних культур, проведення культурних та місцевих заходів, відновлення архітектурних та збереження національних цінностей</p>

Продовження таблиці 5.8

1	2	3	4
	Період активних воєнних дій		
	Збереження непошкоджених культурних цінностей та сприяння відновленню втрачених, забезпечення присутності української культури на порядку денному культурних та мистецьких заходів міст-побратимів	Встановлення контактів з центрами культури в містах-побратимах, а також відповідними локальними департаментами, сприяння включенню України до порядку денного культурних заходів, проведення лекторіїв, майстер-класів, ярмарків, концертів	Реалізація принципу «нічого про Україну без України» в культурному просторі міжнародної спільноти, виключення російських виконавців та митців з культурної програми міст-побратимів
Мережі контактів та представництво	Перетворення на активних акторів дипломатичної сфери для впливу на прийняття рішень міжнародного характеру	Довоєнний період	Розвиток демократії та підтвердження панування демократичних цінностей у регіоні, закріплення ролі представника для впливу на загальні міжнародні рішення
	Період активних воєнних дій		
	Актуалізація або набуття представництва в міжнародних організаціях, розширення мережі контактів з міжнародно спільнотою розвитку міст та територій	Членство у національних та міжнародних мережах співпраці, адвокація інтересів громад, участь у консультаційних органах при міжнародних організаціях	Виконання ролі представника постраждалої громади, оперативне інформування, налагодження нових каналів комунікації, трансляція національних цінностей на широку аудиторію

Джерело: складено автором

До того ж уваги вимагає створення місцевої інфраструктури управління публічною дипломатією міст у місцевих муніципалітетах, що дозволить застосовувати багаторівневий, загальнодержавний підхід до міської дипломатії. Наприклад, шляхом максимізації місцевої політичної автономії, а також спроможності досягати міжнародних цілей у межах сучасної глобальної системи міст.

Додатково варто приділити увагу вдосконаленню способів взаємодії місцевої влади з представниками громади та недержавними акторами, чиї інтереси вона може більш активно захищати на місцях. Запровадження консультативних механізмів з місцевою громадою з питань глобальної політики дозволить визначити ті сфери зовнішньої політики, що мають місцеве значення, та зрозуміти потенційну узгодженість або розбіжності з офіційними особами. Практика міської публічної дипломатії може більш повно інтегрувати соціальну справедливість та інклюзивність у свою сферу діяльності, залучаючи інші недостатньо представлені голоси до вирішення міжнародних справ.

Інтернаціональні міста розвивають мережі та проекти побратимства, обмінюються інформацією, підписують угоди про співпрацю, беруть участь у розробці національної та міжнародної політики, надають допомогу для розвитку, сприяють допомозі біженцям і займаються територіальним маркетингом через децентралізоване співробітництво між містами або між районами. Це надає додатковій потенційності відносинам з просування та захисту національних інтересів і в перспективі здатне значно посилити систему публічної дипломатії національної держави.

5.4. Академічна спільнота як рушійна сила публічної дипломатії України

Процес глобалізації, який почав активно розвиватися в останнє десятиліття ХХ століття, усе більше сприяє розвитку різних форм інтеграції, зокрема політичної, економічної, освітньої тощо. Заклади вищої освіти стають повноправними акторами міжнародних відносин. Програми розвитку національних систем освіти різних країн здебільшого серед ключових завдань та пріоритетів

мають положення щодо участі університетів та дослідницьких центрів у програмах міжнародної міжуніверситетської співпраці. Університети України не є винятком у цих процесах. Міністерство освіти і науки України ставить завдання українським вишам щодо залучення додаткового фінансування на розвиток науки, матеріально-технічної бази, участь у міжнародних програмах мобільності студентів й викладачів тощо через участь у програмах фінансованих ЄС, іншими фондами та міжнародними організаціями [5; 172].

Активізація міжнародної мобільності студентів, викладачів, співробітників університетів, зростання інтересу закладів освіти до залучення іноземних студентів виділяє окремий напрям у межах публічної дипломатії – освітню дипломатію. Значення освітньої дипломатії дуже активно посилюється через її високу ефективність та практично безкоштовний характер для держав.

Освітня дипломатія досить успішно виконує всі функції публічної дипломатії, які в цьому контексті набувають такого вигляду: функція пропаганди цінностей, політик та дій через їх вивчення та дослідження; інформаційно-комунікаційна функція, що покликана не тільки інформувати, а й навчати; функція розвитку взаємовідносин, що досить вдало виконується в університетах, де навчаються представники різних країн; функція просування позитивного сприйняття культури та національної ідентичності через освіту; університети роблять свій внесок у реалізацію функції військової пропаганди, котра має розглядатися виключно з позиції гарантування національної безпеки та як така, що є доповненням політичної функції публічної дипломатії [46, с. 291].

Освітня дипломатія є менш привабливою з точки зору довгострокових ефектів і наслідків її діяльності, однак є надзвичайно перспективною, особливо для України. У нашій державі розбудована розгалужена мережа закладів вищої освіти, які мають досить серйозні міжнародні зв'язки та величезний потенціал для впливу на зарубіжні аудиторії – через іноземних студентів, політиків, дипломатів, науковців, освітян зарубіжних країн тощо. Міжнародне університетське співробітництво є безперечно найбільш ефективною формою публічної дипломатії. Університети називають базисом дипломатії знань, що забезпечують спрямування людей, знань та взаєморозуміння між народами, адже саме навколо

університетів досить вільно можуть об'єднуватися представники різних країн, неурядових організацій та компаній у пошуку способів розв'язання глобальних і національних проблем [46, с. 293].

Університети як актори публічної дипломатії можуть ставати засобом реалізації національних інтересів держави. Як приклад можна назвати прохання керівництва Міністерства закордонних справ України керівництву Маріупольського державного університету (МДУ) сприяти ратифікації угоди про асоціацію України та ЄС Грецькою Республікою та Республікою Кіпр (країни, які історично мають дружні стосунки із російською федерацією через спільні історичні, економічні, православні зв'язки). МДУ – знаний університет у цих країнах через наявність грецьких студій, широкі контакти з освітніми, науковими, урядовими, дипломатичними, політичними установами та організаціями Греції та Кіпру, велику діаспору українських греків, що щільно проживають у регіоні. Варто зазначити, що за активного сприяння керівництва МДУ угода про асоціацію з ЄС була ратифікована Грецією та Кіпром. Навіть більше, МДУ активно сприяє формуванню та підтримці проукраїнської політики представниками різних кіл зазначених країн, що є надзвичайно важливим фактором в умовах російської агресії на Сході України. Це той випадок, коли офіційні дипломати виявляються менш ефективними, ніж український освітній заклад, який став повноправним актором публічної дипломатії України.

Загалом варто зазначити, що українські заклади вищої освіти відіграють суттєву роль у міждержавних відносинах, особливо цю роль підкреслює та посилює факт присутності національних меншин у регіонах розміщення закладів освіти, вивчення мови, історії, культури, контакти закладів вищої освіти із установами, організаціями країн походження національних меншин тощо. Усі ці фактори роблять університети України надзвичайно важливими суб'єктами публічної дипломатії та дозволяють вирішувати цілу низку питань міждержавних зносин.

Заклади вищої освіти здавна були й залишаються осередками формування інтелектуальної еліти суспільства. Саме в стінах університетів зароджувалися передові ідеї, які були сплавом досвіду й мудрості знаних педагогів і науковців з енергією та новаторським мисленням, притаманним студентській молоді.

Продовжуючи ці традиції, сучасні університети мають усі шанси стати центрами трансформації громад, особливо в умовах реалізації реформи децентралізації в Україні.

В умовах російської агресії варто звернути увагу на університети Сходу України, адже вони можуть стати фундаментом для реалізації стратегії повернення та переосвоєння тимчасово окупованих територій України. Більше того, до повномасштабної агресії 2022 року вже було здійснено впевнені кроки в цьому напрямку, а від 24 лютого активність академічної спільноти в донесенні меседжів до міжнародного середовища через власну мережу контактів тільки посилилася.

У межах цього підрозділу автором зроблено спробу на прикладі Маріупольського державного університету (МДУ) відповісти на наступні запитання: як університети виступають акторами публічної дипломатії, сприяють розвитку регіону й роблять його привабливим для молоді; яку роль відіграють університети і як вони впливають на процес реінтеграції тимчасово окупованих територій; як університети можуть сприяти соціально-економічному розвитку регіону й післявоєнному відновленню.

У першу чергу, варто відзначити, що з розвитком демократії та в умовах децентралізації університети України набувають містоутворюючих функцій, що відповідає тенденціям розвитку провідних міст Європи та США. Наявність закладу вищої освіти та мережі партнерів, що спільно утворюють осередок академічної взаємодії, здатні створити в межах міста потужні центри освітньої та наукової взаємодії, і таким чином сприяти не лише забезпеченню реалізації функції освіти в державі, але й розвитку потенціалу міста, території, регіону, країни загалом. До прикладу, у межах реалізації мікропроєкту в МДУ було визначено роль університету в розвитку міста та регіону, основні напрями співпраці та можливий потенціал розвитку такого обопільно вигідного співробітництва.

Звичайно, що МДУ – лише один з багатьох прикладів успішної співпраці університетів із міською владою. Простежуючи історію розвитку міст як в Україні, так і у світі, бачимо, що саме університети спроможні виступати потужною підтримкою в будь-яких проєктах містобудування, здатні активно залучатись до вирішення питань глобального розвитку й локальних проблем, спонукати та заохочувати підприємницьку й інші види активності в регіоні, притягувати

молодь й наукових експертів, тим самим підвищуючи рівень креативності, необхідний для прискореного технологічного зростання. Загалом університети мають щонайменше три незаперечні переваги:

(1) Представники університетів мають ширші можливості спілкування з молоддю і знають, як задовольнити її потреби (зокрема, у самореалізації, опануванні сучасної затребуваної професії, розвитку творчих здібностей, цікавій та високооплачуваній роботі).

(2) Університети володіють достатніми знаннями та інструментарієм для здійснення якісних наукових досліджень, без яких неможливо побудувати інноваційну економіку та дієву стратегію розвитку регіону та держави.

(3) Університети досягли значних успіхів у розвитку міжнародної співпраці і мають налагоджені контакти з усіма міжнародними організаціями, представництва яких наразі працюють на території України і реалізують багато корисних соціальних та культурно-освітніх ініціатив.

У період першого прояву агресії РФ проти України в 2014–2015 роках університети Донецької та Луганської областей вимушені були пристосовуватись до абсолютно нових умов. У результаті окупації окремих територій Донецької області частина колективів університетів ухвалила рішення переміститися на підконтрольні Україні території. Що стосується МДУ, через наближеність до лінії зіткнення, активізацію терористичних сил у місті Маріуполь, відбувся відтік студентів, зокрема іноземних, з університету, були обмежені міжнародні контакти, поїздки, заходи.

У Маріуполі традиційно працювали три університети: Маріупольський державний університет, Приазовський державний технічний університет, Азовський морський інститут Одеської національної морської академії. У 2015 році до Маріуполя перемістилися три донецькі ЗВО: Донецький державний університет управління, Донецький юридичний інститут МВС України, Факультет № 3 Донецького національного медичного університету. Протягом останніх років у Маріуполі також відкрились ще два ЗВО: Маріупольська філія Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури та Корпоративний університет Метінвесту. Відповідно надзвичайно зросла конкуренція між ЗВО, адже кількість абітурієнтів у місті не збільшувалася і щороку складала близько 2 тис. осіб.

За ініціативи обраного в 2015 році Маріупольського міського голови, задля забезпечення прозорості управління та залучення фінансового ресурсу на розвиток від міжнародних інституцій, у 2017 році була презентована нова стратегія міста Маріуполь до 2021 року, яка повинна була сприяти його трансформації у сильне, розумне, надихаюче місто. У цій Стратегії було чітко позначено орієнтири розвитку міста до 2021 року (табл. 5.9).

Таблиця 5.9 – Основні стратегічні орієнтири Стратегії розвитку Маріуполя – 2021

STRONG СИЛЬНЕ МІСТО	SMART РОЗУМНЕ МІСТО	INSPIRING НАДИХАЮЧЕ МІСТО
Сталий економічний і соціальний розвиток міста Сильні, успішні підприємства Мирне та безпечне місто Місто з сучасною і якісною інфраструктурою Розвинена медицина Активне місто Спорт – позитивний вектор Сильні туристичні «магніти»	Накопичення і розширення інтелектуального потенціалу міста Відкриття нових ЗВО і розвиток науки Інноваційна економіка Чесне і відкрите місто	Місто можливостей Зручне місто для життя з високими соціальними стандартами Дружне місто, що стало новим домом для десятків тисяч людей Місто красивих, цілеспрямованих і працьовитих людей

Джерело: Стратегія [58]

За підтримки проєктів USAID «Економічна підтримка Східної України» та «Демократичне врядування у Східній Україні» було запущено роботу з розробки Стратегії розвитку Маріуполя до 2030 року. Основне завдання нової стратегії полягало в пошуку відповіді на запитання: хто ми в 2030, хто ми як місто Маріуполь, хто ми як громада, як ми бачимо розвиток нашої молоді, розвиток освіти, медицини, кожної галузі життєдіяльності міста.

Маріупольський державний університет активно долучився до розробки стратегії розвитку міста. Робоча група з розробки стратегії з напрямку «Освіта і наука» за допомогою SWOT аналізу проаналізувала умови та перспективи розвитку освіти і науки

в Маріуполі. МДУ, опинившись у нових умовах, трансформував загрози в можливості, визначивши сприяння розвитку та трансформацію громади одним з основних своїх завдань. Ці питання були закладені у Стратегію розвитку МДУ до 2025 року (табл. 5.10).

У межах реалізації проекту «Університет як центр трансформації громади: стратегія розвитку та взаємодії» були визначені наступні етапи реалізації:

(I) Проведення SWOT-аналізу МДУ;

(II) Формування напрямів розвитку університету як центру трансформації громади та визначення цільових показників;

(III) Аналіз досягнення цільових показників та отриманих результатів.

Таблиця 5.10 – SWOT-аналіз
Маріупольського державного університету

Сильні сторони	Слабкі сторони
Молодий вік університету та його кадрів Власна модель міжнародного співробітництва Соціальна включеність та партнерство зі стейкхолдерами	Фінансування Низька вмотивованість здобувачів вищої освіти Висока конкуренція серед ЗВО Маріуполя (переміщені ЗВО, відкриття нового корпоративного університету) Мовна підготовка викладачів
Можливості	Загрози
Підтримка університету на всіх рівнях (державному, регіональному, місцевому) Автономія університету Інтернаціоналізація вищої освіти	Військово-політичний конфлікт в регіоні Відтік молоді Рівень оплати праці в системі вищої освіти

Джерело: розроблено автором

В основу розробки Стратегії МДУ – 2025 був покладений короткий SWOT-аналіз. Основними напрямками розвитку університету як центру трансформації громади були визначені наступні: закріплення статусу університету як провідного ЗВО Маріуполя, формування сталого контингенту студентів в умовах військово-політичного конфлікту, інтернаціоналізація та просування бренду

університету. Для кожного цільового орієнтиру визначені очікувані результати та показники їх досягнення (табл. 5.11).

Таблиця 5.11 – Цільові орієнтири розвитку Маріупольського державного університету та індикатори їх досягнення

Цільові орієнтири:	Результативні показники:
1. Закріплення статусу університету як головного ЗВО Маріуполя	<p>МДУ – університет нового типу, що надає широкий спектр послуг, які задовольняють основну частину потреб громади регіону;</p> <p>МДУ – головний майданчик для проведення конференцій, форумів та комунікацій з питань регіонального розвитку;</p> <p>Розробка нових освітніх програм за запитом основних стейкхолдерів;</p> <p>Розвиток матеріально-технічної бази університету в тісній співпраці із Маріупольською міською радою та Донецькою обласною державною адміністрацією – обласною військово-цивільною адміністрацією (гуртожитки для іноземних студентів, навчальні лабораторії: синхронного перекладу із лінгфонним обладнанням, інклюзивної освіти, дошкільної, початкової освіти тощо)</p>
2. Формування сталого контингенту студентів в умовах військово-політичного конфлікту	<p>Впровадження нових методів профорієнтації, перегляд напрямів роботи та структури приймальної комісії;</p> <p>Активізація роботи центру «Донбас-Україна» МДУ;</p> <p>Просування іміджу Маріуполя як безпечного міста (входить в десятку найбезпечніших міст України), залучення на навчання до університету іноземних студентів та розширення географії країн, з яких приїжджають студенти</p>
3. Інтернаціоналізація	<p>Перегляд структури міжнародного відділу МДУ: створення в рамках Відділу груп, відповідальних за:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) розробку та реалізацію міжнародних проєктів, 2) участь у програмах міжнародної мобільності, 3) роботу з іноземними студентами.
4. Просування бренду університету	<p>Оновлення бренду МДУ;</p> <p>розширення промо- та інформаційної кампанії МДУ</p>

Джерело: розроблено автором

Визначальними напрямками розвитку університету, що впливають на розвиток громади, зокрема соціально-економічний, її трансформацію, сприяють реінтеграції окупованих територій, є робота освітніх центрів «Донбас-Україна» та «Крим-Україна», проведення наукових досліджень, наукового супроводу діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, міжнародні проекти університету, навчання іноземних студентів. Університет також виступає базою проведення важливих міжнародних, суспільно-політичних форумів, конференцій тощо, що сприяють приверненню уваги до міста та регіону, залученню інвестицій, міжнародної експертизи тощо. Розглянемо більш докладно кожний із зазначених напрямів.

На світовому рівні визнано, що навіть за умов тотальної інформатизації, цифровізації, технологізації людські ресурси є найбільш цінним капіталом будь-якого суспільства. Отже, ми маємо боротися за кожного громадянина, особливо за кожену молоду людину, яка може зробити рішучий крок і перетнути лінію розмежування у напрямку регіонів, підконтрольних українській владі. З цією метою на базі українських університетів з 2016 року працюють освітні центри «Донбас-Україна» та «Крим-Україна», які пропонують спрощену процедуру вступу до закладів вищої освіти – без українського атестату, паспорта і сертифікатів ЗНО.

Завдяки цьому проекту щороку біля 2 тисяч абітурієнтів з тимчасово окупованих територій (ТОТ) стають студентами українських вишів, що складає приблизно 10% від загальної кількості випускників на непідконтрольних територіях. Безперечно необхідно проводити інформаційні кампанії, створювати додаткові умови для залучення молоді з ТОТ на навчання в українських ЗВО. Саме цей напрям роботи університетів сприяє реінтеграції українського Донбасу та Криму.

Виходячи з досвіду МДУ, кількість абітурієнтів, які прагнуть скористатися цією можливістю, з кожним роком зростає. Якщо в 2016 році завдяки роботі центру «Донбас-Україна» на навчання в МДУ було зараховано 35 вступників з тимчасово окупованих територій Донеччини, Луганщини і населених пунктів, розташованих поблизу лінії розмежування, то в 2019 році таких студентів було вже 125. І навіть протягом вступної кампанії 2020 року,

яка проходила в умовах складної санітарно-епідеміологічної ситуації в країні, набір через центри «Донбас-Україна» і «Крим-Україна» склав 95 осіб. Починаючи з 2020 року, такі центри працюють на базі 198-ми українських закладів вищої освіти. МДУ у 2020 році став не тільки найпопулярнішим ЗВО міста серед молоді з тимчасово окупованих територій, але й 4-м у рейтингу ОЦ «Донбас-Україна» в Україні.

Важливо й те, що переважна більшість абітурієнтів з ТОТ навчається на бюджетній формі й отримує стипендію. До того ж ці студенти мають право на першочергове заселення до гуртожитку, зокрема і на період складання вступних іспитів. Тобто в МДУ створено всі умови для їх успішного вступу до університету. Як показує практика, після завершення навчання ця молодь залишається працювати в Україні (рис. 5.10).

У МДУ із розумінням поставились до потреб школярів, які навчаються на ТОТ, мають обмежений доступ до вивчення українознавчих предметів, які потрібні для вступу до українських вишів. Врахувавши цю потребу, у 2017 році викладачі Маріупольського

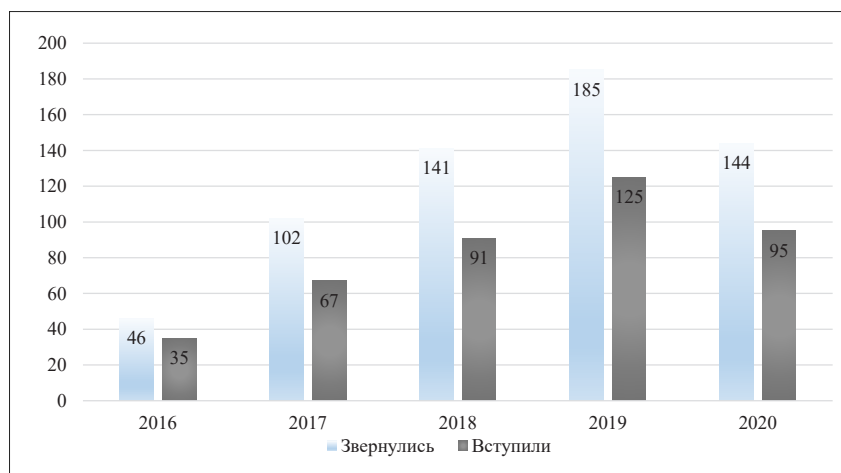

Рисунок 5.10 – Динаміка вступу абітурієнтів через ОЦ «Донбас-Україна» МДУ

Джерело: складено автором

державного університету спільно з вчителями і вчителями-методистами міста Маріуполя розробили та розмістили у відкритому доступі на навчальному порталі МДУ серію онлайн-курсів з українознавчих предметів: української мови, літератури, історії та географії [33]. Цей надзвичайно важливий проєкт був реалізований за підтримки Міністерства закордонних справ Литовської Республіки, Посольства Литви в Україні та організації “Lithuanian Development Cooperation”. Дистанційне навчання доступне будь-якій особі без реєстрації та надання особистих даних.

На жаль, із першими вибухами, що супроводжували початок повномасштабної війни росії проти України, за лічені дні МДУ було втрачено все набуте тяжкою працею, і прийнято важливе рішення щодо переміщення у більш безпечне місто Київ [50]. З цього моменту починається новий етап розвитку університету, і зокрема посилення його ролі в реалізації публічної дипломатії академічних спільнот України.

Українські заклади вищої освіти відіграють суттєву роль у міждержавних відносинах, особливо цю роль підкреслює та посилює факт присутності національних меншин у регіонах розміщення навчальних закладів, вивчення мови, історії, культури, контакти закладів вищої освіти із установами, організаціями країн походження національних меншин тощо. Усі ці фактори роблять університети України надзвичайно важливими суб'єктами публічної дипломатії та дозволяють вирішувати цілу низку питань міждержавних зносин [172, с. 129; 173].

Багатьма українськими університетами накопичений значний досвід міжнародного співробітництва, що, безумовно, сприяє інтернаціоналізації вищої освіти, розширює можливості випускників українських навчальних закладів на міжнародному ринку праці, а найголовніше – забезпечує формування в них вміння жити в полікультурному середовищі і працювати за умов жорсткої конкуренції. Практичним втіленням такої ситуації є науково розроблена й апробована модель міжнародного співробітництва Маріупольського державного університету. Інноваційність моделі міжнародного співробітництва Маріупольського державного університету полягає в її комплексності, розширенні суб'єктів і форм міжнародного співробітництва; уведенні міжнародного

компонента в усі сфери життєдіяльності університету з метою якісної підготовки фахівців і формування полікультурної особистості.

Організаційний компонент моделі систематизує й визначає основні напрями діяльності університету. Так, МДУ одним із перших вишів України у 2004 р. у Болонському університеті підписав Велику хартію університетів – базовий документ, який визначає основні принципи розвитку сучасного європейського університету в межах Болонського процесу. Усі університети, що підписали Велику хартію, саме цим сприяють підвищенню мобільності студентів і викладачів, формують спільну політику у сфері освіти і науки, забезпечують досягнення еквівалентності статусу дипломів, титулів, екзаменів.

Модель міжнародного співробітництва МДУ була позитивно поцінована міжнародними експертами. Розвиваючи контакти, що вже існують, з міжнародними партнерами і встановлюючи нові, МДУ розв'язує комплекс завдань, пов'язаних із навчально-методичною, науково-дослідною роботою, зміцненням кадрового потенціалу, розвитком матеріально-технічної бази. Вказані напрями роботи є своєрідною рекламою діяльності університету, переваг вітчизняної системи вищої освіти, що покращують імідж України, підвищують якість підготовки спеціалістів та рівень викладання.

За роки своєї роботи МДУ розробив власну модель міжнародної діяльності, що передбачає комплексне співробітництво з міністерствами освіти, міністерствами закордонних справ, дипломатичними представництвами, обласними адміністраціями, меріями, провідними університетами, фондами, державними та громадськими організаціями зарубіжних держав. Зацікавленість закордонних партнерів у діяльності Маріупольського державного університету свідчить про ефективну роботу, спрямовану на забезпечення якісної підготовки студентів, розширення освітніх, наукових та культурних зв'язків та позиціонування університету в країнах-партнерах як перспективного та авторитетного закладу освіти, який динамічно розвивається.

За 2012–2019 роки функціонування університет відвідало понад 200 офіційних делегацій з Великобританії, Вірменії, Греції, Ізраїлю, Італії, Канади, Кіпру, Литви, Німеччини, Польщі, США, Франції, Чехії, Швейцарії, Швеції, Японії. Динаміку візитів іноземних делегацій до МДУ, їх кількісний склад у 2012–2019 роках представлено на рис. 5.11.

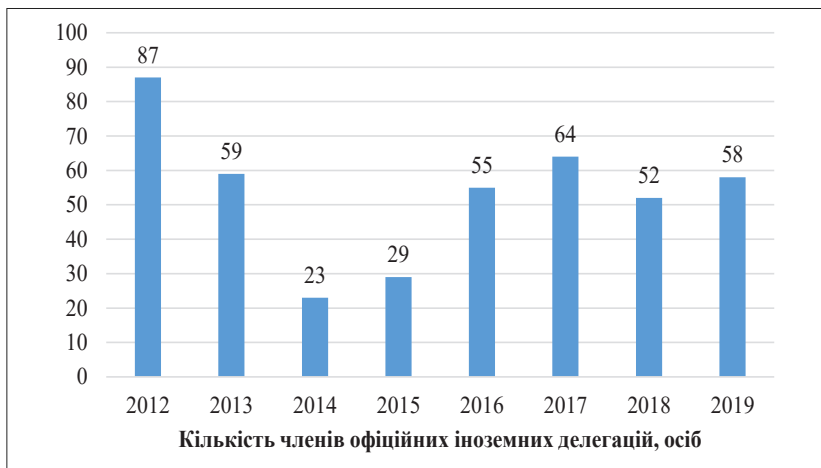
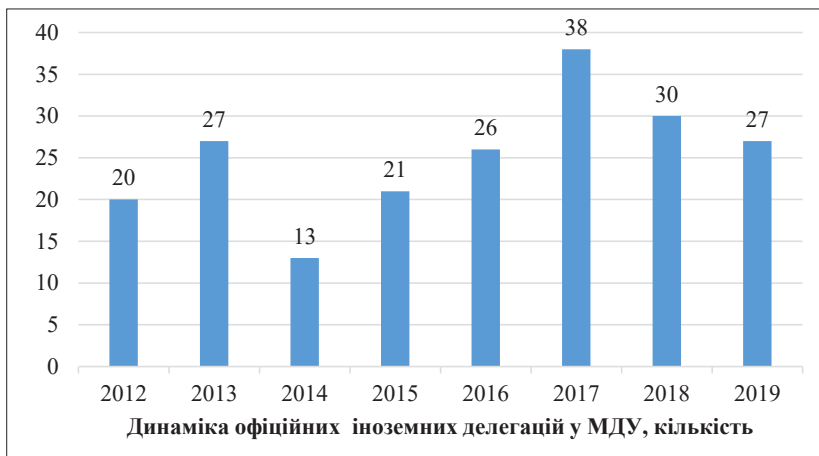

Рисунок 5.11 – Динаміка та чисельність офіційних іноземних делегацій до МДУ

Джерело: складено автором

Після 2019 року, а особливо в 2022 році, чисельність міжнародних делегацій значно зростає. Станом на сьогодні університет відвідали вже понад 700 міжнародних делегацій загальною численністю понад 2000 осіб. На сьогодні підписано понад 100 договорів про співробітництво з іноземними партнерами. Університет є членом

авторитетних міжнародних організацій: Європейської організації публічного права, Мережі Середземноморських університетів, Асоціації ректорів педагогічних університетів Європи. На базі університету традиційно відбуваються міжнародні семінари, круглі столи, науково-практичні конференції за участі представників закладів вищої освіти, дипломатичних установ, громадських організацій та фондів.

Важливою, дієвою і перспективною формою міжнародного співробітництва в МДУ є зарубіжні стажування студентів і викладачів. За 30 років роботи університету більше 4000 студентів і викладачів взяли участь у міжнародних наукових, освітніх та культурних програмах, конференціях і форумах у США, Великобританії, Німеччині, Греції, Італії, Португалії, Франції, Польщі, Грузії, на Кіпрі тощо.

Варто зауважити, що саме міжнародне співробітництво університету відіграє важливу роль у розвитку громад. Розглянемо деякі міжнародні проекти МДУ, які мають вплив на розвиток міст та відображаються на регіональному розвитку загалом.

Проект Еразмус+ «Переосмислення регіональних досліджень: Балто-Чорноморський зв'язок», у якому протягом 2017–2021 років бере участь Маріупольський державний університет, націлений на активізацію досліджень Балто-Чорноморського регіону та його перспектив у контексті європейської інтеграції та регіонального співробітництва. Окрім чотирьох українських вишів, учасниками проекту є університети Естонії, Литви, Польщі та Швеції, а результатом співпраці стала англomовна магістерська програма. Вона дозволить підготувати висококваліфікованих фахівців, які зможуть проаналізувати ефективність співпраці України з країнами Балто-Чорноморського регіону, виявити пробіли та спільні інтереси і, як наслідок, впливатимуть на побудову взаємовигідних відносин із цими країнами на регіональному й державному рівнях.

Ще один проект Еразмус+, який реалізує МДУ, – проект з реформування системи підготовки журналістів «Журналістська освіта задля демократії в Україні: розробка стандартів, доброчесність та професіоналізм». Для участі у проекті були відібрані 10 українських вишів, серед яких і Маріупольський державний університет. Мета проекту – підвищення якості підготовки

журналістів відповідно до європейських стандартів. Студенти, які у 2020 році вступили на спеціальність «Журналістика та інформація» на перший курс і до магістратури, навчатимуться за новими освітніми програмами, в яких докорінно змінений підхід до практичної підготовки майбутніх представників «п'ятої влади». Зважаючи на те, що ЗМІ відіграють важливу роль у поширенні інформації та формуванні громадської думки, участь університету в цьому міжнародному проекті у перспективі втілиться в якісні журналістські матеріали, які висвітлюють події в Маріуполі та на Донбасі.

Протягом 2020–2023 років МДУ виступає співвиконавцем ще одного перспективного проекту Еразмус + INTERADIS «Інтеграція та адаптація іноземних студентів». Мета проекту – підвищення якості адміністративних та освітніх послуг для іноземних студентів та їх інтеграція до соціальної спільноти України.

Останній проект сприятиме збільшенню кількості іноземних студентів, що навчатимуться в МДУ, підвищенню якості освітніх, адміністративних послуг, що надаються університетом цій категорії студентів.

Важливим напрямом діяльності МДУ також виступає залучення до навчання іноземних громадян. У 2015 р. в університеті навчались 140 осіб, у 2016 р. – 99 осіб, у 2017 р. – 102 особи, у 2018 р. – 164 особи, у 2019 – 300, 2020 – 313 студентів з таких країн: Азербайджан, Бангладеш, Білорусь, Вірменія, Гвінея, Греція, Камерун, Китай, Нігерія, Туреччина, Туркменістан, Узбекистан тощо. Університет у важких умовах 2014–2016 років зберіг контингент іноземців та планує його збільшення за активного сприяння міської, обласної влади, іноземних посольств та партнерів [172, с. 132].

За даними МОН України, станом на 1 січня 2020 року в українських закладах вищої освіти навчалось 80 тис. 470 іноземних студентів зі 158 країн світу. За 2019 рік загальна сума витрат іноземців, які навчаються в Україні, сягнула понад 570 млн дол. Якщо в середньому тривалість навчання дорівнює 5–6 рокам, то загалом дохід України від іноземних студентів за цей період становить понад 3 млрд дол. Кожний іноземний студент в середньому витрачає 7100 \$ на рік [36].

Варто відзначити, що міжнародна діяльність створює значну частку доходів для бюджету, оскільки доходи від надання освітніх послуг іноземним студентам суттєво впливають на зростання обсягів ПДФО, що сплачується викладачами та студентами МДУ в міський бюджет, адже студент оплачує університету послуги за навчання, університет виплачує ці кошти у вигляді заробітної плати та премій своїм викладачам та співробітникам. До прикладу, у період 2014–2021 років разом зі зростанням чисельності іноземних студентів відрахування в бюджет міста Маріуполя також зростили (табл. 5.12).

Таблиця 5.12 – Показники діяльності МДУ з надання освітніх послуг іноземним студентам та її вплив на бюджетоутворення Маріуполя у 2014–2021 роках

Рік	2014 2015	2015 2016	2016 2017	2017 2018	2018 2019	2019 2020	2020 2021
Кількість іноземних студентів (з них основні спеціальності підготовчого факультету)	130: 122 8	140: 138 2	99: 93 6	138: 90 48	184: 123 61	370: 251 119	412: 273 139
Розмір сплачених за навчання коштів в бюджет університету, тис. грн	1535,5	1 459,2	1352,1	2229,3	3189,9	7098,1	7903,8
Сума виплаченої заробітної плати викладачам та співробітникам університету, які обслуговують іноземних студентів	945,8	1105,2	936,2	1252,8	2100,00	5362,6	6418,6
Податки, сплачені в бюджет Маріупольської міської ради	397,2	464,2	393,2	526,2	882,0	2252,3	2695,8

Джерело: розроблено автором

Отже, сучасні українські університети в умовах децентралізації стають центрами трансформації громад. Прагнучи забезпечити прозорість управління та залучити фінансові ресурси на розвиток від міжнародних інституцій, міста розробляють та впроваджують

стратегії свого розвитку. Університети активно забезпечують необхідну наукову та фахову експертизу при підготовці таких документів. На прикладі формування стратегічного розвитку міст можна побачити, що університетам відведена важлива частина у розділах стратегії розвитку міст щодо збільшення кількості іноземних студентів, розвитку матеріально-технічної бази ЗВО, створення умов, щоб найталановитіші випускники залишалися працювати в українських містах. Реалізація зазначених положень забезпечує в підсумку додаткові надходження до міського бюджету, підготовку висококваліфікованих спеціалістів для економіки міста та регіону, залучення результатів наукових досліджень вчених університету на потреби міста та регіону тощо [109].

Приклад розвитку міжнародної діяльності Маріупольського державного університету показує, як заклад вищої освіти, розвиваючи міжнародний напрям своєї діяльності, може стати важливим актором публічної дипломатії країни, впливаючи на двосторонні зв'язки України з низкою визначальних європейських країн та міжнародних організацій. Наразі, університет, як і значна кількість інших навчальних закладів, перебуває на новому етапі формування власної історії, викликаної війною росії проти України з 24 лютого 2022 року.

За останньою інформацією Міністерства освіти і науки України [1] 2783 закладів освіти постраждали від бомбардувань та обстрілів. 337 з них зруйновано повністю. І це не остаточні цифри, бо руйнування та знищення освітніх закладів постійно продовжується. Найбільше внаслідок російської збройної агресії постраждали заклади освіти у Харківській, Донецькій, Луганській, Запорізькій, Миколаївській та Херсонській областях [1]. Війна росії проти України зачепила 1,5 млн молоді та понад 70 тис. іноземних студентів, які навчалися в Україні до 24 лютого.

За даними UNICEF, тільки за один місяць війни в Україні внаслідок військової агресії до переміщення було залучено 4,3 млн дітей, з яких майже 2 млн виїхали з країни [81]. За кордон виїхали більш як 23 тис. педагогічних працівників і понад 600 тис. учнів. Водночас, і ці дані не є остаточними: за інформацією керівництва закладів освіти, місцеперебування близько 10–15 % учнів і студентів не ідентифіковано [184].

Ситуація із руйнуванням закладів освіти внаслідок застосування військової сили не є унікальною. За даними Глобальної коаліції із захисту освіти від атак (ГСРЕА), яка була сформована в 2010 році організаціями, що працюють у сфері освіти в надзвичайних ситуаціях, захисту та міжнародного права людини та гуманітарного права [284], протягом 2020–2021 років було зафіксовано понад 5 тис. нападів на заклади освіти (для порівняння в 2018–2019 роках зафіксовано 4,3 тис. подібних нападів, пов'язаних із застосуванням військової сили). Понад 9 тис. студентів і викладачів були заарештовані, поранені або загинули. Цілком очевидно, що внаслідок російської агресії статистика людських втрат та руйнувань освітянської сфери буде ще трагічнішою.

Українські заклади освіти усіх рівнів постраждали внаслідок використання важкої артилерії, авіаударів та іншої вибухової зброї в населених пунктах, тоді як інші використовувалися як інформаційні центри, укриття або центри постачання допомоги. Щонайменше кожна шоста школа на сході України, яким UNICEF надавав підтримку, була пошкоджена або зруйнована з початку війни. У понад 1200 закладах освіти, що знаходяться на тимчасово окупованій території, ворог терміново запроваджує російські стандарти.

Крім людських втрат та знищення матеріально-технічної бази, додатковими чинниками негативного впливу військової агресії, що є загрозовими для розвитку вітчизняної системи освіти, зокрема, вищої, стали: погіршення психологічного стану як освітян, так і учнівської та студентської молоді; зменшення кількості іноземних студентів у вітчизняних університетах; скорочення державних видатків на вищу освіту через зростання воєнних витрат та зменшення бюджетних місць у закладах вищої освіти; зниження доходів населення; значне посилення «освітньої міграції». Слід зазначити, що масштаби переміщення українських дітей та учнівської молоді є надзвичайними, а їх вплив може стати вкрай негативним для забезпечення безпекового та збалансованого розвитку країни в майбутньому. Як один із драйверів розвитку освіта виступає найбільш дієвим інструментом миру та стабільності, забезпечуючи послідовну віддачу з точки зору доходу. І якщо для конкретної людини рівень її освіти визначає її індивідуальні

можливості (працевлаштування, високий дохід, якість життя), то для суспільства загалом людина із якісною освітою стає важливою умовою довготривалого економічного зростання, інноваційної активності тощо [16].

У період з 25 червня по 04 серпня 2022 року МОН України спільно з Інститутом освітньої аналітики, Освітнім кластером у партнерстві з Дитячим фондом ООН (UNICEF), Save the Children та Світовим банком провели дослідження закладів фахової передвищої та вищої освіти для визначення поточного стану фахової передвищої та вищої освіти, визначення поточних втрат і збитків, а також нагальних потреб [81].

Загалом до оцінки потреб було запрошено 1208 закладів освіти (у цю кількість увійшли (територіально) відокремлені структурні підрозділи навчальних закладів). На опитування відповіли 749 (62 %) навчальних закладів, з яких 252 (34 %) – вищі та 497 (66 %) – фахові заклади передвищої освіти. Матеріали надійшли з усіх регіонів України, за винятком АР Крим. Усі 749 закладів освіти, які відповіли на опитування, продовжили роботу після 24 лютого 2022 року, з них 72 переміщених заклади, що продовжили роботу з нових локацій, 4 заклади перебувають у процесі переїзду. Загалом 158 (21 %) опитаних навчальних закладів повідомили про пошкодження інфраструктури внаслідок війни, з них 41 у Харківській області, 21 у Києві та Київській області, 12 у Дніпропетровській, 11 у Миколаївській та Сумській областях, та 10 у Запорізькій області. До 30 закладів освіти повідомили про значні втрати лабораторного обладнання, бібліотечних фондів, навчальних матеріалів, меблів та офісного майна. Ще 83 навчальні заклади зазнають додаткових збитків через використання їх приміщень як тимчасових притулків ВПО, а 51 навчальний заклад має значні або часткові збитки через необхідність будівництва функціональних бомбосховищ. Частина приміщень більше половини закладів освіти використовується в гуманітарних цілях, зокрема як притулки для ВПО, центри збору та сортування гуманітарної допомоги, як укриття для громади під час авіаційної тривоги. Декілька закладів освіти серед додаткових інфраструктурних потреб виділили нагальність облаштування своїх приміщень функціональними бомбосховищами та різноманітними

роботами стосовно утеплення. Більше половини (57 %) закладів професійної фахової передвищої та вищої освіти продовжують надавати свої послуги виключно онлайн, причому 41 % обирають гібридний формат (очний та онлайн). У більшості навчальних закладів майже всі (81–100 %) або більше половини (51–80 %) учнів відновили навчання після 24 лютого 2022 року. Загалом у 35 закладах освіти до навчання повернулися до 30 % учнів. В Україні вже відбулось дві хвилі переміщення університетів, і якщо в 2014 році такі переміщення відбувались відносно спокійно, то в 2022 році колективи студентів, викладачів та співробітників вимушені були евакуююватись під обстрілами, через фільтраційні заходи окупантів. Масштаби другої хвилі переміщення українських університетів виявились значно більшими (табл. 5.13).

Таблиця 5.13 – Переміщення закладів вищої освіти України: порівняльна характеристика

Критерій	Перша хвиля	Друга хвиля
Кількість закладів вищої освіти: самостійних	18	25
відокремлених структурних підрозділів різних університетів	–	19
Кількість областей розташування ЗВО	2	4
Кількість областей переміщення ЗВО	6	14
Кількість переміщених здобувачів вищої освіти	36	54
Кількість переміщених НПП	3	7

Джерело: побудовано за даними [66; 75]

Під час першої хвилі переміщення охопило 18 державних закладів вищої освіти Донецької та Луганської областей, які згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 13 жовтня 2015 р. № 935 (Кабінет Міністрів України, 2015) було релоковано з району проведення антитерористичної операції: Горлівський інститут іноземних мов Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет», Державний вищий навчальний заклад «Донецький національний технічний університет», Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», Державний заклад «Луганський державний

медичний університет», Донбаська національна академія будівництва і архітектури, Донбаський державний технічний університет, Донецька державна музична академія імені С. С. Прокоф'єва, Донецький державний університет управління, Донецький національний медичний університет імені М. Горького, Донецький національний університет, Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, Донецький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, Донецький юридичний інститут МВС України, Луганська державна академія культури і мистецтв, Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка, Луганський національний аграрний університет, Луганський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля. Разом із університетами близько 36 тис. студентів та біля 3 тис. викладачів перемістились на нові місця дислокації [75].

У 2022 році через масштабну агресію РФ на території України масштаби переміщення виявились ще більшими як за кількістю закладів вищої освіти, так і за кількістю учасників освітнього процесу. Протягом березня-травня 2022 р. під час другої хвилі переміщення в 16 міст чотирнадцяти областей країни було переміщено 25 самостійних закладів вищої освіти Донецької, Луганської, Запорізької, Херсонської областей, у тому числі 20 державних ЗВО (табл. 5.14) та 19 відокремлених структурних підрозділів різних університетів. 8 державних університетів стали двічі переміщеними. Загальний контингент здобувачів, що навчався у зазначених переміщених ЗВО другої хвилі, становив понад 54 тисячі студентів, штат науково-педагогічних працівників нараховував близько 7 тисяч [66].

Важливою особливістю першої хвилі переміщення українських вишів стало те, що основна їх частина переїхала на місця розташування своїх філій (близько 80 %) [75]. Жоден із зазначених закладів вищої освіти не перемістився до Києва. Під час другої хвилі практично всі заклади обрали нові місця дислокації на базі інших університетів (серед тих, хто мав віддалено розташовані факультети – Донецький національний медичний університет, Донецький державний університет внутрішніх справ) (див. табл. 5.14).

Таблиця 5.14 – Державні заклади вищої освіти, переміщені через повномасштабне військове вторгнення росії

Назва закладу вищої освіти	Місто, звідки переміщено заклад	Кількість викладачів у закладі	Кількість студентів у закладі	Місто, куди переміщено заклад
1	2	3	4	5
1. Маріупольський державний університет	Маріуполь	378	3601	Київ
2. Приазовський державний технічний університет	Маріуполь	330	2931	Дніпро
3. Донецький національний медичний університет	Лиман	695	2324	Кропивницький
4. Донбаський державний педагогічний університет	Слов'янськ	423	2085	Дніпро
5. Донецький національний технічний університет	Покровськ	177	1577	Луцьк
6. Донбаська державна машинобудівна академія	Краматорськ	220	1356	Тернопіль
7. Донецький державний університет внутрішніх справ	Маріуполь	87	1094	Кривий Ріг, Кропивницький
8. Донбаська національна академія будівництва і архітектури	Краматорськ	71	434349	Івано-Франківськ
9. Бердянський державний педагогічний університет	Бердянськ	282	3748	Запоріжжя
10. Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного	Мелітополь	379	2974	Запоріжжя
11. Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького	Мелітополь	271	2738	Запоріжжя
12. Луганський національний університет імені Тараса Шевченка	Старобільськ	518	5220	Полтава
13. Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля	Севєродонецьк	452	3660	Кам'янець-Подільський, Дніпро

Продовження таблиці 5.14

1	2	3	4	5
14. Луганський державний медичний університет	Рубіжне	231	1629	Рівне
15. Луганський національний аграрний університет	Старобільськ	119	810	Дніпро
16. Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка	Сєвєродонецьк	86	604	Дніпро, Івано-Франківськ
17. Херсонський державний університет	Херсон	449	3728	Івано-Франківськ
18. Херсонська державна морська академія	Херсон	217	3038	Одеса
19. Херсонський державний аграрно-економічний університет	Херсон	238	2490	Кропивницький
20. Херсонський національний технічний університет	Херсон	293	1995	Хмельницький

Джерело: побудовано за даними [66]

До активної фази військових дій росії проти України, яка почалась 24 лютого 2022 року, Маріупольський університет був єдиним класичним університетом Донецької області, у якому на понад 80 освітніх програм ОС Бакалавр та Магістр навчалось близько 5 тисяч студентів, у тому числі й іноземних, працювало 500 викладачів та співробітників. В університеті працювало 6 факультетів та навчально-науковий інститут управління. Внаслідок обстрілів з боку військових угруповань росії практично вся матеріально-технічна база університету та всі матеріальні ресурси були знищені та пограбовані. 8 викладачів та 8 студентів були вбиті. Оперативне реагування з боку адміністрації університету дозволило вивезти зранку 24 лютого 12 університетських серверів, на яких містилася вся важлива інформація, бази даних, усі правовстановлюючі документи, печатки, електронні ключі доступу до банківських та казначейських рахунків, техніку, трудові книжки співробітників

та частину архіву. Колектив студентів та співробітників був фактично замкнений у місті, яке було оточене зі всіх боків та до 15 березня вимушений був виживати у надскладних умовах під постійними нещадними обстрілами.

Після 15 березня, коли з'явилась перша нагода виїзду, університетська спільнота почала виїжджати із міста на підконтрольну територію України. Таким чином, 90 % співробітників покинуло місто та перебралась у більш безпечні місця, зокрема 96 осіб виїхали за кордон, понад 80 % студентів вийшли на зв'язок та продовжили навчання. Сервери університету було розгорнуто спочатку в Дніпрі, потім у Львові, що дозволило відновити дистанційне навчання, роботу навчального порталу університету, відновити в повному обсязі виплати заробітної плати та стипендій, роботу систем автоматизованого управління університетом, системи електронного документообігу.

Після розгляду можливих тимчасових локацій розміщення, вченою радою університету було вирішено звернутись до вченої ради Київського національного університету будівництва і архітектури (КНУБА) щодо розміщення МДУ на його площах. Вчені ради двох університетів звернулись до Міністерства освіти і науки України після чого наказом МОН від 14 квітня 2022 року № 336 МДУ був тимчасово релокований до Києва на базу КНУБА і став єдиним ЗВО, переміщеним до столиці України. Після відновлення повноцінної роботи в Києві колективом університету було прийнято рішення відбудувати новий, сучасний діджиталізований університет, з новою філософією та максимально інтернаціоналізованими освітніми програмами. Для цього було вирішено в максимально стислі строки провести перегляд структури університету, наявних освітніх програм, розглянути перспективи та можливість створення нових спільно із українськими та закордонними партнерами, провести аудит наявних ресурсів та визначити першочергові потреби, створити офіс проєктів та мобільності, який мав би систематизувати та імплементувати в освітній процес усі домовленості щодо співпраці з університетами світу, оновити стратегію розвитку університету з урахуванням нових умов роботи, маркетингову стратегію, зокрема, максимально посилити іншомовну підготовку всіх учасників освітнього процесу.

Командою університету під час аналізу наявних ресурсів та нових умов діяльності був проведений комплексний аудит наявних ресурсів функціонування МДУ в умовах переміщення, що охоплював декілька важливих блоків. Аудит кадрів і контингенту здобувачів вищої освіти, НПП та співробітників передбачав їх онлайн-реєстрацію, проведення оцінки стану структури університету на поточний час і визначення майбутньої структури на 2022–2023 н. р. на підставі результатів онлайн-реєстрації, прогнозування контингенту перехідних курсів, кількість ставок навчального навантаження тощо. Важливим завданням управлінського аудиту, окрім безпосередньо аудиту наявної управлінської команди, став аналіз стану рахунків, доступу і стану ЄДЕБО, проведення аудиту інструментів управління (якістю освітніх послуг, безпекою, лояльністю, матеріально-технічною базою, факторами фінансової стабільності, репутацією університету тощо). В умовах тимчасового переміщення особливої актуальності набуває комунікація, саме тому наступним блоком загальноуніверситетського аудиту став комунікаційний аудит (зовнішній і внутрішній), завданням якого стала оцінка наявних каналів внутрішньої і зовнішньої комунікації. Аудит партнерства дозволив визначити наявні та потенційні для університету ресурси впливу. Фактично повну руйнацію навчальних корпусів, гуртожитку, навчальних та наукових лабораторій, центрів, бібліотеки зафіксував аудит матеріально-технічної бази.

За результатами аудиту із використанням SWOT-аналізу діяльності було визначено, що основними сильними сторонами діяльності МДУ стало збереження штату висококваліфікованих науково-педагогічних працівників із високою часткою викладачів з науковим ступенем та вченим званням (77%), наявність дієвого адміністративного центру МДУ (96% усього керівного складу структурних підрозділів університету вийшли з окупованого Маріуполя). Перевагою стало й те, що за результатами проведеного анкетування було встановлено достатньо високий рівень мотивації більшої частини викладачів та студентів у забезпеченні діяльності університету в умовах переміщення, а також суттєво вплинуло збереження всіх серверів та правоустановчих документів університету, електронних ресурсів, що забезпечують дистанційне

навчання, внутрішню та зовнішню комунікацію. Серед сильних сторін університету також виділено наявний досвід співпраці з органами державної влади, бізнес-структурами, національними та закордонними університетськими структурами та альянсами, зокрема в частині залучення коштів для модернізації інфраструктури університету, розвитку матеріально-технічної та дослідницької бази.

Серед загроз діяльності університету варто відмітити перспективу тривалої діяльності в умовах війни, що впливатиме на відтік висококваліфікованих НПП у зв'язку з невизначеністю умов їхньої подальшої роботи (у т. ч. житлово-побутових, низького рівня доходів тощо), їх професійне вигорання. Суттєвим ризиком для подальшої університетської діяльності в умовах тимчасового переміщення стає фактор зниження якості освіти через зниження загального рівня підготовки вступника, четвертим роком дистанційного навчання, тривалістю війни в Україні тощо [129].

Незважаючи на всі ризики, нові умови діяльності додають й нових можливостей для розвитку МДУ – університету, який єдиний, що містить у своїй назві ім'я міста Маріуполя – символу українського опору і протистояння в центрі української столиці. Загалом була визначена необхідність стабілізувати всі напрями діяльності університету, а після успішної її реалізації – обов'язковий перехід до проривної стратегії розвитку задля збереження ідентичності університету та колективу (табл. 5.15).

Як бачимо, МДУ активно залучає свою здатність до реалізації публічної дипломатії шляхом збільшення чисельності внутрішніх та зовнішніх акторів, спроможних залучитись до спільної роботи над збереженням та відновленням діяльності закладів освіти. Наявність партнерської мережі та тіснота взаємозв'язків із зарубіжними партнерами дозволяє доносити обґрунтовану інформацію щодо реального перебігу подій, налаштовувати академічну спільноту на солідарність, розуміння, підтримку з одного боку, та засудження агресії РФ й максимальне поширення правдивої інформації у внутрішніх колах, з іншого.

У проривній стратегії розвитку МДУ в умовах тимчасового переміщення роль закордонних партнерів є надзвичайно високою (табл. 5.16).

Таблиця 5.15 – Базові складові, що визначають процес стабілізації розвитку університету в умовах тимчасового переміщення

Базові складові	Змістовне наповнення
Аудит наявних ресурсів	<ul style="list-style-type: none"> – Затвердження Програми аудиту наявних ресурсів функціонування МДУ в умовах переміщення. – Затвердження оновленої структури МДУ за результатами аудиту наявних ресурсів.
Перегляд існуючих освітніх програм	<ul style="list-style-type: none"> – Проведення комплексного аудиту освітніх програм першого, другого та третього рівнів вищої освіти. – Формування переліку освітніх і наукових програм відповідно до потреб ринку.
Оновлення Стратегії розвитку	<ul style="list-style-type: none"> – Затвердження Стратегічного плану розвитку МДУ на 2021–2025 роки в оновленій редакції з урахуванням умов тимчасового переміщення
Створення власної матеріально-технічної бази в Кисві	<ul style="list-style-type: none"> – Проведення капітального ремонту приміщення навчального корпусу. – Облаштування нормальних соціально-побутових умов проживання для викладачів, співробітників та студентів університету.
Максимальне використання переваг «вікна можливостей»	<ul style="list-style-type: none"> – Розширення партнерської бази університету з урахуванням відкритості європейських та інших донорів до українських ЗВО, особливо переміщених. – Приєднання МДУ до Європейської Асоціації Університетів. – Використання можливостей залучення до нових міжнародних інфраструктурних, дослідницьких проєктів, програм подвійних дипломів, академічної мобільності тощо.
Гуманітарний штаб університету	<ul style="list-style-type: none"> – Відкриття Гуманітарного штабу МДУ для надання допомоги мариупольцям. – Заснування Громадської організації «Центр розвитку освіти та відродження».
Організація фандрайзінгової кампанії	<ul style="list-style-type: none"> – Реєстрація Благодійної організації «Благодійний фонд відновлення та розвитку Маріупольського державного університету». – Запровадження фандрайзінгової кампанії і відкриття збору коштів на відродження університету. – Розширення бази партнерів університету, які долучаються до гуманітарної місії та роблять свій внесок у відновлення МДУ.
Забезпечення доступу до усіх електронних платформ та сервісів	<ul style="list-style-type: none"> – Повне відновлення доступу до всіх платформ, програм та сервісів (Moodle, IDoc, AC «Деканат»). – Забезпечення підтримки корпоративного хмарного середовища Office 365, роботи корпоративної пошти.

Джерело: складено автором

Таблиця 5.16 – Базові складові, що визначають перехід до проривної стратегії розвитку університету в умовах тимчасового переміщення

Базові складові	Змістове наповнення
Ребрендинг	– Оновлення бренду та розробка брендбуку університету. – Оновлення Брендінгової стратегії.
Діджиталізація. Цифровий університет	– Імплементация проекту «Цифровий університет» з метою створення єдиного цифрового середовища МДУ. – Оновлення стратегії цифровізації освітньо-наукового процесу МДУ. – Реалізація проекту “CRM платформа для організації вступної кампанії».
Інтернаціоналізація	– Створення Офісу проєктів та мобільності задля систематизації та інтеграції в освітній процес всіх домовленостей щодо розвитку співпраці з іноземними партнерами. – Відкриття представництв університету в Університеті Вітовта Великого (Литва) та Кіпрському університеті задля реалізації спільних освітніх програм, максимального залучення української молоді, що перебуває в цих країнах, на навчання на них.
Розробка і затвердження нової освітньої концепції МДУ. Розвиток флагманських освітніх програм	– Визначення нового позиціонування ОП в умовах тимчасового переміщення. – Запровадження флагманських ОП на основі виділення сильних, іміджевих освітніх пропозицій. – Імплементация нової освітньої концепції МДУ.
Посилення іншомовної підготовки всіх учасників освітнього процесу	– Проведення безкоштовних курсів з англійської мови для викладачів та співробітників університету.
Розвиток матеріально-технічної бази	– Лабораторія з кібербезпеки (Фонд Роллс Ройс). – Технічна підтримка від іноземних партнерів (GIZ, USAID, Програма імені Фулбрайта в Україні).
Реалізація соціально-гуманітарної місії	– Сприяння збереженню ідентичності маріупольців, надання їм усебічної допомоги (МДУ – «голос Маріуполя в Україні та світі»).
Утвердження університету в якості інституту публічної дипломатії	– Оновлена стратегія розвитку університету визначає його як університет-інноватор, центр трансформації громади, амбасадор Маріуполя в Україні та світі.

Джерело: складено автором

Аналогічна практика дозволила переміщеним університетам першої хвилі успішно відновити свою діяльність на безпечних територіях і продовжити освітню та наукову практику, сприяючи розвитку місцевих громад та територій. Сьогодні українська вища освіта має найбільший за всі часи незалежності рівень підтримки з боку міжнародних партнерів до вітчизняних університетів, особливо переміщених, що формує нові можливості залучення до нових міжнародних інфраструктурних, дослідницьких проєктів, програм подвійних дипломів, академічної мобільності тощо.

Так, Європейська асоціація університетів скасувала членські внески на 2022 та 2023 роки для індивідуальних та колективних членів з України (загалом на початок грудня 2022 року у асоціації налічувалось 36 членів з України), створила спеціальну групу по Україні (EUA Task Force on Ukraine), 2 березня 2022 виступила із заявою щодо України, у якій найрішучіше засудила російську агресію; у квітні опублікувала інформацію про вплив вторгнення російської федерації в Україну на український сектор вищої освіти [287]. Національні спілки ректорів Польщі, Німеччини, Франції, Данії, Великої Британії налагоджують співпрацю із Спілкою ректорів ЗВО України, стимулюючи двосторонні контакти між українськими та закордонними ЗВО. Як наслідок, університети України (за умов правильних дій менеджменту інституцій) все більше набувають ознак повноцінних інститутів публічної дипломатії. З огляду на те, що міжнародна освіта розглядається як м'яка сила влади [351], можна дійти висновку, що міжнародна освіта за сучасних умов стала важливим інструментом дипломатії знань.

Із урахуванням вищевказаних довгострокових перспектив діяльності вишу та специфіки роботи в умовах тимчасового переміщення, актуалізувалася необхідність перегляду довгострокової моделі його функціонування, що, зокрема, потребувало внесення суттєвих змін до Стратегічного плану розвитку МДУ на 2021–2025 роки, підготовка якого (і попередня й оновлена редакції) відбувалась за підтримки Програми імені Фулбрайта в Україні. Нова редакція Стратегії мала враховувати специфічні умови роботи закладу вищої освіти за всіма пріоритетними напрямками, особливості організації освітнього процесу, у тому числі в умовах воєнного стану та тимчасового переміщення,

модернізовану організаційну структуру університету тощо. Перегляд Стратегічного плану розвитку за підтримки Програми імені Фулбрайта в Україні забезпечив відповідну наступність, збалансованість та комплексність (проект «Зміцнення переміщених українських університетів задля сталого розвитку»).

Нові умови, у яких став працювати МДУ після тимчасового переміщення, спонукали колектив, не порушуючи базові доміанти свого розвитку, разом із тим переосмислити свою місію, бачення та доповнити цінності, які сповідує спільнота університету. При цьому в результаті перегляду місії ЗВО чітко прослідковується перехід від стратегії стабілізації (формулювання місії у попередній редакції стратегії – «практичне втілення євроінтеграційних прагнень Української держави через забезпечення зміцнення науково-освітнього та інноваційного потенціалу країни шляхом розвитку людського капіталу, продукування та поширення ідей та нових знань») до стратегії прориву (нова редакція місії – «розробка та впровадження проривних моделей людського капіталу розвитку, зміцнення науково-освітнього та інноваційного потенціалу України»).

Беручи до уваги прагнення колективу університету зберегти взаємозв'язок із маріупольською громадою, з одного боку, і водночас посилити свою роль як представника Маріуполя (МДУ – єдиний заклад вищої освіти, назва якого містить ім'я міста-Героя «Маріуполь») і підкреслити проривний характер оновленої Стратегії, у переглянутій візії МДУ себе позиціонує в якості «університету-інноватора, центру трансформації громади, амбасадора Маріуполя в Україні та світі».

Серед фундаментальних цінностей спільноти МДУ визначено такі, як: людина, національна свідомість і патріотизм; свобода і рівність; духовність і чесність; толерантність і екологічність; конкурентоспроможність, професіоналізм, якість; модернізація та інтернаціоналізація. Оновлені формулювання місії, візії та цінностей Маріупольського університету шляхом проведення опитувань, анкетувань, відкритих дискусій були обговорені та погоджені з основними стейкхолдерами та затверджені вченою радою МДУ в червні 2022 року, а загальний Стратегічний план розвитку МДУ на 2021–2025 роки в оновленій редакції після публічного

обговорення був затверджений Вченою радою в серпні 2022 року. Продовжуючи дотримуватися стратегічних пріоритетів, які були закладені в попередній редакції Стратегічного плану розвитку, корегована версія Стратегії містить оновлені стратегічні та оперативні цілі й пропонує відповідні заходи їх досягнення, які враховують нові для МДУ умови конкурентного середовища столиці, необхідність відновлення матеріально-технічної бази та розвитку інфраструктури, фінансової стабілізації, формування цифрової освітньої екосистеми, забезпечення реалізації соціально-гуманітарної функції університету.

До першочергових завдань, передбачених переглянутою стратегією розвитку МДУ, був включений ребрендинг університету. Після того, як університетське містечко в Маріуполі було повністю знищено та перетворено на «попіл мертвої землі», головним завданням стало відродження його з руїни, внаслідок чого виникла необхідність оновлення університетського бренду, щоб візуально закріпити його місію, візію та цінності. Для реалізації цього завдання освітяни МДУ отримали експертне консультування в межах гранту на імплементацію проекту «Розробка брендбуку та інтер'єрних рішень кампусу МДУ» від Програми імені Фулбрайта в Україні. Підсумком спільної роботи команди МДУ з архітекторами та дизайнерами стала розробка брендбуку, який є ключовим документом для визначення того, для чого існує університет і що окреслює його конкретні цінності та принципи. У результаті отримано розроблений фірмовий стиль сайту, дизайн аудиторій, лабораторій та інших приміщень університетського містечка. Після реконструкції корпус тимчасово переміщеного МДУ відповідатиме сучасним трендам і технологіям. Оскільки кампус є важливим міським середовищем, він повинен бути дружнім до різних відвідувачів, не тільки для студентів та співробітників, але також для батьків з дітьми, людей похилого віку, людей з обмеженими можливостями мобільності, які його відвідуватимуть. Новий брендбук допомагає побудувати ефективну комунікацію з усіма стейкхолдерами Університету та стає одним із ключових елементів комунікаційної стратегії МДУ. Реконструкція кампусу відповідно до розробленого концептуального проекту Студмістечка в довгостроковій перспективі забезпечить

сприятливе освітнє середовище як для студентів, так і для викладачів і співробітників.

Розуміючи проблеми сьогодення та оцінюючи свої прагнення, колектив МДУ дійшов висновку, що разом з партнерами університет може стати значно сильнішим та зможе досягти набагато більшого. Саме тому нова редакція Стратегічного плану розвитку передбачає, з одного боку, оновлення освітнього середовища в МДУ в умовах тимчасового переміщення із посиленням соціально-гуманітарної складової, а з іншого, – створення фонду фінансових ресурсів для відновлення університету. Важливою складовою відповідальності університетів перед громадами, громадянським суспільством є соціальна, що пов'язана не тільки із забезпеченням універсального доступу до знань, обмін ними, а й просування цінностей, здобутих завдяки навчанню [22; 51; 480].

Основне завдання реалізації соціально-гуманітарної місії університету – сприяти збереженню ідентичності маріупольців, надавати підтримку всім, хто цього потребує. Для реалізації зазначених завдань на базі Маріупольського державного університету засновано Громадську організацію «Центр розвитку освіти та відродження» та відкрито гуманітарний штаб, напрями роботи яких включають ведення бази співробітників та студентів МДУ; допомога у пошуку житла для сімей у Києві; формування бази даних потреб маріупольських ВПО у Києві; психологічна допомога постраждалим від військових дій маріупольцям; гуманітарна допомога маріупольцям, які постраждали від війни. Станом на листопад 2022 року, гуманітарний штаб відвідали більше ніж 3,5 тис. маріупольців. З огляду на те, що університети стали ідеальним місцем для обговорення ідеологічної боротьби в суспільстві [246], посилюється потенційна роль університету як місця трансформації [321].

Для повноцінного відновлення роботи Маріупольський університет також розпочав фандрайзингову кампанію і відкрив збір коштів на відродження вишу. База партнерів університету, які мають бажання долучитись до гуманітарної місії та зробити свій внесок у відновлення МДУ, постійно розширюється і включає заклади вищої освіти, посольства, вітчизняні та міжнародні фонди. Серед донорів МДУ – Міжнародний фонд «Відродження»; Німецьке товариство міжнародного співробітництва (GIZ);

Програма імені Фулбрайта в Україні; Агентство США з міжнародного розвитку (USAID); ЄС (за Проектом «Відродження переміщених університетів: посилення конкурентоспроможності, підтримка громад») та ін.

Після тимчасового переміщення Маріупольський державний університет змушений функціонувати у висококонкурентному середовищі ринку освітніх послуг столиці. За таких умов динаміка розвитку університету, як ніколи, буде залежати від конкурентоспроможності освітніх пропозицій. З метою оптимізації переліку та нового позиціонування освітніх програм в умовах тимчасового переміщення, їх удосконалення з урахуванням викликів нового ринку та інтернаціоналізації Маріупольського державного університету, проведено комплексний аудит освітніх програм за трьома рівнями вищої освіти. Аудит передбачав критичний аналіз та оцінювання стану й перспектив реалізації освітніх програм за такими напрямками: ринковий запит на випускників чинних освітніх програм, обсяг та якість аналогічних пропозицій, спроможність реалізувати в межах освітніх програм нову стратегію інтернаціоналізації МДУ, а також забезпечити якісний кадровий склад і актуальний зміст практичної підготовки.

Зважаючи на те, що міжнародна діяльність завжди була сильною стороною МДУ, і одним зі стратегічних пріоритетів розвитку університету є суттєве поглиблення форм інтернаціоналізації освітньої діяльності, особливий акцент у програмі аудиту зроблено на інтернаціоналізації освітніх програм. Для цього сьогодні в університеті створено необхідні умови – значно розширено масштаби співпраці, започатковано спільні проекти з новими партнерами, забезпечено лояльне та дружнє ставлення до МДУ з боку міжнародної університетської спільноти, а також готовність до різноспрямованої допомоги. У межах проведеного аудиту розробники освітніх програм запропонували реальні проекти співробітництва з іноземними партнерами, які будуть визначати конкурентні переваги освітніх програм та вигідно їх вирізняти з-поміж аналогічних освітніх пропозицій. Також запровадження інтернаціональної компоненти в усіх освітніх програмах університету передбачено Стратегічним планом розвитку МДУ. Очікується, що кожна освітня програма буде мати значний

міжнародний компонент, який може бути визначений в обсягах кредитного навантаження.

Отже, академічні спільноти в Україні набувають все більшого рівня впливовості в системі публічної дипломатії шляхом активного застосування інструментів непрямого впливу, а саме: розширення мережі співпраці, збереження та нарощення обсягів освітніх, наукових та професійних обмінів, перетворення на центри надання експертно обґрунтованої інформації щодо перебігу та наслідків військових дій, напрацювання ціннісних та поведінкових орієнтирів молоді, зокрема іноземців, забезпечення розвитку місцевих громад та інші аспекти. Важливою передумовою успішної реалізації університетів як суб'єктів публічної дипломатії виступає наявність накопиченого потенціалу та здатності управлінського й науково-педагогічного персоналу закладів вищої освіти перетворювати можливості на дієві інструменти.

Представимо специфічну роль академічних та університетських спільнот у досягненні цілей публічної дипломатії на рис. 5.12.

Отже, університети в період активної фази конфлікту отримали додатковий поштовх для реалізації власного потенціалу м'якої сили, просуваючи, захищаючи та підсилюючи формування національного іміджу України, здійснюючи функції доведення важливості масштабної міжнародної підтримки на всі рівнях, збереження ідентичності та ціннісних орієнтирів територій і населення, що постраждало внаслідок військової агресії, виступаючи амбасадорами територій та міст, що опинились в окупації, виконуючи соціально-гуманітарну місію підтримки біженців та громадськості.

Демонструючи силу, професіоналізм та незламність освітньо-наукової спільноти, здатність до відновлення та розвитку незважаючи на загрози й руйнування, можливість перетворювати потенційні можливості на реальність, українські університети долучились до формування новітнього сприйняття України в дипломатичному середовищі та набули суб'єктності в системі публічної дипломатії.

Підсумовуючи вищенаведене, відзначимо, що у світі поширюється застосування військової сили відносно закладів освіти, учнівської молоді, викладацького персоналу.

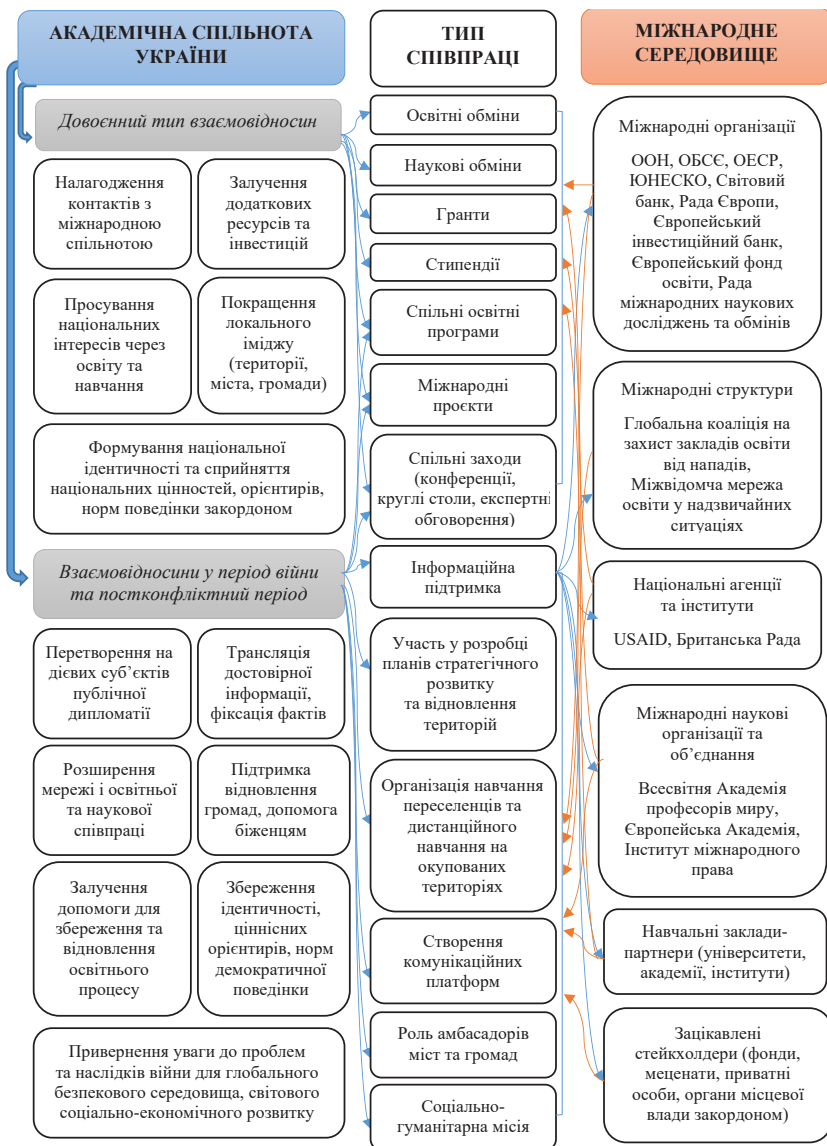

Рисунок 5.12 – Роль академічних та університетських спільнот у досягненні цілей публічної дипломатії в Україні

Джерело: складено автором

Військові загрози впливають не тільки на конкретні сектори (зокрема на освіту), а й не дозволяють державі реалізувати свій основний обов'язок – захист громадян. Війна в Україні призвела до загибелі науковців, викладачів, учнівської молоді. Відбувається знищення та руйнування об'єктів освітньої та наукової інфраструктури. Унаслідок військової агресії безпрецедентних масштабів набула вимушена міграція молоді, науково-педагогічних і педагогічних працівників, повернення яких стає суттєвою загрозою подальшого розвитку людського капіталу в Україні. Вплив **вимушеної** освітньої міграції може стати вкрай негативним для забезпечення безпекового та збалансованого розвитку країни в майбутньому. Загрозами для розвитку вітчизняної системи вищої освіти також стали проблеми соціально-психологічного характеру, скорочення фінансування освітньої галузі (як державного, так і приватного через зростання воєнних витрат та зниження доходів населення в умовах війни).

Водночас, застосування можливостей публічної дипломатії академічних спільнот залишається не до кінця реалізованим напрямом. Необхідне подальше дослідження досвіду реалізації публічної дипломатії світових університетів для його успішної імплементації в Україні, зокрема шляхом посилення наукової співпраці, оновлення змістової наповненості освітніх програм, посилення престижності вищої освіти, формування амбасадорів бренду (учасники обміну, що за результатами навчання в іншій країні отримують почесне звання амбасадора та підтримку в реалізації спільних заходів), набуття стратегічного характеру планування освітніх та наукових обмінів, співпраці в різноманітних сферах життя.

5.5. Напрями стратегічної оптимізації процесу та змістовного наповнення публічної дипломатії України

За результатами проведеного дослідження засвідчимо суттєву активізацію напряму публічної дипломатії в Україні. Деяко системний та неструктурований процес, що розпочався разом із проголошенням незалежності України та по суті був спрямований на дублювання практики інших пострадянських країн

Центральної та Східної Європи, нарешті набув необхідної динаміки та цілеспрямованості. Відповідаючи на агресію росії, український дипломатичний простір у деяких випадках дійсно застосовує надзусилля, намагаючись за цих обставин залишатись в межах дії м'якої сили публічної дипломатії та не перетворюватись на тиск або пропаганду. Деякі дослідники називають це проривом у реалізації нового для України явища, інші – наслідком цілеспрямованої діяльності закордонних відомств країни та наявності політичної волі до просування національно іміджу й побудови відповідної репутації.

Водночас, формування й динаміка моделі публічної дипломатії України неможлива без подальшої стратегічної оптимізації, структуризації та усунення внутрішньої неузгодженості процесів взаємодії й реактивності, виокремлення критеріїв дієвості обраних інструментів впливу. Кроки, здійснені МЗС у 2021 році шляхом прийняття Стратегії публічної дипломатії 2021–2025 дозволили розпочати процес проектування й прогнозування розвитку дипломатичного напрямку й застосування інструментів м'якої дії. До розробки Стратегії були залучені експерти у сферах зовнішньої політики, дипломатії, комунікацій, зусилля яких було скеровано на пошук оптимальних напрямів використання можливостей сучасного світу й мінімізації втрати власного контексту та «українськості» дипломатичного звучання.

Стратегічні орієнтири публічної дипломатії, визначені МЗС, почали поступово набувати практичної реалізації. Ребрендинг та оновлення цифрових інструментів публічної дипломатії (сайт та офіційні представництва дипломатичних служб у соціальних мережах, систематичність звернень та публікації відповідних меседжів) характеризують першочергову стратегічну направленість на туризм, інвестиції та навчання. Залучення відповідних профільних міністерств до співпраці у сфері публічної дипломатії це яскраво підтверджують (створення Українського інституту, Державного агентства розвитку туризму, діяльність УДЦМО в структурі Міністерства освіти і науки та інші), а також чітко визначення у Стратегії профільних напрямів публічної дипломатії (культурна, експертна, економічна, кулінарна, цифрова, науково-освітня, спортивна).

Військова агресія росії спонукала до перегляду ціннісних орієнтирів, що закладались у стратегічне бачення та зміст національного іміджу закордоном. У певному сенсі українські дипломатичні відомства навчилися розмовляти із зарубіжною аудиторією, доносити до європейських та світових партнерів меседжі, які ті спроможні почути та сприйняти [125]. Україна більше не звучить як жертва, що потребує допомоги, однак, як борець, що відчайдушно веде спротив із режимом жорсткості, заперечення людських цінностей, порушення норм міжнародного та цивільного права, руйнування культурної спадщини та усіх можливих цивілізаційних досягнень розвинутого демократичного суспільства.

Якщо країни Центральної та Східної Європи дотепер не віднайшли до кінця чіткої та структурованої системи дипломатичного бачення для власних національних ідей і все ще сповідають образ жертв радянського режиму, намагаючись віднайти унікальність, визначитись із характеристиками зовнішнього іміджу та репутації, в Україні з'являється можливість нарешті зазвучати в один голос із загальноприйнятими світовими демократичними ідеями, водночас, зберігаючи власну ідентичність, традиції, сприйняття світу, соціальний устрій та норми поведінки громадянського суспільства. При цьому активне долучення найближчих надійних партнерів України також впливає на формування їх власного іміджу в очах світової спільноти, як тих, хто разом з Україною боронить європейську міць та основи співіснування у мирі.

Однак, увага до України, викликана повномасштабним вторгненням росії та його політичним й економічним значенням, уже досягла свого піку й надалі спостерігатиметься природне її падіння. Для того, щоб не втратити момент, *закріпити й примножити отриманий потенціал розвитку публічної дипломатії*, робота над розвитком національного бренду, формуванням берндингової стратегії, конверсією підвищеної обізнаності про українську культуру, історію, економічний і людський потенціал має бути більш структурованою та чіткою.

Для досягнення вищих рівнів ефективності стратегія публічної дипломатії України надалі має бути орієнтована на європейські практики культурної політики та культурної промоції, незалежно від того, чи її діяльність поширюватиметься на країни в інших частинах

світу. Це необхідно для побудови довгострокових відносин, заснованих на довірі, рівнозначному партнерстві, а також з метою максимального використання потенціалу інструментів м'якої дії, притаманних публічній дипломатії. Результатом має стати створення сучасного та цілісного образу України, що буде цікавим для потенційних партнерів не лише з позицій відновлення зруйнованих територій, культурних та історичних пам'яток, допомоги населенню, яке постраждало внаслідок війни, але й продукування українських меседжів світові, націлених на розвиток та комунікацію партнерської співпраці, розробку механізмів трансляції українських цінностей не лише в бік європейської спільноти та США, але й всього цивілізованого світу. У певному сенсі Україна сьогодні слугує прикладом і натхненням для боротьби поневолених автократіями та тиранією народам, і звичайно ж, від результатів цієї боротьби залежатиме подальший розвиток конфліктів у світі та їх наслідків.

Не дарма для ефективного просування іміджу держави в Стратегії визначено п'ять базових принципів реалізації публічної дипломатії України: (1) проектний менеджмент (дозволяє ставити чіткі цілі, формувати дієвий спосіб мислення на досягнення вимірюваних і відчутних результатів); (2) інноваційність (налаштовує всю систему публічної дипломатії на використання найсучасніших способів та технологій просування національних інтересів України, зміцнення її репутації та позитивного іміджу); (3) повага до культурного розмаїття (підкреслює важливість правильного сприйняття принципів рівнозначності та поваги до культурних особливостей різних народів світу); (4) людиноцентричність (в основу дипломатичної діяльності покладає інтереси людини, ключові демократичні цінності та захист прав людини); (5) відповідальність (визначає готовність виконувати та поширювати прихильність до національного та іноземного законодавства, міжнародного права, загальновизнаних етичних норм).

Отже, системність, стратегічне планування, координація дій, узгодження контексту й ключових наративів для захисту національних інтересів – це ті риси, які сприятимуть ефективному врядуванню України у сфері міжнародної діяльності.

Структуруємо зміст базових меседжів української публічної дипломатії з урахуванням глобалізаційних викликів, національних

стратегічних цілей, а також присутності бренд-атрибутів України у медіасередовищі (табл. 5.17).

Таблиця 5.17 – Базові меседжі публічної дипломатії України, направлені на забезпечення конверсії обізнаності про Україну

Сфера застосування	Зміст меседжу	Канали комунікацій
1	2	3
Глобальна ідея	Свобода (вільна та незламна нація), боротьба за демократичні цінності, героїзм (нація героїв, сміливість), член європейської родини, рівноцінний та надійний міжнародний партнер	Міжнародні та національні медіа, соціальні мережі, безпосереднє спілкування, урядові та неурядові портали, суб'єкти особливої довіри (СОД), лідери думок
Культура, мистецтво, спорт, туризм	1000-літня історія, культура, традиції, цінності, мова, креативна нація (унікальні художні, літературні, аудіо та відеотвори, традиційне мистецтво, архітектура), нація переможців, чарівна природа, насичені туристичні локації (кухня, релігія, розваги, враження), сучасний та комфортний простір (інфраструктура, логістика, інклюзія)	Інститути культури та культурні центри, департаменти культури, туризму, спорту країн та міжнародних організацій, мережа особистих контактів діячів культури, мистецтва, спорту, соціальні мережі, спеціалізовані спільноти
Бізнес та економічні відносини	Винахідливі люди, високо-технологічна (IT) країна, надійний бізнес-партнер, постачальник якісної продукції (крафтові вироби), економічна самостійність, інвестиційна привабливість, конкурентоспроможність	Урядові структури та департаменти економічного розвитку, асоціації підприємців, інвестиційні фонди, незалежні агенції, корпоративні портали, соціальні мережі
Міста та громади	Активні, сучасні, турботливі громади, комфортне середовище для проживання й працевлаштування, технологічні та культурні центри, дієві дипломатичні актори світового рівня	Публічне управління міст-побратимів, національні та локальні медіа, асоціації міського розвитку, проєктна діяльність, соціальні мережі, особисті контакти

Продовження таблиці 5.17

1	2	3
Освіта та наука	Освічена нація, нація видатних науковців, амбасадори розвитку міст та територій, наукові та освітні центри, інформаційні хаби, надійні партнери, визнані експерти й професіонали у різних галузях	Контакт-центри міжнародних організацій у сфері освіти та науки, партнерські заклади освіти, особисте спілкування, соціальні мережі, навчання
Суспільство	Політична стабільність, безпека, толерантність, співробітництво, реалізація прав і свобод людини та громадянина, відкритість та послідовність, цифрова держава, активна громадянська позиція	Особисті контакти, спільні заходи, конференції, зустрічі, експертні обговорення, інформативні та особисті дописи у соціальних мережах, діяльність суб'єктів особливої довіри, політичних лідерів, лідерів думок

Джерело: складено автором

Потенціал застосування м'якої сили задля потужної підтримки України в міжнародному середовищі, що виник, передусім, за рахунок розширення числа впливових дипломатичних акторів, за відсутності усвідомлення їх місця в системі публічної дипломатії, інституційних засад функціонування, механізму координації та узгодження контексту базових меседжів так само втрачатиме свою дію. На сьогодні сформовано доволі стійку асоціацію України із боротьбою за свободу і демократичні цінності, але без відповідної підтримки завдання утримання і розширення цього сприйняття в перспективі буде доволі складним.

З іншого боку, усвідомлення сучасних особливостей новітнього концепту публічної дипломатії дозволяє значно розширити визначені МЗС межі реалізації публічної дипломатії, зокрема, взявши за основу принципи функціонування публічної дипломатії ЄС та інших сучасних світових практик, чітко визначивши стратегічні, тактичні, оперативні цілі й критерії вимірювання результатів скоординованої діяльності дипломатичних акторів, шляхом розширення мережі дієвих акторів публічної дипломатії серед недержавних структур і забезпечення узгодженості та скоординованості їх спільної діяльності.

Стратегія української публічної дипломатії потребує уточнення *ключових показників і критеріїв ефективності* для оцінки її виконання, що неможливо без глибокого опрацювання регіональних, політичних, культурних відмінностей, адже уніфікація сприйняття України в міжнародному середовищі неможлива. Про це яскраво свідчить оголошена наприкінці 2022 року орієнтація на розвиток дипломатичного сприйняття України у країнах Глобального Півдня (країн Африки, Азії, Латинської Америки) [350].

Країни Глобального Півдня менш пов'язані з Україною ніж західне суспільство, при цьому висловлюють високу підтримку росії внаслідок її активної інформаційної кампанії та політики «дружньої допомоги» менш розвинутим суспільствам. Виступаючи як джерело «допомоги», агресору вдалось продовжити формування іміджу країни, що протистоїть колективному заходу, а Україна, виступаючи за колективні прозахідні цінності, сприймається недостатньо об'єктивно. Але рівень обізнаності про українську культуру, політику та історію в цьому регіоні не перевищує 31–35%, тоді як аудиторія тут однозначно схвалює боротьбу України за свободу, демократію та суверенітет. Сміливість, рішучість, винахідливість – саме такі наративи щодо України розглядаються Глобальним Півднем як більш відповідні його розуміння сучасного світоустрою.

Ще одна важлива проблема розбудови мережі публічної дипломатії в Україні – це відсутність *ресурсів для забезпечення підтримки й охоплення більш широкої медійної аудиторії за кордоном*. А втім, досить успішно показала себе практика залучення громадянського суспільства й цифрового середовища для здійснення комунікацій. Водночас, без чіткого усвідомлення, у який бік та на підтримку яких ініціатив має бути спрямований цей вплив, на виході отримуємо хаотичні, беззмістовні меседжі, що можуть лише нашкодити стратегії просування українського бренду.

Варто окремо прокоментувати *розширення системи комунікацій у публічній дипломатії України*, що започаткували нові тенденції та тренди взаємодії з цільовою аудиторією, як внутрішньою, так і зовнішньою. З метою віднайти додаткові способи донесення інформації про перебіг війни в Україні та привернути увагу кожного, хто все ще залишається байдужим до кричущого порушення міжнародного права та всіх законів мирного співіснування націй, риторика національних та незалежних медіаресурсів суттєво змінилась. Українські

журналісти навіть визначили як особистий виклик для себе відсутність публікацій у міжнародних ЗМІ щодо подій в Україні, та позначили як мінімальний критерій власної результативності наявність хоча б однієї такої публікації чи висвітлення на день. Медіастільнота усвідомлює, що від того, як буде подано інформацію на сторінках їхніх видань, залежатиме сприйняття України у світі. Але таку тенденцію необхідно зберегти і на перспективу, попереджаючи публікацію неперевірених даних, таких, які протирічать основним меседжам та наративам просування українського національного бренду.

Що стосується тенденцій, українці масово запустили та активізували тренд співучастності, за яким в особистому медіапросторі різноманітних структур має простежуватись підтримка актуального на цей момент звучання та сприйняття ціннісних орієнтирів. Наприклад, засудження співпраці з будь-якими суб'єктами, причетними до росії або такими, що мають підприємницьку чи інші види присутності на її території, навіть висловлювання в бік підтримки чи виправдання дій подібного роду отримують хвилю несприйняття та відштовхування в українському суспільстві. Як наслідок, сьогодні в Україні сформовано систему обов'язкової залученості українських публічних осіб, корпоративних брендів, медіаресурсів в оперативний перебіг подій. Тому аби залишатись у полі зору українського та міжнародного інформаційного простору, попередити хвилю «хейту» за мовчання та підтвердити власну залученість у спільну боротьбу, характер і послідовність публікації меседжів змінюється та набуває ознак системності.

Також українці досить швидко підхоплюють та об'єктивізують елементи інформаційного простору, перетворюючи їх на символи боротьби. «Привид Києва», «Пес Патрон», «Рудий Ліс» та інші символи українського спротиву міцно закріпились у сприйнятті героїчності, хоча першочергово не містили подібного змісту та існували лише у форматі звичайної новини. Так, Пес Патрон став талісманом піротехніків, героєм мультфільмів і відео для впливу на наймолодшу аудиторію, натхненням для багатьох митців, частиною політики комерціалізації брендів, а також елементом вірусної стратегії України, яка включає привернення уваги до проблем розмінування території й передавання загальної драматичності подій у країні під час війни.

Цікавим є також явище мемів та інтернет-гумору в системі комунікацій української аудиторії, що виявляє здатність українців

швидко реагувати на будь-які політичні процеси та при цьому ефективно застосовувати інструменти м'якого підштовхування. Мем розглядається як механізм передавання і зберігання культурної інформації, культурних і стереотипних явищ у звичайних умовах [101, с. 119], однак в умовах війни українцям вдалось перетворити його на ефективний спосіб непрямої критики політичних рішень, пом'якшення реакції на розвиток подій, підтримки населення у кризовій ситуації. Водночас, без усвідомлення асоціативного ряду та додаткових пояснень мему залишатимуться незрозумілими більш широкій аудиторії, тому при їх застосуванні варто звужувати цільову аудиторію, на яку буде орієнтований мем або певний інтернет-гумор (користувачі певного ресурсу, групи людей, об'єднані соціальними або професійними рамками).

Сформований додатковий інструментарій, що посилює систему комунікацій публічної дипломатії України у медіа та цифровому просторі, представимо на рис. 5.13.

Рисунок 5.13 – Розширення інструментарію м'якої сили публічної дипломатії України в медіа та цифровому просторі

Джерело: складено автором

Отже, українцям вдається перетворювати інфоприводи, новітні тренди, елементи об'єктивізації, меми та інтернет-гумор на додаткове джерело м'якої сили в системі публічної дипломатії, і подібну тенденцію необхідно враховувати при подальшому плануванні та розвитку.

Визначимо ключові напрями оптимізації українського простору публічної дипломатії та посилення його змістовного наповнення, а також умови застосування новітнього підходу й основні ризики впровадження (табл. 5.18).

Таблиця 5.18 – Напрями, умови та ризики оптимізації моделі публічної дипломатії в Україні

Напрями оптимізації	Умови впровадження	Ризики
1	2	3
Закріплення і примноження потенціалу системи публічної дипломатії	<ul style="list-style-type: none"> • системна і послідовна робота над розвитком національного бренду; • формування та удосконалення брендингової стратегії; • зростання конверсії обізнаності про українську культуру, історію, потенціал і перспективи розвитку як національної держави; • концентрація уваги міжнародної спільноти на здатності України зміцнити і примножити наявний потенціал, ефективно і цілеспрямовано використати донорські й інвестиційні ресурси; • забезпечення присутності України в міжнародному інфопросторі за принципом «нічого про Україну без України» на усіх рівнях і каналах комунікацій; • розвиток системи амбасадорів українського бренда (з числа наявних і потенційних суб'єктів) 	<ul style="list-style-type: none"> • відсутність структури, системності, скоординованості та узгодженого контексту в системі брендингових комунікацій призведе до втрати зацікавленості міжнародної спільноти та зниження уваги до українського питання; • недостатня обізнаність та включеність у процеси державотворення та ідентичності цільових аудиторій знижуватиме рівень та ефективність охоплення; • неможливо досягти брендової однозначності для різних регіонів, необхідне розмежування та пріоритезація наративів, досягнення співзвучності меседжів і контексту

Продовження таблиці 5.18

1	2	3
Забезпечення структурованого розширення мережі акторів публічної дипломатії	<ul style="list-style-type: none">• формування зрозумілих і прозорих механізмів інституціоналізації акторів публічної дипломатії;• визначення функціонального і змістовного наповнення їх діяльності, узгодження цілей та пріоритетів;• забезпечення однозначності у висвітленні контексту дипломатичних меседжів, затвердження методологічних посібників та гайдів для різних категорій і рівнів впливу;• реалізація принципу включеності при формулюванні стратегії публічної дипломатії й показників результативності	<ul style="list-style-type: none">• значне розширення мережі акторів без врахування характеристик та особливостей їх діяльності призведе до саморуйнації утвореної системи;• неузгодженість інструментарію впливу й контексту повідомлень різними акторами знижуватиме ефективність охоплення цільових аудиторій;• неточний або необґрунтований вибір мережі акторів для трансляції повідомлень призведе до перенасичення інформаційного простору та неможливості зібрати об'єктивний зворотний зв'язок
Уточнення ключових показників та критеріїв ефективності	<ul style="list-style-type: none">• глибоке опрацювання цільових аудиторій за регіональною та національною ознакою для визначення стратегічних, тактичних, оперативних параметрів;• формування системи моніторингу наративів, що транслюються на ЦА, виявлення точок співзвучності;• забезпечення швидкої реакції на відхилення від планових показників та оперативного їх перегляду;• прив'язка до рівнів та змісту впливу дипломатичних акторів із визначенням метрик лідерства та відставання	<ul style="list-style-type: none">• недостатність ресурсів для опрацювання ЦА містить ризик неефективності їх використання та невиявлення важливих особливостей і нюансів сприйняття;• неправильний вибір КРІ або перевантаження системи моніторингу і контролю несуттєвими метриками призведе до необ'єктивності при аналізі результатів;• без приділення уваги інформуванню та навчанню методології оцінювання існує ризик нерозуміння ключовими акторами змісту та оптимальних способів досягнення цілей

Продовження таблиці 5.18

1	2	3
Досягнення ресурсної незалежності	<ul style="list-style-type: none"> • забезпечення функціонування усіх доступних механізмів досягнення фінансової незалежності; • застосування методик зниження ресурсоемності при плануванні діяльності та розробці заходів; • вивчення досвіду самоокупності та проведення навчання для обраних категорій дипломатичної системи; • застосування маркетингового та PR-інструментарію для підвищення комерційної привабливості 	<ul style="list-style-type: none"> • неможливість подолати конкуренцію інших держав за володіння увагою цільової аудиторії в регіоні; • неефективне або необгрунтоване використання наявних обмежених ресурсів; • неправильний розрахунок комерційної привабливості та способів позиціонування продуктів або сервісів; • суттєве падіння уваги до української культури або формування негативного сприйняття внаслідок помилок при брендуванні
Покращення системи і каналів комунікацій	<ul style="list-style-type: none"> • визначення оптимального набору каналів комунікацій для кожної категорії акторів публічної дипломатії та регіональних особливостей ЦА; • розширення цифрової присутності; • застосування інструментів включеності за рахунок удосконалення контенту (графіка, відео, аудіо, тексти, гумор); • перетворення системи комунікацій у послідовну, структуровану діяльність, що підтримує трансляцію національного бренду на всіх рівнях 	<ul style="list-style-type: none"> • неточність в оцінюванні результативності обраних каналів; • перевантаженість системи комунікацій беззмістовними повідомленнями («для галочки»); • надто складна система комунікацій та впливу; • відсутність структури, системності, бази знань щодо особливостей ЦА, нездатність об'єктивно реагувати на зворотний зв'язок та коригувати зміст повідомлень призведе до зниження ефективності

Джерело: складено автором

Основні напрями оптимізації стосуються гнучкої адаптації напрацьованих потенційних можливостей у дієві інструменти, що цілком відповідає змісту сучасного концепту публічної дипломатії.

У стратегічному баченні відповідальних зовнішньополітичних відомств та інститутів має бути сформульовано узгоджене бачення щодо використання наявних можливостей та посилення існуючого впливу у світі, незважаючи на потенційну привабливість або непривабливість певних регіонів. Врахування визначених ризиків при розробці стратегії й тактики реалізації моделі публічної дипломатії дозволить знизити перешкоди на шляху її становлення та максимально повно використати наявні переваги для досягнення конверсії обізнаності про Україну у міжнародному середовищі. Однак, відсутність достатнього ресурсного забезпечення на перших етапах реалізації окреслених напрямів може виступити обмежуючим чинником, що вимагатиме підтримки більш досвідчених партнерів на засадах прозорості та результативності використання.

Окреслимо ключові інституційні засади трансформації та підвищення ефективності публічної дипломатії в контексті її сучасних завдань (рис. 5.14).

(1) *Розширення мережі акторів публічної дипломатії через активізацію ролі громад та міст, академічних спільнот, представників бізнесу, суб'єктів особливої довіри, інших недержавних об'єднань.* Насамперед, в Україні мережа недержавних акторів вже може вважатися важливою складовою національної системи публічної дипломатії, що чітко відзначено у Стратегії. Водночас, серед впливових акторів позначені громадські організації, національні діаспори та окремі індивіди (переважно у сфері політики, бізнесу та медіа), натомість інші типи впливових недержавних акторів весь цей час залишались поза увагою.

У ході дослідження було доведено зростаючу значущість публічної дипломатії міст та громад, що є ознаками сформованості дипломатичного устрою в країні. Мери міст та лідери територіального управління спроможні виступати дієвими акторами при просуванні ціннісних орієнтирів національного бренду, а розвиток локальної економіки, прагнення долучення до вирішення глобальних проблем на міжнародному рівні, участь у спеціальних міжнародних проєктах стійкого розвитку громад сприяє побудові репутації країни навіть у випадку, якщо урядовий апарат виявляється недостатньо гнучким. Окрім того, міста є осередками реалізації різноманітних заходів, а отже, можуть виступати амбасадорами національного бренду шляхом удосконалення туристичної привабливості.

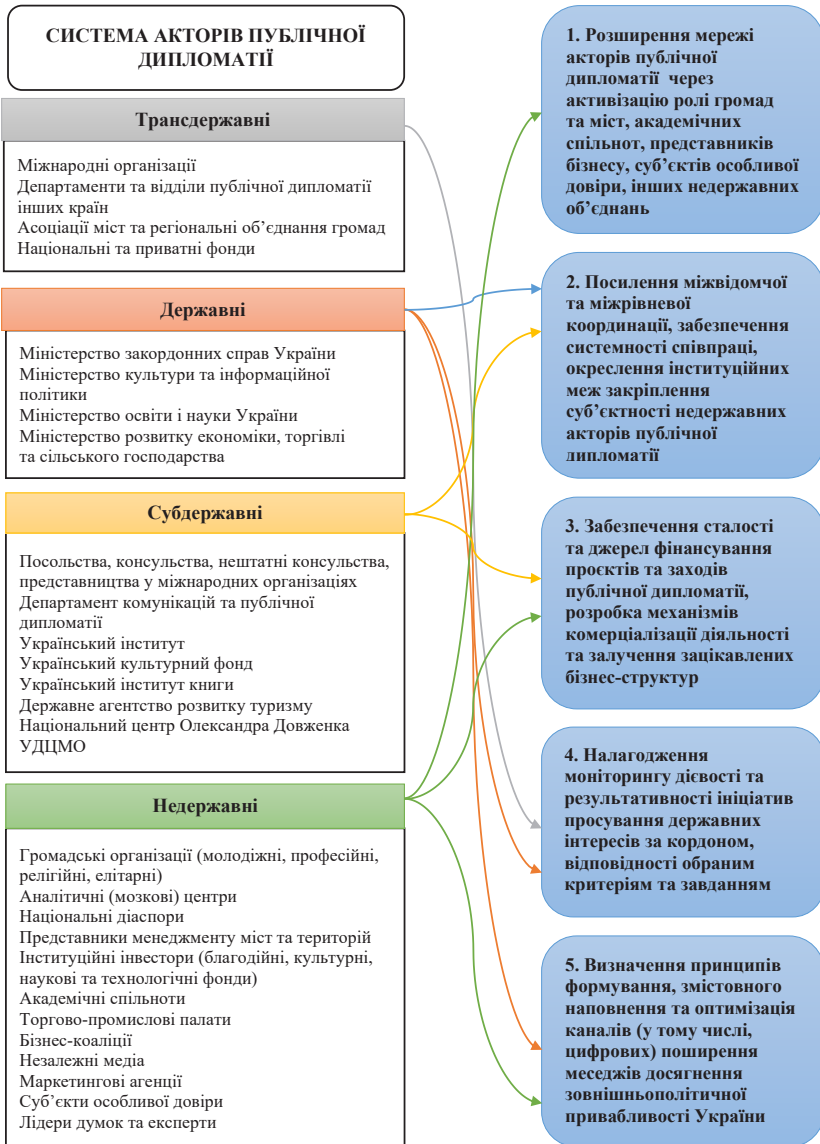

Рисунок 5.14 – Інституційна основа трансформації та підвищення ефективності публічної дипломатії України

Джерело: складено автором

До того ж, у межах міст та окремих територій активізується діяльність громадських організацій та об'єднань, які можуть отримати певні рівні автономії за умови достатньої обґрунтованості цілей і завдань діяльності. Такі групи спрямовують зусилля на вирішення конкретних локальних потреб, тому цільове фінансування або підтримка подібних ініціатив може бути більш результативною й працювати на загальний національний бренд.

Додаткового сприяння розвитку публічної дипломатії в Україні може надати увага до академічної спільноти, і передусім до переміщених університетів, які шляхом перетворення на центри стратегічної співпраці в освітньому та науковому напрямі сьогодні спроможні в майбутньому виступати вагомими суб'єктами взаємодії з академічним світом. Одночасно це поштовх до більш широкого поля освітніх обмінів, оскільки переміщені університети приділяють увагу оновленню освітніх програм, шукають спонсорської підтримки для модернізації освітніх фондів, удосконалюють методи дистанційного навчання, таким чином стаючи більш привабливими для іноземних студентів і наукової спільноти для проведення наукових досліджень.

Окремо варто відзначити діяльність акторів індивідуального рівня, що мали високий ступінь значущості ще до початку систематизації роботи у сфері публічної дипломатії в Україні. Політики, журналісти, експерти різних профілів, лідери думок переважно епізодично долучались до процесу популяризації України у світі, і ця діяльність найчастіше залишається безсистемною та має характеристики просування особистого іміджу перед національними потребами. Війна в Україні змінила пріоритети і досить швидко інформаційний простір почав наповнюватись достатньо цілеспрямованими та системними меседжами – щоденні звернення Президента України, періодичні звернення представників силового та безпекового блоку, МЗС, повідомлення на особистих сторінках діячів сфери культури, мистецтва, медіа та журналістики, бізнесу, підприємництва, громадських організацій нарешті набули спільного звучання. Для збереження такої співзвучності необхідно звернутися до механізмів узгодження цілей між різними типами акторів, а також визначитись із пріоритетними аудиторіями охоплення.

Так, на нашу думку, оскільки індивідуальні актори мають найбільший ступінь впливу у визначених експертних сферах, доцільним є спрямування їх потенціалу в першу чергу саме в цьому напрямку. Освітняни, журналісти, жінки-лідери, лідери бізнесу й креативних індустрій, політичні лідери, науковці та військово-службовці повинні стати частиною програм публічної дипломатії, що просувають ключову ідею захисту національних інтересів.

Індивіди можуть отримати статус суб'єктів особливої довіри за умови наявності впливу не лише на внутрішню, але й зовнішню аудиторію, і коло їх звучання може бути розширене. Головним пріоритетом публічної дипломатії на індивідуальному рівні має стати молодь, робота із майбутніми виборцями та потенційними членами громадських об'єднань, які спільно здатні досягти набагато кращих результатів. Молодь набагато краще реагує на пропаганду і захист демократичних цінностей, прав людини, вирішення глобальних проблем.

Окрім того, жіноча аудиторія також має значний потенціал, оскільки згідно з численними дослідженнями освічені та наділені повноваженнями жінки стають найефективнішими агентами соціальних змін, прогресу та процвітання. Покращення освітніх та економічних можливостей жінок може мати значний вплив на загальну соціальну стабільність, економічний розвиток та права людини.

Не варто забувати і про меншини, національні діаспори та представництва інших народів, що функціонують на території України, а також людей з обмеженими можливостями, які потребують уваги і допомоги.

(2) *Посилення міжвідомчої та міжрівневої координації, забезпечення системності співпраці, окреслення інституційних меж закріплення суб'єктності недержавних акторів публічної дипломатії.* Оскільки перші кроки до інституціоналізації публічної дипломатії в Україні вже здійснено, зокрема шляхом визначення змісту поняття в термінології міжнародних служб та зовнішньополітичних відомств, виокремлення спеціалізованого департаменту та окремих інститутів у структурі задіяних урядових суб'єктів, надалі варто зосередитись на осучасненні принципів її реалізації, дотримання програмності, системності, синергії при формуванні

спільного стратегічного бачення. Наприклад, в ЄС різні учасники процесу публічної дипломатії координують свої зусилля щодо загальної системи дій та набору цілей на засадах спільного діалогу [444]. Діалог дозволяє узгодити інтереси, цілі, представлені проекти та способи їх реалізації, вирішити розбіжності, попередити виникнення конфліктних ситуацій. У майбутньому практика діалогу скеровує учасників у бік конструктивної взаємодії, розвиває здатність критично ставитись до висловленої позиції (як власної, так і протилежної).

Належне функціонування публічної дипломатії передбачає постійну співпрацю урядових, субурядових та неурядових структур, тобто держави й громадянського суспільства, представників фахового й експертного середовища, локальних спільнот та об'єднань, окремих впливових індивідів. З боку держави на сьогодні не сформовано чіткого усвідомлення інструментів координації діяльності цих структур, хоча існує розуміння їх дієвості та значущості. Однак, відсутність механізмів самоорганізації, достатнього фінансового забезпечення, системи грантової та проектної підтримки, усталених механізмів аналізу й опрацювання метаданих щодо результативності зовнішньополітичної діяльності окремих відомств гальмує стає функціонування публічної дипломатії і, насамперед, через брак системності.

Вдалими практиками реалізації публічної дипломатії можна назвати організацію підтримки українських студій за межами країни, оголошену Українським інститутом. За змістом така практика являє собою розширення мережі контактів, особистісної взаємодії в межах простору цільових країн, виконання спільних проектів культурного, освітнього та наукового характеру, інших креативних ініціатив, заохочення до вивчення української мови та сприйняття культурної спадщини. Український культурний фонд спроможний акумулювати донорські ресурси, зокрема реалізуючи програми підтримки та захисту культурних пам'яток і надбань під патронатом Міністерства закордонних справ.

Межі закріплення суб'єктності акторів публічної дипломатії можуть бути сформовані, зважаючи на цільову орієнтацію дипломатичного актора (внутрішня або зовнішня) та ступінь його впливовості.

Так, внутрішня публічна дипломатія орієнтується на спроможність управляти внутрішніми стратегічними ризиками, відстежуючи зміни у пріоритетах цільової аудиторії, здійснюючи інформування та адвокацію ухвалених політичних рішень, сприяє швидкому реагуванню на зміни. За умови наявності статусу інституту суб'єкти публічної дипломатії набувають більшої вагомості. Звернення мерів міст або очільників громад сприймаються як заклик усієї громади або території. Однак, ця вагомість може набуватись і за відсутності статусу інституту шляхом фаховості або експертності дипломатичного актора. Тоді основним інструментом впливу виступають цифрові канали комунікацій (особисті сторінки в соціальних мережах, персональні блоги), а способом інституціоналізації такого каналу – впровадження етичних правил та обмежень спілкування.

Зовнішня державна дипломатія передбачає співпрацю з приватними групами для підтримки державної політики. Подібна співпраця вимагає наявності куратора у структурі зовнішньополітичних служб, який скеровує, координує та допомагає визначити межі результативності, а також набуті вищої привабливості й цікавості для зовнішньої аудиторії.

Успішна публічна дипломатія та стратегічні комунікації повинні бути спрямовані як на масову аудиторію, так і на конкретні цільові аудиторії. Певні засоби масової інформації, такі як телебачення, радіо та Інтернет, а також преса та операції зі зв'язків з громадськістю, охоплюють широку аудиторію. Але зусилля публічної дипломатії також спрямовані на вузькі, більш дискретні групи, особливо ті, які завдяки своєму досвіду, статусу або лідерським ролям впливають на рішення і думки інших. Лідери громадської думки в іноземних суспільствах можуть бути ефективними партнерами у просуванні ширших цілей публічної дипломатії, однак необхідно адаптувати програми публічної дипломатії та комунікації до конкретних аудиторій, використовуючи найбільш доречні та ефективні засоби масової інформації.

(3) *Забезпечення сталості та джерел фінансування проєктів та заходів публічної дипломатії, зокрема шляхом розробки механізмів комерціалізації діяльності та залучення зацікавлених бізнес-структур.* Наскільки б якісно не була побудована мережа

інституціональної підтримки мережі акторів публічної дипломатії, реальне надання статусу інституту публічної дипломатії починається з фінансування. Фінансове забезпечення є болючою темою для всіх інститутів публічної дипломатії у світі, навіть у розвинених країнах, але вони навчилися формувати механізми комерційної незалежності шляхом зміцнення партнерської співпраці з представниками сфери бізнесу, інвесторами, меценатами та іншими особами, здатними надати тривалу фінансову підтримку культурним, мистецьким, освітньо-науковим, спортивним проектам.

В Україні широкою є практика урізання бюджетів на розвиток культури, освіти, спорту внаслідок кризових явищ в економіці. Зрозуміло, що у період війни перерозподіл коштів на фінансування потреб ЗСУ й утримання стійкості соціально-економічного механізму є обґрунтованим, однак, у мирний час практика сталого фінансування проектів та програм публічної дипломатії має набути широкої підтримки. Зміст дії м'якої сили публічної дипломатії спрямований на отримання довготривалих ефектів, а за умов переривання фінансових потоків з державного бюджету або ж за відсутності альтернативного ресурсного забезпечення навіть найуспішніші проекти приречені на провал.

За умови правильної побудови стратегічного вектору економічного зростання в країні, наявність вільних ресурсів на фінансування ініціатив публічної дипломатії матиме цільове призначення й бажаний результат. З іншого боку, стратегічна спрямованість на розвиток економіки передбачає розвиток вектору економічної дипломатії. Залучення до співпраці Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства, а також фахівців Міністерства фінансів дозволить розширити напрями дипломатичної співпраці не лише в межах реалізації спільних міжнародних проектів із розвитку бізнес-ініціатив та підприємництва, але й сприятиме формуванню іміджу надійного партнера. Розвиток економічної дипломатії у цьому сенсі одночасно впливає на загальний імідж України на міжнародній арені, підкреслює її прагнення до формування мирних, гармонійних контактів між народами світу, отже, відповідальність у цьому випадку є досить високою.

Додатковим стимулом у цьому напрямку може слугувати розробка спільних продуктів та контенту, що відповідають

спрямуванню регіонів або потребам мешканців територій, спроможні вирішувати локальні питання (екотехнології, очистка або переробка відходів, зниження рівня конфліктності населення). Участь у спільних заходах такого плану має продемонструвати потенційним партнерам відкритість та готовність до співпраці, забезпечити постійну присутність в інформаційному просторі інших держав. Окрім того, така направленість відповідатиме відображенню стратегічного іміджу України як креативної країни та країни талановитих людей, а також інноваційної та цифрової країни, і такої, що динамічно змінюється.

Комерціалізація сфери культури та мистецтва має здійснюватися із певною часткою обережності, щоб не допускати формування негативних стереотипів, або ж ситуацій неправомірного чи неетичного використання культурної спадщини. До прикладу, скандал із використанням автентичного одягу і предметів, що представляють історичну цінність, при створенні нових колекцій або для безконтрольного продажу можуть завдати більше шкоди репутації країни, аніж принести економічного прибутку. Водночас, правильно спроектовані програми комерціалізації сфери мистецтва можуть досягати необхідних рівнів самоокупності.

(4) *Налагодження моніторингу дієвості та результативності ініціатив просування державних інтересів за кордоном, відповідності обраним критеріям та завданням.* Проведена робота щодо розвитку системи публічної дипломатії в Україні вимагає збирання зворотного зв'язку та відповідної експертної оцінки отриманих результатів. У Стратегії публічної дипломатії МЗС відзначено запровадження таких інструментів моніторингу, як дослідження громадської думки (що можуть проводитись мозковими та аналітичними центрами), медіамоніторинг (відстеження публікацій у ЗМІ), застосування інструментів онлайн-аналітики та звітності. Однак, цьому інструментарію бракує узгодженості.

Запровадження міжвідомчих дорадчих комітетів, щорічної або щоквартальної звітності, метою яких є формування рекомендацій для удосконалення діяльності публічної дипломатії, може додатково посилити систему аналізу та оцінки результатів. Першим кроком має стати чітке формулювання цілей та визначення метрик

лідерства і відставання, а далі – уніфікація системи оцінювання та методології вимірювання результатів.

Додатково може бути впроваджена єдина система для звітування за програмами та діяльністю у сфері публічної дипломатії за прикладом МАТ (Mission Activity Tracker), запровадженої у США. Єдина система відстеження активності у сфері публічної дипломатії виступатиме єдиним джерелом вичерпних даних про глобальну діяльність публічної дипломатії і слугуватиме архівом для майбутніх досліджень. Короткі описи кожного виду діяльності, визначення теми, аудиторії, цілей та результатів дипломатичної роботи можуть суттєво удосконалити пошук у базі даних та оцінювання отриманих результатів.

Створення Відділу оцінки та координації ефективності публічної дипломатії має бути скероване на проведення ретельної оцінки ключових програм і проєктів, призначених для отримання доказів корисності проведених заходів із використанням сучасних методів збору та аналізу даних. Також цей відділ може надавати консультаційну підтримку персоналу дипломатичних служб з метою підвищення ефективності їхньої роботи.

(5) *Визначення принципів формування, змістовного наповнення та оптимізація каналів (зокрема цифрових) поширення меседжів досягнення зовнішньополітичної привабливості України.* Розширення мережі дипломатичних акторів вимагає відповідного розширення звичних каналів комунікацій. Зокрема, для здійснення впливу на сприйняття суспільством інших держав політики власної країни процес комунікацій повинен також набути системності та структури. Сьогодні досить частими є випадки озвучення дипломатичних меседжів, які легко піддати сумнівам, спростувати через систему ІПСО, або хибно трактувати цільовий зміст повідомлення, чи неправильно обрати цільову аудиторію трансляції.

Застосування звичних каналів комунікацій (телебачення, радіо, друкованих ЗМІ, новин) має містити ознаки централізації, а меседжі, що транслюються цими каналами, мати ознаки ексклюзивності. Інакше вони випадатимуть з інформаційного поля цільової аудиторії, що може знайти для себе інші, більш звичні канали комунікацій. Наразі будь-які спроби застосування класичних каналів комунікацій через підконтрольні дипломатичним відомствам

ЗМІ в Україні (за прикладом BBC або Deutsche Welle) не виявляють достатньої ефективності. Загалом це викликано відсутністю довіри до класичних мовників через низький рівень журналістики та якість подання інформації, що була й залишається притаманною цьому каналу комунікацій у країні.

Українці звикли шукати власні джерела інформації, яким вони довіряють, та які себе не скомпрометували в гучних скандалах. Найбільш широким та ефективним полем для налагодження комунікацій у цьому випадку виступають цифрові (офіційні сайти, представництва у соціальних мережах, особисті блоги, у тому числі відеожурнали та блоги на каналі YouTube). Структурування інформації та забезпечення періодичності публікацій, реактивності в режимі реального часу дозволить надати цифровим каналам комунікацій вищого рівня ефективності.

Війна стимулювала розвиток цифрових ресурсів поширення новин та інформації, коли значна частина населення орієнтується на меседжі, які надходять від ресурсів з високим рівнем довіри. Починаючи від Президента України і завершуючи мерами міст, очільниками територіальних громад, окремими впливовими особистостями. Фокус уваги змістився в бік спроможності цих людей забезпечувати внутрішню і зовнішню аудиторію фактами, інформацією, якій можна довіряти, утворивши значний сегмент довірчих відносин, потенціал якого може бути використаний у майбутньому. Перша леді України з її ініціативами, спрямованими на залучення жінок, вирішення проблем дітей, людей з особливими потребам, привернення уваги до загально значущих питань глобального характеру, з якими стикаються спільноти в усьому світі, – один з яскравих прикладів якісного, цілеспрямованого та системного розвитку і планомірного застосування м'якої сили публічної дипломатії на перспективу.

Урядові особи здатні проявляти такий рівень ефективності завдяки наблизеності до професійних команд і ресурсів для представлення іміджу України у зовнішньому середовищі, тоді як на інших рівнях потенційні суб'єкти публічної дипломатії можуть поки що розраховувати лише на власні сили. Очільники міст та територій залишаються для локального рівня й окремих мешканців джерелом перевіреної інформації, однак більшість з них виявились

не спроможними використати напрацьовані можливості із розрахунком на далекоглядну перспективу. Корупційні скандали, проблеми неякісного менеджменту, нездатність побудувати правильно налаштований діалог та підтримувати його із застосуванням сучасних інструментів стають на заваді розвитку у цьому напрямку. Водночас, громади, які найбільше постраждали і страждають від військової агресії, опинившись на межі виживання, у багатьох випадках змогли проявити професіоналізм й залучити необхідні ресурси для відновлення, та продовжують напрацьовувати потенціал м'якої сили на перспективу. Те саме стосується й академічних спільнот, дипломатичний потенціал яких саме у період активної фази конфлікту почав використовуватись на максимум, однак напрацьовувався роками професійної діяльності. Загалом роль окремих особистостей в системі публічної дипломатії України була і залишається високою, та потенціал їх впливу може бути реалізований через активізацію поведінкових інструментів через активне лідерство, наджинг, дотримання соціальних норм та інші.

Узагальнимо вищенаведене з метою більш чіткого усвідомлення функціональності запропонованих удосконалень у форматі перспективної моделі розвитку публічної дипломатії України (рис. 5.15).

У представлений моделі чітко простежується шлях трансформації системи публічної дипломатії України від процесу неструктурованого планування, переважання традиційного концепту в здійсненні дипломатичних комунікацій, відсутності чіткого усвідомлення змісту та можливостей м'якої сили до формування вагомого підґрунтя у реалізації новітнього концепту публічної дипломатії. Війна змусила проявитись та запрацювати механізми, які інші країни формують роками шляхом побудови складних систем міжнародних відомств, інститутів та організацій, накопичення необхідної кількості ресурсів, стандартизації взаємодії та співпраці.

Українське суспільство, консолідувавшись довкола єдиного ворога, значно підсилило функціонування зовнішньополітичних відомств, які тільки розпочали шлях у бік усвідомлення власної змістовності та дієвості. У певному сенсі тут спрацювала здатність українців досить швидко організовуватись довкола спільної ідеї, єднання, братерства, національних цінностей, яку повномасштабне вторгнення значно прискорило.

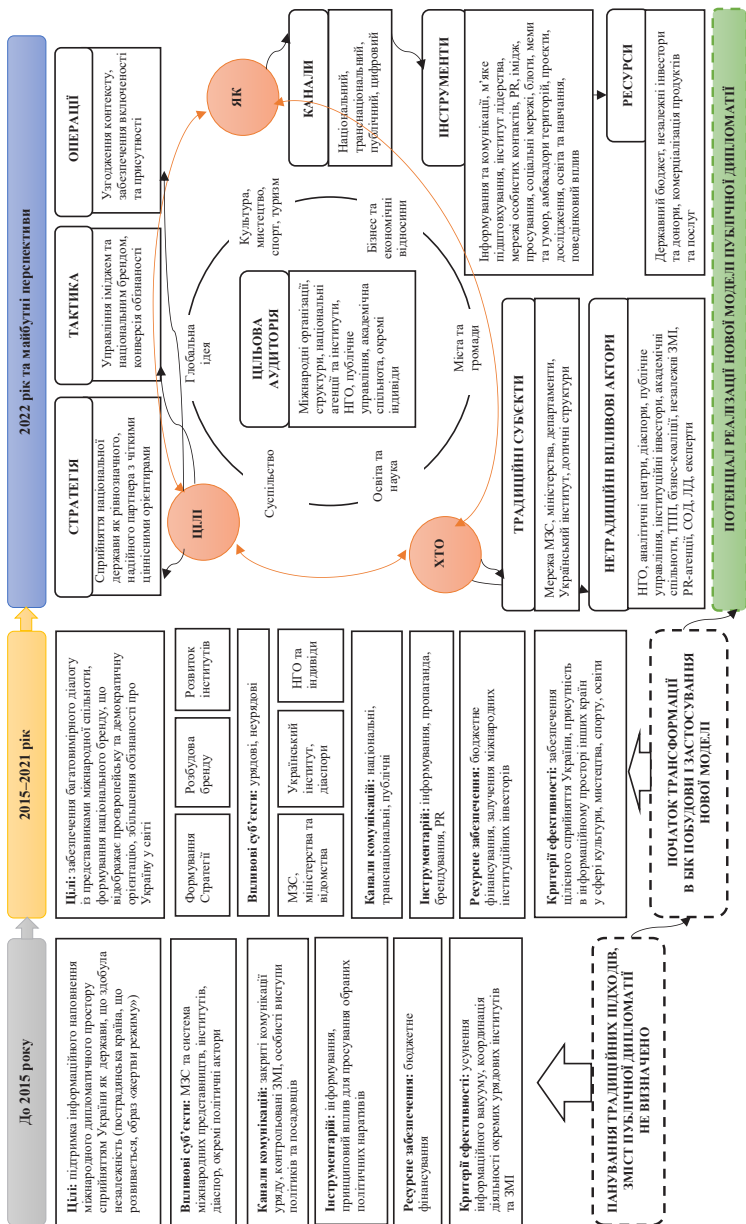

Рисунок 5.15 – Модель еволюції та перспективного розвитку публічної дипломатії України

Ажерело: складено автором

Виклики, що постали перед усім українським народом, спонукали до максимального прояву м'якої сили різноманітного кола дипломатичних акторів, насамперед, через усвідомлення значущості й масштабів загрози, відсутності достатньої для протистояння на такому рівні жорсткої сили, бажання захистити близькі суспільству демократичні цінності та орієнтацію на єднання із західним світом.

Однак, як вже було зазначено, без чіткого усвідомлення масштабів відкритих можливостей, їх структуризації, підтримки включеності задіяного кола акторів публічної дипломатії, їх інституціоналізації та оптимізації, визначення найбільш ефективних каналів взаємодії і при цьому максимального охоплення цільових аудиторій, пріоритезації методів та інструментів впливу, застосування моделі самоокупності в ресурсному забезпеченні, у кінцевому результаті наявний потенціал може бути втрачений, а поставлених цілей не досягнуто.

Тому, для формування й реалізації новітнього концепту публічної дипломатії в Україні пропонуємо зосередити увагу на практичній площині її реалізації у трьох основних аспектах: прояснення цілей, рівнів і критеріїв результативності (*цільі*), визначення та функціональна структуризація дієвих виконавців (носіїв потенціалу м'якої сили) з числа традиційних суб'єктів та нетрадиційних впливових агентів (*хто*) та забезпечення їх включеності у процеси трансляції найважливіших меседжів для захисту національних інтересів шляхом узгодженого відбору методів та інструментів впливу, каналів комунікацій, способів забезпечення ресурсної незалежності (*як*). Деталізація та прояснення базових меседжів, спрямованих на забезпечення конверсії обізнаності про Україну в суспільному просторі іноземних урядів та громад, міжнародних організацій, структур, національних інститутів та відомств й усіх інших зацікавлених стейкхолдерів, зорієнтована на досягнення вищих ступенів скоординованості та згуртованості. Розуміння контексту та досягнення єдності у звучанні наративів національної ідентичності, детальне опрацювання відмінностей у регіональному розмежуванні цільових аудиторій сприятиме однозначності в їх трактуванні та сприйнятті, а отже, поступово підвищуватиме ступінь обізнаності про Україну не лише через військові дії.

Це слугуватиме підґрунтям для подальшого напрацювання потенціалу відносин у сфері публічної дипломатії.

В Україні побудовано унікальну за своїми властивостями систему, яка може бути перетворена на дієвий інструмент залучення і просування національного бренду. Поштовх для розвитку незалежних медіа та структуризації можливостей цифрових дипломатичних каналів, розширення мережі дієвих акторів, забезпечення координації між розрізненими структурами та узгодження контексту меседжів і наративів для просування через систему комунікацій з урахуванням м'якого характеру впливу дозволить значно покращити рівень конверсії обізнаності та не втратити об'єктивні переваги в інформаційному просторі міжнародної спільноти.

Зважаючи на специфічні умови війни та інші типи глобальних загроз національній безпеці країни, основними цільовими орієнтирами національної моделі публічної дипломатії виступатимуть посилення та закріплення національного бренду України як сильного, незалежного та впливового суб'єкта на світовій політичній арені та в системі міжнародних відносин, а також всебічне подолання наслідків комуністичного минулого, втілення цілей демократизації суспільства, забезпечення захищеності національних цінностей, культурної спадщини, незважаючи на виклики військової агресії та руйнувань, спричинених війною.

Висновки до розділу 5

Аналіз практики реалізації публічної дипломатії в Україні з огляду на виклики сучасності та війну дозволив визначити її ключові особливості й сформулювати рекомендації з удосконалення. Основні висновки зводяться до такого:

- 1) визначено, що модель та система публічної дипломатії України отримала першу спонуку до формування та розвитку внаслідок подій Революції Гідності, а також подальшої анексії АРК та першої фази війни з росією на Сході України; обґрунтовано, що це формування відбувалось з урахуванням досвіду посткомуністичних країн Центральної та Східної Європи (створено

Український інститут, затверджено бренд UkraineNow, розпочато боротьбу із комуністичним минулим, сформовано інституційну основу функціонування, активно використовуються можливості культурної дипломатії, дипломатії соціальних мереж для інформаційного забезпечення реалізації пріоритетів зовнішньої політики); доведено, що під час повномасштабного вторгнення зовнішньополітичними відомствами вчасно змінено пріоритети дипломатичної комунікації, а основні меседжі зосереджені на зміні загальних наративів (від образу «жертви» до образу «борця, героя»), що забезпечило підтримку світової спільноти і хвилю розвитку системи публічної дипломатії України;

2) обґрунтовано, що причинами недосконалості підходів до побудови української системи публічної дипломатії є тривала обмеженість її ресурсного забезпечення обсягами державного фінансування, що призвело до наступних недоліків: неузгодженість міжінституційної координації та відсутність стратегічного бачення й напрямів подальшого розвитку, проблеми ресурсного забезпечення, слабка система реактивності, домінування стереотипних уявлень у сприйнятті України за кордоном, що активно підтримується ворожими країнами, недостатня включеність різноманітних акторів у процеси відстоювання національних інтересів;

3) структуровано ключові етапи розвитку публічної дипломатії в Україні шляхом виокремлення п'яти завершених стадій, та шостої незавершеної, яка характеризує стадію активізації внаслідок повномасштабного вторгнення росії та процес бурхливого вдосконалення в контексті консолідації дипломатичних зусиль усіх урядових та неурядових структур; відзначено суттєве зростання індексу м'якої сили української дипломатії впродовж 2022 року внаслідок її активного використання як інструмента протидії жорсткій агресії з боку росії, а також позитивного сприйняття діяльності її політичних і громадських лідерів; сформульовано концептуальні засади реалізації ідеї застосування почесних консульств як реакції на сучасні глобалізаційні виклики та обмеженість ресурсів, відзначено ризики застосування цього підходу;

4) доведено, що публічна дипломатія спроможна виступати дієвим інструментом протидії загрозам національної безпеки країни, відіграючи як превентивну роль стратегічного характеру, так і виявляючи

здатність включатись у процеси оперативного захисту від зовнішніх впливів; запропоновано типологізацію функціонального наповнення публічної дипломатії в контексті забезпечення національної безпеки, а саме: (1) первинна безпека, (2) стабілізаційна безпека, (3) стратегічна безпека; обґрунтовано здатність публічної дипломатії забезпечувати отримання швидкої підтримки важливих політичних рішень в умовах гібридних та прямих загроз національним інтересам з боку ворожо налаштованих об'єднань, структур, країн;

5) простежено процеси формування українського інструментарію публічної дипломатії для протидії агресії РФ, зокрема через успішну консолідацію зусиль урядових та неурядових акторів, розширення числа залучених суб'єктів, прояв прагнення до мирного вирішення конфлікту, здатність оперативно перенаправити ці зусилля в бік збільшення підтримки міжнародною спільнотою; підкреслено зростання значущості інституту лідерства (Президент, ОП, МЗС та інші відомства), а також ролі громадського суспільства у підтримці ухвалених політичних рішень шляхом активної хвилі звернень до іноземної аудиторії, цілеспрямованого створення та підсилення співзвучності цінностей відстоювання національних інтересів України;

6) обґрунтовано активізацію функціональної ролі територій та міст у реалізації м'якої сили публічної дипломатії, перетворення їх на дієвих дипломатичних акторів внаслідок дії чинників глобалізації з одного боку, та викликів воєнного часу в Україні з іншого; категоризовано формат функціонування міст в системі публічної дипломатії як розпорядника ресурсів, ланцюжка комунікацій в мережі неурядових акторів, середовища формування потенціалу м'якої сили; узагальнено роль українських міст та територій у реалізації потенціалу публічної дипломатії до та після початку повномасштабної агресії РФ шляхом визначення цілей, змісту та результату їх функціонування у ключових вимірах публічної дипломатії міст;

7) визначено роль академічної спільноти України у посиленні потенціалу м'якої сили; розкрито роль переміщених університетів як центрів трансформації міст та громад в умовах децентралізації, ключові аспекти їх утвердження як інститутів публічної дипломатії, що здатні виступати амбасадорами збереження ідентичності локальних спільнот в Україні та світі, інноваційними та технологічними хабами, сприяти розширенню мережі співробітництва

й науково-освітнього обміну; обґрунтовано специфічну роль академічних та університетських спільнот у досягненні цілей публічної дипломатії у довоєнний, воєнний та постконфліктний період;

8) структуровано базові меседжі публічної дипломатії України, спрямовані на забезпечення конверсії обізнаності про країну у стратегічній перспективі, визначено сфери їх застосування (глобальна ідея, культура, мистецтво, спорт, туризм, бізнес та економічні відносини, міста та громади, освіта та наука, суспільство), ключові канали комунікацій; обґрунтовано межі розширення інструментарію публічної дипломатії, покликано підсилити присутність України у медіа та цифровому просторі шляхом зміни риторики ЗМІ, активізації тренду співзвучності, об'єктивізації елементів інформаційного простору, мемів та інтернет гумору як інструментів підштовхування;

9) визначено напрями оптимізації українського простору публічної дипломатії, посилення його змістовного наповнення, умови та ризики застосування новітнього підходу: (1) закріплення і примноження потенціалу системи публічної дипломатії; (2) забезпечення структурованого розширення мережі акторів; (3) уточнення ключових показників та критеріїв ефективності; (4) досягнення ресурсної незалежності; (5) покращення системи і каналів комунікацій; обґрунтовано інституційну основу трансформації та підвищення ефективності публічної дипломатії;

10) розроблено модель еволюції та перспективного розвитку публічної дипломатії України, що враховує шлях її трансформації, формування підґрунтя для застосування новітнього концепту та спрямований на забезпечення конверсії обізнаності про Україну в оперативній та стратегічній перспективі; у запропонованій моделі практична площина реалізації потенціалу та нового змісту публічної дипломатії зосереджена довкола трьох основних аспектів: *цілі* (прояснення цілей, рівнів, критеріїв результативності), *хто* (визначення та функціональна структуризація дієвих виконавців з числа традиційних суб'єктів та нетрадиційних акторів), *як* (узгоджений відбір методів, інструментів, каналів комунікацій, типу ресурсного забезпечення).

ВИСНОВКИ

За результатами дослідження теоретико-методичних та науково-практичних засад формування, становлення і розвитку публічної дипломатії в умовах глобалізаційних викликів автором зроблено такі висновки:

1. Вивчення теоретико-методологічних та концептуальних засад дослідження публічної дипломатії, якими оперує сучасна політична наука, дозволило виявити традиційну дискусійність спектру понять – публічна дипломатія, дипломатичні інструменти м'якого впливу, національний брендинг, що розглядаються дослідниками сфери міжнародних відносин в якості суміжних з огляду на формування новітнього концепту дипломатичних відносин в умовах новітніх глобалізаційних викликів. Ретроспективний аналіз сутнісного та змістовного наповнення терміну «публічна дипломатія» дозволив поглибити та розширити межі науково-теоретичного обґрунтування його категорійного апарату в контексті сучасних політологічних концепцій (цільове, структурне, мультифункціональне та діяльнісне наповнення). Розмежування принципів відмінностей публічної дипломатії від суміжних понять (культурна, громадська, народна, цифрова, «парадипломатія») покладено в основу формулювання авторського трактування сучасного концепту публічної дипломатії, виокремлення її традиційної та новітньої моделі у відповідь на функціонування глобалізованого середовища міжнародних відносин, розвиток цифрових технологій, розширення чисельності недержавних дипломатичних акторів.

Порівняння методологічних принципів дослідження публічної дипломатії дозволило відзначити ознаки структурного, системного ряду, середовища та контенту, що відображають кількісні та якісні трансформації політичних акторів публічної дипломатії (залученість недержавних суб'єктів впливу, інституалізація, цільове та функціональне призначення, стратегічне сприйняття), реакцію на глобалізаційні та технологічні виклики, інтенсифікацію процесів міждержавних комунікацій, тенденцію до розмивання національного суверенітету й потребу узгодженого міждержавного опрацювання спільних проблем. Це дозволило надалі категоризувати

суб'єктів системи публічної дипломатії за функціональною роллю, ступенем інституціоналізації, масштабами впливу, напрямками та інтенсивністю взаємодії, дієвістю механізмів впровадження.

2. Визначення непрямой природи впливу, переважання інструментів підштовхування та прихованої пропаганди, «м'якої сили» як характеристик публічної дипломатії та посилення наукової уваги до цього аспекту управлінського регулювання об'єктивно дозволяє запропонувати розширення інструментарію публічної дипломатії на основі методів поведінкового менеджменту. Запропоновано впровадити у науковий обіг та імплементувати в ієрархічну структуру інститутів публічної дипломатії поняття *суб'єктів особливої довіри*, що здатні свідомо та послідовно забезпечувати змістовне наповнення власних меседжів дипломатичним контекстом, відстежувати емоційний відгук, транслявати поведінкові норми, організовувати та підтримувати систему публічного контролю.

На основі аналізу напрямів концептуалізації традиційної та нової моделі публічної дипломатії в політичній науці здійснено теоретичне осмислення різних типів акторів (традиційних дипломатичних агентів та нетрадиційних впливових суб'єктів) публічної дипломатії; каналів комунікацій (національні, транснаціональні, офіційні, публічні, цифрові), механізмів дії та практичної наповненості (забезпечення постійного багатовимірного діалогу); змісту, цілей, функціонального призначення (стратегічний та оперативний контекст); інструментів та критеріїв ефективності (від координації діяльності до рівнозначного партнерства). З огляду на це, сформульовано *авторську концепцію системи публічної дипломатії*, її формування та функціонування, що враховує дію новітніх трендів цивілізаційного розвитку та розуміється як інтегральна категорія, яка принципово функціонує у перетині з іншими вимірами зовнішньої політики та міжнародних процесів (економічний, гуманітарний, культурний, комунікативний, медійний, науковий, освітній, громадський, особистісний простір), має узгоджений з урядом характер функціонування та постановки цілей, коло впливових суб'єктів, інструментів та критеріїв ефективності.

3. За результатами аналізу наукових засад інституціоналізації системи публічної дипломатії автор дійшов висновку, що з

урахуванням трьох основних вимірів публічної дипломатії (комунікативний, стратегічний, оперативний) та обмеженості впливу її «м'яких» методів, синергетичного результату від її застосування можливо досягти незалежно від ступеня інституціоналізації суб'єктів публічної дипломатії за умови достатнього рівня автономії та самоорганізації для виконання покладених функцій, відповідності критеріям узгодження національних ідей та світових пріоритетів, володіння різноманітними каналами комунікацій, збереження високого рівня довіри суспільства, відповідності стратегічним цілям національного розвитку. Категоризовано сучасні рівні реалізації публічної дипломатії: інституційний, організаційний, локальний, індивідуальний.

Встановлено типові виміри глобалізації: (1) кросфункціональний та полісуб'єктний характер національних інтересів; (2) соціалізацію взаємовідносин; (3) посилення ролі особистості, її поведінки і людських якостей; (4) синергетичну узгодженість прямих та «м'яких» інструментів дипломатичного впливу, а також панування принципу взаємозалежності, руйнування старих кордонів і традиційного розмежування політичних проблем, доведено сумнівність звичних шляхів ведення міжнародної політики та потребу наповнення діяльності зовнішньополітичних відомств та дипломатичних служб новим сенсом у прискореному форматі. Обґрунтовано систему актуальних цілей та критеріїв ефективності роботи інститутів публічної дипломатії, зокрема: розширення числа та різновидів міжнародних акторів; посилення їх дипломатичної присутності із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій та соціальних медіа; розвиток нового міжнародного порядку денного безпеки (внутрішньої та зовнішньої); відродження традиційних геополітичних проблем конкуренції за вплив, ресурси, територію; розширення питань регулятивної дипломатії; боротьба із фрагментацією правил і норм регулювання міжнародних відносин шляхом їх систематизації.

4. Визначення концептуальних відмінностей у змісті понять «цифрова» та «публічна» дипломатія дозволило узагальнити спільне джерело їх активного розвитку – масштаби використання соціальних мереж та інших каналів цифрових комунікацій з метою трансляції дипломатичних меседжів (Facebook, Twitter,

Instagram, корпоративні сайти, партнерські мережі), що унеможливає односторонній формат взаємодії завдяки опції зворотного зв'язку та прискореній реактивності. З метою впорядкування термінологічного наповнення концепту публічної дипломатії під впливом діджиталізації та використання цифрових технологій автором сформульоване визначення понять «*твііпломатія*», «*твііпломат*», «*фейісбук-дипломатія*», «*фейісбук-дипломат*». Цифрова дипломатія розглядається як складовий елемент системи дипломатичних відносин (як офіційних, так і публічних), що зводиться до використання веб та інформаційних технологій при реалізації дипломатичних завдань, що не здатна їх замінити, однак спроможна виконувати виключно прагматичну функцію із швидкого наповнення інформаційного простору об'єктивною інформацією.

5. Виявлено об'єктивне обмеження розуміння публічної дипломатії як непрямого інструменту зв'язку уряду з громадськістю інших держав, а саме: потребу подолання бар'єру об'єднання держави з ціннісними ресурсами недержавних суб'єктів, що перетворює публічну дипломатію на серйозний виклик для міністерств закордонних справ через потребу перегляду базових засад функціонування дипломатичних служб та необхідності перегляду національних моделей дипломатії. З метою виявлення найбільш дієвих моделей формування системи публічної дипломатії країни, проаналізовано світовий досвід їх функціонування, а також категоризовано існуючі моделі за територіальною приналежністю, національними масштабами, функціональною роллю та ступенем дієвості дипломатичного інструментарію.

Компаративний аналіз моделей публічної дипломатії за територіальним розташуванням дозволив визначити загальні ознаки трансформації національних моделей публічної дипломатії в новітньому середовищі, що втілюються у прагненні набути особливого державного статусу в системі міжнародних відносин через нарощення власного потенціалу (територіального, військового, економічного, технологічного, наукового та освітнього, культурного), зміну формату та каналів трансляції цінностей, цільової аудиторії, механізмів просування, теоретичних засад та термінології при збереженні загальної мети. Ключові відмінності зберігаються у засобах досягнення цілей і методах збереження, а також інструментах

(пере)визначення та (пере)будови історичної та національної ідентичності.

6. Зважаючи на суттєве збільшення переліку акторів публічної дипломатії у глобалізованому середовищі та поширення практики включення концепції публічної дипломатії в стратегічні та організаційні документи різноманітних міжнародних організацій, розглянуто практику використання публічної дипломатії в їх діяльності та обґрунтовано функціональну роль моделей публічної дипломатії на прикладі найбільшого військово-політичного блоку країн (НАТО) та найефективніших і найбільших регіональних інтеграційних об'єднань (ЄС та АСЕАН). Сформовано каркас функціонального впровадження моделей публічної дипломатії на базі опрацювання наступних аспектів: (1) міжнародний – спільна мотивованість до задоволення потреб трансляції цінностей/бренду у взаємодії зі світовим громадянським суспільством; (2) національний – задоволення внутрішніх потреб у взаємодії з власним громадянським суспільством; (3) особистісний – індивідуальна мотивація окремих акторів до свідомого включення у процеси трансляції цінностей/бренду організації при взаємодії з обома типами аудиторій.

Дослідження дієвості інструментарію моделей публічної дипломатії здійснено за такими компонентами: вивчення громадської думки та встановлення діалогу із закордонним суспільством (listening), інформаційні кампанії для формування позитивної думки у зарубіжних країнах (advocacy), залучення (engagement), оцінювання (evaluation). Підтверджено високу результативність використання онлайн-спільнот, організаційних та особистих блогів, чатів, форумів та інших способів онлайн-комунікацій, що переважно спрямовано на інформування та збирання зворотного зв'язку від цільової аудиторії шляхом опитування, а також проведення конференцій, самітів, подій різного типу, збирання думок та поглядів експертів, представників громадянського суспільства, запровадження стипендіальних програм, літніх шкіл, конкурсів, програм академічних обмінів, грантового спільного фінансування для неурядових установ, культурних заходів. Негативною рисою виступає надмірна поширеність неінтегрованих акаунтів, що призводить до дублювання та втрати дієвості повідомлень.

7. Проаналізовано та узагальнено практичні аспекти функціонування механізмів публічної дипломатії на прикладі діяльності міжнародних інститутів, національних діаспор, академічних спільнот, що дозволило виокремити структуру та складові напрямованих механізмів, напрями їх трансформації в умовах глобалізованого середовища та діджиталізації взаємовідносин. За результатами аналізу відзначено, що в основу механізму публічної дипломатії міжнародних інститутів покладено: щільну централізовану мережеву структуру, реляційну динаміку (одночасна офлайн-та онлайн-підтримка усіх ініціатив) взаємодії, здатність до ефективного перетворення цільової аудиторії на зацікавлену сторону (Інститут Конфуція КНР), стратегічну направленість на формування політичного діалогу шляхом культурних заходів та економічної зацікавленості партнерів, практику розширення чисельності акторів публічної дипломатії, зокрема на регіональному та локальному рівні через мережу дипломатично-консульських представництв (Італійський інститут), удосконалення механізму ресурсного забезпечення та диверсифікації економічної стійкості (Британська Рада), практика використання приватних фондів (кіпрський фонд «А. Г. Левендіс»).

Дослідження підтвердило зростаючу значущість діяльності національних діаспор, що, виступаючи повноцінними акторами публічної дипломатії у взаємодії між батьківщиною та приймаючою країною, успішно втілюють функції спілкування, представництва, переговорів. Переосмислено характеристики діаспор як соціальних утворень, залежно від їх стратегічного спрямування, а саме: виокремлено ознаки функціонування діаспор як самостійних політичних акторів (режим пропаганди, посередника, представника). Розвиваючи тематику функціонування діаспор, обґрунтовано специфічні інструменти впливу (методи спрямування, корегування громадської думки, переконань, поведінки, очікувань, перспектив, сприйняття, світогляду), пов'язані із людською взаємодією, залежать від людського чинника, особистісних і психологічних аспектів, що перетворює програми обмінів, академічну мобільність та інші складові академічної і професійної співпраці на дієві механізми публічної дипломатії в межах глобалізаційних перетворень. Визначено ключові характеристики успішності обмінів

будь-якого типу в просторі публічної дипломатії: спрямованість на діалог та обмін альтернативними точками зору, сприяння руйнації бар'єрів та стереотипів, стимулювання зацікавленості, діалогу та двосторонніх контактів, відчуття відкритості та чесності взаємодії з приймаючою нацією. Специфічна роль програм обмінів, професійних, академічних та університетських спільнот у досягненні цілей публічної дипломатії полягає у можливості використання інструментів непрямого впливу, зокрема, поведінкових методів, через тісну міжособистісну співпрацю як дієвого інструменту її підсилення.

8. Простежено історичні аспекти формування та сучасні особливості розвитку публічної дипломатії в Україні, відзначено активізацію цих процесів внаслідок зовнішньої військової агресії, зокрема, наслідування практик та використання досвіду інших держав, особливо країн із подібними викликами (подолання комуністичного минулого, євроінтеграція, демократизація суспільства, протидія всебічному російському впливу, пошук власної ніші у міжнародних відносинах). Недосконалістю підходів до побудови української системи публічної дипломатії визначено тривалу обмеженість її ресурсного забезпечення обсягами державного фінансування, що призвело, на думку автора, до наступних недоліків її поточного стану: неузгодженість міжінституційної координації та відсутність стратегічного бачення й напрямів подальшого розвитку, проблеми ресурсного забезпечення, слабка система реактивності, домінування стереотипних уявлень у сприйнятті України закордоном, що активно підтримується ворожими країнами, недостатня включеність різноманітних акторів у процеси відстоювання національних інтересів.

Загалом модель функціонування системи публічної дипломатії в Україні базується на створенні Національного інституту, що опікується питаннями популяризації мови, історії, культури своєї країни, початковою стадією розбудови мережевої структури через відкриття його центрів у найважливіших країнах, завершенні розробки національного бренду країни задля залучення туристів, іноземних інвестицій, популяризації національних цінностей. Додатково Україна активно використовує можливості культурної дипломатії, а також дипломатії соціальних мереж для

інформаційного забезпечення реалізації пріоритетів зовнішньої політики, протидії російській пропаганді та промоції позитивного іміджу за кордоном.

Сформульовано концептуальні засади реалізації ідеї застосування почесних (нештатних) консульств як реакції на сучасні глобалізаційні виклики та обмеженість ресурсів для створення дипломатичних представництв у всіх країнах світу у практиці реалізації публічної дипломатії України. Додатково відзначено ризики застосування цього підходу: слабке усвідомлення почесними консулами власної ролі у моделі публічної дипломатії, застосування вагомих привілеїв та консульського імунітету для просування власних бізнес-інтересів.

9. Виокремлено функціональний зміст публічної дипломатії з точки зору національної безпеки та концепту «оборонної дипломатії» як механізму формування довіри серед громадянського суспільства інших країн до політичних рішень, дипломатичної поведінки, діяльності збройних сил, проведення військових операцій завдяки налагодженню послідовного співробітництва у межах міждержавної безпеки та військових угод (зміцнення інститутів, стратегічний діалог та обмін інформацією, забезпечення стабільності, покращення демократичного цивільного контролю).

Відзначено зростання ролі особистості та її здатності до прояву лідерської поведінки й масштабного використання цифрових технологій підтримки політичних наративів, що відповідають потребам захисту національних інтересів України з моменту повномасштабного вторгнення російської федерації. Як найбільш дієві методи впливу системи публічної дипломатії в цей період виділено наступні: щоденні звернення до урядів та громадянського суспільства інших країн, активізація усіх доступних каналів комунікації, зокрема особистісних на рівні простих громадян, відкрите спілкування з представниками міжнародних неурядових організацій, корпорацій та малого підприємництва, громад, міст, локальних урядових і неурядових інституцій, лідерами думок, а також активне функціонування діаспор на засадах спільної кооперації сформувало додатковий вагомий тиск в офіційному дипломатичному полі. Автор відзначає, що саме у цих процесах яскраво проявили себе методи поведінкового впливу через діяльність суб'єктів особливої

довіри, спроможних виступати одночасно лідерами суспільної думки та визнаними експертами, професіоналами певного напрямку діяльності, забезпечувати свідому трансляцію змістовних меседжів дипломатичного характеру.

10. Розглянуто можливості активізації їх функціонування територіальних громад та міст як важливих акторів публічної дипломатії в умовах глобалізації та діджиталізації суспільства, коли акценти впливу зміщуються в бік локальних центрів прийняття рішень, що відкриває для них нові напрями міжнародного співробітництва та взаємодії через систему спільних проєктів, грантової підтримки, розвитку торгівлі та бізнесу, захисту й збереження історичних цінностей та культурної спадщини, прямий діалог із громадами. Доведено цільове спрямування міст та громад до забезпечення прозорості управління та залучення фінансових ресурсів від міжнародних інституцій через удосконалення власних стратегій розвитку таким чином, щоб досягти максимального ступеня довіри та підтримки не лише з боку цільової організації, а й громад і територіальних об'єднань (більш тривалі та стійкі типи міжнародних взаємин). До ключових інструментів локальної публічної дипломатії (міста та громади) запропоновано віднести: (1) реактивну систему інформування та забезпечення обізнаності; (2) застосування інструментів підштовхування, пояснення, експертної думки як засобів політичного тиску; (3) розвиток міждієвських мереж та партнерської співпраці у різних сферах, програми обміну знаннями та досвідом, діяльність академічних спільнот і технологічних хабів тощо; (4) набуття містами реального функціонального змісту.

У межах формування локальних центрів публічної дипломатії також проаналізовано роль академічних спільнот, що розглядаються як новітня рушійна сила публічної дипломатії України. Навчальні заклади активно долучаються до наукового та фахового забезпечення й здійснення експертизи при підготовці нормативних документів розвитку міст та громад, можуть виступати джерелом формування додаткових надходжень у бюджет, здійснювати соціально-економічний вплив на трансформацію громад завдяки функціонуванню спеціалізованих освітніх центрів, проведення наукових досліджень, наукового супроводу діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, міжнародні проєкти

університету, перетворення на платформу проведення важливих міжнародних, суспільно-політичних форумів, конференцій тощо, сприяння приверненню уваги до міста та регіону, залученню інвестицій, міжнародної експертизи тощо. Обґрунтовано важливу роль закладів вищої освіти та академічних спільнот України, що через розвиток міжнародного напрямку своєї діяльності, можуть виступати важливими акторами публічної дипломатії країни, впливаючи на двосторонні зв'язки України з низкою визначальних європейських країн та міжнародних організацій, та сприяти їх інтенсифікації в умовах війни.

11. За підсумками дослідження окреслено перспективи оптимізації українського простору публічної дипломатії та посилення його змістовного наповнення через: (1) розширення мережі акторів публічної дипломатії, зокрема активізацію ролі громад та міст, академічних спільнот, представників бізнесу, суб'єктів особливої довіри, інших недержавних об'єднань; (2) посилення міжвідомчої та міжрівневої координації, забезпечення системності співпраці, окреслення інституційних меж закріплення суб'єктності акторів публічної дипломатії; (3) забезпечення сталості та джерел фінансування проектів та заходів публічної дипломатії, зокрема шляхом розробки механізмів комерціалізації діяльності та залучення зацікавлених бізнес-структур; (4) налагодження моніторингу дієвості та результативності ініціатив просування державних інтересів за кордоном, відповідності обраним критеріям та завданням; (5) визначення принципів формування, змістовного наповнення та оптимізація каналів поширення меседжів досягнення зовнішньополітичної привабливості України.

Побудовано прогностичну модель розвитку публічної дипломатії в Україні, уточнено, що в специфічних умовах війни та інших типів глобальних загроз національній безпеці країни цільовими орієнтирами виступатимуть посилення та закріплення національного бренду України як сильного, незалежного та впливового суб'єкта на світовій політичній арені та в системі міжнародних відносин, всебічне подолання наслідків комуністичного минулого, втілення цілей демократизації суспільства, забезпечення захищеності національних цінностей, культурної спадщини та інші.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 7 мільйонів дітей війни в Україні. *Saveschools in ua*: website. URL: <https://saveschools.in.ua/>
2. Азаров Н. Я., Ярошенко Ф. А., Бушуєв С. Д. Інноваційні механізми управління програмами розвитку : монографія. Київ : Самміт-Книга, 2011. 528 с.
3. Балабанов К. В., Трофименко М. В. Зовнішньоекономічна складова діяльності дипломатичної служби України. *XIX Міжнародний науково-практичний семінар «Проблеми розвитку зовнішньоекономічних зв'язків і залучення іноземних інвестицій: регіональний аспект»* : збірка наукових праць. Донецьк : ДонНУ, 2013. С. 19–22.
4. Балабанов К. В., Трофименко М. В. Інститут почесних (нештатних) консулів. *Актуальні проблеми міжнародних відносин : збірник наукових праць*. Київ : Київський національний університет імені Тараса Шевченка Інститут міжнародних відносин. 2012. Вип. 105. Ч. I. С. 9–14.
5. Балабанов К. В., Трофименко М. В. Міжнародна діяльність як умова конкурентоспроможності університетів України (досвід Маріупольського державного університету). *Інтернаціоналізація як фактор конкурентоспроможності сучасного університету*. Маріуполь : МДУ, 2017. С. 153–205.
6. Балабанов К. В., Трофименко М. В. Публічна дипломатія США після 11 вересня 2001 року. *Україна Дипломатична = Diplomatic Ukraine* : наук. щорічник. Київ, 2016. Вип. 17. С. 728–744.
7. Балабанов К. В., Трофименко М. В. Дипломатія як чинник розвитку зовнішньоекономічного співробітництва. *Проблеми розвитку зовнішньоекономічних зв'язків і залучення іноземних інвестицій: регіональний аспект*: збірка наукових праць. Донецьк : ДонНУ, 2014. С. 18–21.
8. Балабанов К. В., Светлакова М. А. Сучасна партійна система Італії: політологічний аналіз: монографія. Маріуполь : МДУ, 2017. 210 с.
9. Балабанов К. В., Трофименко М. В. Структура публічної дипломатії США. *Україна Дипломатична = Diplomatic Ukraine* : наук. щорічник. Київ, 2014. Вип. 15. С. 709–719.

10. Балабанов К. В., Трофименко М. В. «Публічна дипломатія» як відповідь на виклики сучасності. *Україна Дипломатична – 2013* : науковий щорічник. 2013. Вип. 14. С. 989–1007.
11. Балабанов К. В., Трофименко М. В. Українсько-кіпрські відносини (політико-правові аспекти). *Український часопис міжнародного права*. 2013. № 2. С. 38–45.
12. Банс В. Порівняльна демократизація, широкі та обмежені узагальнення. *У пошуках правильної парадигми: Концептуальні перспективи посткомуністичного переходу у країнах Східної Європи* / пер. з англ.; за ред. Д. Гузіни ; гол. ред. серії і автор передм. Дж. Перлін; наук. ред. О. Кокорська. Київ : Видавництво «Ай Бі», 2003. 342 с.
13. Бжезінський З. Стратегічне бачення: Америка і криза світової влади. Львів : Літопис, 2012. 168 с.
14. Бироваш М. Консульський збір. *Кореспондент*. 2008. № 38. С. 34–36.
15. Бруз В., Хаммаршельд Д. Українська дипломатична енциклопедія / Ред. кол. Л. В. Губерський (голова) та ін. Київ : Знання України, 2004. Т. 2 : М–Я. 812 с.
16. Булатова А., Грибніненко О. Вплив системи освіти та охорони здоров'я на рівень соціальної безпеки країн у контексті глобальних цілей сталого розвитку. *Журнал європейської економіки*. 2020. Т. 19. № 1. С. 27–47.
17. Бульбенюк С. С. Соціопсихологічна природа політичної влади : монографія. Київ : КНЕУ, 2013. 215 с.
18. Веденеев Д. В., Семенюк О. Г. Організаційно-управлінський механізм розбудов та діяльності структур інформаційно-психологічного протидіювання Збройних Сил України (2007–2021 рр.). *Право та державне управління*. 2022. № 3. С. 147–152.
19. Висоцький О. Ю. Публічна дипломатія. *Новітня політична лексика (неологізми, okazіоналізми та інші новотвори)* / І. Я. Вдовичин, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов та ін. ; за заг. ред. Н. М. Хоми. Львів : Новий Світ-2000, 2015. 492 с.
20. Висоцький О. Ю., Висоцька О. Є. Технології публічної дипломатії: методологічні принципи та практичний потенціал. *Epistemological studies in Philosophy, Social and Political Sciences*. 2020. № 3 (1). С. 139–147.

21. Віденська Конвенція про консульські відносини (Відень, 24 квітня 1963 року). *Платформа ЛІГА:ЗАКОН* : вебсайт. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU63K02R>
22. Власова І., Калашнікова С., Оржель О., Рябченко В., Трима К., Червона Л. Теоретичні основи реалізації соціальної відповідальності університетів: препринт (аналітичні матеріали). Київ : Інститут вищої освіти НАПН України, 2021. DOI: <https://doi.org/10.31874/978-617-7644-52-0-2021>
23. Гавриленко І. Особливості здійснення публічної та культурної дипломатії США. *European Historical Studies*. 2016. № 4. С. 59–70.
24. Гавриленко І. І. Геополітичний вимір публічної дипломатії США. *Міжнародні відносини. Серія «Політичні науки»*. 2014. № 3. С. 25–38.
25. Гелд Д., Мак-Грю Е. Глобалізація / антиглобалізація = Globalization / Anti-Globalization / пер. з англ. І. Андрущенко. Київ : К.І.С., 2004. 178 с.
26. Генеральний директор Директорату публічної дипломатії Міністерства закордонних справ України. Оголошення про вакансію. *Офіційний урядовий портал*. URL: <https://career.gov.ua/site/view-vacantion?id=18152>
27. Головка І. К. Підходи до інтерпретації дефініцій «регіоналізація» і «парадипломатія» у сучасному науковому дискурсі. *Політикус* : науковий журнал. 2017. Вип. 6. С. 122–127.
28. Гребешкова О. М., Некрасова Т. С. Транснаціональні корпорації в економіці держави: важелі впливу та наслідки для розвитку. *Стратегія економічного розвитку України*. 2016. № 38. С. 11–29.
29. Гуцал С. А. Публічна дипломатія та стратегічні комунікації: визначення концептуальних основ. *Міжнародні відносини. Серія: Політичні науки*. 2015. № 9.
30. Департамент публічної дипломатії та комунікацій Міністерства закордонних справ України. *Міністерство закордонних справ України* : офіційний сайт. URL: <https://mfa.gov.ua/pro-ministerstvo/struktura/strukturni-pidrozdili/politichnij-departament>

31. Дерев'янка І. Ієрархія держав як прояв асиметрії в міжнародних відносинах. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія: Питання політології*. 2021. Вип. 39. С. 80–87. DOI: 10.26565/2220-8089-2021-39-10
32. Деякі питання форми знака (бренда) України : Постанова Кабінету Міністрів України від 10 травня 2018 року № 416. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/416-2018-%D0%BF/conv>.
33. Дистанційне навчання українознавчих курсів для учнів з тимчасово окупованих територій. Курс на платформі Moodle. URL: <http://moodle.mdu.in.ua/course/index.php?categoryid=439>
34. Довідник НАТО. 1110 Brussels, Belgium : NATO Public Diplomacy Division, 2006. С. 15.
35. Допомога міст-побратимів України: хто і як підтримує наші міста. *Transparent Cities* : вебсайт. URL: <https://transparentcities.in.ua/articles/dopomoha-mist-pobratymiv--ukraini-khto-i-yak-pidtrymuie-nashi-mista>
36. Дохід України від іноземних студентів за період їх навчання становить понад 3 мільярди доларів США – Український державний центр міжнародної освіти. *Міністерство освіти і науки України* : офіційний сайт. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/dohid-ukrayini-vid-inozemnih-studentiv-za-period-yih-navchannya-standovit-ponad-3-milyardi-dolariv-ssha-ukrayinskij-derzhavnij-centr-mizhnarodnoyi-osviti>
37. Драч М. Як діє американська публічна дипломатія в Росії і Грузії? «*Радіо Свобода*» : офіційний сайт. URL: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/1114389.html>.
38. Дубов Д. В. Публічна дипломатія США в добу Холодної війни. Як США завойовували «серця і розум людей» (у дзеркалі розсекречених документів ЦРУ) : аналіт. доп. Київ : НІСД, 2020. 164 с.
39. *Європейська дипломатія у ХХІ столітті* : матеріали ІІІ Науково-практичного круглого столу. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2021. 137 с.
40. Єрмоленко А. М. Габермас Ю. Про суб'єкта історії. Деякі міркування щодо хибних альтернатив. Комуникативна практична філософія: підручник. Київ : Лібра, 1999. С. 346–354.

41. Звіт про діяльність центрів допомоги «Я-Маріуполь» за період 24.06–26.06.2022 року. *Платформа благодійної допомоги Я-Маріуполь* : офіційний сайт. URL: <https://mhhelp.org.ua/2022/06/28/zvit-na-26-06-2022/>
42. Звіт про сприйняття України у світі за 2022 рік. *Brand Ukraine* : вебсайт. URL: <https://brandukraine.org.ua/uk/analytics/zvit-pro-spriinyattya-ukrayini-u-sviti-2022/>
43. Земзюліна Н. І., Захарченко М. В. Інституалізація публічної дипломатії: світовий та український досвід. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2021. № 8. С. 8–22. DOI: <https://doi.org/10.31866/2616-745x.8.2021.248185>
44. Знайти місто-побратим: коротка інструкція для ОМС. *Громадська організація «Центр спільних дій»*. URL: <https://centreua.org/wp-content/uploads/2023/02/Znajty-misto-pobratyma.-Korotka-instruktsiya-dlya-OMS.pdf>
45. Зовнішній фронт. Як українська дипломатія працює під час війни з Росією. *РБК Україна* : офіційний сайт. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/vneshniy-front-ukrainskaya-diplomatiya-rabotaet-1656539404.html>
46. Ільницький Д. О. Глобальна конкуренція в науково-освітньому просторі: інтелектуально-ресурсний вимір : дис. ... д-ра екон. наук. Київ : ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана», 2016. 512 с.
47. Іноземні дипломатичні установи в Україні. *Міністерство закордонних справ України* : офіційний сайт. URL: <https://mfa.gov.ua/diplomatichni-ustanovi/inozemni-diplomati-chni-ustanovi-v-ukrayini>
48. *Інститут аналітики та адвокації* : офіційний сайт. URL: <https://iaa.org.ua/>.
49. Історія громадянських рухів в Україні: Українська діаспора: боротьба за незалежність далеко за межами Батьківщини. *Дім громадянського суспільства*: офіційний ресурс проекту. URL: <https://home.ednannia.ua/online-studio/articles/ukrayinska-diaspora-borotba-za-nezalezhnist-daleko-za-mezhamy-bat-kivshhyny>
50. Історія Маріупольського університету. *МДУ* : офіційний сайт. URL: <https://mu.edu.ua/uk/history>

51. Калашнікова С., Власова І. Розширення фінансової автономії університетів як інструмент підвищення їх соціальної відповідальності. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2022. Вип. 13. С. 55–69. DOI: <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2022-13-55-69>
52. Кліффорд Дж. Діаспори. *Культурна антропологія*. 1994. № 9 (3). С. 302–338.
53. Коротков Д. С. Публічна дипломатія – як інструментарій зовнішньої політики Китаю. *Китайська цивілізація: традиції та сучасність* : матеріали XIV міжнар. наукової конф., 5 лист. 2020 р. Київ : Видавничий дім «Гельветика», 2020. С. 199–203.
54. Кравченко В. МЗС з обмеженою відповідальністю. *Дзеркало тижня*. Вип. 1277. 11–17 січня 2020 р. URL: https://dt.ua/internal/mzs-z-obmezhenouy-vidpovidalnisty-u-335604_.html/
55. Кукалець О. Є. Публічна дипломатія в теорії міжнародних відносин. *Серія: Міжнародні відносини*. 2020. Вип. 5. С. 141–147.
56. Лимонова Е. М., Архіпова К. С. Транснаціональні корпорації: основні етапи розвитку та регулювання їхньої діяльності в умовах глобалізації. *Європейський вектор економічного розвитку*. 2014. № 1. С. 93–101.
57. Макаренко Є. А., Кучмій О. П. Публічна дипломатія. *Українська дипломатична енциклопедія: у 2-х т.; редкол.: Л. В. Губерський та ін.* Київ : Знання України, 2004. Т. 1. 760 с. С. 384.
58. Маріуполь: стратегія розвитку – 2021. *Маріупольська міська рада*. URL: <http://frm.com.ua/uploads/files/strategy.pdf>
59. Матлай Л. С. Нова публічна дипломатія у світовому сприйнятті образу держави (на прикладі Республіки Корея). *Вісник НТУУ КПІ. Політологія. Соціологія. Право*. 2014. № 3/4 (23/24). С. 162–165.
60. *Міністерство закордонних справ України*: офіційна сторінка у мережі фейсбук. URL: <https://www.facebook.com/UkraineMFA>.
61. Мороз Ю., Твердохліб Ю. Інформаційно-психологічні операції в умовах ведення психологічної війни. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*. 2016. Вип. 38. С. 97–105.
62. Мостова Д. Ю. Різновиди публічної дипломатії в публічному управлінні. *Держава та регіони*. 2020. № 1 (69). С. 18–23.
63. Най Дж. С. Нова публічна дипломатія. *День*. 2010. № 28.

64. Наказ про утворення експертної комісії державної установи «Український інститут». *Міністерство зовнішніх справ України*: офіційний сайт. URL: <https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/nakaz-eksperti-275-010721.pdf>
65. Народна дипломатія під час війни в Україні. Історія, сучасний стан, основні напрями втілення, реальні приклади / Петков С. В. та ін. Київ : ВД «Професіонал», 2022. 302 с.
66. Ніколаєв Є., Рій Г., Шемелинець І. У чужих стінах: як долають проблеми переміщені університети. *Вокс Україна* : вебсайт. URL: <https://voxukraine.org/u-chuzhyh-stinah-yak-dolayut-problemy-peremishheni-universytety/>
67. Одотюк В. Глобалізація і локалізація: від теорії до практики. *Ефективна економіка*, 2021. № 11. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=9527>
68. Окладна М. Г., Стеценко В. Ю. Роль цифрової дипломатії в сучасній зовнішній політиці держави. *Право та інноваційне суспільство*. 2020. № 2 (15). С. 13–17.
69. Опришко В. Ф. Міжнародне економічне право і процес: монографія. Київ : Парламентське вид-во, 2014. 518 с.
70. Основні принципи роботи з брендом UkraineNow : бренд-бук. *Урядовий портал*: офіційний сайт. Архів. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/osnovni-principi-roboti-z-lbrendom-ukrainenow>
71. Основні результати діяльності публічної дипломатії МЗС у 2017–2018. *Офіційний сайт Міністерства зовнішніх справ України*. URL: <https://mfa.gov.ua/mediafiles/files/misc/2018-12-21/PD2017-2018.pdf>
72. Павліха Н., Шуляк А. Публічна дипломатія задля безпеки сталого розвитку. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2022. № 2 (13). С. 162–175.
73. Павлова Т. С., Шамраєва В. М. Інструменти публічної дипломатії США. *Журнал «Політикус»*. 2017. № 6. С. 142–146.
74. Пархомчук О., Коппель О. Глобальна політика: ретроспективний і прогностичний дискурс. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2022. Вип. 39. С. 142–146.
75. Переміщені університети Донбасу: час готуватися до повернення. *Громадське радіо* : офіційний портал URL:

- <https://hromadske.radio/podcasts/hromadska-hvylya/peremishcheni-university-donbasu-chas-gotuvatysya-do-povernennya>
76. Пилюпенко Я. Вихід міжнародних бізнесів з російського ринку: чи є прогрес? *Портал «Дозорро»* : вебсайт. URL: <https://dozorro.org/blog/vihid-mizhnarodnih-biznesiv-z-rosijskogo-rinku-chi-ye-progres>
 77. Південний схід України в умовах суспільно-політичної кризи : монографія / Балабанов К. В., Пашина М. П., Трофименко М. В. та ін. ; за ред. К. В. Балабанова. Маріуполь : МДУ, 2018. 375 с.
 78. Підсумки 2022 року та очікування щодо 2023 року. *Національний інститут стратегічних досліджень*: офіційний сайт. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/pidsumky-2022-roku-ta-ochikuvannya-shchodo-2023-roku>
 79. Підсумки року: Україна здійснила стратегічний прорив у дипломатії сучасності. *Укрінформ* : офіційний сайт. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3635494-pidsumki-roku-ukraina-zdijsnila-strategicnij-perelom-u-diplomatii-sucasnosti.html>
 80. Платонова А. Володимир Шейко: «Український інститут представлятиме інтереси і цінності сучасної української політичної нації». *LB.ua* : офіційний вебсайт. URL: https://lb.ua/culture/2018/06/13/400222_volodimir_sheiko_ukrainskiy.html.
 81. Понад половина дітей України вимушено покинула свої домівки після місяця війни – ЮНІСЕФ. *Unisef Україна*. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/more-half-ukraines-children-displaced-after-one-month-war>
 82. Попович Т. П., Шаварин А. Т. Права людини, пов'язані з розвитком цифрових технологій: окремі аспекти. *Конституційно-правові академічні студії*. 2020. № 1. С. 30–36.
 83. Почепцов Г. Г. Стратегічні комунікації: стратегічні комунікації в політиці, бізнесі та державному управлінні : навч. посіб. для студ. і спір. Київ : Альтерпрес, 2008. 219 с.
 84. Про Британську Раду в Україні. *British Council* : офіційний сайт. URL: <http://www.britishcouncil.org.ua/about/british-council-ukraine>.
 85. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону

- пропаганди їхньої символіки : Закон України від 9 квітня 2015 року № 317-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19>.
86. Про Наглядову раду державної установи «Український інститут» : Наказ Міністерства закордонних справ України від 20 квітня 2018 року № 181. URL: https://mfa.gov.ua/mediafiles/files/misc/2018-04-20/2018-04-20_nakaz181.pdf.
87. Про нештатних (почесних) консулів України : Указ Президента України № 150/97 від 17.02.1997. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/150/97#Text>
88. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України» : Указ Президента України від 24 вересня 2015 року № 555/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555/2015>.
89. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 березня 2016 року «Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України» : Указ Президента України від 14 березня 2016 року № 92/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92/2016>.
90. Про утворення державної установи «Український інститут» : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 червня 2017 р. № 430-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430-2017-%D1%80>
91. Програма ЄС Еразмус+: Напрями конкурсів. *Національний Еразмус+ офіс – Україна* : офіційний сайт. URL: <https://erasmus-plus.org.ua/programa-yes-erazmus/napryamy-konkursiv/>
92. Промови та звернення. *Президент України*: офіційне інтернет-представництво URL: <https://www.president.gov.ua/news/speeches>
93. Птащенко О. В., Пастушенко А. О., Курцев О. Ю., Кулініч А. С. Українська публічна дипломатія: минуле, сьогодення і перспективи. *Вісник Східноукраїнського університету імені Володимира Даля*. 2021. № 3 (267). С. 79–83.
94. Резолюція 1877 (2012) Парламентської Асамблеї «Захист свободи слова та інформації в Інтернет та онлайн ЗМІ». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz2/docs/1466_rez_1877.htm
95. Рейтинг публічної дипломатії Інституту світової політики. Київ, 2020. URL: <http://iwp.org.ua/wp-content/uploads/2020/02/789.pdf>

96. Республіка Індія: потуга, що зростає. Перспективи розвитку українськоіндійських відносин : аналіт. доп. / О. Александров, Н. Гавриленко, А. Гриценко, О. Давимука, М. Замікула, В. Орлик та ін. ; наук. ред. М. Паламарчука. Київ : НІСД, 2022. 88 с. URL: <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2022.10>
97. Руднева В. Публічна дипломатія: теоретичні основи застосування нової інформаційно-комунікаційної технології в державному управлінні. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2012. Вип. 1. С. 147–153.
98. Семененко Т. Транснаціональні корпорації як провідна рушійна сила глобалізаційних процесів в сучасних кризових умовах. *Ефективна економіка*. 2017. № 7. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6380>
99. Сивак Т. В. Публічна дипломатія як інтеграційний компонент стратегічних комунікацій у публічному управлінні. *Право та державне управління*. 2019. № 3 (36). Т. 2. С. 98–104. URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/3_2019/tom_2/17.pdf
100. Сивак Т. В. Стратегічні комунікації у системі публічного управління України : монографія. Київ : НАДУ, 2019. 338 с.
101. Соколова К. В. Меми як засіб комунікації в Інтернет-середовищі. *Гуманітарний часопис*. 2012. № 1. С. 118–123.
102. Статут державної установи «Український інститут» (нова редакція) : Наказ Міністерства закордонних справ України від 27 січня 2021 року № 29. URL: <https://ui.org.ua/wp-content/uploads/2022/01/nakaz-statut-29-270121.pdf>
103. Статут державної установи «Український інститут» : Наказ Міністерства закордонних справ України від 28 лютого 2018 року № 29. URL: https://mfa.gov.ua/mediafiles/files/misc/2018-03-01/2018-03-01_nakaz103.pdf.
104. Стратегія публічної дипломатії Міністерства закордонних справ України на 2021–2025 роки. *Міністерство закордонних справ України*. URL: <https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%97/public-diplomacy-strategy.pdf>
105. Сухорольська І., Климчук І. Громадська (публічна) дипломатія в умовах агресивної війни Росії проти України. *Вісник Львівського університету*. 2022. Вип. 45. С. 322–331.

106. Тарасюк Ю. М., Шаглі Г. І. М'яка сила Турецької Республіки: культурно-освітні аспекти. *Політичне життя*. 2021. № 4. С. 95–101.
107. Тищенко-Тишковець О. М. Трансформація публічної дипломатії Сполучених Штатів Америки: від легітимізації «жорсткої сили» до побудови діалогу зі світом. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. *Політологія. Соціологія. Право*. 2009. № 4. С. 28–32.
108. Трофименко М. Публічна дипломатія України. *Особливості інтеграції країн у світовий економічний та політико-правовий простір*: Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції, м. Маріуполь, 07 грудня 2018 р. / за заг. ред. О. В. Булатової, Ю. І. Чентукова. Маріуполь : МДУ, 2018. С. 9–14.
109. Трофименко М. Університети України в умовах повномасштабної військової агресії росії: загрози, виклики та нові перспективи. *Університети і лідерство*. 2022. № 14. С. 5–19.
110. Трофименко М. В. Антиглобалістський рух: політологічний аналіз : монографія / ред.: К. В. Балабанов ; Маріупол. держ. ун-т. Донецьк : Вид-во «Ноулідж» (донецьке відділення), 2012. 180 с.
111. Трофименко М. В. Британська Рада як інструмент публічної дипломатії Великої Британії. *Історико-політичні проблеми сучасного світу : зб. наук. ст.* Чернівці : Рута, 2017. Т. 35–36. С. 305–312.
112. Трофименко М. В. Визначення впливу зовнішньоторговельної складової на формування національної економічної безпеки. *Формування міжнародної економічної безпеки в сучасних умовах* : кол. монографія / за заг. ред. О. В. Булатової. Маріуполь : МДУ, 2020. С. 66–77.
113. Трофименко М. В. Виникнення та еволюція поняття «публічна дипломатія». *Тенденції розвитку сучасної системи міжнародних відносин та світового політичного процесу* : зб. матеріалів VIII Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф., м. Маріуполь, 25 трав. 2018 р. / за заг. ред. К. В. Балабанова. Маріуполь, 2018. С. 156–161.
114. Трофименко М. В. Від стабілізації до прориву: кейс Маріупольського університету. *Особистість, університет,*

- суспільство: виклики взаємодії та розвитку* : матеріали І Міжнар. наук.-практ. конф., 30 листоп. 2022 р. / за заг. ред. С. Калашнікової, Н. Базелюк. Київ : Ін-т вищої освіти НАПН України, 2023. С. 55–57. DOI: <https://doi.org/10.31874/REDU.Conf.2022>
115. Трофименко М. В. Вплив антиглобалістського руху на розвиток процесу глобалізації та формування системи міжнародних відносин. *Науковий вісник Дипломатичної академії України : наук. журнал*. Київ, 2012. Вип. 18 : Реструктуризація глобального простору: історичні імперативи та виклики : спецвип. С. 257–262.
116. Трофименко М. В. Глобалізація: підходи, школи, визначення. *Тенденції розвитку сучасної системи міжнародних відносин та світового політичного процесу* : зб. матеріалів ІІ Інтернет-конф., 16 берез. 2012 р. / під заг. ред. К. В. Балабанова. Маріуполь, 2012. С. 49–56.
117. Трофименко М. В. Департамент закордонних справ і торгівлі в контексті реалізації публічної дипломатії Австралії. *Україна у світовому історичному просторі* : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 21 квітня 2017 / під заг. ред. К. В. Балабанова ; Маріуп. держ. ун-т. Маріуполь : МДУ, 2017. С. 222–227.
118. Трофименко М. В. Дипломатична служба Великої Британії. *Тенденції розвитку сучасної системи міжнародних відносин та світового політичного процесу* : зб. матеріалів ІІІ інтернет-конференції, м. Маріуполь, 29 берез. 2013 р. Маріуполь : МДУ, 2013. С. 178–187.
119. Трофименко М. В. Діаспора як об'єкт та суб'єкт публічної дипломатії. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 2019. Т. 39. С. 92–101.
120. Трофименко М. В. Досвід публічної дипломатії Норвегії. *Актуальні проблеми науки та освіти* : зб. матеріалів ХХ підсумкової наук.-практ. конф. викладачів / за заг. ред. К. В. Балабанова ; Маріуп. держ. ун-т. Маріуполь, 2018. С. 150–156.
121. Трофименко М. В. Забезпечення національної безпеки у Донецькій та Луганській областях: політико-правовий аспект. *Південний Схід України в умовах суспільно-політичної кризи* :

- кол. моногр. / за ред. К. В. Балабанова. Маріуполь : МДУ, 2018. С. 171–194.
122. Трофименко М. В. Інститут заступника держсекретаря з публічної дипломатії США. *Актуальні проблеми науки та освіти* : зб. матеріалів XVII підсумкової наук.-практ. конф. викладачів, м. Маріуполь, 30 січ. 2015 р. / за заг. ред. К. В. Балабанова. Маріуполь : МДУ. 2015. С. 426–429.
123. Трофименко М. В. Інститут Конфуція, як механізм реалізації публічної дипломатії Китайської Народної Республіки. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія*. 2016. Вип. 15. С. 335–345.
124. Трофименко М. В. Інститут почесних консулів в Україні. *Українська державність: історія і сучасність* : зб. матеріалів всеукр. наук.-практ. конф. молодих вчених, м. Маріуполь, 23 листоп. 2012 р. / за ред. К. В. Балабанова. Маріуполь, 2012. С. 222–223.
125. Трофименко М. В. Інституціоналізація публічної дипломатії України. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія*. 2018. № 22–23. С. 267–282.
126. Трофименко М. В. Історія формування публічної дипломатії Німеччини. *Актуальні проблеми науки та освіти* : зб. матеріалів XVIII підсумкової наук.-практ. конф. викладачів, м. Маріуполь, 5 лют. 2016 р. / за заг. ред. К. В. Балабанова. Маріуполь, 2016. С. 172–175.
127. Трофименко М. В. Італійський інститут культури як інструмент публічної дипломатії Італії. *Україна у світовому історичному просторі* : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф.; м. Маріуполь, 24 квітня 2020 р. / під заг. ред. К. В. Балабанова. Маріуполь : МДУ, 2020. С. 21–26.
128. Трофименко М. В. Комерційна діяльність Британської Ради як засіб покриття дефіциту державного фінансування. *Особливості інтеграції країн у світовий економічний та політико-правовий простір* : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 8 груд. 2017 р. / за заг. ред. О. В. Булатової. Маріуполь : МДУ, 2017. С. 45–48.
129. Трофименко М. В. Маріупольський державний університет як центр трансформації міста Маріуполь. *Вісник Маріупольського*

- державного університету. *Серія : Історія. Політологія*. 2020. Вип. 28–29. С. 270–281.
130. Трофименко М. В. Місце і роль держави в сучасній системі міжнародних відносин. *Особливості інтеграції України у світовий економічний та політико-правовий простір* : матеріали VIII Всеукр. наук.-практ. конф. молодих вчених, м. Маріуполь, 7 груд. 2012 р. / уклад.: О. А. Беззубченко та ін. ; за заг. ред. О. В. Булатової. Маріуполь : МДУ, 2012. С. 25–28.
131. Трофименко М. В. Національна модель традиційної та публічної дипломатії: досвід США. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія*. 2014. Вип. 9. С. 140–159.
132. Трофименко М. В. Нова публічна дипломатія Сполучених Штатів Америки. *Україна і світ: проблеми історії* : зб. матеріалів всеукр. наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 28 листоп. 2014 р. / за ред. К. В. Балабанова. Маріуполь, 2014. С. 184–186.
133. Трофименко М. В. Нова публічна дипломатія. *Україна і світ: проблеми історії*: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. м. Маріуполь, 29 листоп. 2013 р. / під заг. ред. К. В. Балабанова. Маріуполь : МДУ, 2013. С. 254–257.
134. Трофименко М. В. Особливості діяльності державної установи «Український інститут». *Актуальні проблеми науки та освіти* : зб. матеріалів XXI підсумкової наук.-практ. конф. викладачів МДУ, м. Маріуполь, 1 лют. 2019 р. / за заг. ред. К. В. Балабанова ; Маріуп. держ. ун-т. Маріуполь, 2019. С. 101–103.
135. Трофименко М. В. Особливості розвитку публічної дипломатії в країнах Центральної та Східної Європи. *Україна у світовому історичному просторі* : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 20 квіт. 2018 р. / за заг. ред. К. В. Балабанова ; Маріуп. держ. ун-т. Маріуполь : МДУ, 2018. С. 98–101.
136. Трофименко М. В. Почесні консульства малих держав. *Україна у світовому історичному просторі* : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. / під заг. ред. К. В. Балабанова. Маріуполь : МДУ, 2016. С. 174–179.
137. Трофименко М. В. Програми обмінів в контексті реалізації публічної дипломатії. *Вісник Маріупольського державного*

- університету. *Серія: Історія. Політологія.* 2017. Вип. 20. С. 315–322.
138. Трофименко М. В. Програми обмінів як засіб реалізації публічної дипломатії. *Інтернаціоналізація як фактор конкурентоспроможності сучасного університету* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 25–26 трав. 2017 р. / за заг. ред. К. В. Балабанова; Маріуп. держ. ун-т. Маріуполь, 2017. С. 239–242.
139. Трофименко М. В. Програми публічної дипломатії Державного Департаменту Сполучених Штатів Америки. *Інтернаціоналізація вищої освіти України в умовах полікультурного світового простору: стан, проблеми, перспективи* : матер. II Міжнар. наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 18–19 квітня 2018 р. Маріуполь : МДУ, 2018. С. 201–204.
140. Трофименко М. В. Публічна дипломатія Австралії. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія.* 2016. Вип. 17. С. 278–289.
141. Трофименко М. В. Публічна дипломатія АСЕАН. *Особливості інтеграції країн у світовий економічний та політико-правовий простір* : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, м. Маріуполь, 4 грудня 2015 р. Маріуполь : МДУ. 2015. С. 14–18.
142. Трофименко М. В. Публічна дипломатія Вишеградської групи. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія.* 2019. № 24. С. 300–306.
143. Трофименко М. В. Публічна дипломатія ЄС після прийняття Лісабонської угоди. *Європейські студії в Україні: здобутки, виклики та перспективи* : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 2 червня 2017. Київ : Терен. 2017. С. 328–332.
144. Трофименко М. В. Публічна дипломатія ЄС. *Міжнародна діяльність університетів як фактор інноваційного розвитку вищої школи* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. заочної конф., м. Маріуполь, 18 верес. 2015 р. / Маріуп. держ. ун-т. Маріуполь, 2015. С. 164–167.
145. Трофименко М. В. Публічна дипломатія Італійської Республіки. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія.* 2020. Вип. 27. С. 150–162.

146. Трофименко М. В. Публічна дипломатія КНР в контексті роботи інституту Конфуція. *Тенденції розвитку сучасної системи міжнародних відносин та світового політичного процесу* : зб. матеріалів VI інтернет-конф., м. Маріуполь, 27 трав. 2016 р. Маріуполь : МДУ, 2016. С. 99–104.
147. Трофименко М. В. Публічна дипломатія князівства Ліхтенштейн. *Актуальні проблеми науки та освіти*: зб. матеріалів XIX підсумкової наук.-практ. конф. викладачів, м. Маріуполь, 3 лют. 2017 р. / за заг. ред. К. В. Балабанова. Маріуполь, 2017. С. 158–162.
148. Трофименко М. В. Публічна дипломатія Королівства Норвегія. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія*. 2017. Вип. 18. С. 381–389.
149. Трофименко М. В. Публічна дипломатія країн Центральної та Східної Європи. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія*. 2017. Вип. 19. С. 257–265.
150. Трофименко М. В. Публічна дипломатія малих держав. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія*. 2016. Вип. 16. С. 329–336.
151. Трофименко М. В. Публічна дипломатія НАТО. *Україна і світ: проблеми історії* : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. Маріуполь : МДУ, 2015. С. 258–263.
152. Трофименко М. В. Публічна дипломатія США за адміністрації Обами (на основі аналізу політичних документів). *Особливості інтеграції країн у світовий економічний та політико-правовий простір* : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 9 груд. 2016 р. / за заг. ред. О. В. Булатової ; Маріуп. держ. ун-т. Маріуполь : МДУ, 2016. С. 54–59.
153. Трофименко М. В. Публічна дипломатія у забезпеченні національної безпеки України. *Актуальні проблеми науки та освіти* : зб. матеріалів XXII підсумкової науково-практичної конференції викладачів / за заг. ред. К. В. Балабанова. Маріуполь : МДУ, 2020. С. 94–95.
154. Трофименко М. В. Публічна дипломатія ФРН. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія*. 2015. Вип. 13–14. С. 310–321.

155. Трофименко М. В. Реінтеграція тимчасово окупованих територій через діяльність українських університетів (на прикладі Маріупольського державного університету). *Актуальні проблеми науки та освіти* : зб. матеріалів ХХІІІ підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ. Маріуполь : МДУ, 2021. С. 9–11.
156. Трофименко М. В. Роль Маріупольського державного університету у реінтеграції тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей та Автономної Республіки Крим. *Україна у світовому історичному просторі* : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 23 квітня 2021 р. / під заг. ред. М. В. Трофименка. Київ: МДУ, 2022. С. 4–7.
157. Трофименко М. В. Роль публічної дипломатії США у забезпеченні американського лідерства. *Сполучені Штати Америки у сучасному світі: політика, економіка, право, суспільство* : зб. матеріалів ІІ Міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 15 трав. 2015 р. : у 2-х ч. / упоряд. Р. Г. Калитчак, З. М. Зазуляк. Львів : Центр американських студій ФМВ ЛНУ ім. І. Франка, 2015. Ч. 2. С. 136–144.
158. Трофименко М. В. Роль публічної дипломатії у забезпеченні національної безпеки держави. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія*. 2019. № 26. С. 182–194.
159. Трофименко М. В. Роль публічної дипломатії у зовнішній політиці держави. *Актуальні проблеми політичних процесів і міжнародних відносин країн світу* : колект. монографія / за наук. ред. К. В. Балабанова. Маріуполь, 2019. С. 157–173.
160. Трофименко М. В. Сполучені Штати Америки у сучасному світі. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія і політологія*. 2012. Вип. 3. С. 79–84.
161. Трофименко М. В. Становлення публічної дипломатії України. *Україна у світовому історичному просторі*: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 26 квіт. 2019 р. / за заг. ред. К. В. Балабанова ; Маріуп. держ. ун-т. Маріуполь, 2019. С. 60–64.
162. Трофименко М. В. Стара та нова публічна дипломатія. *Тенденції розвитку сучасної системи міжнародних відносин*

- та світового політичного процесу* : збірник матеріалів IV інтернет-конференції, м. Маріуполь, 28 березня 2014 р. Маріуполь : МДУ. 2014. С. 120–124.
163. Трофименко М. В. Структуризація публічної дипломатії України в контексті створення Управління публічної дипломатії Міністерства закордонних справ України. *Тенденції розвитку сучасної системи міжнародних відносин та світового політичного процесу* : зб. матеріалів IX Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф., м. Маріуполь, 24 трав. 2019 р. / під заг. ред. К. В. Балабанова. Маріуполь : МДУ, 2019. С. 12–15.
164. Трофименко М. В. Суб'єктно-об'єктна детермінація публічної дипломатії США. *Особливості інтеграції України в світовий економічний та політико-правовий простір* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Маріуполь, 5 грудня 2014 р. Маріуполь : МДУ, 2014. С. 64–69.
165. Трофименко М. В. Традиційна та публічна дипломатія Великої Британії. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія*. 2014. Вип. 10. С. 123–133.
166. Трофименко М. В. Трансформація дипломатичної служби Китайської Народної Республіки як необхідність закріплення статусу провідної економіки світу. *Особливості інтеграції країн у світовий економічний та політико-правовий простір* : матеріали IX Всеукраїнської науково-практичної конференції, 06 грудня 2013 р. Маріуполь : МДУ, 2013. С. 18–24.
167. Трофименко М. В. Трансформація публічної дипломатії в умовах глобалізації та діджиталізації: методологічні засади й практичні аспекти (український кейс). *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія*. 2023. Вип. 35–36. С. 141–154.
168. Трофименко М. В. Трансформація публічної дипломатії Європейського Союзу в умовах глобалізації. *Вісник Львівського університету. Серія: Філософсько-політологічні студії*. 2015. Випуск 7. С. 290–296.
169. Трофименко М. В. Трансформація розуміння публічності дипломатії. *Актуальні проблеми науки та освіти* : зб. матеріалів XVI підсумкової наук.-практ. конф. викладачів,

- м. Маріуполь, 31 січ. 2014 р. / за заг. ред. К. В. Балабанова. Маріуполь, 2014. С. 412–416.
170. Трофименко М. В. Університет як центр трансформації громади: стратегія розвитку та взаємодії. *Інноваційний університет і лідерство: проєкт і мікропроєкти*. Фаза V. Варшава, 2021. С. 82–98.
171. Трофименко М. В. Університети України в умовах війни. *Актуальні проблеми науки та освіти* : збірник матеріалів XXV підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ / за заг. ред. М. В. Трофименка. Київ : МДУ, 2023. С. 12–14.
172. Трофименко М. В. Університети як рушійна сила публічної дипломатії України (на прикладі Маріупольського державного університету). *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія*. 2019. № 25. С. 127–135.
173. Трофименко М. В. Участь університетів України у програмах міжнародної науково-технічної співпраці Європейського Союзу (досвід Маріупольського державного університету). *Наука та освіта в сучасному університеті в контексті міжнародного співробітництва* : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 23–25 трав. 2011 р. Маріуполь, 2011. С. 512–514.
174. Трофименко М. В. Фонд «Анастасіос Г. Левендіс» як інститут публічної дипломатії Республіки Кіпр. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія*. 2018. № 21. С. 260–269.
175. Трофименко М. В., Балабанов К. В. Дипломатична та консульська служба : підручник для студентів ВНЗ. Донецьк : Вид-во «Ноулідж», 2013. 432 с.
176. Трофименко М. В., Балабанов К. В. Публічна дипломатія міжнародних інститутів (ЄС, АСЕАН, НАТО). *Україна Дипломатична = Diplomatic Ukraine : наук. щорічник*. Київ, 2015. Вип. 16. С. 836–855.
177. Трофименко М. В., Балабанов К. В. Сучасний глобалізаційний дискурс. *Проблеми и перспективы развития сотрудничества между странами юго-Восточной Европы в рамках*

- Черноморського економічного співробітництва і ГУАМ*.
Донецьк : ДонНУ, 2013. С. 27–31.
178. Трофименко Н. В. Публичная дипломатия Европейского Союза как фактор обеспечения безопасности. *Aspecte ale dezvoltării potențialului economico – managerial în contextul asigurării securității naționale* : Conferința științifică internațională dedicată aniversării a 20 de ani a învățămîntului economic la USARB, Bălți, 6 iulie 2015 / col. red.: Tcaci Carolina et al.. Bălți : S. n., 2015 (Tipografia din Bălți). P. 639–642.
179. Трофименко Н. В. Публичная дипломатия международных организаций. *Buletinul Științific al Universității de Stat “Bogdan Petriceicu Hasdeu” din Cahul*. Stiinte Sociale. 2017. № 1 (5) С. 18–40.
180. Трофименко Н. В. Роль публичной дипломатии в международных отношениях. *Perspectivile și problemele integrării în Spațiul European al Învățămîntului superior* : Conf. șt.-practică intern., 5 iun. 2014 : în vol. / comitet șt.: Ioan-Aurel Pop et al.. Cahul : Universitatea de Stat “B. P. Hasdeu”, 2014 (Tipogr. “Centrografic”). Vol. 2. 2014. С. 74–80.
181. Трюдо (Trudeau) П’ер Елліот. *Україна в міжнародних відносинах. Енциклопедичний словник-довідник*. Випуск 6. Біографічна частина: Н–Я / відп. ред. М. М. Варварцев. Київ : Ін-т історії України НАН України, 2016. С. 258–261.
182. Україна: від війни до миру та відновлення. *Центр Разумкова* : офіційний сайт. URL: <https://razumkov.org.ua/vydannia/shcho-richni-analitychni-pidsumky-i-prohnozy>
183. Українська призма: Зовнішня політика 2021. Аналітичне дослідження. *ГО «Рада зовнішньої політики «Українська призма»*. Фонд ім. Ф. Еберта. Київ, 2022. 328 с.
184. Українська система вищої освіти в умовах воєнної агресії РФ: проблеми й перспективи розвитку. *Національний інститут стратегічних досліджень*: офіційний сайт. URL: <https://niss.gov.ua/news/statti/ukrayinska-systema-vyshchoyi-osvity-v-umovakh-voyennoyi-ahresiyi-rf-problemy-y>
185. *Український інститут*: офіційний сайт. URL: <http://ui.org.ua/>
186. Умови проведення конкурсу на посаду генерального директора державної установи «Український інститут». *Міністерство*

- закордонних справ України : офіційний сайт. URL: https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/imported_content/5df2538537ff8.doc
187. Управління публічної дипломатії Міністерства закордонних справ України. *Міністерство закордонних справ України* : офіційний сайт. URL: <https://mfa.gov.ua/ua/about-mfa/structure/staff>.
188. Хорішко Л. С. Стратегічні комунікації Міністерства оборони України в умовах війни. *Регіональні студії*. 2022. № 29. С. 105–109.
189. *Центр Разумкова*: офіційний сайт. URL: <http://razumkov.org.ua/>
190. Черненко Т. В. Пріоритети державної інформаційної політики в умовах гібридної війни. *Стратегічні пріоритети*. 2015. № 4 (37). С. 83–92.
191. Черненко Т. В. Сучасний вимір публічної дипломатії в системі стратегічних комунікацій. *Стратегічні пріоритети*. 2016. № 4. С. 64–71.
192. Шевель І. П. Дипломатія під час пандемії COVID-19: її роль та наслідки у сфері дипломатії та міжнародних відносин. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2020. Вип. 6. С. 82–89.
193. Шейко В. Концепція розвитку Українського інституту. Конкурсна концепція розвитку Українського інституту на 3 роки. URL: https://drive.google.com/file/d/1tXXAucah-6kXPPXTVGCQ-ECYRHEbg0_t/view.
194. Шелест Г., Максак Г. Перший рік воєнної дипломатії: аналіз сильних та слабких сторін зовнішньої політики України. *Європейська правда* : офіційний вебсайт. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2023/05/29/7162586/>
195. Я-Маріуполь. Платформа благодійної допомоги. URL: <https://mhhelp.org.ua/>
196. 2022 Digital Trends Report. URL: <https://www.hootsuite.com/resources/digital-trends>
197. 2030 Agenda and the Sustainable Development Goals. *UN Sustainable Development Group* : official website. URL: <https://unsdg.un.org/2030-agenda>
198. About us. *Germany Trade and Invest* : Official site. URL: <https://www.gtai.de/en/meta/about-us>

199. About us. *Mayors for peace* : official website. URL: <https://www.mayorsforpeace.org/en/about-us/outline-m4p/>
200. *Adam Mickiewicz Institute*: official website. URL: <https://iam.pl/en>
201. Adamson F. B., Demetriou M. Remapping the boundaries of 'state' and 'national identity': Incorporating diasporas into IR theorizing. *European Journal of International Relations*. 2007. Vol. 13, Is. 4. P. 489–526.
202. *Agence France-Presse (AFP)*: official site. URL: <https://www.afp.com/en/news-hub>
203. *Alexander von Humboldt-Stiftung*: official website. URL: <https://www.humboldt-foundation.de/>
204. Almeida J., Fantini A., Simoes A. R., Costa N. Enhancing the intercultural effectiveness of exchange programmes: formal and non-formal educational interventions. *Intercultural Education*. 2016. Vol. 27. P. 517–533.
205. Anholt S. Beyond the Nation Brand: The Role of Image and Identity in International Relations. *Exchange: The Journal of Public Diplomacy*. 2013. Vol. 2. Iss. 1. Art. 1.
206. Anholt S. Competitive Identity: The New Brand Management for Nations, Cities and Regions. Palgrave Macmillan UK. 2016. 147 p.
207. Anholt S. Editorial: Place branding: Is it marketing, or isn't it? *Place Branding and Public Diplomacy*. 2008. Vol. 4, № 1. P. 1–6.
208. Annual Report 2021–2022. *Department of Foreign Affairs and Trade*. URL: <https://www.dfat.gov.au/sites/default/files/dfat-annual-report-2021-22.pdf>
209. Annual Report, 2018. *Razumkov Centre*. URL: <http://razumkov.org.ua/pro-nas/richnyi-zvit/33-richnyi-zvit-2018>.
210. Annuario Statistico 2018. *Ministero degli Affari Esteri e della Cooperazione Internazionale*. P. 82. URL: https://www.esteri.it/mae/resource/pubblicazioni/2018/10/annuario_statistico_2018_WEB_pass.pdf
211. Ashton C. Cyber security : an open, free and secure Internet. Budapest. 4 October 2012. Europa.eu. URL: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-12-685_en.htm?locale=en
212. *Association of Southeast Asian Nations*: official site. URL: www.asean.org.
213. Auer C., Srugies A. Public Diplomacy in Germany. *CPD Perspectives on Public Diplomacy*. Paper 5. 2013. P. 24.

214. *Australia Broadcasting Corporation (ABC)* : official site. URL: <http://www.abc.net.au>.
215. Axline W. A. Conclusion: external forces, state strategies and regionalism in the Americas. *Foreign Policy and Regionalism in the Americas* / Gordon Mace and JeanPhilippe Therien, eds. Boulder, CO: Lynne Rienner, 1996. P. 199–218.
216. Badie B. *Lafindesterritoires. Essai sur le désordre international et sur l'utilité sociale du respect*. Paris : Fayard, 1995.
217. *Banda.agency* : *рекламне агентство* : офіційний сайт. URL: <http://banda.agency/>.
218. Banks R. *A Resource Guide to Public Diplomacy Evaluation*. Los Angeles. CA : Figueora Press, 2011.
219. Banks R. *Public Diplomacy Evaluation. Routledge Handbook of Public Diplomacy*. Routledge, 2020. P. 64–75.
220. Barston R. P. *Modern Diplomacy*. London-New York : Longman, 1988.
221. Basch L. G., Schiller N. C., Blanc Ch. S. *Nations Unbound: Transnational Projects, Post-colonial Predicaments, and De-territorialized Nation-States*. Langhorne PA. Gordon and Breach, 1992.
222. Batora J. *Public Diplomacy in Small and Medium-Sized States: Norway and Canada*. Netherlands Institute of International Relations 'Clingendael', 2005. 16 p.
223. Beck U. *What Is Globalization?* John Wiley & Sons Limited, 2018. 192 p.
224. Behrens A., Daase C. The German 'refugee crisis' and the transformation of the European public sphere. *European Journal of International Relations*. 2018. 24 (3). P. 553–578.
225. Bortun V. Romanian legislative elections in the diaspora: record participation and the emergence of the nationalist vote. *MIGRADEMO*: website. URL: <https://migrademo.eu/romanian-legislative-elections-in-the-diaspora-record-participation-and-the-emergence-of-the-nationalist-vote/>
226. Borysov R. Max Weber and Modernity: Modernization, Rationalization, Legitimization. *Український соціологічний журнал*. 2021. Vol. 24. P. 14–22. <https://doi.org/10.26565/2077-5105-2020-24-02>

227. Boyle M., Ho ELE. Sovereign power , biopower, and the reach of the West in an age of diaspora-centred development. *Antipode*. 2017. № 49 (3). P. 591.
228. Bräuningner T., Marinov N. Political elites and the “War on Truth”. *Journal of Public Economics*. 2022. Vol. 206. P. 1–14.
229. Bremer F. John Winthrop: America’s Forgotten Founder. New York : Oxford University Press, 2003.
230. *British Council*: official site. URL: <https://www.britishcouncil.org>.
231. Brown R. The four paradigms of Public Diplomacy: Building a Framework for Comparative Government. International Study Association Convention. San Diego, 2012. 19 p.
232. Brown Sh., Studemeister M. Virtual Diplomacy: Rethinking Foreign Policy Practice in the Information Age. *Information & Security*. 2001. Vol. 7. P. 28–44.
233. Bruce G. Mapping Boundaries in Diplomacy’s Public Dimension. *The Hague Journal of Diplomacy*. 2016. URL: https://brill.com/view/journals/hjd/11/1/article-p1_1.xml?language=en
234. Bruce G. Public Diplomacy and National Security: Lessons from the U. S. Experience. *Small Wars Journal*. 2008. URL: <https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/public-diplomacy-and-national-security>
235. Buhman A., Sommerfeldt E. Drivers and barriers in public diplomacy evaluation: understanding attitudes, norms, and control. *International Communication Gazette*. 2021. Vol. 83. Iss. 2. <https://doi.org/10.1177/174804851988>
236. *Bureau of Educational and Cultural Affairs*. *International Exchange Alumni*: official site. URL: <https://alumni.state.gov>.
237. Burksiene V., Dvorak J., Burbulytė-Tsiskarishvili G. City Diplomacy in Young Democracies: The Case of the Baltics. *City Diplomacy: Current Trends and Future Prospects* / ed. S. Amiri and E. Sevin. Cham : Springer International Publishing, 2020. P. 305–330.
238. Bush K. Building Capacity for Peace and Unity: The Role of Local Governments in Peacebuilding. Ottawa : Federation of Canadian Municipalities, 2003.
239. Byrne C. Public Diplomacy and Constructivism: A Synergistic and Enabling Relationships. *International Studies Association Annual Conference*. San Diego, 2012.

240. Cabada L., Waisová Š. Public diplomacy and nation branding as the instruments of foreign policy – Czech Republic in (Central) European context. Public Diplomacy and Nation Branding in Central Europe. Politics in Central Europe. *The Journal of the Central European Political Science Association*. 2012. Vol. 8. № 3. P. 36.
241. Calvert J. Exploring the Microfoundations of International Community: Toward a Theory of Enlightened Nationalism. *International Studies*. 2014. Vol. 58. P. 682–705.
242. Caratanasov G. Public diplomacy and the struggle for Eastern Europe. *Orbis*. 2016. Vol. 60 (2). P. 242–259.
243. Carrera A. Gli strumenti istituzionali per la promozione della cultura italiana all'estero. Salerno Editrice, 2002.
244. Castells M. The new public sphere: Global civil society, communication networks, and global governance. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*. 2008. Vol. 616 (1). P. 78–93. DOI: 10.1177/0002716207311877
245. Castells M. Universities as dynamic systems of contradictory functions. *Castells in Africa. Universities & Development* / edited by J. Muller, N. Cloete and Sh. Badat. Cape Town : African Minds, 2017. Pp. 35–55. URL: http://www.africanminds.co.za/wp-content/uploads/2016/05/Castells_in_Africa_9781920677923_WEB.pdf
246. Caves R. W. *Encyclopedia of the City*. Routledge, 2004. P. 70.
247. Center for Social and Economic Research web-site. URL: <http://www.case-research.eu/en>
248. Chang Tsan Kuo, Lin Fen. From propaganda to public diplomacy: Assessing China's international practice and its image, 1950–2009. *Public Relations Review*. 2014. Vol. 40. P. 450–458.
249. *Chinese Diplomacy*: official site. URL: <http://np.china-embassy.gov.cn/eng/zgwj/index.htm>
250. Chitty N. Australian Public Diplomacy. *Routledge Handbook of Public Diplomacy*. New York : Routledge, 2009. P. 317.
251. Christensen D., Dahlmann C. M., Mathiasen A. H. et al. How do elected officials evaluate performance? *Journal of public Administration Research and Theory*. 2018. Vol. 28 (2). P. 197–211.
252. Collier P., Hoeffler A. Greed and grievance in civil War. *Oxford Economic Papers*. 2004. № 56. P. 575.

253. Collins N., Bekenova K. Digital diplomacy: success at your fingertips. *Place Branding and Public Diplomacy*. 2019. № 15. DOI: 10.1057/s41254-017-0087-1
254. Committee of the Regions. 78th Plenary session held on 12 and 13 February 2008. Opinion of the Committee of the Regions on city diplomacy Brussels : Committee of Regions, 2009.
255. Conducting city Diplomacy 2020 Report. The Chicago Council of Global Affairs, 26 p.
256. *Confucius Institute Online*: official site. URL: http://www.chinese-cio.com/m/cio_wci.
257. Confucius Institutes and the Globalization of China's Soft Power. Los Angeles : Figueroa Press, 2014. P. 7.
258. Congress of Local and Regional Authorities. City Diplomacy. Recommendation, 234. Strasbourg : Council of Europe, 2008.
259. Cowan G., Cull N. J. Public Diplomacy in a Changing World. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*. 2008. P. 32.
260. Crawford S., Ostrom E. A grammar of institutions. *American Political Science Review*. 1995. Vol. 89 (3). Pp. 582–600. DOI: 10.2307/2082975.
261. Creative Australia: official site. URL: <https://creative.gov.au/>
262. Cull N. J. Public Diplomacy Before Gullion: The Evolution of a Phrase. URL: <https://universityofleeds.github.io/philtaylorpapers/pmt/exhibits/2652/gullion.pdf>
263. Cull N. J. Public Diplomacy: Lessons from the Past. Los Angeles : Figueroa Press, 2009. P. 17.
264. Cull N. J. The long road to public diplomacy 2.0: the Internet in US public diplomacy. *International Studies Review*. 2013. № 15. P. 123–139.
265. *Czech Centres*: official site. URL: <http://www.czechcentres.cz/en/>
266. deLisle, J. Foreign Policy through Other Means: Hard Power, Soft Power, and China's Turn to Political Warfare to Influence the United States. *Orbis*. 2020. Vol. 64 (2). Pp. 174–206. URL: <https://doi.org/10.1016/j.orbis.2020.02.004>
267. *Democracy Index. Our world in data* : official site. URL: <https://ourworldindata.org/grapher/democracy-index-eiu>
268. Denton R., Woodward G. Political communication in America. London, UK : Praeger, 1990.

269. *Department of Agriculture and Water Resources*: official site. URL: <http://www.agriculture.gov.au>.
270. Department of Foreign Affairs and Trade (DFAT): official site. URL: <http://dfat.gov.au/>
271. Department of Public and Cultural Diplomacy. *Ministry of Foreign Affairs Republic of Poland*: official site. URL: <https://www.gov.pl/web/diplomacy/department-of-public-and-cultural-diplomacy>.
272. Department of State Organization Chart, January 2023. *U. S. Department of State*: official site. URL: <https://www.state.gov/department-of-state-organization-chart/>
273. Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit. Official site. URL: <https://www.giz.de/de/html/index.html>
274. Dickinson J. Making space for India in post-apartheid South Africa: Narrating diasporic subjectivities through classical song and dance. *Emotion, Space and Society*. 2014. № 13. P. 32–39.
275. Digital Diplomacy. *Foreign, Commonwealth & Development*: website. URL: <https://blogs.fcdo.gov.uk/digitaldiplomacy/>
276. Dinnen S., Wilson S. The impact of Australian aid on public diplomacy in the Pacific. *The Pacific Review*. 2018. Vol. 31 (1). P. 38–51.
277. Dinnie K. Nation Branding: concepts, issues, practice. Butterworth-Heinemann. Oxford, 2008. 203 p.
278. Dolea A. Transnational diaspora diplomacy, emotions and COVID-19: the Romanian diaspora in the UK. *Place Branding and Public Diplomacy*. 2022. Vol. 18. P. 12–14. DOI: <https://doi.org/10.1057/s41254-021-00243-1>
279. Dossani R., Amiri S. City Diplomacy Has Been on the Rise: Policies Are Finally Catching Up. *Rand Corporation*: official site. URL: <https://www.rand.org/blog/2019/11/city-diplomacy-has-been-on-the-rise-policies-are-finally.html>
280. Drab L. Defence diplomacy – an important tool for the implementation of foreign policy and security of the state. *Security and Defence Quarterly*. 2018. Vol. 3 (20). P. 57–71. DOI: <https://doi.org/10.5604/01.3001.0012.5152>
281. Duke S. The European External Action Service and Public Diplomacy. *Discussion Papers in Diplomacy*. 2013. № 127. P. 2.

282. Duncombe C. Twitter and Transformative Diplomacy: Social Media and Iran-US Relations. *International Affairs*. 2017. Vol. 93. № 3. P. 545–562.
283. Dürrenberger N., Breuer A. Intercultural competence and mobility of young people: A comparative study of Germany and France. *Journal of Youth Studies*. 2018. Vol. 21 (1). P. 107–122.
284. Education Under Attack 2022. *Global Coalition to Protect Education from Attack*. URL: https://www.unrwa.org/sites/default/files/content/resources/eua_2022_eng.pdf
285. Establishing the Office of the Special Envoy for Critical and Emerging Technology. *U. S. Department of State*: official site. URL: <https://www.state.gov/establishing-the-office-of-the-special-envoy-for-critical-and-emerging-technology/>
286. Establishing the organization and functioning of the European External Action Service. Explanatory memorandum No 8029/10. Brussels : Council of the European Union, 2010. URL: <https://register.consilium.europa.eu/doc/srv?!=EN&f=ST%208029%202010%20INIT>
287. EUA support for Ukrainian universities in 2022. *European University Association*: official site. URL: <https://www.eua.eu/resources/news/883-eua-support-for-ukrainian-universities.html>
288. *European Union External Action*: official site. URL: http://eeas.europa.eu/index_en.htm.
289. Eurovision Archives. *Eurovision*: official website. URL: <https://eurovision.tv/history>
290. Farnsworth K., Kellner A. Public diplomacy in the United Kingdom: Mapping its conceptual terrain. *International Journal of Communication*. 2018. Vol. 12. P. 20.
291. Find a British embassy, high commission or consulate. *GOV.UK*: United Kingdom public sector information website. URL: <https://www.gov.uk/world/embassies>
292. Fiske de Gouveia P., Plumridge H. *European Infopolitik: Developing EU Public Diplomacy Strategy*. London : The Foreign Policy Centre, 2005. P. 5
293. *Fondazione Circollo Rosselli*: official site. URL: <https://rosselli.org/>
294. *Foreign Policy Centre*: official site. URL: <http://fpc.org.uk>
295. Foreign Service Act of 1980. *United State of America*. URL: <https://www.usaid.gov/sites/default/files/2022-05/fsa.pdf>

296. Frasher S., Hall M., Hildreth J., Sorgi M. A Brand for the Nation of Latvia. Oxford : Oxford Said Business School, 2003. 60 p.
297. Friedrich-Ebert-Stiftung *Dialogue Eastern Europe* : official website. URL: <http://fes-dee.org/n/cms/1/?L=1>
298. Furmankiewicz M. Town-twinning as a factor generating international flows of goods and people – the example of Poland. *Belgeo. Belgian journal of geography*. 2005. 1–2. URL: <https://journals.openedition.org/belgeo/12466>
299. Gamlen A. Diaspora Institutions and Diaspora Governance. *International Migration Review*. 2014. Vol. 48, № 1. P. 189.
300. Ganev V. The 'Triumph of Neoliberalism' Reconsidered: Critical Remarks on Ideas-Centered Analyses of Political and Economic Change. In: *Post-Communism in East European Politics and Societies*. 2005. Vol. 19. № 3. P. 343–378.
301. Gates R. Remarks of the Secretary of Defense Robert M. Gates, U. S. Global Leadership Campaign, Washington, D. C. July 15. 2008. URL: <https://archive.defense.gov/Speeches/Speech.aspx?SpeechID=1262>.
302. Gay W. C. Understanding and Assessing Globalization: The Role of Global Studies. *Parceling the Globe: Philosophical Explorations in Globalization, Global Behavior, and Peace* / Ed. by D. Poe and E. Souffrant. Amsterdam : Rodopi, 2008. P. 17–25.
303. George Soros on Globalization. *Work Study*. 2003. Vol. 52. № 7. URL: <https://doi.org/10.1108/ws.2003.07952gae.003>
304. Giddens A. *The third way: the renewal of social democracy*. Cambridge : Polity Press, 1998. P. 28.
305. Gilboa E. Diplomacy in the Media Age: Three Models of Uses and Effects. *Diplomacy & Statecraft*. 2001. Vol. 12 (2). P. 1–28.
306. Gilboa E. Global communication and foreign policy. *Journal of communication*. 2002.
307. Gilboa E. Searching for a theory of public diplomacy. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 2008. Vol. 616, № 55. P. 55–77.
308. Giles Scott-Smith. Mapping the Undefinable: Some Thoughts on the Relevance of Exchange Programs within International Relations Theory. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*. 2018. Vol. 616. P. 173–195.

309. Global Power City Index 2019. Institute for Urban Strategies, the Mori Memorial Foundation. URL: <https://mori-m-foundation.or.jp/english/ius2/gpci2/2019.shtml>
310. Global Soft Power Index 2022. *Brand Finance*: official site. URL: <https://brandirectory.com/softpower/>
311. Golan G. J., Morehouse J., English A. E. Building relationships with the faithful: examining church communicators perceptions of social media influencers in their OPR strategy. *Journal of Public Relations Research*. 2021. Vol. 33 (4). P. 250–266.
312. Golan G. J., Sung-Un Yang, Dennis F. Kinsey. International public relations and public diplomacy: communication and engagement. New York: Peter Lang Publishing, Inc., 2015. 458 p.
313. Golan G. J., Yang, J. Public diplomacy and the discourse of propaganda: a critical analysis of the Russian and US media in Eastern Europe. *European Journal of Cultural and Political Sociology*. 2019. Vol. 6 (3). P. 323–348.
314. Goodman M. The UK's soft power and the digital world. *The British Journal of Politics and International Relations*, 2017. Vol. 19 (2). P. 273–290.
315. *Government.no*: official site. URL: <https://www.regjeringen.no/en/id4/>
316. *GREAT Britain Campaign*: official site. URL: <http://www.greatbritaincampaign.com/#!/home>.
317. Gregory B. American Public Diplomacy: Enduring Characteristics, Elusive Transformation. *The Hague Journal of Diplomacy*. 2011. Vol. 6. Issue 3–4. P. 353.
318. Hale Th., Held D., Young K. Gridlock: Why Global Cooperation Is Failing When We Need It Most. Cambridge : Polity Press. 2013.
319. Hall P. A., Taylor R. C. R. La science politique et les trois néo-institutionnalismes. *Revue Française De Science Politique*. 1997. Vol. 47 (3). P. 469–496.
320. Ham van P. Branding Territory: Inside the Wonderful Worlds of PR and IR Theory. *Millennium: Journal of International Studies*. 2002. Vol. 31 (2). P. 249–269.
321. Handbook of Education Policy Studies. Values, Governance, Globalization, and Methodology. Vol. 1. / G. Fan, T. Popkewitz (eds). Springer. 2020. Singapore. URL: <https://doi.org/10.1007/978-981-13-8347-2>

322. Hanson F. Baked In and Wired : eDiplomacy@State. – “Foreign Policy at Brookings”, October 2012. 41 p.
323. Hartig F. How China Understands Public Diplomacy: The Importance of National Image for National Interests. *International Studies Review*. 2016. Vol. 18, no. 4. P. 655–680.
324. Hartig F. The Globalization of Chinese Soft Power: Confucius Institutes in South Africa. Confucius Institutes and the Globalization of China’s Soft Power. Los Angeles: Figueroa Press, 2014. P. 47–60.
325. Hartley K., Zhang J. Measuring Policy Capacity through Governance Indices. *Policy Capacity and Governance*. Cham. Switzerland: Palgrave Macmillan, 2018. P. 67–97. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-319-54675-9_4
326. Hayden C. Applied Public Diplomacy: A Marketing Communications Exchange Program in Saudi Arabia. *American Behavioral Scientist*. 2009. Vol. 53 (4). P. 533–548. DOI: 10.1177/0002764209347629
327. Henrikson Ian K.. Sovereignty, Diplomacy, and Democracy: The Changing Character of ‘International’ Representation – from State to Self? *The Fletcher Forum of World Affairs*. 2013. Vol. 37. № 3. P. 111–140.
328. High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy. Vice-President of the Commission. URL: http://ec.europa.eu/commission/2014-2019/mogherini_en.
329. History of Internet in Finland. Official site. Archive. URL: http://www.isoc.fi/internet/internethistory_finland.html
330. Ho E. L. E., McConnell F. Conceptualizing “diaspora diplomacy”: territory and populations betwixt the domestic and foreign. *Progress in Human Geography*. SAGE. 2017. P. 1.
331. Hocking B., Melissen J., Riordan Sh., Sharp P. Futures for Diplomacy. Integrative Diplomacy in the 21st Century. *Clingendael Netherlands Institute of International Relations Report*. October 2012. № 1. P. 5.
332. Huang Z. A, Wang R. ‘Panda engagement’ in China’s digital public diplomacy. *Asian Journal of Communication*. 2020. Vol. 3. № 2. P. 118–140.
333. Huang Z. A. A historical–discursive analytical method for studying the formulation of public diplomacy institutions. *Place Brand*

- Public Diplomacy*. 2022. Vol. 18 (3). P. 204–215. doi: 10.1057/s41254-021-00246-y.
334. Hubbert J. Authenticating the Nation: Confucius Institutes and Soft Power. Confucius Institutes and the Globalization of China's Soft Power. Los Angeles : Figueroa Press, 2014. P. 33–46.
335. *Innovation Norway*: official site. URL: <https://en.innovasjon Norge.no/>
336. International Diaspora Engagement Alliance: official site. URL: <http://www.diasporaalliance.org/>
337. *International rankings of Norway*. *Wikipedia*: official site. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Norway>.
338. *International Visegrad Fund*: official site. URL: <https://www.visegradfund.org/>
339. *Intragency working group*: official site. URL: <https://iawg.gov/>
340. *Istituti Italiani di Cultura*: official site. URL: https://www.esteri.it/mae/it/politica_estera/cultura/rete/iic.html
341. Ivanchenko V. NGO Public Diplomacy As An Instrument Of Global “Soft Power” Competition: American and West European approaches. *World Affairs: The Journal of International Issues*. 2016. Vol. 20 (3). P. 10–15. URL: <https://www.jstor.org/stable/48505289>
342. January 8, 1918: Wilson's “Fourteen Points”. *Miller Center*: official site. URL: <https://millercenter.org/the-presidency/presidential-speeches/january-8-1918-wilsons-fourteen-points>
343. Jerdén B.; Rühlig T.; Seaman J.; Turcsányi R. Q. Chinese Public Diplomacy and European Public Opinion during COVID-19. *China Review*. 2021. Vol. 21. No 2. P. 5–33.
344. Joint Call of European Mayors to European governments and the European Commission on raising efforts to end the war in Europe. Gdansk 15 March. 2022. 4 p.
345. Jönsson C., Hall M. Communication: An Essential Aspect of Diplomacy, *International Studies Perspectives*, 2003. Vol. 4. P. 195–210. DOI: 10.1111/1528-3577.402009
346. Karolewski I. P. Public diplomacy in Germany: A new way of projecting its role in Europe and beyond. *German Politics*. 2017. Vol. 26 (1). P. 82–98.
347. Kastoryano R. Immigration, Transnational Community and Citizenship. *International Journal of Social Sciences*. 2000. Vol. 165. P. 353–361.

348. Keating M. Paradiplomacy and Regional Networking. Forum of Federations: an International Federalism, Hanover, October 2000. 10 p. URL: <http://www.forumfed.org/libdocs/ForRelCU01/924-FRCU0105-eu-keating.pdf>
349. Khoma N., Vdovychyn I. Deconstruction of the Welfare State: The Impact of Globalization and Technological Factors. *Revija za socijalnu politiku*. 2020. 27 (3). Pp. 269–285.
350. Klymonchuk V., Marchuk V. Subjects of public diplomacy of Ukraine in Qatar, Kuwait and United Arab Emirates. *National Technical University of Ukraine Journal*. Political science. Sociology. Law. 2022.
351. Knight J., Wit H. Internationalization of Higher Education: Past and Future. *International Higher Education*. 2018. Vol. 95. P. 2–4.
352. Knight R. The UK's soft power in a changing world order. *Diplomacy & Statecraft*. 2016. Vol. 27 (3). P. 424–444.
353. Kornprobst M., Pouliot V. Theorizing European diplomacy. *International Studies Review*. 2017. Vol. 19 (1). P. 4–22.
354. La Porte T. The impact of 'intermestic' non-state actors on the conceptual framework of public diplomacy. *Hague Journal of Diplomacy*, 2012. Vol. 7 (4). P. 441–458. DOI: 10.1163/1871191X-12341241
355. Laqueur W. Save Public Diplomacy – Broadcasting America's Message Matters. *Foreign Affairs*. 1994. Vol. 73 (5). P. 19–24.
356. *Latvian Institute*: official site. URL: <http://www.latvia.eu/latvian-institute>.
357. Le collaborazioni interuniversitarie tra l'Italia e i Paesi del Mondo. *Accordi-internazionali*: website. URL: <http://accordi-internazionali.cineca.it/>
358. Lecavalier E., Gordon D. J. Beyond Networking? The Agency of City Network Secretariats in the Realm of City Diplomacy. *City Diplomacy*. Palgrave Macmillan. Cham, 2020. P. 13–36.
359. Lee G., Ayhan K. Why do we need non-state actors in public diplomacy? Theoretical discussion of relational, networked, and collaborative public diplomacy. *Journal of International and Area Studies*. 2015. Vol. 22 (1). P. 57–77. DOI: 10.23071/jias.2015.22.1.57
360. Leffel B., Lewis R. Jo, Jacobson C., Renta L, Cottrell K It is Time for the United States to Institutionalize Subnational Diplomacy.

- German Marshall Fund of the United States*, 26 January 2021. URL: https://www.researchgate.net/publication/349007681_It_Is_Time_for_the_United_States_to_Institutionalize_Subnational_Diplomacy
361. Leonard M. Diplomacy by Other Means. *Foreign Policy*. 2002. Vol. 132. P. 48–56. URL: <https://doi.org/10.2307/3183455>
362. Levitt P., Schiller N. G. Conceptualizing Simultaneity: A Transnational Social Field Perspective on Society. *International Migration Review*. 2004. Vol. 38, № 3. P. 1002–1039.
363. Levitt T. The Globalization of Markets. *Harvard Business Review*, 1983. May–June. P. 93.
364. List of Under Secretaries for Public Diplomacy and Public Affairs. *Wikipedia*: official site. URL: http://en.wikipedia.org/wiki/Under_Secretary_of_State_for_Public_Diplomacy_and_Public_Affairs.
365. Long T. It's not the size, it's the relationship: from “small states” to asymmetry. *International Politics*. 2017. Vol. 54 (2). P. 144–160.
366. Lundestad G. The Cold War and the golden age of public diplomacy. *Diplomatic History*. 2012. Vol. 36 (1). P. 1–14.
367. Ma Mung E. Dispersal as a resource. *Diaspora: A Journal of Transnational Studies*. 2004. № 13 (2). P. 211–225.
368. Malone G. Managing public diplomacy. *Washington Quarterly*. 1985. Vol. 8 (3). P. 199–213. DOI: 10.1080/01636608509450301
369. Mändmets L. The story of creating Brand Estonia. *Estonian Ministry of Foreign Affairs Yearbook*. 2010. Vol. 1. Pp. 71–76. URL: https://vm.ee/sites/default/files/content-editors/Leitti_Mandmets_0.pdf
370. Manheim J. B. Strategic Public Diplomacy and American Foreign Policy: The Evolution of Influence. New York in Oxford : Oxford University Press, 1994.
371. Manor I. The digitalization of public diplomacy. New York. NY : Springer Berlin Heidelberg, 2019.
372. Manor I., Pamment J. At a crossroads: examining Covid-19's impact on public and digital diplomacy. *Place Branding and Public Diplomacy*. 2022. Vol. 18, Issue 1. P. 1–3.
373. Marchetti R. City Diplomacy: From City–States to Global Cities. University of Michigan Press, 2021.
374. Marczuk K. P. Human Security and Public Diplomacy. *Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka*. 2020. Vol. 38 (1). P. 43–57.

375. McConnell F. Public Diplomacy and the UK: Charting the Evolution of an Idea. *The New Public Diplomacy: Soft Power in International Relations*. Palgrave Macmillan, 2015. P. 113–132.
376. McGann J. G. Global Go To Think Tank Index Report 2018. TTCSP Global Go To Think Tank Index Reports. URL: https://repository.upenn.edu/think_tanks/16
377. Melissen J. The new public diplomacy: Between theory and practice. New York : Palgrave Macmillan, 2005. P. 3–27.
378. Meyer J. W. World Society, Institutional Theories, and the Actor. *Annual Review of Sociology*, 2010. Vol. 36. № 1. P. 1–20.
379. Môcová L. Image of Slovakia in the context of Eastern Europe. *Regional Formation and Development Studies*. 2017. № 1 (21). P. 129.
380. Moilanen T., Dinnie K. Nation branding: Concepts, issues, practice. Routledge. 2015.
381. Moilanen T., Rainisto S. How to Brand Nations, Cities and Destinations: A Planning Book for Place Branding. UK : Palgrave MacMillan, 2009. P. 69.
382. Mor Ben D. Public diplomacy in grand strategy. *Foreign Policy Analysis*. 2006. Vol. 2. P. 157–176.
383. Morgentau H. Politika med narodi: borba za moč in mir (Politics among Nations: Struggle for Power and Peace). Ljubljana : Državna založba Slovenije.
384. Moses J. W., Torbjorn K. Globalization and the Reorganization of Foreign Affairs Ministries. *Netherlands Institute of International Relations "Clingendael"*. P. 11.
385. Mueller Sh. The US Department of State's International Visitor Program: A Conceptual Framework for Evaluation. PhD diss. Fletcher School of Law and Diplomacy, 1977.
386. Muller P. L'analyse cognitive des politiques publiques: Vers une sociologie politique de l'action publique. *Revue Française De Science Politique*. 2000. Vol. 50 (2). P. 189–208. DOI: 10.3406/rfsp.2000.395464.
387. Mullings B. Globalization, Tourism, and the international Sex Trade. Sun, Sex and Gold: Tourism and Sex Work in the Caribbean. Oxford: Rowman & Littlefield. 1999. P. 55–81.
388. Mullings B. Governmentality, diaspora assemblages and the ongoing challenge of 'development'. *Antipode*. 2012. № 44 (2). P. 406–427.

389. National Security Strategy of the United States of America. December 2017. URL: <https://trumpwhitehouse.archives.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>
390. Neag M-M. Promoting Security Through Public Diplomacy. *Revista Academiei Fortelor Terestre*. 2014. № 2 (74). P. 160–167.
391. Neumann I. B. Globalisation and Diplomacy. Norwegian Institute Norsk of International. Utenrikspolitisk Affairs Institutt, 2007.
392. North D. C. Institutions, institutional change, and economic performance. *The Political Economy of Institutions and Decisions*. Cambridge : Cambridge University Press, 1990.
393. *Norwegian Agency for Development Cooperation*: official site. URL: <https://www.norad.no/en/front>.
394. Nye J. Jr. Soft Power – The Means to Success in World Politics, New York : Public Affairs, 2004.
395. Nye J. S. Get Smart: Combining Hard and Soft Power. *Foreign Affairs*. 2009. Vol. 88 (4). P. 160–163. URL: <https://doi.org/10.2307/20699631>
396. Ohmae K. The Borderless World: Power and Strategy in the Interlinked Economy. Harper Business, 1990. 223 p.
397. Open Doors Annual Report. URL: <https://opendoorsdata.org/annual-release/u-s-study-abroad/>
398. Orde A. The Role of Parliaments in Public Diplomacy: The UK Case. In *The New Public Diplomacy: Soft Power in International Relations* / edited by J. Melissen. Palgrave Macmillan, 2015. P. 133–152.
399. Our history. *British Council*: official site. URL: <https://www.britishcouncil.org/organisation/history>.
400. Owen T. Human security – Conflict, Critique and Consensus: Colloquium Remarks and a Proposal for a Threshold-Based Definition. *Security Dialogue*. 2004. 35 (3): Pp. 373–389.
401. Pacher A. Strategic Publics in Public Diplomacy: A Typology and a Heuristic Device for Multiple Publics. *The Hague Journal of Diplomacy*. 2018. Vol. 13 (3). P. 272–296.
402. Pagovski Z. Z. Public Diplomacy of Multilateral Organizations: The Cases of NATO, EU, and ASEAN. Los Angeles : Figueroa Press, 2015. P. 12.

403. Pamment J. New public diplomacy in the 21st century: A comparative study of policy and practice. London-New York. Routledge, 2013.
404. Payne G., Sevin E., Bruya S. Grassroots 2.0: Public Diplomacy in the Digital Age. *Comunicação Pública*. 2011. Vol. 6. № 10. P. 46–70.
405. Peter van Ham. Power, Public Diplomacy, and the Pax Americana. *The New Public Diplomacy. Soft Power in International Relations* / Edited by J. Melissen. Printed and bound in Great Britain by Antony Rowe Ltd, Chippenham and Eastbourne, 2005.
406. Peterson P., Bloomgarden K., Grunwald H., Morey D., Telhami S. Finding America's Voice: A Strategy for Reinvigorating U. S. Public Diplomacy Report of an Independent Task Force Sponsored by the Council on Foreign Relations, 2003. P. 6.
407. Pieterse J. Globalization as Hybridization. Working paper Series № 152. June 1993.
408. Pipchenko N., Dovbenko M. Public Diplomacy as a Tool of Shaping the Perception of Ukraine in the West Amid the Aggravation of Relations with Russia. *Actual Problems of International Relations*. 2019. Vol. 138. P. 14–24.
409. Pipchenko N., Ryzhkov M. Foreign policy factors of public diplomacy: comparative context of changes during 2013–2018. *Actual Problems of International Relations*. 2019. P. 36–46. DOI: 10.17721/apmv.2019.140.1.36-46.
410. Plavsak K. Communicative Diplomacy for the 3rd Millennium. *Journal of Political Marketin.*, 2002. Vol. 1 (2). P. 109–122. DOI: 10.1300/J199v01n02_08
411. Plavšak K. Public Diplomacy: basic Concepts and Trends. *Slovene scholarly journal Teorija in praksa – Theory and Practice*. 2005. Vol.(41). Iss. 3–4. P. 643–658.
412. Pluijm R. City Diplomacy: The Expanding Role of Cities in International Politics. The Hague, Netherlands Institute of International Relations 'Clingendael'. Clingendael Diplomacy Papers. April 2007. No. 10 URL: https://www.clingendael.org/sites/default/files/2016-02/20070400_cdsp_paper_pluijm.pdf.
413. Public Diplomacy Strategy 2014–16. *Department of Foreign Affairs and Trade*. URL: <https://www.dfat.gov.au/sites/default/files/public-diplomacy-strategy-2014-16.pdf>

414. Rana K. India's diaspora diplomacy. *The Hague Journal of Diplomacy*, 2009. № 4 (3). P. 361–372.
415. Rasmussen R. K., Merckelsen H. The new PR of states: How nation branding practices affect the security function of public diplomacy. *Public Relations Review*. 2012. Vol. 38. P. 810–818.
416. Rasmussen T. N. Norway's public diplomacy in the Arctic: A case study of Norway's foreign policy discourse on the High North. *The Polar Journal*. 2016. Vol. 6 (2). P. 289–308.
417. Rawnsley G. Australia's Public Diplomacy and the Indo-Pacific. In *The Indo-Pacific*. Springer. Singapore. 2019. P. 39–54.
418. Reimann K. A view from the top: International politics, norms and the worldwide growth of NGOs. *International Studies Quarterly*. 2006. Vol. 50 (1). P. 45–67. DOI: 10.1111/j.1468-2478.2006.00392.x
419. Reynolds Carrie. Public Diplomacy Institutional Structure: A Review and Recommendation for the United States. *University Honors in International Service*. 2011. 56 p.
420. Riforma Degli Istituti Italiani Di Cultura E Interventi Per La Promozione Della Cultura e Della Lingua Italiane All'Estero. Lg 22 dic 1990 n. 401. URL: https://www.esteri.it/mae/it/politica_estera/cultura/documentazione/normativa.html
421. Ripley R. B. *Public Policies and Their Politics: Techniques of Government Control*. New York : W. W. Norton. 1966.
422. Rivera T. *Distinguishing Cultural Relations from Cultural Diplomacy: The British Council's Relationship with Her Majesty's Government*. Los Angeles : Figueroa Press, 2015. 48 p.
423. Rivera T. The transatlantic relationship needs to reflect the Europe and United States of today. *Atlantic Council*: official site. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/the-transatlantic-relationship-needs-to-reflect-the-europe-and-united-states-of-today/>
424. Robertson R. *Globalization: Social Theory and Global Culture*. London : Sage Publications Ltd, 1992. 188 p.
425. Robertson R., Habib H. K. Discourses of globalization: preliminary considerations. *SAGE Publications*. 1998. P. 30.
426. Rosenau J. N. *Along the Domestic-Foreign Frontier: Exploring Governance in a Turbulent World*. Cambridge, 1997.

427. Ross Ch. Pillars of Public Diplomacy: Grappling with International Public Opinion. URL: <https://universityofleeds.github.io/philtaylorpapers/vp017ee0.html>
428. Routledge Handbook of Public Diplomacy (2 edition) / edited by N. Snow, Nicholas J. Cull. New York : Routledge. 2020. 504 p.
429. Rudakowska A., Simon C. International City Cooperation in the Fight Against Covid-19: Behind the Scenes Security Providers. *Global Policy* 2020, Sept 1–14. URL: <https://www.globalpolicyjournal.com/articles/health-and-social-policy/international-city-cooperation-fight-against-covid-19-behind>
430. Rugh W. A. Front Line Public Diplomacy: How US Embassies Communicate with Foreign Publics. Palgrave Macmillan : New York, 2014.
431. Rugh W. A. The Practice of Public Diplomacy: Confronting Challenges Abroad. *Practice of Public Diplomacy*. New York : Palgrave Macmillan, 2013.
432. Rules for Communicating the POLSKA Brand 2013. URL: <https://www.msz.gov.pl/resource/096aa594-87a8-4ba2-9af-1-0c713be337a6:JCR>
433. Saliu H. Public Diplomacy and Related Concepts from the Perspective of Lasswell's Communication Model. *JAHHR*. 2020. Vol. 11/2. No 22. P. 357–376.
434. Savchuk A., Tsependa I. Training of diplomatic staff in the Visegrad Group states (V4) (1991 – 2004): preconditions for formation. *Skhidnoievropeiskyi Istorychnyi Visnyk*. 2021. Is. 19. P. 191–203.
435. Schmidt V. A. Discursive institutionalism: Understanding policy in context. *Handbook of critical policy studies* / Fischer E., Torgerson D., Durnová A., Orsini M, editors. Cheltenham : Edward Elgar Publishing; 2015. P. 171–189.
436. Scott D. China's Public Diplomacy Rhetoric, 1990–2012: Pragmatic Image-Crafting. *Diplomacy and Statecraft*. 2015. Vol. 26 (2). P. 249–265. DOI: 10.1080/09592296.2015.1034563.
437. Şebnem K. A., Damla B. A. Public Diplomacy through Diaspora Engagement: The Case of Turkey. *Perceptions*. Winter 2017. Vol. XXII. № 4. P. 135–160.
438. Senate of Commonwealth of Australia Standing Committee on Foreign Affairs, Defence and Trade “Australia's public diplomacy:

- building our image". Senate Printing Unit. Parliament House, Canberra. P. 202.
439. Seong-Hun Yun. Against the Current: Back to Public Diplomacy as Government Communication. *International Journal of Communication*. 2022. Vol. 16. P. 3047–3064.
440. Setzer J., Anderton K. Subnational leaders and diplomacy. Oxford Research Encyclopedia of International Studies. Oxford University Press, 2019.
441. Sevin E. Public diplomacy and the implementation of foreign policy in the US, Sweden and Turkey. Cham : Palgrave Macmillan. 2017.
442. Sevin E., Ingenhoff D. Public Diplomacy on Social Media: Analyzing Networks and Content. *International Journal of Communication*. 2018. Vol. 12. P. 12–23.
443. Shain Y. The role of diasporas in conflict perpetuation or resolution. *SAIS Review*. 2002. № 22 (2). P. 115.
444. Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe: A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy, June 2016. URL: http://eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf
445. Sharp P. For Diplomacy. Representation and the Study of International Relations. *International Studies Review*. 1999. Vol. 1 (1). P. 33–57.
446. Sharp P., Melissen J., Zhang Q. China's Global Diplomacy: Introduction to the Special Issue. *The Hague Journal of Diplomacy*. 2021. Vol. 16 (2–3). P. 195–202. DOI: <https://doi.org/10.1163/1871191X-BJA10071>
447. Sharples R. The UK's soft power: Why it matters and how to enhance it. *The British Journal of Politics and International Relations*, 2017. Vol. 19 (2). P. 255–272.
448. Shiller N. G. Transnational social fields and imperialism: Bringing a theory of power to transnational studies. *Anthropological Theory*. 2005. № 5 (4). P. 439–461.
449. Simon S. Australia's public diplomacy in a networked world. In *Global Networks, Linked Cities*. Routledge, 2015. P. 123–136.
450. Skinner N. The Missing Link: City Leaders Unite to Save the Earth. *Bulletin of Municipal Foreign Policy*. 1990. Vol. 4. № 4. P. 10–13

451. Smith H. J. M. Cities as New Institutional Conduits for Public Diplomacy. *Public Administration Review*. 2013. Vol. 73 (1). P. 211–213.
452. Smith M. P. Transnationalism, the state, and the extraterritorial citizen. *Politics and Society*. 2003. № 31 (4). P. 467–502.
453. Snow N. The role of diplomacy in a digital age: Diplomacy, disruption and disinformation. Edward Elgar Publishing, 2019.
454. Snow N., Taylor P. M. The Revival of the Propaganda State: US Propaganda at Home and Abroad since 9/11. *SAGE*. 2009. Vol. 68, Iss. 5–6. DOI: 10.1177/1748048506068718
455. Snow N., Taylor Ph. M. Public diplomacy in a changing world: The role of culture. Rowman & Littlefield, 2018.
456. Snow N., Taylor Ph. M. *Routledge Handbook of Public Diplomacy*. L. – N. Y. : Routledge, 2009. 403 p.
457. Snyder J. *United States and the Challenge of Public Diplomacy*. Palgrave Macmillan, 2016.
458. *Social Media & User-Generated Content*: Statista Web Site. URL: <https://www.statista.com/statistics/272014/global-social-networks-ranked-by-number-of-users/>
459. Stead V. Digital public diplomacy and soft power: Lessons from Australia. *The Routledge Handbook of Soft Power*. Routledge, 2019. P. 235–244.
460. Steinmo S. Historical institutionalism. *Approaches and methodologies in the social sciences: A pluralist perspective* / edited by D. Della Porta and M. Keating. New York : Cambridge University Press, 2008. P. 118–138.
461. Stopford J., Strange S. *Rival States, Rival Firms: Competition for World Market Shares*. Cambridge : Cambridge University Press, 1991. URL: <http://dx.doi.org/10.1017/CBO9780511549830>
462. Stringer K. D. Honorary Consuls in Small States Diplomacy: Trough Lichtenstein's Lens. *Discussion Papers in Diplomacy*. 2011. Iss. 120. P. 4.
463. Study of the U. S. Institutes for Scholars and Secondary Educators (SUSI Scholars). *Bureau of Educational and Cultural Affairs Exchange Programs*. URL: <https://exchanges.state.gov/non-us/program/study-us-institutes-scholars-and-secondary-educators-susi-scholars>

464. Szondi G. Public Diplomacy and Nation Branding: Conceptual Similarities and Differences. Discussion Papers in Diplomacy. 2008. URL: https://www.researchgate.net/publication/253744488_Public_Diplomacy_and_Nation_Branding_Conceptual_Similarities_and_Differences
465. Szondi G. The role and challenges of country branding in transition countries: The Central and Eastern European experience. *Place Branding and Public Diplomacy*. URL: <http://paperity.org/p/76421732/the-role-and-challenges-of-country-branding-in-transition-countries-the-central-and>
466. Temperton J. The Czech Republic is about to rename itself Czechia. *WIRED*: website. URL: <https://www.wired.co.uk/article/czechia-czech-republic-rebranding-name>
467. Tereshchuk V. Cultural Diplomacy as a Tool of Ukraine's Foreign Policy: Institutional Dimension. *Historia i Polityka*. 2019. № 28 (35). P. 59–70. DOI: 10.12775/HiP.2019.015
468. The Digital Diplomacy Index 2022. URL: <https://digital-diplomacy-index.com/index/>
469. The Federal Foreign Office and the missions abroad on Web 2.0. URL: <https://www.auswaertiges-amt.de/en/about-us/auslandsvertretungen/social-media-en/2198846>
470. The Global 2000. *Forbes*: official site. URL: <https://www.forbes.com/lists/global2000/?sh=475121635ac0>
471. The growing role of cities in international diplomacy. *World Economic Forum*: official site. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2019/11/the-growing-role-of-cities-in-international-diplomacy/>
472. The National Security Need for Public Diplomacy. *American Security Project Fact Sheet*. URL: <https://www.americansecurityproject.org/fact-sheet-the-national-security-need-for-public-diplomacy/>
473. The Network of Italian Cultural Institutes. URL: <https://www.esteri.it/en/diplomazia-culturale-e-diplomazia-scientifica/cultura/reteic/>
474. The New Public Diplomacy. Soft Power in International Relations / edited by Jan Melissen. New York : Palgrave Macmillan, 2005.
475. The Office of Tibet. URL: <http://tibetoffice.org/>

476. The Overseas Territories Security, Success and Sustainability. URL: <http://www.fco.gov.uk/resources/en/pdf/publications/overseas-territories-white-paper-0612/ot-wp-0612>
477. The United Nations Human Rights Council's resolution on "The promotion, protection and enjoyment of human rights on the Internet" of 5 July 2012. URL: <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/RegularSessions/Session20/Pages/ResDecStat.aspx>
478. Tomiczek M. Diaspora Diplomacy About a New Dimension of Diplomacy, the Example of a New Emigration Non-Governmental Organisation. *Journal of Education Culture and Society*. 2011. № 2. P. 105.
479. Top 15 Valuable Facebook Social Statistics. URL: <http://www.zephoria.com/>
480. Towards Knowledge Societies: official website. UNESCO World Report 2005. *UNESCO*: P. 17. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000141843>
481. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty Establishing the European Community. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12007L%2FTXT>
482. Triennial Review of the British Council. URL: <https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment>
483. Trofymenko M. Diaspora as a public diplomacy subject. Conferința științifică internațională „*Perspectivile și Problemele Integrării în Spațiul European al Cercetării și Educației*”, *Universitatea de Stat B. P. Hasdeul din Cahul*, 7 iunie 2018, Vol. I. P. 60–64.
484. Trofymenko M. U. S. Public Diplomacy Structural Analysis. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Історія. Політологія*. 2014. Вип. 11. С. 212–220.
485. Trofymenko M., Balabanov K. Public Diplomacy as a Response to Modern Challenges. *Україна дипломатична = Diplomatic Ukraine : наук. щорічник*. Київ, 2013. Вип. 14. С. 1008–1021.
486. Trofymenko M., Balabanov K. Public Diplomacy of the International Institutions (EU, ASEAN, NATO). *Україна Дипломатична = Diplomatic Ukraine : наук. щорічник*. Київ, 2015. Вип. 16. С. 856–859.

487. Trofymenko M., Balabanov K. Η παγκοσμιοποίηση από την εποχή του Μεγάλου Αλεξάνδρου ως σήμερα. *Σειρά η Ελληνική Σκέψη «Ο αλεξανδρος, το ελληνικοκοσμο συστημα και η συγχρονη παγκοσμια κοινωνια»*. Θεσσαλονίκη, 2013. Σ. 373–378.
488. Trofymenko M., Balabanov K., Bulatova O. The Nature of the Development of Polish-Ukrainian Relations under Contemporary Circumstances. *Polska Dyplomacja na Wschodzie w XX – poczatkach XXI wieku*. Charkow – Olsztyn, 2010. P. 638–645.
489. Trofymenko M., Orzhel O., Porkuian O., Drach I., Halhash R., Stoyka A. Displaced universities in Ukraine: Challenges and optimal development models. *European Journal of Education*. 2023. Vol. 58. P. 629–646. DOI: 10.1111/ejed.12581
490. Trofymenko M., Trofymenko A. Public Diplomacy in the Countries of Central and Eastern Europe: Experiences for Ukraine. *Baltic-Black Sea Regionalisms*. Springer Switzerland, 2020. P. 235–243.
491. Trofymenko M., Bulatova O., Trofymenko A., Vyshniakov O. Digital Development and Technological Innovations : Inequality and Asymmetry. *Marketing and Management of Innovations*. 2023. 14 (3). P. 215–229. DOI: <https://doi.org/10.21272/mmi.2023.3-19>
492. Trofymenko M., Bulatova O., Karpenko O., Fedorov E. External Component of National Economic Security. *Przegląd Strategiczny*. 2020. Iss. 13. P. 425–437.
493. U. S. Advisory Commission on Public Diplomacy. *United States Department of State*: official website. URL: <https://www.state.gov/about-us-u-s-advisory-commission-on-public-diplomacy/>
494. U. S. Embassies, consulates, and diplomatic missions. *United States Department of State*: official website. URL: <http://www.usembassy.gov/>
495. Ukraine 2021–2022: Modest Results, Immense Challenges. *Razumkov centre*. URL: <https://razumkov.org.ua/uploads/other/2022-PIDSUMKI-PROGNOZI-ENG.pdf>
496. Under Secretary for Public Diplomacy and Public Affairs. *U. S. Department of State*: official website. URL: <https://www.state.gov/bureaus-offices/under-secretary-for-public-diplomacy-and-public-affairs/>
497. *United Cities and Local Governments*: official website. URL: <https://www.uclg.org/>

498. United Kingdom Foreign and Commonwealth Office. *GOV. UK* : United Kingdom public sector information website. URL: <https://www.gov.uk/government/organisations/foreign-commonwealth-office>
499. United States Wages 21st Century Statecraft. Part I: What Does This Actually Mean? *USC. Center on Public Diplomacy*: official website. URL: <https://uscpublicdiplomacy.org/blog/united-states-wages-21st-century-statecraft-part-i-what-does-actually-mean>
500. Università Straniere partner in accordo con: Ucraina. URL: <https://accordi-internazionali.cineca.it/distribuzione.php?paese=804&tipo=US>
501. *US Department of State*: official site. URL: <http://www.state.gov/>
502. *USAGM*: official site. URL: <https://www.usagm.gov/who-we-are/organizational-chart/>
503. Viktorin C., Estner A., Will M. *Nation Branding in Modern History*. New York, Oxford : Berghahn Books. 2018. 300 p.
504. Voon J. P., Xinpeng Xu. Impact of the Belt and Road Initiative on China's soft power: preliminary evidence. *Asia-Pacific Journal of Accounting and Economics*. 2020. Vol. 27 (1). P. 120–131.
505. Vreg F. *Politično komuniciranje in prepričevanje (Political Communication and Persuasion)*. Ljubljana : Javnost/Public, 2000.
506. Vukadinović R. *Diplomacija. Strategija političnih pogajanj (Diplomacy. Strategy of Political Negotiations)*. Ljubljana : Arah Consulting, 1994.
507. Wallerstein I. *World-systems analysis : an introduction (5 print. ed.)*. Durham : Duke University Press, 2004.
508. Wallin M. *The National Security Need for Public Diplomacy. American Security Project*, 2012.
509. Wally Olins on nation branding and Brand Poland. *Nation-branding*: website. URL: <http://nation-branding.info/2006/06/14/wally-olins-branding-poland/>
510. Walter Lippmann and His Times / edited by Marquis Childs and James Reston. Harcourt, Brace and Company, 1959.
511. Wang J., Chang T.-K. Strategic Public Diplomacy and Local Press: How a High-Profile 'Head-of-State' Visit was Covered in America's Heartland. *Public Relations Review*. 2004. Vol. 30. P. 11–24.

512. Wang Yi. Study and implement Xi Jinping thought on diplomacy conscientiously and break new ground in major-country diplomacy with Chinese characteristics. Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, 2020.
513. Watson A. *Diplomacy: The Dialogue Between States*. London : Methuen, 1984.
514. Wei C. Public Diplomacy: Functions, Functional Boundaries and Measurement Methods. *Heritage*. January 11th. 2020. DOI: 10.5772/intechopen.92664
515. White C., Radic D. Comparative public diplomacy: Message strategies of countries in transition. *Public Relations Review*. 2014. 7 p. URL: <http://dx.doi.org/10.1016/j.pubrev.2014.01.012>
516. Wichowski A. 'Secrecy is for losers': Why diplomats should embrace openness to protect national security. *Digital diplomacy theory and practice*. Oxon : Routledge, 2011. P. 52–70.
517. Willetts P. Non-governmental organizations in world politics: The construction of global governance. New York. NY : Routledge, 2011.
518. Williamson J. What should the World Bank think about the Washington Consensus. *The World Bank Research Observer*. 2000. Vol. 15. No 2. P. 252.
519. Wisniewski M. The Polish public diplomacy in Eastern Europe—strategy and effectiveness. *Journal of International Studies*. 2015. Vol. 8 (1). P. 44–54.
520. Wolf Ch., Rosen B. Public Diplomacy: How to Think About and Improve It. RAND-initiated research. URL: https://www.rand.org/pubs/occasional_papers/OP134.html
521. Zaharna R. S. *Battles to bridges: US strategic communication and public diplomacy after 9/11*. Palgrave Macmillan, 2013.
522. Zaharna R. S. *China's Confucius Institutes: Understanding the Relational Structure & Relational Dynamics of Network Collaboration. Confucius Institutes and the Globalization of China's Soft Power*. Los Angeles : Figueroa Press, 2014. P. 9–32.
523. Zaharna R. S. Intercultural communication and international public relations: Exploring parallels. *Communication Quarterly*. 2000. Vol. 48 (1). P. 85–100. URL: <https://doi.org/10.1080/01463370009385582>

524. Zaharna R. Boundary spanners of humanity: Three logics of communication and public diplomacy for global collaboration. New York, NY : Oxford University Press, 2022.
525. Zaharna R. S., Huang Z. A. Revisiting public diplomacy in a post-pandemic world: The need for a humanity-centered communication logic. *Communication and the Public*. 2022. Vol. 7 (1). P. 7–14. <https://doi.org/10.1177/20570473221078619>
526. Zhang L. Public diplomacy of the United Kingdom in the context of Brexit. *Journal of International Communication*. 2017. Vol. 23 (2). P. 141–154.
527. Zhao K. The China Model of Public Diplomacy and its Future. *The Hague Journal of Diplomacy*. 2019. Vol. 14. P. 169–181. DOI: 10.1163/1871191X-14101033
528. Zhelyazkova A. Public diplomacy in Eastern Europe: A comparative study of Russian and Western strategies. Palgrave Macmillan, 2017.
529. Zhou Q., Qiaoyu N. Identity construction and institutional transition: A new institutional research on China's international communication in 70 years. *quanqiu chuanmei xuekan (Global Media Journal)*. 2019. Vol. 6 (2). P. 59–73.
530. Zhu B. Tool selection for public diplomacy flagships: toward an adaptive model. *Place Branding and Public Diplomacy*. 2021. Vol. 19. P. 42–53. DOI: <https://doi.org/10.1057/s41254-021-00217-3>
531. Γενική Γραμματεία Αποδήμου Ελληνισμού. URL: <http://www.ggae.gr/frontoffice/portal.asp?cpage=NODE&cnode=1>.
532. Ίδρυμα Α. Γ. Λεβέντη URL: <http://www.leventisfoundation.org/el/>.
533. Λεβέντειος Πινακοθήκη. URL: <http://www.leventisgallery.org/home>.
534. Συμβούλιο Απόδημου Ελληνισμού. URL: <http://el.sae.gr/>
535. Τροφιμενκο Μικολα. Η Δημόσια Διπλωματία ως μία από τις Κύριες Τάσεις των Σύγχρονων Διεθνών Σχέσεων. Πάπυροι – Επιστημονικό Περιοδικό., 2018. τόμος 7. Σ. 145–158.

НОТАТКИ

Наукове видання

ТРОФИМЕНКО Микола Валерійович

ПУБЛІЧНА ДИПЛОМАТІЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Монографія

Дизайн обкладинки В. Савельєва
Технічне редагування О. Гринюк
Верстка Ю. Семенченко

Підписано до друку 19.03.2025 р.
Формат 60×84/16. Папір офсетний.
Друк цифровий. Ум. друк. арк. 29,64. Обл.-вид. арк. 27,48.
Тираж 300 прим. Замовлення № 26-02/19.

Відділ реалізації. Тел.: (067) 542-08-01. E-mail: info@book.sumy.ua
ПФ «Видавництво “Університетська книга”»
40000, м. Суми, площа Покровська, 6
Тел.: (0542) 65-75-85. E-mail: publish@book.sumy.ua
www.book.sumy.ua, newlearning.com.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 7461 від 05.10.2021
Віддруковано на обладнанні ПФ «Видавництво “Університетська книга”»

Микола Трофименко

Доктор політичних наук, професор, ректор Маріупольського державного університету, заступник голови громадської організації «Спілка ректорів закладів вищої освіти України», депутат Маріупольської міської ради VIII скликання, член Ради Фонду Президента України з підтримки освіти, науки та спорту, Заслужений працівник освіти України (2020), кавалер ордена «За заслуги перед Литвою» (2024). Нагороджений Почесною грамотою Кабінету Міністрів України (2017).

Учасник програм Державного Департаменту Сполучених Штатів Америки «Інститут з американістики з питань формування політики в галузі національної безпеки» (2018), Г'юберта Гамфрі в Університеті Вашингтона у Сієтлі (2021).

Автор понад 150 наукових праць.

“Під впливом глобалізаційних процесів модель публічної дипломатії трансформується. Коло впливових суб'єктів значно розширюється, а ступінь значущості їхньої діяльності зростає. Традиційні суб'єкти, серед яких і університетські спільноти, що задіяні в культурних та освітніх обмінах, залишаються одними з ключових елементів системи.”

Маріупольський
університет

про автора